

ЛИСТИ
ДО
ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

ЛИСТИ
ДО
ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

У ДВОХ КНИГАХ

Книга перша
(1946–1982)

Київ
Сакцент Плюс
2016

УДК 821.161.2'06 – 6 Гон
ББК 84(4 Укр)-442
Л63

Затвердила до друку вчена рада Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 7 від 29 січня 2016 р.).

Рецензенти:

С. С. Кіраль, доктор філологічних наук, професор кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України;

О. І. Неживий, доктор філологічних наук, професор кафедри філологічних дисциплін Луганського національного університету імені Тараса Шевченка;

С. Б. Козак, доктор філософії Українського Вільного Університету (м. Мюнхен, Німеччина), член Національної спілки письменників України.

**Видання побачило світ
завдяки доброчинній підтримці мецената
Олександра Федоровича Мамає**

Листи до Олесея Гончара : у 2 кн. Кн. 1 (1946–1982) /
Л63 упоряд., передм., прим., комент. Миколи Степаненка. –
К. : Сакцент Плюс, 2016. – 736 с.

ISBN 978-617-543-054-5

ISBN 978-966-8583-69-8 (Кн. 1)

До видання ввійшли подані за автографами в хронологічному порядку (1946–1995 рр.) листи письменників, а також публіцистів, літературознавців, митців до всесвітньо відомого майстра художнього слова Олесея Гончара.

**УДК 821.161.2'06 – 6 Гон
ББК 84(4 Укр)-442**

ISBN 978-617-543-054-5

ISBN 978-966-8583-69-8 (Кн. 1)

© Степаненко Микола, упоряд., передм.,
прим., комент., 2016

© Гончар Валентина, архів О. Гончара, 2016

© Сакцент Плюс, 2016

**ПИСЬМЕННОЦЬКИЙ ЕПІСТОЛЯРІЙ – “ЖИТТЯ
У ВСІХ ВИМІРАХ – ВІД БОЛЮЧОЇ СЛЬОЗИ МАТЕРІ
І ДО ВСЬОГО ЖИВОГО, СУЩОГО
НА ПЛАНЕТІ ЗЕМЛЯ...”**

І... кожен лист ... – все це жива історія...

Олесь Юренко

Доля Олеся Гончара,
світоча української нації,
так зріднена з долею України,
як зріднені мати й син.

Ярема Гоян

Письменник – нервова клітина нації.

Олесь Гончар

“Промінчиком розкоші людського спілкування”, “коштовною ниткою зв’язку між близькими людьми”, “родинним космосом”, “документом неабиякої сили і ваги”, “важливим документом української історії” називає листи Михайлина Коцюбинська¹. Цей номінативний ряд аж ніяк не вичерпує ресурсу епістолярного масиву, радше окреслює тільки окремі важливі грані його. Уявити людське життя тепер, – а особливо колись, навіть кілька десятиліть тому, не кажучи вже про збігли сторіччя, – без листування неможливо. Воно, як і письмо, з-посеред тих феноменів, які підкорюють простір і час, точно й повно документують світ. Листи були й назавжди залишаться важливим джерелом інформації про особливості тієї або тієї доби й перебіг знакових та менш примітних подій, які вона переживала, про суспільство загалом і окремих людей, їхні земні діяння. Словом, в епістолярію, як у фокусі, від-

¹ Коцюбинська Михайлина. Кирило Осьмак: автопортрет у листах на тлі Владимирського централу / Михайлина Коцюбинська // «У мерехтінні найдорожчих лиць»: згадуючи Михайлину Коцюбинську. – К. : Дух і Літера, 2012. – С. 475, 487, 490.

дзеркалена вся система буття, саме життя в усіх реальних і омріяних вимірах, у всьому об'єктивно-суб'єктивному багатогранні.

Велику цінність мають листи, автори яких – творчі люди, активні учасники, а не свідки віддала всього, що довкруги них відбувається, провісники майбутнього, шанувальники минулого. У пропонованій читачеві книзі зібрано епістолярну панораму, представлену знаними в письменницько-журналістсько-мистецьких колах особистостями. Її адресовано “художникові світла, його досліднику, зображувачеві й поету” (Микола Бажан), “праведникові нації” (Юрій Мушкетик), “гордості всієї... літератури” (Микола Тихонов) Олесеві Терентійовичу Гончару.

Усі, хто стежить за духовним поступом України, зовсім недавно – у 2011 році – із захопленням сприйняли з'яву чергової – десятої – книги дванадцятитомного видання творів Олеся Гончара, до якого ввійшов епістолярій автора за 63-річний період, здебільшого його офіційне листування як очільника Спілки письменників України, державного та громадського діяча, знакової постаті своєї епохи, одного з найяскравіших представників української літератури другої половини ХХ століття. Книга “Листи” стала неординарною подією сучасного літературно-мистецького й наукового життя. Те, що ретельно зібрав і прокоментував у ній журналіст Яків Оксюта, друг та земляк Олеся Терентійовича, – лише дециця з епістолярію, який вийшов із-під пера творця “Собору”, “Тронки”, “Твоєї зорі”. Збіжить небагато часу – і книжкові полиці поповнять упорядковані іншими сумлінними працівниками на ниві культури нові томи листів Олеся Гончара – свідків української, радянської, європейської, навіть світової історії в усьому розмаїтті її проявів і цілісності.

У родинному архіві Олеся Терентійовича зберігається й ще один безцінний скарб – листи до письменника. Їх не десятки, а сотні й сотні. Значну частину епістолярію, про який ідеться, передано до Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського. Колись він – треба обов'язково вірити в це – потрапить під прискіпливе око дослідників і неодмінно оформиться в книги, які опиняться з-поміж тих найавторитетніших видань, що дають ґрунтовні відповіді літературознавцям, мовознавцям, культуро-

логам, етнографам, історикам, соціологам, психологам на складні, суперечливі питання, пов'язані з розтягнутим у часі, не завжди передбачуваним процесом нашого державотворення, національного самоствердження. Коло адресатів, які листовно зверталися до Олеся Гончара, репрезентоване всіма верствами суспільства: від академіків, найвищого рангу державних, партійних, міжнародних, наукових, громадських діячів до простих робітників і колгоспників, студентів, учнів. Географія цього кола дуже широка: майже всі куточки України, а також Абхазія, Австралія, Білорусь, Болгарія, Вірменія, Грузія, Естонія, Індія, Кабардино-Балкарія, Казахстан, Канада, Латвія, Литва, Німеччина, Польща, Росія, Румунія, Сербія, Словаччина, Словенія, США, Удмуртія, Узбекистан, Хорватія, Чехія, Швейцарія. Увесь епістолярій, що сягне кількох томів, наповнений щирою, сердечною шаною, наснажений світлою любов'ю до адресата – людини, яка “ніколи не уникала проблем найскладніших, найкардинальніших, найгенеральніших”, а “сміливо йшла на штурм” (Павло Загребельний) і завжди перемагала, до її мистецького і громадського подвигу.

Коли опиняєшся в ролі оприлюднювача такої епістолярної розкоші, губишся у своїх діях. Перше, що хочеться зробити, – осягнути весь текстовий масив, систематизувати його й поділитися цим гідним найвищих оцінок набутком з іншими. А ощедрювати їх справді є чим: з-поміж сотень і сотень листів, які пощастило прочитати, лише поодинокі на теми буденні. Звичайно, найкраще й найсправедливіше було б, якби вони всі за хронологічним, тематичним, персональним чи якимось іншим принципом конвертувалися в кількатомне видання. Для втілення цієї ідеї потрібні дослідницькі надзусилля, притім не однієї людини, а цілого колективу, і, зрозуміло, час та кошти. З будь-якої ситуації, одначе, треба шукати оптимальний вихід. Обрано такий шлях: з епістолярного огрому, що ним люб'язно дозволила користуватися дружина Олеся Терентійовича Валентина Гончар, вихоплено кореспонденцію від українських і зарубіжних майстрів слова. Окрасою її на рівні змісту й художньої майстерності є листи від письменників, які виводили Олеся Гончара на літературну стезю, – Миколи Бажана, Остапа Вишні, Андрія Головка, Андрія Малишка, Петра Панча, Максима Рильського, Павла Тичини, Юрія Яновського. Згадаймо хоча б, як Павло Тичина захистив молодого автора новели “Мо-

дри Камень” від наклепників, котрі бралися знищити його тільки за те, що насмілився змалювати спалах почуттів радянського (руського) воїна і словацької дівчини. І зробив Павло Григорович це не келійно, не у приватній розмові, а на вересневому пленумі Спілки письменників України 1947 року. Тоді, читаємо діарійну нотатку Олеся Гончара від 21 жовтня 1979 року, “серед загального очманіння... Серед крику й гвалту” догромлювалися всі націоналістичні, петлюрівські елементи. «Олесь Гончар як письменник, – наголосив на цьому високому зібранні “яблуневоцвітний геній”, – має далекоглядне око, непомильний слух і високе патріотичне серце ... його новела «Модри Камень» багато чим споріднена з такими творами наших славних попередників, як ... «Дебют» М. Коцюбинського, «Пісня пісень» Шолома Алейхема ... твори Олеся Гончара підносять велич народу, а раз так, то значить він – новатор». У тому, що 1947 року перша частина роману “Прапорonosці” прорвала глуху стіну нищівної критики, найбільша заслуга Юрія Яновського. Він не лише підтримав і окрилив письменника-початківця, а й урятував його від переслідування за націоналізм, надав авторові “Альп” такої слави, що, як занотує Гончар у “Щоденниках” майже через 45 літ – 11 квітня 1992 року, “всі тодішні доноси заглушила”. Олесеві Терентійовичу допомагало у творчому житті те, що йому тиснув руку сам Остап Вишня й тим самим благословляв його на літературні звершення. А як не згадати Петра Панча – першого з майстрів слова, кому відкрив секрети своєї літературної проби юний Олесь. Відкрив і мав надійну підтримку з боку людини, яку згодом назвав хрещеним батьком, бо вона зміцнила в ньому віру у власні сили, дала потужний імпульс для подальшої письменницької роботи.

Олесь Гончар пам’ятав усіх, хто сприяв його становленню, був удячний їм і сам намагався підставити плече колегам, які не могли донести свого художнього слова до людей через усілякі ідеологічні переслідування, видавничі перипетії, чийсь кар’єристські наміри, нездорові амбіції, а нерідко й через відсутність “волохатої руки”, тобто підтримки з боку можновладців та їхніх прислужників. Щоб переконатися в цьому, досить ознайомитися з листами від письменників-ровесників, кожному з яких судилася своя творча доля, – Данила Бакуменка, Миколи Безхутрого, Василя Бережного, Дмитра Білоуса, Платона Воронька, Сергія Завгород-

нього, Григорія Тютюнника, Олесь Юренка й ін. Вони, разом торуючи шлях у велику літературу, допомагали один одному, раділи успіхам і перемогам, сумували від невдач та поразок, пронесли щиру дружбу, теплі товариські взаємини через усе життя.

За змістом розлогих і куцих приватних і офіційних листів до письменника Гончара можна відновити з достеменною точністю ритм української літератури, установити досягнення літературознавчої думки у другій половині ХХ століття. Ось промовистий приклад: Олесь Терентійович, як засвідчує епістолярій, підтримував творчі зв'язки з шістдесятництвом, що виникло тоді, коли він перебував біля спілчанського керма. Поіменовані в “Щоденниках” “дітьми народу” шістдесятники добре пам'ятають, як автор “Прапорonosців” захищав молоде літературне пагіння від недоброзичливості на партійних, мистецьких зібраннях, попри те, що чимало майстрів слова і критики дивилися на нову генерацію з острахом, намагалися повернути їхню думку, їхні новосформовані світоглядні орієнтири в традиційне русло, насаджували їм стереотип радянського славослів'я та сліпої покірності. Гончар засуджував лиш один напрямок у літературі – “халтурно-кон'юнктурний”, усім іншим художньо-стильовим течіям, творчим нахилам і вподобанням, аргументовано переконував він, “треба забезпечити умови здорового творчого змагання”.

Викликає захват, скільки часу й фізичних сил Олесь Гончар віддав тому, аби письменницькі лави ширили з Божою іскрою молоді поети, прозаїки, драматурги, публіцисти. Що ж стосується тих, із ким він вів багатолітні епістолярні діалоги на ці й інші найрізноманітніші теми або кому писав відгуки на книги й давав мудрі поради, то статистика тут безсила. Та й важлива, зрештою, не вона, а те, що за добро Олесеві Гончару нащадки завжди платитимуть добром, людяністю. А людяність, за його справедливим висновком, – “моральна категорія «на всі часи»”.

Подивовує й захоплює не лише коло та географія адресатів, а й жанрове розмаїття епістолярію. Серед написаних і надрукованих текстів переважають не ділові, а звичайні епістоли – листи-подяки, листи-вибачення, листи-запрошення, листи-відмови, листи-захоплення, а передусім – листи-прохання й листи-сповіді або зізнання, у які часто лірично вплітаються захоплення. Прохання, з якими зверталися літератори, митці з великих і малих міст та

сіл України до Гончара як голови Спілки письменників України (1959–1971 рр.), депутата Верховної Ради СРСР та УРСР (1959–1986 рр.), а частіше – як до простої, мудрої, совісної, чесної, небайдужої людини, не мають нічого спільного з якоюсь вигодою, наживою, користю. Мовиться в цих листах не про вирішення житлових і побутових справ, одержання престижної роботи, премій чи гонорару, а про видання книжки, підтримку різних благородних починань – достойне пошанування предтеч, проведення літературно-мистецьких свят, заснування періодичних видань тощо.

Особливою любов'ю, задушевністю, щирістю, відвертістю, добротою, чуйністю наповнені листи-сповіді чи зізнання. На сповідь, як відомо, ідуть відкрити свої гріхи перед Господом у присутності священика. Перед нами інша сповідь – мирська, коли людина прагне розради, напуття в того, кого вважає своїм духовним наставником. Для багатьох українців ним був, є й назавжди залишиться Олесь Гончар. Автори листів-сповідей воліють отримати від нього благословення на добре діло, почути розумну й конструктивну пораду, зняти із себе якийсь тягар, позбутися провинності, словом, очиститися від усякої скверни. Самі ж адресати наголошують, що, сповідуючись йому як духовному наставникові, не чекають матеріальної допомоги й винагороди, а хочуть лише поділитися з письменником власними найсокровеннішими думками, тим щемливим і радісним, що залягло в заглибах душі. Вони просять Олесь Терентійовича не відповідати на їхні послання, бо усвідомлюють, що ними відбирають у нього дорогоцінний час, раниють чутливе на болі й тривоги серце. Утриматися ж від листовної сповіді, проте, не можуть – така вже природа людська: шукаємо собі захисника й після розмови віч-на-віч із ним ніби втихомирюємося – хоч зазвичай ненадовго. Та й це багато важить у земному житті, бо нібито зазнаємо переходу до іншої якості, що так само є новим поштовхом, дійовим стимулом до творчості. Олесь Гончар був Божою милістю інженером людських душ, він умів зцілювати зраних, зневірених, страждених. І знову викликає подив і захоплення те, як могла одна людина стільки насіяти добра: когось поновлено у Спілці письменників України; чиясь збірка після довгих редакційно-цензурних поневір'янь з'явилася у світ; із когось знято незаконне звинувачення; чиясь самотня ідея нарешті знайшла втілення і принесла бажану користь іншим... А все тому, що

Олесь Гончар володів загостреним почуттям справедливості, умів відрізнити добро від зла, яким би завуальованим воно не було, за якими б відлисками не прагло ховатися, тонко відчував чарівні барви й вишукану красу слова, знав його силу, не терпів графоманства й безпомильно відрізняв літературний талант від сірої бездарності. А цього було вдосталь у всі часи, та й тепер воно й без сіяння рясно родить. За ці чесноти Олеся Терентійовича любили справжні митці красного письменства, а остерігалися, обділяли увагою “строчкогони”, для яких існувала не таїна слова, не вистраждана праця над ним, а лише вигідні гонорари, “бридке заробітчанство в літературному цеху” (Іван Чендей), манія слави й величі.

Зібрані докупи листи різних років послідовно й доволі-таки правдиво відтворюють післявоєнний сталінізм, обнадійливу і зрадливу хрущовську відлигу, брежнєвський застій і, нарешті, першопочатки української незалежності. Вони документують поступовість літературного процесу тривалістю майже в 50 літ, уходження українського художнього слова у світовий літературний контекст, а ще – цілісну версію життя багатьох людей: і тих, хто вершив величні діла, думав не про себе, а про свій народ, про Україну, і тих, хто ревно служив режиму, затьмарював людську свідомість більшовицько-комуністичними догмами, безапеляційно втілював у життя шамотинсько-маланчуківські настанови, дбав про злиття націй і мов, розквіт культури не рідного українського, а того донедавна братнього народу, вожді якого сьогодні розпочали гібридну війну проти нас.

Нарешті, у кореспонденціях до Олеся Гончара рельєфно постає сам Олесь Гончар. Залишимо за кадром ювілейні епістолярні послання, оскільки вони, як вимагає цього їхній жанр, обарвлені патетикою, щоправда, не єлейно-компліментарною, а заслуженою, і поговоримо про зафіксовані в листах суєтні, здавалося б, подеколи безвихідні будні, що неминуче наставали після миті урочистості або свята й вимагали від письменника конкретних відповідальних, часто неординарних дій, не обмежених літературною цариною, а поширених на національне й загальнолюдське тло. Так, Остап Вишня називав Олеся Терентійовича “справжнім талантом”, а Юрій Яновський – “письменником справжнім”, який, на глибоке переконання Павла Загребельного, належить

“до тих небагатьох, для кого література – це форма існування в світі ... і мета життя”. Він, справедливо твердить Борис Олійник, “перший наніс на суспільну мапу найгарячіші вузли проблем, які суспільство має вирішувати завтра”. Цей самобутній письменник, слушно зауважує Петро Кононенко, “по-новому мислить сам і прагне підняти на вищий щабель мислення і всю літературу”; він, як ніхто, за метким спостереженням Яреми Гояна, “уміє в океані рідної мови знайти таке слово, яке несе в собі код нації, і засвітити його перед народом, піднести як знамено, розгорнути, як епоху, вмістити в ньому степи, ясні зорі і тихі води України”. Важливо пам’ятати, що Олесь Гончар є не тільки совістю української літератури, а й національним проводирем, який, покличемося на Дмитра Павличка, “ніколи не годив кон’юктурі” і, процитуємо Володимира Яворівського, “присвічує дорогу українцям”. Наведені висловлювання можна сприймати як епіграфи до листів або як своєрідні тези новосформованої книги, такі собі наскрізні лінії, що червоною ниткою проходять через епістолярії різних авторів, єднаючи їх в один полісюжетний текст із назвою “Олесь Гончар на тлі епохи: друга половина ХХ століття”.

Зміст книги “Листи до Олеся Гончара” складає 895 листів (513 увійшли до першої, 382 – до другої книги), тексти-оригінали яких подано за автографами й лише незначну частину з них – за публікаціями в газетах та журналах. Структура її традиційна: епістолярний матеріал розміщено в хронологічному порядку (1946–1995 рр.), примітки й коментарі – окремим розділом. Вони, зауважимо, неоднорідні в плані змістовної наповнюваності: маловідомі, важливі події, факти, явища прокоментовані докладно, інші – загальніше. Маємо надію, що ознайомлення з листом і примітками до нього дасть реципієнтові належне уявлення про повідомлюване і стане орієнтиром для добування конкретнішої інформації. Запропоновано також іменний покажчик, що є дуже важливим атрибутом робіт такого взірця*.²

Укладачеві книги поталанило в тому, що він творчо співпрацював із дружиною письменника, яка володіє даром вдумливого літературознавця. Пам’ять Валентини Гончар береже багато того, що вже починає відходити в небуття. Воно стосується не лише

² Іменний покажчик розміщено в кінці другої книги “Листи до Олеся Гончара”.

творчості письменника Гончара, а й усього літературного процесу з розмаїттям його внутрішніх суперечностей, учасників цього процесу, багатьох непересічних подій другої половини ХХ століття. Висловлюємо щиру вдячність Валентині Данилівні за допомогу, її цінні поради й побажання. Хочеться вірити, що наше спільне з нею бажання – видання епістолярного діалогу Олесь Гончара – колись збудеться.

Книга “Листи до Олесь Гончара” адресована дослідникам і широкому колу шанувальників українського слова та культури, уболівальників за їхню долю. Радую те, що ця спільнота неспинно множитися, що стають зримою реальністю мрії-думки, які виношував на зорі нашої незалежності талановитий письменник, відомий державний і громадський діяч Олесь Терентійович Гончар: “У ці дні на Вкраїну дивиться світ. Численні спостерігачі зі всіх континентів, прибувши до нас, побачили образ України в істинному світлі, в її відкритій відданості принципам демократії й гуманізму, побачили народ, гідний рівноправно брати участь у житті європейського і світового товариства...”

Прийдуть нащадки і ... побачать Україну оновлену, вільну від екологічного лиха, від успадкованої з тоталітарних часів аморальності й таких принизливих нестатків та злиднів, віриться, що на місці гнилих нуклідних морів золотітимуть хліба народного добробуту, квітуватимуть сади – сади Незалежності і свободи”³.

³ Гончар О. Т. Твори : в 12 т. / редкол. : М. Г. Жулинський та ін. / Олесь Терентійович Гончар. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. 9. Кн. 1 : Публіцистика. – 2012. – С. 766–767.

Олесь Гончар – чи не останній із письменників, хто в епоху новітніх технічних зв'язків між людьми лишив велику епістолярну спадщину. Вона ще не повністю зібрана і потребує подальшого дослідження.

Яків Оксюта

ЛИСТИ (1946–1982)

І все-таки ... найкраща з нагород – листи людські.

Олесь Гончар

1946

Від Петра Йосиповича Панча

3 березня 1946

Знайшовся-таки слід Тараса!¹ Дуже радий був, дорогий Олесю, по-перше, почути звістку про Вас, а потім і одержати листа. А я вже гадав, що Ви забули мене і, може, навіть закинули літературні справи. Виявляється – ні. Вам треба серйозно зайнятись літературою, в цьому переконало мене Ваше останнє оповідання². Гарне оповідання. Свіже, щире, переконливе і написане грамотно. Це не тільки моя думка, а й тов. Ільченка, який завідує в журналі “Україна”³ відділом літератури. Оповідання без поправок буде надруковане в журналі “Україна”. Я дуже радий за Вас. Продовжуйте в цьому ж дусі.

Дякую Вам за привіти, на жаль, тільки Тетяна Петрівна не може вже почути⁴ Вас: під час евакуації вона померла ще в 1942 р. в Уфі.

Я живу на старій своїй квартирі: Леніна, 68, кв. 64. Будете в Києві, прошу завітати. А про Вас уже перепитує О. Юренко. Я йому уже сповістив Вашу адресу.

Тисну руку!

Ваш П. П.

(Петро Панч)

03.03.1946

Київ

* * *

Від Петра Йосиповича Панча

1 квітня 1946

Київ 1/IV 46.

Добре, Синку!

Оповідання піде в № 4¹ (зараз складається уже № 6). Вам тоді надішлють “авторський”. На користь пішла Вам перерва. Якби такий рецепт застосувати до наших початківців!

Дорогий Олесю, по щирості кажу, що з віршами не в ладах. Але справі можна от як допомогти: вишліть збірку на адресу вид-ва “Радянський письменник”² (Київ, Ворошилова, 3). Редактором поезії там тов. Первомайський³. Вид-во цього року не зможе її випустити, бо план уже затверджений, але підготує хоч на той рік. Гарзд? Ваш П.П.

* * *

Від Василя Павловича Бережного

3 квітня 1946

Олесь!

Ти, звичайно, маєш рацію, аналізуючи озброєння свого героя¹. Але неможливо було відстояти першу редакцію. Але дуже не сумуй, бо читач не такий суворий до деталей, як ти.

Ще раз говорив з Малишком². Він сказав буквально таке:

– Передай Олесеві, що його вірші мені подобаються. Крім “Танкіста”, надрукую і “На сонячних парусах”. Але хочеться дати цілий цикл. Скажи, хай пришле ще кілька віршів.

Так ти, Олесю, вірші шли мені, я їх безпосередньо Малишку віддам. А про Лукача Малишко каже, що ти ідеалізуєш³... і, очевидно, й мені не вдасться його надрукувати. Да, у тій фронтівій газеті (українська?) Малишко, каже, не працював і віршів твоїх не одержував. Про долю твоїх віршів в “Укр. літ.” (до речі, вони змінюють назву журналу) я питав у Білоуса без усякої дипломатії. Старий Кочерга⁴ відібрав, здається, один. Побачу Б-са⁵ – напишу точно, що саме.

Взагалі журнали – мертва справа. Вже номерів 3–4 готові, зверстані. А щодо збірки, на яку ти маєш безсумнівне право, – справа буде ще безнадійнішою, якщо ти сам не прийдеш до Києва.

Прийняті до друку книжки лежать по 6–12 місяців і ніяк не перетворюються в метал. Поліграфія надто слаба, а халтури – тьма.

Випадково я оце колись пив пиво в ресторані з головним редактором видавництва “Укр. література” Кобилецьким. Говорив про тебе, про твою чудесну прозу. Домовився, що ми з тобою колись приїдемо до нього. Він показався мені розумною, рішучою людиною.

Приїжджай!

Вези прозу, бо тут встановилася думка, що прози на Україні нема.

Газету з “Полковим знаменом” одержав? Знову гніваєшся?

І ще. Якщо ти хочеш широко відчинити для себе двері в літературу, то, вхопивши диплома, махни на все і негайно – в Київ. У газеті працювати не раджу (багато часу відбирає), а засядеш десь у журналі.

Дуже багато є з тобою поговорити – приїжджай, невже не можеш відірватися на тиждень?

Фото саме немає, зроблю – пришлю. Твоє мені показував Білоус.

Я довго на нього дивився, але ж хочеться почути твій голос, відчути теплінь твоєї обважнілої руки. Прибувай!

Міцно тисну руку.

Твій

Василь Бережний

З/IV.46

* * *

Від Василя Павловича Бережного

17 квітня 1946

Здрастуй, Олесь!

Одержавши твої вірші, я відібрав два – “Трансільванський марш” і “Спека в горах”, – передрукував на машинці і дав Андрію Самійловичу Малишку¹. Він їх негайно відправив у друкарню. З’являться в 5 номері.

Ще раніше на “Дніпрових” хвилях загойдається твій звуглений “танкіст” з білими зубами та й попливе “На золотих парусах”.

Малишко щиро усміхається:

– Вітайте Олесья від мене і напишіть, нехай ще шле вірші.

Знаєш що, Олесь? Ти напиши йому листа² (Воровського, 22, ред. журн. “Дн.”) – такого, як ти вмієш, – щирого, розумного й іскристого. А приїдеш – познайомлю, і я певний, що ви міцно по-дружитесь. А це не лише приємно, а й корисно.

Це про поезію.

Тепер – про жінку. Я не думаю, що в твоїй психології це два споріднених поняття. Так?

Ти йдеш угору, угору, все вище і вище. Але ти пройшов ще не так багато – найважче – попереду. Бачиш, які колючі терни всіяли путь? Чи вловлює твій зір голі, холодні скелі, на які треба здертися і покласти їх під ноги? Важко йти цим шляхом мук душевних і страждань. Поезія, те, що сидить в тобі, – велике і палюче, – допомагає робити широкі кроки, підносить тебе, немов на крилах.

А жінка?!

Важкий прозаїчний камінь, який буде лише затримувати, уповільнювати хід. І ти згодом або кинеш його в провалля часу, або ледь-ледь переставлятимеш ноги і витиратимеш росу з чола.

– Неправда! – скаже сліпе кохання. – Дружина – це вірний друг, на якого можна буде покласти втомлену руку, друг, який підтримає, утолить спрагу...

Так скаже сліпе кохання.

Не одружуйся, благаю. Кохай, впивайся цим гірким вином, але не закликай державу в арбітри, не забувай, що похмілля завжди неприємне. Та й чого, власне, спішити, Олесью!

Ти не подумай, що я – холодний, розсудливий егоїст. Зовсім ні. За Бугом є одна панна, заради якої я пожертвував би всім, але це ж я. Тобі не дозволяється. Ти вольова натура, і погано, коли твій погляд вперед заслонятиме юбка, хоча б і крепдешинова.

Не спіши! Камінь, який давить до землі, ти ще встигнеш покласти на свої широкі плечі.

Приїдеш – ми побудемо з тобою на Київських горах і поговоримо про це над Дніпром – хіба ж усе напишеш?

Я в цей вихідний блукав у тих чудових місцях – самотній і чужий навіть собі самому. Випадково зустрів знайомого фотографа і став перед об’єктивом. Посилаю тобі фото.

Кожна клітина, кожен атом моєї душі прагне до зустрічі з тобою. Перше травня? Це було б чудово, коли б удалось. Але шан-

сів мало. Така ж проклята посада – нікуди не відірвешся від цього дубового столу – як каторжник.

Ти знаєш, Олесь, я ніяк не второпаю, що то за Єрмоленко³, про якого ти пишеш. І першого разу, і тепер ти не написав, де він обритається.

Адреса!

Білоус телефонує:

– Чи одержали ви що-небудь від нашого спільного друга? Я одержав повість.

Він обіцяв дати мені почитати. Якщо вдасться вибрати розділів два до газети – постараюсь. Між іншим, у Білоуса (казав) – хороша кімната, так що на перший час тобі буде де зупинитися в Києві. А про інше місто і не думай і не гадай. Кінчай і – сюди!

Фото твоє лежить перед очима. Ти ніби зовсім не змінився! І здається, наче ми не бачилися кілька днів...

Коли ж побачимось?

Міцно тисну руку – твій

Василь

17.IV. 46

Київ

* * *

Від Дмитра Григоровича Білоуса

22 вересня 1946

Дорогий Олесю!

Пишу, так би мовити, на додаток до вчорашнього листа. З приємністю читав учора в райбібліотеці “Літературну газету” № 37 (12.12.1946)¹, де в статті Є. Адельгейма згадано тебе як мужнього поета нашої суворої епохи². Щиро радів за тебе. На мій погляд, справедливість має завжди торжествувати³. Так воно і буває рано чи пізно.

Олесю, тут у селі буду ще неділь зо дві⁴, потім до Києва, звідки ти одержуватимеш більш цікаві і більш точні листовні інформації.

Твій

Дмитро

22.09.1946 р.

* * *

Від Василя Павловича Бережного*26 вересня 1946*

Здрастуй, Олесю!

Чому не пишеш? Чи, може, не одержав моїх пакетів? Чи, може, каламуть песимістична скувала й душу, й руки? Піди до Дніпра – хлюпне він тобі бадьорого духу: його ж, бач, як кують і гнuzдають, а він плине та й плине. У віки...

Тебе хвалили в “Літгазеті” за вірші¹. Читав?

Оце посилаю тобі останні газетно-драконьяжні новини. Тут, як бачиш, і ми з Сашею втнули. Викинули совість із його голуб’ятника – аж чвокнула об асфальт! – а самі сіли писати. В ту ніч я в нього й ночував. Справа в тому, що сама п’єса “Старі друзі” – пуста і нікчемна, і нічого було артистам (та ще франківцям!) розкривати...

В неділю я був у російській драмі, бачив “Каменный властелин” геніальної Лесі Українки. Вистава потрясаючая (як по-українськи?). Я наочно побачив, який все-таки велетень оця “хора і слабосила жінка”! Гра, оформлення – аж до деталей чудове, і чудово саме тим, що спрямоване все на розкриття ідеї Лесі. Талановитий-таки режисер Хохлов!

Кам’яний господар у цьому світі – закони, звичаї, освячені традиціями. Все це душить, сковує усе живе, і людина з найпрекраснішими почуваннями і мріями кам’яніє. Немає і не може бути вільних людей на землі! І ніколи, мабуть, і не буде “свободно па-сущегося индивидуума”.

* * *

В журналі “Вітчизна” намічаються зміни. Редактором, ніби, буде Копиця. А про повість розмови хороші. Піде.

Наш Маківчук призначений відповідальним редактором “Перця”.

Які ж іще новини? Та всіляких розмов чимало, всіх навіть не пригадаєш.

Ага – Остап Вишня введений в редакцію “Перця”, решту – розігнали. Я оце засів за “Тихий Дон”. Думаю перечитати всього, з першого до останнього рядка. Епічне полотно!

А взагалі живу по-старому. Б'юся з безгрошів'ям, часто напливає хандра: думаю о брєнності всего сущего і про стрункі дівочі ноги. Полячка сидить у серці. Кровоточить.

З першого мусить бути відпуск. Де подітися? Куди податися? Мабуть, буду працювати, одержу компенсацію та й робитиму свою справу.

Як у тебе з партійністю?

Пиши. Пиши. Пиши.

Твій

Василь

26/IX 46

Валі – щирий, щирий привіт.

Рідних вітай.

* * *

Від Василя Павловича Бережного

27 вересня 1946

Олесь!

Спішу повідомити тобі, що повість уже заверстується¹ в 7–8 номер “Вітчизни”. Тижнів через два-три вийде у світ!

Цієї ночі я чергував по друкарні. Після того, як вичитав сторінки і здав під прес, – розговорився з нашим випусковим. А він і “Вітчизну” верстає.

Які там зміни в журналі?

Та редактор новий. Копиця. А так ніби все по-старому.

А що нового в номері? Стельмах крєпко погорів. Уже була заверстана його велика вєщ – “Земля”, кажеться, роман, тепер зняли. Перероблятиме щось...

А що поставили?

Там якогось Гончара. Тоже крупна вєщ. Мабуть, по-новому написана, бо срочно прислали в набір. Скоро вже буде сигнальний номер. Я тобі дам днів через десять – почитаєш...

Оце буде удар по дубових пеньках!

Ура!

Твій

Василь

27/IX 46

* * *

Від Юрія Івановича Яновського*9 жовтня 1946*

Шановний товаришу Гончар!

Листа Вашого одержав¹, але кілька днів не міг одповісти, бо хворів на грип. Ваша повість “Альпи” (І част.) мені сподобалась, я побачив у ній надійну руку, упевнений прозаїчний хист. Добре задумано, живі образи, добрий оптимізм і енергійне розгортання дії. Цілком зрозуміло, чому мова Ваша ще не на тій височині, на якій у Вас інші сторони твору. Отже, коли дозволите Вам порадити – зверніть основну увагу на мову. Читайте щодня словник. Записуйте до книжечки всі цікаві слова, звороти. Не соромтеся прочитати й Ганну Барвінок². Проте, Ви самі знаєте, що Вам робити. Я ухвалив повість до № 7–8³, вона набрана й зверстана. Але на сьогодні я не знаю, як вирішить новий редактор⁴.

Бажаю Вам успіхів і розчарувань, болю й радощів. Працюйте, було б прикро, коли б Ви збилися на легку дорогу.

Привіт

Ю. Яновський

09.10.1946 р.

* * *

Від Дмитра Григоровича Білоуса*14 грудня 1946*

Дорогий Олесю!

Мушиш зрозуміти, яка важлива ситуація вже з того, що пишу одразу після твого від'їзду. Уже все домовлено з Д. Д. Копицею – ти працюватимеш у “Вітчизні”¹ і в аспірантурі.

Оскільки все це робиться через ЦК, то й відмовлятися тобі незручно. Так вважає В. Козаченко, так вважаю і я. Якщо відчujemo, що тебе хтось там затримує в Дніпропетровську, Копиця негайно подзвонить Дунаєву, і тебе відкличе ваш обком для переїзду в Київ.

Все це треба проробити негайно, розумієш?

Ждемо тебе в Київ цими днями. Розрахуватися в Дніпропетровському постарайся якнайшвидше².

З “Голубим Дунаєм”³ справа в такому стані, як і до твого від’їзду (вчора чи позавчора ти ж іще був тут).

Привіт Костю Дроку. Йдуть чотири його вірші. Сьогодні здали до друкарні другу верстку. Це в № 12⁴.

Ну на цьому – до побачення в Києві!

Привіт від наших товаришів з редакції.

Будь здоров.

Твій

Дмитро

14.12.1946 р.

* * *

Від Дмитра Григоровича Білоуса

25 грудня 1946

Олесю! Друже!

Від моменту одержання твого листа минуло три хвилини. І два дні від тоді, як я розмовляв останній раз з М. Терещенком. Він сказав, що заяву твою вже розглянули і прийняли тебе в члени Спілки. Лишилося затвердити на засіданні Президії. Отже, вітаю, обіймаю. Ти знаєш, що я не страждаю великою терпеливістю і тому, мабуть, трахну завтра тобі телеграму. Бо лист поки дійде! На цьому ж засіданні Президії прийматимуть ще трьох чоловік у члени і п’ятьох у кандидати. Якщо по секрету, а тобі це можна, то: в члени, крім тебе, ще Серпіліна, Радевича і Познанську. В кандидати – Д. Гринька, К. Дрока, Трусова, Руденка і Тихого. Ну, останніх не знаю, чи на цьому засіданні прийматимуть.

Посилаю тобі газети з рецензіями на “Альпи” – “Правду України” і “Молодь України”¹... Не надіслав молодіжної раніше, бо понадіявся на Василя [Бережного]. А він, халамидник, думав, що ти знайдеш і в Дніпропетровську або, як він висловився: “Йому знайдуть і принесуть”. Та воно вже, певно, так і сталося.

Одверто: В. Козаченко дуже зацікавлений у твоєму перекочуванні, бо він зараз на два двори... Я його навіть рідко тепер бачу. Але обов’язково поговорю з ним. Скривиться.

[Леонід] Первомайський зараз поїхав до Полтави на королівські ювілейні дні². Моє становище наполовину покращало. Відносини на тій стадії, коли люди звертаються не на “ти”, але вже

перейшли від прізвищ до імен. Моє нефальшиве хороше ставлення дістає взаємність.

Сьогодні бачив зверстану “Літературну газету” зі статтею Я. Гана про наш журнал³. Це той самий довгожданий огляд. Завтра газета вийде, і я одразу ж відішлю тобі примірник.

Олесю! Так ти таки серйозно звалився? Що ж таке? Бажаю тобі якомога швидше розквитатися з цими хворобами.

Співчуваю тобі, друже, щодо роботи. Ось я на таких трьох ролях сиджу і прямо гину. І кінець кінцем – не письменник, не аспірант і не редакційний працівник, бо на кожному з цих місць я – одна третина. Втішаю себе тим, що сваритися мені не з Білецьким і К°, а з Кобилецьким⁴, який зараз виконує обов’язки зав. кафедри української літератури в Університеті.

Тобі завдання, друже! Чи це в мене дурна інтелігентська помисливість, чи, може, й винен я перед Костем [Дроком], що не писав йому більше (крім переданого листа), – поясни ти йому, що я про нього не забув, хай він більше працює і більше пише. Ось вийдуть його вірші в № 12, а тим часом хай дасть нові. Та я скоро напишу йому окремо.

Чорт забори! Нічого не встигаю. В Києві, живучи на такій віддалі, як я, може все встигати тільки чемпіон з бігу. Та й йому треба виклопотати знижку на біганину по горбах.

Бережного побачу днями.

Олесю, ми можемо ще побачитись у Москві. Нас виділено на з’їзд молодих письменників, якщо змін до того часу не станеться, то поїдемо. Це я взнаю у Василя [Бережного]. Адже він зв’язаний через свою газету з ЦК ЛКСМУ⁵. Да, там же тепер Шевель – вернигора!⁶

Будь же здоров, друже мій! За роботою не женись, а краще справді женись. Бажаю тобі щастя, тим більш, що це на Новий рік, щоб був щасливіший, ніж торік!

Обіймаю.

Твій

Дмитро

25.12.1946 р.

* * *

1947

Від Михайла Миколайовича Алексєєва

27 березня 1947

Здравствуй, уважаемый тов. Гончар!

Сегодня прочел в “Литературной газете” отрывок из Вашей повести “Альпы” и там же видел Ваш снимок¹. Спешу поздравить с большой удачей. Ты просто молодец. Многие герои повести мне лично знакомы. Например, с майором Воронцовым я служил вместе еще под Сталинградом.

Если мне не изменяет память, он погиб в Венгрии, также, как и Ходжоль. Только Воронцов раньше.

Чтобы Вам было понятно, кто пишет, сообщаю о себе. Я – капитан Алексеев. Когда-то работал заместителем редактора “Советского богатыря”, затем – спецкором армейской газеты “За Родину”, с декабря 1945 года и по сей день нахожусь в Вене, работаю в газете Центральной Группы Войск “За честь Родины”.

Вас я, конечно, хорошо знал по 72-й дивизии. Кстати, не знаете ли Вы, где она сейчас находится, и не можете ли мне сообщить адреса Юрия Кузеса и Андрея Дубицкого? Мне бы хотелось также прочесть Вашу книгу, но жаль, что не скоро ее могу достать.

Сейчас здесь моим ближайшим соратником и другом является Василий Швец. Мы работали с ним вместе. Вы, конечно, хорошо знаете его.

Признаться, я, так же, как и он, ожидал Вашего роста как поэта, но не прозаика. Поэтому появление двух Ваших повестей явилось для меня лично сообщением неожиданным.

О себе могу лишь сообщить несколько слов. В газете “За честь Родины” еще в прошлом году опубликовал небольшую (сравнительно) повесть “Жили три товарища”. Сейчас заканчиваю повесть для журнала “Звезда” из жизни Австрии. Должен был поехать на съезд в Москву, но, по-видимому, судя по сообщению,

для военных литераторов совещание отложили на более позднее время.

Где Вы проживаете? Не можете ли написать хотя бы несколько слов мне? Буду по-человечески благодарен. Вместе с моим к этому письму приобщаю поздравление и Василия Швеца. Он также восхищен Вами.

Будьте здоровы, тов. Гончар!

Желаем дальнейшей удачи на Вашем нелегком поприще.

Михаил Алексеев

27/ III – 47 г.

Вена

Адрес: Полевая почта

48828-А

Алексееву Михаилу Николаевичу

* * *

Від Олександра Михайловича Борщагівського

9 квітня 1947

9.IV.47

Дорогой Олесь!

Думаю, что мое большое письмо уже ответило на многие Ваши сомнения и справедливую обиду. Никогда не полагал я, что Ваша роль сведется к формальному штампованию сценария; к величественному кивку головой. Нет, это и против моих жизненных правил и не совпадает с моими представлениями о Вас. Я искренне желал получить от Вас основательную критику сценария¹.

Почему же получилось, в общем, худо? Очень просто. В телеграмме, присланной мне, Вы ничего не написали о замечаниях (хотя я ждал их), – Министерству же написали о “существенных замечаниях” (наряду с общей положительной оценкой), а я на все их вопросы ничего решительно ответить не мог. Я ждал письма, ждал, уверял их, что оно не пришло, но, в конце концов, почувствовал, что они перестают верить. Затем они, – кстати, люди, энтузиастически относящиеся к сценарию к будущему фильму, – заявили мне, что подобную телеграмму представлять Худсове-

ту нельзя, она спутает карты, из-за неясности объема и характера авторских замечаний.

Приехал красивый вельможа Горский и заявил, что ему бы хотелось из этого фильма сделать нечто вроде “3-го удара”! Утверждён сценарий, главный редактор прислал три стр. заключения с замечаниями, исключаящими в фильме вообще какую-либо романтику и поэтичность.

Я буквально взбесился и уже предпринял шаги к передаче сценария “Мосфильму”. В эти дни Ваша поддержка очень нужна была, – не мог же я знать, что Вы уехали из Киева!

Другое дело теперь: сценарии прочли все, включая Большакова. Сценарий нравится. Приказом министра он запущен в производство, в четверг, 15-го, он проходит через Художественный Совет, который, конечно, поинтересуется Вашим мнением. Конечно, Брянского нужно показать в фильме, – так оно у меня и было, но мне вырезали его безоговорочно, категорически, как и соответствующий финал в “Голубых дорогах”. Шарахаются от поэтического образа, как от мистики...

Какими же будут в дальнейшем наши отношения? Хорошими. Открытыми и честными. Я глубоко верю в это. А что я злой, желчный человек, что особенно это обнаруживается, когда я беру в руки перо (телеграммы ведь не надиктуешь!), – что ж, ничего не попишешь, из-за этого у меня вся жизнь ухабистая.

Очень хотелось бы больше к этому не возвращаться. Чтобы присматривать за фильмом, я дал согласие на включение меня в постановочную группу и буду наезжать на студию. Думаю, что и Вы проследите за всей работой.

Не обижайтесь, что так скупко поздравил Вас с наградой. Вы ведь знаете, что это радость буквально для всего нашего дома, а слова телеграммы радости простой и дружеской передать не могут.

Есть и у меня большая радость: час назад, в 4 часа 25 минут, родилась у меня дочурка.

Пишите.

Обнимаю Вас

Александр Михайлович

* * *

Від Платона Микитовича Воронька

19 квітня 1947

Москва
19.04.47 р.

Дорогий Олесь!

Мені доручили терміново штовхнути до друку альманах молодих, на базі того альманаху, що виходив для наради. Я вже розшукав твої матеріали, але не знаю, що краще дати. Як ти дивишся на це? Дуже швидко пиши. Коли в Москві немає того, що тобі хотілося б дати, швидше висилай на мою адресу: Москва, Сретенський б., 6, кв. 17.

Цими днями відбулися рішення ЦК ВЛКСМ й секретаріату спілки відносно молодих. Головою секції і комісії обрали Фадєєва, а відповідальним секретарем мене. Приступаю до роботи, але це буде дуже багато клопоту.

Книжку дитячих поем закінчив, але не задоволений, доведеться переробляти більшу частину книжки. Книжку оповідань про Ковпака закінчую.

Коли щось потрібно тобі в Москві зробити, то я зроблю з радістю, напиши.

Вітаю тебе.

Твій друг

Платон

* * *

Від Платона Микитовича Воронька

7 травня 1947

7.5.47 р.

Дорогий Олесью!

Дякую за добре слово та за добру зустріч, яку ти мені рішив улаштувати, коли приїду. Це те, про що я якось майже хворобливо мрію останні місяці з того часу, коли почалася весна. Мені Дніпро і його береги уві сні з'являються щонаочі – так скучаю. Можливо, я б швидко зовсім переїхав у Київ – та знову це таки ота проклята

хата, що й у тебе. Тинявся я півтори доби по Києву, не витримав, але й в Москві витримати довго не можу.

Тепер у мене ще й добавилося багато клопоту з роботою в Спілці, просто ніколи стало писати, а писати треба і хочеться писати. Так і чується, що щось підказує – пиши. Пиши –

І сил в тебе хвате
Ці стіни розбити,
І будеш ти дома,
І будеш любити,
І будуть жаданії
Діти родитися,
І буде щороку
Родити пшениця,
І буде від хліба
Тріщати горище –
Бо ранок не день ще
І вечір не ніч ще.

Да, писати треба багато і добре. Так, як ти пишеш. Я в твоєму ділі вітаю тебе від всього серця. Дай бог тобі і далі таких разючих успіхів. І дай бог тобі справжнього щастя на довгі-довгі роки. Цього всього я тобі бажаю так щиро, як собі самому, а може, ще більше.

Відносно того, що ти просив, я дещо зможу зробити. Крім того, що я обраний відповідальним секретарем з чималими службовими правами, мене недавно всунули в правління літфонду ССРСР. Тут є деякі реальні можливості. Але я ще там не розгорнув свого впливу. Дай мені строк.

З “Молодою гвардією” я домовився відносно твоєї нової повісті. Швидше надсилай в Москву мені чи в “Молоду гвардію” рукопис. Піде в роботу.

Крім того, тебе ввели в склад комісії молодих письменників. Мабуть, в червні треба буде приїхати в Москву на нараду. План роботи і інше я тобі надішлю цими днями. Треба організувати швидше скликання республіканської наради в Києві.

Будь щасливий, мій друже, вітай тих, хто мене ще не забув.

Обнімаю

Платон

* * *

Від Михайла Миколайовича Алексєєва*14 травня 1947*

Дорогой товарищ Гончар!

Надеюсь, Вы позволите мне так обращаться к Вам: ведь все-таки мы – однополчане, а это – немалое родство!

Признаться, я уже думал, что Вы не ответите мне. С тем большой радостью я получил Ваше небольшое и очень милое письмо. Глубоко тронуло оно меня и особенно то место, где Вы упоминаете о полковнике Денисове¹. Старик был нашим общим любимцем. Нравился он нам за добрый, теплый юмор, за прямоту. То-то радости доставила ему Ваша книга!² Ведь с майором Воронцовым у них была крепкая дружба. Я еще не читал Вашего романа, но, надо полагать, что Вы не оставили или не оставите (ведь работа еще незакончена) без внимания этой дружбы.

Сейчас я жду с нетерпением журнал “Новый мир”, № 3³. И, конечно, прочту с радостью Ваш роман. В своем письме я Вам писал о своей повести. Сейчас она вышла на... немецком языке. (Есть здесь, в Вене, такое русское издание для австрийцев.) Послал ее в “Звезду”. И сейчас страшно каюсь, потому что книга написана второпях, она еще очень сырая. И потом я, кажется, нарисовал уж чересчур мрачную картинку настоящих событий в Австрии. Получилось, реакция настолько сильна, что демократические силы в этой стране вынуждены сдавать одну позицию за другой. Герои из лагеря “коричневых”, поэтому, получилось у меня гораздо сильнее прогрессивных деятелей.

Послал я ее под влиянием обстановки (я имею в виду обсуждение в Совете Министров австрийского договора), питая слабую надежду помочь нашим дипломатам. Ответа из “Звезды” еще не получил. Но он, конечно, будет: там работает В. П. Друзин⁴ – мы с ним хорошо знакомы по совместной работе в газете “За честь Родины”.

Трудно сочетать газетную работу с работой над большими вещами, если вообще возможно. Но я пытаюсь.

О В. Швеце⁵. Старик ожидает прибавления семьи. Этим ожиданием он, пожалуй, сейчас в основном и занят. Изредка мы гуляем с ним по Вене. Вечерами – это особенно интересно. Недавно он читал мне большую вещь “Штопальщица”. По-украински это

называется, кажется, по-другому. Василь – лиричен. Ему, разве, не достаёт только обобщений – он слишком мало занимается политикой, и это может для него кончиться плохо, потому что рано или поздно его может захлестнуть эстетство, теория “чистого искусства”... Он, безусловно, талантлив, но его надо предостеречь.

Мне хочется спросить Вас, могу ли я чем-либо помочь Вам? Ну, скажем, к примеру, бумагой, которую Вы, наверное, изводите пачками “единого слова ради”? Или еще чем-нибудь? Если я могу быть Вам хоть чем-нибудь полезен, пишите, – я Вам покорный слуга!

Жаль, что Вы не знаете, где пребывает сейчас Юра Кузес. Откуда Вы узнали, что он женился? Вот уже никак не могу представить его в этой роли! Что касается меня, то я эту ошибку совершил давно, и как результат имею дочь, которая сейчас очень смешно топает собственными ножками по улицам австрийской столицы, где она и появилась на свет божий.

Если будете у “наших”, передайте большущий привет всем старичкам и, в первую очередь, полковнику Денисову. Засвидетельствуйте ему мою искреннюю любовь к нему.

Думаю, все ребята из дивизии очень гордятся Вами и более того – благодарны Вам. Ведь свой первый большой труд Вы посвящаете им.

Желаю успехов.

С приветом

(Підпис)

Вена, 14.5.1947 г.

P. S. Не можете ли Вы прислать газету, в которой опубликовано письмо Денисова? Был бы Вам очень благодарен.

* * *

Від Михайла Олександровича Штейна

26 травня 1947

Днепропетровск, 26 мая 1947 г.

Привет, друже Олесь!

Получил с небольшим интервалом два твоих письма. Только собрался отвечать на первое из них (полученное вчера), как пришло второе – заказное. С него и начну¹.

Твое недовольство предисловием имеет под собой только частично базу, Олесь!² Говорю это не в порядке оправдания – пишу тебе, как другу, а не “официально”. Прав ты в том отношении, что не следовало указывать, может быть, “надіслав до «Зорі»”. В этом беру на себя вину; но дело в том, что РАТАУ, как и ТАСС, снабжает обл. газеты от времени до времени и лит. материалами, и поэтому хотелось в предисловии отразить, что данный отрывок не поступил к нам “массовым” путем, а ты поддерживаешь связь с редакцией “Зорі” непосредственно, а через “Зорю” – с Днепропетровском и днепропетровцами (ты ведь не против этого, я знаю!). Может быть, следовало довести об этом до сведения общественности в иной форме, но намерения, как видишь, у меня были самые лучшие (хоть, как говорят, благими намерениями ад мощен!). Теперь о названиях. Информацию о вечере в “Молоді України” не читал (честно говоря, очень редко заглядываю в эту газету), а в оригинале “Голубого Дуная” на обложке моей рукой, но непосредственно с твоих слов проставлено: “Знаменоносці” (помнишь наш разговор о названии всего романа?). Остановился ты тогда на “Знаменоносцях”, неужели ты забыл это? Поскольку во всех многочисленных статьях о твоём творчестве не упоминается название романа – эти статьи читаю внимательно и с большим удовлетворением – решили мы с Сеней [Широковым] поставить слово “умовно”. Такое условное наименование больших лит. произведений до выхода в свет отд. изданий в полном виде, – как знаешь, вошло в традиции нашей литературы. Да вот же пример из твоей собств. практики. Откуда мы взяли название “Ляля Убийвовк”, как не из журнала “Дніпро” №1. Загляни в конец журнала. Название “Земля гуде” мы узнали не из твоего оригинала (там – только название самого отрывка), а из № “Рад. України”, который прибыл в Дн-ск на следующий день после помещения отрывка в “Зоре”³. Мы не могли предположить, что редакция “Дніпра”, с которой ты повседневно связан, даст неправильное название твоей новой повести. Тут, Олесь, ты ополчился на “Зорю” совсем безосновательно! В отношении “погрівняла” – тут безусловная накладка и очень неприятная, ты прав! Нам уже сигнализировали об этом из у-та. Вычитал я, вычитал Сеня [Широков]... Еще не проверил, редактированная ли эта ошибка или корректорская – но от этого не легче!

Чтобы закончить с “оправданиями” – о рецензии на “Дунай”. Тут я оказался в положении “собаки на сене”. По рукописи, правда, я бы не писал, конечно, т.к. в журнале, по сравнению с ней, могли быть и, действительно, были изменения. Когда прибыл январский номер “Вітчизни”, я хотел немедленно писать сам, но получил замечание от начальства, что я, мол, вытесняю из газеты своими лит-критическими писаниями “постороннюю автуру”. Я впал в амбицию, совсем ненужную, и не принял мер к организации статьи другого автора о “Голубом Дунае”, и очень напрасно. Было одно предложение – шановного Марка Ильича [Сойфера], но я воздержался, не хотел, чтобы нечистыми руками делалась хваленая статья после всего, что он клепал. Тут я верно поступил, Олесь?

Ну, все. Инцидент исчерпан? Правда? Очень хорошо, что ты приезжаешь надолго. С газетами устроим, тем более – на местности. Но пока действовать рано. Разговор об этом можно вести только лишь 15–22/ VI, что будет сделано. Да к тому же к этому времени ты уже будешь далеко. Кстати, получишь и гонорар без высылки его переводом. Тогда же начнем разговор о квартире. В каком № “Днепра” печатается “Земля гуде”? Если в № 4 – постарайся привезти сигнальный экземпляр, коль скоро таковой “на выходе”. С “Новым миром” поздравляю! Говорил слевой Шапиро по телефону, он сообщил мне о том, что в № 3 пошли “Альпы”. Номера того, да и предыдущего № 2, у нас пока нет. Готовь “Зоре” “подарки” – прозу малых форм или отрывки, а также лит. публицистику.

О критике московской – думал, уверен, что опасаться тебе разноса, как Я. Баше, нечего! Наоборот, встретят так же, как “Звезду” Казакевича. Ведь это уже первые шаги.

Ждем! Привет от всех друзей, в частности от Семена [Широкова], (нрзб)! Жму руку

Миша

В порядке признания “пера” шлю рецензию “Днепр. правды” на “Голубой Дунай”⁴, автор ее – молодой способный студент-филолог, ты его не знаешь.

* * *

Від Михайла Миколайовича Алексеева*5 липня 1947*

Здравствуй, товарищ Гончар!

Наконец-то и я прочел Ваш роман и не удержался, чтобы не написать хотя бы маленькую рецензию на него¹. Дело в том, что в нашей группе войск роман быстро полюбили. И на днях мы даем разворот с обсуждением романа Вашими читателями – с солдатами и с офицерами. Как только материал будет опубликован, вышлю его Вам. Думаю, для Вас будет полезным мнение рядовых людей, которые по существу являются героями Вашего произведения.

Кроме того, мне поручено передать Вам, во-первых, дальнейших успехов в работе над романом и, во-вторых, попросить Вас, не сможете ли Вы прислать для опубликования в нашей газете хотя бы некоторые отрывки из второй части романа², как это сделал в свое время А. Твардовский, который прислал нам свою замечательную поэзию “Дом у дороги” – она и была впервые у нас опубликована. Большой интерес к роману “Знаменосцы” объясняется не только высоким художественным достоинством (что, разумеется, главное), но и тем, что в нем показаны действия наших войск за рубежом родной земли. Для нас, находящихся за границей, особенно близки описываемые Вами события.

Книга хорошая. Так и хочется сказать, несколько перефразировав слова Хомы Хаецкого:

– Тот Гончар... И в то же время не тот Гончар!..

Словом, хорошо! Такое мнение и у Васи Швеца, с которым у нас очень близкие отношения. Эти дни мы с ним постараемся перевести на русский язык его поэму “Штопальщица”. Сейчас он занят особенно поэтическими делами: по всей Вене бегаёт, где бы можно было купить... детскую коляску. Отец из него вышел самый что ни на есть образцовейший. Похудел, осунулся, – все в хлопотах.

Не всплыл ли на поверхность Юра Кузес?³ Может, Ваш успех заставил и его откликнуться. Если да, сообщите мне адрес.

И еще раз повторяю просьбу читателей: если можете, пришлите отрывки из второй части романа.

Желаю Вам дальнейших творческих успехов.

А как сейчас, женились?

С приветом

М. Алексеев

Вена, Полевая почта 482828, А

P. S. Посылаю газету с рецензией на роман⁴.

* * *

Від Остапа Вишні (Павла Михайловича Губенка)

11 липня 1947

Олесеві Гончарові

Пробачте, що я звертаюся до Вас із цим листом¹.

Ви ввійшли в літературу як справжній, хороший, ласкавий письменник.

Дозвольте мені, старому робітникові на цій ниві, потиснути Вашу руку і, коли Ваша на це буде ласка, – обняти Вас і поцілувати.

Я хочу, щоб Ви знали, яка радість обгортає мене, коли мені довелось жити в той час, як живе на світі Олесь Гончар.

Тисну Вашу руку.

Любіть літературу, Андрія Малишка і Платона Воронька.

Взагалі треба, по-моєму, любити справжніх людей і справжніх талантів.

Ваш

Остап Вишня

11.VII.47

* * *

Від Володимира Самійловича Бабляка

23 липня 1947

Вельмишановний товариш Гончар!

Наперед порозуміємось: я знаю, що у Вас нема часу. Як не дивно, я не раз уявляв себе – на Вашому місці. Тому знаю – у Вас зараз часу в обріз.

І все ж вирішив написати Вам. Говоритиму якнайкоротше. Моє прізвище Бабляк. Я з Львова. Я автор оповідань: “Аничка-мрійниця”, “Живі люди”, “Дзвінка”, “Гірська путерія”, “Король-гуцул”, “Блуд” та новел: “Дівчина на морі”, “Легінь і огонь”, “Сон Михася”, “Сором”. Ще – книжечка. Шість аркушів. Назвав її “Д’гори, гуцули!” (“Нагору, гуцули!”).

Мої герої – молодь. Тематика – сучасне карпатське оновлене село. Здається, що тема заслуговує уваги.

Не скрізь. Написавши книжку, я приніс її до Львівського видавництва. Куди ж іще мав нести свою гуцулію? Головний редактор взяла книжку до рук й стала читати. Читала тиждень, другий. Читала місяць, другий. Не буду описувати Вам усіх перипетій першої книжки початківця. Не по своїх, але по інших книжках Ви ці муки, мабуть, знаєте. Нарешті написались рецензії. Одна підіймала книгу до неба, друга кидала в прірву. Перша співала: “Чудово!”, друга кляла: “Лубок!”. В автора закрутилася голова, занудило...

Редактор Нечаєва стала в позицію дипломата. Вона сказала: “Оповідання нічого...” Я відповів: “Дякую”. Вона продовжувала: “Будемо друкувати”. Я запитав: “Де?” Вона відповіла: “В журналі”. В якому? Де? Нащо? А книжка? Я впрів і вийшов. Оригіналу мені не повернули.

Прийшов додому і став думати. Становище – ні в цих ні в тих. “Як не вигнали, то витрутили”, – як любить говорити мій земляк Хома Хаєцький. Десять оповідань друкуватимуть... в журналі. Скільки років? І хіба не можу я друкувати їх там без Нечаєвої?

Принесли “Літгазету”. Розгорнув її: Підсуху, Руденка, Ткача вже й в кандидати прийняли. А я – на бога Нечаєвої уповаю. І, пробачте за жалощі, стало мені кривдно. Невже я так погано пишу? Адже ж і мій “Король-гуцул” в “Альманах” попав і сподобавсь декому.

Милий тов. Гончар! На Вас – уся надія. Знайомих письменників у Києві нема, чекав наради, про неї теж не чути. А час іде. Прошу, сподіваюсь, мрію і чекаю листа від Вас. Скорого, конкретного. Якщо можна, дозвольте привезти книжку й прочитати в секції прози і Вам особисто. Вам особисто тому, що Ви – автор “Модри Каменя”, а мої гуцули мають родинне тепло до цього оповідання.

Отже, жду.

Тим часом пишу.

Пробачте за тон. Якщо доля допоможе, колись я попрошу пробачення за цей перший роздратований лист.

З щирою пошаною

Вол. Бабляк

23/VII – 47 р.

Р. С. Моя адреса: Львів, Пекарська, 47, кв. 5

Бабляку Володимиру Самійловичу

* * *

Від Платона Микитовича Воронька

16 вересня 1947

Москва
16.9.47 р.

Дорогий Олесю!

Вітаю тебе від душі з новими успіхами, бо знаю, що вони у тебе є. Ти створений для нових успіхів.

З повістю “Земля гуде” справа обстоїть так: той переклад, що ти прислав, дійсно дуже поганий переклад, і “Молодая гвардия” дала на пробний переклад Абрамову¹. Я говорив з Михайловим (ЦК ВЛКСМ)² про цю повість, і він взяв її читати, а також дав наказ при мені, щоб швидше ворочалось видавництво.

Прочитав новелу в “Знамені” “Модры Камень”³. Це блискуча річ. Вона мене просто вразила більше, ніж все, що я читав останнім часом. Дай тобі бог так і далі.

Я майже нічого не пишу, бо я бюрократ. Їду 19-го в Баку на Нізамі⁴, а потім поїду в Ірпінь відпочивати. Там, мабуть, і з тобою поговоримо. Ми добились тут по молодих дечого і, здається, “Молодої гвардії” журналу теж добились.

Будь здоров, Олесю, обнімаю тебе.

Платон

* * *

Від Андрія Васильовича Головка

20 листопада 1947

Шановний Олесю Терентійовичу!

“Україна” в додатку до свого журналу “Україна” має ще цього року видрукувати Ваш роман “Голубий Дунай”¹. Мені Петро Йо-

сипович [Панч] пропонував бути його редактором (цього роману). Причому у понеділок (1 неділя жовтня) маю вже здати. Прохання до Вас, як до автора, передайте мені чи т. Панчові для мене 2 примірники цього твору Вашого в останній редакції.

З пошаною

А. Головка

20.XI.47

* * *

Від Платона Микитовича Воронька

21 листопада 1947

Москва
21.11.47 р.

Любий Олесю!

Дуже, дуже рад твоєму листу і “Лялі [Убийвовк]”. Мені, просто, тепло на душі від твоїх листів.

Тепер про твої справи. Вони хороші. Якраз сьогодні я бачив верстку книжки “Прапороносці”, що видає “Воениздат”¹. Це буде найкраще видання. На хорошому папері чудовим книжковим шрифтом, хороший формат на три чвертки так, що виходить товста книжка, здається, 380 сторінок. Бачив також гранки “Радянського письменника”². Це буде звичайне видання. Бачив сигнал “Молодої гвардії”³. Це хороше видання, зроблене чисто. Я скажу завтра ж, щоб вони послали примірники і гроші.

Переклад “Лялі” уже закінчується Россельсом. Книжка скоро піде в роботу. Для “Октябрю” приступає робити переклад “Лялі” Шапіро⁴. В списку кандидатур на Сталінські премії або на обговорення кандидатур ти є⁵.

Оце, здається, все, що я знаю про тебе, але думаю, що і цього досить. 10 грудня тебе викликаємо в Москву на пленум комісії, думаю, що ти обов’язково прийдеш. Тобі і без цього конче треба приїхати в Москву, щоб завершити деякі справи.

Я знову закрутився, як дзиґа, в різних громадських справах, а тепер, коли почалися вибори, особливо багато роботи.

Творчі справи у мене стоять, але мене дійсно підмиває написати хоч би дуже куцу повістужку про підричників. Бо настрої по-троху вивітрюються.

Я теж думаю приїхати на Україну, але це буде, мабуть, десь наприкінці лютого, коли закінчу (якщо закінчу) книжку віршів для друку.

Дуже рад буду тебе побачити, обняти і гаряче поцілувати.

З усім серцем

Твій

Платон

* * *

Від Платона Микитовича Воронька

20 грудня 1947

Москва
20.12.47 р.

Дорогий Олесю!

Я поспішаю повідомити тебе про результати висування “Прапоросців” у Спілці на Президії та в ЦК ВЛКСМ¹. Сумніву в тому, що це буде здорово, у мене не було й раніше, але мусиш знати, що це пройшло в такому підйомі, що у мене тепер немає зовсім сумніву за першу премію. Це буде так. В ЦК ВЛКСМ Михайлов² дуже доброї думки і зразу підписав її на висунення, а це перший раз робить Михайлов, ще раніше ніколи цього не було. В Спілці, коли назвали тебе, було радісне заворушення і навіть не стали обговорювати – всі сказали, що справа ясна. Я просто рад за тебе як за друга і хорошого письменника і вважаю, що це радість української молоді літератури, це перша премія з української прози. Всі останні справи щодо тебе теж дуже добре. Правда, Лялю [Убийвовк] тобі прийдеться доробляти³, про це мимохідь говорив і Михайлов. Він тобою дуже цікавиться.

Мої справи такі. Я надіслав листа в партгрупу правління. Листа спокійного і направив заяву Ле⁴ про квартиру. Дуже прошу тебе, напиши мені відверто, що там буде говориться та рішатся. Це мене цікавить.

Мою кандидатуру на президії затримали⁵. Хоч заперечень не було, але Фадєєв запропонував запитати Україну про ставлення до моєї книжки. Звичайно, нічого хорошого бути не може, але там змушені будуть дати оцінку книжці. Яка б не була та оцінка, але я їй тому буду рад. Тим більше, що мене висунув Інститут Світової Літератури⁶ і кандидатура в Комітет так чи інакше попаде.

Думаю приїхати на Україну на початку року і самому дещо утрясти. Я боюсь, що мені хтось там робить зовсім несподівану пакість. Я в силі постояти за себе де завгодно.

Обнімаю тебе і радію за тебе.

Твій

Платон

* * *

Від Платона Микитовича Воронька

25 грудня 1947

Москва
25.12.47 р.

Дорогий Олесею!

Думаю, що цей лист прийде до тебе в день Нового року! Від щирого серця бажаю тобі щастя і успіхів не менших, ніж в 47 році. Бажаю ще більшого визнання народом твого великого таланту. Бажаю в наступаючому 48 році створити щось значне для нашої радянської української літератури.

Буду пити за твоє щастя в день новоріччя.

Твій

Платон

* * *

1948

Від Марка Ілліча Сойфера

28 січня 1948

Находясь в Москве, купил сегодня книгу “Знаменосцы” на русском языке, вспомнил о Вас.

Вас удивят строки письма человека, которого Вы, вероятно, не раз вспоминаете “злым” словом¹.

Хочется думать и верить, что Вы не злопамятны. Если это так, то история с “Модры Камень” уже должна была выветриться из Вашей памяти.

Скажу только от души, что никакого злого умысла по отношению к Вам ей-ей никогда не было, даже несмотря на то, что я по натуре несколько “вредный” человек.

Если обида злая у Вас прошла, а остались в душе только воспоминания о “делах неосторожных друзей вельможных”, то очень просил бы от имени общественности университета обязательно к весне, а еще бы лучше в феврале, “завітати” к нам и кое о чем рассказать студенчеству и преподавателям Днепропетровского университета.

Молодежь наша усиленно готовится к обсуждению “Прапроносців”. Роман произвел на меня лично очень сильное впечатление своим стилем, манерой своеобразной и тонкой. Своеобразен и жанр романа.

Вы, очевидно, знаете, что я человек не привыкший рассыпать без надобности комплименты, и пишу Вам эти строки искренне и от души.

У нас состоится конференция, посвященная обсуждению Вашего романа. Доклады уже распределены. Выступают студенты и преподаватели. Хотим приурочить обсуждение к Вашему приезду.

В статье, подготовленной мною к печати, написал много теплых слов о стиле романа “Прапорносці”. Мне нужны дополнительно еще кое-какие материалы, о которых хотелось бы с Вами поговорить. От своего имени и от имени коллег по кафедре русской и украинской литературы очень прошу побывать у нас.

Будем весьма рады Вашему положительному ответу.

Москва 28/І-48 г.

С коммунистич. приветом

М. Соїфер

* * *

Від Рудольфа Гулки

5 лютого 1948

До пана Ол. Гончара, письменника

Київ

Шановний пане,

повідомляю Вас, що Ваш чудовий роман “Прапорносці” у моєму чеському перекладі буде виданий пражським видавництвом “Свобода”¹.

Тепер у нас є правилом, що кожна книжка має портрет письменника і його біографію, і тому прошу Вас, пришліть мені свій портрет і біографічні дати і також дати про всю Вашу діяльність, спеціально як письменника².

Коли буде Ваша ласка, прошу напишіть ласкаво до цього перекладу кілька слів для чеського читача.

Прощу також повідомити мене, чи є цей твір цілком готовий³; я читав у Літ.газеті, що це має бути трілогія (О. Корнійчук). Коли це є так, прошу напишіть мені, коли з’явиться третя частина і чи ж було би добре з друком почекати.

Остаю с правдивою пошаною

Рудольф Гулька

Прага 5.ІІ.1948.

* * *

Від Рудольфа Гулки

10 лютого 1948

До pana Олеса Гончара,
письменника

Київ,
[вул.] Ворошилова, 3.

Шановний пане,

окремим пакунком Вам висилаю два примірники свого перекладу Вашого роману “Прапорonoсці”¹ й прошу прийняти їх на знак моєї шани до Вас й Вашої праці.

Прошу ласкаво мені підтвердити одержання цих книг.

Остаюсь з правдивою пошаною до Вас

Рудольф Гулька

Прага 10.II.1948.

* * *

Від Олександра Михайловича Борщaгівського

Квітень 1948

Дорогой Олесь!

Так был занят экранизацией “Знаменосцев”, что не мог и ответить на письмо. Жаркое было время!

Главное – отстояли Добровольского. Вероятно, вокруг этого события в Киеве рассказывают немало небылиц; сужу по тому, что в Москве их тоже хоть отбавляй. При встрече расскажу Вам подробно обо всем, но должен Вам сказать, что нам (с Кривицким) пришлось ставить вопрос очень резко, что усложнилось и отсутствием К. Симонова. Мы решили – или уйти из редакции с “шумом”, или добиться верного решения¹. Как видите, наши руководители внимательно следят за литературным процессом и “гангстерам” вроде Резника спуска не дают.

Много приходится думать обо всем этом. Почему брызжет пеной В. В-кая [Ванда Василевская], когда говорит о “Знаменосцах”. Не сродни ли эта пена ядовитой желчи другого, московского критика Вашего романа? Зачем понадобилось Резнику убить молодого писателя? Все это и социология, и психология, и прак-

тические вопросы борьбы, разумеется, политической. Год жизни в Москве научил меня одному: в литературе, в искусстве много дутых авторитетов, много мещан опасных вдвойне из-за ловкой коммунистической фразы, которой они охотно жонглируют.

Был очень обрадован результатами голосования пленума Комитета по делам Стал. премий. 42 голоса из 43 голосовавших!² И притом – голосование тайное. Значит: читали, полюбили, выделили книги даже из числа немногих, написанных П. Павленко, И. Эренбургом и др. Это очень, очень здорово. Только “Знаменосцы” и прошли на первую из прозы. Конечно, могут быть еще и изменения, в том смысле, что рядом с “Знаменосцами” появится еще одно название. Но их место прочно. И это, когда “Кружилиха” собрала 12 голосов и столько же Ванда.

Сценарий закончил³. Кажется, удался. Режиссеру нравится, – думаю, что проходить он будет легко. Через несколько дней дошлю Вам экземпляр. Прошу посмотреть очень внимательно. Ничего от себя писать Вам не буду – все, все, что сделано, – все жертвы, которые пришлось принести специфике жанра, все перестановки и проч. (в том числе и ввод мотива из “Весна за Моравой”) Вы поймете и без моих комментариев. Если сценарий Вас испугает (по количеству жертв) и Вы увидите более верные решения, – напишите мне. Если же в целом это то, что задумали и написали Вы, но в новом материальном воплощении, и Ваши замечания касаются частностей, напишите о них мне, а Студии и Министерству дайте официальную оценку, которая облегчала бы прохождение сценария. К концу 1948 г. фильм должен быть готов.

Сценарий получите очень скоро.

Получили ли Вы второй номер “Нового мира”?⁴

Ждем 3 часть “Знаменосцев”⁵.

Этот год проходит для Вас фантастически удачно, – ведь “Знамя” срочно тискает “Убийвовк” в № 3 и № 4!⁶ Просто подзрительное везение – тьфу, тьфу!

Прочтете сценарий – сразу напишите.

Жму руку.

Ваш Александр

* * *

Від Рудольфа Гулки

6 квітня 1948

До пана Олеся Гончара,
письменника

Київ.

Шановний Пане,

підтверджую Ваш лист та щиро Вам дякую, що Ви сповнили моє прохання. Ваших кілька слів, котрі Ви ласкаво написали ласкавому читачеві, буде окрасою мого перекладу “Прапорonosців” й буде з ентузіазмом читачами прийнято. Це є робота, котра підкріплює кривну дружбу наших народів. Ще раз Вам дякую.

Дальше хочу Вас повідомить, що мій переклад є вже цілком скінчений й що через два тижні його передам видавцеві. Звичайно, що щойно як книга з’явиться з друку, пришлю Вам бажані примірники.

Дуже бажав би, що би ми й надалі залишилися в близьких кореспондових стосунках й що би Ви, наколи маєте якісь коротенькі речі – оповідання тощо, – не відмовили дати мені можливість їх перекласти на чеську мову. Коротенькі оповідання наша преса вітає з великим натхненням.

Остаюсь з правдивою пошаною

Рудольф Гулька

Прага 6.IV.1948.

* * *

Від Олександра Михайловича Борщагівського

7 квітня 1948

7.IV.48

Наконець пришло Ваше письмо и есть возможность основательно изучить и обсудить вопрос, который волнует и меня, и Вас.

Вы, вероятно, знаете о том, что больше полугодя над сценарием работал такой опытный киносценарист, как Алексей Спешнев. Он бился над решением задачи около 7 месяцев и ... возвратил аванс студии, заверив Горского и постановщика фильма Эймонта, что сия задача вообще невыполнима ввиду бессюжетности, аморфности и статичности материала.

Он искренне пожелал мне удачи, но в глазах его я читал недоумение и недоверие. В глубине души он, вероятно, думал, что мне просто необходим внушительный аванс...

Зачем же я взялся за эту работу? По каким мотивам? Да потому, что я люблю роман, люблю Ваших героев, потому что в их жизни – частица моего, если не реального, то мыслимого и желанного существования. Потому что для меня – это предложение спора с циниками и скептиками, которые не станут больше ругать книгу в печати, но говорят, говорят, говорят или снисходительно улыбаются. Недавно в стенах Министерства у меня возник даже жаркий спор с одним из преуспевающих кинодрамоделов, который, исписав груды бумаги, никогда не создаст образ, подобный Хоме или даже Брянскому. Спор перешел в ругань, потому что сей гурман и писарь заподозрил меня в лицемерии. Для меня работа над сценарием была продолжением борьбы, возможности дополнительного доказательства большой образной силы романа.

Видимо, поэтому сценарий мне удался. Он уже был в руках не только чиновников и консультантов, но и у таких мастеров, как М. Донской или Арнштам, и все дают самую высокую оценку сценарию, и, главное, у каждого из них рождалось желание ставить этот сценарий. Да, по-видимому, он удался.

Но, приходя в чужой дом, нужно поклониться хозяину, нужно в какой-то мере подчиниться правилам этого дома. Мы пришли в кино и не можем не учитывать некоторых требований этого искусства. Прежде всего, мы растеряли людей. Где они: Багиров и Макковейчик, Денис и Роман, Сиверцев и Шовкун и проч. проч.¹ Их нет, нет, дорогой мой романтик, и не может быть. Три усача в фильме, характеры сходные и народностью и даже крестьянским своим обликом убили бы любой фильм. Это уже ансамбль усачей! Поэтому мои усилия сосредоточились на Хоме: важно было провести его от крестьянской подводы до парламента, от глупой встречи в первом бою с румыном – до символической борьбы с немцем у парламента (теперь он борется с паном немецким комендантом, которого так долго искал!), ему в уста вложить слова гнева, его связать с партией. Он, (нрзб), должен был занять преобладающее место, полюбить зрителю, стать первейшим и сюжетно обязательным героем. С этой целью было сделано многое, и поиски наши не прекращаются.

Затем: фигура Хомя крайне необходима для развития в фильме романтико-поэтической линии. Только соседствуя с бурлеском, народной шуткой, земной, “плотской” фактурой, эта линия будет звучать полноценно, а не фальшиво и тоскливо.

Вы говорите о довшенковской романтике, о довшенковской манере. Но для этого нужен, по меньшей мере, Довженко. Да и у него в последние годы не выходит. Его романтика холодна, его символы абстрактны. У Вас с ним только внешнее сходство – он никогда не любил человека и снимал его точно так же, как природу и мертвую материю. Для него человек – только объект. У Вас он – душа событий и творец...

Но я понимаю Вашу тревогу и хочу успокоить Вас. Кино (как и театр) обладает материализующей силой. Поэтому – буквальное перенесение многих речей и кусков романа на экран равнялось бы катастрофе. Это уже случилось с “Молодой гвардией”. Брянский, сидящий спокойно и разглагольствующий на экране о красоте верности, будет чудовищно скучен и прилизан. Но если ночь, и юноши на лошадях, и звезды над ними, и в минуты этого романтического марша звучат слова о красоте верности, – все меняется. Самое трудное в кино и театре – это создание точной атмосферы. Если есть атмосфера, самые рискованные слова прозвучат хорошо.

В романе знамена остаются символом, они входят в плоть вещи, они неотделимы от нее. В фильме без функционального использования знамени (в доме помещика) все сведется (при любом операторе) к внешнему, орнаментальному моменту. Кстати, как Вы относитесь к такому варианту: Воронцов и Самиев посылают в окруженный дом знамя, специально, чтобы находящиеся там люди стояли насмерть у боевого знамени. Это ведь бывало на фронте. Это, м.б., очень здорово! Напишите.

Я, в известном смысле, оказался между двух огней. Вы пишете о романтике, о символическом звучании вещи, а мне приходится, главным образом, отбиваться от людей, упрекающих сценарий в романтизме и символике, в ущерб реалистическим мотивировкам.

Ведь стрелка “Л”, и мелодия “Интернационала”, и романтический пейзаж, и “сверкающие могилы”, и романтический взлет знамен, и сотни других деталей, тон, делающий музыку, – все это

в режиссерской и операторской работе и даст необычайно поэтическую ленту, полную символического значения. И все пойдет прахом, если романтика и поэзия будут “бить в нос” и не будут уравновешиваться сочными, жизненными красками. Если Вам важно было это в романе, то тройне важно сочетать трагическое с комическим в кинокартине.

Если выйдет Хома так, как он задуман, – значит, вышло все, и в кино придет новый, чудесный герой.

Многое из того, что Вы написали, верно и, конечно, будет полностью учтено, согласовано, утрясено с консультантами, в которых у нас не будет недостатка. Да и мы с Вами в Киеве будем пристально следить за всем ходом работы.

Хочу поговорить только по поводу одного эпизода. Вы пишете, что Брянский не может быть подносчиком мин. Верно. Тут ведь дело в другом. Оказавшись в штабе полка, он с рассветом направляется к батарее (можно сделать, что немедленно направляется) и одновременно, по воле случая, как говорят шахматисты, ан пасан, – решает выполнить эту задачу. Выгоды отсюда проистекают гигантские: Брянский получает реальный земной подвиг, основная часть фильма проходит в большом напряжении (Брянский истекает кровью – Шура приближается к фронту), и, главное, жизнь Брянского продлена на $\frac{3}{4}$ фильма. Это была самая трудная конструктивная задача. Если Шура в тылу, а Брянский гибнет на Сопке (805), т.е. вначале фильма, то фильма нет, нет сюжета, нет целого. Есть офицер, который успевает сказать несколько хороших слов (в фильме их количество предельно ограничено) и сразу же гибнет. Никакого сюжета и никакой последовательности в развитии событий не будет.

Мы много думали над этим, и единственное мнение таково, что в решении этого вопроса и была заложена возможность написания сценария. Не может герой фильма умереть в самом начале. Подумайте над этим. Напишите.

Ставит фильм режиссер Эйсмонт², дважды лауреат Ст. пр. и очень опытный мастер. Человек он приятный и роман любит и понимает. Он ставил “Фронтовые подруги”, “Жила-была девочка”, “Песнь о Варяге” и ряд других фильмов. На днях он будет в Киеве и придет к Вам. В Министерстве на днях будет приказ о запуске

сценария в производство, но Худ. совет он пока не прошел, а должен пройти в течение апреля м-ца.

Но для этого нужна телеграмма от Вас. Односложная вроде: сценарий одобряю, сценарий хороший, возражений не имею и т.д. в этом роде. Слова “ряд существенных замечаний послал т. Бор-му” в Вашей первой телеграмме лишают Мин-во возможности приложить ее к делу для Худ. совета. Ибо спросят: какие замечания (раньше их просто не знал), и пойдет писать губерния.

Пошлите телеграмму в адрес Министерства (Б. Гнездииковский пер., т. Семенову). Это важно для оформления.

А работать будем и, думаю, фильм будет хороший, достойный тех, кого мы все любим и никогда не забудем.

Жму руку

Ваш

Александр

С лауреатством поздравляю, обнимаю. Мои домашние тоже шлют поздравления.

* * *

Від Василя Павловича Бережного

15 липня 1948

Здоров, Олесь!

Одержав твого листа саме тоді, коли сидів за своїм столом і читав газети. Знову неприємності: події в Італії, ноти, знищувальна критика на журнал. Б'ють і плакати не дають!

Разом з цим листом посилаю два інші пакети – прочитаєш сам. Статті, як ти переконаєшся, різкі і... – мені здається – несправедливі. Б'ють молоду кадрю просто на корені. Застосовують зовсім не хитрий спосіб – узагальнюють поодинокі факти, засуджують те, що засуджує в повісті і сам [Микола] Щепенко¹. Цим досягається ефект. Щепенко ґрунтовно переробив повість. Замість 10 аркушів стало 15. Переробка пішла по всіх загрозливих пунктах. Ми з ним все обговорили детально, і він погодився з усіма серйозними нашими закидами. Тепер, після цих виступів газет, Микола трохи розгубився (“Чи здавати до «Рад. письм.»?”). Я раджу йому переробити (вірніше, закінчити переробку) і здавати. Он із Стельмахом – було гірше, а дивись – попрацював і книга буде!

Не сьогодні-завтра буде засідання бюро ЦК, мабуть, прийматимуть рішення. На 20-те призначено обговорення повісті в спілці. Одне слово, продовжуємо їсти кашу. Щепенко починає розуміти, що літературний шлях, як каже О. Вишня, до-о-о-вгий. Настрій у нас бадьорий, хоч, може, ми несвідомо робимо хорошу міну при поганій грі.

Да, а про [Еммануїла] Казакевича читав? Мабуть, не читав, так скажу – розкритикували, і цілком правильно. Напиши, Олесь, чи пересилати тобі особливо цікаві номери газет?

Оце такі головні новини. Те, що [Микола] Руденко одержав кімнати, – це вже другорядне. І в старика з'явився новий фактор² – моряк Микола.

Сьогодні вже маємо сигнальний сьомого номера. Сподіваюсь, що на Героя та ще й партизана критики побоятся замахнутись!

Валі посилаю листівку, бо не хочу, щоб поштарі читали телеграму: вони ж не розуміють гумору!

Щодо “Вітчизни” – ось Дмитро загляне за куліси, черкну³.

Міцно тисну руки – твій

Василь

* * *

Від Василя Павловича Бережного

23 липня 1948

Здоров, Олесь!

Оце одержав твого другого листа, в якому ти нічого не пишеш про те, як там тобі ведеться, які вражіння від поїздок в колгоспи, чи благотворно впливає на тебе наддніпрянсько-ломівське сонце.

Ти пишеш, що врятував Ясногорську і погубив Сагайду – “за неї поплатився, бідолаха...”. Їй-богу, мені це не подобається¹.

По-перше, зваж, Олесь, на той факт, що тоді, коли ти з головою поринув був у матеріал, – зринув саме той варіант, перший. Я чомусь дуже вірю в отой перший творчий подих! І справді, тоді ти не тільки зважував найдрібніші деталі, тоді ти цим жив. А тепер – це вже спокійне, холодне роздумування...

По-друге. Я на цей факт (переробки) дивлюся з погляду втілення отієї, може, в якійсь мірі стихійної, але в усякому разі властивої, притаманної тобі міфічної, так би мовити, лінії. В пер-

шому варіанті вона проведена тонше. В другому – навпаки. Вийде так, що всі, хто близько стикається з Ясногорською, – гинуть. Сагайда ж за неї поплатився?

І третє. В другому варіанті втрачається, стирається, зводиться нанівець оте високе, трагедійне напруження, яке є в першому варіанті. А натомість читач матиме підробку, фальшування трагедійності.

Справді, наскільки я зрозумів з твоїх слів, небезпека трапиться-таки з Шурою, її врятує Сагайда... І вийде, що все це напруження в цій сцені з Шурою буде підробленим, несправжнім. І з погляду руху сюжету цей хід видається мені дуже примітивним. Нічого шекспірівського.

Можливо, моя оця аргументація нечітка, але зверни на неї увагу, Олесь. Я глибоко переконаний, що так, як було – в тисячу разів краще! До того ж, пожалій і Сагайду. Він же у великій мірі спадкоємець Брянського. Навіщо ж губити такого воїна? (Маю на увазі його громадське значення.)

А пожежа, здається, вже відшуміла. Після обговорення з'явилася стаття Новиченка в “Літгаз.” [“Літературній газеті”]. Але це вже ехо².

Да, ти, Олесь, прав, що зробили ми легковажно. Поспішили, погарячилися. Я дуже картаю себе за те, що в цьому випадку не показав тоді своїх скептичних зубів. Але, власне, я не мав змоги їх вишкірити, бо ти одного разу хвиснув мене такою фразою: “І що ти тямиш в партійній роботі?” Але душа моя не лежала до повісті, та й у тебе захоплення було лише спочатку. Пам'ятаєш, як ти радив “охолоджувати Руденка”? Одне слово, поспішили. Нічого не поробиш – молодість.

Але я не кажу: “Не треба було братися до зброї”. Переконаний, що, попри всі її великі вади (непокоїть оте вростання партії в народ), повість не шкідлива, навпаки, – багато в чому вона принесе користь.

Щепенко виїхав, не попрощавшись. Залишив листа. Посилаю його разом з оцим. Все-таки він молодчина³.

Да, “Знамя” критикують дуже, але про “Землю” – ні слова. Це радує.

Дома в тебе все гаразд? Ось зайду дізнатися про світло.

А в нас тут... Я не знаю, що вони думають – товчуть, як котів, а вони працюють, як мокре горить. Старик зібрався додому “днів на десять”, Микола [Руденко] зайнятий ремонтом квартири (дали), німфа наша приходить на півгодини і все. Ривліна вже нема.

І що турбує – огинаються з “Молодістю”. Я настоюю, щоб у 9-й, а вони відсувають (Микола, а Старик – як маятник).

Бачу, що так ми можемо запізнитися. А тоді що? Попова ж Руд[енко] ще не прочитав⁴.

А листи слати на Київ, 30 (там де я забираю твої газети). Але й на редакцію, думаю, зручно (тільки рекомендовані!).

Дуже дякую за запитання на абрикоси⁵. Прилетів би на крилах (і в буквальному, і в переносному розумінні), та не пустить Микола! Бо тоді хоч редакцію замикай.

А коли ти навідаєшся в Київ? Невже не скучив за ним?

Усім привіт.

Міцно тисну руку.

Твій

Василь

23/ VII 48

* * *

Від Натана Самійловича Рибака

26 липня 1948

Вельмишановний Олександр Терентєвич!

Лист Ваш одержав. Поправки, які ви надіслали, внесу обов'язково. Рукопис я прочитав. Книжка мене по-справжньому схвилювала своєю прозорістю і ясністю¹. Хочу Вас від щирого серця привітати з великим успіхом. На мою думку, третя книга роману найдовершеніша у Вашій трилогії, і в цій частині Ви досягли справжньої глибини.

Пропоновані Вами доповнення і зміни дуже вдалі. Вони значно покращують книжку. Щодо зміни назви, то рукопис, який Ви подали нам, адже так і зветься “Злата Прага”. До речі, тепло і зворушливо показали Ви Злату Прагу. Хорошими і повними якоїсь благородної тривоги словами закінчуєте Ви роман. “Випробуваний всім. Готовий до всього”. Це звучить символічно.

Ще раз хочу по-дружньому Вас поздоровити. Спокійно мандруйте. Всі Ваші поправки будуть уважно перенесені в рукопис. Ваше побажання, щоби книжка не вийшла раніш, ніж буде опублікована в журналі, маємо на увазі². Літфондові гроші переказали.

В Києві у нас стало спечно. Все по-старому. Вийшло чимало книжок молодих. Здається, п'ятнадцять чи шістнадцять. Я завтра на тиждень їду до Москви, а куди рушу відпочивати, тим часом ще не знаю.

Напишіть про свої мандри.
Тисну руку і здоровлю, Ваш

Натан Рибак

26-VII-48р.

Р. С. Привіт Билінову Ол.

* * *

Від Василя Павловича Бережного

1 серпня 1948

Здрастуй, Олесь!

Ти не гнівайся, що не пишу тобі щодня: життя тут таке йде, що немає на чому зупинити твою увагу. Щепенківське питання завершилося¹ опублікованою в газетах інформацією – “В ЦК ЛКСМУ”. Вказати... зміцнити... І зміцнюють. Знаєш, кого вводять в редколегію і ставлять заввідділом критики? Зінкевича! Пам'ятаєш (мабуть, ні) – він працював у ЦК ЛКСМУ у відділі преси. Це комсомольський працівник, пропагандист, але не літератор. Жодної молекули Писарева в ньому немає².

А Микола [Руденко] задоволений.

Микола... Я оце сиджу над психологією, то коли дійшов до розділу “Увага”, згадав про нього. Цілковита нездатність зосередити свою увагу на головному, а звідси й нездатність проаналізувати, продумати певне питання; відсутність дисципліни мислення – ось характерні Миколині риси. Чи це органічне для поета? Думаю, що ні. Це просто-напросто інтелектуальна слабкість.

І журналові від цього не легше. “Молодість” маринує в себе вже неділь дві³ – ні сам не читає, ні в ЦК не дає. А в ЦК настроєні ждати остаточної московської редакції. А якщо так, то ми залиши-

мось ні при чому, бо якщо дочекаємось, то не встигнемо, мабуть, дати жодної порції – вискочить у Москві!

А тут іще та істеричка – Самійленко. Вона взяла собі курс – добувати рукописи, підготовлені для “Молоді”, і пхати їх у журнал. Це ж спокій і майже 100-процентна гарантія! От вона дістала якісь нариси Скляренка (4 арк.) і схиляє Миколу до того, щоб дати їх в 9-й, та ще нарис Клігермана про Бойченка. А “Молодість”, мовляв, – у 10-й, уявляєш? Так ми можемо втратити майже піврічний спокій.

Я якось зустрів Гладку, нагадав про “Молодість”. Усміхнулася: – Та ви хитрі. Знаєте, що хоч і слабка річ вийде, то ніхто не ляатиме!

Замість того, щоб поставити це питання і оперативно його розв’язати, Микола тільки тик-мик, і нічого. Устатковує квартиру...

Старик же полетів у свої Курмани, тільки рукою ніжно помавав із кабіни!

Все це мені дуже остогидло. В усьому цьому бачу нерозуміння ситуації Миколою і Дмитром [Білоусом], їхній егоїзм. Нехай як хочуть, так і роблять. Я на все махнув рукою і сиджу над рукописами.

А на літературному небі вже збирається нова хмара. Скоро, мабуть, вдарить критичний грім. Збираються рознести “Хазяїнів” Скляренка⁴ (хоча б уже назвав “Господарі”!). Микола казав, що в Спілці вже думка майже склалася. Я, правда, цього читива ще не вживав, не знаю, яке воно (ото тільки той препоганій уривок в “Літгаз.” [“Літературній газеті”]).

Да, ти там маєш можливість читати літературки? “Знамя” продовжують шарпати. Цього разу за оповідання Яновського⁵. “Манірність, формалістичні викрутаси...”. Дістається й іншим журналам.

І от чим більше вдумуєшся в нашу критику, тим більше переконуєшся, як таки далеко стоїть вона від життя! Навіть справді погані твори критикуються не з тих критеріїв. А це теж дуже шкодить.

Якщо істина доводиться фальшивими аргументами, вона може не сприйматись.

Критики йдуть від схеми, від сухої, вимученої в кабінетах концепції, – тільки не від життя. Та й не дивно. Навіть свої думки про життя літератури черпають з літератури.

Що воно за гіпноз?

Ось в останній моск. “Литгазете” [“Литературной газете”] виступив із статтею про новаторів сільського господарства Погодін⁶. Він веде розмову про видатне і типове. Всі його думки (хоч вони й чахлі, але ж, мабуть, думки) ґрунтуються... на брошурах. Розхваляє ті брошури, які вийшли за підписами самих новаторів, протиставляє їх тим, які написані про них.

Кому він баки забиває? Хіба ми не знаємо, хто їх писав?

От і виходить подвійне відображення. Чи ж дивно, що воно таке мертво-бліде? І якщо місяць не гріє, то хоч поетично віддзеркалює соняшне світло. Наші ж критики позбавлені й поетичності. Дворняжки.

Про київських мислителів я вже не кажу. З них і кури сміються.

Вони схожі на тих сусідів по квартирі, які обливають один одного поміями. В Дантовому пеклі вони будуть варитися в дьогті своїх статей за злі помилки.

Ой, розговорився я про критиків. Хай їм біс, хоча б не приснилися, бо зараз 12-та ночі. Треба буде, зустрічаючись, крутити їм дулі (звичайно, в кишені!).

Да, за вікном чудова ніч. Якісь приємні нічні шуми міста. Здалеку долинає нерозбірливий голос гучномовця, трамвай проїде – наче дощ прошумить...

Сьогодні вдень дощ застав мене на пляжі. І я не засмутився від того, що довелося раніше втікати. Кожного разу я переживаю на пляжі невдоволення, якусь підсвідому огиду. Оті розпарені туші...

Щось відверто цинічне, відкрито тваринне... Покупатися приємно, але естетика моя наїжачується, завжди повертаюся звідти пригнічений.

Взагалі пригнічений настрої не залишає мене з того самого дня, як ти відчалив від київських берегів. Навіть посилений, інтенсивний самоаналіз не докопується до причини.

Немає в ці дні в мені вогника. Навіть київські феї не приваблюють. Ніде, майже ніде не буваю. Конспектую підручники, точно на 12 приходжу в редакцію... И скучно, и нудно!

Відчуваю, що треба кудись поїхати, осунутись в інше середовище, скучити за Києвом. У відпустці поїду кудись писати нариси.

...Відчуття, наміри, думки. Мабуть, тобі вже надоїло читати оцей довгий лист. Знаю, тебе більше цікавить просто інформація, але сподіваюсь, що ти пробачиш мені цей егоїзм. Я тут дуже самотній!

А як у тебе настрої? Які вражіння? Черкни хоч коротенько. Та коли ти вже повернешся? Їй-богу, мені легше живеться в Києві, коли усвідомлюю, що ти працюєш за своїм столом. Тоді я відчуваю, як б'ється пульс нашої літератури.

Прибувай!

Усім, звичайно, привіт.

Міцно тисну руку –
твій

Василь

1.VIII.48

* * *

Від Олександра Михайловича Борщагівського

18 жовтня 1948

18.X.48

Дорогой Олесь,

молчание мое объясняется тем, что мне хотелось написать что-нибудь определенное, а обстоятельства этому мешают. “Злата Прага” лежит готовая, отредактированная и ждет приказа: “В набор”. Но так как в № 11 она не попала, то я опасаюсь того, что команда эта будет отдана только к первому номеру 1949 года. Это самое позднее, когда книга может выйти у нас.

Дело в том, что мы обязаны были напечатать роман Анны Саксе “В гору” (Рига). Обязан, а) потому что книга талантлива и необходимо дать возможность интересной писательнице “соискать” времени, т.е. напечатать ее 28 листов еще в этом году; б) роман лежал у нас с мая 1948 года и в) в декабре широко отмечаемая декада латышской литературы. В книгу № 11 пошла Саксе, а значит в № 12 пойдет тоже она. “Злата Прага” могла бы влезть в № 12, если бы не печатать ни публицистики, ни критики. Но, думаю, что это исключено. Хотя точное решение еще не при-

нято, но все идет к тому, что “Золотой Прагой” мы откроем новый 1949 год. Не огорчайтесь слишком, Олесь. Это не так уже худо. М. б., даже хорошо.

Пишу о Вашем романе две статьи: в “Правду” о “Золотой Праге” и в “Литературную газету”. Большой трехколонник о “Знаменосцах” в целом.

Мне очень трудно писать Вам отдельно о “Золотой Праге”. Настолько все мыслится цельным, так жива связь третьей части с первыми двумя, что мне, находящемуся внутри вещи, порой бывает трудно отделить одно от другого. Существует ведь один Хома, а не Хома I, II и III части, – в этом цельность хороша, великолепна.

Разницу между частями я очень хорошо чувствую в цветовой гамме: все оттенки рыжего, багряного, красного в I-й; пепельно-серые, перламутровые тона – II-й и сверкающая, буйная зелень – III-й. А во всем остальном это одни и те же жизни, эти развития (и рост) образов цельных, последовательных и очень песенных.

Если хотите, в III части больше сюжетных просчетов, чем в I и II, она менее драматична – несмотря на смерть Шуры; в ней есть слабые куски, связанные с Шурой (ее размышления). Но языково, чисто литературно она выше первых частей, а Хома и Воронцов тут великолепны.

Вообще же книга – это яркое проявление романтизма в нашей литературе; стилево – книга глубоко почвенная для Украины (вспомните “Тіні забутих предків”); это, конечно, поэма, – поэма и только поэма, – даже если бы против этого возразили Вы сами. Помните, что Белинский назвал поэмой “Мертвые души”! И верно назвал. Там не только “тройка” знаменитая. Там ширь, там широчайший, истинно поэтический охват земли, человек, взлетевший в поднебесье и оттуда рассматривающий все по небывалому радиусу.

При всех реалистических предпосылках, историзме и точности – это поэтическое видение мира. Это цепь романтических образов, это поэтическая логика развития сюжета.

Трудно все это изложить в письме, – думаю, что моя статья в “Литературной газете” лучше объяснит мою позицию, мои взгляды.

Еще раз прошу – не огорчайтесь. Я Вам все рассказал, а наше прекрасное отношение к Вам на высоте. В декабре думаю поехать в Киев, на съезд.

Пишите.

Обнимаю.

Ваш

Ал. Борщаговский

По-видимому, моё последнее письмо, посланное в Днепропетровск, не попало к Вам.

А.

Киев, 34, до востр.

* * *

Від Олесь Степановича Юренка

23 грудня 1948

Сердечно вітаю тебе,
дорогий Олесью, і твою сім'ю
з Новим, щасливим роком!

Найближчим часом надішлю тобі “Цвітуть черешні!” і “Івана Мостового” – ще й досі не мав часу, щоб переписати ці дві речі.

Від усього серця прошу тебе – подаруй мені “Модри Камень” – чудову пісню кохання і “Злату Прагу” – тріумф гвардійця нашої літератури.

Всього найкращого!

Цілую.

Завжди твій

Олесь Юренко

23/ХІІ – 1948

Полтава

Олесью! Днями я надіслав рукопис книжки для дітей Вал. Бичкові. Як побачиш його, скажи йому – нехай докладє, не пошкодує зусиль до того, щоб ця велика радість для мене побачила світ у наступному році.

Олесь

* * *

1949

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

1949 рік

Шановний Олесю!

Виконую твоє бажання і надсилаю “Зорю” і “ДП” [“Днепровскую правду”] з матеріалами про дніпропетровських космополитів та їх прихвостнів.

Тебе, напевно, цікавлять і деякі подробиці боїв, що розгорнулися з космополітами на нашому фронті.

М. Штейн і Й. Пустинський, під дружним натиском патріотів, вибиті з своїх дзотів на смітник, заливають рани і жалюгідно скавчуть...¹ Питання про їх партійність буде розглянуто найближчим часом.

Сойфер, коли побачив, що на нього насувається туча, закричав: “Рятуйте, братці, погибаю”. Та коли озирнувся і переконався, що навколо нього безлюдно, мов в пустелі, осідлав свого пса-пустобреха і що є духу помчав по місту в надії знайти порятунк. Першим на його очі потрапив Ісай Науменко². Сей піт, який все життя ходив під страхом Сойферівського дрюка, вже встиг (на чужі гроші) хильнути 150 грамів оковитої, поважно йшов в невідомому напрямі (бо всі шляхи вже відкриті), наспівуючи новий варіант своєї пісні “Місто над Дніпром”.

– Ісаю Васильовичу, мій уклін, – заговорив Сойфер, знявши свою нову шляпу і вклонившись до самого долу. – Як Ваше здоров’я?

– Прекрасно!

– А дружини й діток?

– Не знаю, бо вже третю добу не був дома.

– А де ж ви були, Ісай Васильович?

– Справляв поминки.

– По кому ж, дозвольте взнати, Ісай Ва...ч?

– По Вас, Марк І...ч (вони обидва стали заїкатися, один від переповнення почуття радості, другий від порожнеч і страху). Я навіть написав некролог і надсилаю до своєї газети.

Не буду розповідати про всі подробиці однієї з численних сутичок, які відбувалися на вулицях міста і в приміщеннях, між знахабнілим Соїфером та його супротивниками. Обурення і гнів викликали в усіх чесних людей його чергова провокація і шантаж. Він знайшов твою цидульку, в якій ти писав йому, що прохаєш забути всі чвари і дякуєш за обговорення “Прапорonoсців”.

З моїм поверненням з Києва прийшов кінець і Соїферівській “діяльності” в ДДУ. Партбюро факультету виключило його з партії, ректор усунув його з завідування кафедрою. А відкриті партійні збори, що продовжувалися два вечори (при переповненій залі), нанесли огидному провокатору й пройдисвіту смертоносний удар. Ти б чув і бачив, з якою любов’ю виступаючі говорили про нашу радянську літературу, про тебе і твої твори, з якою силою ненависті розповідали про отруйно-шкідливу роботу, яку проводив Соїфер і К° в ДДУ і на сторінках місцевих газет³.

Можеш, друже, не сумніватися – кубло гада Соїфера зруйновано, більш ніколи він не смердітиме... Віднині свіжі вітри подули, і ми з великою радістю зустрінемо тебе в своєму прекрасному місті.

Після зборів в ДДУ я був прийнятий Л. І. Брежнєвим. Він був вдоволений з проведеної роботи, цікавився твоїм життям в столиці, над чим працюєш і чи збираєшся в найближчому майбутньому приїхати додому. Обіцяв свою допомогу, якнайшвидше надати нашому відділу приміщення. Але Клімушев все ж таки радить, щоб ви, за підписом Корнійчука, організували на його ім’я листа про насущні потреби і дійову допомогу обкому нашій організації.

З пошаною

С. Завгородній

P. S. А моя книжка й досі знаходиться під “каравулом”. Коли й був в Цека, мені дали почитати рецензію, в якій позитивно оцінені мої благі наміри і благословили на вихід книги. Але директиву чомусь затримують, а Клімушев не наважується без неї випустити книгу на світ божий. Я вже не знаю, коли цьому непорозумінню прийде край.

Н. Рибак взяв мою збірку і обіцяв написати мені, чи підійде вона, як база, для видання книги моїх нарисів у “Р.П.” [“Радянському письменнику”]. Коли матимеш нагоду, нагадай йому.

* * *

Від Михайла Миколайовича Алексєєва

24 квітня 1949

Дорогой Александр Терентьевич!

Высылаю Вам вырезки из нашей газеты с “Илонкой”¹. Приняли новеллу наши читатели, как и следовало ожидать, самым сердечным и благоприятным образом. Да это и понятно. С лаконичностью подлинного новеллиста. Вы сумели показать борьбу народов за мир против поджигателей войны. Илонка – просто прелесть. Символически – это знамя будущего, совесть мира, его светлая надежда, и недаром, как знамя, поднимает отец ее над своей головой. Свойственная Вам романтическая приподнятость и взволнованность в “Илонке” зазвучала с новой, еще более привлекательной силой.

Уж не Илонка ли – Юры Кузеса возлюбленная из Кемендина – послужила прообразом Вашей маленькой Илонки?..

Впрочем, это неважно. Важно вот что: хотелось, чтоб Вы и впредь не забывали своих друзей, героев Ваших книг, находящихся вдали от родной земли. Им очень дорого Ваше слово – искреннее, светлое, взволнованное, лишненное лукавого мудрствования, по-солдатски прямое и честное. Своими “Знаменосцами” Вы крепко связали свою судьбу с судьбою этих простых советских людей в мундирах, выдвинутых на самые далекие рубежи по охране нашей Родины. Очень печально, что Вы ни разу после войны не заглянули в ЦГВ². А посмотреть, как живут сейчас Маковейчики и их молодые друзья, Вам было бы не бесполезно.

Итак, не забывайте нас. Шлите нам Ваши чудесные рассказы. Читатели Вам будут очень благодарны. Если не затруднит Вас, пишите, над чем работаете.

Поздравляю с Первомаем! Желаю Вам лично и редактируемому Вами журналу больших творческих успехов³.

С уважением

М. Алексеев

24.04.1949 г.

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього*Травень 1949*

Добрий день, Олесь!

Вчора міськком КП(б)У розглянув справу про партійність Бейлінова¹. В своєму рішенні бюро міському констатувало, що РК КН(б)У цілком правильно зробив, виключивши його з лав партії. Але, приймаючи до уваги, що Бейлінов щиро визнав свої помилки, що в своїй творчій роботі в основному вірно відобразив нашу радянську дійсність, вирішили в партії встановити, винісши сувору догану з попередженням з занесенням в особову справу.

Я був проти виключення з лав партії Бейлінова і зробив все, що від мене залежало, щоб допомогти міському правильно розібратися в його справах. Зараз він працює на заводі ім. Молотова диспетчером. Настрій хороший. Гадаю, що це допоможе йому вийти на широку творчу дорогу. [Семен] Скляренко в своїй телеграмі вимагає дати прізвища письменників, які бажають одержати творчі командировки. Я прошу тебе підтримати в Секретаріаті про надання Бейлінову такої командировки. Йому конче потрібна матеріальна допомога.

Літературне життя набирає темпів. Талановитий молодий романіст Тамара Леонова, з нашої допомоги, одержала від облвиконкому творчу відпустку і закінчує свій роман, Петро Біба закінчив нову збірку віршів про дружбу народів, закінчив нову повість Дмитро Ткач². Я працюю над своїми творами дуже мало. Справа в тому, що в місті, крім мене і Бейлінова, немає членів Спілки³. А тому мене вмудряються сунути в усі комісії, секції, майже щодня я засідаю. Протестую, обурююся, а мені відповідають: “Терпи, козаче, отаманом будеш”. Правду кажучи, я не прагну отаманувати... Мені дуже хочеться знову надіть речовий мішок і помандрувати на розшуки нових джерел молодості.

Квартири ще не маю. Живу як доведеться. На цьому ґрунті трохи посперечався з Клімушевим. Він дав згоду, щоб я поки що жив на селі. Мене це обурило. Адже ж цим можна зовсім розвалити нашу молоду творчу організацію.

В квітні в нас були збори літоб'єднання, обрали нове бюро і керівників секцій. На ньому я дізнався, що студентка універси-

тету В. Шевченко написала дипломну роботу про твоїх прапорноносців. Запросив до себе і познайомився. Чудесна, розумна дівчина. Щоправда, вона спочатку злякалася, коли я запросив у неї її роботу. Та згодом порозумілися. А 9 травня “Зоря” надрукувала уривок з її монографії⁴. В літературних і журналістських колах добре сприйняли появу нового молодого критика. Ми вирішили десь в кінці травня на секції критики і літературознавства нашого літоб’єднання повністю обговорити роботу В. Шевченко. Як ти на це дивишся? Чи не зміг би ти на цей час приїхати до нас? Коли да, то при від’їзді – телеграфуй.

Міцно тисну руку.

С. Завгородній

Р. С. Надсилаю “Зорю” за 3 травня⁵. Чи йде у “Вітчизні” повість Чорнобривця?⁶

м. Дніпропетровськ, газета “Зоря”
травень 1949

* * *

Від Михайла Михайловича Пилипенка

1 червня 1949

Здравствуй, Олесь!

Сегодня на приемном спектакле увидел Л. А. Юхвида, который, наконец, дал мне удовлетворительный адрес, по которому можно найти тебя.

Я несколько раз пытался этот злополучный адрес узнать: писал и в “Новый мир”, и в университет, и Шевелю в ЦК ВЛКСМ, наконец, писал по адресу – Киев, Союз писателей, но никто не мог сообщить или лень было написать, как тебя разыскать.

Поэтому хотя и с большим опозданием (в несколько лет) поздравляю с заслуженной наградой, которая радует не только тебя, но и всех твоих товарищей.

Очевидно, подобных поздравлений было изрядное количество, тем более своевременных, ну что ж, потерпи, прими и мое.

Я совершенно отбился ото всех наших¹. На Урал война забросила, пожалуй, только меня, потому что, кроме одной Лейкиной, я за 6 лет здесь никого не видал. Ребята, с которыми мне удалось

встретиться при поездке в Сумы, обещали писать, но не пишут, адреса у многих переменялись, поэтому связи с Украиной почти нет никакой. Знаю о некоторых только по случайным случаям: то в лауреаты попал, то в космополитах оказался (В. Милявский, Л. Лившиц²), то в государственные деятели вышел (Шевель) и т.д.

За 8 лет, время немалое, многие филологи оказались кто где. Вот и я после серьезной жизненной трепки оказался в совершенно другом направлении.

Из госпиталя – на Уралмашзавод слесарем, а затем с 1944 года – на комсомольской работе, сейчас доканчиваю свою комсомольскую карьеру секретарем Свердловского горкома ВЛКСМ. Университет удалось окончить здесь, заочно. Как жизнь моя сложится дальше – дело не только мое, ты это прекрасно понимаешь.

Однако, хотя работа отнимает почти все время у меня и у семьи (у меня уже дочке 2,5 года), кропаю понемножку стишата и тискаю в нашем “Уральском современнике”. Сейчас сдал книжку, которая все инстанции прошла хорошо, кроме одной: издательство проваливается с финансами и сейчас на время “подморозилось” с выпуском нового. Однако, если не в этом году, то в начале будущего выпустят или придется на них нажать нежелательным для меня путем, через обком партии.

Ну вот и все мои нехитрые новости.

На Украину тянет, но “рад бы в рай, да грехи не пускают”. Вообще же, здесь не так уж плохо: мимо того, чего у нас, на Украине, не найдешь – настоящий сгусток нового, хорошего. Если будет время – напиши пару строк о себе, мне будет приятно узнать, как сложилась твоя жизнь, как живется тебе. Вообще, тебе бы не мешало побывать в наших краях – это дело стоящее. Буду рад видеть.

Жму руку

Михаил

Пиши по адресу:

г. Свердловск, 12, Сталина, 3, кв. 25^а

Пилипенко М. М.

01.V1.49

* * *

Від Олесья Степановича Юренка

26 червня 1949

Дорогий Олесю!

Ти чомусь, друже, категорично не відповідаєш на мої листи – і це хвилює мене над усе!

Прошу тебе і як друга, і як головного редактора “Вітчизни” прочитати мої “Дуби” і за першої можливості надрукувати¹. Хотілося б мені у вірші перегукнутися з давньою славетною подією не лише для полтавчан, а й для всього нашого народу. 240 років!²

Зараз мене полонять Турсун-заде і Хаді Такташ. Яка щирість і мудрість! Дістав збірку твоїх оповідань “Гори поют”³. Слава тобі!

Працюю. Живу однаково!

Всього, всього найкращого тобі й родині твоїй.

Завжди твій

Олесь Юренко

26 червня 1949

Полтава, вул. К. Лібкнехта, 12.

Прапорносець

Олесю Гончару, – з любов'ю.

Гори співають... Солдати
Стали давно косарями.
В'яжуть снопи жалібниці
Понад шляхами.

Понад шляхами, якими
Прапорносоці ходили,
Гвардії славні герої,
В битвах змужнілі.

В битвах за щастя народне –
Дужі, завзяті, хоробрі.
Тому колишеться нині
Колосом обрій.

Колосом стиглим, дорідним
Повниться нива безмежна.

Ти ось виходиш на простір,
Сильний, бентежний.

Зір твій промінить далеко,
Очі, мов сонцем налиті...
Юності вірні бажання
Щастям зігріті.

Три за відвагу медалі,
Славу і Зірку Червону
Маєш в боях за Вітчизну,
А не корону.

А не корону тщеслав'я,
А не корону владики,
Ту, що батьки розтоптали
В Жовтні навіки.

Думали твоїм животворним –
Піснею в полі дзвеніти,
Зорями в небі ясному
Полум'яніти.

Серцю твоєму палкому
Втоми ніколи не знати, –
Серце твоє гартувала
Партія-мати.

Гори співають... Радіють
Люди від краю й до краю, –
Пісня висока Вітчизни
Всюди лунає!

Олесь Юренко

26 червня, 1949.
Полтава, вул. К. Лібкнехта,
№ 12.

* * *

Від Івана Макаровича Гончара

5 листопада 1949

Гурзуф – 5.XI.49 р.

Доброго здоров'я, дорогий Олександр Терентієвич!

Якось аж незручно до Вас звертатись після того, коли, будучи у Вас, я обіцяв до Вас зайти, принести фото, сказати Вам наслідки переговорів з мраморщиком і ін.

Повірте, Олександр Терентієвич, що після того, як я у Вас був, на другий день захворів, і мене кругом обліпило чирями так, що мені ні спати, ні лежати, ні в люди показатись (бо й на обличчі один сів), так вони вже мене полюбили.

А потім приїхали гості (мама, брат і ін.). Останні лихорадочні дні до виставки, і тільки ось тут на півдні Криму в Гурзуфі я опам'ятався, звідки і пишу Вам цей лист.

Приїхав я сюди відпочити і трохи поправити своє розшатане здоров'я, в наш будинок відпочинку і творчості. Я між іншим тут в своєму житті не був ні разу, тим більше осінню, і на мене, як на художника, природа південного осіннього Криму зробила колосальне вражіння.

Я буквально розсіявся при виді тих монументальних казково красивих гірських краєвидів, одітих в осінню золоту ризу. Або тих бескид, які віковично відбивають стрімкі удари хвиль Чорного моря. Словом, природа, яка заставляє радуватись самого безнадійного скептика, а що вже говорити про нас, художників, яким повітря мало від радості в грудях при виді цих красот.

Я зразу ж на другий день написав уже один кримський етюд.

Надіюсь, що я тут відпочину і морально, і фізично, а також і творчо попрацюю.

Олександр Терентієвич, дуже Вас прошу не обіжгатись на мене. Все, що мною недороблено для Вас, я по приїзді до Києва знайду до Вас і все виконаю. А Вам я дуже і дуже вдячний за те, що вдохновили мене на творчий труд, і це дало для мене, а в деякій мірі і для Вас, гарні плоди. Мої обі роботи (Ваш портрет і портрет Малишка) в Москві прийняті дуже добре, і скрізь чую про них якнайкращі відгуки¹. Надіюсь, що це буде моїм етапом, а дальший шлях ще безкінечно тянеться на творчі вершини, і тільки в упер-

тому труді надіюсь його форсувати. Відпочиваючи ось тут, в Криму, я обмірковую свій майбутній творчий план і прийшов до висновку, що в першу чергу треба увіковічнити всіх наших видатних діячів культури (письменників, артистів, композиторів). Тільки за їх життя, а не по їх смерті, бо ніколи в твір не вложиш скільки життя, якщо не будеш дивитись на живу людину. І надіюсь, що мої бажання здійсняться.

Поки на цьому закінчую свій незграбний лист і прошу пробачити мене за те, що відвертаю Вашу увагу на мою писанину. В Києві я буду на початку грудня.

А поки на цьому з великою до Вас повагою і любов'ю

Іван Гончар

Вітайте Вашу славу дружину.

* * *

**Від секретаря партколегії Дніпропетровського
обласного комітету КП(б) України**

23 листопада 1949

Дніпропетровський обласний комітет
№483/пк 23 ноября 1949 р.

г. Киев

Союз Советских писателей Украины
тов. Гончару.

ЦК КП(Б)У возвратил нам дело Сойфера М. И. на исследование¹.

Просим изложить подробно, какое было отношение со стороны доцента Сойфера к Вам после окончания Вами ДГУ.

Нас также интересует, какой был разговор у Вас с Сойфером, когда он приезжал в Киев по своему партийному делу.

Ответ просим не задерживать.

Секретарь партколлегии

(Підпис)

(Волков)

* * *

Від Олександра Йосиповича Билінова

9 грудня 1949

9.XII. 49 г.

после ангины

Здравствуй, друг!

Спасибо за письмо и внимание. Збанацкий обещал в № 1 за 1950 год напечатать очерк. Если к этому делу будут приложены Ваши сдвоенные усилия – верю в успех (!). Хотел бы знать окончательные мысли редакции на этот счет.

“Доброе утро”, как ты сам разумеешь, смято до невозможности – сократили наполовину. Сейчас дорабатываю повесть для изд-ва. Пишу большую книгу о металлстах¹. Если талант все-таки прорежется – “выйду в люди”, ибо материал “потянет”.

На днях состоялось областное совещание. Твоего слугу покорного тепло вспоминали: хорошо, черт возьми, не быть уполномоченным...² Сергей тянет, все возится с фин. орг. делами³. Конечно, трудно – и я не в стороне от этих дел – помогаю.

Как твоя книга? Приветы от всех земляков.

Крепко жму ладонь.

(Підпис)

Ал. Б.

* * *

Від Данила Олександровича Бакуменка

23 грудня 1949

23.12.49.

Москва

Дорогой Александр Терентьевич!

Как старьй год валится под ноги надвигающемся 1950 – новому году, в оной позе вопрошаю Вас: почему не отвечаете на мои письма? (Так что ли?)

Да, ты обиделся за эту фразу, хотя я ее говорю шутя и к тому же именно в конце старого года. Скажу еще пару слов в этом году: видишь ли, Олесь, люди к славе придираются, требуют от нее большего, чем от обыкновенного, даже тогда, когда, может быть,

славе некогда. «И все-таки в такой стране, где живем мы, люди, вправе потребовать от большевика со славным именем многого, и он, как твой Воронцов¹, как мать, все должен успеть сделать. Между прочим, в таких случаях особенно придирчивы старые друзья. Они тоже правы. Итак, дорогой Олесь, тебе в заключение старого года хочу посоветовать свято выполнять требование ЦК ВКП(б) и особенно Сталина – своевременно реагировать на письма и ни одного из них не оставлять в мусорной корзине.

На этом и покончу с 1949! Жду только (все-таки) ответ о своих стихах, которых я тебе лично и в твой журнал послал уже немало (притом заказными письмами, – пропасть не должны).

Да здравствует 1950 год!

Сейчас я в госпитале (наслаждаюсь пенициллином, читаю твою новеллу “На Балатоне”...² Очень удачная новелла! И удача ее – в слове, в мастерстве – просто и ясно), но этот год думаю встречать на свободе, вне госпитальных палат. После 20.I.50 г. намерен приехать к тебе в гости.

Желаю тебе, жене и дочери счастья и здоровья! За письмо не обижайся, Олесь, ибо ты ведь при этом будешь неправ.

Искренне целую.

Твой

Данило

* * *

Від Олесья Степановича Юренка

28 грудня 1949

З Новим роком,
з новим щастям!

Дорогий Олесью!

Якби ти знав, як я жду від тебе хоч кілька слів! Тобі ніколи. Знаю. Але ж – напиши. І я за це розцілюю тебе.

Любий, коханий!

У Полтаві відкривається літературно-меморіальний музей І. П. Котляревського¹. Дуже хочеться влаштуватися туди на роботу – чи директором, чи науковим працівником, чи навіть сторожем. Все одно ким. Це дало б мені можливість більше віддати

своїх сил літературі. Тому дуже прошу тебе – порадь, як мені поступити в даному випадку. Чи не зміг би ти порекомендувати мене на цю роботу, враховуючи мої деякі заслуги, коли я був директором музею М. Горького в Мануйлівці², Міністерству освіти. Або: порушити це питання через правління СРПУ, враховуючи те, що я є кандидат³. З цим треба поспішити, бо в Полтаві до музею знайдеться охочих чимало. Допоможи мені. Вічно дякуватиму від усієї душі.

Чи не подаруєш мені на Новий рік свою книгу оповідань?⁴
Поділись, будь ласка, зі мною своєю радістю.

Чи скоро вийде “Вітчизна” № 11 і чи не “злетів” мій вірш?⁵

Тобі і сім'ї твоїй – всіх благ.

Цілую міцно.

Завжди твій

Олесь

28 XII. 1949 р.

Полтава

вул. К. Лібкнехта, № 12.

* * *

1950

Від Рудольфа Гулки

20 лютого 1950

Шановний Пане,
я дозволив собі післати Вам два примірники свого перекладу
Вашої книжки “Злата Прага”¹ й прошу прийняти їх як доказ моєї
до вас пошани.

Поздоровляю Вас

Рудольф Гулька

Прага 20.II.1950

* * *

Від Данила Олександровича Бакуменка

5 липня 1950

5.7. 50

Здравствуй, дорогой Олесь!

Привет тебе и твоей семье.

Я сейчас в Киеве на стажировке (до 1.8.). Живу в гостинице штаба на Тимофеевской, 3, ком. 3 (рядом с твоей квартирой). Был у тебя. Очень хочу встретиться.

В выходной день встретился на пляже с [Сашей] Ермоленко, Вас[ей] Бережным и Вол[одей] Пьяновым¹. Вместе купались. Вася рассказал о тебе.

Олесь, я очень прошу тебя не посчитать за унижение и, если будешь в Киеве, зайти в гостиницу или сообщать о себе – я зайду. Мне нужно поговорить о книге. Я думаю, что ты, как и всякий коммунист, заинтересован, чтобы твои товарищи росли, и по-серьезному поможешь мне своими советами.

Желаю успехов!

Целую.

Данило

* * *

Від Леоніда Миколайовича Новиченка

5 жовтня 1950

Шановний Олесь Терентійович!

“Південь” уже в стадії 2-ої верстки¹. Оповідання читав Іван Ле. Зауваження його стосуються, головним чином, “На шляху”. Хіба в голови не було якихось глибших, поважніших мотивів, крім того тільки, щоб одержати першу квитанцію, – так поставив він питання². В ньому, мені здається, є деяка рація. Чи не можна зробити вставку на 3–4 рядки – в тому розумінні, що керували Глухеньким³ справжні патріотичні великі прагнення (це треба підкреслити), але виражались вони в такій-от і такій формі... Мовляв, ми добре підготувались до того, щоб закінчити хлібоздачу першими в районі – отже, першими, неодмінно першими треба й почати. Щось в такому дусі...

Верстку здаємо до “Літ.” в понеділок. Отже, поправку продиктуйте телефоном, тільки так. На місце вставлених – викресліть відповідну кількість рядків.

“На шляху” ми вже раніш (до Вашого листа) за порадою того ж Ле поставили в кінець циклу. Відкривається він тепер “Морем”, в усьому іншому – порядок старий, переверстати вже не було змоги. Я думаю, що це добре, в кожному разі – нічого страшного нема.

Негайно сповістіть своє рішення з приводу “На шляху”, ще раз нагадую – вставка дуже бажана.

З привітом

Л. Новиченко

Лист посилаємо авіапоштою.

* * *

Від Василя Павловича Бережного

7 листопада 1950

Здоров, Олесь!

Ви там ближче до субтропіків, то, мабуть, ходите в костюмах, але й тут не холодно¹. Одна тільки біда – дощ унадився. Сьогодні, 7.XI, зранку моросило, а потім сонце таки проглянуло, та ненадовго, знову захмарило.

Тоді повернулася з демонстрації і Люда².

На палат ходила із бабушкою³, – говорить вона, усміхаючись і показуючи пальчиком на вікно. Вона стоїть уже в ліжку, одягнена в м'якеньку рожевеньку сорочечку.

А що ж ти бачила? – запитую.

Ой, яке хальне! Цвіточки були хальні! Музичка там глала... – Потім враз насуплюється: – Я бачила дядю глухого. Поганий дядя... Так плісїдав і ношки так клутив...

Це вона про карикатуру на палія війни – вирїзане з дикту опу-дало, яке сіпали за шворки.

– А я знаю казочку про калавицьку (= рукавичку)... – говорить вона веселенько, а тоді переходить на таємничий шепїт: – І пло вовка...

Це вона хоче мене злякати. Я шепчу:

– Боюсь...

Вона смїється, така рада та весела. А тоді розказує:

– Як була я маленька, – показує, яка була – вказівні пальчики наближає один до одного, – то папа мене отак-а-а-а...

– Так лягай же спатки, – говорить їй бабушка, кладе і вкриває.

Вона ще щось просторїкує, але опїр бабушці слабшає, тихїше, Люда вже буде спати!

Олександра Федорївна розказує, як вони гуляли з Маринкою⁴. Поклали пїдряд усї свої кукли і оголосили їх хворими. Потїм взялися лїкувати – одна капає воду їм у вїчі, а друга витирає хусточкою роти.

А коли з'явилася Вера⁵, Люда вигукнула:

– Тлинадцятий глїх!

Одне слово, Люда тут заклопотана дуже, скучати їй нїколи.

А як там ви відпочиваєте?

А чого ти запитуєш про пакет для “Н. М.”? Був вїдїсланий вранці 2.ХІ, телеграма Льву – так само.

Мїцно тисну руку –

Василь

7.ХІ.50

Р. С. Щире вїтання Валї.

Київ, 30

* * *

Від Василя Павловича Бережного

10 листопада 1950

Здоров, Олесь!

Сьогодні бачив Володю П'янова. Скаржитесь на перевантаженість:

– Уявляєш, Новиченко¹ навішав на себе посад, як старець торб. В інституті він науковий працівник, одержує там щось тисяч дві з половиною; у спілці – голова секції критики, одержує за це...

– А хіба це не просто громадське навантаження?!

– Громадське... Тисяча сімсот! Ну, ще й журнал... Та й статті ж пише. От йому й немає часу, доводиться готувати матеріалу кожного місяця номерів на два, бо він прогляне уже готовий, більшу половину бракує... Оце треба бігти, підготувати статтю...

– Хіба ще не здали дванадцятого номера?

– Майже здали.

– А як з прозою?

– Ага, запитували ми на літучці, як же щодо Гончара, я і Цюпа. Бо в плані було². Новиченко хмикнув: “Та, знаєте, мабуть, у дванадцятий не буде... Я читав і, знаєте... зробив багато зауважень, він погодився і буде переробляти”.

Уявляєш, Олесь, який він знахабнілий демагог!

Володя каже далі:

– Та дурак він. Я в творчість Гончара вірю більше, ніж у розум Новиченка. Да, а так через тиждень Новиченко сказав: “Гончар, мабуть, нам не дасть, може, в іншому місці друкуватиме”. І це з олімпійським спокоєм.

І отакі вухаті осли, як цей довготелесий, лідерствують у критиці! Яка іронія долі! Але завжди приходить час, коли люди викорчовують оброслі мохом пеньки. Отак буде і з ним.

Сьогодні пленум спілки – підготовка до декади, яка буде в Москві десь у травні. Піду послухаю, хоч треба було сидіти вдома та сушити мозок латинню.

Як відпочивається?

Черкни хоч пару слів.

Міцно тисну руку –

Василь

P. S. Привіт Валі.

10.11.1950 р.

* * *

Від Володимира Самійловича Бабляка

3 грудня 1950

Вельмишановний Олександр Терентійовичу!

Я одержав листа від т. [Михайла] Чабанівського, в якому він повідомив, що Ви читатимете мою книжку “Вишневий сад” і побажали рецензувати її¹. Моїй подяці немає меж!

Дозвольте нагадати: років два тому в листі до мене з приводу дуже поганенького мого оповідання Ви запропонували написати твір на новому конфлікті, де б характери східняка й західника стикалися. Ви високо оцінили окремі елементи мого письма й висловили надію, що я зміг би написати твір і для ширшого кола читачів, ніж галичани. Ви так і писали тоді: “Вірю, сподіваюсь, жду...”

Ці слова справжнього майстра до початківця овівали мене натхненням протягом двох років праці над твором. Писав під мелодії “Модри Каменя”, прислухався до гордого сміху Хоми Хаєцького... Присвятив свою скромну працю Вам і думаю, що Ви не відмовитесь від дарунку, яким би убогим він не був.

Тепер з великими тривогами жду Вашого присуду. Не буду зупинятися на вже помічених мною недоліках: їх багато, та це Вам і не потрібно. Чекаю Вашої рецензії, а якщо буде час – то і листа, і тоді вже буде ясно, що треба робити.

Моя нетерпеливість в дожданні листів з Києва тим більша, бо 1-а частина твору відлежала у “Вітчизні” цілий рік не читана, а це вже пішов рік другий...

З щирим привітом!

Вол. Бабляк

З.ХІІ – 50 р.

Львів,

Пекарська 47/5

Бабляку В. С.

* * *

Від Григорія Михайловича Тютюнника

Грудень 1950 р.

Дорогий Олесю!

Мені надзвичайно прикро, що я забув “Прапорonosці”, але я був так схвильований зустріччю...

Тож прошу, друже мій, якщо це тобі не буде зтяжко – вишли мені на адресу Львівська обл., Кам’янка-Бузька, с/ш 1.

Від’їжджаючи, я вивожу з Києва саме прекрасне: віру у міць і силу людської дружби.

Григорій

P. S. Пишу у вагоні. Трясе. Так що пробач.

* * *

1951

Від Олеся Степановича Юренка

8 лютого 1951

Дорогий мій Олесю!

Сердечно дякую за листа. Слідом за твоїм прийшов лист і від Вас. Тараненка. Да, приємно згадати минуле!¹ Але яке прекрасне наше сьогоднішнє!

Оспівуючи наше чудесне, неповторне, я написав цикл віршів “На берегах Славути”. Ці вірші читав Володимир Миколайович Сосюра і був од них у захопленні. Він сказав мені: “Отак і треба писати”. Один з цих віршів (“На пшеницях промені”) покладений на музику Є. Юцевичем. На Полтавщині співають.

Цей цикл (вірші: “Дніпро”, “На пшеницях промені”, “Не надломиш, хмаро, сонячне проміння”, “То не світло ранкових зірниць”, “Чудо-берези над ставом”, “Білі берези”) ще 30 листопада ц. р. я надіслав до журналу “Україна”. А сьогодні одержав таку відповідь:

“Шановний т. Юренко!

Редколегія журналу «Україна» циклу віршів «На берегах Славути» до друку не ухвалила.

З пошаною зав. відділом літератури М. Рудь”.

Коротко, але... справжня бюрократична відписка. Якщо й справді в цілому цикл до друку не підходить, то хіба ж не можна було б один чи два вірші з нього надрукувати. Отакі-то мої парадні двері!

Про це я не можу тобі не написати. І пишу не для того, щоб ти рятував мої вірші, ні, – а для того, щоб ти знав, що поки що подекуди ще бракує уваги до тих, хто не в Києві. А зараз болить у мене серце за “Наше сонце”. Якщо й насправді моя збірка не побачить світу в Києві, то в цьому я вбачатиму несправедливість. Для цього є підстави. При нагоді розповім...

Працюю я і денно, і нічно... Роботи в редакції (за такого штату, як у нас) дуже багато². Крім того, не шкодуючи сил, керую роботою літоб'єднання (ось уже третій рік голова бюро)³. Багатьох товаришів вивів на сторінки "Зорі Полтавщини"⁴, а дехто вже й до республіканської преси добрався. День у день, день у день зустрічаюся з початківцями і, скільки вистачає в мене уміння, допомагаю їм. Вважаю, що саме в цьому закон нашої дружби. Але СРПУ останнім часом забула про полтавчан. І це так. Що вдієш, коли це – правда, коли ж воно так є.

Та рук я не опускаю. Ходжу в обком партії, раджуся. Вирішили тут, в Полтаві, 10 нарисів про наших Героїв Соціалістичної Праці видати власними силами й засобами. Думаю, що це добрий початок, потрібна й корисна справа.

Дуже хочеться побувати в Києві, але... поки що не світить.
Всього, всього ж найкращого!
Завжди твій

Олесь

08.II.1951 р.

* * *

Від Олесь Степановича Юренка

24 липня 1951

24 липня, 1951.

Дорогий Олесю!

Ти ж, мабуть, зараз у Києві... Адже пленум незабаром, – то вже тобі не до Півдня. Коли б ти, друже мій, удіяв таке, щоб і я приїхав у Київ на пленум. Може, телеграму вдарить Спілка. Бо я на двох кріслах сиджу тут – і літредактором, і секретарем...¹ А ще ж і голова літоб'єднання! А ще ж і член редколегії по виданню "Досвідів" Героїв Соціалістичної Праці!² То вже по воленьці своїй до Києва не рипайся. Говорив тут про це, благав, – ні й ні!

А Микиту твого виглядаю день у день!³
Всього ж найкращого і тобі, і родині твоїй!
Вічно твій

Олесь

24.07.1951

* * *

1952

Від Рудольфа Гулки

20 квітня 1952

Шановний пане,

в “Літературній газеті” я довідався, що Ви працюєте над новою трилогією – “Каховський плацьдарм”. Наколи Ви були задоволені моїм перекладом Ваших “Прапорonosців” (вийшли три видання, 45 000 прим.), прошу пришліть мені й Вашу нову книгу, коли з’явиться з друку¹.

З правдивим побажанням щиро Ваш

Рудольф Гулька

Прага 20. IV. 1952

* * *

Від Рудольфа Гулки

22 жовтня 1952

Шановний товаришу,

коли я довідався, що пишете трилогію “Каховський плацьдарм”, написав до Вас листа (22.04.1952) з просьбою, щоби Ви мені ласкаво послали один примірник для перекладу (я переклав Ваші “Прапорonosці”).

Тепер у “Літ. газеті” № 39 дочитаюся, що перший том трилогії вже вийшов¹, тому прошу Вас, будьте такі ласкаві й негайно пришліть його мені. Книгу у моїм перекладі видасть наше “Державне видавництво художньої літератури”.

Тішуся на роботу з перекладом, поздоровляю Вас щиро.

Ваш

Рудольф Гулька

Прага 22.X.1952.

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

23 жовтня 1952

Сватове, 23 жовтня 1952 р.

Шановний Олександрє Костянтиновичу!¹

Вітаю Вас від усієї душі і прошу пробачити мені це звернення безпосередньо до Вас – до кого ж більше! Думається мені, що Ви – чи не єдина людина, яка ставилась до мене навіть в найкритичніший час по-товариському уважно і – найголовніше – чесно.

Ту повість, яка принесла мені перші незабутні радощі і перші творчі страждання, ту повість я відкинув геть. Але як я міг відкинути думки, які були, є і будуть животворним полум'ям моєї душі? Як? Ні, я не міг позбавитись заповітних думок про майбутнє, і в новій своїй книзі “Прагнення”, звичайно врахувавши закиди критики, в якій було чимало істотного, слушного, я навіть надав їм більшого простору. Може, саме це і зумовило позитивну оцінку твору тов. [Сергієм] Воскрекасенком, оцінку, яка була надіслана мені з ЦК КП(б)У; може, саме це викликало оптимістичний відгук тов. [Юрія] Збанацького; і, нарешті, може, саме це, тобто те, що я не відмовився від своїх попередніх думок, дозволило тов. [Микиті] Шумило від імені видавництва “Радянський письменник” беззастережно заплямувати мій твір.

Отже, таке діаметрально протилежне ставлення до твору здивувало мене і надовго позбавило здатності знайти потрібну опору, урівноважитись. Я потрапив в щось подібне до цейтноту. Але я вийшов з нього – мене вивів з нього славний Дев'ятнадцятий з'їзд нашої партії². Познайомившись з проектом директив, я всією душею відчув, що твір мій може бути корисним народові, і сміливо надіслав його, і оті рецензії, і всю іншу писанину на розгляд до ЦК ВКП(б) з просьбою визначити остаточно: варто працювати над твором, потрібен твір чи ні.

Тепер рукопис, як повідомив ЦК КП(б)У, знаходиться на розгляді в Спілці письменників України³. Шановний Олесь! Єдина моя просьба: погляньте цей твір Ви, допоможіть мені своїм чисто-сердечним словом “дотягти” його або “відштовхнутись” від нього назавжди. Думається мені, що Ви більше, ніж хтось інший, розу-

мієте, як важко мені зробити перше, і ще важче – друге. Але Вам я повірю і зроблю собі найрішучіші висновки.

В моїй роботі чимало недоліків – я це вже й сам бачу, – але ж енергії у мене ще більше – я можу переробити весь твір, можу кинути його і почати писати зовсім новий, можу сидіти і трудитись більше, ніж отой Джек Лондон, але я вже не можу жити без творчої роботи, бо знаю, що дуже потрібна нашій країні література – творець завтрашньої радості, бо відчуваю, що є в мене те, що не тільки можна сказати, але просто не можна не сказати. І щоб там не було, я завоюю собі право говорити з народом. На весь голос.

Пробачте, коли щось занадто, Олександрє Костянтиновичу.

З щирою пошаною –

Мик. Щепенко
(Сватово, Весела, 106).

І ще кілька слів.

Минулого року зовсім несподівано одержав оцього листа (надсилаю його)⁴. Олесю, дорогий! Як же можна зрозуміти отаке? Яку ж треба мати силу, щоб роздушити в собі бажання повірити щирому слову читача? Чому, чому такий разючий контраст між думкою тих, для кого власне пишеш, і думкою тих, хто вважає себе виразником думок перших?

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

13 грудня 1952

13/ХІІ 52 р.
м. Дніпропетровськ

Добрий день, Олесь!

Після нашої зустрічі в Москві я знову перечитав “Таврію” і скажу відверто, щиро, ще з більшим захопленням, ніж вперше. З дивного матеріалу вона збудована, чудесними самоцвітами вона гаптована, глибокою правдою вона наповнена. І чим далі мандруєш разом з Даньком і Вустею на південь, все гомінкішими стають струмки людського життя; в Каховці, на берегах Дніпра, те життя вже не струмить, а вирує всіма голосами людського горя і радості, мук і надії; а на просторах Асканії воно шумить і клекоче, мов розбухане море перед штормом. Віриш, що скоро, скоро гряне буря!

Що ж, доводиться тільки радіти, що нарешті і наша соціалістична Україна виростила справжнього Зодчого художнього слова. Переконалий, що його споруди-твори стануть нетлінним скарбом народним.

Не знаю, що скажуть твої майбутні дослідники (про сьогоднішніх говорити важко, бо вони, дослідники, доки що лише йдуть за автором, та й то назирці, а не аналізують, не узагальнюють, не розкривають перед ним нові горизонти, як це вміли робити Белінський і Чернишевський), а я глибоко переконалий, що ти йдеш від Горького і Гоголя, тобто продовжуєш їхні славні традиції.

“...всяку роботу вміють робити оці дівочі розвинені руки: зв’яжуть снопа, – буде, як вузлик, виведуть нитку – забринить струною, вишиють рушник – горітиме, мов жива калинова гілка”.

Тільки справжній художник-мислитель міг написати ці рядки, бо він бачить в людині “начало всех начал”, бо він знає, які чудеса будуть творити золоті дівочі руки, коли вийдуть з них пута неволі і рабства. Отже, від кожного рядка твого твору віє горьківським гуманізмом і любов’ю до людини, до її розуму і діяння.

Дуже багато говорять наші критики про приємність і учобу в класиків. Але самі вони охочіше перетирають в своїх критичних жорновах Юхима Мартича і Юрія Мокрієва, ніж завдають собі клопоту простудіювати творчість тих письменників, які плідно продовжують ті традиції. Чому б Вам, керівникам СРПУ, не провести бодай один пленум Спілки, присвячений не балаканині взагалі, не сумарним підсумкам, а “изящной прозе” (між іншим, це слово зовсім випало зі вжитку, а шкода. Адже воно повністю визначає і конкретизує, якою мусить бути наша література). Цього вимагають читачі, яких аж ніяк не задовольняє “изящество” не лише [Юхима] Мартича й [Вадима] Собка, а й [Василя] Козаченка і [Василя] Минка, хоч вони й мають “Вибрані твори”.

То повернемося до “Таврії”. Горьківський “Буревісник” і “Пісня про Сокола” витає над нею, вона вщерть наповнена мотивами – “Человек – это звучит гордо!”

Але тканина твору, його архітектоніка, або, як говорять музики, гармонізація – гоголівська.

“Спокусила, шельма, його тим процентом... Шугонуло зненацька з-за спини в трубу, засвистіло чорно – закружляли Лук’янові асигнації уже десь у повітрі над Каховкою... Лови!”

Або: “Кручу в голови, Дніпро в ноги, а небом укриються”.

Читаючи ці і безліч інших картин, чомусь воскресают перед тобою Вакула і Бульба, сотник Данило і багато інших гоголівських героїв. Я не теоретик літератури, а просто читач, але думається, що саме в цьому і полягає приємственість і продовження традицій класиків. Все істинно талановите, визначне, не ізольоване від минулого, а навпаки, асоціюється з ним, розкриває горизонти майбутнього.

“Черт вас возьми, степи, как вы хороши!” – вигукнув Белінський, читаючи “Тараса Бульбу”. Щось подібне хочеться вигукнути й собі, коли читаєш “Таврію”. Бо хіба ж можна бути спокійним до таврійських степів, відтворених тобою!

“Первісна тиша панує тут. Ні насторожена шуліка, що годинами кружляє високо в небі, ні невідомий вершник, що вряди-годи беззвучно проскаче по обрію, ні чабан, що маячить на далеких толоках по плечі в текучому мареві – ніщо не розвіє, ніщо не порушить степового величного спокою”.

Хоч автор і малює “спокій в степу”, а я відчуваю, як він, степ, входить в мене разом з героями роману, я фізично відчуваю, як скаче вершник по м’яких, килимами зеленими усланих степових просторах, бачу чабана, що по плечі бр’юхається в текучому мареві.

Гоголь до самозабуття любив музику і пісню. “О будь же нашим хранителем, спасителем, музыка! Не оставляй нас! Буди чаще наши меркантильные души! Ударяй резче своими звуками по дремлющим нашим чувствам!”

Мова твоя в “Таврії” (як і в інших твоїх творах) музикальна й пісенна, її мотиви йдуть він джерела народного. Вона в своїй основі оптимістична, життєстверджуюча й красива; ніжна й запашна, як степ таврійський; вона гостра й невблаганна, як меч в руках воїна-богатиря; епічна й строга, як “Слово о полку Ігореве”; вона мудра, як мудрий наш народ. Я певен, що уже десь пнеться до сонця той композитор, який покладе немало твоїх творів на музичну палітру. “Прапороносці” – це не акорди, а велична симфонія, яку треба співати зі сцени Великого театру. Хоч я й не композитор, але в моїй душі дивно звучать на повний голос арії Брянського, і Шури Ясногорської, і Воронцова, і Черниша... Боже мій, що за прекрасне було б видовисько, зіткане з музики, пісень і танців у виконанні Козловського і Зої Гайдай, Пірогова і Гмирі, Уланової і Лемешева!¹

Ще ніхто з наших сучасників не малював таких людських образів. Вони живі, мускулісті, гарячі. В них справді тече гаряча кров, а не риб’яча. Вони земні, плотські. Ось чому так їх любиш і вболі-

ваєш за них, ось чому віриш, що від них обов'язково народяться і виростуть справжні люди, а не пустоцвіти.

Треба мати справді великий талант, щоб наповнити твір таким пафосом діяння, такою патетичністю людських поривань. Дійсно треба бути Гоголем, щоб патетичність не повисала в повітрі, а гула, мов дзвін, бриніла, мов струна, створюючи в читача бойовий настрій, єднаючи його почуття і помисли з почуттями й помислами героїв твору.

Кілька слів про сюжет. Думається, що він не такий пружний і міцний, як всі інші компоненти твору. Броннікова в Каховці немає, а я його бачу зримо, наяву. Адже це він підпливав на човні до берега в ту тривожну ніч і розмовляв з дівчатами. І тут би й хотілося, щоб вперше Вустя почула його голос, вперше запали в її душу його полум'яні слова правди. І може, вперше збентежать її серце. А вже коли вона разом з іншими мандрує в Асканію, то образ бакенщика ні-ні та й впливе десь з степового марева.

Данько в романі займає одне з головних, а не головне місце. Він увесь у майбутньому. А от Вустя і Бронніков – це перша і друга скрипки в цій прекрасній симфонії. Ось чому й хочеться для повноти їхніх характерів, для ширшого діапазону картин, для розвитку головного ліричного мотиву, щоб зустрілися вони на березі Дніпра, у Каховці.

Не відчувається в романі і гарячого революційного подиху південних металургійних центрів, що оточували Таврію, – Катеринослава і Маріуполя. Адже тут був міцний загін ленінців на чолі з Бабушкіним².

Прошу вибачити мені за довгого і сумбурного листа, який, напевно, втомив тебе. Але втішаю себе надією, що ти зважиш на мою “непросвещенность” в критичних премудрощах і простиш, коли сказав щось недоречне. Зрозумій, що писав не стільки розумом, як серцем, бо міцно, навіки, увійшов ти зі своїми творами в мою душу.

Обнімаю і міцно цілую.

Низький уклін дружині,

С. Завгородній

P. S. Надсилаю газети з рецензіями на “Таврію”³. Університет готує конференцію по роману. Черкни слово, коли передбачаєш бути дома, тобто в Дніпропетровську

* * *

1953

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

2 січня 1953

Добрий день, Олесе!

Хай тебе не дивує моє, як ти говориш, перебільшення в оцінці “Таврії”. Для прозаїка, коли він хоче бути майстром, а не ремісником, твої твори, як і твори Маяковського і Єсеніна для поетів, є джерелом для натхнення. Може, ти про це й не знаєш, а я знаю і добре знаю. Інша річ, що тебе здобуті успіхи не вдовольняють. Що ж, допогай біг тобі і далі йти проти вітру, прокладаючи незвідані шляхи-дороги на нашій радянській літературній ниві. Читав Катаєва “Новогодний Тост”? Радий, що наші думки збігаються.

Новин особливих немає. Біба¹, з причин великого попиту на лірику і, приймаючи до уваги, що йому стукнуло 40, пише цикл віршів “Потьомкінські мотиви”; Білінов після глибокого роздуму над грошовою проблемою за п’ять день і п’ять ночей “перелопатив” свій роман і знову надіслав до видавництва. Говорять, що редактор, прочитавши, вигукнув: “Сомневаюсь, чтобы из этой туфты вышли настоящие “Металлисты”. Но, как говорится, волка бояться... Посмотрим, авось проскочим!”; Науменко², розірвавши “брачные узы”, строче поему під назвою “Дайте на чарку горілки!”. Одним словом, літературна Дніпропетровщина на піднесенні, і чесно кажучи, хотілося б передати в надійні руки спілчанські справи, бо коли б мої джерела молодості та не засохли... Мій шеф любить дуже багато галасувати, обіцяти, а кинешся до діла – пшик.

Сьогодні одержав телеграму з Москви. Запрошують на секретаріат, який відбудеться 6 січня... Настогидла ця балаканина, а їхати доведеться, може, хоч альманах буде. Скажеш, що я скептик? Так. Доки не полапав, не повірю.

Міцно тисну руку і з радістю чекаю на зустріч в Дніпропетровську.

Сергій Завгородній

02.01.1953 р.
м. Дніпропетровськ

* * *

Від Павла Архиповича Загребельного

5 січня 1953

Дніпропетровськ
5 січня 1953 р.

Дорогий Олександрє Терентійовичу!

Кілька днів тому одержав я нові книги і в 12 томі БСЕ знайшов Ваше ім'я. Сподіваюсь, що цей факт зворушить всіх прихильників Вашого великого і світлого дарування. Що значить те, що Олесь Гончар занесений в той же том енциклопедії, що й Гончаров і Горький? Це значить дуже багато. Це значить те, що книги Гончара будуть жити довго, так довго, що й порівняти ні з чим. Тисячу років тому в Греції будувались прекрасні біломармурові храми й палаци, які справедливо вважались неперевершеним витвором людського генія. Але майже всі ці храми не витримали “лету часу”, залишились від них лиш поодинокі камінці та обрубки колон. І тепер ми, нащадки всіх тих древніх культур, в хвилину скептицизму спльовуємо крізь зуби на такі камінці й думаємо: “А може, то брехня? Може, не такі-то й казкові були оті храми?”

Великі художники Ренесансу залишили нам чудові полотна, але йде час, полотна вкриваються пилом, краска, незважаючи на всі старання музейних служителів і реставраторів, тріскається і скручується, немов то й не краска, нанесена рукою Рафаеля¹ чи Рембрандта², а простісінький шкураток. І через п'ятсот років потомок, слухаючи якогось мистецтвознавця, може сказати: “Що ви, дядю, варнякаєте про якогось там Рубенса?³ А де ж він? – Покажіть лиш!..”

Статуї древніх греків римляни закопували в землю, щоб ніхто їх не знайшов. Потім історія повторилась, тільки тепер уже закопували не римляни, а варвари, і не грецькі, а римські скульптури.

В наші часи скульптури просто викрадають: німці вкрали Самсона з Петергофа⁴, розпиляли й хотіли перетопити його разом з тими бронзовими дверними ручками, які зривали в Києві; американці ночами (і вдень) купують і крадуть статуї на площах міст всієї Західної Європи і роблять на них свій бізнес.

Страхотливі війни знищують цілі міста – ці колосальні пам'ятники людської культури, – руйнують цілі країни, розбивають вщент все те, над чим сотні й тисячі років трудились народи.

Але книги – вони завжди залишаються безсмертними, їх захищають, палять, проклинають, переслідують авторів – і все ж книги живуть вічно. Йдеться, звичайно, про книги, які визнав народ, які мають велику культурну цінність.

Хочеться вірити, що якраз такими книгами будуть всі книги, написані Олесем Гончарем.

Дозвольте від всього серця вітати Вас з появою в “літописі” нашої величної епохи і побажати Вам створити ще багато-багато цікавих, високохудожніх, пройнятих любов'ю до людей книг, якою дихає кожний написаний Вашою рукою рядок.

Недаром же в енциклопедії написано, що “Гончар учится у Горького”. Хай вчиться! Успіху йому!

Тисну Вашу руку. З привітом

Павло Загребельний

* * *

Від Василя Павловича Бережного

26 березня 1953

Здоров, Олесь!

Київ у нас уже зовсім весняний: майже зовсім сухо, а сонячно і світло так, що й не сказати. А на душі і весело і смутно. Отак, мабуть, почувають себе дерева, яким “хочеться зазеленіти”: п'януть життєві соки, а коріння самотності тримають на одному місці. Є голос, та ніколи і нікому співати. Все порпаєшся в паперах, живеш у книжках – вони становлять цілий, інший світ! І все ж таки – який би він не був привабливий, цей світ, – він уявний. Реальний

– виграє фарбами, б'є запахами землі, бунтує кров. Їй-богу, добре бути людиною!

А як там ломівська весна?

Чи не навіяла вона тобі нового оповідання?

Уявляю, як ти куриш і мовчки ходиш по кімнаті, і тобі тісно; виходиш на веранду і не дихаєш, а п'єш густе повітря. І оце повітря, і далекі згуки, і великі, байдужі зорі заспокоюють тебе... Знову перо бігає по білому папері, і ти гориш найчистішим вогнем.

Новин особливих немає, все йде по-старому. У передз'їздівському № ми хочемо дати коротенькі виступи (1 стор. на маш.) письменників про їхні думки, плани і т. д.¹ Заплановано і твій виступ. Дуже прошу тебе: вишли, не відкладаючи. Одну або хоч півсторінки!

А 3-тє квітня зустрічаєш в Ломівці?

Бажаю хорошого здоров'я і настрою.

Тисну руку –

Василь

26.III.53

* * *

Від Рудольфа Гулки

6 серпня 1953

Шановний товаришу,

повідомляю, що я вже скінчив переклад Вашої “Таврії”. Книгу видасть у 1954 році видавництво “Čs. spis.”¹. В перекладі маю майже все з'ясовано, тільки прошу ближче мені з'ясувати кілька невідомих мені слів, котрі привожу в окремому списку й прошу вислати мені цей список як найскоріше².

Коли з'явиться слідуючий том Вашої трилогії, прошу не забути про мене.

Поздоровляю Вас щиро

Ваш

Рудольф Гулька

Прага 6/8.1953.

* * *

1954

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

26 січня 1954

Добрий день, Олесь!

Спасибі за вчасну і “моцную” підтримку Степана Чорнобривця¹. Ми теж збиралися писати колективного листа до “Л. Г.” [“Літературної газети”], але не були певні, що Антон Хижняк надрукує протест з периферії. Адже статтю [Євгена] Адельгейма він зовсім не думав відкривати дискусії. А тепер коли і доведеться дискутувати, то, як говориться, не від хорошого життя.

...Твоя стаття має глибоко принципове значення. Хочеться вірити, що це буде початком серйозної і щирої розмови про літературу.

Адельгеймівський “наскок” на “Пісню гір” застав Степана в Дніпропетровську. Він дуже тяжко це переживав.

– Люди добрі, – кричав він, – що ж це воно на світі діється? Справді-бо я не Тургенєв і не Коцюбинський... Але то та є моя печаль, а не Адельгейма!..

Того дня Степан ночував у мене, і з ним вночі трапився сердечний приступ. Довелося відходжувати його валідолом. Зараз лежить в лечкомісії. Взагалі зі здоров'ям у нього погано, хоч він нещодавно і повернувся з курорту. Твоїй статті був радий без міри. Думаю, що на його сердечні справи вона вплине краще, ніж різні там препарати.

Ми всі дуже стурбовані станом твого здоров'я². Мало не щодня і “кадровики”, і “новобранці” питають у мене про це. Але що я міг відповісти, коли сам гаразд не знав. Нарешті твій виступ у

“Л. Г.” дає підстави гадати, що “гроза” минула і що ти ось-ось, як не видно, з’явишся на К-Марксівському проспекті в рідному місті³.

Сердечно вітаю Валю.

Міцно тисну руку.

(Підпис)

P. S. Надсилаю розділ з нашої частини роману. Буде час – почитай⁴.

Січень 1954

* * *

Від Рудольфа Гулки

20 квітня 1954

Вельмишановний товаришу,

згадую з любовлю Ваших відвідин у мене. Ви були перший чоловік з милої мені Рад. України, котрий мене відвідав. На жаль, Ви мали для мене замало часу, хоч й за коротку визиту я є Вам вдячний; я шкодую, що не міг Вам сказати все, що я мав на душі. Думаю, що з нашої розмови вийшло би щось корисного для зміцнення й поширення наших культурних зв’язків.

Що до нового видання “Прапороносців”, ще раз прошу прислати мені це видання якнайскоріше. Думаю, що би Ви могли послати книги без оправи, тому, що я би їх одержав швидше¹. Прошу послати у двох примірниках (для мене й для видавництва).

Думаю, що би було потрібно зробити вибір з Ваших коротших творів (оповідання та под.). Був би радий, коли би Ви сами намітили, що би Ви хотіли мати в цім виборі (до 350 сторінок оригіналу)². Коли ви згодні з цим, прошу ласкаво послати й оригінали.

Я знав Вас лише з Ваших творів. Коли я тепер мав приємну нагоду пізнати вас особисто, хочу Вам сказати, що Ви мені дорогий.

Поздоровляю Вас щиро, бажаю доброго здоровля й всього успіху.

Ваш

Рудольф Гулька

Прага 20/IV.1954

* * *

Від Василя Дулгерова

30 липня 1954

Уважаемый Александр Терентьевич!

Сейчас, когда перед кинематографией поставлена неотложная задача – резко увеличить выпуск художественных фильмов, вопрос участия писателей в этом общем для нас деле приобретает первостепенное значение.

Сценарная студия Главного Управления кинематографии обращается к Вам с просьбой (вероятно, не первой со стороны киноорганизаций) уделить часть своего времени и творческих усилий созданию киносценария.

Конкретно речь идет об использовании в кино Вашей новой повести “Чтоб светил огонь”, намеченной к опубликованию в журнале “Новый мир”¹. Нам кажется, что она может послужить интересной основой для фильма.

Хотелось бы получить Ваше принципиальное согласие и, в случае положительного ответа, договориться по организационным вопросам. Если Вы не предполагаете быть в Москве в ближайшее время, студия могла бы командировать в Киев редактора для переговоров с Вами.

Мы, конечно, не собираемся ограничивать Вас одной повестью: возможно, у Вас есть и другие замыслы, которые, по Вашему мнению, было бы хорошо реализовать в кинопроизведении.

Свои соображения по поводу высказанного нами предложения просим сообщить в письме.

С искренним приветом

(Підпис)

В. Дулгеров

(Директор Сценарной студии)

30.VII-54

г. Москва

Адрес: Москва, Мал. Гнезниковский пер., д. 7. Сценарная студия.

Телеф. № 5-9-37-91

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

Серпень 1954

Добрий день, Олесь!

Оце відклав усе на світі і вирішив написати листа. Я прочитав твого “вогника”¹. Дивний ти, чоловіче, талант! Талант, який з кожною новою річчю росте й мужніє. І один бог відає, яких ще прекрасних творів можна від нього чекати. Тут що не рядок – то й знахідка. “Одна стоїть між двома блакитними стихіями між небом і морем...”. А в цілому – це звучить, як пісня, складена самим народом. В тій пісні оповідається і про радість, і про горе дівоче, про її безтурботний сміх і гіркі сльози. І хоч вся інтонація повісті, в основному, мінорна (бо уже в самому заспіві відчувається її трагічний кінець), але на душі в мене, читача, світло, сонячно.

...Від чого б це? Та, напевне, від того, що негасимим вогнем палахкотить той “вогник” міцної, незборимої дружби на землі нашій, радянській. Спалахнув той вогник ще в дрімучі, короленківські часи, і хоч не раз налітали на нього шторми й буревії, а він не тільки не гас, а з новою силою спалахкував і розгорався.

До Маріїних² рук потрапив (мов по естафеті) вогник з надійних батьківських рук і ніяким Гопкалевичам³ його не погасити. І хоч автор і намагається довести, що у дівчини, незважаючи на зраду, ще горить любов до Вовика, а читач чомусь глибоко вірить, що не для нього, людини з темною, мов та горобинна ніч, душонкою, розпалила Марія свою велику й красиву душу... Ні, не для Гопкалевича.

Так особисте зливається з громадським у справжнього митця. За Марією – вся земля радянська, а за Вовиком – купка (нрзб) з Одеської Молдаванки⁴ та Дніпропетровської озьорки⁵.

Але не все у повісті читається з однаковою напругою. Думається, що автор дещо розтягнув експозицію твору, переборщив в описах і характеристиці боцмана Лелеки. Думається, що історію з “техмаксимумом” треба було або розгорнути в жанрових картинах або обмежитись лише “епізодичним” натяком, а не переказувати її. Та, власне, не відчувалася б (щоправда, не для кожного вуха вловима) дисгармонія в стилі авторського письма.

...Та все це, звичайно, дрібниці. Твір “Щоб світився вогник” – прекрасний подарунок нашому зголоднілому читачу...

Міцно тисну руку і бажаю

а) не курить;

б) не менше години прогулюватись на човні або шестикілометровий “тихий”, а не галопний марш по місту;

г) зовсім забутись, що в тебе є пульс... Да, да, без нього спокійніше живеться.

С. Завгородній

P. S. А все ж було б добре, щоб Вовик, мандруючи з Марією по острову (до зустрічі з пасічником і зоологом), не лише намагався підстрелити “жар-птицю” – а й поцілував би, чи щось в цьому роді, свою любиму. Від цього “акту” і степ, і небо, і море, а з ними й закохані заграли б ще сильнішими фарбами.

Серпень 1954 р.

м. Дніпропетровськ

* * *

Від Рудольфа Гулки

2 вересня 1954

Вельмишановний товаришу,

Ваш лист зо дня 26.VIII.1954 одержав й є Вам вдячний за фото, котре буде пам'яткою на Вас.

Дуже мені жаль, що Ви не написали кілька слів до обох Ваших книг. До “Прапорonosців” видавництво готує окрему статтю від свого військового співробітника. До “Таврії” я переклав статтю з “Літературної газети” про проблему Дніпра в історії¹. Я думаю, що є треба щось сказати чеському читачеві про так грандіозні плани й будівництво на Дніпру. Нехай видавництво зробить, як само схоче.

Що до стану роботи: “Таврія”, то вона є вже давно в друкарні й сподіваюсь, що книга буде видана в лютому 1955. Я мав ще можливість переробити свій переклад після посланого мені матеріялу. “Прапорonosці” з моєї сторони також вже готові; тепер йде робота над моїм перекладом у редакції видавництва, особливо що до військової термінології, котра є у нас цілком нова й котру можуть знати лише військові. У плані видавництва є дати книгу до друкарні найпізніше до 15. X.1954, книга буде видана до 9/5.1955.

Буде це книга досконала й я надіюсь, що у видавництву “Na e vojsko” буде ще більше раз видана.

Обі книги будуть видані гарно.

У своїм листі ж пишете, що пошлете мені також обі книги (двотомник!), як вийдуть з друку. Обі видавництва ж хочуть від мене оригінали книжкою, й тому прошу пошліть їх безумовно, й коли будуть видані пізніше, прошу напишіть наперед, у котрому видавництву: Радянський Письменник, або Держ. вид. художньої літератури?

Тішуся також на книгу новел².

Поздоровляю Вас щиро

Ваш

Рудольф Гулька

Прага 2/9.1954

* * *

Від Івана Олександровича Пир'єва

11 листопада 1954

Уважаемый Александр Терентьевич!

Как Вам известно, С. В. Лукьянов выразил желание поставить фильм по Вашей повести “Пусть светит огонёк”.

Желание это не случайно. С. В. Лукьянов жил в местах, которые Вы описываете, узнал и любил Ваших героев и, естественно, прочитав повесть, он с радостью увидел в ней то, о чём мечтал для своей первой картины.

Опыт режиссуры в театре и, главное, многолетняя работа Лукьянова в кинематографии позволяет нам думать, что постановка будет осуществлена успешно.

Приглашая С. В. Лукьянова в качестве режиссёра-постановщика, киностудия “Мосфильм” окажет ему самую серьёзную помощь и консультацию со стороны ведущих режиссёров.

В своё время наша студия очень хотела поставить фильм по Вашему роману “Знаменосцы”. К сожалению, нам это не удалось, т.к. Киевская киностудия предъявила на эту работу свои законные права. Мы надеемся, что Вы дадите своё согласие на постановку сценария по повести “Пусть светит огонёк” на студии “Мос-

фильм”, и наше желание видеть Вас своим автором будет, наконец, осуществлено.

Очень просим Вас сообщить нам своё решение. Со своей стороны, если Вы это найдёте необходимым, студия будет ставить вопрос в Главном управлении кинематографии о закреплении Вашего сценария за “Мосфильмом”.

С приветом

Уважающий Вас

(Підпис)

(Ив. Пырьев)

Директор

киностудии “Мосфильм”

* * *

Від Олександра Олександровича Сизоненка

18 листопада 1954

Миколаїв, 18.XI.54 року

Дорогий Олександр Терентійовичу!

Пишу Вам в тяжку і прикру хвилину: щойно одержав з “Молоді” рукопис збірки, над яким видавництво разом зі мною працювало два роки, відредагувало його, підготувало до друку (навіть художники написали вже ілюстрації), включило до плану 1955 року, але головвидав зняв збірку через нестачу паперу та в зв'язку з тим, що в “Рад. письменнику” перебуває у виробництві моя друга книжка¹.

Все це я узнав, приїхавши на з'їзд, але заст. директора вид-ва “Молодь”² тов. Кулініч³ обіцяв підписати зі мною за два місяці видавничу умову і десь у другій половині 1955 р. здати на виробництво.

А тепер от рукопис лежить у мене на столі як докір, як печальні рештки від немалої, нелегкої роботи, проробленої в перерві між заводом і інститутом. Ну, Ви можете уявити мій стан, оце нічим не вмотивоване падіння. Що робити? Як бути? Як врятувати збірку? Поновити її в плані в-ва “Молодь”, мабуть, немає надії. Як Ви гадаєте? Мені тяжко з цим погодитись.

Лишається ще одно: кращі оповідання включити в збірку, яка готується у “Рад. письменнику”.

Це: 1. “Каховська весна” (друк. в “Жовтні”, № 11 за 1954 р.).

2. “Вихідний день”.
3. “Пролісок” (друк. в “Крестьянке”, № 12 за 1952 р.).
4. “Весна на корабельні”.
5. “Море шумить” (“Бугская заря”, 1952 р.).
6. “Дитячий майданчик” (“Рад. жінка”, № 8, 1952 р.).

Всього 82 стор., тобто 3 друк. аркуші; це тим більше доцільно, що збірка в “Рад[янському] письменнику” – це всього тільки 6 друк. аркушів.

При першій верстці це, мабуть, можна було б зробити, якби керівники видавництва погодились.

Чи не змогли б Ви мені чимось допомогти? Гине робота років – тяжка за своїми умовами, дорога мені, як все, що народжується нелегко. Ви перший благословили мою “Весну” у “Вітчизні”⁴, я знаю, що Ви мені зичите добра і через те звертаюсь до Вас за допомогою.

Пробачте, Олександр Терентійовичу, я звернувся до Вас у тяжку хвилину, маючи певність, що пропоную не “гешефт” якийсь, відстоюю, звичайно, не бог знає які оповідання, але апробовані в періодиці, прорецензовані, відредаговані, готові до друку. Якщо можете, допоможіть мені включити їх до збірки у “Радянському письменнику”.

Ще раз прошу пробачення.

З щирою пошаною!

Ол. Сизоненко

* * *

Від Петра Микитовича Біби

5 грудня 1954

Дорогий Олесь!

Послав до “Вітчизни” кілька віршів, хотілося б побачити їх надрукованими, хай не всі, хай тільки кращі з них. Прошу тебе: підтримай! Мені це дуже потрібно, бо, як доказав з’їзд, всі про мене забули, а мені це здається дуже й дуже несправедливим, жорстоким, незаслуженим.

Після тяжкої хвороби і операції видужую, працюю, але почуваю себе погано; мені не можна хвилюватись, але без цього ніяк не обходиться. Була надія, що поїду на з’їзд в Москву – по запрошен-

ню, а тепер бачу, що це нездійсненна мрія. Ще раз прошу, прочитай послані у “Вітчизну” вірші і скажи своє слово – ти ж в редколегії.

Отаке все плаксиве, нічого веселого не міг тобі написати.

Привіт Валентині Данилівні.

З пошаною

П. Біба

5.XII.54

* * *

Від Рудольфа Гулки

6 грудня 1954

Шановний товаришу,

я допитався, що вже вийшов двотомник Ваших творів¹, й тому повторю своє прохання – пошліть його якнайскоріше. Видавництва хочуть від мене, як цілком правильно, видання книжкове. При цій нагоді прошу, не забудьте про Ваші новели й також ласкаво напишіть, коли вийде дальша книга “Каховського плацдарму”.

Поздоровляю Вас щиро

Ваш

Рудольф Гулька

Прага 6.12.1954

* * *

Від Олександра Олександровича Сизоненка

9 грудня 1954

Дорогий Олександре Терентійовичу!

Одержав Вашого листа. Приношу Вам щиро мою подяку за чуйність, людяність Вашу, за турботи про мою долю.

З “Радянського письменника” мені вже написали про згоду доповнити збірку двома аркушами кращих оповідань, і я надіслав їм рукопис, повернутий мені з “Молоді”, – нехай відбирають на свій розсуд, тим більше, що редагує мою збірку Мих. Чабанівський: він, безперечно, зуміє відібрати кращі речі (якщо вони взагалі там знайдуться).

В обкомі ніяк не розшукають листа Президії СРПУ, надісланої в листопаді на ім'я першого секретаря т. Маленкіна¹. Сам він

зараз у відпустці, і я сподіваюся здибатись з цим листом у своєму відділі – такий випадок вже був. Прослизне через всі інстанції, не зачепившись за жодне перо начальства, і ляже в пухлу папку цехкому квартирними справами без жодної візи, наче його дивилися безграмотні, неписьменні люди.

Завод наш вже третій рік не будує господарчим методом жилих будинків, передоручивши усе підрядчикам, так що перспективи мої сумні. Обком же киває в адресу заводу, а я, крадучи в другій зміні робочий час, як злодій, пописую і мрію про те, що ось скоро покину завод, поїду до батьків у Ново-Олександрівку², відрізану він усього цивілізованого світу роз'юшеними дорогами, сяду десь у боковці на кілька місяців і – писатиму! День і ніч. Закінчую повість “На Веселому Роздолі”, над якою товчуся вже третій місяць, напишу цикл “Степняки” (з сільських переказів) – про революційні події 1905-7 р.р. на півдні України, про диференціацію селянства, подану на історії родини Степняків. Та й оповідання на сучасні темі не дають спокою: недавно закінчив “Не в своїх снях”, а “Перше завдання” про молодого інструктора райкому партії вже розпочато і не дає можливості продовжувати повість. Не знаю, за що братися, а часу так мало, а умови такі жахливі, що, їй-богу, злий на увесь світ! А роки йдуть – мені вже тридцять другий! Так і в Федулова³ не тяжко перетворитися.

Мав намір перед з'їздом пошукати роботи в Києві, побурлакувати, як Загребельний, – то, може б, десь в новому будинку письменників одержав би квартиру. Як кажуть, “не было ни гроша, да вдруг алтын”. Але всі щось дуже були зайняті, крім того, побачив там багатьох “блаженъ, къто вѣрует”, таких, як я, та й рукою махнув. Ото найвірніший шлях мені – в Ново-Олександрівку. Там, може, хоч напишу щось.

До речі, про повість “На Веселому Роздолі”: в дитинстві мені довелося жити з батьком на випасах щойно організованого радгоспу імені Кагановича. Уявіть собі три доби подорожі в безмежному степу, сріблястому від ковили і особливо прекрасному у передвечірні години, загублені в степу гурти і поклик гуртоправа, що стоїть на возі: “Еге-гей, Козоріз!” І тиша, і спокій степу, і спрага – все це запам'яталося на все життя. А потім босоноге літо на забутому хуторі Веселий Роздол – без нагляду, сам із своїми думками і враженнями. Давно не орані поля, що перетворилися в нескінчен-

ні оранжереї безсмертників, ромашок і будяків, мохнаті кущі солодкого “ведмежого вуха”, вужі і гадюки в гнилих скиртах і маси худоби, що напливають із степу на водопій. Що це все нагадує? Я подумав, що нагадує це все теперішні радгоспи, які виникають на цілих землях. Не будши там, я, звичайно, дуже шкодую і беру з пам’яті все, що лишив мені час і покружені стежки життя.

Зараз повість написана наполовину. Мені б дуже хотілося, щоб Ви її прочитали, коли вона буде готова. Об’єм її – аркушів 4,5–5, багато часу на неї не пішло б, а поради Ваші мені важко переоцінити. Розумієте, крім загальної оцінки, мене найбільш цікавить достовірність написаного, чи повірить мені читач в те, що події відбуваються не в 1933 році, а в 1954, не на півдні України, а, скажімо, в Алтаї. Дати в повісті екскурс в минуле, по-моєму, немає рації. Тим більше, що все в повісті дається через сприймання вразливого десятирічного хлопчика.

Робота посувається слабенько, бо в той момент, коли треба написати пейзаж ковильного степу, до мене підходить робітник і каже: “Товариш ОТК⁴, прийміть кроваті!”

І я йду, звичайно, як на Голгофу, гублю отой настрій, втрачаю живе і реальне видіння картини, яку вже важко, а то й неможливо відродити в уяві.

Розбазікався я. Ви мені пробачте, Олександр Терентійовичу, маю велику потребу поділитися з Вами усім-усім. Даруйте, якщо Вам це нецікаво, і прийміть ще раз мою найглибшу подяку.

З привітом та пошаною!

Ол. Сизоненко

9.XII. 1954 р.

* * *

Від Олександра Олександровича Сизоненка

24 грудня 1954

Дорогий Олександр Терентійовичу!

Скориставшись перебуванням у шпиталі, пишу день і ніч, лишаячи на сон 7–8 годин на добу, і вже закінчую повість, про яку Вам писав¹. Вийшла вона в мене щось аркушів з 4 і дивлюся на неї, як у воду: нічого не розумію, чи хороша, чи погана, бо закоханий в

неї, як ніколи ще ні в кого і ні в що не був закоханий. Доля покинутого матір'ю Санька, який прокидається вдосвіта на березі річки, в степу, біля погаслого вогнища, тремтить усім тілом і страждає від того, що нариває п'ята, сповзають штанці і чужа стьоганка з пліч, який слухає тужні пісні підводчика Єгора і цілі дні бачить порожній, безконечний степ, захоплюється красою заходу сонця і народженням ранку, який плаче, вражений грубістю або неуважністю старших, до яких швидко прив'язувався і яким ставав непотрібним через їхню зайнятість, – ця доля заволоділа мене, і якби її так, як я, відчули читачі і критика (бог з нею!), я був би щасливий і міг би нарешті хоч на часинку уявити себе письменником.

Лікарі страхають мене ендартеріїтом, а я ношу в кишені порошки і, ховаючись у напівтемній їдальні, пишу степові пейзажі з квітами, що дивляться у тиху воду річки, з чайкою, що тужить десь над шляхом, з радгоспними гуртами, що тануть і губляться вдалині, і людей – суворих, стриманих і мовчазних, які навіть думають про щось цікаве і таємниче і які на Санька справляють сильне враження і привертають до себе його вразливу душу.

Після передруку хочу переслати повість у “Вітчизну”, вже обіцяв Загребельному. Дуже б хотів, щоб прочитали її і Ви. Якщо погодитесь, якщо маєте час, то я вишлю і Вам примірник. Навіть на випадок несхвалення чи повернення на доробку. Ваші зауваження зробили б мені неоціниму допомогу. Дерзнув просити Вас про це для того, що повість оця – серйозний крок у моєму житті: в її долі вирішується доля моєї літературної роботи. Цей дебют у новому жанрі забрав усі мої душевні сили, і я готовий часом думати, що написав хорошу річ, а іноді жахаюсь композиційної строкатості, нечіткості сюжету, хоч іще вчора бачив це господарство в прекрасному стані. Щодо образів – сліпий, як лірник.

Воно б, знаєте, слід би було відкласти рукопис до того часу, коли все перемелеться, пристрасті мої вляжуться, і тоді продовжити роботу над повістю, але скоро на таке затишшя надії немає, рукопис у страшному стані, бо я слідом перечитував, правив, черкав і перечеркував кожен із 15 розділів, а тому хай краще машиністка за цей час передрукує рукопис, товариші почитають (а

може, зглянеться доля та почитаєте й Ви) – отоді і працювати далі буду: видно буде “кудою йти”, що виправляти, що викидати, а що дописувати. Адже повість – штука серйозна, вередлива і неуклінна, як красива тридцятилітня жінка – треба мати в ставленні до неї багато такту, ще більше досвіду і силу-силенну знань і уявлень. А ще – сміливості, благородної і свідомої. Цього в моїй плебейській душі немає і не знаю, чи буде коли-небудь.

Я Вас “одолел” своїми листами цього року. Ви мені пробачте. Звертаюсь до Вас як до найбільшого авторитету, як до улюбленого письменника, як до вчителя і чуйного товариша.

Ще раз пробачте і прийміть мої щирі запевнення в глибокій пошані до Вас. Схиляючись перед Вашим талантом, прошу пробачення за те, що спонукаю Вас тратити його на читання моєї повісточки – хто ж знає, може, Ви потратите його недаремно?!

З глибокою пошаною!

Ваш щирий

Ол.Сизоненко

24.12.1954 р.

Миколаїв

* * *

1955

Від Рудольфа Гулки

12 січня 1955

Шановний товаришу,
обі Ваші книги одержав й передав їх видавництвам. Що до моїх перекладів “Таврії” й “Прапороносців” повідомляю, що перша коректа вже готова. До “Таврії” я написав післяслів’є сам, до “Прапороносців” полковник Rudolf Hůlka; думаю, що цим буде книга чеському читачеві ще дорожча¹.

Бажаю Вам до нового року доброго здоровля й успіху в Вашій роботі. Поздоровляю щиро.

Ваш

Рудольф Гулька

Прага 12.І.1955

* * *

Від Рудольфа Гулки

16 лютого 1955

Шановний й дорогий товаришу,
повідомляю, що моя робота над Вашими книгами – “Прапороносці” й “Таврія” є вже скінчена¹. Після коректи сторінок обі книги вже друкуються. Я ждав з відповіддю на Ваш лист й посилку книги Ваших новель, щоби міг Вам це написати.

Книга Ваших новель мене дуже порадувала² й буду старатися використати її до перекладу.

Вітаю Вас з дальшими пошанами, котри Вам дісталися у Москві й з тим, що Ви як депутат будете ще ближче злучений з українським півднем.

Поздоровляю Вас щиро

Ваш

Рудольф Гулька

Прага, 16. II. 1955 р.

* * *

Від Юрія Йосиповича Слонімського

18 березня 1955

Глубокоуважаемый Александр Терентьевич!

Я получил предложение Акад. Театра оперы и балета имени С. М. Кирова в Ленинграде сочинить сценарий балета на мотивы Вашей повести, опубликованной в № 10 “Нового мира” за прошлый год. “Свети огонек” действительно дает интересные мотивы для сочинения балетного спектакля. Разумеется при условии вольного их переложения на язык такого прихотливого и своеобразного искусства, каким является балет.

Театр собирался писать Вам, но, независимо от этого, я считал своим долгом обратиться к Вам за разрешением на эту работу. Само собой разумеется, что все Ваши авторские права будут при этом соблюдены мной, а имя Ваше указано в качестве имени автора литературных мотивов первоисточника.

Прошу Вас благословить меня на инсценировку и высказать свои соображения и пожелания на сей счет, за что заранее приношу благодарность.

Прошу Вас не замедлить ответом, так как театр торопит, точнее – торопят театр балетмейстер и композитор, которые заинтересовались Вашей повестью.

С приветом и пожеланием творческих успехов
Член ССП

Ю. Слонимский

18.III.55 г.

Мой адрес таков: Ленинград, 41, ул. Халтурина 6 кв. 13. Юрий Йосифович Слонимский.

Пользуюсь случаем, чтобы передать Вам привет от моего старого друга Арсения Георгиевича Островского.

Ю. С.

* * *

Від Георгія Никифоровича Орлова

18 березня 1955

18 марта 1955 г.

Уважаемый Александр Терентьевич!

Театр оперы и балета имени С. М. Кирова просит Вашего разрешения на использование сюжета Вашей повести “Пусть горит огонек” для создания балета.

Написание либретто будет поручено одному из самых опытных балетных либреттистов – члену Союза советских писателей Ю. И. Слонимскому.

Ваши авторские права в этой работе будут полностью ограждены.

Директор театра –
заслуж. деят. искусств

(Г. Н. Орлов)

(Підпис)

* * *

Від Олеся Степановича Юренка

17 квітня 1955

SOS! SOS! SOS!

Дорогий Олесяю!

Не дивуйся, друже мій, що я обірвався, бо мій батько робив гладко, а я в нього вдався...

Оце спіткала мене дійсно безвихідь. Брав я позику в Літфонді (1000 крб.) на ремонт квартири (слово честі, не на ті дурні гривні! Повір!). І коли б я був більш серйозною людиною, то при всій моїй матеріальній скруті, мабуть, зумів би вже розрахуватися. Найбільш погіршало моє становище нездоров'я (грудень, січень, лютий, березень я майже не працював, з віршами не виступав, а зарплати – 1000, від якої лишається 600–700, ледве-ледве вистачає на край необхідні родинні справи), то ж не подумай, що я пропився чи прогулявся.

Знав би ти, як мені неприємно звертатися до тебе по допомогу, справляти враження якогось задрипаного цигана, надокучати тобі, турбувати, а можливо, що й викликати в тобі огиду до мене. Але, свято зберігаючи пам'ять про нашу юнацьку дружбу, коли ми ділили останні крихти просяника чи яшника, вирішив звернутися до тебе, сподіваючись на порятунок. Тоді ти мені відмовив і дуже добре поступив, врятувавши мене від важкого і непотрібного боргу. Пригадуючи торішню мою просьбу, ти подумаєш: “Отже, бреше, сукин син!” Ні, не брешу, а тільки каюся, що інколи буваю

легковажним. І оцей ось папірець деякою мірою свідчить про це. І т. д., і т. п.

Переконливо прошу тебе, якщо ти відважишся допомогти мені, то, не пересилаючи грошей в Полтаву, прямо внеси їх на рахунок Літфонду № 160055 на покриття мого боргу. А ні – то ні. В усякому разі напиши про це два слова, щоб я знав, бо допустити до судової справи я аж ніяк не можу. Навіщо така ганьба. Тремчу, як кошеня.

Тобі ж я поверну борг до 1 вересня. Раніше, мабуть, не зможу. Сердечний привіт і побажання всього, всього найкращого! Міцно тисну руку.
Завжди твій

Олесь

17.IV.1955.
м. Полтава, 8
вул. Володарського, 8

* * *

Від Рудольфа Гулки

9 травня 1955

Шановний товаришу,
крім “Таврії”, котру я послав раніше, посилаю Вам тепер й “Прапорнощі”¹.

Наколи Ви пишете, що “Таврія” сподобалась Вам що до зовнішнього вигляду, хоч папір цієї книги не є найліпший, сподіваюся, що видання “Прапорнощів” буде подобатися Вам в цім напрямі більше. Обом книгам було дане всестороннє піклування. “Прапорнощі” була одна із книг, виданих до 10 річниці Перемоги й текст книги був 8 раз даваний в чеському радію.

Я є певен, що й я як перекладач сповнив добре свій обов’язок.
З пошаною

Рудольф Гулька

Прага 9.05.1955.

* * *

Від Рудольфа Гулки

14 червня 1955

Шановний товаришу,
одержав оба Ваші листи й передав те, що торкалося обох видавництв, й як я, так й всі співробітники з видавництв з подякою приймають Ваші ласкаві слова про їх роботу¹.

Послав Вам “*Almanach Našeho vojska*”, де є вміщений уривок з “Прапороносців”, й тому Вас буде певно ця книга цікавити.

С сердечним привітом

Рудольф Гулька

Прага 14. VI. 1955 р.

* * *

Від Олександра Олександровича Сизоненка

5 вересня 1955

5 вересня 1955 року

Дорогий Олександр Терентійовичу!

Посилаю Вам свою книжку з автографом, не спитавши на те Вашого дозволу¹. Мабуть, правий був Іван Харченко, коли писав у сьомій книзі “Вітчизни”, що мені бракує знань і елементарної начитаності, треба було ще написати і про етичність – вона теж входить до складу “загальнокультурного рівня”, і мені бракує й її, інакше я б не послав без дозволу книжку свою “тщедушну” Вам. Ви вже даруйте мені, якщо це нетактовно, нескромно і т. ін. Мені здається, гріха тут небагато, а якщо він і є, то спокутувати його не доведеться: зробив я його з самим сердечним наміром. От прочитав Вашу статтю в “Литературной газеті”², і все, що було в душі хорошого до Вас, одразу піднялося, заповонило мене, викликало бажання зараз же сказати Вам щось ніжне, щось вдячне, щось зробити таке, щоб Ви відчули оту світлу любов до Вашого таланту, до Вашої красивої душі.

Ваша стаття – продукт високого художнього відчуття і мислення, що проявилось в умінні бачити світ на всю його величину. Оті два світила, що, “разделенные небом и океаном, встали друг

проти друга, як би застыв на некоторое время, как бы соревнуясь, кому из них освещать планету...” отой незвичайний пейзаж нічного океану і “Нового світу”, підсиленій фразою “Материк остається позади. Поворачиваєм на Атлантику”, – все це щось дуже нове і виключне. Скільки їздили люди за океан, а отак подивитися на світ і, головне, отак передати бачене – небо, океан, загадкові вогні уночі, незнайомий, далекий, як інша планета, материк – ніхто не зумів, а тут всього кілька фраз і – такий неосяжний, такий величний простір, однаково красивий, як і оте наше, домашнє: “Шелестить, чоботи, шелестить”.

Це – таки щастя, що наша українська література має Вас! Оце все, що так хотілося сказати Вам. Вибачте мені і мою відвертість, і мій скромний, може, не потрібний дарунок, але я б Вам і душу зараз віддав, та тільки що ж... Дрібна вона й непримітна, поки що.

Вітайте Вашу милу дружину, я й досі не можу забути отого хвилювання, яке охопило мене, коли я почув таке добре слово її по телефону про мою повість, ще в січні.

Бажаю Вам всього самого найкращого.

З щирою приязню!

Ол. Сизоненко

* * *

1956

Від Дениса Яковича Лук'яновича (Лукіяновича)

1 листопада 1956

Шановний тов. Гончар!

Прочитав я Вашу прекрасну “Таврію”. Не міг налюбуватись і збираюся вразі читати.

У Вас крім сили слова краса і невичерпне багатство мови. З Вас вийде перший сучасний епік – я від щирого серця бажаю Вам чим скоріше досягнути вершка розвитку Вашого небуденного таланту на радість читача і на славу нашої України, а кращим її сином Ви – мистець слова.

Передаю вітання з Октябрським святом. Рад передати Вам “І. Франко і Беркут”¹, І главу повісті “Великий Каменяр”, але у Львові немає моєї книжки; відкладаю до часу, як приїду до Києва.

Всього кращого!

Д. Лукіянович

1.XI.56

* * *

1957

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

Січень 1957

Добрий день, Олесю!

...Прочитав у “Литературной газете” твою статтю¹. Прочитав і згадав тебе (може, тобі й гикалось) добрим словом. Таки знайшлася відважна душа і перед всією культурною громадськістю СРСР стала на захист рідної мови.

Добре сказано і сказано з чистих, мов джерельна вода, ленинських позицій.

Дай бог тобі доброго здоров'я і великих творчих успіхів.
Міцно тисну руку.

Сергій Завгородній

Січень 1957

* * *

Від Рудольфа Гулки

1 квітня 1957

Дорогий друже,

я не сподівався, що так скоро доведеться мені перекладати Ваш новий роман “Перекоп”¹, хоч це була лише одна частина. Переклад робив для радіо. Я радо зустрівся з декотрими мені знайомими персонажами з “Таврії” – Бронніковим, Даньком Яреском та іншими й тішуся на роман цілий. Буду старатися, щоби роман був у нас як найскоріше виданий й хотів би його також перекласти.

Поздоровляю Вас щиро й прошу передати ласкаво мій сердечний привіт й Вашій любій дружині, з котрою я мав приємну нагоду познайомитися тут у Празі.

Бувайте оба здорові.

Ваш

Рудольф Гулька

Прага 1.IV.1957 р.

* * *

Від Івана Петровича Кавалерідзе

20 травня 1957

Вельмишановний Олесь Терентьєвичу!

Дякую Вам за надісланий лист і книжки, це мені зараз допомагає й буде допомагати в остаточній розробці¹. Не маючи змоги познайомитись раніше з Вашими творами, я вніс свої зміни у сценарій, враховуючи вказівки художньої ради та намагаючись вкластись у той короткий термін, який я мав у своєму розпорядженні.

Сподіваюсь, що ми ближчим часом зустрінемось і поговоримо про це більш детально, що буде на користь нашій роботі.

З глибокою повагою

І. Кавалерідзе

20.V.57.

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

24 травня 1957

Добрий день, Олесь!

Закінчив читати другу частину “Перекопу” і спішу поділитися своїми, хай ще й не зовсім “витвореними” мислями.

Твір справив глибоке враження. Скажу відверто – нічого подібного про Україну двадцять років не читав. Це справді велике епічне полотно. З появою “Перекопу” блякнуть всілякі “думи опанасові”¹. Бо ж, зрештою, не когани винесли на своєму хребті (надто він у них утлий) преображення України, а народ-богатир.

В романі все хвилює: і тополі, в яких є щось “тужливо й беззахисно-дівоче”, і безмежні простори степу і моря. Ніжно й велично, як заспів, звучать слова: Небо, та море – та похилені вітром тополі...

“Перекоп” – чудесна скарбниця мовна. Мова тут – єдине ціле з героями і землею, морем і повітрям, квітами й птаством. Не можу не привести бодай кілька прикладів: “...Торішній курай схожий на клубки окопного колючого дроту”; “ось ти б не черкався”, “закучугурена снігом Полтава”; “...набряклою від бешихи щокою”; “хрящувате вухо”.

...А от “ряшки” <...> “і тільки” – шедеври. І інших шедеврів розсипано по твору дуже багато. За ними, вірніше, через них бачиш живих, до болю в очах зримих людей неповторної буремної епохи.

Твір можна читати раз і вдруге і не втомлюєшся, бо герої його одразу ж стають чи друзями й порадиниками, чи смертельними ворогами. Ось Дмитро Килигей, хижувато згорбившись, сидить на коні й кидає своє, килигейське: “Якого чорта ви прийшли до нас, греки?” І віриш, що доки в Килигея б’ється серце, він громитиме і греків, і турків, і всіх, хто прийде на землю радянську.

...А ось Врангель на великій соборній відправі. Поки що його бачиш лише “солдатом”. Та чимдалі читаєш, перед тобою повстає людина сильної волі й неабиякого розуму. Вона добре знає “хворобу” свого класу і ладна йти на любі жертви, пролити ріки крові, аби тільки повернути буржуїзтво до життя. Страшний і неблаганний барон Врангель, коли хто посміє ставати на шляху до його мети.

Прекрасний розділ, в якому Врангель і Глінка ведуть розмову про земельний закон. Незабутнє враження залишають старий Гаркуша і Наталка. Багато є в радянській літературі образів куркулів. Але такого, як Гаркуша, бачу вперше. Диву дивуєшся – клятий же проклятий ворог, а його поважаєш, більше того, навіть буває так, що й любиш. А за що? Та, мабуть, таки за те, що має він палату розуму. Хоч вони особисто з бароном Врангелем і незнайомі, але між ними існує міцний зв’язок. І хто його знає, чи ще б перемогла Жовтнева революція, коли б вони вчасно порозумілися і наділили селян землею.

Хотілося б багато хорошого сказати і про Данька, і про Вутаньку. Але від них чекаєш чогось більшого. Я думав, думав і знаєш, до чого додумався? Надто вже довго Данько відірваний від

своїх таврійських друзів і своєї Наталки. Зарадити, звичайно, тут чимось важко, бо так життя склалося. А от час від часу перегукуватись зі своїми друзями Данько зміг би, ба навіть мусить. Як? Та хоч би той же Леонід Бронников, завітавши в Кринички, приніс молодому Яреську звістку, чи то від Килигея, чи й, може, від самої Наталки...

Але не лише Бронников міг бути зв'язківцем між Даньком і Таврією, а відтак і всім Півднем та Полтавщиною. Хіба б не міг хтось з чорноморської матросні “волею судеб” та опинитися чи то в продовольчому загоні катеринославських робітників, чи й навіть у загоні Ганни? І через такі “місточки”, думається, розгортався б сюжет другої частини роману, тугіше б були зв'язані всі розділи під загальною назвою “Перекоп”.

Всюди, і дома, і біля печі, і тоді, коли тягне возика до гамазею з куркульською пшеницею і коли їде на губернський з'їзд, Вутанька хороша. А от на трибуні зовсім, ось зовсім же не та. І мова в неї не та. І знову ж таки, чому? Може, тому, що такий стрибок надто вже стався раптовим і ми, читачі, не були свідками, як те все сталося, а на слова, як відомо, вірити важко.

...Вутанька виросла в трибуна. Так, так, в трибуна. Ти вслухайся в її промову. Після такого виступу на з'їзді їй, Вутаньці, уже б і негоже повертатись до рогачів, а треба б ставати у державного керма. І це правильно. Тільки хай би вона, перш ніж виголосить з такої трибуни майже марксистську промову, має за своїми плечима не одну тільки, звичайно, масштабами менше трибуну. От хоч би ту ж криничківську, а потім повітову. А коли ні тієї, ні другої у неї не було, хай вона напередодні, вночі, коли розсталася з Левченком, складе в голові свою промову, а потім, перш ніж виголосити її на з'їзді, та виголосить її перед Цимбалом, та вислухає його корективи...

Картини, зв'язані з Нестором Махном, справді чудесні. Ну як не захоплюватись хоч ось цим місцем: “«Нічого, у нас побіжить!» І як сіли, як гикнули, як свиснули, так вона, шельма, як метельнула хвостом, як підхопила, кометою понеслась... Так оце по-вашому, по-гуляйпільському, і є «свобода личности?»»

Але взагалі Махно і махновщина, мені здається, недописані. І недописані, думається, тому, що немає того трагедійного “начала”, яке у махновщини було і яке принесло стільки жертв і горя Україні. Та хоч би й через самого Нестора Махна. Але з ним зустрі-

чаємось на останній стадії його шляху, коли він усі свої “ідеали”, за які його так підтримували не тільки куркулі, а й середняки, а часом і бідняки, став просто бандитом “...і тільки”.

Можна б було це показати через селянина, який все життя бився за правду і нарешті, як йому здалося, знайшов її у “батьківній” анархії. Але такого селянина щось в романі доки що не видно, а коли такі й були, то їх Килигей зі своїми хлопцями давно порубав у Чорноморських степах. Залишається одна Ганна. Але тоді треба показувати її не стільки любовницею Щуся, а скоріше його жертвою. Адже він своєю демагогічною програмою, запозиченою у Махна, і полонив її довірливе і падке жіноче серце. Вона повірила в його, Щуся, як в свою долю. Адже Ганна через всю “Таврію” проходить як велика спокуса і страдниця, шукаючи свою щасливу долю. А вона, та доля, зрадлива, все далі і далі віддалялася від неї, мов те марево степове, «доки й не привела її до прірви... А далі? Далі сторч головою».

...Ганна – це таки самим богом приречена все життя своє недовге мучитися, що той лермонтівський “Демон”... Вона і є від початку й до кінця – постать трагічна!

Пробач, може, не так що сказав, може, й взагалі нічого путящого не сказав, але, повір, від щирої любові й поваги до автора прекрасного твору, від якого ще й досі не витверезився.

Низько кланяюсь Валі, синам і дочкам твоїм і бажаю доброго здоров'я і чудесних літніх мандрів.

Сергій Завгородній

P. S. Зацвіла акація. Спіши побачити царівну Півдня в усій своїй красі. Та й човни уже давно стоять у дніпровських причалах.

P. P. S. Да, забув про Килигея. Як би хотілося, щоб він, виголошуючи з чаплинської трибуни палкі слова (і перш ніж зачув дзвін), та раптом побачив серед натовпу свою дружину, “оклеганену” дітьми. Одно на руках, ще зовсім немовля, а друге за свитину тримається, а третє...

...І тоді справді, коли вдаряв дзвін на сполох, коли показалися перші ворожі вершники, наростає щось страшне й величне.

Ворог не пошкодує ні Килигея, ні його жони, ні його діток...
Буде бій не на життя, а на смерть.

24.05.1957 р.

* * *

Від Рудольфа Гулки*19 червня 1957*

Дорогий друже,

я затримався з відповіддю на Ваш лист тому, що хотів Вам написати, як Ви бажали. Четвертий номер “Вітчизни” я одержав лише перед тижнем разом з номером п’ятим, зараз перечитав друге продовження “Перекопу” й пишу Вам¹.

Насамперед прошу прийняти щиру подяку за Ваше фото, з якого я, дорогий друже, бачу Вас так молодим, як Вас знаю. Молодість – це гарна річ.

Питаєте мене, чи варто перекладати “Перекоп”?¹ Що маю відповісти Вам на це? Коли я перекладав “Таврію”, виникло також подібне питання; коли “Таврія” вийшла, з’явилася про неї рецензія, й там було, хоч були декотрі закиди, подібні до критики в радянській пресі, сказано, що було варто цю книгу перекласти. Я не є завжди справжнім критиком, чи необхідно книгу видати, тому, що я в укр. книгах люблю Україну, й насамперед в Ваших. Мене зацікавила вся конструкція роману, прегарний опис ярмарку в Каховці, опис Асканії й укр. степів – прерії. Я закохався до персонажів Вашого роману, й був, й є цікавий, як до життя вступить молоде покоління – Данько, Вустя, Леонід, Світлана, Ганна Лавренко (зв’язок Ганна – Яшко мені не подобався!), й тому я радий, коли стрічаюся з ними у “Перекопу”. Лише у Ганни тепер бачу, що Ви мали задум дати їй ролю антирадянську, хоч це вкінці є також добра людина.

Моє вражіння? Я вже сказав, що книга мені подобається. Щодо перекладу, треба почекати, коли “Перекоп” вийде книжкою, тоді буду старатися про видання. Мушу Вам щиро, як другу, сказати, що, можливо, це буде трудніше тому, що “Перекоп” є продовження й довершення “Таврії”, й було би треба видати їх разом. На жаль, видавництво “čs. spis.”, котре видало “Таврію”, тепер після реорганізації видавництв видає здебільше чеську літературу; буде треба шукати видавництво інше, й я сподіваюсь, що це мені вдасться.

Прошу Вас книгу мені ласкаво послати. До цього вернемося пізніше.

Був тут у мене письменник Іван Ле, добре поговорили й згадували також Вас.

Бажаю Вам всього найліпшого, особливо тепер, щоби добре використали вакації й вернулися здоровий й крепкий до дальшої роботи.

Прошу передати Вашій люб'язній дружині мій сердечний привіт й Вас поздоровляю.

Ваш

Рудольф Гулька

Прага 19.VI.1957 р.

* * *

Від Григорія Михайловича Тютюнника

20 листопада 1957

Дорогий друже!

Надсилаю тобі “Хмарку...”¹. Може, коли буде вільна хвилинка, то переглянеш. Як ти мені порадив, – я так і зробив², тобто – скоротив її та й чималенько, відразу зазвучала по-іншому. Але щиро тобі признаюся, що коли я прочитав її вже в книжці, то багато знайшов такого, що мене аж пересмикнуло, сварив себе і за вуха скуб, та ба! Пізно вже. Одначе повість одержує позитивні рецензії... Це мені якось дивно. До цього мене більше лупцювали, я вже “втягся”, понашивав добрячі лубки, щоб не так дошкуляло, і враз – хвалять. Ніяково, і приємно, і страшнувато. Зараз працюю над (говорити вже, так говорити)... романом³. Робота посувається, але дуже повільно; коли “Хмарку” я писав сміливо, то роман якось “назірцем”, напишу, погляну, відійшовши від столу, на рукопис – і знову за роботу... Що з того вийде – покаже майбутнє. Живу я, як і раніше, на Львівщині, в Кам’янці над Бугом. Часто буваю у Львові. Здоров’я значно покращало після того, як вицупили з мене уламок вагою в 30 грам... Трохи довелось постогнати, та, як говорив мій дід, – сількись, – тепер живу спокійніше. Головне – можу писати, а це для мене все. Отак і проходять мої дні: пишу, чи-

таю, їжджу на села. Останнім часом прочитав “Кров людська – не водиця” – і не знаю, що й сказати; річ, звичайно, хороша, сильна, одначе дивувався з того, що такий майстер прози в багатьох місцях пише так, що за красивістю фрази не можеш побачити того, що автор описує. Ось дивись: “Галина, поправивши під хусткою вагу (??!) своїх кіс, іде в глибінь (?) діброви”. Або: “З-під срібного (!) холоду ранкового туману виходять тополі і сонце”. Може, це в нього такий стиль? Але годі, не мені, грішному, судити.

З нетерпінням чекаю на “Перекоп”. Так мені здається, що він уже піде в третій книзі “Вітчизни”. Як же я його буду читати уважно! Залпом, одним ковтком поглину. Уривки, що друкувалися, свідчать, що роман має бути прехорошим.

Олесю, надсилаю тобі своє фото. Може, коли глянеш – і пригадаєш, як ми в Харківському “пасажі” – їли пончики з медом. Колись у незабутню студентську весну, коли ми були ще такими молодими та веселими парубчачками...

Наприкінці дозволь звернутися до тебе за порадою: до кого стукати в двері, щоб перекласти повість на російську мову, якщо, звичайно, вона того заслуговує. Я б, може, і не клопотався про це, та на Україні мені не пощастило – повість видана тиражем 6.900. А мені так хотілося добратися до широкого колгоспного читача, для якого я й трудився... Та, бач, не довелося. Занадто обережні видавництва. Пригодницькі повісті такими тиражами шпарять, що аж страшно, а тут – побоюються. Отже, якщо це тебе не затруднить – порадь. Я чув, що рекомендацію дає президія Спілки. Якщо так, то я б звернувся з листом до старших товаришів. Але, мабуть, цього не зроблю... Соромно якимось... “Лізе, скажуть, і в двері не постукавши”. У Москву б звернувся, але хто мене там знає? От так і сиджу собі. Ну, гаразд, наговорив багато, пора закінчувати.

Міцно тисну твою робочу руку, зичу здоров’я та веселого, радісного життя.

Григорій Тютюнник

20.11.57

Кам’янка-Бузька

* * *

Від Дмитра Прикордонного*4 грудня 1957*

Дорогий Олесь Терентійович!

Велике Вам спасибі за “Таврію” і “Перекоп”. Сталося так, що в мене виникла потреба перечитати ці твори. Я замовив їх у бібліотеці, а там чогось довгенько не могли зібрати всіх журналів... Ви наче знали, що так своєчасно надіслали мені цей дорогий подарунок. Як у нас на Поділлі кажуть, щоб Вас, дорогий Олесю, ніколи не боліли ні руки, ні голова, щоб ми мали від Вас ще цілу бібліотеку нових “Таврій”, і “Перекопів”, і “Прапороносців”...

Даруйте, що пишу Вам цього листа з деяким запізненням. Останніх два тижні сидів тут в одному доброму колгоспі, придивлявся до життя, до людей. Дещо побачив. Коли виїздив з дому, то забув взяти книжечку з Вашою адресою, тому й не міг раніше написати.

Великі новини які у Вас, такі й у нас. Крим на зиму спорожнів, але ми на свій клімат не скаржимося. В багатьох колгоспах ще садимо сади і виноградники. Хай ростуть та плодяться добрим людям на здоров'я. Ой, яка то хвилююча річ оті сади та виноградники, які ж то гарні люди коло них працюють. Якби сила – сам не знаю, яку б про них книжку написав.

Виїхав з Криму Поповкін. Мені здається, що дарма. Можна було б знайти редактора на “Москву”¹, а він би ще й тут пригодився. А тим часом, начальству видніше.

Бажаю Вам, Вашій дружині і доні багато радості в житті.

Будьте здорові.

Ваш

Дмитро Прикордонний

4.XII.57.

Сімферополь,
вул Пушкіна, 2, кв. 2.
т. 989 атс.

* * *

1958

Від Максима Тадейовича Рильського

Квітень 1958

Дорогий Олександр Терентійовичу!
Вітаю з прекрасним святом весни й трудового людства.
Максим Рильський

(Підпис)

1958

* * *

Від Рудольфа Гулки

7 квітня 1958

Шановний друже,
справа з виданням “Перекопу” ще не вирішена, хоч я є цілком приготовлений до перекладу. Коли щось вийде, зараз повідомлю Вас.

Окремо посилаю Вам чеський переклад Вашої повісті “Земля гуде”¹, поки пам’ятаю, Ви його не маєте. Посилаю примірник із своєї бібліотеки.

При цій нагоді дозвольте сказати Вам, що як високо ціню з клясіків М. Коцюбинського, так з радянських авторів ціню Вас про Вашу гарну чисту мову. Ви є так споріднені, й я тішуся з того, що міг твори Вас обох перекласти.

Чи Ви одержали моє фото?

Поздоровляю Вас сердечно

Рудольф Гулька

Прага 7/IV.1958 р.

* * *

Від Дениса Яковича Лук'яновича (Лукіяновича)

25 травня 1958

Дорогий і шановний Олесею Гончар!

Прийміть від мене щиро подяку за Ваше вітання і поздоровлення. Слова від Вас тому мені милі, що дуже люблю Ваші твори. Я любив польського письменника Стеф. Жеромського, Ви два – різні таланти, але в дечому нагадуєте його майстерну обсервацію. Думаю, що Вас жде гарне майбутнє, бо Ваш талант великий, сила слова теж, спостережливість придбає багато матеріалу, а обробити Вашим багатством мови Вам неважко.

Таких успіхів щиро Вам бажаю.

Д. Лук'янович

25/9 58

* * *

Від Михайла Потаповича Нечая

1 жовтня 1958

Дорогий Олесь Терентійович!

Тільки-но вийшла з друку моя книжка,¹ і я насмілююсь послати її Вам, бо мені здається, що вона більш вдала, ніж перша (збірка нарисів “Біля річки Степової”). Я знаю, що у Вас дуже мало вільного часу. Та якщо зможете колись проглянути мою повість і хоч у кількох словах повідомити свою думку про неї, свої зауваження, я буду сердечне вдячний Вам.

До літератури я ставлюся зі всією серйозністю. Жаль тільки, що маю для цього мало часу (працюю відповідальним секретарем редакції газети “Зоря”).

Тепер працюю над романом про колгоспне село. Написав першу частину, здав до редакції журналу “Прапор”². Редактор прози журналу тов. Фургайло прочитав і обіцяв рекомендувати до друку. Пробачте, що потурбував.

З палким привітом

М. Нечай

1.X. 58 р.

* * *

Від Івана Федоровича Гребенюка*20 жовтня 1958*

Добрий день, Олександрє Терентійовичу!

Надсилаю Вам свою повість¹ і з почуттям вдячності думаю про те, що в свій час Ви прочитали її та самі ж і віднесли до редакції журналу. Спасибі ж Вам. Але це вже далеко не те, що було в першому варіанті. Допомогли мені Загребельний і Сенченко. Багато добрих людей на Україні. А Ваша підтримка окрилила мене. Якби не ця Ваша підтримка, то книжки не було б.

Стах переклала повість на російську мову. Уривки друкувалися в газеті Київського ВО “Ленинское знамя”, а в нашій, бакинській, газеті повість була надрукована майже цілком, якщо не рахувати глави про партполітроботу. Одержав понад 50 відгуків від читачів. Усі – позитивні. Зараз повість знаходиться у Воєніздатє, але там щось мешкають. Проте, здається, друкувати будуть.

Працюю над другою частиною повісті “Перехоплювачі”. На жаль, справи посуваються занадто повільно. Важко працювати в редакції і писати художній твір, та ще на другій мові. Дуже важко. Не вистачає часу. Доводиться сидіти ночами. Ставлення до мене з боку тутешнього редактора погіршало. “Ти, – каже він, – не віддаєш усього себе газеті”. Дається взнаки відірваність від укр. літ. життя. А прохання про переведення мене до Києва відхилили в Главпурі². Звичайно, я міг би демобілізуватися, але, по-перше, не хочу відриватися і від авіаційного середовища, бо ж пишу про льотчиків, по-друге, боюсь, що мене не пропишуть в Києві.

Закинув було про творчу відпустку, хай би на один місяць, – не дають. Але ж другу частину напишу й без відпустки. Готую збірку оповідань з циклу “Зелена юність”. Одне оповідання з цього циклу – “Ой не ходи, Грицю” було вміщене в “Дніпрі”, в лютому номері.

Прочитав на укр. мові Ваш чудовий роман “Перекоп”. Ой, Олександрє Терентійовичу, це ж разом з “Таврією” – “Війна і мир”! Здавалося, все вже написано й переписано про громадянську війну. І ось блискавкою спалахнув Ваш “Перекоп”, і багато з того, що

було написане, померло. І куди не поїдеш – в піски Кара-Кум, в гори Кавказа – скрізь знають Ваш “Перекоп”.

Та досить, а то Ви ще подумаєте, що я підлабузник. А насправді мені просто приємно, що рідна земля породжає такі таланти.

Хай же світить нам Ваш великий талант!

Ваш

Іван Гребенюк

20.10.1958 р.

м. Баку

* * *

1959

Від Данила Олександровича Бакуменка

15 березня 1959

Дорогий Олесе Терентійовичу!

Від всього серця радію, що ти зайняв у літературному середовищі відповідне твоєму таланту місце. Тож дозволь щиро привітати з виборами тебе депутатом Верховної Ради УРСР і головою правління СПРУ¹, а також висловити впевненість в те, що автор “Прапорonosців” буде гідним прапорonosцем нашої літератури.

А тепер, пробач, але я вимушений уже сказати й таке: на з’їзді я відчув, що без відповідної допомоги мені з лабет “молодих авторів” не виплутатися². Тільки-но хотів я змахнути поетичними крилами, як видавництво приборкало їх і вперто продовжує тримати у клітці такого “птаха”. Заяву мою до Президії так і не розглянули за 5 місяців. [Леонід] Новиченко говорив [Анатолію] Морозові, щоб дали книжку прочитати досвідченому поетові, але видавництво вважає в цьому найдосвідченішим М[ихайла] Ігнатенка, який, власне кажучи, і перебіг мені, як чорний пес, дорогу. А крила приборкав Мороз після того, як я спробував, було, захищатися і добиватися свого.

Мовчати мені даліше – значить заживо себе хоронити. Тому вперше і, можливо, востаннє, прошу допомогти вийти із цього цейтноту. Конкретно: мені треба, щоб видавництво визначило редактора (адже рецензії були – [Микола] Нагнибіда, [Борис] Буркатов рецензували і непогано), він зробить свої зауваження, я візьму відпустку, ще пошліфую, і хоча б в останньому кварталі здали книжку у видавництво.

Щирий привіт сім’ї!

Д. Бакуменко

15.03.1959 р.

* * *

Від Бориса Івановича Котлярова

24 березня 1959

Дорогой Олесь!

Я не видел тебя после окончания всех организационных вопросов съезда – и хоть, может быть, в таких случаях поздравлять не полагается, мне хочется все же тебя поздравить, да и не столько тебя, сколько организацию, которой не всегда хватало здравого смысла.

Надеюсь, что после больших республиканских вопросов новое правление подумает о маленьком вопросе: о литературной жизни Харькова, о “Прапоре”, о многих других местных вопросах (я недавно говорил о них т. Кондуфору), вопросах, которые портят славу хорошему украинскому городу Харьковову.

Средства и формы для разрешения всех этих вопросов, я думаю, найти можно. Но не такие, какие ищет сейчас наше харьковское правление, договариваясь с Москвой (не знаю, с ведома ли Киева) о чем-то вроде “декады харьковской литературы в Москве”. По-моему, это не нужно. Особенно перед украинской декадой. Не знаю, как считают другие, но мне кажется, что существование [Ярослава] Гримайло на посту председателя – это анекдот¹. А каждый анекдот должен быть коротким, если он затягивается, он перестает быть смешным.

Извини, что пишу тебе письмо по домашнему адресу. Как говорят дети, больше не буду.

А пока разреши пожелать тебе от души всего самого хорошего!

Твой

Борис Котляров

Харьков, 58,
ул. Культуры, 9, кв. 32

* * *

Від Рудольфа Гулки

26 березня 1959

Дорогий товаришу,

дуже радію з того, що Вас було вибрано головою Спільки письменників України. Дозвольте й мені, котрий Вас так високо шанує

й братерськи любити, привітати Вас й побажати Вам повно успіхів в так для української культури визначній функції.

Щиро Ваш

Рудольф Гулька

Прага 26.III.1959 р.

* * *

Від Івана Фотійовича Стаднюка

28 березня 1959

Дорогой Олесь Терентьевич!

Очень тронут Вашим вниманием ко мне. Немедленно посылаю заявку и книгу тов. Бондаря. Буду счастлив, если хоть что-нибудь из написанного мной увидит свет на украинском.

Получил Ваш “Перекоп” на болгарском¹. Благодарю!

С большим интересом прочитал новеллу “Человек в степи”². Миша [Алексеев] передал, что Вы просили его и меня уточнить перевод новеллы. Чуть-чуть “обкатали”...

В апреле, наверное, поеду на свою Винниччину³. Хочу посмотреть весенние работы на полях, потолковать с людьми. И заодно сниму на лето хату. Буду работать и рыбачить.

Сердечный привет Вашему семейству.

Желаю Вам всего доброго.

Ваш

(Підпис)

И. Стаднюк

28/III – 59.

* * *

Від Юлії Іполитівни Солнцевої

3 липня 1959

Москва, 3-го июля 1959 года.

Кутузовский проспект, 22,

кв. 92,

тел. Г. 13338

Ю.И. Солнцева

Уважаемый Александр Терентьевич!

Я была сегодня в редакции “Известий”¹ в отделе литературы и искусства. Разговор шел об известной Вам гнусной статье Вик-

тора Некрасова². Эта статья возмутила всех, а также и редакцию “Известий”. Заведующий отделом литературы и искусства Петр Аркадьевич Никитин в беседе со мной высказал мнение, что было бы очень хорошо, если б украинские писатели написали свой протест в редакцию “Известий”. Это дало бы возможность редакции начать большой разговор на страницах “Известий” по поводу неореализма, идеологии, враждебной нашей жизни и нашему искусству, которую так цинично отстаивает гражданин Некрасов. Зав. отделом Никитин считает, что взять на себя инициативу выступить против Некрасова для редакции нецелесообразно и предлагает тот способ, о котором я Вам пишу выше. Я вошла в редакцию в тот самый момент, когда Карелин Петр Александрович звонил к Вам в Киев. Очевидно, они еще до разговора со мной решили начать это дело в несколько завуалированной с Вами форме.

Редакция “Искусство кино” будет продолжать дискуссию. Врагу официально дана трибуна. Весь этот журнал, как Вы понимаете, ориентации Эренбурга-Некрасова, а дискуссионная форма специально придумана этими проходимцами.

29 июня В. И. Перцов должен был выступить в Институте мировой литературы. Там будет фигурировать его отношение к статье Некрасова, в тяжелой для Некрасова форме, хотя тема его выступления более широкая.

Виделась недавно с Николаем Семеновичем Тихоновым. Он мне сказал: “Почитайте «Итальянские дневники» Некрасова, там то же самое. В очень тонкой форме утверждается та же самая идеология”. Я одного не могу понять: как верховные наши идеологи не замечают всего этого. А статья в “Литературной газете” “Интервью с Эренбургом”?³ Это еще, пожалуй, похуже! Взят реванш, да еще по “Оттепели”!⁴

Мне очень много звонят по телефону: “Почему Украина не отвечает? Как же так?”⁵. Мне доставляют эти звонки много неприятностей и мучений. Мой приход в “Известия” и был результатом этих разговоров по телефону. Думаю, что ответ Некрасову необходим не только ради А. П. Довженко (хотя это могло бы быть и так), но и ради всех, кому дорога наша действительность, наше

советское искусство, за которые мы много отдали в жизни и которую обязаны отстаивать сейчас еще больше, чем когда-либо.

В ЦК, я слыхала, организована комиссия под председательством т. Суслова по идеологическим вопросам искусства, если не ошибаюсь...

У меня еще к Вам большая просьба. Посылаю Вам письмо Черниговской городской детской библиотеки⁶. Поддержите это мероприятие в горисполкоме Чернигова. У Бандуры и Костенко в Черниговском обкоме товарищи, которых они очень хорошо знают. Передайте А. И. Бандуре от меня привет.

У меня как всегда тяжелая жизнь.

С уважением

(Підпис)

(Ю. Солнцева)

3 июля 1959 г.

Москва

* * *

Від Дмитра Михайловича Косарика (Коваленка)

6 грудня 1959

Олесь Терентійович!

Посилаю Вам довідку про Ваше рідне село.

У 1860 році, коли готувалися списки поміщицьких маєтків для проведення реформи, то у відповідній книзі написано:

№ 27. Николай Леонтьев (поміщик)

деревня Суха (іменно так по-руськомому і надруковано Суха).

належало: 143 крестьян (20 дворовых (це завжди значило муж. полу тільки)

42 двори, 9 тягловых, 43 пеших.

Бувайте здорові!

З привітом –

Дм. Косарик

25. XI. 54

Київ

У бібліотеці АН УРСР.

P. S. – це давній не відісланий своєчасно лист. А тепер, Олесь Терентійович, зацікавився повістю “Турбайовцы” (Події в Чаплинці), яка друкується в “Новом мире” № 11 і №12 за 1959 р.

Кланяюсь – Дм. Косарик. 6 – XII – 59

P. S. А Ваш виступ у Львові є найсильніший! Лаконічно. Виможливо (про обіцяних 50 районів!). Зразково. Д.К.

* * *

Від Павла Григоровича Тичини та його дружини

31 грудня 1959

Дорогий Олесею Терентійовичу, з Новим роком. З новим щастям Вас з родиною сердечно вітаємо! Бажаємо здоров'я, радісного настрою, творчих перемог все нових і нових на нашу радість.

Тичини

* * *

1960

Від Михайла Миколайовича Алексєєва

9 січня 1960

Дорогой мой Олесь!

Здравствуй и прими всяческие, самые искренние мои пожелания для благополучия твоего и твоей семьи.

А теперь послушай, что я тебе скажу.

Первое – это то, что работаю над твоей рукописью с наслаждением¹, хоть и нелегко мне достается сей труд – непривычный для меня, новый. Однако, объединив усилие с очень хорошим товарищем Иваном Федотовичем Карабутенко, я чувствую, что постепенно обретаю некую, недостающую мне мускулатуру. Первые 150 страниц, которые он, вероятно, тебе покажет, пожалуйста, не считайте окончательным вариантом – по ним нужно еще хорошенько пройтись. Неожиданно для себя я вдруг обнаружил, что буквальный перевод одной и той же фразы, даже с совершенно точным сохранением содержания, решительным образом преобразует эту фразу и преобразует, как правило, в худшую сторону, ибо утрачивается главное для литературы – аромат. В любом, конечно, переводе он в известной степени утрачивается, и нужно только употреблять все возможные усилия для того, чтоб эти утраты были не столь уж великими. А для этого часто надо в языке, на который переводится оригинал, отыскивать такую фразу, чтобы она сохранила и мысль автора, и его манеру, и, как я уже сказал, аромат, т.е эмоциональную окраску. Для всего этого мой опыт, конечно же, далек от идеала.

Вот и вся моя преамбула.

Теперь – к делу. Мне очень понравился роман – с большой смысловой и эмоциональной нагрузкой. Несмотря на множество трагических страниц, общий тон – оптимистический. Это своего

рода – оптимистическая трагедия. И то, о чем я попрошу тебя подумать, продиктовано не соображениями перестраховочного порядка, а потому я прошу подумать, что считаю – в вопросах идейных нужна предельная ясность.

Начну все по порядку.

1. Название романа хорошо. Но меня смущает, что с очень похожими заголовками вышли еще две книги: “Товарищи по оружию” К. Симонова и “Люди с оружием” И. Стаднюка. Поскольку, однако, на Украине твой роман выходит под этим названием – видно, уж быть по сему.

2. Это главное – к вопросу о репрессированных. Мне кажется, можно было бы ограничиться одной судьбой, по существу, главного твоего героя – судьбой Богдана. Едва ли стоит под это же самое подводить и комиссара Лещенко. Тут у меня два соображения, вернее даже три. Во-первых, вряд ли стоит увеличивать число имен пострадавших, достаточно уже одного того, что ты вскользь где-то замечаешь, что многие в те достопамятные времена по ночам не спали, ожидая позднего стука в дверь; во-вторых, не надо забывать о том, когда происходят описываемые в романе события – это ведь сорок первый год, известно, кто был тогда Верховным и что была за обстановка – едва ли политработник Лещенко отважился на такие откровения даже с самым порядочным человеком, тем более, что в ту-то пору мы были убеждены, что все, или почти все, репрессии были справедливыми, законными. Троцкисты и прочее. В-третьих, и это, пожалуй, самое важное соображение. Дав понять Колосовскому, что его, Лещенко, и самого чуть было тогда не арестовали, комиссар как образ сильно снижается. Сначала думалось, что он взял под защиту юношу, потому что был умен и честен, проникателен, каким и полагается быть настоящему коммунисту-политработнику. А тут оказывается, он всего-навсего только сочувствовал студенту, потому что сам чуть ли не пострадал так же, как отец студента. Какой уж тут после всего этого нравственный подвиг!

Подумай об этом, дорогой Олесь? Твое, конечно, право согласиться с нами или нет – я говорю с нами, потому что И. Ф. в этом случае придерживается такой же точки зрения.

3. Решительный противник “лакировки”, я все же прошу тебя подумать, не велика ль галерея сукиных детей, выведенных в твоём романе? Называю их по памяти: анонимы, оклеветавшие отца Богдана; Штепа, Девятый, офицеры, из трусости сдирающие с красноармейцев погоны; Гладун; секретарь сельского совета; Спартак Павлущенко – активист, и комсомольский вожак, выкрикивающий с трибуны революционные лозунги, а в общем – сволочь. Правда, в конце романа он вроде бы исправляется, но что-то в это не особенно веришь. Помимо того – немало безымянных рыцарей подлости, вроде таких вот: “Со мной лежит сейчас в палате один тип, нуднейшая казенная душа. Он с серьезным лицом уверяет, что самым счастливым днем его жизни был день распространения займа. Взяв добровольно на себя роль фельдфебеля, он преследует нас в палате своими подозрениями...” Одним словом – унтер Пришибеев наших времен. Рассказывавший об этом “унтере” признается, что в свое время и он был таким же...

Такие места – все это из области “нагнетания” того, что произошло с Богданом. Стоит ли? Твое право решать.

4. Встречаются неудачные фразы. Например, в одном месте очень симпатичный герой романа Духнович говорит: “Лучше уж фронтовую лямку тянуть, чем хватать вот так пощечины в тылах...” Довольно сомнительная альтернатива для патриота. В другом месте артиллеристы, честные вояки, называются “молчаливыми роботами войны”. В третьем – бойцов “форсированным маршем погнало через город”.

Это, разумеется, мелочи, и на них не стоило бы и обращать внимания, если бы они не били в одну точку – усиление общего, “черного” невеселого состояния дел. Очень не хотелось бы, чтоб все это вместе взятое принесло неожиданный эффект, не тот, на который рассчитывает автор.

Вот, собственно, и все, о чем я просил бы тебя подумать.

Сейчас я целиком занят твоей рукописью. Хочется к концу января закончить и поэтому пришлось чуть ли не вдвое увеличить свой рабочий день. Но работа эта, повторяю, приносит мне истинную радость.

Завидую И. Ф., что он будет в Киеве, вместе с тобою.

Да об'єднаємося же для нашого загального і міцного рукопожаття.

Большой-пребольшой привітуйте Валентине Даниловне, вашим ребятам.

Ждем тебе, Олесь, в Москві. Коли захочеться, позвони мені, буду дуже рад.

Мій телефон Г4-22-72.

Весь твій

(Підпис)

М. Алексеев

9 січня 1960 г.

* * *

Від Дмитра Лазаровича Демерджі

13 лютого 1960

Дніпропетровськ

13.ІІ.60 р.

Дорогий Олесь Терентійович!

Користуючись “оказією”, щоб передати Вам ще одну книжечку, – може, й для неї знайдете місце десь в куточку однієї з полиць шафи – на спогад.

Читаю “Людину і зброю”, маю велику насолоду і щире бажання потиснути авторові руку... Докладніше – після того, як прочитаю увесь роман. У нас його всі читають. З задоволенням відзначаю, що мою думку про початок твору поділяють і товариші, що вже познайомилися з ним. В кіосках “Вітчизни” уже нема¹. (Цікаво: що буде далі?) Так, здається мені, ще ніхто не писав про війну, про інші “делікатні” речі... Читач любить письменника мужнього, сміливого. Твір матиме успіх безперечно – про це можна сказати вже зараз.

Коли вийде книга?²

Готуюсь зустріти “високого гостя”³ (так Сергій [Завгородній] каже) і в цьому році на “Азовській чайці”. А до того – не втрачаю надію побачитись в нашому рідному місті.

Привіт! – Сердечний, гарячий!

Д. Демерджі

* * *

Від Юрія Володимировича Шевельова

21 лютого 1960

Дорогий Олесю Трохимовичу

(сподіваюся, що не перекрутив Вашого по батькові), дуже хотів би з Вами зустрітися під час Вашого перебування в НЙорку¹ й згадати минуле. Добре пригадую Вас від першої Вашої появи в Газетному технікумі до червня 1941 р. в університеті². Читав багато Ваших книжок після того, пару разів писав про Вас. На жаль, Ваші листи з часу Вашої практики й вірші, що Ви тоді писали, загубилися в воєнній хуртовині, що розкидала людей.

Я радо бачив би Вас у себе, або прийшов би до Вас, або ми могли б зустрітися десь у ресторані. На жаль, я не зможу бути на обіді, що буде даний завтра на честь Вашої групи в Колюмбії. Подзвоніть мені – телефон МО6-9411 або – якщо матимете охоту – бодай черкніть на адресу, що подаю нижче.

З сердечним привітом

Ваш

Ю. Шевельов

Professor George Y. Shevelov
70 Morningside Drive
New York 27, n.y.

* * *

Від Аркадія Олексійовича Первенцева

8 травня 1960

8 V 60 Карловы Вары

Дорогой Олесь!

28 апреля, в дни, предшествующие освобождению Чехословакии, в Хэбе состоялась большая конференция читателей-погранбойцов, обсуждавших горячо и умно „Злату Прагу“. Съехались до 400 делегатов, выступало человек 15. Пришлось и мне сглаголить пару слов в твою честь. Был на конференции и Е. Поповкин, который хорошо отозвался о твоём новом романе.

Пограничники Хэба сторожат кордон с ФРГ и ГДР. Это важный узел Судет. У день конференции с застав привезли подарки, письма сов. пограничникам, массу. Я думаю выступить с очерком

в ж-ле Пограничник. Потом ж-л пришлю. Пограничники хотели переслать тебе письмо, принятое на конференции. Надеюсь, его получишь в Києве.

Сегодня поздравляли Сашу Корнейчука, очень хорошо получилось, отлично!

Сердечный привет всем друзьям украинцам, от души

А. Первенцев

* * *

Від Дмитра Лазаровича Демерджі

16 травня 1960

Дніпропетровськ
16.V.60 р.

Добрий день, Олесь Терентійович!

Пишу на пошті – посилаю бандероль з газетами. Думаю, що Вам цікаво буде познайомитися з рецензією С. Широкова (С. Ю. Шейніна) на “Людину і зброю”¹. Він написав багато більше, але редакція скоротила. Знаю, що всього не висловив, бо про твір можна говорити й говорити... Просив мене передати Вам (коли дізнався, що я хочу прислати газету) щирий привіт.

У нас всі зустріли твір дуже приязно. В перші дні, коли всі познайомилися з ним, у видавництві відбувалися цілі дискусії. Всі сходяться на тому, що новий твір – безумовний успіх автора. Заперечення викликає у більшості тільки, здається, доля Спартака. Хай, кажуть, краще б він загинув, аніж такі прекрасні юнаки, як Лагутін, Степура, Духнович та інші.

Я, особисто, приємно вражений і схвилюваний подвигом автора (так, подвигом!). Давно ми не читали в післявоєнній літературі такої великої правди (хоч і жорстокої, але великої), мені подобається все у творі, навіть ті окремі моменти, що я не цілком згодний з ними. Твір написано кров’ю серця, як і треба писати про велику трагедію, щоб читач міг відчувати її.

Окремо дуже вдячний за щирість, людяність, з якими подано в творі мій рідний край² – Україну приазовську, показано моїх греко-українських земляків, наше небо, наше море, степи. А оті величні орли (що ми їх спостерігали разом)! А оті казкові каравели, що їхали на Крутеньку... по глину! Хто б міг про це краще сказати? Хто міг привернути так переконливо увагу читача?

Спасибі, дорогий Олесю Терентійовичу, велике спасибі!

Не втрачаю надію в нинішньому році вітати Вас у себе на “Азовській чайці” під осокорами. Між іншим, я на 1 травня побував там кілька днів, а тепер – не виходить з голови: все тягне туди, до моря...

Сергій [Завгородній] збирався їхати кінчати свій роман – здається, щось у десять різних пунктів. То вирішив було їхати в Крим, потім на Вовчу, далі на Оріль, в Акимівку... А тепер уже просить:

– Знаєш, я, мабуть, таки поїду туди... (я вже знаю куди!). Пиши листа. Думаю, що найкраще буде отаборитись в Урзуфі або на Бабах-Тарамі... Там, мабуть, тихо, і потім – степ, море... Пиши листа!

Мені теж здається, що кращої “діри” (пам’ятаєте, в якій ми його застукали в Ялті?) він собі не знайде – нехай їде.

Як відпочивається? Як проходить лікування?³ Я нічого не маю тиму, якщо Ви напишете два слова про те, чи одержали газети, бо адреси точної не знаю – написав, як мені Сергій сказав. Про всякий випадок – залишив у себе ще 1 примірник газети.

Не смію далі відбирати у Вас час. Щирий привіт і побажання хорошого відпочинку, доброго здоров’я.

Ваш

Д. Демерджі

* * *

Від Юрія Миколайовича Косача

12 червня 1960

Торонто, 12.VI.60

Дорогий Олександр Терентійовичу,

користаю з нагоди побути в Канаді, щоб Вам переслати кілька слів наоспіх. Звідси легше ідуть листи. Післав Вам теж журнали. Насамперед сердечно дякую Вам за таку хорошу згадку в “Літературній газеті”¹, якою не тільки я, але всі наші друзі були схвилювані і врадувані.

Продовжуємо, поки сил та снаги, видавати наш часопис, хоч труднощі є великі і посилюються з дня на день – важко це все на чужій стороні... Проте відгук маємо широкий і число прихильників росте.

Стараюсь впорядкувати деякі свої рукописи, оповідання, романи, п'єси і надіслати, може, придадуться. Під час цікавої поїздки до Канади і знайомства з багатьма тутешніми піонерами, дуже милими і сердечними людьми, прибирав і заокруглив тему про українців у Канаді. Може, вийде з того щось добре.

Поки що вітаю Вас щиро, пам'ятаю про цінну зустріч із Вами (яке виття підняли тут з приводу Вашої згадки про це!) та бажаю Вам звершень і плідної праці. Будь ласка, вітайте всіх знайомих найщиріше, дайте про себе вістку і критику нашого журналу, бо, напевно, не все в ньому добре. Для "Всесвіта" готую купу статей про американську літературу.

В Канаді трохи відітхнув свіжим повітрям, а оце повертаюся знов в Нью-Йоркське пекло, літо починається, а разом і з тим спекота.

Переслав невеличку п'єсу, що була під рукою, може, читати-мете.

Ще раз вітаю і тисну Вашу руку, зберігаю Вашу книжечку

Ю. Косач

* * *

Від Максима Тадейовича Рильського

23 червня 1960

Дорогий Олександр Терентійовичу!

Дуже прошу Вас поцікавитися, як стоїть у Держлітвидавці справа з виданням творів Михайла Яцкова. Держлітвидав юридично і формально від Спілки не залежить, але морально і ідейно – залежить, правда ж?

Яцкова я вважаю одним з найінтересніших (у минулому) західноукраїнських письменників. Старий у листах скаржить на різні несправедливості, які, за його словами, чинять йому редактори та видавництва. Ваше втручання внесе ясність у справу. Я з свого боку теж поговорю з тов. Бандурою. Пробачте, що турбую Вас, але ж це спільне наше діло – література.

Ваш

М. Рильський

23.06.1960

* * *

Від Івана Михайловича Чендея*20 липня 1960*

Ужгород, 20 липня 1960 р.

Дорогий Олесь Терентійович!

Після багатьох роздумів, часто нелегких, я переконався в тому, що треба міняти становище, в якому я зараз. Чимало думав над тим, щоб на якийсь час піти на роботу – просту, звичайну, певно фізичну роботу, чи то на лісопильний завод, можливо, в шахту, можливо, на мебльову фабрику тощо, тобто піти до простих людей, яких люблю, яким завдячую тим, що досі мною, як літератором, зроблено. Це дало б мені чимало, коли говорити про нові типи, нові теми, інакше кажучи, нові твори.

Чимало я думав і над тим, щоб поїхати до Москви на дворічні літературні курси (Вищі)¹. Відчуваю, що треба вчитися, збагатитися новими знаннями, тобто розсунути свої обрії. Певен, що і перший, і другий шлях добрий, що саме так треба робити для нової свіжості, припливу нових сил. Не знаю, яка буде Ваша думка, та хотів би Вас переконати, що ставати мені літератором-професіоналом ще рано, а літератором-професіоналом я став, бо це принесла мені доля. До речі, після того, як мені довелося іти з відділення, я не раз думав про роботу², її мені ніхто не пропонував (навіть чи я пішов би в газету, з якої прийшов у відділення), самий же я не просив роботи, бо мав – працював над літературними творами, трохи й відпочивав після отих нелегких, крутих і скрутних років роботи на посаді секретаря нашого відділення, років, в які приходилося чимало нахвилюватися, натривожитися в ім'я того, щоб підняти роботу, щоб роздмухати не в одному оту творчу жарину, що була вкрита товстим шаром попелу і, здавалося, гасла. Який фінал був всьому, знаєте, писати про це немає і малої потреби. Про роки роботи в відділенні буду згадувати завжди з радістю і думкою, що поталанило дещо зробити, ще буду згадувати і як про час, коли мені надавали чимало ляпасів, насипали солі за шкіру саме тоді, коли я сподівався щонайменше доброго слова. Та все минулося, залишився прикрий спогад, який хвилює, коли над своїм всім роздумую – що було, як було.

А зараз маю до Вас, у зв'язку з першим, ні не першим, другим варіантом настійну, щирю просьбу: допоможіть мені поїхати до Москви. Яка допомога потрібна? Просто сприяйте тому, щоб я поїхав. Чи телефонним дзвінком, клопотанням, як голова СПУ, – у Вас у цьому досвід є, і не мені радити, як це робиться. Два роки в Москві – це десятки цікавих лекцій, семінарів, це музеї, картинні галереї, виставки, це театри, це повні наполегливої праці творчі дні за новим твором, це, зрештою, віддаль, з якої маю побачити Закарпаття чарівне, казкове, спонукаюче до нових фарб, нових творів.

Сам я до Москви вислав документи – як по формі це треба було вчинити, вислав і свої три книги – “Вітер з полонин”, “Терн цветет” (видано “Молодою гвардією” в Москві), “Ватри не згасають” – книгу новел, що вийшла в травні 1960 р. в Ужгороді. Потрібна ще була рекомендація керівництва СПУ, я писав листа В. П. Козаченкові, щоб її надіслали з Києва. Не знаю, чи це зроблено (хочеться вірити, що так). Та при всьому не певен, чи пройду конкурс у Москві. Отож і прошу: допоможіть, коли добра воля. Нашу Спілку в Москві не підведу, буду намагатися робити все, щоб бути достойним довір'я.

Сьогодні їду в Дубове³ – рідне село, звідти подамся з старшим сином на полонини. Хочеться дихнути повітрям полонин, наповнити серце радістю краси Карпат, набратися пахощів гірських трав.

Отож Вам, дорогий друже, шлю з цим листом найсвітліші побажання, шлю жмутки верховинського зілля, шлю шепіт молочанських лісів, свіжість гірських чистих потоків.

Щиро, сердечно здоровить Вас моя Марія, яка за те, щоб я їхав вчитися, хоч знає, що нелегко їй буде з двома шибениками без мене⁴.

Вітайте палко від нас свою дружину!

Щиро Ваш

(Підпис)

Ів. Чендей

Ужгород, [вул.] Висока, 15
Чендей Іван

* * *

Від Олександра Івановича Ковіньки

4 листопада 1960 р.

Дорогого Олеся Терентійовича і його славно родину
вітаю з Великим Жовтнем!

Замість побажання скажу: аж дух від радості захоплює, що ми маємо такого чарівника художнього слова, яким Ви єсть. Так радуйте нас і далі своїм правдивим словом!

Щиро Ваш

Ол. Ковінька

* * *

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Посилаю Вам свої скромні книженці і Ваш роман “Людина і зброя”.

Прошу Вас повернути Ваш роман, але з написом...
Буду вдячний.

Ол. Ковінька

4 листопада

Полтава, вул. Короленка, 17/53

* * *

Від Костянтина Олександровича Федіна

9 листопада 1960

9.XI.1960,

Загородная больница

Дорогой друг, товарищ Олесь Гончар!

Очень, очень мне огорчительно, что не могу принять участие в Вашей Декаде!¹ Сердечное мое желание – чтобы праздник этой знаменательной встречи прошел отлично.

Особенно, как литератор, хочу быть уверенным, что наши московские писатели сделают все возможное, чтобы литературная часть Декады была проведена на высоком уровне.

Пожалуйста, передайте от меня душевный привет всем участникам праздника – украинским дорогим товарищам писателям.

Жму крепко Вашу руку.

Константин Федин

* * *

Від Бориса Миколайовича Полевого

25 листопада 1960

Дорогой Александр Терентьевич!

От души поздравляю Вас, одного из любимейших моих писателей, с доброй и достойной наградой¹.

Желаю Вам здоровья, счастья, а главное – новых хороших книг.

Всегда с удовольствием вспоминаю наше дружное и интересное путешествие по Чехословакии, во время которого я, давно уже любя Вас как писателя, полюбил Вас и как человека.

Крепко жму руку, дорогой Олесь.

Ваш

(Підпис)

Борис Полевой

25 ноября 1960

г. Москва

* * *

Від Олександра Олександровича Сизоненка

1 грудня 1960

1 грудня 1960 року

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Повернувшись із Декади, зібравши свою сім'ю до купи – Галю¹ з лікарні, Яринку² від тітки з передмістя, що зветься чомусь “Абі-сінією”³, та кріпко задумався: як мені жити далі.

Мабуть, Ви знаєте, що орден “Знак Пошани”, на який мене представляла Спілка, з якоїсь причини не був підтверджений нашим обкомом.

Усі ми сміємося і прикро дивуємося, читаючи листа Федора Івановича Шаляпіна до директора “императорских театров”, у якому великий артист і неперевершений співак вимагає негайно нагородити його орденом “или иным знаком отличия, коего” він заслужив.

Я ж прекрасно розумію, що не написав ще книг, за які мені треба було б дати орден чи медаль. Але справа не в ордені. Справа в ставленні до мене, до моєї хай і надто скромної роботи.

Колишній парторг ЦК на нашому заводі, а нині секретар обкому по промисловості Олександр Веніамінович Іващенко, котрий у певній мірі винен в самогубстві директора Орешкіна-Іволгіна⁴ і котрий виключав у 1953 році мене з партії, твердить одно: “Ну и что же, что он писатель? Он за это деньги получает”.

Не може чоловік простити і забути того, що, обурений безсердечним, “бамажним” ставленням, я назвав його бюрократом. Дивно, як високо ставлять люди з такими високими партійними повноваженнями особисте начало. І ні запальності, ні молодості простити не можуть.

Очевидно, ця дурнувата помста, що ховається за ввічливими фразами і високими словами про партійну принциповість, відіграла неабияку роль і в даному випадку. Адже велика група миколаївських акторів одержала нагороди, а я “випав” або, як вони кажуть, “упустили”.

Відколи перестав я працювати літпрацівником “Блокноту агітатора”⁵, а Грузін⁶ секретарем обкому по пропаганді, мене жодного разу не запросили ні на збори партійного активу, ні на пленум обкому, навіть якщо там обговорювалися питання ідеологічної роботи. Взагалі оце зневажливе ставлення пригнічує, позбавляє робочого настрою.

То я оце й задумався: чи не переїхати мені до Києва? Загребельний натякав якимось, що він переходить на іншу роботу. Добре було б піти на роботу в “Вітчизну”, а там якимось обміняти квартиру, хоча це й викличе великі труднощі і ускладнення.

Не знаючи обстановки, я оце й звертаюся до Вас із запитанням, чи слід так зробити, і прошу, якщо можна і доцільно, допомогти мені в цьому.

Звичайно, тут і край мій рідний, і батьки та завод, і чайки над містом, і соми в лимані, але все це нікуди не дінеться, воно буде на нашій землі, може, ще кращим і після мого від'їзду.

Як буде час, напишіть, що Ви думаєте про цей мій намір та що можна зробити, а чого не варто робити. Буду вдячний.

Тисну руку.

Ол. Сизоненко

Миколаїв, Свердлова, 60, кв. 18. Тел. 35-62

* * *

Від Івана Фотійовича Стаднюка

1 грудня 1960

Дорогой Олесь Терентьевич!

От всей души поздравляю Вас с высокой наградой!¹ Очень рад за Вас и за всех товарищей.

Извините, что своевременно не послал телеграмму. Был на завершающих натурных киносъемках в Белоруссии.

Желаю Вам крепкого здоровья, многих радостей и новых творческих побед!

Низкий поклон Валентине Даниловне!

С глубочайшим уважением

Ваш

(Підпис)

01/XII – 60.

* * *

Від Григорія Михайловича Тютюнника

24 грудня 1960

Дорогий Олесью!

Щиро вітаю тебе і всіх домочадців з Новим 1961 роком! По-вен міх тобі здоров'я та щастя! Великих творчих успіхів – хай родяться нові романи, нові герої на славу нашої літератури.

Григорій Тютюнник

24.XII.1960 р.

* * *

1961

Від Григорія Івановича Кулеби

14 лютого 1961

Шановний Олесь Терентійович!

Я якось аж вагався надсилати на спомин Вам оцю свою маленьку книжечку¹, бо оформлена вона художньо не зовсім блискуче. Але я думаю, що це, зрештою, не основа, основа – який зміст під обкладинкою.

Це – моя друга збірка лірики, була, правда, видана і дитяча книжечка невеличка. Але ж то дитяча. Правду Вам скажу, що дитяча поезія в мене поки що виходить не так, як хочу. То ж пишу лірику.

Я трохи, здається, відійшов од тої “струмкової” і “листочкової” поезії, бо за нею ховається думка. А поезія справжня бере думками. Не знаю, наскільки це мені вдається – самому про себе судити важко. Але люди кажуть, що ніби я до цього прагну, коли читають збірку. Хто його зна. Я дуже був радий, коли в статті “Барви слова”, опублікованій 3 січня ц. р. у “Літературній газеті”, прочитав про свою збірку добре слово². Це – оглядова стаття про поезію минулого року. Все-таки не забувають у нас і про тих, хто живе поза Києвом і Дніпропетровськом. І це для мене справжнє свято.

Олесь Терентійович! Дуже буду вдячний, коли Ви приділите увагу і прочитаєте мою збірку, напишете своє враження.

Хочу Вам розповісти в кількох словах про одну річ, правда, не дуже приємну. Ви знаєте, що я живу далеко від друкованих органів. Так ось. Два роки я б'юся над тим, щоб мої твори надрукувались в якомусь журналі. Особливо це стосується журналу “Вітчизна”. Два роки я одержую звідти відповіді, в яких пишеться приблизно таке: “Відібрали такі-то вірші, будемо рекомендувати в журнал на такий-то номер”... А остання відповідь була така: “Готуємо Вашу добірку...”

І знову затишшя... Коли я надішлю чергового листа в цей журнал з віршами, знову ж така відповідь, мовляв, Ваші вірші на черзі.

Я вже писав туди, може, там є якась упередження до мене особисто і до моїх віршів, то сказали б, я не турбував би – хай би все це лежало дома, менше було б серце. Хіба ж так можна вести себе з молодими, хіба ж так виховують молодь? Їм аби що відповісти – знають бо: не прийде там якийсь Кулеба добиватись, бо живе не в Києві. Не подумайте, що мені потрібно чи хочеться жити в Києві. Ні. Мені потрібно оту людську підтримку, про яку так багато йде розмов.

Таке ж становище з виданням книжок. Два роки лежить мій рукопис у видавництві “Молодь”. Була рецензія, потім я якось був у Києві, повіз одразу свій дороблений рукопис. Редактор Андрій М’ястківський одібрав вірші для майбутньої збірки і каже, щоб я надіслав додаток. Так я й зробив. Видавати на 1960 рік мені не пообіцяли, мовляв, декадний рік. Ну що ж, може, й так. Я це добре розумію. Але на 1961 рік запевнили. Пройшов ще один рік. А збірки в плані нема, я добиваюсь: в чому ж справа? Мені відповідав той же таки М’ястківський: переносимо збірку на 1962 рік. Чому? І причина знайшлася. Збірка виявилась низькоідейною. Так навіть що ж її тоді видавати чи планувати на 1962 рік? Словом, шукають лиш причини, аби замилити очі.

Це – не скарги. Це – моє наболіле, і я мусив про нього Вам написати, Олесь Терентійович. Інакше до кого ж звертатись, з ким радитись? Я добре знаю, що якби Ви тоді не поцікавилась про долю моєї збірки в “Радянському письменнику”, “Степового вінка” не було б і до цього часу. Це правда, гірка, але правда.

Ось так і ставляться до літературної молоді. Я прошу Вас не говорити їм відкрито, що це я написав Вам, бо тоді ж вони мене вік не видадуть, буде розплата та ще й яка. Якщо цікавитиметесь, то якось іншим шляхом.

Я вибачаюсь перед Вами за дещо журливий тон листа, але я завжди пишу те, що думаю. Найбільше хочу, щоб Ви прочитали цю мою маленьку книжечку і написали, яке враження справила вона на Вас. Буду з радістю чекати Вашого хоч маленького листа.

З глибокою пошаною до Вас

Григорій Кулеба

14.02.1961 р.

Новомосковськ

* * *

Від Боемунда Феліксовича Кордіані

20 березня 1961

Глибокоуважаемый Александр Терентьевич!

Только что прочел Вашего “Человека и оружие”. Уже с первых сцен призыва буквально не мог прийти в себя от волнения – нахлынули воспоминания. Чудесная Ваша книга. Самая же большая благодарность за Богдана Колосовского. Спасибо Вам, дорогой, за него.

Колосовский чрезвычайно жизненный и правдивый. И не только потому, что судьба его, мысли, чувства – это в известной мере моя судьба, мои мысли и чувства. Образ Колосовского действительно типичен, ибо таких парней было, как Вы знаете, немало.

Пишу я что-то не так и не то, хотя сам человек пишущий. Вы уж простите меня, это от волнения.

Спасибо Вам и за Лещенко. К сожалению, мне лично такой человек не встретился и я ходил с “пятнышком” до самого 1956 года, когда моего отца – киевского польского артиста, – спустя 19 лет после ареста посмертно реабилитировали. Вместе с отцом морально был реабилитирован и я. А до этого приходилось весьма туго...

Теперь, как говорится, слава Богу, все в прошлом. Я занимаюсь своим любимым делом – театроведением, журналистикой. Посылаю Вам на память и в знак благодарности две свои последние книжки.

От всего сердца желаю Вам доброго здоровья, творческих удач и всяческих успехов. Если будете во Львове – рад буду принять Вас у себя дома.

Крепко жму руку

Боемунд Кордиани

20.03.1961 г.

Львов

* * *

Від Леоніда Васильовича Куличенка*29 березня 1961*

Дорогий Олесь Терентійович!

Від щирого серця вітаю Вас з днем народження й бажаю Вам здоров'я і всього найкращого. Разом з тим хочу Вам від душі подякувати за ті зауваження відносно моєї першої збірки, які Ви висловили при нашій зустрічі в Херсоні¹. Я глибоко вдячний з того, що мені пощастило з Вами познайомитися й поговорити. Але я відчуваю, що Ви несхвально поставилися до мого переїзду до Херсона. Вірно, у мене тоді народилося якесь стремління переїхати до міста, а ще більше воно підігрівалося херсонськими товаришами. У нашому ж, Миколаївському, обкомі партії категорично запротестували, довго умовляли не виїжджати з Миколаївщини. І я деякий час перебував на, так би мовити, роздоріжжі. Але запам'ятав Вашу пораду. І нарешті я облишив усе те і вирішив залишитися в Очакові. Відверто кажучи, жаль мені стало залишати і степ свій, і море, бо тут так багато тем, і матеріалу, і простору для творчості. Я тут написав свою повість "Степова пісня", в якій показав складний і нелегкий шлях степовиків-трудоарів, творців нового. А зараз працюю над новою повістю, яка називається "Інгул – річка степова". Надалі ще є задуми зі "степової" тематики. А потім на черзі ще море, моряки і рибалки. Так що аби вистачило сил, часу і хисту, а писати є про що і про кого.

Отже, я Вам доповідаю, що то був спалах короткочасний і що Ваші поради тоді були тільки на мою користь, але я тоді був схвилюваний і, можливо, не зовсім правильно оцінив.

Ви говорили, що наші краї Вас цікавили. То може б, Ви якось вибрали час, щоб заїхати до нас. Побували б в Ольвії, наші рибалки й хлібороби щиро зустріли б Вас. А я б – так безмежно був щасливий такій нагоді.

З сердечним вітанням і пошаною

Л. Куличенко

29.03.1961 р.

м. Очаків

* * *

Від Анни Сергіївни Кузнецової

12 червня 1961

Глубокоуважаемый Александр Терентьевич!

Я пела совместно с Иваном Семёновичем Козловским в Большом театре Союза ССР. Теперь пишу книгу о его творчестве¹. В этой книге будут страницы, написанные нашими выдающимися современниками: академиками, писателями, музыкантами, артистами, о их впечатлениях, суждениях, оценках творчества Ивана Семёновича.

Я знаю, что ему будет очень дорого иметь от Вас хотя бы несколько строк, и обращаюсь к Вам с настоящей просьбой.

Извините меня за беспокойство.

С глубоким уважением

(Підпис)

Анна Кузнецова

12 июня 1961г.

Москва, ул. Медведева, 4, кв. 31

Анна Сергеевна Кузнецова

* * *

Від Олександра Олександровича Сизоненка

29 червня 1961

Миколаїв, 29 червня 1961 року

Дорогий Олександр Терентійовичу!

Великі випробування лягли на мої плечі в останній час, від отого нещасливого дня 31 жовтня, коли мене розбили серед білого дня на рівнесенькій, залитій сонцем вулиці¹. Одна біда йде і другу веде: у мамі знайшли рак шлунку. Багато місяців, день у день мене гризли сумніви і печаль, вагалися хірурги: оперувати чи не оперувати. Пильно готувалися до тої операції, боялися, що серце не витримає. Нарешті зважились. Коли я приїхав з Києва, через кілька днів миколаївський молодий хірург Зінченко зробив мамі резекцію шлунку під місцевою анестезією за 1 год. 10 хв. Він зробив неможливе. Ні температура не піднялася, ні ускладнень ніяких не трапилось, і на 14 день маму виписали з лікарні. Ви уявляєте, як усі раділи в нашій сім'ї. І як радів я. Але...

Як в усіх поганих і непоганих новелах, “але”. Другого чи третього дня на світанку ми знайшли маму на підлозі. У неї були мертві права рука й нога, перекошені очі, безмовний рот. Така несподівана в часі і обставинах трагедія! Всі муки, які вона знесла до, під час операції і після, все загинуло, все полетіло шкереберть, і я просто не знаю, як я не вмер у той ранок. Бо пригадалося мені все наше життя, постійні злидні і турботи, робота тяжкая і печалі матері, і поневіряння в тридцять третьому – жодної просвітлої годиноньки не було в її житті. Навіть тепер, коли розділи її лікарі швидкої допомоги, я побачив, що її синє плаття покраплене трохи світлішими васильками, підрублене внизу іншою матерією, бо не вистачало. І я пригадав, як вона завжди стояла над плитою, коли треба було зажарювати кандьор чи галушки, і пильно придивлялась до бутылки з олією, щоб, бува, не перелить. Все економила, все приберігала про чорний день. І мене будила о четвертій годині влітку та водила в далеке топило на тік, бо не було на кого зоставити. А пізніше – на роботу водила з собою, і я носив воду в сапанку або поганяв коней у жатці чи у волоці в молотьбу.

І ще пригадалась весна 1933 року. Батько тоді поїхав у Донбас, рятуючись від голоду, і, влаштувавшись на шахті, викликав нас. Мати збудила нас рано. Зварила два буряки. Поїли і рушили. За селом одним лицем стояла вода. Вночі примерзло, і крига лунко ламалася під ногами, а я був у старих бабусиних шкарбанах з повідриваними халявами ззаду. Ноги були натерті до крові, а провалюватися доводилось глибоко. Це було чи не найважче мандрювання в моєму житті. Мати йшла попереду з величезними чувалами спереду й ззаду, а до них ще були прив'язані й ночви. Цинкові ночви, яких не було тоді кому продати в нашому селі. А якби й продали, то за що ж купити їх там, у Донбасі? Мати вела за руку мою меншу сестру Віру, тягла її за собою і на мене кричала, щоб я не відставав. Злилася моя мама тоді, і я подумав, що вона мене ненавидить. Але коли їй вдалося вкинути нас в тамбур вагона, а за нами втягнути чували, коли вона метнулася за ночвами, а поїзд рушив, як вона тоді плакала за нами, вчепившись в поручні вагону. Провідник бив її в груди, намагаючись скинути з підніжки, а вона кричала: “Діточки мої! Ой, мої ж діточки!” І кричав поїзд, і матюкався провідник, і я на все життя запам'ятав цю сцену, мамине обличчя, повне муки і жаху, і зненавидів навіки службистів і людську жорстокість.

Все життя тепер пригадалось, бо сиджу біля матері день і ніч, варю їй кашу й картоплю, годую, перу пелюшки – тобто роблю все те, що вона робила, щоб пустити мене у світ – і немає на світі ближчої людини, і ні перед ким, здається, я так не завинив, як перед матір'ю. Життя носило мене, мов розбурхане море, по війні, по госпіталях і заводах, я мучився на оцьому проклятому “терені літератури”, вибиваючись із провінційного “далека”, заочно вчився і гасав з пораненою ногою по степах, а мати й батько жили в селі і ждали, мов свята, мого приїзду. Але приїжджав я мало. Гроші, бувало, пошлю та й усе. Немов одкуплявся: все ніколи, все ніяк було. А тепер все пропало. Батько сліпий никає там по подвір'ю, ганяє шпаків у саду та курей у городі, плаче, бідний, та сумує. А що зробиш? Нічого.

Лікарі нічого не обіцяють, бо це не крововилив у мозок, а тромбоз – закупорка кровоносних судин – у лівій півкулі мозку. Кажуть, може, й відпустить мову процентів на 15, а може, й ні. Але я борюся за матір, я годую її всім і, як тільки можна, підтримую її духовно. Вона зараз все розуміє, але така ж худа й слаба, що просто дивно, як вона все це може зносити? Де береться сила в отому бідному серці, щоб операцію знести і тепер таку хворобу.

Написав оце все Вам, Олесю, як найближчій, найлюбимішій людині, бо, як кажуть, поділене горе – це тільки півгоря². Я не люблю запобігливості в людських стосунках, боюся в цьому нагадати нашого доброго Тимофія Трохимовича Уралова³ – тому, може, й тримаюся якимось натягнуто у Вашій присутності, бо любов завжди робить з людини раба, а кому охота бачити біля себе раба? Хочеться бачити друга, сильного, мужнього, з людською гідністю, достоїнством і гордістю. Друга, який би й життя віддав за тебе. Отакий я Вам друг, Олесю Терентійовичу. Знайте це раз і назавжди. Мені стане на все життя світлою згадкою Ваш приїзд у Миколаїв, наш обід, і вечеря, і та поїздка з Канева по такому дощу! І те чудесне вино, і Ваш хліб-сіль, і оті молодесенькі тополі, похилені вітром поміж хлібами і чорним асфальтом дороги. Ні, в житті є багато прекрасного. І це починаєш розуміти, коли трапиться горе і ти визнаєш щось із того, що було в твоєму житті головним.

Вітайте Валю і Васильківського у Вашій хаті!⁴

Тисну руку, обнімаю Вас з любов'ю!

Ваш

Сашко

* * *

1962

Від Бориса Миколайовича Полевого

3 січня 1962

3 январа 1962 г.

Дорогой Александр Терентьевич!

Милейшие наши немцы прислали мне пучок фотографий¹.
Делюсь с Вами по-братски, отбирая те, где Вы вышли.

Я с удовольствием вспоминаю нашу поездку. Недурно съездили и поработали на славу. Да и жили мы, честно говоря, не плохо. Желаю Вам в Новом Году всего-всего хорошего.

Обнимаю.

Ваш

Б. Полевой

3 январа 1962 г.

* * *

Від Юрія Миколайовича Косача

26 січня 1962

Нью-Йорк, 26 січня 1962 року

О. Т. Гончарові, Київ

Шановний Олександр Терентійовичу,

пишу до Вас, ознайомившись нещодавно з змістом Вашої доповіді на 3-ому пленумі правління Спілки письменників України¹. Може, Вам цікаво буде знати, що Ваша доповідь тут, на чужині, як тільки дійшла сюди "Літературна газета" з видрукованим текстом, зазнала великого відгомону. В нашу редакцію надіслано вже багато листів (і далі вони надходять), в яких читачі з великим хвилюванням розповідають нам свої враження з цієї знаменної доповіді. Видно з того, що зарубіжні українці щиро, хоч і обме-

жені умовами, в яких живемо, цікавляться працею українських радянських письменників.

Для мене особисто Ваша доповідь також принесла багато нового, тим більше, що ще досі живою в пам'яті наша коротка зустріч з Вами в Нью-Йорку.

Ю. С. Мельничук, за свого побуту тут, взяв для Вас декілька чисел нашого видання² і переказував Ваше бажання переслати Вам ще один комплект. Це ми і робимо за нашою змогою. А втім, надсилаємо Вам завжди кожне чергове число на адресу “Літературної газети”.

Я вже переказував через декого моє прохання, щоб київська преса, звичайно, в міру можливості, інколи згадала про наше видання, критикуючи його в цілому або й окремі випуски. Це для нашої праці і для нашого розвитку має велике значення, а для авторів-співробітників, як і для широких лав наших прихильників, це була б велика моральна підтримка. Це ж – зрозуміло.

Кільканадцять моїх оповідань є вже у Львові і, здається, запроектовано їх до видання окремою книжкою. В дорозі на Батьківщину історичні романи та п'єси.

Оцих кілька рядків задумав Вам переслати, читаючи Вашу глибоку і прекрасну доповідь, а поки що – бажаю Вам звершень і успіхів у Вашій праці для добра нашого народу і Батьківщини.

Разом з цим – найщиріші привітання для всіх письменників Радянської України від нашого журналу, з-за “синього океану”.

З сердечним привітом і пошаною

Юрій Косач

* * *

Від Юрія Івановича Піщанюка

7 лютого 1962

Шановний Олесь Терентійович!

Вибачте, що відніму у Вас декілька хвилин Вашого часу.

Я знову вирішив звернутись до Вас відносно опублікування літературної спадщини мого брата Лупана Л. С.¹

Я оце відібрав з того, що в мене збереглось, біля двох десятків віршів Леоніда, є довідка про його реабілітацію, фотографії.

Думав все це надіслати Вам, а перед цим вирішив звернутись за порадою (можливо, Ви дуже зайняті і Вам не до цього).

Дуже хотілось, щоб спершу в “Літературній газеті” надали йому сторінку (надрукували кращі вірші), а тоді можна було б зібрати і збірку². Це було б найкращим пам’ятником йому.

Шановний Олесь Терентійович! Прошу Вас, допоможіть у цій справі. Буду щиро вдячний. Жду Вашої поради.

З пошаною

Юрій Піщанюк

7/02.1962 р.

Моя адреса:

м. Вінниця,

вул. Лялі Ратушної № 64

Піщанюку Юрію Івановичу.

* * *

Від Дмитра Лазаровича Демерджі

18 лютого 1962

Дніпропетровськ

18.II.62 р.

Добрий день, Олесь Терентійовичу!

Певно, Ви уже повернулися з курорту. Як почуваете себе після лікування?

Дуже радий за Вас – поздоровляю з високою честю, яку виявили Вам тавричани! Добре, що відпочили перед початком “предвиборних рейсів”, які скоро почнуться. Може, по дорозі і до нас завітаєте? До всіх зустрічей – ще одна, з земляками, не дуже переобтяжить.

Знаю, що час у Вас максимально ущільнений – не буду його відбирати (хоч хотілося б децю більше сказати).

Посилаю Вам книжку “Друзі”¹. Якщо вона особисто Вам і не сподобається – прийміть – передасте Юрику, йому підійде. А втім, хто його зна: адже і він, певно, з категорії читачів підвищеного інтелекту (дитя письменника!).

Ось, поки що, й все! Залишається тільки передати привіт від “йогового бога”². (Щось, правда, підвели його в столиці оті йоги? Ви ж знаєте, що він хворів.)

Міцно тисну руку!

Дм. Демерджі

P. S. Недавно придбав Ваші японські новели³. Буквально захоплений такою гармонією! Це дуже рідко, коли оформлення поліграфічне так відповідає змістові. Прекрасна книжка. Побільше б таких ластівок. Вони і взимку приносили б людям весну, підносили б благородство людини, вчили б прекрасному.

Щиро поздоровляю!

Ваш

(Підпис)

* * *

Від Юрія Івановича Піщанюка

23 лютого 1962

23.02.1962 р.

Шановний Олесь Терентійович!

Сердечно вдячний Вам за лист і увагу¹. Зразу ж надсилаю Вам (тому що адреси Спілки письменників не знаю) дещо з поезій Л. Лупана, його фото і копію довідки про реабілітацію. Тут зібрано мною дещо з того, що було надруковано протягом 1932–1937 рр. і збереглося у мене. Інше, як понадобится, я надішлю або сам заїду в Київ, і там можна буде відібрати.

Останні вірші “Ліс”, “В моїм саду”, “Ніч над Збручем”, “Лава”, “Наш старенький...” і поема “Дорога в вічність” написані Леонідом на засланні і, безперечно, ніде не друкувались.

“Велика Сім’я”, як Л. Л. називає її, симфонія, переписана мною з його рукопису скоріше всього за 1937 рік (чи друкувалась вона – не знаю). Інші вірші, друковані протягом 1936–37 рр., легко буде відшукати в архівах бібліотеки. У мене зберігається “Щоденник” Л. Л. за 1936 рік і там зрідка вказується, де і що надруковано. Це я зміг би зробити влітку.

Шановний Олесь Терентійович! Дуже і дуже хотілось би, щоб хоч не зовсім зрілий ще як поет (адже йому було всього 22 роки,

як відійшов він у небуття), Л. Л. побачив світ (хоч таким він не думав входити в літературу). Це було б доброю пам'яттю йому.

Шановний Олесь Терентійович! Якщо будуть прийняті до друку вірші Л. Л., будь ласка, напишіть, в якому номері і журналі, або як буде можливість, надішліть мені той номер журналу². Буду щиро вдячний Вам.

Вибачайте, що весь час турбую Вас!

З глибокою пошаною

Юрій Піщанюк

* * *

Від Олександра Івановича Ковіньки

28 лютого 1962

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Вітаю Вас тепло і щиро. Вітаю і сердечно радію з Вашого творчого успіху.

Олесю Терентійовичу! Я вже, мабуть, надокучив Вам із своїми просьбами.

Але ще єсть одна. Оце її на Вашу адресу посилаю.

Справді, чого ж не видати вибраних творів талановитих і прекрасних письменників Петра Ванченка і Юрка Жилка¹.

Це ж збагачує нашу радянську літературу і затуляє оту дірку, яку ми скромно узиваємо білим "п'ятном..."

Друге – у Полтаві живе старенька дружина письменника Петра Ванченка – Ірина Андріївна Кравцова (Полтава, вулиця Нижнє-Фабрикантська, 29).

Живе вона поганенько, бідненько. Пенсію Кравцовій призначили – 29 карбованців на місяць. Я не знаю, формально, може, це й так, а по суті... Чи не можна їй трохи підсобити?

Третє – чому багатьох українських радянських письменників нема в УРЕ? Нема, скажімо, Ванченка, Жилка... Нема Гаріна Федора Захаровича. У поета Гаріна єсть і таке, і сяке... Але єсть і чудові твори.

Немає і Бабанського Пилипа Дмитровича, автора багатьох хороших книг, написаних про нашу радянську молодь. Остання його повість про учнів ремісничої школи просто радує своїм свіжим

художнім вітерцем². Чесно скажу, рівної я доки що (на ці теми) не бачу на книжковій полиці.

Чому це так? Можна було хоч коротенько і згадати. Можна ж без “ущербу” потіснити трохи в бік усяких там австралійських гадюк, зміюк, граків, їжаків і віддати належне вищому, сущому...

Вибачайте за турботи. Але, як ото кажуть, душа не спить.

Низенько кланяюся і передаю своє вітання Вашій славній родині.

Ол. Ковінька

28 лютого 1962 р.

* * *

Від Максима Тадейовича Рильського

11 березня 1962

Дорогий Олександр Терентійовичу!

Пам'ятаю, що Ви колись підносили питання про святкування 100-річного ювілею Коцюбинського в 1964 році – в міжнародному масштабі (Рада миру). Я й тоді казав, що у Коцюбинського є такі “суперники”, як Шевченко і Лермонтов. Мабуть, є й іще якісь, це краще знає Мик. Ів. Терещенко.

Шевченківську дату в 1964-му, здається, відзначатимуть по лінії ЮНЕСКО. Може, це якось збільшить “шанси” Михайла Михайловича? Чи Вам щось відомо про це?

До мене звернулась у цій справі директор Черніг. музею Коцюбинського Ір. Мих. Коцюбинська¹ – а я оце звертаюсь до Вас.

Ваш

М. Рильський

11/ІІІ.1962

* * *

Від Івонни Омелянівни Блажкевич

16 березня 1962

Вельмишановному лауреатові премії імені Т. Г. Шевченка

Гончару Олександр Терентійовичу в Києві.

Сердечно поздоровляю Вас з високим відзначенням нашою премією імені Т. Г. Шевченка. І бажаю Вашому золотому перу ще

кращих творчих успіхів в майбутньому. Бажаю багато сили до праці та кріпкого здоров'я на довгі літа.

Шлю своє побажання з надією, що потраплю на хвилю, яка слова слуха.

З повагою до Вас

Блажкевич Іванна Омелянівна

с. Денисів, обл. Тернопільська, р-н Козівський, УРСР

* * *

Від Андрія Федоровича Євенка

23 березня 1962

Київ, 23. 3. 1962

Глибокошановний Олесь Терентійович!

Прошу Вас прийняти моє сердечне поздоровлення в зв'язку з присудженням Вам Шевченківської премії. Мені здається, що не можна було справедливіше вирішити питання з присудженням перших премій ім. Т. Г. Шевченка – і Ви, і П. Г. Тичина та П. І. Майборода – найдостойніші з наших видатних діячів культури.

Хотів було публічно сказати про це під час зустрічі на “Арсеналі” (у мене є особлива причина сказати це іменно на “Арсеналі”), але я спізнився, прийшов до палацу культури тоді, коли вже учасники зустрічі виходили на сцену. (А бути “самозванцем” – не хотів, не посмів.)

Звичайно, я не можу не згадати з приємністю і того, що мені після війни довелось читати по радіо Ваші “Альпи” – багато передач з продовженням. Хоч я далекий від того, щоб переоцінювати свої можливості: може, я й не зовсім справився тоді з своїм завданням, адже був ще молодим, щойно закінчив інститут. Але якось О. Сизоненко, виступаючи по радіо, згадав, як слухались “Альпи” тоді, з перших передач, і я щасливий, що мені довелось мати відношення до них.

Олесь Терентійович! Читаючи Вас, слухаючи Ваші твори, читаючи виступи (зокрема, останню доповідь на Пленумі спілки письменників), я не можу скрити почуття глибокої поваги до Вас і гордості, що є на Україні такий письменник, такий діяч культури. І ще зовсім молодий, ще, мабуть, і не в zenіті творчості – вершина

ще далеко попереду! – і розумний такий, і скромний такий (без усякої “помпезності”, не дивлячись на становище, без “керівної” напищеності), адже нерідко доводиться бачити Вас, спостерігати на вечорах, зустрічах... Приємно брати приклад старшому літами з молодшого, – значить, ще багато людей зможуть в майбутньому читати і нові прекрасні твори і наслідувати, як хорошу людину.

Нехай буде у Вас багато-багато років доброго здоров'я, радісної (і для Вас, і для народу!) творчості, нехай будуть у Вас і найвищі премії та нагороди, якими увінчують найталановитіших і найдостойніших.

Міцно тисну руку Вашу. З глиб. пош.

А. Євенко
(засл. арт. УРСР)

В нашій родині люблять Вас, отже, і від них сердечне вітання (“них”, таких що читають Вас, ще четверо, крім мене).

23/ III – 62

Р. С. Даруйте, О. Тр., за довгий лист. Колись невдало знайомився з Вами (зовсім не в підходящій обстановці), і розмова особисто з Вами, мабуть, не вийшла б, тим більше, якби я став говорити про те, що написав. Ви б перебили! А говорю я щиро.

В/шановний Олесь Терентійович! Дозвольте ще одну дописку: з обранням до Верховної Ради СРСР! Побільше таких збігів – перша премія ім. Шевченка, вперше депутатом Верх. Ради СРСР – і все це у березні – Шевченківському місяці!

(Підпис)

* * *

Від Івана Фотійовича Стаднюка

20 травня 1962

Добрий день, дорогий Олесь Терентійович!

Ось уже місяць перебуваю у Кордишівці¹. Закінчую книгу, про яку коротко розповідав Вам. Скоро повертаюся до Москви.

Живе тут, у Вороновиці², добра людина, вчитель мови та літератури, завзятий пропагандист Ваших творів – Маюк Дмитро Федорович. Зацікавився він і мною, як земляком своїм. Переклав на українську мову повість “Человек не сдается” (переклад мені подобається) і скуштував лиха: у Києві, у видавничих планах, вже

два роки підряд не знаходиться для нього місця. А Маюк, як перекладач, не випадкова людина. У цьому році Держлітвидав надрукував оповідання Олексія Толстого у його дуже доброму перекладі.

Я набрався нахабства і порадив Маюкові послати рукопис перекладу Вам. Розумію, що чиню по-свинськи, але далєбі – жаль мені, що пропадає праця екстра-добропорядної людини, та й самому страшенно хочеться побачити свою, поки що, найдорожчу для мене повість на українській мові. Якщо Вам буде зручно і не дуже обтяжливо, сердечно прошу Вас: порадьте видавцям уважно поставитись до перекладу повісті. Адже це – одна з перших ластівок правди про перші дні війни.

Дуже вибачаюсь за своє свинство.

Бажаю Вам всього найкращого!

Щире вітання Валентині Данилівні!

З пошаною –

Ваш
(Підпис)

20/V – 1962 р.

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

6 червня 1962 р.

Дорогий Олесь Терентійович!

Щиро радий надіслати Вам свою маленьку книжечку, яку сам люблю більше об'ємніших книжок в моєму скромному доробку.

Ще кілька днів, і поїду додому, на Закарпаття. Моєму перебуванню в Москві підходить кінець¹. Це тішить перш за все тому, що приходить пора повної зосередженості в роботі. Звичайно, в літературній роботі. Не знаю, що вдасться зробити, однак хочу вірити в краще.

Завжди радий Вам, глибоко шануючий і люблячий Вас.

Ваш
Ів. Чендей

Москва, 6 червня 1962 р.

* * *

Від Валентина Лукича Чемериса

4 липня 1962

Шановний Олесь Терентійович!!!

Ще з шкільних років знайомий я з Вашими творами, які так збагатили нашу літературу. Й дотепер пам'ятаю, коли на іспитах розповідав про Ваших “Прапороносців”, і мені дуже радісно надіслати Вам свою першу збірку гуморесок. Чесно кажучи, не думав я про це, коли розповідав суворим екзаменаторам про Шуру Ясногорську, Хому Хаєцького, Юрія Брянського і про багатьох інших Ваших героїв, які полюбилися мені і з якими й зріднився, читаючи і перечитуючи потім Ваші книги. Особливо впивався я “Таврією”, адже я ще й земляк Ваш, родом з Полтавщини (с. Заїченці Семенівського району), і ще пам'ятаю розповіді бабусі про ходіння на заробітки в Каховку, які Ви так майстерно відобразили в романі. Тому мені й радісно надсилати Вам, своєму вчителю, свою першу збірочку гуморесок¹. Привітаєте ласкаво моє перше дитя, мабуть, слабеньким воно з'явилось на світ білий.

Не буду багато писати, щоб не відбирати у Вас часу, та й до того ж Вам розповідав про мене тов. Миколаєнко² (голов. редактор нашого видавництва). Скажу тільки, що фізично моє становище важке (наслідок трепанації черепа).

І щасливий я, і боюся: все-таки велика відповідальність лягає на плечі за першу книжечку. З чим звітуєш перед читачами.

Тож хотілося б одержати від Вас хоч кілька слів про збірку, що в ній гарного і за що треба поскубти, як мені далі йти.

З надією чекаю Вашого дорогого листа.

З повагою
Валентин Чемерис

м. Дніпропетровськ.

4 липня 1962 р.

Моя адреса:

Дніпропетровськ-45.

До запитання.

Чемерис Валентин Лукич

* * *

1963

Від Олесья Степановича Юренка

20 січня 1963

20 січня 1963 року,
м. Полтава

Дорогий Олесю!

Тридцятого січня, в середу, о 10 годині ранку, у нас відбудуться звітно-виборні збори. Будь ласка, приїдь до нас на збори, подивись – хто ми і для чого ми. Шостий рік існує наша філія¹. За цей час у нас побували на зборах Василь Козаченко, Павло Усенко, Юрій Збанацький, Леонід Новиченко, а це вже й твоя черга, тим паче, що ти обіцяв на цей раз приїхати. Всі ми тебе дуже ждемо!

Мене оце обрали членом промислового обкому партії, де секретарем з ідеологічних питань К. Ф. Андрейко, яка і раніше гарно ставилася до нас, тепер же – особливо.

“Павлинку” мою в Києві зарізали по черзі – “Вітчизна”, “Держлітвидав”, “Молодь”. У Москві – сподобалась, обіцяють перекласти. Зараз пишу нову повість “Гадюка в пазусі”... На збірку віршів, яку я здав до Держлітвидаву ще в травні, й досі не маю рецензії. Правда, оперативно?

Одне слово, всі ми тебе дуже ждемо. Приїжджай!

Всього найкращого!

Твій

Олесь

(Підпис)

* * *

Від Павла Архиповича Загребельного

21 січня 1963

Алупка, 21 січня 1963 р.

Шановний Олесю Терентійовичу!

Ідучи назустріч побажанням трудящих (в особі О. І. Петровського¹), надсилаю для підшивки “к делу” трохи пристойніший примірник заяви про свою “димісію”.

Щоб задовольнити цікавість робочої частини Президії щодо моєї особистості, повідомляю, що я слухняно одержую свою порцію уколів, які дарує нам цивілізація перед тим, як спровадити на той світ. Укол ще можна б назвати: “заштрик”.

Настрій у мене, як оцей папір.

З щирим вітанням

Ваш
П. Загребельний

* * *

Від Євгена Михайловича Волошка

19 лютого 1963

19 лютого 1963 року

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Наближається черговий з'їзд Спілки письменників України¹, де Ви, безумовно, зробите свою звітну доповідь. В ній, як я думаю, Ви в якійсь мірі згадаєте й тих письменників, які загинули за часів горезвісного культу особи. Про подібне Ви говорили й раніш і, мабуть, скажете й зараз. З цією метою я надсилаю Вам два номери альманаху “Донбас” та одну статтю з газети “Социалистический Донбасс”². Можливо, Ви чи Ваші референти знайдуть в них щось цікаве й для Вашої доповіді. Справа в тому, що коли згадуються реабілітовані письменники, то чомусь ніколи не називаються імена подібних людей з Донбасу. А серед них були постаті, які були відомі далеко за межами нашої країни. Це – засновник грецької радянської літератури Георгій Костоправ (український громадянин з Донбасу), це – член КПРС з 1903 року С. Я. Дальня, пролетарська поетеса, це – племінник наркома-ленінця М. О. Скрипника Лев Скрипник, це видатний російський радянський критик

Олексій Селівановський (українець, що створив Донецьку письменницьку організацію). Може, Ви згадаєте про них в своїй звітній доповіді? Вони варті того. З цією метою я надсилаю Вам свої статті про них. В альманахах їх назви відзначені червоним олівцем (щоб Вам легше було знайти їх). Газетна стаття дається окремо. Правда, про Льва Скрипника тут нічого немає, бо про нього матеріалів я ще не друкував. Про всіх цих товаришів через місяці 2 в Донецьку в мене вийде нова книга критичних статей “Повернення” (на українській мові). Першу свою літературознавчу книгу “Поэзия революционной бури” (на російській мові) я Вам надіслав рік тому. Якщо мої матеріали принесуть Вам якусь користь – буду дуже радий.

У мене новин дуже мало. Зараз викладаю українську літературу в Донецькому кооперативному технікумі. 12 грудня здав у КДУ останній кандидатський екзамен. Десь в серпні цього року буду захищати в Інституті літератури Т. Г. Шевченка кандидатську дисертацію про робітничих поетів Донбасу (за темою першої моєї книги). В тому ж минулому грудні на звітно-виборних зборах Донецької організації мене та й ще двох товаришів було прийнято до Спілки письменників України³. Наші документи тепер знаходяться в СПУ, чекаємо затвердження, яке в багатьох випадках триває дуже довго: рік, два, а то й три. Але це не біда.

Прохаю пробачення, що відірвав Вас від роботи, але дуже б хотів, щоб мої матеріали принесли б Вам якусь користь.

З приязню

(Підпис)

Домашня адреса: Донецьк, 66, вул. Артема, №66, кв. 11.

Волошко Євген Михайлович

P. S. Разом з своєю роботою про Костопрва надсилаю і статтю про нього М. Т. Рильського, де він згадує й мої пошуки.

* * *

Від Максима Тадейовича Рильського

2 березня 1963

Дорогий Олесею Терентійовичу!

Ще не зовсім виборсався я з своєї недуги, але – ніби виборсуюсь. І от мені потрапив у руки другий номер “Вітчизни”, а в ньому

– Ваш роман у новелах¹. Треба сказати, що останнім часом став я дуже перебірливим і примхливим щодо своєї “лектури”. Почнеш ото книжку – ніби й зацікавишся – і чомусь не дочитуєш... Мова не про так званих “молодих” – і “старика”, навіть уславлені, частенько мене розчаровують.

Ну, і от узявся я до Вашого роману. На мене війнуло справжньою поезією. Читаю і радію. І мені захотілося про це Вам сказати...

Ваш

М. Рильський

2 березня 1963 р.

* * *

Від Миколи Микитовича Безхутрого

7 березня 1963

Дорогий Олесю!

Щиро вдячний тобі, правдивий друже, за те, що ти прочитав мої записки і відверто написав про них все, чого вони заслуговують¹. Зізнаюсь, прикро мені. Але, справді, істина – найдорожча!..

На виправдання скажу: хотілось зробити щось не зовсім звичне, а вийшло...

На підтвердження твоєї віри (втіхи) надсилаю останню свою монографію про одного хорошого мужика².

Сердечно бажаю тобі, друже, доброго здоров'я і ще більшої творчої радості!

Вітай дружину.

Твій

Микола

7.III.63

* * *

Від Анатолія Мефодійовича Хорунжого

15 квітня 1963

Дорогий Олесь!

Прочитав “Тронку”¹ і ось уже кілька днів відчуваю над собою високе, чисте небо цієї поеми. Це якраз і заміняє мені похмуре небо нинішньої гнітючої весни.

Дуже радий, що в часи таких неприємних розмов про наших “шестидесятників”, коли увагу доводиться спрямовувати на їхні надто ускладнені вірші й повісті (читав я Гуцала “За чверть години до матчу”), “Тронка”, так, це поема степового життя, мов весняний легіт, розгорнула хмарність, тумани, і переді мною – простір нашої землі, простір і широта людських діянь, відчужань, помислів. О, ми досить скуті, десь в глибинах душ, нікчемними пережитками, затемненнями глухих інстинктів, і часто нездатні буваємо відчувати хороше, талановите, чисте, здорове, дуже, так відчувати, щоб відкрити йому всю свою душу, дихнути ним, тим добрим, на всі легені і себе зміцнити, оздоровити. Кожний з нас мав сам перебороти в собі ту скутість і розвинути властивість сприймати прекрасне та вбирати його.

Я, мабуть, аж тепер, перед своїм піввіком, цілком відчуваю силу отого поетичного, закоханого сприйняття світу, уміння бачити все на якійсь відстані, яка скрашує хороше і ховає від погляду неважливе, дрібне. “Тронка” мене “доконала”. Проте не поетичністю насамперед. Насиченістю реальним, конкретним, чудовим світом, людським життям, простором, в якому такі ж світлі, просторі діяння людей. Мене дуже радує те, що “Тронка” утверджує в нашій літературі наш, властивий українській літературі піднесено-поетичний напрямок і разом з тим – конкретно-предметний малюнок, добутий з душі, але породжений живими враженнями, спостереженою дійсністю.

Мені дуже сподобалось, що в “Тронці” взято життя на стиках якихось певних галузей його. Чабани і льотчики, пасовиська і полігон, степ і море... А люди – колишній наглядач табору заслання і – чисте створіння, дівчина-десятикласниця. Гринь – цей хаос витівки, розвіяності, прямоти, безпосередності, і його батько, в якого вже все вирішено, визріло й вичерпано. Дорошенко, Горпищенко-льотчик, Віталік – це немов ціла половина народу нашого, його крила, мрія, потяг до нового, а чабани, Лукія, навіть Тоня – це та частина, що йде по втоптаних, уже обраних стежці і знає, що без її праці, без її рук ніщо на цій землі не збудеться, не проросте.

Не рецензію я пишу, не збираюсь про все говорити. Я з веління любові до прекрасного кажу ці слова через те, що вірю в потребу їх. Знаю по собі, як потрібне вчасне слово, що ростить в душі силу! Нехай мої незграбні міркування хоч трохи, ще міцніше утвердять

в тобі, Олесь, впевненість в тім, що саме поєднання романтичної піднесеності з сучасно-конкретним, предметним, живим наповненням приведе тебе до ще багатьох здобутків у творчості.

На стор. 82 говориться про шкіряні штани, цебто штани з линтваря. Мій батько колись шив їх заможним дядькам, називали такі штани іршанки. Здалося мені, що прапорів на похоронах дитини не треба – музика оркестру надає цьому достатньої значимості і трагічного звучання. Надто висококомовно, на мій погляд, говорить мати (стор. 24) про орлів, мала б вона сказати простіше... (нрзб)... Отакі дрібнички впали мені в око. Нічого не читаю без олівця, і на цей раз він впинився на цих та ще деяких рядочках.

Тож нехай буде над ними вічно чисте небо хороших поетичних книжок, як нехай будуть між нас і їх добрі думки.

Дякую, щиро дякую –

Анатолій Хорунжий

15.IV.63 р.

* * *

Від Віктора Платоновича Некрасова

8 травня 1963

8/V 63

Дорогой Олесь!

Пишу тебе из Ялты по довольно грустному поводу. Позавчера Ялтинский горсуд приговорил к 4 годам нашего быв. директора Дома творчества Хохлова Якова Федоровича. Не знаю, знаешь ли ты его, но это больной, 70-летний старик, 30 лет проработавший в этом Доме. Я не хочу вдаваться в подробности этого дела (оно гроша ломаного не стоит – проворовался его зам., а сам он виноват в каких-то нарядах, кот. выписывал на подставных лиц) – скажу только, что даже горком возмущен таким приговором. Вчера Паустовский, Вс. Иванов и Сафронов разговаривал с предст. обл. суда. Тот, как будто, отнесся сочувственно. Короче – Хохлов подал кассацию. Хотелось бы как-то поддержать бедного старика. Собираются писать письмо Корнейчуку (?!), Подгорному. А я решил написать тебе – м.б. наш Союз тоже как-нибудь поддержал бы старика – его очень-очень жаль. Подумай, что можно было бы

сделать. Тянуть особенно нельзя – старик может не выжить. Кроме тебя, не знаю, к кому в Киеве можно обратиться. Жму руку!

В. Некрасов

* * *

Від Миколи Платоновича Бажана

24 травня 1963

Шановний Олесю Терентійовичу!

Я знаю працю тов. В. Ковалевського “Рима” (частина друга)¹. Вважаю її за дуже цікаву й потрібну. Брак у нас літератури про художню поетичну майстерність, про її засоби. Лежить цей рукопис у видавництві “Рад. письменник” понад півтора роки. Пройшов безліч рецензувань і читань, а врешті знову його з плану навіть 64 року зняли. Дуже Вас прошу, ознайомтесь з цією справою. Міркування, які висловлює видавництво, відкладаючи й відкладаючи пуск рукопису у виробництво, не видаються мені серйозними. Мені здається, що, оскільки в плані є резерв, треба цей резерв на рукопис В. Ковалевського і використати.

З пошаною

(Підпис)

М. Бажан

24/V – 63 р.

* * *

Від Семена Юхимовича Широкова (Шейніна)

31 травня 1963

31. V. – 63.

Дорогий Олександр Терентійович!

Написав оце рецензію на “Тронку”, побачив надрукованою у “Зорі” (номер додаю) і замислився¹. Багато доброго, що хотілося сказати, окрім того, що сказано, не ввійшло, бо межі газетної статті мають суворий характер і весь час підштовхують під лікоть: мовляв, хутчій став точку. Є у мене, звичайно, і додаткові зауваження, які, не знаю, чи будуть Вам цікаві. Колись при нагоді зможу по-

ділитися. Тільки не подумайте, що лізу в непрохані порадики, – просто хочеться ще й ще поговорити про роман.

Вважаю цей твір видатним успіхом літератури нашої, читав його з надзвичайним напруженням усіх духовних сил, неминучим, коли йдеться про дійсне мистецтво, а не забавку для розваги. Написав про роман щиро, і якщо вийшло щось не так, як слід, то, значить, не зумів. Мушу визнати, що мене турбує питання, що Ви скажете про мою скромну спробу розібратися в творі глибокому і складному, – по-хорошому складному.

Бажаю Вам здоров'я і щастя.

С. Шейнін

* * *

Від Андрія Мартиновича Упіта

8 червня 1963

О. Гончареві

Милий друже по роботі!

Сердечно дякуючи за теплі рядки, які Ви мені прислали, все ж запізнююся з вибаченням за те, що мене немає серед наших захоплених людей, які з такою радістю зустрічали і зараз показують нашу прекрасну Латвію близьким, давно любимим українським гостям літератури і мистецтва. Не через лінощі чи недбальства я не в цій веселій юрбі, а через причини, які вище моїх бажань і можливостей.

Поспішаючи, не шукаючи стилю і не складаючи по-справжньому речення, просимо доброго друга Юлія (Ванага) в прощальний момент передати мої палкі вітання від'їжджаючим дорогим гостям. Здається, зайвим було б широко стверджувати, що українська література з давніх часів була однією з перших у нашому дружньому союзі працівників пера соціалістичного реалізму.

Якось так трапилось, що серед усіх близьких мені українських письменників найближче довелось зустрічати класиків – Шевченка, зібрання творів якого в чотирьох томах ще спочатку Радянської Латвії зберігається на моїх полицях, а з молодих – славного майстра прози про Вітчизняну війну Гончара, про “Прапорonosці” якого з великим захопленням міг повідомити Державну комісію по оцінці лауреатських творів.

Рецензія у мене збереглася. Мені було б приємно, якби можна було прочитати ці рядки на прощальній нараді як мій полум'яний прощальний помах руки Вам, дорогий товаришу, і разом з тим усім Вашим друзям.

Андрій Уніт

8.VI.63

[Копія листа. З латиської мови
переклав Анатолій Шпиталь,
аспірант Інституту літератури АН УРСР. – М. С.]

* * *

Від Петра Степановича Козланюка

10 червня 1963

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Я щиро, від усієї душі тисну Вам руку, майстерну творчу руку за "Тронку". Давно я не читав в укр. літературі такого справжнього твору. Скільки в ньому сонця, поезії, радості і радощів життя!

Дай же Вам, доле, здоров'ячка за те, що дали й мені радість.

Петро Козланюк

10.06.1963 р.

Львів

* * *

Від Яна Судрабкална

10–12 серпня 1963

На берегах Светупе, 10.8.1963.

Глубокоуважаемый Александр Терентьевич!

Давно уже собираюсь Вам написать, но все откладываю и все нахожу новые для этого обоснования. Дорогой Александр Терентьевич, прекрасная медаль Шевченко гложет мое сердце и не остывает, я не смею к ней дотронуться. Я не достоин ее, никому не говорю про нее. Ничего я не сделал такого, что позволило бы ее принять. Не писал никогда о Шевченко, не переводил его. К дню столетия от смерти поэта написал стихотворение, посвящен-

ное его памяти ^{*}, и это все. Я только что тогда перенес довольно серьезную операцию, находился в больнице, и стихи получились путанные, скомканные, мне не удалось ясно выразить свою мысль. Прилагаю все же стихи, чтобы Вы видели, что желание у меня было доброе.

В прошлом году я получил письмо из Института языка и литературы в Москве, подписанное академиком Виноградовым². Мне было предложено участвовать в сборнике памяти великого украинского поэта, и я с радостью согласился. Но, когда приблизились сроки, стал сомневаться, что я смогу сказать о поэте для сборника, выпускаемого двумя Академиями Наук и в конце концов отказался. Правда, потом я обратил внимание на фразу письма, которую раньше как-то не заметил, не воспринял – “в любой приемлемой для Вас форме”, но было уже поздно. Так за что же я удостоен медали Шевченко?

Встает в моей памяти еще одно воспоминание. Позвонили мне однажды из Москвы, из редакции “Литературной газеты”, с просьбой написать небольшую статейку о Максиме Рыльском (по поводу его юбилея). Я согласился, хотя полагаю, что писать о поэте, произведения которого пишущему известны только в переводе, крайне трудно, почти невозможно.

Очень легко может оказаться, что в статье выделены слова, сравнения, метафоры, которых в подлиннике нет. Заметка моя о замечательном украинском поэте получилась не очень удачная, хаотичная, но “Литературная газета” собиралась, кажется, ее печатать. Но тут я прочел вдруг статью Максима Рыльского, в которой он гневно осуждал за разные погрешности Константина Паустовского³, оскорбившего будто бы своим поверхностным и нравственным подходом память виднейших деятелей украинской культуры. Статья меня, признаюсь, возмутила. Шум был поднят, на мой взгляд, по пустякам. Рассерженный, кипятившийся поэт мне тогда напоминал польских панов из романов Сенкевича, которые в каждом косом взгляде, брошенном вскользь в сторону ясновельможного пана, чувствовали злое оскорбление чести чуть ли не всей нации. К сожалению, и Паустовский в своем ответе оказался не на высоте, и “Известия” правильно тогда отметили,

^{*} Оно было тогда же напечатано в латышской газете «Циня»¹.

что обоим писателям не следовало выносить свои личные ссоры на суд публики. Но статеечку свою я отозвал. Потом, спустя несколько месяцев, я спросил сам себя: “Кто ж ты такой и что дает тебе право творить строгий суд над друзьями?” И ответа уже не находил. И секретарь нашего ЦК, товарищ Восс⁴, и Вилис Лацис, которым я рассказал о своем поступке, полагали, что напрасно я погорячился, статью надо было напечатать. Но сделанного уже не воротишь.

К чему я все это снова перетрахирую и рассказываю Вам? Просто, чтобы Вы знали обо мне все, касающееся Украины, знали, какому недостойному человеку Вы вручили медаль, чудесную медаль Шевченко. Говорить теперь о том, что люблю Украину, ее народ, ее литературу, было бы уже, мягко выражаясь, нетактичным.

Последние годы меня преследуют разные неудачи. Думается мне, что настало время, когда придется мне рассчитаться за все награды, все доброе, что я принял от советских людей, латышского народа, партии, Советов. Я не оправдал надежду, пишу последние годы все хуже и к тому же крайне мало, редко.

Был я в начале лета в Москве, думал там пожить месяц, освежить свои воспоминания о великом городе, поглядеть на новую Москву, но так и не удалось. Обстоятельства сложились столь несчастливо, неудачно, что пришлось от этих намерений отказаться.

Дорогой Александр Терентьевич. Большое спасибо за книгу и “Дружбу народов” с изумительной повестью. В Вашем творчестве меня сильно, неотразимо привлекают поэтичность, приподнятость, глубокие чувства, солнечность, – качества и особенности, которые крепко соединены с правдивостью, точностью описаний, равномерным распределением света и теней. Люди преодолевают у Вас все трудности, горе и тоску, не отчаиваются, если приходится сталкиваться с злодеями, со страшными врагами, со смертью. Ритмично бьется жизнь в Ваших книгах, они раскрывают очарование советской жизни, величие эпохи.

Иногда на меня находят полосы тоскливого одиночества, и тогда я обращаюсь к друзьям, а иногда и к людям, личное мое знакомство с которыми ограничивается кратчайшими встречами.

Антанас Венцлова и Петрусь Бровка, наверно, почувствовали немалое служение, какую-то неловкость, недоумение, получив в

свое время от меня письма, наполненные личными делами, открытыми излияниями чувств и горькими сетованиями на судьбу, поскольку это все совершенно не оправдывалось, скажем, долгой и глубокой близостью со мной, а сваливалось на адресатов, как обрушивается в оттепели снег с крыши на голову прохожего.

Письмо это ни к чему Вас не обязывает. Я хотел всего лишь рассказать, что прекрасная медаль обожгла меня, а пустился, вот, затем в сторону, в велеречивый поток личных дел...

Очень я хотел бы выразить свою искреннюю и глубокую благодарность за изъявления дружбы товарищам Воронько, Ильченко, чудеснейшему Вашему певцу, и еще другим многим, но вот все собираюсь с силами, а делать ничего не делаю *. Многому я научился, много хорошего, прекрасного узнал во время Украинской декады, о которой все еще не перестают говорить в Латвии с восхищением, благодарностью, дружбой и любовью.

Латышский народ (еще сегодня я убедился в этом), – народ небольшой, но сильный духом, перенесший многие грозы, стремящийся к братству, отдающий все свои силы труду и творчеству, – радуется дружбе с Украиной. Помнит встречи.

11 августа

Перечитал то, что написал вчера. Много чепухи, также историчности. Но посылаю все, чтобы Вы узнали поближе кавалера шевченковской медали.

12 августа

Вижу теперь еще яснее, что письмо в таком виде неприемлемо, хаотично, но что-то подталкивает меня, и я вот посылаю эти сумбурные строки. Они, понятно, не подлежат широкому оглашению. Но Ваша человечность притягивает меня.

Еще о медали.

Ее бы следовало получить тем латышским поэтам, которые беззаветно, с горением сердца, с любовью и большим мастерством вдохновенно перевели стихи Тараса Шевченко.

Может быть, они ее уже имеют или получают еще? Это было бы справедливо.

* От товарища Ильченко получил замечательный словарь, и вот уже сколько времени колебаюсь, боюсь обидеть добрейшего человека и не знаю, как теперь быть... Послать деньги?

Еще об одном моем украинском “деле”.

Мой друг (он моложе годами, но мы понимаем друг друга хорошо) поэт Андрис Веянс перевел стихи Павла Тычины. Переводы эти составили небольшой, но прекрасный сборник, который, как Вы знаете, был выпущен к Украинским дням в Латвии.

Андрис Веянс написал в предисловии, в общем хорошее, чуткое. Но в одном месте он оплошал, допустил нелепость и большую нетактичность, споткнулся и упал. Он нашел возможным сравнить и сблизить меня с Тычиной. Очень люблю поэзию Тычины, все его творчество, но он неизмеримо выше, сильнее меня, совершил великие творческие подвиги. И его активная поэзия, яркая, тесно связанная с жизнью, с нашей советской жизнью, его общественная деятельность, его связи с людьми, народом, ученые его труды, все выдвигает его на особое, высокое, поистине солнечное место не только в украинской, но и во всей советской и всей мировой литературе. Никак не могу понять, как товарищ Веянс не почувствовал, что, приравнивая меня к Тычине, он совершает ложный, недопустимый поступок. Я прочел его вводную статью уже в наборе, указал ему на его крупную ошибку (мягко выражаясь), он кое-что смягчил, но все главное осталось. Чудесных, благородных качеств и замечательных достижений товарища Тычины у меня нет и в помине. Но книжка уже вышла в свет...

Дорогой Александр Терентьевич. Тут я нагородил разных дел с три короба. Не сердитесь на меня, все началось с Вашей медали, а как начал писать это письмо, прорвались и другие запруды, и пошло. Не ломайте над всем этим долго голову, а мне стало легче уже просто потому, что я высказался откровенно. Прошу прощения за беспокойные минуты, за недоумение, которое вызовут мои странички. Очень уж стали сдавать мои нервы. Приехал я сюда, в деревню, надеюсь в тиши поправиться. Желая Вам счастья во всем, новых прекрасных книг, здоровья.

С глубоким уважением Ваш

Ян Судрабкалн

* * *

Від Мірдзи Янівни Кемпе

12 серпня 1963

Дорогой, незабываемый Олесь!

Я посылаю Вам несколько снимков, которые Вам напомнят майские дни в Латвии. Когда вы все уехали, мы просто задыхались от тоски – как рыбы, выброшенные на берег¹. Есть французская песенка:

Расставаться – это немножко умереть. Хочется воскресения!

Я читала Вашу прекрасную статью о Лесе Украинке². Вы тоже коснулись того вопроса, о котором я писала в своей статье, о ясности в поэзии – т. е. о писателях, которые высокомерно думают, что нельзя опуститься до простого народа. Мы все должны подняться до народа, который не испорчен псевдоискусством. Наш народ понял, не будучи образованным, поэзию Райниса, Ваш – Шевченко и Лесю Украинку. Пришлось писать о разнице между трагизмом и пессимизмом, оказывается – некоторые, даже хорошие писатели, эту разницу не понимают. В пример я привела трагическую гибель Вашего Брянского, которая так объединяет его роту для подвигов.

Спасибо Вам, что Вы в своих произведениях утверждаете присутствие погибших. Я не смогла с Вами поговорить об этом на украинской неделе, когда мы все мчались в разных направлениях, и словами это даже нельзя выразить. Я постоянно чувствую своих погибших, да и не своих. Их много.

Раз я видела сон, что получаю письмо с черной каймой. На другой день меня в Союзе писателей ждал человек, который двадцать лет тому назад присутствовал при гибели моего брата в Испании (Интернациональная бригада). Он мне все рассказал, и вместе с болью я почувствовала даже нечто вроде блаженства. Будто я не одна, будто брат прислал мне привет. Он просил этого человека все рассказать матери и мне, если он падет в сражении. А моя мать погибла потому, что спасла двух бежавших русских пленных, она была арестована гестапо и покончила с собой за три месяца до моего возвращения на родину – в 1944 году. В мае этого года я ехала поездом мимо кладбища Райниса, и вдруг из окна увидела райскую яблоню, которую посадила на ее могиле – всю в цвету. Будто душа матери поднялась и тянулась ко мне – белая, чистая. Невыразимое чувство.

Не думайте, что я хочу этим письмом навязать Вам переписку со мной. Мы все слишком заняты, слишком устали от писания. Я лично пишу десятки писем молодым авторам ежедневно. Но, смотря на эти снимки, я вспомнила Вас очень ясно. Хорошие слова о Вас я слышала от Зориных. А я им сказала, что Вы похожи на Гаруна-аль-Рашида из Тысячи одной ночи³.

Спасибо Вам за Вашу ласковую серьезность, за чистоту души, которая приобретает нечто бездонное в таком рассказе, как “Модры Камень”. Может, и даже наверно – она приобретает через страдания. Среди снимков Вы найдете и мою карточку, может быть, до моего приезда в Украину я уже стану другой. Увы, это власть годов.

Я рада, что в этом черном мире живут светлые души.

До свидания!

Мирдза Кемпе

12.08.1963

* * *

Від Олександра Олександровича Сизоненка

10 вересня 1963

Баштанка 10 вересня 1963 р.

Дорогий Олесяю!

В ці тяжкі хвилини, коли падає на мене нова біда, захотілося написати Вам з оцієї випаленої сонцем і обдутої всіма вітрами і пилюкою лікарні, де вже третій місяць лежить мій батько. Дуже тужив він за мамою, занеміг на хворобу Боткіна, та так і не зумів вибратися з неї. Серце надірвалось і хворобою, і тугою, і ліками. Вмирає. Дивиться на мене, інколи прояснення наступає йому, і тоді кволим голосом він каже мені: “Чиєсь таке дороге лице. Таке близьке лице. А ніяк не складу – чиє. Боюся й казати, кого воно мені нагадує”.

А степи виглядають його. І курні дороги, якими я повертаюсь від нього з Баштанки¹ в Ново-Олександрівку. І високі хмари над степом, які він прочитував наче книги. І сад опустів без нього і висихає без його рук, і нові хазяї, хоча й діти його, не знають ціни нічому. Деревя стоять необкопані. Посеред двору розсихається скриня з вигнутим віком, а тонесенька, рівна, відполірована. Я пам'ятаю цю скриню з пуп'янка. А на кришці зсередини – написи:

“Олександр народився 20 вересня 1929 р.”

“Ганна народилася 18 лютого 1917 р.”

“Віра народилася 1 вересня 1925 року”

І раптом: “Сажали баштан 10 мая 1921 року”.

І материною рукою: “Купила ячменю 1 пуд 12 фунт”. Запис 1933 року.

Немає в мене мами, а тепер вмирає батько, і я клянусь Вам: вмирає півсвіту, а може, й світ. Отой єдиний для кожного. Для свинопаса і письменника, для генерала і державного діяча. Світ батька і матері. Для мене він у брилі, що висить на кілку, чекаючи батька (вже ніколи не дочекається). І в ставку, що після двадцятирічної відсутності знову з’явився у нашій селі. У отих високих-високих хмарах і в леті птахів. Бо про все це батько мені за свій вік встиг щось розказати.

Пишу оце Вам і відчуваю, як у Київському “далёке”, в отому життєвому вируванні все оце, що я пишу, видається дрібним. І навіть горе моє. І навіть смерть мого батька. Так, наш час суворий, не дає зупинитися й задумуватися. Не визнає горя. І сліз не визнає. А воно є – це велике людське горе, і від нього ніде не сховаєшся. Ні в формулах, ні в синхрофазотронах – ні в чому.

І я вже плакав. А батько, одвернувшись до стіни, зітхав і казав мені:

– Да, важко, синочок, важко тобі! Ну, я нічого не можу зробити. Нічого б не хотів, аби ти ліг та добре відпочив. Треба відпочивати. Треба...

А далі вже забув, чи стомився, і довго мовчав. А я їхав повз спалені ниви, повз обчухрані лісосмуги, у хмарах пилу, у спеці, якої в Києві, мабуть, не було і влітку, і думав, що батькове життя було чисте й просте, як світ. І чим більше я люблю мого батька, тим важче мені розлучатися з ним, бо тепер кожна мелодія його любимих пісень і кожен рядок його любимого поета чи письменника битимуть мені в серце таким жалем, що я й не знаю, як знести це все.

А для чого я це пишу Вам? І чому саме Вам, Олесю? Хто його знає. Не знаю і я. Написав і все. Вибачайте. Просто мені дуже важко. І потім: Вам подобався мій батько, хоч Ви його зовсім не знали. Вітайте Валю.

Ваш

Сашко

* * *

Від Валдіса Лукса

24 вересня 1963

Дорогой Олесь Терентьевич!

Я Вам очень признателен, что Вы вспомнили Ригу и прислали мне свою “Тронку”. Книгу я прочел с большим удовольствием и волей-неволей полюбил Ваших душевно богатых, жизнерадостных, трудолюбивых и своеобразных героев. Их светлая душевная красота так и выпирает из страниц. Нравится Ваша манера письма – даже майор, эта злополучная тень прошлого, наделена некоторыми светлыми чертами характера. Ведь бело-черные пяди, увы, гуляют только по сереньким страницам сереньких книг.

Олесь Терентьевич, старого, умного и очень живого чабана Горпищенко жалко, которому Вы запретили появиться в конце романа! А Гриня Мамайчук! На мой взгляд, это настоящая Америка! Хорошо! Точка! Нет у меня пудовой головы вашего Новиченко – поэтому прекращаю свои излияния.

Еще раз спасибо.

С сердечным приветом

Валдис Лукс

Сентябрь 1963

Рига

* * *

Від Євгена Юхимовича Поповкіна

4 жовтня 1963

Москва, 4 октябрю 63 г.

Дорогой Олесь! Не могу удержаться, чтобы сразу же, как только закрыл последнюю страницу “Тронки”, не высказать тебе своего впечатления¹. Это – здорово! Пожалуй, за последние годы не читал с таким наслаждением и волнением ничего другого. Просто молодец, дорогой!

Сердечный привет Вале!

Евг. Поповкин

P. S. Здорово переболел за последний месяц. На днях лишь стал подниматься. Скоро выйду на работу.

* * *

Від Олександра Олександровича Сизоненка

13 жовтня 1963

Алушта, 13 жовтня 1963 року

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Настійливість моєї дружини загнала мене аж сюди, в цю богоспасаєму Алушту. Сплю біля моря, купаюся, в надії, що все розвіється і забудеться, а воно не забувається хоч плач. Дві втрати за півроку – це дуже багато для однієї людини. Всі ці дні, а їх уже немало пройшло, туга за батьком все збільшується, і я просто не знаю, що воно буде далі. За 16 днів перебування в санаторії ніщо не змінилося в мені на краще, і я майже не сплю, і ночами хочеться кричати за батьком, за матір'ю, за тяжким їхнім життям, за трудами їхніми, які майже ніхто й не помітив, і важко навіть зрозуміти, нащо вони приходили на цю землю, для чого жили? Щоб мучитись?

Є можливість щось написати, але щось не пишеться. Нічого не хочеться. Навіть того, заради чого ми трудимось, про що мріємо і до чого прагне кожен з нас. Адже є це “щось”? А мені тепер здається, що нічого немає і не було. Ми все видумуємо¹. Для себе і для людей, яким на все наплювати, крім своїх турбот і свого благополуччя .

Можливо, це – від жовчі. Може, все це пройде, але зараз мені так тяжко, що я не міг не написати Вам. Бо Ви для мене тепер найдорожча і найлюбиміша людина. І Ви один з усіх наших письменників знали мого чорнобрового, лисого, тонкого і розумного батька. Людину, в якій було все, щоб бути людиною з великої літери, щоб весь свій вік викликати до себе любов, яка, між тим, ніколи не була достойною його. Подумати тільки: живучи в таких злиднях і нестатках, він ніколи й пальцем не торкнув мене. І ніколи від нього не чув я поганого слова. Був такий стриманий, беззахисний, мовчазний, що мені тепер душу перевертає назва роману Генріха Бьолля “И не сказал ни единого слова”. І в прямому розумінні, і в підтексті це наче сказано про мого батька. Він нічого не сказав перед смертю. Тільки спитав, чи є над степом хмари і чи білі і круглі вони? І ще просив: “Обкопайте дерева”. І все.

Все-таки краще в наш жорстокий час не мати нічого дорогого, щоб потім не мучитись отак, втративши його.

Будьте здорові. Бажаю Вам всього найкращого.

Привіт Валі.

Тисну руку

Сашко

* * *

Від Миколи Микитовича Безхутрого

5 листопада 1963

Дорогий Олесю!

Довго не наважувався написати тобі свої записки. Часом хотілось спалити їх – так вимучили вони мене і такими жалюгідними здаються. А іноді: можливо, хтось тямущий вбачить тут щось варте уваги і підкаже, як з цього зробити що-небудь пристойне?

Ясна річ, мені дуже хочеться, щоб ти, Олесю, сам, при змозі, переглянув моє писання. Але я буду вдячний тобі й тоді, коли ти передаси його кому-небудь з порядних людей, хто прочитав би все це і сказав щось корисне... Єдине, що мені хочеться обговорити, це щоб мій перший читач не був байдужим до українського характеру, який я мав на увазі у своїй оповіді.

Коротше: вручаю тобі, терпеливий друже, все те, чим жив кілька років!..

Чекаю вироку.

Твій

Микола

P. S. Того, хто читатиме записки, дуже прошу не скупитися на помітки прямо в тексті.

М.

5.11.63

* * *

Від Романа Мар'яновича Лубківського

10 грудня 1963

Шановний Олесю Терентійовичу!

Наша багатонаціональна сім'я (серед нас є українці, росіяни, білоруси, литовці, естонці, латиші, узбеки) глибоко шанує Вас,

знає і любить Вашу творчість¹. Всіх нас глибоко схвилювала доля героїв Вашого роману “Людина і зброя”. На цій книжці ми зупинили увагу, в першу чергу, при підборі творів для проведення нашої першої читацької конференції. Конференція присвячується дню прийняття воєнної присяги.

Дорогий Олесю Терентійовичу! Ми були б щасливі, якби Ви заочно взяли участь в конференції – розповіли про дальшу долю героїв “Людини і зброї”, про Вашу сьогоденну творчість, про задуми нові.

Чекаємо від Вас бодай кілька слів і, якщо можна, сторінку-другу з нового твору для нашої газети.

Бажаємо Вам щастя, здоров'я, творчих успіхів, нових прекрасних творів.

Від імені воїнів,
учасників конференції

Р. Лубківський

10.XII. – 63 р.

P. S. Відповідь просимо надіслати нам до 25.XII цього року, дуже просимо².

* * *

1964

Від Леоніда Миколайовича Коваленка

28 січня 1964

28.1.1964 р.

Дорогий Олександрє Терентійовичу!

Більше року я мав нагоду “впритул” займатися молодими письменниками, точніше – початківцями. Трохи знаю їх. Принаймні, настільки, щоб зробити деякі висновки. На жаль (а може, й на щастя), багато з моїх вражень різко відмінні від тих, які мають чимало товаришів, покликаних виховувати молодь. Твердо переконаний: виховання початківців – це зараз найважливіша, найскладніша і найвідповідальніша ділянка у роботі Спілки. Від цього залежить дуже багато.

Тому хотілося б поговорити з Вами – хоч коротко – про молодих. Пробував пробитися у Спілці до Вас, але там завжди так багато народу, що махнув рукою – не з моїми “пробивними” здібностями це робити.

Якщо матимете час та бажання, то напишіть мені, будь ласка, де і коли можна було б поговорити (зв’язок зі мною поганий – вдома телефона не маю, а в Інститут літератури важко додзвонитись)¹.

Пробачте, що турбую. Їй-богу, для блага літератури.

З абсолютною пошаною, –

Л. Коваленко

28.01.64 р.

Моя адреса: м. Київ-53, вул. Артема, 47, кв. 17.

* * *

Від Павла Свиридовича Шарандака*29 лютого 1964*

Дорогий Олесь Терентійович!

Читав Вашу “Тронку” і щасливо радів, що Ви сказали мені таку велику правду про смутні часи, коли майори яцуби немилосердно розпинали наш народ. Мій батько теж положив свою голову, загинув за те, що любив рідне слово і тридцять років навчав людей розуміти і шанувати його. За батьком пішла і моя сестра – поетеса Галина Бровченко, яка повернулася з неволі фізичною і моральною калікою¹. Мені, як то кажуть, пощастило, і виручила, як на гріх, війна. Пішовши добровольцем на фронт, я чесно воював усі чотири роки, за що був удостоєний семи нагород і навіть прийнятий до Партії. Але цілком зняли з мене чорну пляму лише в 1956 році, коли Микита Сергійович [Хрущов] сказав усьому світові велику правду.

Цілих двадцять років ходив я з цією плямою і гірко страждав. У 1937 році мене виганяли з університету, а в 1946 – в часи свавілля Берії – хотіли кинути до в'язниці. Але, не дивлячись на це, я не став боягузом і перестраховником, а завжди, де б не працював, з громадянським обов'язком і партійною принциповістю відстоював загальні інтереси. Десять років роботи в педінституті і вісім у видавництві багато дали мені і багато чого навчили. Та зараз я знову зупинився на роздоріжжі. Адже, повіривши наклепникам у особі халтурників і ремісників, яким я завжди перепиняв дорогу у видавництві, мене збираються звільнити з роботи.

Я вірю, що Ви, Олесь Терентійович, глибоко розберетеся у всьому і не дозволите, щоб знову перемогла неправда. Колись покійний Юрій Іванович Яновський, який благословив мене стати на літературний шлях, дуже зворушливо і дуже тепло розповідав мені, як Ви, єдиний, подали йому щирю братню руку і міцно підтримали в тяжкому горі, коли його розпинали. Знаючи це і глибоко зворушений Вашою справедливістю, я благаю Вас втрутитись у мою справу і по-людськи довести її до кінця.

Ваше рішення буде для мене законом!

29.2.64

З щирою повагою

*(Підпис)**Шарандак*

* * *

Від Олександра Йосиповича Билінова (Бейлінова)*20 березня 1964*

Здравствуй, Олесь!

Я подумал, что следует написать это письмо.

Если бы в самую последнюю минуту не проявил открытой заинтересованности в делах нашей маленькой лит. ячейки, ей-богу, не стал бы тебе засорять мозги – дел-то у тебя хватает всяких. Но ты спросил – почему не ладится? И тут трудно промолчать.

Нечай не может и никогда не сможет наладить дружное сотрудничество¹. Не тот характер! Самолюбивый, деспотичный, грубый. Где уж тут мудро срезать острые углы, создавать доброжелательную атмосферу? Накануне твоего приезда – дней за десять – в Союзе я был свидетелем страшной сцены. Он топтал [Алексея] Крылова, кричал ему: “Уничтожу! Вы г..., а не поэт!”... и т. п. С тех пор я стараюсь не заходить в Союз. Не та “тональность”. Ты можешь быть любых убеждений, но пост обязывает к деликатности и элементарному такту. Ты знаешь, что мои отношения с Завгородним, порой, были далеко не ангельские. Но никогда в жизни он не допускал подобного. Были споры, но не было грубости, подозрительности, хамства. Обвинить меня – громогласно – в том, что я заведомо – по сговору с Крыловым – “зарцензировал” его роман, может только тот, кто сам способен на это. Какой же это, к черту, руководитель – слишком мелок и неуважаем.

Можешь поверить мне, что мной ничего в данном случае не руководит, кроме желания пролить свет на положение дел и, по возможности, объективно оценить все – ответить на твой вопрос. Промолчать было бы не по-товарищески и недостойно человека, коммуниста.

Я рад, что ты не прошел мимо наших дел, рад, что уловил “сбой”. Рад я и тому, что удалось так тепло проводить тебя и всех нас, полной пригоршней зачерпнуть искренности, которая помогает жить и которой у нас, увы, нет.

За сим еще раз жму руку и передаю сердечный привет Вале и всем Вам.

(Підпис)

20.III. 64 г.

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

22 березня 1964

Добрий день, Олесь!

Якось до мене, ще в Ялті, зайшов Микола Дукат. Його обличчя сяяло.

– А знаєш, Сергію, звідкіля починався Довженко?

– Звідкіля ж?

Він розгорнув синенький томик Гоголя і прочитав з нього коротенький шматочок. То були “Наброски плана драмы из Украинской истории”.

Ми довго після того не могли заговорити.

Знаю, що ти читав ті “Наброски”. Але я не міг втриматись, щоб не поділитись з тобою, який слід вони залишили в моїй душі. Любий абзац із “Набросок” міг би бути епіграфом до твоїх творів про південь України, бо ж усі вони “облитые сверкающим потопом солнечных ярких лучей”, і обгорнуті в “раскошное дыхание юга”. В них “дышащий радостным холодом ветер урывками обнимает меня и обхватывает своими объятиями и убежал и вновь возвращался обнимать меня”...

Твій

Сергій Завгородній

P. S. В 60 км від Дніпропетровська на північ, стоїть село Булахівка¹. Тут усе є від хлібозавода до хліболабораторії. А сад який... І як в колгоспі “Микити Братуся” – поливається. Різниця лише та, що в “Микитинога” довкола Дніпра вода, а тут – степ.

До річки, в 3-х км від Булахівки сходяться найчудесніші степові річки півдня України – Самара і Вовча. Тисячоріччя боролися одна проти другої, але так і не перебороли, тоді вирішили злити свої води в одне русло та й понеслися в Дніпро...

От би побувати тобі в цих місцях благодатних!

...А дніпропетровські поля залиті водою. Уже хтось підраховував, що на 1000 га є біля 1 мільйона кубометрів води.

22.03.1964 р.

Дніпропетровськ

* * *

Від Василя Івановича Діденка*2 квітня 1964*

Дорогий Олесь Терентійович!

Коли проходила нарада молодих авторів Придніпров'я¹, у Дніпропетровськ я приїхати не зміг і, природно, не мав як турбувати Вас – кликати на зустріч з читачами нашого району. Щоправда, й погода була тоді вельми нецікава.

Зараз уже зовсім тепло в нашій краї, шляхи й земля підтряхли. Є нове шосе, якого Ви, мабуть, не знаєте (його проклали близько трьох років тому).

Так ото мені здається, що квітень – цілком підхожий сезон для того, аби Вам була непогана мандрівка у наш край.

Із Нечаєм зв'язатися мені важко. Тому й звертаюся до Вас особисто: напишіть, коли й на скільки днів приїдете Ви знову до Дніпропетровська? (Бо ж звідтіль недалеко й до нас.) А я тоді приїду в Дніпропетровськ – і на день-два вирушимо в степи. Чи, можливо, Ви самі приїхали б до нашого міста, і я зустрів би Вас?

У Дніпропетровську мою адресу знає Нечай, а в Гуляй-Полі – працівники пошти. А щоб і Ви знали, то, прошу, ось вона: вул. Чапаєва, 26-а (біля цегельного заводу, метрів двісті від нього).

Я сказав, що Ви приїдете до нас – і багато людей жде Вас із нетерпінням, а декому й не віриться, що може це бути насправді.

Люди у нас гарні – степовики-трактористи, робітники, вчителі, учні чотирьох середніх шкіл. Є й село Полтавка-Санжарівка², де полтавці головно, живуть і здравствують вони на Запоріжжі вже чимало років.

Одне слово – все за те, щоб Ви до нас у скорім часі завітали.

Коли ж?

Привіт Вам од наших степів, садів і од гарних людей.

Василь Діденко

Весь квітень – я вдома. З транспортом все гаразд. Машина буде.

02.04.1964 р.

Гуляй-Поле

* * *

Від Яна Судрабкална

30 квітня 1964

Рига, 30 апреля 1964 года

Дорогой Александр Терентьевич,

горячо поздравляю Вас с чудесным Майским праздником, с чудесной Ленинской наградой¹. Пусть услышат Ваш человеческий, добрый и прекрасный звон-перезвон все люди на Земле!

Ваш

Ян Судрабкалн

* * *

Від Аркадія Олексійовича Первенцева

9 травня 1964

9 мая 1964

Москва, Лаврушинский, 17, кв. 75

В 1 18 44

Дорогой Олесь!

Присылаю Тебе роман “Матросы”, посвященный Севастополю, Крыму, Черноморскому флоту и кубанским казакам, “черноморцам”, пришедшим в Сечевые степи Кубани с Украины.

Не знаю, читал ли Ты “Матросы”. Если нет, прочитай, как сие совершает с любым твоим произведением автора сего письма.

Роман был издан только Воениздатом, и последнее его издание, в начале прошлого года, перешло с 1962 года. Таким образом два года роман вообще не издавался и не имеет почти гражданского читателя.

Наши “друзья” из “Советского писателя” в этом году вычеркнули его из плана, не поставив меня в известность, и роман, который должен был выйти в 1963 и 1964 годах в гражданском издании, так и не увидел издания.

В Крыму заинтересовались романом. Его могли бы там издать. Но дело в Крыму зависит от Киева, вполне понятно. Я очень просил бы Тебя помочь в рекомендации издания романа в Крыму, ибо мне хотелось бы, чтобы украинский тематический роман прочитали на русском языке на Украине, в Крыму. Надо сказать, что с точки зрения коммерции, для “Крыма” это будет выгодно. Книгу,

в любом количестве, возьмет армия и флот, ибо заявка на роман 215 тысяч.

Извини за столь редкое обращение, но это сделано впервые в моей практике, и лишь для восстановления справедливости. Для кого же мы пишем, если то, что написано, не может дойти до широкого читателя и в свое время?

Желаю дальнейших успехов!

Обнимаю

(Підпис)

* * *

Від Мадіса Михайловича Кюли

28 червня 1964

Лауреату Ленинской премии
Олесю Гончару, Киев, ул. Ленина, 68, кв. 65, Укр. ССР
Дорогой Александр Терентійович!

Эстонское Государственное Издательство хочет как можно скорее доставить в руки своих писателей Ваш премированный роман “Тронку”¹ и поэтому включило его в план I квартала 1965 года.

Уже второй месяц пытаемся доставить экз. оригинала и от книгарні письменників, и от правління Спілки письменників, но безуспешно. А время не ждет. Нам каждая минута дорога.

От имени зав. редакции обращаюсь лично к Вам с убедительной просьбой помочь нам доставить 1 экз. “Тронки” хотя бы на время из какой-нибудь публичной библиотеки. В январе, после пользования, мы вернем им этот экз. с благодарностью.

Чтобы не терять времени, я, как переводчик, принужден делать черновые наброски из первых новелл по переводному экземпляру, но перевод с перевода – это наша редакция допустить не может. Для окончательной отделки оригинал непременно должен быть под рукой. “Чабан правой (левой) руки” (стр. 13) – никак не понять. Гринченко дает только два значения: ліворуч 1) левою рукою, 2) налево...²

Сегодня я поеду в отпуск на свой родной остров Муху, в устье Рижского залива, на целых три месяца, чтобы засесть за перевод “Тронки”. Ну, прямо руки уже чешутся – как хочется скорей заняться этим весьма приятным делом!

Наш делегат Руд[ольф] Сирге на конгр. укр. лит. 1951 получил в подарок роскошный сборник “Українська радянська новела”³. В 1954 году, в 300-летн. юбилей Укр., нам этот сборник был очень кстати. Все центр. газеты и журналы наперерыв требовали в юбилейные номера укр. очерки и рассказы. “Жайворонок” – этот перл Вашего творчества – я перевел для комсом. газеты “Noorte Nääl” (Голос молодости). Хочу ее перечитать в однотомнике украинской прозы.

Итак, с нетерпением жду от Вас экз. “Тронки”!

С сердечным приветом

Ваш

Мадис Михайлович Кюла

28.VI.64

Муху-Лийва, Ребески,
Эстонская ССР

* * *

Від Мадіса Михайловича Кюли

12 липня 1964

Уважаемый Александр Терентьевич!

Сердечно Вас благодарю за экз. “Тронки” с весьма душевным посвящением и за письмо.

“Чабан правой руки...” – Ваш комментарий был нам очень кстати¹. В подстрочном примечании объясню нашим читателям приibl. так:

Отара движется в степи, как войско в боевом порядке: посреди – бригадир отары (главком), на правом фланге его первый помощник – чабан правой руки, на левом – его второй помощник – чабан левой руки...

Перевод “Тронки” кончу в декабре, а выйдет она из печати в конце I квартала.

Тов. Воронько в своем письме от февр. 1962 г. дал редакции нашего издательства весьма ценный обзор укр. литературы за посл. годы и прислал мне Ваш новый сборник рассказов – “Маша з Верховини”². В сентябре Таллин празднует 20-летний юбилей своего освобождения. Вот тогда-то и пригодится Ваш первый рассказ “Усман та Марта” (оповідання батареяця), где мимоходом го-

ворится и об освобождении Эстонии и Латвии. Оно печатается в юбилейном номере газ. Таллинского горкома "Õhtuleht".

С сердечным приветом

Ваш

М. Кюла

Муху, 12.VII.64

* * *

Від Льва Веніаміновича Нікуліна

26 липня 1964

Глубокоуважаемый Александр Терентьевич!

Не могу передать той боли, с которой я воспринял известие о кончине Максима Фадеевича¹. Не так уж редко мы обменивались с ним письмами, и сейчас, перечитывая эти письма, я еще с большей скорбью думаю об ушедшем от нас Поэте и Человеке. Светло и мудро он судит о нашей литературной жизни, с какой отзывчивостью он отнесся к книге старого киевлянина Г. П. Григорьева, как он немедленно обратил внимание товарищей Черниговской области на состояние могил, похороненных там М. Н. Волконской, декабристов С. Г. Волконского и Поджио². А как разумно и верно он говорит о тех явлениях в литературе, которые считал достойными осуждения.

Мне думается, что некоторые письма Максима Фадеевича ко мне могут добавить какие-то черточки, в чем-то помочь товарищам, которые несомненно будут писать о поэте. Что же касается меня лично, то, разумеется, среди тех, кого я знал, Максим Фадеевич был одним из самых уважаемых и любимых, и нужно некоторое время, нужны раздумья, чтобы написать так достойно, как этого заслуживает Максим Рыльский.

В ближайшие дни я уезжаю на Запад на месяц, по возвращении я тотчас же пришлю на Ваше имя в Союз писателей копии писем Максима Фадеевича.

Примите мое глубокое сочувствие в той утрате, которую понесли писатели Украины.

С глубоким уважением

Л. Никулин

26.07.1964

Москва

* * *

Від Гаврила Никифоровича Прокопенка

21 жовтня 1964

Вельмишановний (не смію написати “дорогий”)

Олесю Терентійовичу!

Глибоко схвильований Вашою статтею “Шляхами дружби”¹ (“Літературна Україна”, 20.10.64 р.), я не зміг промовчати і вирішив звернутися до Вас письмово.

Спасибі, спасибі Вам, чудова людино, особливо за останні три абзаци.

Ви знаєте, я теж заздрив грузинам!.. Три роки жив серед них (у Поті) і виніс про них найкращі спомини. А в 1961 р., коли вже повернувся додому, написав вірша “Сакартвело”, якого наважусь присвятити Вам. Не погребуйте, будь ласка!

Щиро Ваш

21.10.1964

Дніпропетровськ

Сакартвело

О. Т. Гончарові

Згадую ночі прозорі,
Хмар осяйні каравели,
Гори пахучі і море,
Мила моя Сакартвело,

Буйне цвітіння лимонів,
Літа жагучі новели,
Плин голубого Ріоні,
Серце моє, Сакартвело.

Згадую звуки пандурі,¹⁾
Танці іскристі, веселі,
Добре маджарі²⁾ і пурі³⁾,
Щедра моя Сакартвело,

¹⁾ Пандурі — струн. муз. інструмент.

²⁾ Маджарі — молоде виногр. вино.

³⁾ Пурі — хліб.

Вдачу синів твоїх щиру,
Їхні гостинні оселі,
В правду і людяність віру,
Горда моя Сакартвело.

Хто в твоїх горах побуде,
Мову спізна Руставелі,
Той тебе вік не забуде,
Сонце моє, Сакартвело!

Г. Прокопенко

* * *

Від Михайла Миколайовича Алексєєва

31 жовтня 1964

Дорогой мой Олесь!

Спасибо тебе, друг, за быстрый ответ. Независимо от того, будет успех или нет, мне дорого твое участие. Знаю эту “машину” и потому особенно не обольщаюсь. И все-таки пребольшущее тебе спасибо, хороший, славный человек!

Добрые твои слова о “Хлебе” многое для меня означают¹.

Пользуюсь добрым случаем, чтобы поздравить тебя, Валю и твоих ребятишек с Октябрем.

Радостей Вам всяческих и хорошего здоровья!

Твой

Мих. Алексєєв

31.X. 64 г.

* * *

1965

Від Наталії Петрівни Кончаловської

19 лютого 1965

Дорогой Александр Терентьевич!

Примите мой труд о деде Сурикове¹. Это моя первая в жизни проза!

Не обессудьте, если я попрошу Вас подумать о том, что эта книжечка могла бы стать достоянием украинского читателя, если ее перевести на украинский язык! Может быть, это в самом деле стоило бы? Во всяком случае, если когда-нибудь придет такая необходимость, то Евгения Юрьевна Тардова, которая редактировала эту книгу, будучи здесь, и знает каждую букву, могла бы сделать перевод.

Сердечный Вам привет от нас с Сергеем Михалковым, которого я нынче все время куда-то провожаю (сейчас он в Куйбышеве).

Ваша

Наталья Кончаловская

19.II.65.

* * *

Від Михайла Андрійовича Андріасова

27 березня 1965

Ростов-Дон, 27 марта 1965 г.

Дорогой Олесь!

Только что прочитал в “Огоньке” Ваш рассказ “Omnia vincit amor”¹.

Пишу под первым, как говорят, свежим впечатлением...

Вы написали прекрасный рассказ о любви, о любви, о которой так много написано и о которой, увы, в литературе так много ска-

зано пошлого. Это не рассказ, это – поэма о самом возвышенном и самом могучем чувстве человека.

Я пишу Вам это письмо, потому что это – тот случай, когда я, читатель, не могу молчать. Но, к великому моему огорчению, я не могу найти и нужных мне слов, чтобы достойно оценить этот превосходный рассказ...

Мне одно ясно – это и есть настоящая литература. Ваш рассказ властно захватывает, сердце читателя уже в руках автора, однако и сам читатель стал сильнее, чище, он лучше видит, он увереннее шагает по земле. Да Вы превосходно доказали, что Любовь побеждает всё. Спасибо, дорогой Олесь, за этот рассказ. Он принес мне часы глубокого душевного волнения, которое не так часто приходит к нам и которое не ослабевает, а подымает, делает человека крепче. Спасибо!

Пользуюсь этим неожиданным случаем и хочу сказать по секрету два слова вот о чем. Когда я в январе был в станице Вешенской, то так случилось, что показал Михаилу Александровичу [Шолохову] Вашу небольшую статью. И вот мое впечатление: он с интересом прочитал её, она взволновала его.

Это было за утренним чаем, в воскресенье 10 января. Прочитал, протянул через стол Марии Петровне и негромко сказал:

– Посмотри. Оказывается, можно и в небольшой статье сказать о многом...

Статья Ваша идет в пятом майском номере журнала “Дон”, который теперь является не только органом СП Дона, но и Российского правления СП. Статья войдет и в юбилейный сборник, который выйдет не в Ростове, как предполагалось в начале, а в Москве, в издательстве “Правда”. По всей вероятности, она будет напечатана и в юбилейном номере “Огонька”.

Не предполагаете в августе быть в Коктебеле? Я с дочкой, как жется, снова буду там. Всего Вам самого доброго! Поклон семье.

Искренне Ваш –

М. Андриасов.

P. S. У меня новый адрес: Ростов-Дон, 10, просп. К. Маркса, дом 101, кв. 32. Андриасов Михаил Андреевич.

* * *

Від Бориса Дмитровича Антоненка-Давидовича

30 квітня 1965

Київ, 30 квітня 1965 року

Шановний Олесю Терентійовичу!

Наступного, 1966, року виходить 50 років, як надруковано мій перший прозовий твір – художній нарис російською мовою “Поїздка на Кавказ”. Отже, це для мене – “ювілейний рік”.

Ви знаєте, що я не дуже ласий до офіційного відзначення своїх ювілейних дат, але бажання звітувати своєю друкованою продукцією перед радянською громадськістю – мені не чуже, як і кожному письменникові, тим більше в рік, що завершує моє перебування півсторіччя в “літературному строю”.

Виходячи з цих міркувань, я наприкінці ще 1964 року погодився на давню пропозицію видавництва “Дніпро” видати збірку мого вибраного на 30 друк. аркушів під назвою “На шляхах і манівцях”. Цю збірку видавництво хотіло видати ще в перші роки мого повернення на Україну після реабілітації¹, але я поставився до цієї пропозиції сумлінно і відклав здійснення її надалі, щоб зібрати вилучені колись безпідставно мої книжки з бібліотек і вибрати з них найкраще.

Разом з тим я, зважаючи на те, що ніколи ще не виходили окремою книжкою мої критичні статті та літературні спогади, а у відгуках читачів, опублікованих у “Літературній Україні”, висловлювалося бажання бачити таку книжку в продажу, я запропонував видавництву “Радянський письменник” видати збірку моїх критичних статей на 5 друк. аркушів під назвою “Дивлячись здалека”, яку видавництво запланувало також на мій ювілейний 1966 рік².

І ось нещодавно з невідомих і незрозумілих причин з видавничих планів знято обидві мої книжки. Хто, як і для чого зробив це – мені невідомо, ясно тільки одне: позбавити письменника в рік його півстолітньої літературної роботи змоги творчо звітувати – нечуваний ще в нашому літературному житті прецедент. Не кажучи вже про те, що зняття з видавничого плану моїх книжок позбавляє мене літературного заробітку на два, а то і на три роки (1965 року не виходить жодна моя книжка), таке своєрідне відзначення творчої дати письменника, який ще живе і працює, ски-

дається більше на зневагу, ніж на вшанування, до чого я не дав приводу ні своєю літературною працею, ні громадянською поведінкою.

Прошу Вас, Олесею Терентійовичу, як голову СПУ захистити перед відповідними інстанціями мої природні письменницькі права й виправити це прикре непорозуміння.

Б. Антоненко-Давидович

* * *

Від Яна Судрабкална

2 червня 1965

Рига, 2 июня 1965 года

Глубокоуважаемый, дорогой
Александр Терентьевич!

Чудесный подарок латышским писателям, латышскому народу поднесли украинские товарищи, поэты, создавшие переводы латышских произведений на свой родной украинский язык (прошу прощения за помарку)¹. То язык великой славянской нации, сильной и доброй, трудолюбивой и веселой, богатой любовью и дружбой. Спасибо от сердца украинским поэтам и прозаикам, и самый пламенный привет Украине, такой сказочной и вполне реальной, зримой, слышимой, осязаемой, претворяющей суровую жизнь в романтические легенды, а романтику героизма и дружбы внедряющую в жизнь, чему Ваше творчество является самым красноречивым, убедительным примером и доказательством.

Пишу эти косые строки, навеянные волнением сердца, наполненные любовью к Украине, ранним утром, в утренних сумерках, чтобы поспели они к самолету, который отвезет моих товарищей, замечательных латышских писателей, в чудесный город Киев.

Желаю Вам энергии и сил, нужных в праздники не меньше, чем в трудовые будни, желаю разных радостей великое множество, счастья во всем.

С глубоким уважением Ваш
Ян Судрабкалн

2 июня 1955
г. Рига

* * *

Від Петра Павловича Ребра

24 червня 1965

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Насамперед – наймилоstinivше даруйте мені, що турбую. Розумію, йде красне літечко, Вам відпочити давно час, а тут я із своїм листом. А може, Ви вже десь відпочиваєте? То мій лист почекає, не зачерствіє...

Пишу не на Спільку, а на хату, щоб Ви знали, що цей лист Вас ні до чого не зобов'язує. Просто пригадався отой лагідний вечір, задумливий Дніпро, скелі Хортиці, порізані зморшками... Гості... Пісні...

Приїхали київські хлопці і кажуть, що чули про козацьку люльку¹. Значить, довели Ви її до Києва! А то я боявся, що за клопотами, за гостями забудете десь... Та Ви – не з тих, що забувають. В цьому я переконався і тоді, коли дізнався про прийняття до членів СПУ В. Омельченка, про якого ми з Вами говорили². Велике спасибі! Безумовно, при Вашій підтримці Запоріжжя матиме свою письменницьку “паланку”, бо гріх все-таки “обижати” цю легендарну землю...³

У нас тут повторюють Ваші чудові слова: “Дніпрогес – перша любов України”. А ще згадують Ваші слова про те, що в Запоріжжі до кінця року має бути філія. Як я зрозумів, такої ж думки і Василь Павлович [Бережний], і Платон Воронько, який був уже в нас раніше, і Яків Баш, і Микола Нагнибіда...

Сповнений найоптимістичніших почуттів, склав я і надсилаю Вам оцю довідочку про наші, так би мовити, літературні кадри. А мо' пригодиться?

Будемо дуже раді, якщо Ви, Олесю Терентійовичу, ще завітаєте до нас. Знайте, що Запоріжжя любить Вас і Ваші твори. Навіть кращий наш ресторан назвали на честь Вашого славного роману “Таврія”! (Жартую.)

Іще – не забувайте, що у нас біля сімсотрічного дуба лопотить листочком на вітрі тендітне дуб'ятко – Вами посаджене!

Хай росте Ваше дуб'ятко, хай росте запорізька письменницька паланка!

Від найщирішого серця – щастя Вам, дружині, діткам! Хай
Вам легко пишеться і добре пишеться!

З найглибшою шанобою

Ваш

(Підпис)

24 червня 1965 р.

м. Запоріжжя

* * *

Від Михайла Ілліча Мольнара

25 листопада 1965

Bratislava, 25 листопада 1965 р.

До Голови Правління
Спілки Письменників України
О. Т. Гончара,
м. Київ

Вельмишановний Олександр Терентійовичу!

У 1960 р. з ініціативи Спілки письменників України видавництво “Радянський письменник” видало в моєму упорядкуванні збірник з народної та літературної творчості українців Чехословаччини під назвою “Ластівка з Пряшівщини”¹. Збірник представив повоєнне літературне життя українського населення Чехословаччини до 1958 року. В ньому були ще й незрілі, схематичні твори, а проте він виконав своє призначення і дав можливість ширшій українській громадськості познайомитися з характером літературного життя українців Східної Словаччини.

Зараз український літературний процес у нас набув уже значно певніших основ, після 1958 р. з’явилося чимало якісніших художніх творів, і, на мою думку, з кращими з них знову було б варто й цікаво познайомити ширшу громадськість на Радянській Україні.

Останніми роками мені довелося також ближче придивитись до літературного життя українців у Польщі, Румунії та Югославії. На основі ряду матеріалів, які я роздобув під час свого перебування там, а також на основі розмов з рядом українських культурних діячів цих країн у мене склалося досить виразне уявлення про нього. Гадаю, отже, що варто було б видати збірник творів не лише

українських авторів нашої країни, а й Польщі, Румунії та Югославії.

Поки що, на мою думку, це мав би бути вибір з поезії. На це вказує сам зібраний мною і відомий мені матеріал. Щодо прози, то в разі, коли б був інтерес і до неї, таке вибране потребувало б тривалішої підготовки. Проза розвинута менша, але і тут є кращі зразки.

Я глибоко переконаний, що вихід у світ такої антології поезії був би значною культурною та громадською подією. Він сприяв би скріпленню почуття спорідненості українських етнічних груп у Чехословаччині, Польщі, Румунії та Югославії з українським народом в УРСР, був би великою моральною підтримкою не тільки українським письменникам цих країн, а й усім людям, які вважать українське слово рідним словом. Становив би він інтерес і для української читацької громадськості.

Звертаюся до Вас, Олександр Терентійовичу, з проханням розв'язати справу видання такої антології у видавництві “Радянський письменник”. З великою приємністю узяв би на себе обов'язок її упорядкувати. У випадку, коли б це було можливо, я міг би реалізувати свій задум у 1966 р., побувавши ще раз у згаданих країнах та доповнивши свої матеріали. Обсяг антології не перевищував би 75–80 друк. аркушів. Кожен автор міг би бути представлений невеликою біобібліографічною довідкою та фотографією. Крім того, я написав би невеликий напис про розвиток української літератури у Чехословаччині, Польщі, Румунії та Югославії. Було б дуже добре, коли б книгу відкривала невеличка передмова-привітання одного з провідних сучасних письменників Радянської України.

Олександр Терентійовичу! Я глибоко переконаний, що порушене питання заслуговує на увагу, а тому буду радий, коли одержу від Вас відповідь.

З глибокою пошаною

(Підпис)

Михайло Мольнар

Директорові видавництва “Радянський письменник”
тов. А. Т. Морозу
до відома

* * *

1966

Від Євгена Олександровича Сверстюка

Початок 1966

3.IV.

Шановний Олесь Терентійович!

Редактор видавництва “Молодь” Віталій Возіянов повідомив мене, що передмова моя до “Вибраного” Лесі Українки відхиляється начебто через негативне ставлення Президії Спілки “до автора передмови”. Саме в тому зв’язку я пишу Вам.

Власне, такий дріб’язок, як відхилення вже прийнятої праці, негативний відгук про Сверстюка – це у нас речі звичні, буденні, не варті уваги. Але тут справа ширша, і чим більше я пробую осмислити цей факт, тим більше він виходить за межі моїх уявлень. Не можу збагнути, як український письменник, виступаючи наступником Шевченка, Лесі Українки, Коцюбинського, може звеліти не друкувати тов. Х не то за “нелояльність”, не то з особистої неприязні, не то за якийсь виступ його на якихось зборах секції критиків...

Про все це говориться неофіційно, неясно, півголосом – як чутки між темними і зацькованими людьми в “Fata morgana”. Так, наче сидиш в зав’язанім мішку і не знаєш, хто тримає і куди несе... Тримає, звичайно, Яцуба і несе, звичайно, “в часток”... А навколо апатичні, до всього звиклі обличчя. І єдиний закон – це його, Яцубина, самоволя!

Можна говорити про етику видавництва, яке замовило, просило, схвалило, редагувало – і зараз не має претензій до самої роботи, але відмовляється від неї і зараз готове замінити її будь-чим. Який тут сором і яка тут етика, коли всі виконують вказівку і всі безпорадно розводять руками! Один тільки Возіянов соромливо веде розмову, теж співчуваючи...

Але мене дивує, що при цьому посилаються на Президію Спілки письменників! Дивує, бо нині ніхто не зважиться самовільно брати на себе цензорських, а тим більше “охранительных” функцій. Бо хіба можна задати більшої ганьби і безчестя письменникові?

Повірте, йдеться мені не про саму долю передмови, хоча в її публікації я зацікавлений, як, зрештою, і ті вчителі, що рецензували її, як Міністерство освіти, що захищає її. Це маленька, але чиста крапля на нашу суху ниву. Ідеться про незрівнянно більше, і я б не хотів, щоб ця історія пережила і переважила своїм узагальнюючим змістом саму передмову.

Мені скажуть, що Президія не може давати таких директив... Звичайно. У нас взагалі – відновлення законності, ленінських норм, і немає категорії таких директив... Але чому ж редактор, який мусить же мені щось відповісти, посилається на Спілку і, очевидно, орієнтує на адресу Президії?

Очевидно, це мені треба розуміти так, що саме від Президії він отримав в тій чи іншій формі якусь “вказівку” і керується нею.

Природно, мені важливо знати достовірність цієї версії, яку Президія може спростувати або підтвердити. В останньому випадку я матиму право думати, що Президія Спілки українських письменників зараз зайняла активну позицію в справі видань для школи, і це має форму... викладену вище.

Коли б я вірив у Вашу особисту причетність до цієї дивовижної справи – я б не писав Вам. Але в колуарних розмовах я почув і Ваше ім'я, а тому вважаю за необхідне написати Вам цього листа.

З пошаною

Сверстюк

* * *

Від Леоніда Максимовича Леонова

4 січня 1966

Уважаемый Александр Терентьевич,
мне очень приятно получить Ваше новогоднее поздравление.
Большое спасибо за внимание. Я также шлю Вам самые добрые

пожелания крепкого здоровья и новых успехов на литературном поприще.

Душевно обнимаю Вас!

(Підпис)

Леонид Леонов

4 янв. 1966

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

23 січня 1966

Добрий день, Олесю!

Мене глибоко зворушив твій лист, в якому ти висловлюєш мені співчуття в зв'язку зі смертю мого тата.

Спасибі тобі, дорогий мій друже. Твої слова допомагають переносити мені моє тяжке горе.

Якось трапилось так, що я прогавив твій новий твір, надрукований в українській пресі (а може, він і не був надрукований?), і довелося прочитати в перекладі на російську мову в "Правде"¹.

Двадцять років дали нашій українській культурі Андрія Головка. Але його талант, коли дозволено таке порівняння, однонотий. І цієї однієї лірично-мінорної ноти вистачає лише для невеликого оповідання. Горе ж, і велике горе, для читача, коли автор пише на одній ноті повісті і навіть романи.

Тридцять років родили Юрія Яновського. "Вершники" – вершина його творчості. Коли б не сталінське свавілля, Юрій Яновський створив би ще немало чудесних творів².

Сорокові-п'ятдесяті роки сповнені Олесем Гончаром. Прочитавши твоє останнє оповідання "За мить щастя", я подумав, що це чудо з чудес більше не повториться. Та ось нове оповідання про сталевара. І знову те ж відчуття радості і великого вдоволення. За кілька днів до цього я придбав альбом репродукцій Катерини Білокур. І віриш, коли я прочитав "Оповідання сталевара", був так же вражений і здивований, як і від Білокурівської картини "Цар-колос". З цими двома витворами людського генія можна поставити поряд лише нашу стару знайому "Незнайомку" Крамського. Індійські сталевари і Запорозька Січ, тропічні джунгли і осокорова балка і разом з тим, які найтонші порухи людських душ...

І звідки ота поліфонічність у твоєму таланті? Мабуть, цього не розкрити жодному критику. А бог знає, але не скоро, ой не скоро скаже.

Здоров'я тобі, дорогий друже, здоров'я!

Твій

Сергій

23 січня 1966 року
м. Дніпропетровськ

* * *

Від Михайла Ілліча Мольнара

23 лютого 1966

Вельмишановний Олександрє Терентійовичу!

Ваш лист мене надзвичайне порадував. Якось так склалося, що я ніяк не міг зібратися Вам написати й подякувати. Проте ще того самого дня, коли одержав Вашого листа, роздобув словацьке видання “Тронки” і надіслав його Вам¹. Сподіваюся, що Ви книгу вже дістали. До речі, видавництво Вам ще минулого року надіслало два примірники цього видання посередництвом якоїсь установи, яка розсилає авторські примірники за кордон. Там здивовані, що у Вас їх немає. Напишіть мені, чи ще Вам надіслали примірник.

А[натолій] Мороз мені написав, що можу приступити до роботи над антологією. Думаю, що збірник вийде цікавий². Трохи важко буде з югославською частиною, бо наші русини в Югославії пишуть своєрідною говіркою і мають власний правопис. Саме сьогодні я одержав від них ряд книг і граматику Миколи Кочиша “Мацеринська бешета”, яка врешті вийшла в Новому Саду³ (1965 р.). Я був минулого року в Руськім Керестурі⁴ (це їхній осередок). Колись там був М. Рильський. Ваша дружина казала, що Ви цього року збираєтеся поїхати в Югославію. Відвідайте в такому разі Руський Керестур. Сьогодні я звернувся до редакції “Руске Слово”⁵, щоб вони надіслали Вам у спілку своє видання. Думаю, що спілка змогла б якось звернути на цих югославських русинів-українців увагу і трохи їм допомогти. Зокрема, було б дуже і дуже добре, коли б УОКС надіслав їм українські пісні (пісенники, грампластинки) і ті матеріали, які він надсилає іншим закор-

донним організаціям. Вони там дуже ізольовані, ніхто з українців ними не цікавиться, але вони дуже тримаються свого. Для світу їх відкрив, власне, В. Гнатюк, який там був і записав чимало текстів. (До речі, “Наукова думка” 1964 р. видала монографію М. Яценка “Володимир Гнатюк”, в якій про них широко згадується. Було б дуже добре, коли б кілька примірників хтось з Ваших вислав до Керестура). Початок їхньої новітньої літератури пов’язаний з іменем львівського священика Г. Костельника (його рання творчість), якого вони вважають своїм національним поетом. Думаю, що їхні видання викличуть у Вас зацікавлення. Для всякого випадку подаю адресу редакції газети “Руске слово”: Руски Керестур, Воєводина, Югославія. “Руске слово” випускає й книги. Директором там є Юра Латяк, до якого Ви змогли б звернутися. Я з ним знайомий. Було б дуже добре надіслати йому “Літературну Україну” від 17 серпня 1965 року, в якій є рецензія на їхню антологію⁶.

Чи маєте Ви мою монографію “Словаки й українці”?⁷ Хоч книга вийшла недавно, вже розійшлася, але в мене ще є примірник.

Вчора я повернув з Пряшева і при цій нагоді хотів би звернути Вашу увагу, як відповідального діяча СПУ, на ось яку річ. В нашій пресі з’явилося кілька необміркованих статей Ю. Бачі, з яких одну вже двічі піддала критиці “Літературна Україна”. В останньому номері “Дуклі”⁸ з’явилася інша його стаття. Бача має бути в Києві в той час, коли проходить Ваш з’їзд письменників, на якому він хоче виступити з якоюсь “розносною” промовою. Думаю, що здійснення цього не принесло б користі ні Вам, ні нам, ні самому промовцеві, особливо в тому випадку, коли б мова йшла про Ваші внутрішні справи. Посилаючись на наше особисте знайомство і добре знаючи гарячковість Юрка, я в інтересах справи звертаю на це Вашу увагу, щоб запобігти можливому скандалу. Сподіваюся, мені зайво Вас просити, щоб це залишилося між нами. Сподіваюся також, що Ви мене зрозумієте правильно. Запобігти якомусь цьому виступові просили мене й пряшівські товариші, а я не міг придумати нічого ліпшого, як звернутися до Вас.

Прошу вибачити за такі клопітливі справи і дякую Вам за порозуміння.

Щиро вітаю Вашу симпатичну дружину.
З пошаною

(Підпис)

Михайло Мольнар

23.02.1966
м. Братіслава,
вул. Рязанська, 87.
23.II.1966 р.

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

20 березня 1966

Добрий день, дорогий Олесю!

Вчора слухав з Києва, у виконанні Фащенко, “Модри Камень”. Ще з дня, переглядаючи газети, геть зіпсувався настрій, і не знаходив розради.

...А це ж на тобі, чим більше вслухався в слова твого твору, все більше відчував, як моє єство наповнюється тихою благодаттю. Ти справжній Чародій Слова.

Довго блукав я того вечора напівзасинаючим містом і думав... Думав про те, що всі інші приходять і уходять, а Гончар залишається, бо його твори є невід’ємною і органічною частиною душі і серця Великого народу.

Міцного і незборимого духу тобі і натхнення.

Твій

Сергій Завгородній

20.03.1966

* * *

Від родини Олекси Досвітнього (Олександра Федоровича Скрипаля)

5 квітня 1966

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Сигнальна книга роману “Нас було троє” у мене¹. Дуже хороша. Нашу родину охоплює безмежна радість. Велике Вам спасибі. Воля, Зоря, Марія Іванівна Досвітні².

5-го квітня 1966 року.

Київ

* * *

Від Дмитра Михайловича Косарика (Коваленка)

24 грудня 1966

24 – XII – 66

Поздоровляю Вас, дорогий наш Олесь Терентійович,
з Новим, величним 1967 роком!

Хай він приумножить Ваші творчі здобутки на славу народної культури нашої!

Спасибі Вам якнайбільше за Ваше слово і про мою роботу, вимовлене з найавторитетнішого посту голови Спілки письменників на трибуні V з'їзду¹.

Воно мені надало віри в свої сили та можливості.

Це вперше у звіті голови Спілки названо імена і багатьох-багатьох рядових членів Спілки. Попередні доповідачі уникали знижуватись нижче рівня “обойми”...

Дяка і шана Вам за чесне головування! Взагалі на V з'їзді Ваш образ піднісся на декілька голів ще вище над усією нашою громадою.

І полюбили Вас усі ми ще більше. І залюбувалися Вашим образом. Особливо це відчулося в той момент, коли Ви, прочитавши доповідь, сіли поряд з Головою Ради Міністрів і зрідка розмовляли з т. Щ[ербицьким]² з достоїнством, з гідністю, як рівний з рівним. Гарно було!

З почуттям глибокої поваги і вдячності

Д. Кос.

Р. S. Працюю у батьковій, надто холодній (+ 4°), хаті у Фидрівці.

Бо й П. П. Удовиченко закликав мене викладати в університеті (скільки б я виховав дослідників-біографів там!), але, видно, Ар. Іщук проти цього...³

Та й П. Т. Тронько обіцяв закликати мене і в Академію, і в “Історію міст та сіл”⁴... Та все те виявилось словами...

1 серпня 1967 р. буде рівно 175 років з дня смерти у Миргороді Д. Гурамішвілі. Отже, і груз. декаду, видно, треба прилучити до 1 серпня.

* * *

1967

Від Костянтина Олексійовича Гордієнка

1967

Дорогий Олесь Терентійович!

Спасибі за тепле слово...

Але в житті, як кажуть, трапляється і терниння...

З “Радянського письменника” повідомляють (т. Гуріненко), що видавати повністю “Буймир” (15 арк.) вони не можуть (мовляв, було видання двох частин), а може йти річ лише про розгляд III ч. (5 аркушів).

Я відмовився.

Отже, як може Шевченківський комітет розглядати твір без III частини?¹

Привіт і добрі побажання.

К. Гордієнко

* * *

Від Олександра Йосиповича Дейча

5 лютого 1967

Москва, 5 феvрeля 1967

Дорогой Олесь Терентьевич.

Это письмо Вам передаст молодой украинский поэт Павло Мовчан. Я хорошо знаю его творчество, считаю его талантливым и самобытным поэтом, интересно и живо видящим мир. Я с Вами говорил когда-то о нем в Москве, на вечере памяти Довженко в ЦДЛ, и теперь только напоминаю об этом. Прошу Вас проявить к нему внимание и свойственную Вам чуткость. Его беда в том, что он очень скромн и не защищен от жизненных невзгод и той недоброжелательности, которая, как ржа, въедается в тела и души иных наших собратьев по перу.

Меня, наприклад, удивляє, чому такої вже визначився поет, як Павло Мовчан, не член Союзу письменників України¹, чому на Україні його мало печатають (а печатать, по-моєму, єсть що).

Пользуюсь случаем послати Вам свою недавно вишедшу книгу, посвященную незабвенному Максиму Фаддеевичу².

Сердечный привет от Евгении Кузьминичны [Дейч] и меня Вам и всему Вашему семейству.

Дружески Ваш

(Підпис)

* * *

Від Семена Юхимовича Широкова (Шейніна)

10 лютого 1967

Добрий день, дорогий Олесь Терентійович!

Цінуючи Ваш письменницький робочий час (його у нас вміють розтринькувати!), я здебільшого досить успішно долаю внутрішні спонукання написати Вам з того чи іншого приводу. Цього разу не зміг подолати, бо мав потребу в добрій пораді, у якій Ви мені, до речі, ніколи в минулому не відмовляли.

А річ ось у чому.

Переглядаючи написане мною за останні роки, я подумав, що з цього може, мабуть, скластись невеличка збірка літературно-критичних статей та етюдів (якщо їх трохи доповнити й додати ті кілька праць, котрі автор нині завершує). Надіслав творчу заявку до видавництва “Радянський письменник”; копію, для наочності, додаю, аби Ви мали змогу приблизно уявити собі зміст згаданого видання¹.

Я дуже вдячний товаришам з видавництва. Вони відгукнулись вчасно і доброзичливо. Цілком зрозуміла обережність, з якою М. Сидоряк² пише у відповіді, що “остаточні судження можуть сформулюватись тільки на базі рукопису”. Але одне його зауваження мене збило з пантелику. А саме: “Створюється враження, – пише М. Сидоряк, – штучного поєднання в одне ціле окремих рецензій, статей, заміток, які писалися в різний час і з різного

приводу”. Чому обов’язково “штучного”? Адже все залежить від змісту тих “окремих” праць. Вирішальне значення має, здається мені, єдність творчої особистості автора, цільність його погляду на життя і мистецтво.

Згадуючи свої надруковані останнім часом у “Літературній Україні” статті “На Голгофі літературознавчих термінів”, “Два ліричні монологи”, “Хліб і ласощі поезії”, “Оса в киселі, або Надмірності психологізму” (може, щось з цього й потрапило до Вашого поля зору?), я з почуттям, далеким, повірте, від хвастощів, пересвідчуюсь у тому, що якісь положення, висловлені в них, перегукуються з певними принциповими настановами, блискуче сформульованими у Вашій доповіді на з’їзді письменників. Принагідно хочу сказати Вам, що ця доповідь справила на мене найглибше враження³. Вона створює добрий робочий настрій в літературі, бажання працювати сміливо і вогненно, боротися за безстрашну ленінську правду в мистецтві й багатство зображальних засобів.

Порада, на яку я розраховую, зв’язана з тим, що, обмірковуючи зауваження видавництва, я не відкидаю закид у надмірній широті плану книжки. Чи не варто було б обмежитись кількома статтями й етюдами, присвяченими новелі та деяким питанням розвитку сучасної української поезії? Між іншим кажучи, над визначенням жанру новели я працюю систематично і здавна. В одинадцятому номері журналу “Дружба народів”⁴ за минулий рік надрукована моя стаття на цю тему; на жаль, її нещадно скоротили – замість двох авторських аркушів лишили трохи менш від одного.

Отже, в уяві виникає збірка, в якій мова йтиме про “малі” форми – оповідання та ліричні вірші. Потрібно це?

В ній не буде набридлої вченої рвачки, кандидатсько-докторської симуляції глибокодумності. Хочеться вільної, розкутої розмови, а не талдикання по “пунктах” і “параграфах”, записаних у філологічних підручниках, велемудрим авторам котрих наперед відомо, за якими правилами треба “аналізувати” (а насправді – розпинати) художній твір. Я внутрішньо аплодував у тих місцях Вашої доповіді, в яких затавровано вузьколобу начотницьку критику, – вона ще існує і, боюся, не поспішає у відставку...

Закінчуючи цей надто довгий лист, щиро бажаю Вам доброго здоров'я і щедрого врожаю на літературній ниві.

С. Широков

10.II. 67

м. Дніпропетровськ, проспект К. Маркса, 60
Будинок преси, редакція газети “Зоря”
Шейнін Семен Юхимович

* * *

Від Богдана Михайловича Антківа

5 квітня 1967

Шановний Олесею Терентійовичу!

Звертаюся до Вас з важливою справою. Маю бажання, якщо Ви не заперечуєте, створити з Ваших “Прапорonosців” сценічний твір для театру¹. Це досить важко, але можливо. В цьому є потреба і зацікавленість театральної громадськості.

Я працюю актором у Львівському театрі ім. М. Заньковецької і маю для цього певну підготовку. Прошу вірити, що художньої якості трилогії не зіпсую. Остання моя робота за твором Р. Іванчука “На зламі ночі”, поставлена у нашому театрі восени 1965 р., користувалася значним успіхом.

Прошу повідомити мене, як Ви ставитесь до мого прохання.

Це могла б бути інсценівка, або п'єса за мотивами трилогії, коли потрібно було б – за Вашою згодою – зробити деякі відхилення. Про це ми поговорили б окремо трохи пізніше, якщо Ви погодитесь.

Мені здається, що вистава могла б бути дуже цікавою і корисною.

Моя адреса:

Львів – центр,
вул. Чайковського, 18, кв. 5,
Антків Богдан Михайлович,
(дом. тел. 4–28–32).

З нетерпінням чекаю Вашої відповіді. Надіюсь, що не будете заперечувати.

З повагою

(Підпис)

5 квітня, 1967 р.
м. Львів

* * *

Від Олесья Степановича Юренка

9 квітня 1967

Любий Олесю, дорогий друже мій!

Надсилаю тобі два номери “Зорі Полтавщини”. Надсилаю – як продовження нашої чудової незабутньої зустрічі на полтавській землі влітку минулого року. Незабутньої!

У першому випадку (газета за 8 березня) ти побачиш – чим я живу, чим дихаю¹. Основа основ нашого життя, нашого буття, нашого невпинного руху вперед “Добре слово друга і сталь ріже” захопили й полонили мене повністю. І я віддаю для цього дні і ночі. Звичайно, моя полтавська хата – це ще не Будинок дружби народів. Проте і тут лежать скарби. Невеликі, а скарби! От коли б ти все-таки колись та й завітав до мене: це не козельщинська конюшня, де я колись з дідом Іваном сварився, що нема де книжок складати!

У другому випадку (газета за 9 квітня) ти прочитаєш свої листи двадцятилітньої давності². Прочитаєш – згадаєш... А для мене – це найдорожче за все на світі!

І скажу тобі по секрету: ні один лист твій не загинув. Все німці попалили, а твої листи у батьківському запічку вцілили. І ось я, коли мені буває часом тяжко, читаю їх. Читаю й пригадую 1932, 1933, 1934 і далі – рік за роком, – а які ми були. Листи і фото. Мабуть, є такі фото, яких у тебе немає...

Отакий я дивак дивний! Не можу інакше: що люблю, те люблю!

До речі, чи не передрукувала б “Літературна Україна” оці твої листи? Вони – як свіже повітря для нашої учнівської молоді, для наших педагогів!

А то ж... як для футбольних баталій – так хоч цілу сторінку!

І ще велика просьба для тебе: прочитай, будь ласка, копію листа одного з моїх башкирських друзів – Муса Галі. В листі я навмисне нічого не скорочую, не змінюю, щоб було все – як є. Прочитай. Подивись. Мені здається, що Муса Галі справді зачіпає деякі досить такі слушні питання, або, як кажуть вчені критики, “масштабні”...

Може б, хтось із молодших секретарів узявся б за це святе діло? Адже питання дружби – питання життя!

Я ні на чому не наполягаю, нічого не рекомендую, – так просто, – надсилаю листа Муса Галі, бо не хочеться, щоб ще одна мо-
лода душа страждала...

Живу так собі. І хліб і до хліба є. Здоров'я малувато. Але де ж його і візьмеш? Мабуть, пора й до Лейбика... Туди, за круг... А взагалі, я вже належу до більшості!

Олег – капітан ракетних військ.

Людмила – закінчила Ленінградський університет, працює.

Юрко – матрос-чорноморець. Восени вже додому.

Сергій – перейшов оце на 3-й курс льотного училища. Літає.

Володя – в сьомому класі. Вдався в батька. Певно, піхотинцем буде.

Одне слово, як ти колись мені писав, що то – мої найкращі твори. Воно чи й не так!

Зміна виросла. Обов'язки закінчуються. Батьківські, звичайно. А інших ще забагато і не хочеться бути пасивним.

Всього, всього найкращого – тобі, Валентині милій, дітям любим!

Обіймаю тебе сердечно.

Завжди і назавжди твій

Олесь Юренко

9.04.1967

Полтава

* * *

Від Романа Івановича Іваничука

12 квітня 1967

Шановний Олесю Терентійовичу!

Днями дізнався я від актора театру ім. М. Заньковецької Богдана Анткова¹, що Івано-Франківський театр запропонував йому інсценізувати Ваших “Прапороносців”. Розумію його хвилювання і бажання взятися за цю роботу. Але він чекає Вашого дозволу. Якщо Ви в принципі не проти інсценізації роману, то я від себе хочу Вас запевнити, що ця людина дуже солідна, сумлінна і твору не спримітивізує. Він інсценізував мій один твір, певне легший

для постановки, бо простіший, і в характерах не такий складний, але зробив добре, і п'єса йшла з успіхом.

Не загнівайтесь, що втручаюся не в своє, просто – просив мене Б. Антків поклопотати.

З глибокою пошаною

Р. Іваничук

12.04.1967

* * *

Від Івана Васильовича Казнадія

29 квітня 1967

29 квітня 1967

м. Київ, вул. Леніна 68, кв. 65
Гончару Олесю Терентійовичу

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Вся наша творча сім'я прикарпатців просить Вас прийняти у безмежну кількість привітань з першотравневими святами і наші щирі поздоровлення та найкращі побажання: доброго здоров'я, легкого пера та усе такого ж чудодійного слова!

Як тільки пройшла звістка про те, що Ви намірилися подарувати театру інсценізацію своєї “Тронки” (театру в широкому смислі цього слова), ми всі зраділи з того¹, що зможемо отримати насолоду од сценічного формування тих блискучих довершених образів, які Ви так талановито виписали ще в романі.

Дорогий Олесю Терентійовичу! Просимо Вас, хоч би через Вашого секретаря, сповістити нам – коли ми зможемо отримати Ваш варіант інсценівки, хай навіть українською мовою? Що для цього ми мусимо зробити, як нам поступити, чи, може, приїхати, чи куди звернутись?

Просимо коротенько сповістити нам на адресу:

м. Львів – Театр Радянської Армії, або тел. : 4–21–80.

Бажаємо Вам щиро дальших, ще кращих успіхів!

За дорученням колективу прикарпатців –

режисер-постановник театру,

заслужений діяч мистецтв УРСР *(Підпис)* *(Ів. Казнадій)*

* * *

Від Олесея Степановича Юренка*10 травня 1967*

Олесею, мій дорогий друже!

Спасибі тобі велике за твою доброту і слово твоє сердечне. По-весняному тепло та гарно на душі стає, коли ти напишеш мені. Бо нічого, нічого не забувається – все, що зав'язалося з пуп'янка, живе, цвіте і розвивається. Як хвиля за хвилею, так думка за думкою налітає і своїми ударами збуджує найтепліші, наймиліші спогади. І може, й справді я живу лише для того, щоб жити спогадами? А їх так багато, так багато... І кожна книга, кожний лист, які дісталися мені у спадщину від тебе, від Петра Йосиповича, від Павла Григоровича, від Володимира Миколайовича, від Максима Тадейовича, від Павла Михайловича, від Льоньки смаглявого¹, від багатьох знаменитих людей нашої епохи, – все це жива історія, все це невмируще, те, за що – я вірю – подякують і діти наші, і правнуки наші. А ще – і грузини, і чуваші, і тувинці, і азербайджанці, і вірмени, і якути, і ненці, і багато інших добрих людей. То недарма кажуть у нас у Полтаві, що добре слово друга і сталь ріже. Дружба людей – міцніша булату, сильніша водню, зброя, яку можна порівняти тільки з вольністю сонця. І той, хто таку зброю хоч трохи потримав в своїх руках, сам заіскритися сонцем.

У тебе ж – сонця! Сонця!

У тебе ж – радості людської море!

У тебе ж – все, що зветься невмирущим!

А хто я? Не втік – не впіймав. І все. А може, і не все. Може, щось корисне й зробив і відчуваю, що ще зроблю. Може...

Отож і переслідує мене сумнів: а чому справді ми не зустрілися того літа в моїй полтавській хаті? І я не можу собі цього пробачити. Відверто: я посоромився виказати свою убогість. Бо в мене тільки тих і скарбів, що книги, та листи, та спогади. Це – мої скарби. Для мене – найдорожчі, наймиліші. А може, я дивак? Може, я нагадую того садівника, що все збирається з верби груш втрусити?..

Ні, ні! То таки скарби.

Хочеться вірити, що ти й сам здивуєшся, коли прочитаєш свої листи 1932 року. 1934... 1936... 1938... 1940...² У мене їх давно випрохують вчені-перевчені люди, а я навіть не показую їх, ховаю,

як скарби³. Бо хто ж, окрім мене, може життєво правдиво розповісти про кожний факт, про кожне слово будь-якого листа? Ніхто. Прийде час – і я сам розповім людям, як жилося, як творилося.

Про ці саме скарби і йде мова в моєму попередньому листі.

І я дуже-дуже радий буду, коли ти завітаєш до мене, і подивишся, і почитаєш... Приїжджай до мене, хоч на днину, на часину приїжджай! Ти був і є найріднішим другом для мене.

Я страх як боюся, щоб ти не подумав, що я дивак та й годі!

Велика ти Людина. В тобі стільки від народу, від Леніна, від Горького, від Революції нашої, що й не сказати. То ти й сам розумієш добро, яка велика честь для мене, коли ти переступиш поріг моєї полтавської господи, і радості, і щастя. Хай щезне моя сумнівність. Нехай я ще раз торкнуся рукою твоєї зброї, яка іскриться сонцем, яка міцніша булату, сильніша водню.

Всього, всього найкращого і тобі, й родині твоїй милій.

Твій-претвій

Олесь Юренко

Покарай мене бідною будь-якою,

Тільки не мовчанкою зі мною!

10.05.1967

Полтава

* * *

Від Федора Костьовича Влизька

12 травня 1967

Дорогий Олесь Терентійович!

Я Вам дуже вдячний як батько Олекси Влизька за те, що Ви зробили, щоб увічнити пам'ять мого сина – радянського поета. Ви багато сил поклали на те, щоб пісні мого сина знали всі братні народи Радянського Союзу, щоб його переклали рідною російською мовою. Мій батьківський уклін письменникам України за те, що все зробили, що в їх силах, для мого села Сингаївки¹, де зараз є рішення сільради, щоб назвати одну з вулиць села іменем поета Олекси Федоровича Влизька, тобто мого сина. Я Вам дуже вдячний, що Ви на з'їзді письменників України в 1966 році згадали мого сина "незлим тихим словом"². Я також дуже вдячний Вам, що Ви надіслали до мене Левка Ілліча Полянського – побратима

мого сина, який також допомагає, що в його силах, і раз у рік приїздить до мене, щоб хоч раз навістити. Було б добре в 1968 році видати всі твори Олекси до його шістдесятиріччя.³

З великою пошаною до Вас
батько Олекси Федоровича Влизька

Федір Влизько

12.05.1967 р.

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

12 липня 1967

Дорогий Олесь Терентійович!

28 червня бюро Ужгородського МК КПУ відмінило рішення закритих партійних зборів у відділенні СПУ від 19 квітня. Йшло докладне вивчення моєї пояснювальної записки, що забрала од мене чимало нервів та здоров'я, нарешті вказано товаришам на неправильність необґрунтованих звинувачень, що мали місце, вказано і за відправку протоколу в Київ. Мені “щось” залишили (з суворой догани з занесенням до облікової картки догану без занесення), незручно ж було зовсім не карати – на зборах у нас були і виступали секретар МК КПУ і зав. відділом обкому партії. Прийняте рішення 28 червня теж настільки безпідставне, що маю всі основи для протесту. Певен, здоровий глузд візьме верх.

Даруйте за турботу.

Щиро Ваш

(Підпис)

Ужгород, 12 липня 1967 р.

* * *

Від Дмитра Михайловича Косарика (Коваленка)

1 вересня 1967

З великою радістю і гордістю поздоровляю Вас, наш славний Олесь Терентійовичу, з високою і творчо заслуженою Вами Ленінською нагородою¹ в дні нашого всенародного Жовтневого ювілею!

Склалось вже так, що Ваша творча діяльність, Ваше красне слово стало мистецьким чолом української словесності. В ньому і віковична мудрість народу, і краса національного образного мислення, і громадське дерзання до майбутньої ленінської гармонії в житті братніх, збратаних соціалістичних націй, і партійна справедлива принциповість у здійсненні Жовтневих начал нашого державного, переможного розвитку. Дяка і шана Вам, роботящому і зразковому трудівникові для всіх нас!

Ваш внесок в національну та інтернаціональну культуру вже сприйнятий плідно народними масами, але це лише розгін до Ваших наступних книг, це відчуває кожен, хто розумом і серцем слухає Ваше стимулююче слово, хто як зачарований, читає Ваші картини, характери, афоризми в діалогах і в авторській мові. Справді Ви синтетична сила в органічному розвитку слова М[арка] Вовчка, П[анаса] Мирного, М. Коцюбинського, А. Головка, Ю. Яновського. Але ж ми, читачі Ваші, виразно бачимо і все те нове і новаторське, що, спираючись на досвід класиків, Ви творите на сьогоднішніх вищих реєстрах художнього мислення змушнілого свого покоління.

Любимо Вас, чесного, прямодушного, правдивого, вірного сина радянського, українського народу, письменника ленінського гарту, громадянина-комуніста і визнаного ватажка такого загону народних синів, яким є нині колектив українських письменників.

Спасибі Вам за слово могутнє, за діло відважне!

Ваш читач

Дм. Косарик

Полтавська обл., Великі Кринки, с. Фидрівка

* * *

Від Олександра Ісайовича Солженіцина

12 вересня 1967

В Секретариат Правління Союза Писателів ССРСР

Всім секретарям Правління

Гончару А. Т.

Мое письмо IV-му съезду Союза Писателей, хотя и поддержанное более чем ста писателями, осталось без оглашения и без

ответа¹. Лишь распространились единообразные, по-видимому централизованные слухи, успокаивающие общественное мнение: будто архив и роман мне возвращены, будто печатается “Раковый корпус” и книга рассказов. Но все это – ложь, как вы знаете.

Секретари Правления СП СССР Г. Марков, К. Воронков, С. Сартаков, Л. Соболев в беседе со мной 12 июня 1967 г. заявили, что Правление СП считает своим долгом публично опровергнуть низкую клевету, распространявшуюся обо мне и моей военной биографии. Но не только не последовало опровержения, а клевета не унимается: на закрытых инструктажах, активах, семинарах агитаторов обо мне распространяется новый фантастический вздор – вроде того, что я бежал в Арабскую республику, не то в Англию (хотел бы заверить клеветников, что они побегут скорей). Наиболее же настойчиво видными лицами выражается сожаление, что я не умер в лагере, что был освобожден оттуда. (Впрочем, и сразу после “Ивана Денисовича” такие сожаления уже выражались. Теперь эта книга тайно изымается из библиотечного пользования.)

Те же секретари Правления обещали “рассмотреть вопрос” по крайней мере о печатании моей последней повести “Раковый корпус”. Но за три месяца – четверть года! – и это нисколько не сдвинулось. За три месяца сорок два секретаря Правления не оказались способны ни вынести оценку повести, ни принять рекомендацию о ее печатании. В этом странном равновесии – без прямого запрета и без прямого дозволения – моя повесть существует уже более года, с лета 1966-го. Сейчас журнал “Новый мир” хочет печатать эту повесть, однако не имеет разрешения.

Думает ли Секретариат, что от такой бесконечной затяжки моя повесть тихо исчезнет, перестанет существовать и не надо уже будет голосовать о включении или невключении ее в отечественную литературу? А между тем, начиная с писателей, она охотно читается. По воле читателей она уже разошлась в сотнях машинописных экземпляров. При встрече 12 июня я предупредил Секретариат, что надо спешит ее печатать, если мы хотим ее появления сперва на русском языке; что в таких условиях мы не сможем остановить ее неконтролируемого появления на Западе.

После многомесячной бессмысленной затяжки приходит пора заявить: если так произойдет, то по явной вине (а может быть, и по тайному желанию) Секретариата Правления СП СССР.

Я настаиваю на опубликовании моей повести безотлагательно!

Солженицын

(Підпис)

12 сентября 1967

* * *

Від Мірдзи Янівни Кемпе

2 жовтня 1967

Дорогой Олесь!

меня очень тронула Ваша телеграмма. Этот год полон неожиданностей – я получила звание Народного Поэта Латвии – и мне было стыдно смотреть на памятник Райниса. И эту премию я не ожидала – но все это заслуга хороших переводчиков, которые знают и говорят и пишут на латышском языке. Но Вы знаете, как трудно мне перенести все почести – я рада только за свой народ, мои бывшие ученики пошли далеко и стали новаторами, как Ояр Вацietис, Имант Зиедонис. Я развиваю дальше традиции Райниса, Судрабкална, много мне дал Пушкин – теперь перевела его около 2000 строк, в молодости, да и теперь, меня пленила горестно сладостная и сдержанная поэзия Анны Ахматовой, очень тронули ее стихи во время Отечественной войны – также ясный и чистый язык, весьма тонкий.

Я всегда Вас вспоминаю, Вы добрый и чистый человек, и если Валя говорит, что в Вас тоже есть тяжесть, то это судьба всех настоящих писателей.

Я всегда вспоминаю, как она горевала из-за Вашей служанки, которая разбила игрушки Вашего сына. Надеюсь, что теперь у Вас жизнь легче и светлее, хотя очень трудно найти доброго человека. Спасибо за все, что Вы сделали для меня, – во время украинской декады меня очень обрадовала моя книга на украинском языке, переживания в Каневе – и грустные, и счастливые.

Привет Вашей милой жене, счастья всей Вашей семье – счастливый праздник!

Ваша латышская

Мирдза

2.10.1967 г.

Рига

* * *

Від Олександра Трифоновича Твардовського

26 жовтня 1967

Пахра, 26.X.67

Дорогой Александр Терентьевич!

Прочел Вашу отличную и единственную речь на пленуме¹, где я не мог ее дожидаться, – не выдержал “пустоутробия”, занимавшего там, как мне показалось, главное место.

Но вот нашелся человек, который сумел, при сохранении всех необходимых условий публичного выступления, сказать о том, что болит и что тревожит всех людей искусства, достойных этого звания.

Позвольте же мне вместе с этим односложным, но искренним откликом на Вашу речь сердечно поздравить Вас с наступающим Великим праздником и пожелать Вам всего того, чего в этом случае можно пожелать.

Крепко жму Вашу руку.

Ваш

А. Твардовский

26.10.1967 г.

Пахра

* * *

1968

Від Віктора Федоровича Коржа

22 січня 1968

Шановний Олесю Терентійовичу!

Не можу я не написати Вам цього листа, бо хочеться не тільки Вам дякувати за дарунок – “Собор”, хочеться і поділитися з Вами радістю читацькою. Бо хоч Ви і автор, творець “Собору”, а належить вже він усім нам, а Вам, господарю, власноруч сотвореного світу і щедро дарованого його людям, може, нині тривожно – чи долинула музика митецьких дум до людського серця... “вона ж реально існує, ти здатен її чути, хоча інші, здається, до неї глухі”. Це так. І невиліковно глухі “висуванці” знервовано завовтузяться, бо інтуїтивно уловлять довкола себе якесь дослухання того реального, на людських обличчях його побачать (але таки не почують!), а згодом зіткнуться з життєвим проявом здатності людей чути високу мову мистецтва. Як з повинню зустрінуться, але не потонуть (на превеликий жаль!), загойдаються поплавцями на бунтівливих хвилях народного духу, швиденько освоють і глибинність, і свавільний плін тих хвиль, ще й орієнтуватимуть їх суворо дотримуватися певних берегів... грець з ними, з тими “висуванцями”... На вівтарі “Собору” запалений вогонь, що спелить їх, прочитано їм вирок, і не лише творцем “Собору”, а й самими людьми, котрим дарований він... І приречені такі “висуванці”, хоч і владарюють поки що...

Коли б храмостворитель не був певен, що люди почують музику його витвору, то, звісно, не був би воздвигнутий той храм, бо стверджувать лиш високість власного художницького духу своїм витвором – заняття марне (є інші способи вознестись над буденністю, суєтністю буття).

Важливіше інше – вгадувати в людському вирі тих, хто чекає розмови, яка освятить душу, очистить її од сумнівів і гіркоти зневір'я, розвіє житейську втому, покличе до сонячних обріїв самовдосконалення.

Важливіше, мабуть, усвідомлювати, що такі люди, коли не живуть нині, то будуть, і задля них злет художницького хисту, що промовляє аж од неба нескаламученими словами правди про навролишне, про летючий час.

Так, певне, думали ті, що воздвигали собори задля прийдешніх, не знаючи їх, та вірячи їм. Щось хотіли вони нам сказати, і не лише про височінь своєї душі – скарбниці прекрасного – а й про нас... Будити в нас думку про себе самих... (“Як бути справжнім? Як досконалитись? Як маєш повестись, щоб відчутти себе перед лицем всесвіту справді вінцем природи?”)

Ви сприйняли художницьку заповідь тих славних храмостроїтелів, воздвигли напрочуд довершений “Собор”, куди і закликали нас під чисті куполи, аби сказати нам устами того вчителя-страдника:

– Собори душ своїх бережіть, друзі... Собори душ!..

Ці слова, мовлені урочисто і заповідно, видаються мені стрижнем всієї філософської концепції роману. А вона – у войовничому протиставленні “соборів душ” Миколи, Івана, Віруньки, Нечуй-вітра, Єльки раковим пухлинам душ “висуванців”, “земноводних плазунів кар'єризму” та всіляких Таратут, Обручів, що є, насамперед, носіями духу руйнації, естафети анархізму, взятої од чорного вогнища, котре хоч і згасло, та темними жаринами убереглося в притьмарених свідомостях і часто ранить днину, змушує її застогнати од болю.

Саме од чорного вогнища оте паразитичне світовідчужання “юшкоїдів”, “ходячих шлунків”, їхня ізольованість од людської родинності, егоцентричність їхніх існувань, вчинків, нікчемних помислів.

Їхали ми з Сергієм Олексійовичем Завгороднім з Новомосковська (мали там виступ перед партійним активом, де й сповістили про появу у світі “Собору”, сказавши про свої перші враження) і говорили багато про роман. Сергій Олексійович гадає, що Нестор Махно “принесений в жертву Яворницькому”, а насправді є

постаттю визначнішою і вимагає якогось додаткового освітлення (звісно, вже в іншому творі). Я ж переконаний в доцільності такого “жертвопринесення”. Саме так – знищити бога руйнівницьких діянь (духовно, філософськи) і вознести, освятити перемогу іншого, що всією своєю діяльністю звав людину до людяності, до джерел, до коріння. Возвеличити мудрість діянь того, хто “не тільки ж пищалі розкопував та оковиту”, він “видобував з небуття самий дух козацької республіки, затоптаной невігласами, які й про Марксову оцінку забули”. Возвеличити далекоглядність того, хто, здається, прозрівав у майбутнє, бачив прихід тих, кому “дорогий у ній отой дух вольності, патріотизму, що жив широко, весело...”, котрі “за цим саме зголодніють...”

У “Чорному вогнищі” чується мені засудження всякчасних браконьєрів “різних рангів, у різних сферах”, болісне відчуття, що й опісля зникнення чорного полум’я анархії вони можуть стати “надто помітною постаттю часу”.

І сподівання на непорушність світогляду нових поколінь, які з певністю будуть промовляти:

– Я вірю в будівничих. У зміни вірю: руйнач, вандал уже проклятий нами і буде проклятий майбутніми теж...

Розмова Миколи з Геннадієм-технократом стверджує мене в переконанні святості того “жертвопринесення”. А контрастне зіставлення Чорного і Бхілайського вогнищ є вражаючим і художньо зовсім невимушеним. Це є, гадаю, Вашою цінною композиційною знахідкою, бо воно лиш підносить первинну думку (вона сильно пролунала раніше) про торжество творчого начала, будівничого духу над виром руйнації, вандалізму; воно утверджує, квадратує мої почуття і емоції, викликані стежинням “Чорного вогнища”.

Хай батько Махно буде тричі цікавою історичною постаттю (як експериментатор “влади безвладдя”, хоч у “Чорному вогнищі” він сам своїми роздумами розвінчує химерну антонімічну суть своєї ідеології), але його нищить сама історія. Малювати його якось інакше – було б, гадаю, художньою хибою, філософською уступкою. Мені втішно, що в романі Махно саме такий – пігмей супроти титана. До речі, справа ж зовсім і не в постаті Махна. Корінь – в ідеологіях, в світоглядах, в філософіях...

Єлька!.. Що за дивний образ, що за ніжнотканна душа! Ви знаєте, Олесею Терентійовичу, як би мені хотілося, аби там, біля собору, вона відштовхнула тваринницьку жадобу бригадира, аби обійшлася з ним так само, як і з тим, що в армії “наїдається повністю” чи з “теоретиком кохання”... (Кричати хочеться – відштовхни його, не дай збруднити долю свою, муки твої не тільки тобі болітимуть!..)

Може, хай би вона пішла з села, як протест, од існуючого – од приниження безпашпортності, од сприйняття тебе лише як “робочих рук”, розуміючи, що є місця, де “не тільки витворюють блага, а й самі й пожинаяють їх”. Вона любить людей, котрі “не всі ще пісні за кукурудзою та силосом позабували”, але все ж йде від них, більшучи, картаючи розлукою з рідним, скорившись бунтівливому розуму своєму, здатному сприймати все, як воно є, а тому спроможному дати їй право вибору долі втішнішої.

Тоді, правда, щез би інтимний трагізм образу, він лунав би в одному плані – соціальному. Гадаю, М. Малиновська¹ сприйняла Єльку надто вузько, глянувши на її долю лиш як на “історію морального відродження, перемоги над «відчуженістю у житті»”. Припустимо, що Єлька відштовхнула домагання бригадира. І село не заговорило про неї – “зловтішно, по-обивательському, банально” (М. Малиновська).

Невже б вона – злототканна, возвишена душа – невже не здійнялася, аби вивільнитись зі стану одноманітної буденщини, духовної присмерковості, на яку її прирікали існуючі умови на селі, котре все ще очікує, доки зітреться та “грань”, а тимчасом все більш безлюдніє?

Люди йдуть із села не тільки із-за якихось особистих трагедій, не лиш тому, що на селі всі про всіх все знають, а з інших причин... Сергій Олексійович [Завгородній] каже, що в романі немає проблеми “міста і села”. А я стверджую, що вона є в романі, як і в житті. Бо сприйняв зачудованість Єльчиного погляду на місто, “де не тільки витворюють блага...”, бо багато що в романі промовляє мені, як і кожному, не тільки шанобливо називати мешканців села “невтомними трудівниками” (в промовах і у передових), але й дбати про них, робити щось, аби “творці благ” і користувалися ними, не жили в якомусь жертвовному затінку.

Отже, Єлька не лише “зневіра в людях”, “відчуженість” внаслідок кривди, а потім – повернення до людей. Єлька – логічний протест проти потьмареності буденного побуту, проти знецінення “собору душі”, проти абсолютного перевтілення в “робочі руки”.

Але ж сталося... Сталося Єльчине падіння. Може, це – наслідок того ж сільського буття (зізнання Гальки-переростка на питання “чого не вистачає...” – хлопців (!) І гіркий жарт щодо газових балонів – “Оце, мабуть, наші женихи...” Все це – од життя...), може, і сама логіка природи – дівоче зацікавлення таємничістю кохання. Сталося – і Єльчина душа травмована. Особиста її трагедія, звісно, робить образ об’ємнішим, психологічним.

Але мені особисто хотілося б, аби вона прийшла у місто – чистою, недоторканою, святою. Аби було свято зустрічі двох непотьмарених, як обійми двох сонячних променів.

Даруйте мені, Олесю Терентійовичу, за такий чисто читацький суб’єктивізм і наївність. Я полюбив цей образ, як, приміром, люблю Гафійку М. Коцюбинського...²

А втім, може, та ніч біля собору була конче необхідна (як суворо, художницьки скупю, виписане світання опісля тої ночі – перечитував безліч разів і, здається, чув стукотіння Єльчиного серця...

“Вранці пуге було небо, хмари убогі пливли над собором, а вітер улігся, на сході краєчок неба холодно, криваво червонів. Двері собору були відчинені: починали видавати комбікорм”). Може, та ніч непотрібна, аби одсунути на задній план “культ цнотливості”, котрий декому очі сліпить на “собор душі”, на долю людини. Може... Не знаю... А Єлька пам’ятатиметься, бо жива вона, бо сприймається не тільки як літературний образ, а як реальна людина.

Даруйте мені, Олесю Терентійовичу, за такого довжелезного листа, але мені хочеться і хочеться говорити про враження од Вашого “Собору”, бо ж він “повен, повен всього!” Роман Ваш здатен фільтрувати людську душу од житейського бруду, вивести її зі стану депресії, байдужості. Насамперед – людьми, які живуть у творі, яких відчуваєш, минаючи обов’язковий бар’єр умовності мистецтва. Мене полонило відчуття морального здоров’я мого народу, його “нерозчепленості”, його гуртування доокруж світлого. Особливо це відчутно в розділі, де “Зачіплянку цього дня ніби

гедзі покусали: багато було злих...”. У людей вкрадена певність на збереження Собору. Які вони тут одностайні, злютовані, красиві своїм гнівом. І Федір-прокатник, і Шурко-водій, і Олекса-механік, і Шпачиха (вона полюбилася, попри все, ще з моменту, коли “накульгуючи, пригинцем бігла через городи серед снарядного свисту” приймати народженого посеред пекла бою Миколу. Той епізод взагалі вражаючий по своєму підтекстовому могутньому філософському звучанню).

А Орлянченко, а згодом і Геннадій – технократ!.. Скільки здорового глузду проглядає крізь їхній скептицизм, милі вони своєю небездумністю, ненівельованістю під загал (не просто “людина-цегла”, “будівельний матеріал”).

І просто – художні деталі, котрі лише од погляду художника (“Біля гравців довкола столика і жабенята стрибають, кмітливі створіння, знайшли дотепний спосіб полювати на комашню; помітили, що обпікшись об електричну лампочку під ліхтарем, комашня звідти сама сиплеться, тільки лови її, вже підсмажену...”). Або картина прогону череди у місто на бойню. Щось в ній трагічне, щось символічне, щось од тривожності “полігонного” (слово для віршів!) світу – “з важким шелестінням, помукуванням, деколи аж стогнучи, сунуть і сунуть на місто, на його багрянні дими і, мовби зневажаючи на те, що їх жде, якось майже погірдно несуть на бойню, під молотки, свою круторогу волю, степове життя”. Це – класично...

А Миколин запис солов’їного співу на магнітофонну плівку! Він зичить в душу якоїсь тривоги, бентежних роздумів, потаємних благань, аби кам’яні будівлі майбутніх велетенських міст, аби жорстока експлуатація природи, надто “раціональне” користування нею не призвело до того, щоб наші нащадки слухали солов’їний спів саме в такий спосіб...

Або гірка іронія, мудрість людська в примовці-жарті “Спасибі Тарасу за шифер і за трасу!”... Ні, таки Ваш “Собор”, Олеся Терентійовичу, “повен, повен усього”...

Мене ще цікавить одне. Ви, певне, пишучи фінальний розділ, мали безліч варіантів. Мене, звісно, як читача, цілком влаштовує “hary end” – Микола живий, хоч п’ять ножових ран зазнав, “одна з них на міліметр від серця”... Мені спало на думку – що коли б

він помер?! Як би тоді трагічно і протестуюче звучало безглуздій драмі життя (згоден з Іваном Баглаєм) Єльчине: – Я люблю тебе... Люблю! Люблю! Як би звучало “Жде Зачіплянка Баглая свого... Матір’ю жде... Жде сліпучістю саги... Жде з отих берегів незаних, з останньої найтаємничішої подорожі, з якої ніхто ще не вертавсь...” Куди пішов і Нечуйвітер... Тоді б і Микола, і Нечуйвітер були б жертвами проклятих нащадків анархізму (адже Нечуйвітер вив’янув од журби усвідомлення пустоцвіття свого “висування”, вірніше, це прискорило його кроки в небуття. Так?). І яким гнівом палали б серця до тої погані житейської – духовно розхристаних “оргіян”, які, звісно ж, од “Чорного вогнища” мають родовід, і який присуд був би їм – в “соборах людських душ”!

Але, певне, це було б художницькою жорстокістю і, повторюю, я радий, що Микола живий. Хоч думка (чисто в експериментальному порядку) майнула протилежна.

І ще. Отой спомин Нечуйвітра про звичай далеких островитян напередодні миті поринення у “якийсь червоний, в’язкий туман”. Що це за дорогоцінний шматок художньої тканини. Як він потрібний для філософської ідеї роману, як пасує до “собору душі” Нечуйвітра!

Дорогий Олесю Терентійовичу! Я безсовісно багато забрав у Вас часу своїм листом (а коли уявити, скільки Ви їх отримаєте після друку “Собору”!). Звісно, можна було сказати коротко своє людське, читацьке “Спасибі”, подякувати за радість від Вашого дарунку. Мені ж забаглося сказати і більше. І про гордість за Ваш талант, за нашу літературу, за Україну – не архаїчну “соборну”, а могутню, життєспроможну, з величними “індустрійними соборами”, з розквітаючою культурою, з народом, який живе в “глибинних двиготах, загадкових, ніби підземних гулах”. Найбільше – гордість за душу народу, – найвеличніший Собор України, – майстром якого Ви є.

Хочу побажати Вам світлих днів, здоров’я.

З пошаною

Віктор Корж

22.I.1968 р.

Дніпропетровськ

* * *

Від Олександра Івановича Ковіньки

25 січня 1968

Дорогий Олесю Терентійовичу.

Прочитав Ваш роман “Собор”. Читав, хвилювався і невимовно радів. Ви сотворили чудовий літопис про славних людей, славної землі української.

Велике Вам спасибі!

Із щирою до Вас повагою

Ол. Ковінька

25 січня 1968 року

* * *

Від Івана Сидоровича Бокого

8 лютого 1968

8 лютого 1968 року

Шановний Олесю Терентійовичу!

Прочитавши Ваш роман “Собор”, я не міг утриматись від того, щоб не написати кілька слів про нього в нашій районній газеті¹. Знали б Ви, з яким захопленням читачі знайомляться тут з новим Вашим твором! Все в ньому чарує – і широта художнього мислення, і сміливість, мужність у відстоюванні наших ідеалів, і непередавана краса Вашого письма. Звичайно, виступ районної газети про “Собор” буде для Вас тільки відголоском тієї широкої слави, тієї всенародної луни, яка йде вже слідами “Собору”.

Мені вдвічі приємніше посилати Вам газету, бо Ви не тільки наш великий художник-земляк, а ще й почесний колгоспник села Фидрівки нашого району (це підтверджує й том “Полтавська область” з “Історії міст і сіл УРСР”, який щойно вийшов з друку). Отже, земля, яка вважає Вас своїм краєвцем-трудівником, свідчить, що трудитесь Ви подвижницьки, чесно, обдаровуючи людей своєю щедрістю й мудрістю.

Щире спасибі за “Собор”, за ті непрості почуття, які я відчув, читаючи його.

З пошаною і сердечним вітанням від колективу глобинських журналістів і читачів, шанувальників Вашої творчості

Ів. Бокій

Глобине

Полтавської області

* * *

Від Григора Михайловича Тютюнника

16 лютого 1968

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Щойно прочитав “Собор”. Орлиний, соколиний роман Ви написали, роман-набат!

О, як засичить ота наша ретроградська гидь, упізнавши сама себе; яке невдоволення Вами висловлять і, звичайно ж, вишепчуть на вушко начальству ображені, старі й новітні (уже наплодилися!) екстремістські жеребчики, що граються у вождиків, позаяк дозволено і навіть “поощряється”; як незручно почуватимуть себе “обдаровані хлопчики”, що шукають собі зручненького, з грошиками, затишку в українській літературі й посміхаються при слові “громадянин” так, ніби все на світі збагнули, знайшли йому ціну, ніби кажуть тими посмішками: “свята наївність”...

Їх шкода. То, може, хоч Ви скажете “Собором”: не туди, отроки, ось вам знамено!

Але не тільки це спонукало мене писати Вам, Олесю Терентійовичу, і не стільки це, як велике, радісне почуття гордості за Вас і за народ, що Вас народив. Кажу це не з любові до “високого штилю” – він не личить мені, я не личу йому, – а з глибокого, кривного переконання й любові до Вас, як до старшого, мудрого й мужнього брата.

В наш час, ніби тихий, ніби бла́гий – тільки вужине шелестіння під ногами чути... – і “Собор”! Здавалося б, “усе мовчить, бо благоденствує” (як же: телевізори над шиферними сільськими дахами, пенсії колгоспникам, колективне керівництво, патріотизм, однаковий для всіх, як віцмундир) – і “Собор”! Здавалося б, нормалізація (як же: культу не було, були “окремі помилки”, генерали аплодують стоячи його ім’ю, названому начальством; керівниці дами, комсомолки в сорок років, переконують письменників-початківців, що 37-й рік не такий уже й злочинний, що декому тоді справедливо “дали прикурить”) – і раптом “Собор”. Здавалося б, усе минулося, “прошло без сучка й задоринки”: народ, від якого забрано й приховано історію його ДУХУ, як приховують від прийомної дитини, хто її батьки і куди вони поділися, – народ цей звик, “безмолствує” – і раптом “Собор”!

І ще: Ви, Миколо Гавриловичу, мріяли про дюралеві й скляні палаци і про те, як у них житимуть щасливі люди майбутнього – ось вони, ці палаци, а ось і люди¹. Знайомтесь! Тут є директор (підполковник у відставці), тумбочки біля ліжок, липучки, стукачі й шашки; тут борються за звання...

Це написано геніально, Олесю Терентійовичу, тому й страшно, жахливо...

Ви ненавидите доземні уклони. Розумію Вас глибоко. Але є випадки, коли ми кланяємося з радістю, з священним душевним трепетом – я за такі поклони і вклоняюся Вам саме так.

16.02.1968 р.

Григор Тютюнник

P. S. Цей лист написано без чернеток і копій, тільки Вам.

* * *

Від Феодосія Кириловича Рогового

2 березня 1968

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Разом з редакційним листом свого Вам пишу. Можливо, це не до діла (неетично навіть), та все ж наважуюсь слати свою оповідку “Стахановець”¹. Прочитайте, будь ласка, свою думку про неї навіть після вивівши. Для мене це буде он яким святом і своєрідним орієнтиром.

Щиро прихильний до Вас

Ф. Роговий

P. S. Коротко про себе. За фахом я вчитель. Оце лише другий рік в газеті. Пишу несміливо і тяжко. Децю, мабуть, вдається, бо друкували в наших українських журналах та газетах. А все ж несміливо і тяжко...

Не вважайте за нахабність. Можете – поверніть рукопис.

Ваш

(Підпис)

Моя адреса:

м. Полтава,

вул. Ватутіна, 3

Редакція газети “Комсомолець Полтавщини”

Роговому Феодосію Кириловичу

2.III.1968 р., Полтава

* * *

Від Сергія Романовича Бурлакова

13 березня 1968

Шановний Олесю Терентійовичу! Спасибі за високопоетичність мислення, за (нрзб) вільність світовідчужування, якими на-снажений Ваш роман “Собор”. Спасибі за життєствердні гармонії, за його мистецьку грацію. Специфіка газетної рецензії не дозволила висловити все те, що розбуджує в глибинах ества Ваш новий твір¹.

З повагою

Сергій Бурлаков

Дніпропетровськ, 13.03.1968

* * *

Від Івана Сидоровича Бокого

26 березня 1968

26/III 1968 р.

Шановний Олесю Терентійовичу!

Не знаю, чи не видасться Вам цей лист невчасним, недоречним, але я просто не можу мовчати вже. Я був у Києві в дні Вашого ювілею, був на самому вечорі, про який враження нестиму все життя (приїхав туди я спеціально, а водночас привіз своєму науковому керівникові О. К. Бабишкіну дипломну роботу), чув про різні погляди на “Собор”, а з Вашого виступу зрозумів, наскільки вони розходяться і до чого договорились його критики. Але того, на що зважилась сьогодні “Радянська Україна”, я не сподівався¹. Не сподівались і товариші, які полюбили “Собор” (їх, можу Вас запевнити, тут немало), зрозуміли його. Зрозуміли не так, як товариші Юрчук і Лебеденко. Зрозуміли як комуністи, побачили в романі щирий, правдивий, по-надійному безкомпромісний погляд на життя.

“Радянська Україна” пише, що герої роману похмуро сприймають довколишню дійсність. Де ця похмурість, я не знаю. Якщо нею вважати складність життєвого матеріалу, картини, що постає з роману, то де тут правда? Якщо “похмуро” сприймаються окремі, вирвані, як кажуть, з живим фрази, то де ж осмислення загального

звучання, концепції роману? Якщо “похмурість” бачиться у “явному перебільшенні сили” Володьок, то де тут перебільшення? В чому воно?

Та не мені говорити Вам це. Ви, як автор, все це краще за нас розумієте. Але боляче, боляче читати наклепницьке: “...на поверхню впливла холодна байдужість до людей”, яка приписується автору твору, що прозвучав думою – палкою, гарячою! – про людину, про народ. Вигадкою звучить і явно надумана теза про протиставлення керівників “загальній масі трудівників”. Це ж явно упереджене прочитання роману, “запрограмоване” з ясно вираженою метою спаплюжити письменника.

При зовнішній “доброзичливості” стаття прозвучала як відголос давно похованої вульгарносоціологічної критики. Перекопати вона може хіба тих, кому думки, ідея “Собору” не до душі, хотів би в літературі критики причесаної, пригладженої, хто не хоче утруднювати себе думками, а волів би споглядати, жити Обломовим².

Мотивування критики “Собору” складною політичною обстановкою, ідеологічною боротьбою мені здається натягнуте. І боротьба, і складність обстановки є, та де ж “ідейна невизначеність” у романі? Що може в ньому лити воду не на наш млин? Просто дивно, як можна кидати таке серйозне звинувачення комуністу, що в творі своєму обстоює глибоко партійні позиції. Невже такий серйозний офіційний орган, як “Радянська Україна”, всерйоз сприймає оті ворожі провокації щодо “Собору”, про які я чув у Києві (не знаю, наскільки вони правдиві, але це моє думки про “Собор” не змінює)?

Тут, на місці, мені доводилося чути (з уст “високих” осіб) негативні думки про “Собор”, різкі, лайливі заяви на адресу автора. Хотів тоді я озватись до Вас, написати в “Правду”, бо думки ті “високі” позичали “згори”. Та не хотілось турбувати Вас, завдавати клопоту, бачу тепер, що даремно піддався безпечності. Не знаю вже, що можу зробити зараз. Однак рецензію свою про “Собор” я включив у дипломну роботу, десь на початку травня захищатиму її в Києві на факультеті журналістики університету. Бо “Собор” любив, люблю і любитиму, багато він сказав мені і багато відкрив у житті.

З щирою повагою і вітаннями з Першотравнем.
Ваш вдячний читач

Ів. Бокій

Р. S. Прізвище моє, може, Ви вже й забули – не до цього зараз. Колись, ще в лютому, писав я в своїй районній газеті про “Собор” – у Глобиному³; тепер я пишу не з Глобиного, а з свого рідного села⁴, де готуюсь до екзаменів і захисту дипломної роботи. Вибачте за такого довгого листа.

* * *

Від Олега Кіндратовича Бабишкіна

30 березня 1968

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Дозвольте привітати Вас з ювілеєм, побажати козацького здоров'я, невтомності у праці над новими книгами, новими відкриттями, без яких уже не можемо уявити духовне обличчя нашого народу.

Шкода, що не встигну привітати Вас у цей день книгою про Вас і Ваше слово¹. Тішусь хоча б тим, що написав її, що хоч щось про Ваш талант спромігся сказати.

Знаю, що не хочеться згадувати, скільки років за плечима. Обступають вони, а з ними й недуги. Не можу та й не хочу в'язати це з Вашим ювілеєм. Для мене він – це “Собор”, твір, якого роками чекав наш народ український в надії, що красне письменство, вірне заповітам його творців, є і залишиться честю й сумлінням народним. Саме такою є Ваша нова книга, сумління народу нашого. І за це вам найщиріша вдячність і пошана.

Прийміть у цей соборний день рідної літератури нашу сердечну любов – мою, Зініну, доньчину, синову, моїх студентів – Ваших незрадливих шанувальників.

Ваш

Ол. Бабишкін

Київ
1968

* * *

Від Андрія Федоровича Євенка

31 березня 1968

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Мене питають мої друзі-вчителі: яка твоя думка про “Собор” Олесея Гончара? Напиши...

А в мене випав такий важкий час у житті, що я й читати не міг, лише по кілька сторінок вночі. І не писав я ще своїм друзям про “Собор”. Але прочитавши роман напередодні Вашого 50-річчя, сердечно вітаю Вас з ювілеєм і від душі бажаю Вам у першу чергу здоров’я і довголіття, не можу не сказати й про Ваш “Собор”: який же Ви талановитий письменник, який сміливий, мужній чоловік! Скільки ж наболілого з нашого життя знайшло місце в “Соборі”! На кожній же сторінці хочеться щось підкреслити, виписати собі, на кожній сторінці є над чим задуматися. Кажучи відверто – дивуєшся: як Ви встигаєте так багато бачити в житті, стільки знати, відчувати?! І гострі проблеми, які треба краще вирішувати, ніж досі, і тема особистого життя, кохання, сім’ї, старості, життя й смерті – всюди перлини, які вражають глибиною, знанням, правдою. І все – наше, радянське, все – з наболілої душі...

Ще посилилось, поглибилось набагато те враження, яке залишилося від з’їзду письменників, в “Соборі”, зокрема, знайшло своє місце і те, що Ви говорили на з’їзді.

Ви, Олесю Терентійовичу, безперечно великий і сміливий хужожник слова – хочеться сказати таке в день Вашого 50-річчя.

Бажаю Вам успіхів на нових творчих вершинах, здоров’я і щастя Вам і Вашій родині.

Міцно тисну Вашу мужню руку.

З глибокою повагою

Ваш
Андр. Євенко,
засл. арт. УРСР

31/III-68

* * *

Від Отара Анакійовича Баканідзе

Квітень 1968

Вельмишановний пане-товаришу.

Усім щирим серцем вітаю Вас, гордого сина України, зі славним п’ятдесятиріччям.

Багатовікове, невмируще українське письменство завше на-
дило наші серця. Ваше мистецтво ще дужче зміцнило й розвинуло
великі традиції, Ваше художнє слово полонило людей.

Який твір ізгадати: “Прапорonosці” чи “Таврію”, “Перекоп” чи
“Людину та зброю”, “Тронку” чи “Собор”; на якій новелі зупини-
тися поглядом?

Ваше влучне, животрепетне, карбоване слово палило наші
серця, воно в скарбниці народної культури залишило навіки ім'я
– Олесь Гончар!

Я радий, що Україна має такого славного сина, і пишаюся, що
він – наш щирий і вірний побратим.

Вірте й Ви, дорогий Олесю Терентійовичу, що я завжди схи-
лятимуся перед Вашим талантом і людяністю.

Зичу козацького здоров'я і нових ще й нових перемог на добро
народові.

З щирою повагою

Отар Баканідзе

* * *

**Від Василя Івановича Голобородька, Юрія
Володимировича Покальчука, Івана Михайловича Дзюби,
Євгена Олександровича Сверстюка,
Василя Семеновича Стуса та ін.**

Квітень 1968

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Сердечно вітаємо Вас у день Вашого 50-річчя.

Зичимо Вам тривалої молодості.

Від тих, що не змогли потрапити на Ваші вшанування, –

В. Голобородько, Ю. Покальчук, І. Дзюба, Є. Сверстюк,
В. Стус [та ін.].

* * *

Від Андрія Васильовича Головка

Квітень 1968

Шановні товариші!

Слова, які я хочу сказати, або точніш – яких я не можу не
сказати сьогодні дорогому ювілярові Олесю Гончару, видатному

українському письменникові, в оцей урочистий день його п'ятдесятиліття, це слова щирої любові, глибокої пошани, великої подяки йому за все те, що він, як письменник, уже зробив до сьогодні для нашого народу¹; за те, що ось вже впротяз чверті сторіччя з такою душевною щедрістю він обдаровує нас, мільйони читачів і шанувальників його могутнього таланту, своїми чудовими творами, сповненими глибоких і чесних дум про нашу радянську дійсність, про наших людей і наше майбутнє.

Далєбі, не буде аніяким перебільшенням, коли я скажу, що мало не кожен його твір (їдеться, звичайно, про основні, капітальні його роботи) завжди ставав визначною подією, а то і справжнім святом у нашому літературно-громадському житті.

І це – впротяз усього його письменницького шляху, починаючи від уславленої трилогії “Прапорносці”, написаної по свіжих слідах Великої Вітчизняної війни, і до останнього чудового роману “Собор”, який щойно з'явився на стелажах наших книжкових крамниць і який напевно теж не залежить на них, отак саме, як не траплялося цього досі з попередніми Гончаровими книжками.

Відтак цілковито природне питання: в чому ж “секрет” такої виняткової цікавості читачів та їхнього захоплення творами Гончара?

Я, певна річ, не зроблю тут ніякого відкриття, вже хоч би через те, що про це вже чимало говорено й написано ретельними дослідниками творчості Гончара. І все ж, – така моя думка, принаймні, – що про це зовсім не є зайвим хоч би й повторити, не без користі – особливо нашим молодим письменникам, у яких, на відміну од нас, людей старшого віку, все ще попереду, котрі перебувають іще в пошуках кожен самого себе, у процесі формування своєї творчої особистості.

Отут постать письменника Олесея Гончара та його творчий шлях багато в чому для нас і показові, й повчальні.

Як відомо, писати Гончар почав був (і друкуватися) ще до Великої Вітчизняної війни. Але сформувався як викінчений майстер художньої прози уже в роки війни – у трудних походах, в тяжких боях з фашистською навалою.

Саме ці кілька років і були визначальними в житті письменника Гончара.

І справа тут не тільки в тім, що війна стала для молодого письменника водночас суворою і мудрою школою життєвого досвіду, що тут, як, може, ніколи раніше в житті, бо на війні діють дещо інші закони, за якими людина тут, перед лицем можливої щогодини смерті, розкривається скоріш і повніш, Гончар здружився, збратався із своїми товаришами-соратниками по бойовій звиязці, котрі стануть потім і літературними героями його першого великого твору, і навіть не одного. Згадаймо його роман “Людина і зброя” та ряд прехороших новел про пам’ятні події тих років.

Але, повторюю, справа не лише в цьому.

Велика Вітчизняна війна була для письменника іще й школою його ідейного гарту, школою, в якій виховувався й мужнів його талант, у якій достигало в душі почуття своєї причетності та громадянської відповідальності за все, що діється навкруги. І не тільки на своїй Батьківщині, але на цілій планеті нашій, яку не кому ж іншому, а саме нам, радянським людям, випало, визначено було всім ходом історичного розвитку врятувати від чорного фашистського мракобісся.

Отже, тільки все це, разом узяте, і обумовило перший великий успіх Гончара при створенні “Прапороносців”, трилогії про високі моральні якості й душевну красу радянських людей, вірних синів багатонаціональної, але єдиної, як моноліт, соціалістичної Вітчизни.

Потім, коли вже й скинув солдатську шинель та звернувся до інших, “мирних”, тем, Гончар лишається завжди собою – достойним прапороносцем високих Ленінських ідей і ленінської непримирності до всього, що стоїть на заваді, що гальмує величний поступ нашого кількасотмільйонного народу до ясних обривів комунізму.

От за це і люблять, і шанують Гончара мільйони читачів: за те, що в кожному творі б’ється його палке серце і чесна напружена дума, що в кожному творі він порушує важливі громадські питання, які цікавлять і хвилюють радянських людей; за те, кінець кінцем, що з кожним новим твором Гончар, як і кожен справжній художник, “підкреслює” нам... даруйте мені оцей дуже прозаїчний, сказати б, “комунгоспівський” термін, але ж він дуже точно визначає основну соціальну функцію художньої літератури, яка саме

і полягає в тім, що письменник (коли він справжній художник, спроможний розкрити душу людини, змусити читача полюбити своїх героїв, зріднити їх із читачем) цим самим, мовби “підселює” їх у наше особисте, інтимне життя. І стають вони рідними нам, часом навіть ріднішими за кривих родичів; і ближчими за деяких багаторічних і цілком реальних сусідів по комунальній квартирі, з якими роз’їхалися по різних будинках, то, буває, не відчуваєш ніякої потреби навіть хоч би зустрітися з ними, коли-не-коли. А художній образ, що запав тобі в душу із книжки, – повік із тобою, як твій друг і порадник у найтяжчі години твого життя, як мудрий співбесідник і добра душа, на яку хочеться бути хоч трохи подібним...

І Гончар якраз великий майстер по отакому – ще раз даруйте мені, – “ущільненню” душ наших своїми героями.

Плодотворне навчання у класиків виявляється в творчості Гончара у глибокому проникненні його в психологію людей, у майстерному володінні словом, у лаконізмі, у відразі до марнослів’я, у простоті (але не тій, що від бідності, а тій, що навпаки – од багатства, од прозорої ясності думки), про яку колись мріяв отакий велетень російської літератури, як Лев Толстой, коли записував у свій щоденник: “Простота – вот качество, которое я желаю больше всего”.

І що особливо радує нас, – це те, що від твору до твору майстерність Гончара зростає. І зараз – до свого п’ятдесятиліття – він приходить у повному розквіті своїх творчих сил.

А попереду – друге п’ятдесятиліття. І знову – натхненна і не легка письменницька праця.

Отож побажаємо, товариші, нашому дорогому ювілярові, Олесею Гончару, міцного і доброго здоров’я, отак необхідного йому для плідної праці. І нехай оминають його стороною всякі незгоди і навіть просто прикрощі, які, дарма що тільки прикрощі, але й вони ранять вразливе серце кожного з людей, серед яких і письменник, далєбі, не становить собою ніякого винятку.

І великого щастя Вам, дорогий Олесею Терентійовичу! Щастя, яке, звичайно, складається з багатьох компонентів, але серед яких два (для нашого брата письменника) обов’язкові: це постійний творчий неспокій, по-перше, і по-друге, хоч коли-не-коли,

хоч вряди-годи відчути повнотою творче задоволення наслідками своєї праці.

Щастя Вам!

(Підпис)

3 квітня 1968 р.

А. Головка

* * *

Від Вацлава Жидліцького

2 квітня 1968

Київ, 2.4.1968

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

У дні Вашого ювілею я якраз у Києві і дозволяю собі приєднатись до лав шанувальників Вашого таланту та з великою приємністю поздоровити Вас з полуднем віку. Щиро вітаю (одночасно й з чудовим “Собором”, який я встиг прочитати у “Вітчизні” ще перед виїздом з батьківщини¹), бажаю міцного здоров’я, щастя і творчої радості! Хай не старіється Ваше молоде серце, що так плідно й енергійно б’ється на славу української літератури і культури взагалі!

Дозвольте у Вашій особі сердечно привітати цілу Україну, яка й мені дуже близька, мила і якось рідна.

З пошаною

Д-р Вацлав Жидліцький,

доцент української літератури Карлового університету в Празі

* * *

Від Бориса Дмитровича Антоненка-Давидовича

3 квітня 1968

Київ, 3 квітня 1968 року

Дорогий Олесю Терентьовичу!

Поздоровляючи Вас з плідним і славним п’ятдесятиріччям, я користуюсь нагодою, щоб сказати Вам те, чого Ви не почуєте на офіційній учті з уст дослідників Вашої творчості, але що я, про-

стуючи до останнього бар'єра життя, вважаю за свій обов'язок Вам висловити.

Не маючи з Вами близьких стосунків, а тільки на відстані придивляючись до Вас і Вашої літературної та громадської праці, я інтуїтивно відчув, що Ви належите до тої частини нашого народу, якій не байдуже, “як Україну злії люди присплять лукаві, і в огні її, окрадену, збудять”¹. Я зробив висновок, що Ви не тільки ніколи не станете гробарем нашої національної індивідуальності, але не задовольнетесь й роллю мовчазного учасника її похорону, хоч би то було задраповано в пишні фрази про злиття націй. Я не помилився. Всупереч панівним тенденціям тишком-нишком поховати все те, що дороге кожному українцеві з діда-прадіда, Ви зважилися з трибуни V з'їзду письменників України й з сторінок “Собору” голосно заявити, що наш народ – живий і, як і кожний народ, повинен мати своє належне місце під сонцем соціалізму. Ваш мужній голос широко пролунав по всій Україні й досяг найглибших закомарків людської душі, яку ще не проїв шашіль запродавства, кар'єризму й міщанства.

Ви, Олесею Терентійовичу, стали прапором нашого новітнього національно-культурного відродження, до Вас тягнеться все передує, що є в нашій соціалістичній нації, на Вас рівняється молодь і бере за зразок Ваше служіння своєму народові, на Вас покладають великі надії ті, що, сходячи з життєвого кону, все ще непохитно вірять, що “наша думка, наша пісня не вмере, не загине”².

Пишу про це не тому, що в славну річницю годиться казати ювілярові приємні речі, а тому, що Ваше становище в житті сьогоднішньої України зобов'язує Вас виконати – я не боюся цього гучного слова – свою історичну місію і справдити надії, які на Вас покладають.

Знаю, що нелегко буде Вам здійснити це, і, може, на Вашому дальшому шляху лежатимуть не тільки троянди, але й терни, бо ясний день заступає вечірній присмерк і заходить глупа ніч; може, й Вам випаде йти часом проти вітру, назустріч бурям і грозам, та людина, що взяла на свої плечі правду свого народу, повинна бути готова перейти через усі злигодні, бо, хоч би яка була темна й довга ніч, – однаково її заступить світанок.

Як би я хотів, щоб Ваша путь у невідому далечінь майбутнього легко стелилася й щоб Вам анінайменшою мірою не дове-

лося зазнати того, що випало на долю Ваших літературних попередників, творців і учасників українського радянського ренесансу 20-х років! Але хай і для Вас, як і для них, буде постійним девізом Франкове: “Лупайте цю скалу! Нехай ні жар ні холод не спинить вас, зносіть і труд, і спрагу й голод, бо вам призначено скалу сесю розбити”³.

Бажаю Вам, Олесю Терентійовичу, від себе й своєї родини багатьох творчих літ на радість і щастя нашого народу, на його славу!

З глибокою пошаною і твердою надією

Б. Антоненко-Давидович

* * *

Від Валентина Васильовича Бичка

4 квітня 1968

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Я знаю, що уже всі слова шани Вашому талантові, які тільки можна було сказати, висловлено, і мені важко щось додати до тієї правди, яка була в тих словах. Однак я все ж хочу не замовчати того почуття, яке є в мені до Вас уже давно і яке сьогодні під впливом Вашого ювілею, а ще більше під впливом Вашого “Собору” роздмухалося, немов племін.

Ще з дитинства у мене виробилася властивість все у світі поділяти на справжнє і несправжнє. На жаль, за свої більш як п’ятдесят я зустрічався здебільшого з несправжнім. І в нашій літературі теж, як і у всьому в житті.

Ви один з дуже небагатьох, в якому я відразу побачив справжнього. Справжнього письменника. Справжню людину. Справжнього творця. Справжній великий талант, нарешті!

Я не знаю, може, це не дуже звучне слово і мале для означення усього того, що Ви створили і ще, без усякого сумніву, створите. Але мені здається, що воно зрештою вирішальне і заміняє собою багато голосних, але малозмістовних слів. Особливо я переконався в цьому, коли прочитав Ваш “Собор”. Ви воістину знайшли справжній символ невмирущості і неминущості людського духу, що єднає усі три головні виміри – Минуле, Сучасне, Майбутнє. І коли раніше Ви брали за душу читача, і зокрема мене, головним чином своєю проникливою розмовою, то нині у “Соборі” мене по-

корила думка, всеосяжно глибока і разом із тим неосяжна у своєму розвої. “Собор”, без сумніву, уже став і стоятиме завжди у ряду тих творів, по яких судять не тільки про світогляд автора, а й про філософію нації, народу, епохи.

Дорогий Олесею Терентійовичу! Висловивши, може, й незграбно, головне, що мені хотілося Вам сказати, хочу приєднати до всього і свої щирі побажання Вам на Ваше друге півсторіччя. З них головне – щоб Ви були здорові і завжди у творчій силі. А все останнє прикладеться...

Міцно тисну Вашу руку!

З щирими й справжніми почуттями до Вас

В. Бичко

(Підпис)

4 квітня 1968 р.

Ворзель

* * *

Від Євгена Прохоровича Кирилюка

4 квітня 1968

Дорогий Олесею Терентійовичу!

Дозвольте ще раз найсердечніше Вас привітати (крім телеграми)!

Хочу пояснити, що моя стаття в “Радянській Україні” дуже скорочена¹: про всю ранню творчість, рівномірно в усіх дальших частинах і особливо в кінці, де я писав про “Собор”, про Вашу мову й ставлення до неї...

Схвильований Вашою вчорашньою промовою...² Вона змушує багато думати... Милувався Вами... Трошки боязно, щоб Вам не довелось пережити неприємності...

Хочеться від усього серця ще раз побажати Вам доброго здоров'я, хорошого сну, витривалості, душевного спокою...

З любов'ю до Вас

Євген Кирилюк

4.04.1968 р.

Київ

* * *

Від Івана Яковича Шишова

6 квітня 1968

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Дивлюся я на портрет Ваш у “Літературній Україні”¹, згадую промову в “ЦДЛ”² на тижні українських днів у Москві, героїв із Ваших високохудожніх творів і думаю про високу місію великого художника перед своїм народом.

Тепліє на серці, коли усвідомлюєш присутність великого майстра, бачиш і розумієш його велич. Як це приємно і затишно мати людину, котра зуміє сказати від імені свого народу. Ви на це, Олесю Терентійовичу, маєте право, як, може, ніхто серед нині живущих!

Післявоєнне покоління людей – то все Ваші вихованці. Бо носитиму в серці до скону найясніший образ в літературі світовій – Шуру Ясногорську. Я вірю, що то Ваш найулюбленіший герой. Ой, не те. Вашим героєм був і завжди лишиться наш український народ. Є такий народ на світі! І, придивившись, можна побачити в ньому елементи, притаманні всьому людству. Є такий народ! І він Вас шануватиме во віки вічні. Здоров’я Вам і класичних безмеж у просторі літературної праці в ім’я народу, що дав нам Шевченка і Франка, Лесю Українку і Василя Стефаника, Тичину, Рильського, Довженка і Олесья Гончара!

Цілую Ваші всемогутні руки!

Іван Шишов

06.04.1968 р.

Москва

* * *

Від Володимира Івановича Сіренка

7 квітня 1968

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Пише Вам молодий за кількістю книжок, та вже немолодий за віком поет з Дніпродзержинська – отієї Зачіплянки, де, на щастя, і собор іще цілий, і зустрічаються люди з душами високими, красивими та могутніми, як собори. А нагодою написати цього листа став Ваш новий роман, якого я дочитав днями. Наповнилось

серце гордістю за нашу українську радянську літературу, радістю, що з'явився нарешті і у нас роман віку, і захотілось написати Вам – поздоровити, поділитись думками.

Вихід у світ “Собору” – величезна подія. Цей роман, пробачте мені, вагоміший і “Прапорonosців”, і “Тронки”, хоча й невеликий. Та хіба кількість сторінок говорила коли про значимість твору? Ні, сто разів ні. Можна написати за життя одне лише оповідання, яке буде коштувати багатьох товстезних романів чи повістей, і навпаки. Та про це Ви і самі добре знаєте.

Мене збагатив “Собор”. Особливо вразила його правдивість, яка притаманна справжнім митцям усіх часів, його сповідальна чистота, мовна чарівність. Не міг без хвилювання читати про долю Єльки і Миколи, не милуватись красою їх душ, душі Ізота Івановича. А те місце, де розповідається про смерть старого металурга, зворушила мене до глибини душі. Вразив надзвичайний драматизм ситуації, майже кінематографічна яскравість цієї події – печальної і величної. Згадався Микола Вінграновський і подумалось: “Як би він зробив оце на екрані. У нього тонка поетична душа і хороший смак кіномитця”.

Є в романі і деякі недоліки, але вони настільки мілкі, що про них і говорити, мабуть, не варто. Та все ж скажу. Ви, наприклад, пишете, що у мартенівському цеху стоять конвертори. Насправді, конвертори у бесемеріському цеху, а на мартені – мартенівські печі. Але, повторюю, це дрібниці, які можна виправити одним рухом пера. І я гадаю, Ви зробите це, коли будете видавати роман окремим виданням. Хоча б це було скоріше.

Головне, Олесею Терентійовичу, не в цьому, в іншому, чого не виправити в романі, а в житті – тим більш. А справа ось у чому. Коли я читав “Собор”, мене весь час не кидала думка: “Мало, дуже мало у нас робітників, які б говорили українською мовою в цехах, в громадських місцях, а тим більше в інститутах, як Микола Баглай, скажімо”. І ця думка до деякої міри розхолоджувала моє сприймання роману, створюючи атмосферу якоїсь умовності. От якби я читав про життя колгоспників, селян, тоді не виникали б такі сумні думки. Та що вдієш, в цьому не наша вина.

Але все ж треба вірити в майбутнє, в його велич і світлість. І я вірю. Вірю, що вічно буде на землі український народ, вічно будуть стояти собори, як пам'ятники величі народної, що не буде

дурнів, держиморд-висуванців, отієї лободи, котра пнеться уверх, прагнучи заглушити все добре, посіяне людством, нашими предками, і що ми тоді будемо ще швидше просуватись вперед, до Ленінських вершин. Вірю, що і небо буде над нами чисте, озонне, і навкруги буде озон. До цього ми, радянські люди, прагнемо, заради цього живемо на оцій святій козацькій землі, боремося зі злом для добра, не думаючи про себе, не озираючись боязливо.

Коли читав “Собор”, згадав слова О. Полторацького з однієї статті, що була надрукована у “Всесвіті”. Він писав: “Від чого «тікати» радянському митцеві, якому оточенню протиставляти себе, що руйнувати, з чим конфліктувати на своїй рідній, визволеній від експлуатації людини людиною землі?” Тікати не треба, протиставляти себе теж не треба, а ось руйнувати бюрократизм, казенщину, пристосуванство, душевне браконьєрство та іншу гидь – необхідно. Треба принципово, мужньо виступати проти всього цього та іншого, що заважає нам ставати величнішими, сонячнішими. Адже там, де кінчається боротьба, починається болото, там вмирає життя, а література – поготів. І добре, що Ваш “Собор” написаний не за рецептом Полторацького, а за палким покликом душі комуніста, справжньої радянської людини, яка не байдужа до долі свого народу, країни, нашої справи. Тільки той справжній патріот, хто обурюється, а той, хто мовчить, боячись загубити шкіру, або ж одягає панцир байдужості – ворог. Такому все рівно, що буде завтра, післязавтра, тільки б зберегти куток, добру платню, тепле містечко. Якби всі слухали тільки Полторацького, то у нас і літератури не було б, а про такі імена, як Василь Симоненко, ми і не чули б.

У ці дні в обласній газеті “Зоря” з’явилися три рецензії на Ваш роман¹. Першу написав С. Широков. Вона позитивна. Та за неї редактор Орлик одержав, як я чув, добрячу нахлобучку². І тоді він організував ще дві рецензії. Одну із них підписав робітник заводу ім. Карла Лібкнехта Діхтяренко, а другу – науковець Мороз. В обох статтях Вас звинувачують у всіх гріхах, які є на землі, приписують Вам таке, що, мабуть, і не снилося. Дійшло до того, що Мороз написав таке: “Браконьєри можуть бути в усіх сферах нашого життя. Отож потрібно проти них вести боротьбу всюди, в тому числі і в першу чергу в галузі ідеології. Саме відхід від чітких класових позицій, сумнівні оцінки явищ можуть привести до такого

ідеологічного браконьєрства”. Натяк, як бачите, прямий. А Діхтяренко закінчив своє так: “На мій погляд, роман малохудожній, з багатьма відтінками газетного стилю”. Так от, якщо про ідейний зміст роману ще можна сперечатись, то те, що сказане про художність, – дурниця. Роман високохудожній, і в цьому його сила.

Хоч і запізно, поздоровляю Вас, Олесю Терентійовичу, з п’ятидесятиріччям, бажаю Вам ще довгих-довгих літ життя, бажаю, щоб Ви написали ще не один такий “Собор”, саме “Собор”, бо в ньому – дух і правда народу.

Я знаю, що Ви одержуєте сотні листів, особливо зараз, у ці дні, і у Вас не буде часу відповісти мені. Та коли напишете хоч декілька слів, буду щасливий, бо ціную Вас і Вашу творчість.

Вибачте за турботу.

З повагою
Вол. Сіренко

Моя адреса:

м. Дніпродзержинськ,
вул. Локтюхова, 8, кв. 39,

Сіренко Володимир Іванович.

Р. S. Пробачте, коли у листі що не так, особливо у граматичному відношенні. Я 20 років писав російською мовою, а оце вже більше року маю справу тільки зі своєю, материнською. Та про мою долю добре знають і В. Коротич, і М. Сингаївський³. Ще раз пробачте, може, дещо і недогледів.

В. Сіренко

07.04.1968 р.

* * *

Від Володимира Самійловича Бабляка

28 квітня 1968

Сердечний першотравневий привіт Вам та родині, Олександр Терентійовичу, найкращі побажання! Прочитав “Собор” – пісню народної правди! Щиро радий, що до прекрасної творчої долі своєї Ви дописали ще одну блискучу сторінку! “Прапороносці” і “Собор” – це два велети, два брати – гордість і слава літератури нашої! Схвилювався, зворушився “Собором”, бо всім серцем нині – у “Жванчику”¹, а я весь вік учусь у Вас!

Щодо статейки в “Рад. Укр.”, то більш веселої штуки останнім часом, бігме, не читав!² Особливо – рядків останніх, де автори “творчо” вичерпавшись, розплакались, мов малі діти, й стали гніватися на т. Малиновську. На мові Хоми Хаєцького це, можливо, звучало б так: “Як ви, свахо, посміли мого кума в середу хвалити? Хіба ви не знали, що в п’ятницю я буду, буду лаяти його?!”

Квола статейка, погана й з легким домішком підлоти. Маю на увазі так звані “звеличально-єлейні вигуки”, яких Гончар ніколи не потребував. А за ним і ми всі, чесні письменники українські.

Зі святом Вас, рідний, святом подвійним! Хай і надалі витає над Вами дух Леніна, щирість Шевченка, гордосте ви наша!

З глибокою пошаною

Володимир Бабляк

28.IV.1968 р.
м. Чернівці
на Буковині

* * *

Від Наталії Омелянівни Кащук

29 квітня 1968

29 квітня 1968 р.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Щиро вітаю Вас із святом Першотравня, вірячи, що хмари не заступлять сонця...

Напередодні свят вернула я з Кривого Рогу, де мимоволі стала свідком того, як організовувалися оті ганебні статті про “Собор”. Ще звідтам надіслала памфлет М. Малиновській. Та ба: “Літературці” теж не вільно деякі речі друкувати. Редактор тамтешньої газети аж на крик зривався, доводячи, що таким, як я, потрібні ідеї треба ременем вбивати, коли головою сприймати їх не можемо.

Болить мені Ваш “Собор”, болить, що ота лобода така поросла, що за нею й світа не видать, що порядним людям не знайти за цих обставин органу, через який би могли висловити свої думки, своє обурення розгнузданою, злобною компанією.

Молодь безроздільно з Вами. Кажу це не лише від свого імені. На заводі Антонова працює мій брат¹. Забрав у мене оба мої примірники “Собору”, на них тепер уже черга в складальному цеху.

Арсенальці подзвонили сьогодні, що написали Вам, запитували, чи зручно турбувати автора. Те ж саме і серед робітничої молоді, інтелігентних людей Кривбасу. І навіть хлопці з ЦК комсомолу говорять (не всі, звичайно, ті, що совість не проспали), що “Собор” відкрив їм очі, що правда – вона правда і є.

На Першотравень люди бажають одне одному веселих свят, ясного неба, весняного цвіту... Не наважусь повторяти ці звичні речі. Бажаю одного: душевних сил, щоби вистояти у цій колотнечі, щоб не озлобитися на весь світ

Та щоб сивина білим цвітом не лягала на скроні!
Щастя Вам, доле!

Наталія Кащук

* * *

Від Олекси Івановича Гуреїва

30 квітня 1968

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Сердечно вітаю Вас і всю Вашу родину з Першотравнем. Ви стільки зробили для народу, для дальшого утвердження авторитету і величі української радянської літератури, що маєте повне право не зважати на брутальні незаслужені випадки проти Вас¹, хай вони ні на хвилику не затьмарюють Вашого настрою. У морі любові мільйонного читача безслідно зникне все оте мізерне й нікчемне. Споруджуйте нові чудесні собори й храми літератури, хоч і без них тепер Вам вистачить популярності на сто років. Лихо не без добра.

Від усього серця зичу Вам міцного здоров'я, щастя земного!
З любов'ю і глибокою пошаною, –

Ол. Гуреїв

30.IV.68.

* * *

Від Івана Петровича Кавалерідзе

1 травня 1968

Розквітли каштани. Весна!

Дай боже Вам доброго здоров'я і жити багато років, дорогий Олеся Терентьєвичу! Міцно тисну руку, що писала “Собор”.

І. Кавалерідзе

1.V.68.

* * *

Від Гаврила Никифоровича Прокопенка

22–25 травня 1968

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Не знаю, чи добре чиню, що турбую Вас у цей вельми складний час. Але стаття М. Шамоти в “Радянській Україні” переповнила чашу терпіння¹.

Маючи на оці той тиск, якого Ви зазнаєте зараз (дві статті в “Радянській Україні” і т.д. і т.п.), хотілось би застерегти, щоб у Вас не склалося враження, що “Собор” хвалять лише професійні критики та “не завжди безкорисливі” (мовляв Шамота) столичні шанувальники, а “периферійні”, “непрофесіональні рецензенти” тільки й знають що лають його з надміру “добрих почуттів та поваги до автора” (знову Шамота)².

Це зовсім не так. Наприклад, ось я, один з тих “периферійних” читачів, котрі намагалися сказати в пресі добре слово про “Собор”, викрити його аж надто “доброзичливих” критиків, та нам “не поталанило” пробитися на газетні шпальти. Я декілька разів ходив до редактора “Зорі” П. Орлика, і хоч я не почув жодного заперечення стосовно суті статті – все ж друкувати її редактор відмовився.

24 квітня ц.р. надіслав цю статтю з листом та вирізаними з газет статтями опонентів до ЦК КПУ – досі нічого не чути...

То що ж робити? Вирішив хоч Вас проінформувати, аби Ви знали, що є люди (їх сотні тисяч: одну книжку читають десятки людей!), котрі палко взяли Ваш “Собор” до серця й розуму, пишуться Вашим нев’янучим письменницьким талантом, громадянською мужністю, честю, високою комуністичною партійністю, людяністю. Частина цих людей уже прийняла за “Собор” “малую мірку мук і болю” – і горда з нього.

Надсилаю Вам мою ненадруковану статтю “Повітря, вода і хліб народу” та лист до секретаря ЦК КПУ тов. Овчаренка Ф. Д.³

З глибокою пошаною

(Підпис)

22.V.68 р.

м. Дніпропетровськ.

(дещо на звороті)

25.05.68 р.

Вчора відбулася звітно-виборча конференція Дніпропетровського відділення СПУ. Я – член бюро обласного літоб'єднання, тому мене було запрошено на конференцію.

Прикро, але доводиться констатувати факти: майже всі виступаючі читали заздалегідь написане, жодного слова не було сказано на захист “Собору” (майже всі казали про “ідейний і художній прорахунок”), ніхто не викрив упередженості й фальші “критиків” “Собору”. С. Широков засудив свою статтю в “Зорі” як помилкову⁴.

Гірко було слухати розв'язно-глумливе базікання молодого робітника – “передовика” одного з металургійних заводів міста, що мав репрезентувати “глас народу”: “Я повністю не читав «Собор...», но мы, рабочие, собрались и написали письмо Гончару... как запорожцы турецкому султану” (тут по залу пробігло кретинно-догідливе “хі-хі-хі”)... Ні Козаченко, ні Пащенко, які виступали пізніше, не засудили цього блюзнірства (“Нехай, каже, може, так і треба...”).

Я, правда, мав намір внести деякий дисонанс до ретельно опрацьованого сценарію, та нічого не вийшло. Мені не дали виступити, хоч і записався одним з перших і підходив під час перерви до головуючого Ф. Залати з проханням дати мені змогу виступити, розповісти, мовляв, про роботу літоб'єднання... Залата нібито й обіцяв, та потім, як виступили всі заплановані, з'явилася пропозиція припинити дебати (“записалось, мовляв, 20, виступило 11, надати слово секретареві обкому – та й годі...”).

І ще таке. Тут, між іншим, потворно роздувають справу стосовно декількох нерозумних молодиків, які намагалися організувати в м. Придніпровську т. зв. “клуб творчої молоді”. Туди, як це часто буває, проліз безвідповідальний балакун (а, може, й провокатор) – і все зогидив... Тепер уже кричать про “підпільну організацію...” І ось, мовляв, які люди ратують за “Собор”. Все, як бачите, зовсім не хитро – мудро... біда!

Вибачте: може, це Вам зовсім і не потрібно (і листи, і стаття), та інакше я не можу. Щиро.

(Підпис)

* * *

Від Григорія Йосиповича Майфета

24 травня 1968

Олесю Терентійовичу!

Опинившись на Україні, негайно прочитав Ваш “Собор”¹ і складаю Вам свою найщирішу читацьку подяку за цей вікопомний та унікальний твір на протязі всієї літератури української – так обсягом поставлених проблем, як і глибиною їхнього розкриття. Місце першого прозаїка України належить Вам неподільно. “Собор” – апогей Вашої творчості. Не знаю, чи можна перевершити цей твір. Якщо й можна, то лише Вам, його авторові.

Моє (та чи тільки ж моє!) захоплення Вашим шедевром мотивовано тим, що дзвонарем на тому Соборі був, є і повіки буде наш невмирущий батько Тарас з його закликком громовержця:

Vivos voco!

Fulgura frango!..²

Ще раз низько вклоняюся Вам!

З правдивою пошаною,
глибоко вдячний,

Гр. Майфет

* * *

Від Тереня (Терентія) Германовича Масенка

24 травня 1968

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Хочу Вам розповісти про одну маленьку справу. Влітку приїздив до Києва і гостював у мене довгенько агроном із Алма-Ати, українець Петро Петрович Гавриленко. Він друг М. Шолохова, інколи секретарствує у нього, кожної осені по півтора-два місяці проводить з ним на полюванні у Казахстані, видав книжку в Алма-Аті, вже друге видання: “Шолохов на охоте и дома”...

Так Гавриленко мав тоді влітку спеціальне й важливе доручення від Шолохова: подзвонити Вам чи зустрітися і сказати, пояснити, що Шолохов, виступаючи у Москві на з’їзді письменників, дещо критикуючи, ні в якій мірі і ні трохи не мав на увазі Ваш виступ на з’їзді, що він його не чув, готував свій виступ – раніш,

до того як виступали там Ви... (Ми дзвонили Вам, але Ви були в Одесі чи що.)¹

Ми гостювали торік на дачі у Минка, у Малишка з Гавриленком, він і їм розповідав про це доручення Шолохова і просив переказати Вам. Я подумав собі потім, що Андрій або Василь сказали Вам про ту розмову.

А може, вони й забули сказати?

Нині мені стало шкода якимось, що – через неувважність або забудькуватість товаришів – добре людське слово могло не дійти до Вас. Та ще й слово друга. Тому й пишу.

Сердечне вітання!

Ваш

Т. Масенко

Київ,

24 травня 1968 року

* * *

Від Олександра Сергійовича Завгороднього

17 липня 1968

17.VII. 68

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Зараз я живу і працюю в Талліні. Основна мета – вивчення естонської мови.

Ходжу древніми вузькими вуличками, слухаю співучу мову і думаю про “Собор”. На мене аніскільки не вплинули численні статті на Ваш роман (більшість із них – соромно було читати!). В “Соборі” я знайшов те, що схвилювало мене дуже. Ви піднімаєте питання загальнолюдські. Тільки нечесна людина або яка втратила здатність самостійного мислення може обливати брудом Вашу нову річ. В одному селі (недалеко від Криничок) зустрів у квітні свою першу вчительку. Розговорилися. Вона каже: “Вітчизну” із романом зачитали до дірок”. Це почути було дуже приємно.

Мені здається, Ваш роман повинен сколихнути громадськість. До яких пір будуть міста, подібні до Дніпродзержинська. У нас казали: “Мало Олесь Терентійович написав”. Ви розумієте, навіть у Дніпродзержинську є місця, де не вистачає 20–25 відсотків кис-

ню. А там же люди живуть! Про це пишуть, говорять, лікують людей від якихось хвороб (мабуть, вже нові!), здвигу ніякого. Хіба це не насмішка: поруч із заводом розташувати тубдиспансер!

Зараз у нас є нафтопровід “Дружба”. От і думаю, чи не час спорудити грязевідвід всесоюзного значення. Естонці кажуть, що в них уже нема чистих річок, щоб скупатися, вони їдуть (таллінці) за місто, бо заводи спускають всіляку каламуть в затоку. Кому ліньки їхати і скупається ближче, то вдома відмивається, щоб не відгонило “парфумами”!

Олесю Терентійовичу, ну звідкіля в людей така дикість! Тільки що – у воду. Забруднену річку практично вичистити неможливо. Замучили.

Стільки річок! Кажуть, що лондонцям можна не купувати чорнила – адже Темза є. Невже і ми доживемо до цього?

Звичайно, той, хто більше на дачі, де озеро, читав “Собор” з острахом. Їм це вважалося надто великою фантазією письменника. Таким людям, коли повертаються з Криму, Кавказу, навіть романтично подивитися на рожеві “хвостики”. Високі-високі заводські труби – це свого роду окозамилювання. Все дно шкідливі продукти осідають додолу.

Часом директори заводів, щоб відкараскатися від контролю, наказують спускати бруд за місто, в балки і т.п. Виникає загроза отруєння підземних вод. Та хіба вони думають, коли давай, давай план...

Як не сумно, але доводиться визнати, що більш жорстокого віку до природи, ніж ХХ-ий, не було за всю історію людства.

Олесю Терентійовичу, хотілося б, щоб Ви і надалі з великою пристрасстю писали про збереження рідної природи, незважаючи ні на яких “юшкоїдів”. За це Вам буде тільки велике спасибі.

Мова “Собору” мені нагадує величний літопис, де радість і гнів, любов і злагода.

Про те, що у Вас є новий твір, догадувався, коли прочитав виступ на з’їзді письменників. І тоді з нетерпінням чекав.

Спасибі Вам за те, що так зачарували, що зводите прекрасний собор в сучасних українських душах.

Дозвольте побажати Вам великих звершень у літературі, міцного здоров'я.

Будь ласка, вибачте за турботу.

З доземним укліном
Олександр

Tallinn

* * *

Від Леоніда Вишеславського

27 липня 1968

Копія Олесеви Гончару

Главному редактору газети “ИЗВЕСТИЯ” Л. Н. Толкунову¹

Дорогой Лев Николаевич!

Мне как ревностному читателю и старательному сотруднику Вашей газеты хочется заметить, что статья о романе Олесея Гончара “Собор”, опубликованная недавно в “Известиях”, весьма упрощенно трактует данное литературное явление².

Тов. Федь пишет, что главную тему своего произведения О. Гончар исчерпал – буквально на первых 10–20 страницах. Я же убежден, что главную тему этой книги нельзя исчерпать несколькими многотомными романами. Тема ее отнюдь не ограничивается вопросами охраны памятников страны. Если бы дело заключалось только в этом, то роман писать вообще не стояло бы, – жизнь уже разрешила эту проблему.

Суть книги О. Гончара составляет поэзия духовного бытия народа, накапливавшаяся, кристаллизовавшаяся веками.

Вокруг этой книги, как вокруг электромагнита, образуется некое поле, в данном случае – поэтическое поле, – и в нем, мне кажется, основная ценность книги.

Трудно сформулировать почему, но, когда я читал “Собор”, мне вспомнилось одно стихотворение Максима Рыльского с эпиграфом из Тютчева: “Они не видят и не слышат, живут в сем мире, как впотьмах”.

Привожу это стихотворение в своем переводе:

Мы сидели шумною гурьбою
В ресторане гданском, у окна,

О путях искусства меж собою
Спорили – почти что без вина.
А в окне пред нами было море,
А над морем – слышите, над ним! –
Стая уток в пепельном просторе
Колесом завихрилась живым.
Я привстал, соседа взяв за руки –
Только он и не взглянул в окно!..
...Не нужны глухим концерта звуки,
А слепым – картины полотно.
Может это – древность, небылицы,
Атавизм, дикарство, примитив,
Но сегодня голосок синицы
Прозвенел, мне душу обновив!

Весь наш современный мир исходит тоской по чистоте и духовности. Люди обращаются к поэзии старины, к поэзии народных преданий, к поэзии природы, или, говоря короче, заботятся о красоте своего духа. В наш технический век человек прислушивается к “голоску синицы”, не боясь показаться примитивным или устаревшим.

Таково – веление времени.

А книга Олеса Гончара – одна из проявлений этого знаменательного процесса.

Леонид Вышеславский

7 июня 1968 г.

Киев

* * *

Від Юрія Миколайовича Косача

17 серпня 1968

17/VIII 68

Нью-Йорк

Шановний Олесю Терентьевичу,

користаюсь нагодою, щоб передати Вам мої сердечні привітання й побажання, а також вирізку з УКР. ВІСТЕЙ з моєю статтею про Ваш “Собор”. На жаль, розмір газетної статті та й редакційні можливості взагалі не дали змоги написати більше ніж в рамках

узагальнень, але добре й це. Отож передаю цю статтю до Вашого архіву.

Як до голови Спілки письменників звертаюсь до Вас, хоч й не дуже делікатно, в особистій справі, але вона має і громадську вагу. Вважаю, що було б доцільно в якийсь спосіб зорганізувати мої відвідини, побувати в Києві та у Львові, щоб дати мені змогу “набратись свіжого духа” в контракції супроти темних, реакційних сил, які тут розпаношилися і ведуть посилену дію, спрямовану насамперед на дезінформацію американської громадськості.

Я особисто мав в проекті, за порадою товаришів, виступити з великим відкритим листом в усіх справах, які тут актуальні та односторонньо і тенденційно наслідуються не лише в місцевій пресі українською мовою, але й англійською. Однак для такого листа чи листів, як і взагалі до мобілізації всіх моїх сил на фронті полеміки і боротьби з наклепництвом та організованою пропагандою всіма можливими засобами, мені треба було б побувати на Україні. Це ж зрозуміло.

Через те я просив би Вас дуже, як і всіх моїх друзів і знайомих у Києві, допомогти мені зорганізувати цю подорож.

Тоді б виявилась теж справа мого остаточного переїзду, який затримувався з тих простих причин, що у мене своєрідні родинні обставини, тут я маю заробіток і я не можу залишати нікого тут напризволяще, а питання якогось мого примінення на Україні не конкретизувалося. Я ж не можу приїхати в якості “зайвої людини” і тільки як “музейно-архівний матеріал”.

Буду Вам дуже вдячний за увагу і вважаю, що це є справа не тільки моя особиста, але і загальногромадської ваги, бо, як визнають і тут товариші, кінець кінців я міг би ще в цьому напрямку (публіцистики) принести деяку користь.

Крім всього іншого, я хотів би порушити справу мого одномісця із давніше написаних речей та видання двох романів: “Світанком, біля Софії”, що описує долі людей на тлі сучасного Києва і сучасного молодого покоління (ремінісценції з мого побуту в Києві, отже, зустріч людей і доль з різних світів і з різних політь), і “Загибель Орфея” – великий роман, в стилі “Улісса”¹ на тлі Нью-Йорку, де ситуація є “віце верза”: молодий поет Радянської України зустрічається з середовищем, атмосферою, людьми та проблемами США. Вважаю ці романи суспільно потрібними і

хотів би їх передати до розгляду видавництвам. А все це треба особисто зробити і вимагає дискусії.

Мої три останні роки пройшли в боротьбі за егзістенцію, т.зв. “голе існування”, в такій боротьбі, де про будь-яку літературну діяльність не було і не могло бути мови. Я працював і працюю як заробітчанин 12 годин поденно, і це ще не було б усе, але мені доводиться боротися ввесь час з наступом згаданих темних сил на мою скромну особу. Все ж, я гадаю, що я деякі звитяги можу відзначувати, і ще надійде час, коли можна буде дати щось вартісне, щоб залишити після себе. Свій прапор я тримав і тримаю високо, і це найважливіше, що мене втішає.

Пробачте за довгого листа, Олесю Терентьєвичу, пробачте, що зайняв Вам собою Ваш дорогий час.

Прошу ласкаво привітати як найщиріше від мене В. Козаченка, П. Воронька, Д. Павличка, І. Драча.

І надіюсь, з Вашою та добрих друзів допомогою, ще Вас побачити у Києві, коли визнаєте це потрібним.

Прийміть вислови моєї щирої до Вас пошани, побажання звершень у Вашій праці

Юрій Косач

* * *

Від Василя Олександровича Сухомлинського

9 вересня 1968

Шановний Олесь Терентійович!

Пише Вам цього листа один з багатьох Ваших читачів і шанувальників – учитель і директор Павлиської середньої школи на Кіровоградщині Сухомлинський Василь Олександрович.

Прочитав, знаю, перечитую Ваші твори, читання Ваших творів дає щасливі години духовної повноти життя. Читав (точніше: тричі прочитав) “Собор”. Відверто скажу: прекрасний, патріотичний твір; я з великим болем прочитав деякі критичні статті, в яких замість розумного аналізу – “рознос”. Кимось, без сумніву, “запрограмований”. Висловлюю особисте побажання: якщо будете “доробляти” твір, не погасіть того внутрішнього вогню, яким так багатий Ваш “Собор”. Час іде, твір Ви написали не на рік, час покаже справедливість одного іспанського прислів'я: був би Хри-

стос, а христопродавці знайдуться (це про деяких критиків – авторів пасквілів).

Шановний Олесь Терентійович, хочу порадити Вам, найвидатнішому нашому письменнику: використайте в своїй творчості одну життєву історію з часів тимчасової фашистської окупації України. Сталося це в одному з наддніпрянських сіл. Жила в селі мати чотирьох синів. Три сини відступили з нашими військами, билися з ворогом, а четвертий син, 25-річний батько двох маленьких діток, опинився вдома, хоч перед вступом німців до села теж був у Радянській Армії. І ось цей син став поліцейським. Служив ворогові не за страх, а за совість. Кілька раз попереджували його партизани: якщо будеш служити ворогові – вб'ємо. Та запроданець продовжував свою чорну службу. І ось сталося трагічне й величне. Ввечері прийшла до Власа (таке було ім'я поліцає) мати. Прийшла, поклала на столі маленький вузлик. Влас був один в хаті. Говорить мати синові: “Ось у цьому вузлику – пістолет. Люди добрі передали, знаєш – хто. Застрелись. Не ганьби матері й дітей своїх. Застрелись – або мене вбий. Не застрелишся – повісять”. Як сприйняв син наказ матері, що він думав і переживав – важко сказати. Відомо тільки те, що син-запроданець застрелився.

Напишіть, Олесю Терентійовичу, твір про цю трагічну й героїчну подію. Тільки Ви це зможете зробити. Покажіть у своєму творі духовну силу нашої радянської молоді в роки фашистського лихоліття. Покажіть звичайного, як говорять, “простого” юнака, “просту” дівчину (хоч немає – я певен в цьому – жодної простої, сіренької людини), покажіть, що найголовнішим горем для молоді, вихованої партією, в той час було намагання фашистів вбити в душі кожної радянської людини наші святині – почуття Вітчизни, почуття честі, гідності.

Ось слова однієї дівчини до своїх подруг в роки фашистського лихоліття: “Знаєте, дівчата, що палить мою душу? Стремління фашистів кинути в грязюку й затоптати чоботом те, що стало для нас святим, в ім'я чого ми живемо, в що віримо. Ідеал, ідеали? – кажуть нам, молоді, фашистські бузувіри. – Немає ніяких ідеалів, немає в людській душі нічого святого. Ви вірили в свій комунізм, в торжество людини, а ми ось запряжемо вас в борони і будете ви, мов худоба, обробляти землю, вирощувати пшеницю рейху. Батьківщина? Ви вірите в силу й несхитність своєї Батьківщини? А ми

прийшли на вашу землю й стали господарями. Кидатимемо вам по двісті грамів вашого ж хліба, і ви, як собаки, дивитиметесь нам у вічі з вдячністю, будете сьорбати баланду, проситимете добавки, вириватимете один у одного ложку цієї баланди, і вона буде вам дорожчою від вашого уявлення про Батьківщину. Історія? Через одно покоління всі ви забудете про Олександра Невського і Богдана Хмельницького, про Грюнвальдську битву і Суворова – ось вони, портрети ваших героїв, горять на вогнищі разом з вашими підручниками. – Вони хочуть убити все святе в наших серцях – ось що вони хочуть з нами зробити. Перетворити в тварюк, в мерзенних, безсловесних рабів. Щоб ми підлещувались до них, запобігали... Не дамо вбити наші святині!”

Вкладіть ці слова в уста героя чи героїні.
З пошаною до Вас

В. Сухомлинський

9 вересня 1968
Павлиш
на Кіровоградщині

* * *

Від Станіслава Савича Стриженюка

14 вересня 1968

м. Одеса,

14 вересня 1968 р.

Шановний Олесю Терентійовичу!

Щороку мене восени тягне у вирій за журавлями. Хіба я міг передбачити колись, що відрядження посіють в мені істинного коцівника? Виходить, що так...

Пішов я у відпустку і засів упорядковувати свої “шпаргалки”, а через тиждень опинився в м. Жданові¹. Літаки – річ хороша, але набридла мені ця цивілізація і звідти я вже їхав поїздом, що блукає вздовж і поперек по Приазовських та Причорноморських степах. Іноді здається, що він колись заблудить і засне десь у вибалку під Херсоном. Цілу добу поїзд визбирує пасажирів по степових полустанках, аж поки висипає їх під самісіньким Привозом².

В славному граді Жданові я запитав у кіоску “Союздруку”, чи був у продажі Ваш роман “Собор”. “Був, – відповіли мені, – але

«із'ялі»». Я не повірив, але мене переконали, що його заборонили продавати – так охарактеризувала цю акцію дівчина, що дає в придачу що попало до тижневика “Футбол”. Я гадаю, що це місцева ініціатива. Яюсь боязно за місцеву ініціативу. Вона мене ще більше перелякала, коли до самісінької Одеси довелось слухати вигуки під гітару ясиноватських самодіяльних гусярів, що з блатним акцентом гугнявили лжекіплінгівські тексти. І все оце записане на плівку гримить у всіх вагонах, мабуть, для того, щоб бідолаха поїзд не заблудився і не заснув десь у вибалку під Херсоном. Місцева ініціатива!..

Після поїздки сиджу вдома і знову перегортаю “шпаргалки”. Скоро вийде з друку моя нова книжечка “Журавлинь”³.

На кіностудії працювати важко⁴. Крім того, в умовах нашої студії є багато штучних особливостей, які ускладнюють нормальну творчу роботу. В нашого директора погляди на кіномистецтво далекі від української культури⁵. Це ще було б півлиха, але він уміє стверджувати себе в ділі, а на словах... – всі тепер балакучі. Сам він не дуже “страшний”, хоч і діє не відкрито, але має, очевидно, підтримку, тому що на “місцеву ініціативу” не багатий.

Після відпустки нам доведеться з'ясувати позиції між собою, але, гадаю, це набере ширшого звучання, бо мова йтиме не про наші “шляхетні особи”.

Але це через десять днів. А зараз я, поки що, зайнятий своїми “шпаргалками”.

Р. С. Олесею Терентійовичу, якщо трапиться okazія, пошліть мене на якусь декаду чи що? Давно я вже не був у літературній кашоварні.

До побачення.

Привіт добрій родині.

Щиро Ваш.

Станіслав (Підпис)

* * *

Від Василя Олександровича Сухомлинського

13 жовтня 1968

Добрий день, шановний Олесею Терентійовичу!

Велике спасибі Вам за листа. Ваш лист і вітальна телеграма – то було справжнє свято в нашій сім'ї. Прийміть сердечну подяку

від мене й дружини за теплі, щирі, душевні слова. Щиро вдячний за запрошення завітати до Вас при нагоді. Я передав Ваше вітання вчителям і учням. Вчителі й учні щиро вдячні Вам за вітання. Вони просять передати Вам наше сердечне побажання найкращого здоров'я, творчих успіхів і великого щастя в житті. Наш педагогічний колектив живе багатим духовним життям. Ваш “Собор” прочитали всі; роман став для нас немовби родником, джерелом, з якого потекли струмки свіжої думки. Майже всі вчителі читають “Вітчизну”, “Дніпро”, всі випуски “Романів і повістей”. Свій інтерес до літературного життя намагаємося передати і учням. Бачимо важливу місію педагога-вихователя в тому, щоб утвердити в юних душах любов до рідної мови, почуття слова. До речі, на прохання редакції журналу “Українська мова в школі” я написав статтю “Любов до рідного слова”¹, думаю, що стаття буде опублікована; хотілося б, щоб її не шліфували.

Всі думаючі вчителі відчувають ту величезну відповідальність, яка покладається на нас історією, народом за майбутнє нашої мови, літератури, культури. Від нас і тільки від нас (та ще від дошкільних працівників) у вирішальній мірі залежить те, полюбить чи не полюбить дитина рідну мову, утвердиться чи не утвердиться в її душі одно з найтонших інтелектуальних почуттів – почуття слова, почуття краси, чистоти мови; те почуття, збагнувши яке, людина не може спокійно чути перекрученого, спотвореного слова. Це зараз для нас особливої ваги проблема. Мова належить, на мій погляд, до тих речей, які спочатку треба полюбити, а потім – знати. Боляче стає, коли доводиться чути: мова – це найлегший предмет шкільного навчання. Яка це прикра помилка, яку велику шкоду приносить те, що цей погляд поділяється багатьма вчителями, батьками. Викладання мови – найважча, найскладніша справа. Бо це не просто передача знань. Це передусім виховання. Виховання розуму, ладу, мислі, копітке різьблення і ліплення найтонших рис духовного обличчя людини.

На жаль, серед педагогів є ще неуки – і це страшно. Ось слова з листа вчителя-заочника до бухгалтера районного відділу освіти: “Пришліть заказним письмом справку про місячний оклад, бо мене собіраються отправити за справкою”. Страшно стає, коли подумаєш: чому ж може навчити такий “педагог”, що він утвердить

в юній душі! Хаотичне, безладне, примітивне мислення – і таку ж мову...

Пробачте за те, що став говорити про те, що болить. Це вчительська звичка.

Тепер осмілюсь просити Вас про найголовніше: приїжджайте до нас, якщо будете десь недалеко від наших країв. Вчителі й учні наші мріють про зустріч з Вами. Звичайно, я вважатиму за щастя познайомитися з Вами.

Сердечне вітання Вашій дружині.

З пошаною

В. Сухомлинський

P. S. Ще прошу Вас від імені колективу: пришліть для нашої шкільної бібліотеки з своїм дарчим написом свій найголовніший – найдорожчий для Вас – твір. У нас у шкільній бібліотеці є шафа з написом: “Зберігати вічно”. Тут ми зберігаємо (і хочемо, щоб і нащадки наші зберігали) твори найвидатніших сучасних письменників. А мені особисто, якщо це можливо для Вас, пришліть “Собор”.

13.10.1968

Павлиш

* * *

Від Бориса Дмитровича Антоненка-Давидовича

29 жовтня 1968

Високоповажний Олесю Терентійовичу!

Вибачте, що так погано пишу, бо лежу в лікарні, де мене готують до операції ока. Не знаю, як пройде операція і скільки мені доведеться ще тут лежати, тому турбую Вас відсіля, з лікарні.

На початку травня, коли Ви були в Киргизії, я подав заяву до секретаріату СПУ, прохаючи вплинути на видавництво “Радянський письменник”, щоб воно видало мою збірку літературних силуетів і критичних нарисів “Здалека й зблизька”. Ця збірка лежить там уже два роки, має дві позитивні рецензії Є. Кирилюка й Є. Адельгейма і остаточно була запланована на 2-й квартал 1969 року. Але несподівано хтось згори, не читаючи машинописа, наказав перенести цю мою книжку ще на один рік далі – на 1970 рік.

Для мене наступний, 1969, рік є роком мого 70-річчя, коли, бодай порядком творчого звіту письменника, годилось би видати цю мою збірку, яка характеризує ще одну сторону моєї літературної діяльності. Невихід цієї моєї книжки в мій ювілейний рік буде не тільки моральним ударом для мене, але й тяжко позначиться на моєму матеріальному становищі. Я говорив про цю справу з т.т. Коротичем, Загребельним і Козаченком, вони обіцяли мені допомогти видати цю книжку, але в самому видавництві “Радянський письменник” нічого досі не змінилося. Дуже прошу Вас, Олесю Терентійовичу, допомогти мені видати цю мою збірку в мій ювілейний рік¹. Вибачте за турботу.

З пошаною

Б. Антоненко-Давидович

29/X.1968 р.

Медмістечко, очний корпус

* * *

Від Світлани Андріївни Пономаренко

2 листопада 1968

2 ноября 1968

г. Ленинград

Уважаемый Александр Терентьевич!

Только теперь я смогу объяснить Вам значение посланной телеграммы.

Нашлись тут в Ленинграде два “божевільних” – то есть я – редактор 3-го творческого объединения “Ленфильма”, режиссер и актер Леня Быков (не Ролан). Он прочел “Собор” и заставил меня сделать то же. Почти понимая (после “отголосков” в печати), что надо его, т. е. Быкова, охладить, я смолчала; а потом прочла в “Вітчизні” и тоже превратилась в бледную тень Дон-Кихота.

Вы написали прекрасную книгу. Кроме конкретностей (история Ельки, деревня через нее; старый сталевар-отец; все, что связано с плавнями; замечательный рассказ об Индии, особенно во второй его части; прекрасные люди – кроме главных, еще и военком с женой и сыном). Поражает главное: удивительное, неспасаемое, из века в век переходящее с кровью, со званием человека

стремление к свободе и достоинству. И в Соборе, который “не побороли” ни Екатерина, ни Махно, ни 20-е годы, ни война, и чуть было не прикончил обаятельнейший “свой парень” Володька, это овеществляется – и Ваша собственная жажда тоже. А в людях эта мечта-быль взрывается, и взрывается даже в повседневности, в жесте, фразе, ремарке...

Я пишу Вам это достаточно сбивчиво, потому что робею от надоедливости своей – вероятно, уже многие и с большим мастерством рассказали Вам, какую замечательную вещь Вы написали.

Трудновато мне писать и потому, что все-таки я читала и мысленно переводила на русский (потому что с 1941 года живу в России). Журнал мы выписали из фонда публички, и был он у меня – на 2 вечера. Так что я должна была для разговора с начальством охватить его (роман) “взагалі”.

Оказалось достаточным, как я и предполагала, только назвать предмет разговора, чтобы начальство сказало “нет”. И не потому только, что содержание могло бы в Комитете кого-то не устроить (мой и Быковский рассказ содержания в два голоса тематического шока не вызвал, а наоборот заинтересовал). Но в борьбу (или антиборьбу) включены весомые силы, с которыми русской киностудии бороться бессмысленно; да и Вас подведешь, поди...

Вот и оказалось, что Дон-Кихот давал мне сто очков фору, и все-таки оказался выигравшим состязание. Леня Быков, ожегшись однажды на “Беглеце” Н. И. Дубова, пройдя семь кругов обсуждений и потерпев поражение, просил Вас извинить объединение, нас обоих, и его в особенности, что потревожили (не в светском значении этого слова, а в душевном).

Но знайте, что если будет щель (а она будет наверняка!), мы бы хотели вернуться к разговору. Не отдавайте никому, пока все не образуется или хотя бы до выхода романа на русском, до прессы по этому поводу – и до поворота на ширій Україні. А самое главное для нас – радость прекрасной литературы, радость общения с настоящим писателем, влюбленным в людей и свою землю. (Это в том случае, если письмо мое покажется Вам неубедительным.)

Спасибо Вам огромное еще раз за истинную радость!

С дружескими пожеланиями попутного ветра

Светлана Пономаренко

* * *

Від Юрія Юхимовича Махненка

5 листопада 1968

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Прийміть якнайщиріші святкові зичення.

Минув уже місяць, а я все ще під враженням нашого дасторхану. Спасибі Вам, що взяли мене в оту чудову подорож¹. Щось акумулювала вона незамінне для нових, як оцей світ, герців буденщини.

Чи не збереглися, Олесю Терентійовичу, у Вас сторінки з виступом на заключному вечорі? Бо газети подали скорочено, а можна б дати (в рамках загальної розповіді) цілком.

І чи не повернутися нам до розмови про шевченківську статтю, що її Ви так необачно пообіцяли, хоч потім і завагалися? Я не сприймаю гвалтівництва і лише дозволю собі зауважити, що Ваш виступ мав би для нас принципове значення.

Живемо ми по-старому і навіть краще. Епіцентри геть всіх стресів мають властивість переміщуватися. Нещодавно в наше індустріальне місто прибув, здається, з Дніпропетровська київський член Спілки т. [Григорій] Овчаров. Гордий буревісник провів у редакції тривалу розмову, яка справила на присутніх незабутнє враження². Хто сприйняв її як розважальну програму в стилі радіостанції “Говорить Ала-Тао”, а хто надто трагічно, і тут дався взнаки, без сумніву, низький рівень морально-вольової підготовки нашого в цілому здорового, але досить таки земного колективу. Як у футбольної команди “Арарат”. Не бачив наш в цілому здоровий колектив смаленого вовка.

Куди ще скаржився столичний гість, я не знаю. Саме з цього приводу мене ще не викликали. Але все те пусте.

Даруйте мені те, що цей аж куди діловий лист приурочився до свята. Але покладаюсь на нашу дбайливу пошту, що вміє розсереджувати приплив кореспонденції на зручний для себе час.

Тисну руку.

Юрко

05/XI 68

* * *

Від Карпа Остаповича Ходосова

7 листопада 1968

Шановний Олесю Терентійовичу!

Прочитав у нашій обласній комсомольській газеті про Покровський собор у селі Плішивець, що побіля Гадяча¹. Чомусь захотілося, щоб Ви знали про нього. Чи Ви чули про нього? Адже він так схожий на той, що в Новомосковську, той, що сяє своїми гордими шпильями у Вашому чудовому романі.

З глибокою повагою і найщирішими вітаннями з Полтавщини
учитель *Ходосов К. О.*

7.11.1968. Хорол

* * *

Від учнів Павлиської середньої школи¹

29 листопада 1968

Шановний Олесю Терентійовичу!

Ваш подарунок глибоко схвилював нас. Духовну повноту життя дає нам читання Ваших творів. Кожен учень в своїй особистій бібліотеці має “Таврію”, “Перекоп”, “Прапорonosців”, “Людину і зброю”, “Тронку”. Ми любимо Богдана Колосовського і Таню Горпищенко, Багля і Віроньку, захоплюємось подвигом в ім'я великої ідеї і красою вірності Юрія Брянського.

Краса вірності... Краще не скажеш. Цей голубоокий юнак є для нас справжнім взірцем.

Євгеній Черниш, Ляля Убийвовк, Лукія Рясна, Меланія Чобітько... Та хіба можна перелічити тут всіх тих, хто своїми руками творить красу на землі, бореться за природу, за торжество безсмертних ленінських ідей. Це люди, які по-справжньому люблять свою Радянську Батьківщину, свій народ.

Ми народилися і зросли в мирний час. Нам не довелося бачити страхіть війни, ми не мучилися в таборах смерті, не захлиналися в своїй власній крові, в крові своїх батьків, близьких, знайомих, нам здаються неймовірними людські катування. Про все це дізнаємося тільки з історії, літератури. Ваші твори допомагають не тільки все осмислити розумом, а й обійняти почуттями. Читаєш їх – і серце кров'ю обливається за мільйони наших дорогих людей,

що поклали свої голови в бою за Вітчизну, народжуються бурхливі почуття радості й гордості за свій народ.

Схвилював нас роман “Тронка” – ця поезія в прозі. Багато книг написано про нашу юнь, хороших книг, але найвиразніше пізнаєш себе в романі “Тронка”. Нас чарує сонячна краса українського степу, хвилює, як Тоню та її товаришів, питання: куди йти після школи, щоб не помилитися, не схибити, щоб принести якнайбільше користі людям.

А скільки хвилювань викликав у нас Ваш “Собор”! Всі прийшли до одного висновку: книга цікава, захоплююча. Книга, пройнята патріотичною тривогою за наше сьогодні, за майбуття.

Ідея збереження і дбайливого ставлення до пам’яток культури нам близька і зрозуміла. Вона змушує нас пильніше вглядатися в те, що створено нашими предками, їх мозолястими руками. Адже це – історія, яку ми повинні дбайливо оберігати, історія, яку ми повинні знати. Це історія нашого народу. Тільки людина без серця, без роду, без племені може бути байдужою до минулого свого народу.

Ми познайомилися з милою робітницею Вірунькою, з українським робітником Баглаєм – нашим радянським сучасником: “Скрізь побував, всього надивився, а скажу вам: нема країни кращої, ніж правда”.

Деякі з Ваших творів, такі як “Щоб світився вогник”, виходять малим тиражем, тому ми не всі мали змогу їх прочитати. Через це Ваш подарунок нам особливо дорогий і приємний і за нього Вам наше щире спасибі.

Ми мріємо про особисту зустріч з Вами, хочемо розповісти про наші комсомольські справи, поговорити про Ваших невмирущих героїв, які є прикладом нам в житті.

Завітайте, дорогий Олесю Терентійовичу, до нас у школу. Будемо безмежно вдячні, якщо не відмовите нам в цьому запрошенні.

З палким комсомольським привітом учні Павлиської середньої школи: Л. Кириченко, Т. Полова, Н. Голованова, Т. Швачко, Н. Горайко, В. Шевченко, В. Цигура, Г. Тягун, Г. Омеляненко, Л. Мороз, О. Довбня.

29.XI.68 р.

* * *

Від Євгена Олександровича Сверстюка*Грудень 1968*

Дорогий Олесю Терентійовичу!

На завершення цього пам'ятного 1968 року хочеться послати Вам добре слово – посилаю Вам свій “Собор у риштованні”. Хай він буде тим словом підтримки в атмосфері, де носить зловтішно-міщанський шепіт про те, нібито Ви “переробляєте” свій “Собор”, де шамотить механічно твердий голос обов'язкової дисципліни, а з ліберально розстібною посмішкою бляють голоси “здорового розуму” про оптимальний “розумний вихід”. Вихід з того тісного альтернативного становища, яке завжди було хронічним для українського письменника.

Наша громадськість не має свого органу і наче не має голосу, а тому часом здається, що вона спить, як і наша минушина. Але вона – це я тверджу передусім для себе – жевріє під золою спалених надій на холодних вітрах часу. Хай Вам відчувається – у світі української розрізненості і планової громадської порізненості – її присутність, і тепло, і її сила органічного росту, перед якою холод прозорих очей і вольовий імпульс зіжмаканого лоба – це мертва сила вірусів, які, як відомо, самі не живі, але мають властивість умертвляти і перетворювати живі клітини у вірусоподібні тіла.

Водночас віншую Вас, Олесю Терентійовичу, з Новим Роком – хай він принесе тихе свято у Вашу хату, рясні дощі та сонячні на Вашу ниву.

З найкращими почуттями

Євген Сверстюк

P. S. “Собор у риштованні” у першому варіанті подано до “Вітчизни” в середині серпня¹.

* * *

1969

Від Василя Олександровича Сухомлинського

1 січня 1969

Шановний Олесю Терентійовичу!

Дозвольте звернутися до Вас за порадою.

Я одержав листа від свого друга з Вірменії – завідуючого відділом шкільних підручників (такий є відділ у них) Науково-дослідного інституту педагогіки. Він звертався (неофіційно) з проханням: порадити, що з української літератури (класичної і сучасної) можна включити в шкільні читанки для IV–VI класів (в перекладі на вірменську мову). Ви знаєте, що інколи неофіційні просьби більше важать, ніж офіційні, тим більше, наскільки мені відомо, з офіційною проською вірменські товариші ні до кого й не будуть звертатися.

Через кілька днів я повинен надіслати відповідь. Ось і звертаюся до Вас за порадою і з проханням: яку Вашу річ, на Вашу думку, варто включити до читанки? Чи кілька речей? Можливо, Ви порадите взяти уривки з великих Ваших творів? В такому разі уривки мають бути сюжетно закінчені.

Те, що Ви порадите, треба надіслати в російському перекладі – у них немає знавця двох мов – української й вірменської. Отже, бажано, щоб Ви надіслали відібрані Вами речі – в російському перекладі – передрукованими на машинці.

З повагою

В. Сухомлинський

P. S. З класичної літератури я думаю, крім Тараса Шевченка (його тексти на вірменській мові вони вже мають), порадити Панааса Мирного (Морозенко), Франка (Олівець), Архипа Тесленка (Школяр), Нечуя-Левицького (Рибалка Панас Круть). З сучасної літератури – одно з оповідань Юрія Яновського (або навіть двоє), двоє – Ваших оповідань... Що ще – не знаю.

1/І-69 р.

* * *

Від Василя Олександровича Сухомлинського*21 січня 1969*

Шановний Олесь Терентійович!

Одержав російське видання Ваших оповідань, дуже дякую¹. Надіслав до Єревану. Російські переклади Остапа Вишні в мене є, щось підберу. Де дістати російський переклад оповідань Яновського – не знаю.

Прочитали ми всі в “Україні” і в “Правді” “Сестру” Вашу². Прекрасний, тонкий етюд – ми зрозуміли його як уривок з великого твору, що буде продовженням “Людини і зброї”.

Коли ж Ви завітаєте до нас, Олесю Терентійовичу? Ждемо Вас з нетерпінням.

Читав Вашу “Сестру”, і пригадалась одна бувальщина з фронтового життя. Напишіть, Олесю Терентійовичу, оповідання про цей красивий і трагічний випадок.

Воювали у нас в полку два солдати – батько Карпо Озерний і син його вісімнадцятирічний Микола. Українці, хоч і не з України, а з Алтаю. Були прекрасними хліборобами й мисливцями, а на фронті стали розвідниками. Викликав одного разу командир батька з сином, дає бойове завдання: пройти через заміноване поле, переправитись через річку, зайти в тил ворога й розвідати вогневі точки... Одержавши завдання, батько з сином готові були вже йти виконувати його. Командир сказав ще раз: – Поле ж заміноване, пам'ятайте. І мін дуже рясно. І не знаємо ми, де міни, бо ставив їх ворог. – Зрозуміли батько з сином, що один з них неодмінно загине – той, хто першим ітиме через мінне поле. А тому, хто йтиме слідом, може, й пощастить виконати завдання. Вийшли від командира батько з сином... Ось тут і треба описати складні й тонкі почуття батька й сина... Як би Ви рішили це в літературно-психологічному плані? В житті сталося, мабуть, не так, як можна було б сподіватися: першим пішов син. Син загинув. Батько виконав завдання...

Напишіть, Олесю Терентійовичу. Це буде прекрасне оповідання. Ввійде до всіх хрестоматій.

Сердечний привіт Вашій дружині.

З повагою до Вас

21/І-1969 р.

В. Сухомлинський

* * *

Від Миколи Павловича Мащенка*29 січня 1969*

Многоуважаемый Олесь Терентьевич!

Не буду занимать Ваше время тем, что непосредственно не относится к сценарию.

Мы очень много говорили об идейной направленности будущего фильма, о том, какие проблемы будем поднимать в нем, на какие жгучие вопросы современности попытаемся ответить зрителю. При этом мы очень мало говорим о главном герое фильма – Горпыщенко, Уралове¹. Я об этом не поднимал разговора потому, что мне казалось, будто у нас нет разногласий на этот счет. Все эти дни раздумывал о последнем разговоре, когда вновь стал вопрос о существовании в фильме двух героев Горпыщенко и Уралова, я пришел к выводу, что необходимо еще раз самым серьезным образом обдумать главного героя, ибо от того, насколько он будет интересным, насколько будет его судьба цельна и драматична, зависит и самое главное – насколько глубоко мы раскроем основную мысль фильма. К этому времени я пришел к непоколебимому убеждению, что никаких двух летчиков-героев в картине быть не может. И это не каприз. Дело в том, что какие бы высокие идеи ни лежали в основе нашего фильма, они никого не будут волновать до тех пор, пока не воплотятся в плоть и кровь живого человека, которого зритель успеет полюбить, поняв его характер, уловив тончайшие движения его чувств, мыслей, радостей и тревог. А чтобы того достичь, необходимо иметь время для раскрытия всего этого, нужны поступки, в которых он выявит всего себя, нужен, что называется, гражданский подвиг, способный родить настоящего героя. И я считаю, что создание такого образа современного героя – задача настолько же важная, насколько важно воплощение идеи, которую мы избрали для будущего фильма. Жизнь героя всегда где-то имеет самую высокую точку своего напряжения. Именно здесь и таится то самое главное, ради чего мы даем герою жизнь. Где же эта точка в жизни Горпыщенко, когда его жизнь достигает наивысшего напряжения? По первому взгляду, этой точкой является смерть Аленушки, где действительно эмоциональный накал достигает вершины. И все-таки – это только та необходимая сцена, что предшествует кульминации всего фильма. Поли-

гон забрал у Горпыщенко первую жену, – он это пережил, полигон вырвал у него Аленушку – он и это пережил, хотя был близок к духовному слову, великому разочарованию, когда ему казалось, что не так прожита вся жизнь. И все же он находит в себе силы остаться на полигоне и снова идти, как в самом начале службы, на передовой рубеж борьбы против войны. Это уже подвиг. Как говорят теоретики кино, после этого кульминационного эпизода действие может продолжаться не больше одной минуты. Против такого финала, в принципе, у Вас никогда не было возражений. Но он правомерен только при наличии того начала фильма, каким оно у нас определилось. И против начала фильма у Вас не было возражений, поскольку и начало, и конец, кроме того, что они раскрывали главную мысль фильма, еще и определяли его форму, его язык, необходимые для того, чтобы это была действительно трагическая поэзия, наполненная мужества и оптимизма. Однако то и другое возможно при наличии одного героя, судьбу которого можно рассказать несколькими словами. Бывший реактивный асс не может больше летать. Драма, невыносимо трудно расстаться с любимым делом, когда еще есть силы, уверенность, желание, но есть межа, которую никто не властен переступить. И бывший летчик становится начальником полигона, т.е. становится мишенью для таких же летчиков, каким он был сам. Трудно это? Невыносимо трудно, но надо, и он подчиняется этому “надо”, отдает всего себя даже и тогда, когда потеряно самое дорогое, когда, кажется, жизнь теряет всякий смысл. И тогда он находит в себе силы подняться выше личной трагедии и оставаться на службе, предназначенной для того, чтобы избавить людей от еще большей трагедии. О таком человеке мне хочется рассказывать, вложить в него всю любовь, волнение, страсть, и причем здесь еще один герой, будь то Уралов или Горпыщенко, и причем здесь “черная магия” в фамилии Уралов, которую выскивает В. Земляк. Причем все это, если есть настоящий герой с волнующей судьбой, в которой естественно, без всякого художнического насилия объединились жизни и Горпыщенко, и Уралова.

Не скрою, что я доволен тем, что все-таки не поддался сомнениям в главном герое и был бы еще более доволен, если бы к тому же убеждению пришли и вы, многоуважаемый Олесь Терентьевич.

Работа над сценарием идет хорошо. Много переосмыслил, но форма при всех уточнениях остается той же. Зачем же разрушать то, что в общем неплохо, что остается только совершенствовать, оттачивать.

Передавайте большой привет Валентине Даниловне. Желаю Вам здоровья, творческих успехов.

С ув. Коля Мащенко

Если бы у Вас нашлось время, напишите мне в санаторий “Днепр” Ялта.

* * *

*** * * Від Михайла Миколайовича Алексєєва**

4 лютого 1969

Дорогой мой брат Олесь!

Очень, очень, очень прошу протелеграфировать или протелефонировать два десятка слов для журнала “Москва” в связи с предстоящей декадой¹.

Обнимаю.

Михаил Алексеев

4 фев. 1969

P. S. На Ваш Пленум приеду с радостью.

(Підпис)

* * *

Від Сергія Олексійовича Баруздіна

15 лютого 1969

Милый Олесь Терентьевич!

Только что вышел № 2 “Д. Н.” [“Дружбы народов”], который открывается подборкой украинских рассказов с отличным Вашим представлением¹. Спасибо и Вам, и А. Ильченко, и В. Дрозду, и В. Шевчуку, и М. Ищенко, и Г. Тютюннику, и П. Цыбульскому!

Пришли к нам из Киева хорошие новости о судьбе “Собора”. Неужели лед тронулся? Впрочем, должен был тронуться! Мы специально послали в Киев В. Д. Оскоцкого, дабы он все разузнал на

месте. В понедельник он вернется, все расскажет, и мы тогда опять
ринемся в бой...

Всех, всех благ Вам!

Крепко обнимаю!

Ваш

С. Баруздин

15 февраля 1969 г.

* * *

Від Романа Мар'яновича Лубківського

1 березня 1969

Добрий день, Олесю Терентійовичу!

Звертаюся до Вас з проханням – хочемо відкрити добірку матеріалів, присвячених грузинській Декаді¹, Вашим словом – не відмовте, будь ласка.

Дуже просимо написати буквально кілька речень від руки – для того, щоб можна було зробити факсимільне відтворення (такий задум редакції) і надіслати до “Жовтня”².

Щире вітання Вашій сім'ї.

З повагою

Р. Лубківський

Львів, 01.III.69 р.

* * *

Від Андрія Самійловича Малишка

Квітень 1969

Любий Олесю!

Щиро вітаю з річницею (51!) твого життя, бажаю твоїй власній совісті і таланту рясної весни та людського щастя!

А. Малишко

* * *

Від Василя Олександровича Сухомлинського

4 квітня 1969

4/IV – 69 р.

Шановний Олесь Терентійович!

Пише мені друг з Хорола – Карпо Остапович Ходосов¹, що в книгарнях Полтави появилoся нове видання Вашого “Собору”. Для нас, учителів, це дуже приємна звістка. Турбує тільки те, що в нас у книгарнях немає цієї книги. Дуже прошу Вас, пришліть, будь ласка, один примірник нового видання “Собору”. У нас через кілька тижнів відкривається кабінет української літератури – наскільки мені відомо, це єдиний кабінет такого роду в області. Мріємо поставити на книжкові полиці всі найкращі твори сучасного українського письменства. Мріємо, щоб книги зберігалися десятиліттями – поки школа існує, століттями – поки живе українська мова. Хочемо, щоб кабінет цей став маленьким вогником виховання любові до рідної мови.

Щире вітання Вашій дружині.

З пошаною

(Підпис)

Р. S. Під час зльоту студентів (мав щастя бути туди запрошеним) я заходив до Вас, але нікого не було вдома.

* * *

Від Леоніда Миколайовича Вишеславського

13 квітня 1969

13 квітня 1969 р.

Від душі дякую Вам, дорогий Олесю Терентійовичу,
за дорогоцінний подарунок, який я одержав від
Вас на Великдень.

Бувають роки, коли це давнє свято збігається з 1-им травня (у Тичини навіть є вірш “Перше травня на Великдень”), а в цьому році це свято збіглося з Днем космонавтики.

От я сердечно і вітаю Вас з цими святами, як в першому (старому), так і в другому (новому) святі знайшла свій вияв одна з

наймогутніших і найсвоєрідніших властивостей людини – віра в її зв'язок з одвічним і безконечним. З усім сущим. А поезія виростає саме з відчуття цього зв'язку.

І Ваш останній роман (точніше – поема, бо це річ суто поетична) – теж вияв цієї властивості людського серця¹.

Моя поетична віра знаходить багато точок опору у Вашій поетичній вірі. Ось тому Ваш подарунок такий дорогий для мене.

Ще раз – велике спасибі.

Леонід Вишеславський

P. S.

Вчора вночі стояв біля Володимирського собору, бачив величезний натовп народу, слухав слова хоралу, який линув з собору: “Христос воскрес”, і мимоволі згадав старі вірші Мережковського, які (музика Рахманінова) співала ще моя мати:

“Христос воскрес” – поют во храме,
но грустно мне... Душа молчит:
Мир залит кровью и слезами,
И этот гимн пред алтарями
Так оскорбительно звучит.
Когда б Он был меж нас и видел,
Чего постиг наш славный век,
Как брата брат – возненавидел,
Как опозорен человек,
И если б здесь в блестящем храме
“Христос воскрес” Он услышал,
Какими б горькими слезами
Перед толпой Он зарыдал!..

Зичу Вам всього найкращого!

Л. В.

* * *

**Від Ірини Онуфріївни Калинець, Ігоря Мироновича
Калинця, Стефанії Михайлівни Шабатури, Михайла
Григоровича Осадчого, Людмили Шереметьєвої, Богдана
Михайловича Сороки, Олени Тимофіївни Чорновіл
(Антонів), Любові Максимів**

13 квітня 1969

Дорогий Олесь Терентійович!

Щиро вітаємо Вас з Днем народження! Вплітаємо і наше “зілля з трьох гір на весілля” у вінок привітань з усієї України!!!

Співаємо Вам у Львові “Многая літа!”

Сердечне дякуємо за “Собор”!

Бажаємо воздвигнути ще не один!

Ваші –

*Ірина і Ігор Калинець
Стефанія Шабатура
Михайло Осадчий
Людмила Шереметьєва
Богдан Сорока
Олена Чорновіл і Люба Максимів*

Львів

Б Е Р И Н Д А¹

О. Гончареві

Ласую в стільникові словника, та всує.

В тенетах словника нерідко б'юся ридма.

У сутолоці слів шукаю слова сутне

Із ласки протосингела Памва Беринди.

Коли знаходжу первень, розумію пагінь,

І воду, що спливла з віками і вісками.

Завжди минуле нам на п'яти наступає –

Отож, май, серце, трохи серця, а не камінь.

Здвигаймо далі над словами бані титлів,

Вершім самотньо храм (ще буде повен)!

Хай на підложжі підлості пасуться титули,

Останьмо чисті, як поярка – біла вовна.

І. Калинець

* * *

Від Івана Михайловича Чендея*12 травня 1969 р.*

Глибокошановна Валентино Данилівно,
дорогий Олесь Терентійович!

Повертаюсь до розмови з Вами відносно перебування Вашого на Закарпатті влітку з сином. Пам'ятаєте, певно, нашу бесіду у Вашій милій хаті в березні, при якій ішла мова саме про це.

Є абсолютна і повна домовленість про Ваше перебування і відпочинок на території Великобичківського лісокомбінату (Рахівщина). Крім листа і телефонної бесіди, саме вчора мав особисту бесіду з директором лісокомбінату Василем Ільковичем і його привітною дружиною Марійкою Семенівною у нас, в Ужгороді. Вони щиро раді Вас бачити й зробити в горах все для того, щоб Ваше перебування видалось приємним, гарним і щедрим на враження. Думаю, що Вам не варто відмовлятися від Карпат влітку – липень-серпень – цього року, сам не сумніваюся в тім, що Ви їх, Карпати, не лише глибше впізнаєте, але й щиріше полюбите... Сам з свого боку готовий буду зробити все, аби Ваше перебування на моїй рідній землі стало справді пам'ятним.

Щиро цілую руки Валентині Данилівні, сердечно зичу Вам з родиною всього світлого і доброго.

Ваш

(Підпис)

Ужгород, 12/V – 69 р.

* * *

Від Григола Григоровича Абашидзе*5 червня 1969*

Дорогой Олесь Терентьевич!

Прошло больше двух недель с тех пор, как кончился чудесный украинский сон¹. Мы уже можем сдалека и трезво посмотреть на все, что было у Вас и как замечательно, что очарование тех дней не проходит, украинский праздник не покидает нас.

Мы хорошо знаем, чем мы Вам обязаны, сколько Вы сделали для того, чтобы все было так сказочно и на официальных встречах, и в путешествии, и в Вашем прекрасном доме.

Каждый из грузинских участников навсегда сохранит память об украинской декаде, как о самых светлых, счастливых днях в своей жизни?!

А я и Ламара?!²

Тут уже слов не хватает, чтобы выразить наше восхищение и благодарность. Мы с удовольствием следили за триумфальным шествием Вашей декады по России.

Наверное очень устали, но уставать от успехов тоже приятно³. После нашего возвращения мы кое-что сделали: устроили большой вечер общестственности нашей столицы на самом высоком уровне, на президиуме обсудили вопросы о дальнейшем укреплении наших взаимосвязей. Президиум Верховного Совета ССР Грузии наградил грамотами группу украинских друзей. Но впереди у нас с Вами еще много дел и придется изрядно поработать, чтоб равняться по масштабам великой дружбе наших народов.

Обнимаю Вас братски с приятным сознанием того, что остаюсь Вашим вечным должником.

Ламара шлет Вам самые лучшие пожелания и обнимает чудесную Валю.

Жаждем скорой встречи.

Искренно Ваш

Григол Абашидзе

5.VI.69 г.

Тбилиси

* * *

Від Станіслава Савовича Стриженюка

Серпень 1969

Шановний Олесю Терентійовичу!

В моєму вікні картинна галерея. Незважаючи на те, що моя каюта – тисячна долька будь-якого художнього музею, вона набагато просторіша за всі музеї світу разом узяті¹. В колекції моїх картин портрети, пейзажі, деталі окремих занадто великих будов. І всі вони мають настрій, то сумують, то посміхаються, мають найтонші відтінки кольорів, найароматніші відтінки запаху. Ось і зараз, коли пишеться лист, у квадраті вікна Татарія. Скоро Казань.

У пам'яті вже Дунай, високовольтні щогли, що стрибнули аж за Дунай і невеличкий хрест на острові Великому, під яким блимає лампадка, злизуючи язичком вогника овечий лій. Його підливає в лампадку пошерхла рука рибака – від діда-прадіда. А над ним тріщать від напруги сталеві дроти, що тягнуться од Дніпровських і Волзьких станцій-гігантів.

В моїй пам'яті вже і кам'яний скит, вмурований у вапняки Жигулівських гір, бог знає коли. Над ними височить кам'яний хрест завбільшки з п'єдестал сталінського монумента на початку Волго-Донського каналу. Ні тут, ні там жодної людини.

Чернечий скит ніби вростає в землю і забирає з собою легенду про те, що його мешканець втік від лобного місця, щоб його голова набита якимись лініями і числами не покотилася по зволоженому граніту державної площі під регіт і плач виховуваного, на наглядному прикладі, люду. А поруч факелами вічного вогню освітлюються Жигулівські гори. Тут добувають газ. Щось таємниче і величне є в цих пейзажах. І мені приємно від того, що бачене не класифіковане для мене в дисертаційних талмудах. Світ як світ, люди як люди. Саме в дорозі, десь на Дону, я побачив фотографію Землі, зроблену автоматичною станцією-супутником від Місяця. Потім увечері зійшов місяць. Він приємніший з Землі, аніж Земля з нього. Не хочу на Місяць і все.

На Дону побачив багато цікавого у формі човнів. До річі, кожна ріка має свою архітектуру човна. Вони не схожі між собою, як ріки, але мають свій “архітектурний діалект” і можна визначити, скажімо, хто звідки втік на Дон. З цим я поділився з Віталієм Закруткіним в його зеленій альтанці, яку стереже скіфська баба і дві собаки². Одна з них забула, що її обов'язки гавкати на чужих, а друга підлабузницьки гавкає і оглядається на господаря. Правда, коли він пішов за горілкою з перцем, вона лизнула і тут же гавкнула, бо скрипнули двері. І помилилась. Вийшла онучка. Тоді вона гавкнула на неї.

В Очакові мене зустрів Леонід Куліченко. Зустріч була прекрасна і корисна. Заїхали в колгосп купити різних овочів на дорогу. Коли тітка дізналась, що нам діставатись до тундри, а вона

переконана, що там живуть китайці, вона з нас не взяла жодної копійки.

– Хай, – каже, – краще свої з'їдять.

Це було сказано так, ніби китайці й справді вдерлися на Варваровський міст Миколаєва.

Ось і Казань.

До побачення. Ще дорога довга і далека. Архангельськ – Біле, Баренцове, Печерське, Карське моря – Ліксон – Єнісей – Ангара і додому.

У жовтні повернусь, як усе буде гаразд.

Добра Вам і здоров'я.

Щиро

Станіслав

* * *

Від Івана Сидоровича Бокого

11 серпня 1969

11.08.1969

Шановний Олесю Терентійовичу!

Не знаю, чи не занадто це вже з мого боку – відривати Вас від творчості, адже ж і з Києва Ви, напевно, тому поїхали, щоб писати¹, та все ж я хочу сказати Вам слово щирої вдячності за доброго, людяного листа². Спасибі Вам за нього, за турботу і поради, спасибі за довір'я, якого, може, я й не заслуговую. Знаю, що на них треба відповідати ділом. Хочу написати про зарубіжну публіцистику Віталія Коротича, вона багата і думками, і матеріалом, Коротич зумів знайти свій підхід до складних явищ того світу. Мав намір глянути на поетичний потік “Прапора” (видавництва) за останні роки, та, за малим винятком, видався він мені нецікавим, книги наших полтавців – Гаріна, Казидуба, Мілявської – аж надто кишать бездумним “оспівуванням”, штучною емоційністю. В цьому потоці губиться й гарне. Писати, звісно, треба, треба і про це, я це розумію. Та все ж ще не певен своїх сил. Можливо, все-таки зважусь.

Даруйте за те, що відриваю від справ. Та слово Ваше прозвучало для мене такою підтримкою, воно так підбадьорило мене, що

я вирішив все ж написати ці рядки. Спасибі Вам за добру віру, за підтримку, яка надихає і зобов'язує.

Щиро бажаю Вам успіхів у творчості. Знаю і вірю в те, що нові Ваші твори будуть такими ж мудрими, любленими між людей, як усе, що Ви написали до цього. Щедрого Вам сонця!

З привітом і найкращими побажаннями.

Ів. Бокій

Глобине, редакція райгазети³

* * *

Від Анатолія Іларіоновича Колісниченка

Вересень 1969

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Пишу до Вас з розпачем і благанням. Минув рік з того часу, коли тов. [Іван] Гайдаєнко обіцяв мені яке-небудь помешкання. Усе залишилось там, де стояло.

Тепер у мене дружина. Вона студентка. Через два місяці має бути дитина. Живемо майже на вулиці, бо роботу отримав лише днями.

Коли б були батьки у мене, то ми б переїхали до них і жили б. Немає їх. Маю єдиного брата. Він захворів епілепсією. Кинула його дружина. То ж маю я його прилаштувати коло себе, щоб не пропадав сиротою по лікарнях.

Рік тому закінчив другий роман. Обидва зарубані, і Спілкою.

Цього літа обидва романи віддав до київських видавництв. Зараз працюю над третім романом. Отакі справи.

І коли б на Одеську філію не давали квартир! Дають і багато. Та тов. Гайдаєнко поселяє одних з двоквартирних у чотирьохквартирні і т. д.

Звичайно, в такій ситуації і в камінного не витримають нерви.

Олесю Терентійовичу, якби не навчання дружини в університеті, я б перебрався до іншого міста, а так...

Дорогий Олесю Терентійовичу, я не знаю, що маю робити.

Ваш

Анатолій Колісниченко

Одеса, головпошта, до запит.

* * *

Від Василя Олександровича Сухомлинського

2 листопада 1969

Дорогий Олесю Терентійовичу, від щирого серця поздоровляю Вас і Вашу дружину з Жовтневими Святами.
Добра Вам і щастя.

В. Сухомлинський

1969

* * *

Від Івана Савича Романченка

5 листопада 1969

Шановний товаришу!

Зараз у видавництві “Наукова думка” перебуває у виробництві двотомник творів М. П. Драгоманова (моє впорядкування, примітки і вступна стаття)¹. І коли здійсниться це перше за умов Радянської влади видання, то в цьому Ваша велика заслуга. Ви на з’їзді письменників чітко поставили вимогу перед видавництвами – видати, бодай, Вибрані твори Михайла Драгоманова. І це був зламний етап в радянській драгоманіані.

З приємністю рапортую, як драгоманознавець № 1 (так мене з явним перебільшенням названо в 1968 р.), що за останні роки чимало написано досліджень про Драгоманова як у нас в Україні, так і в Болгарії, Польщі, Канаді. Вихід у світ двотомника літературно-критичних праць М. Драгоманова буде значною подією в нашому культурному житті. Коли б лише вийшов двотомник.

Дозвольте, хоч із запізненням, висловити Вам щиру і сердечну подяку за Ваше зворушливе вітання з моїм 75-річчям. Ви від імені президії Спілки письменників привітали мене як члена Спілки письменників. Між тим, я хочу і дуже хочу, хоч на схилі віку бути членом Спілки письменників. Для цієї мети подав і заяву, додав рекомендації. Так ніби нема підстав відмовити ветерану Жовтня, учасникові громадянської війни, кавалеру ордена “Червоної зірки”, медалей, кандидату філ. наук, авторові понад 200 наукових і публіцистичних праць. Між тим, моя заява не розглядається вже біля року, бо “нема вказівок” ніби від Вас. Чи це так?

З найкращою повагою

Ів. Романченко

05.11.1969 р.

* З Києва мені пишуть, що надзвичайно важливий твір Драгоманова “Література українська, заборонена царським урядом” (рапорт на літературному конгресі в Парижі 1878 р.) перебуває під загрозою заборони Головлітом. Причини (зовсім незрозумілі), перебувають в цілковитій суперечності з ленінськими настановами, аж сором про них говорити. Дивовижно, що твір Драгоманова зацікавив Карла Маркса і в його архіві (в Москві) в “Рапорті” весь списаний власною рукою корифея науки, а Головліт забороняє (ніби!) до друку.

* * *

**Від Андрія Самійловича Малишка
і його дружини Любові Василівни Забашти**

Грудень 1969

Любий Олесею Терентійовичу!

Дорога Валентино Данилівно!

Щиро вітаємо Вас з Новим роком! З Новим щастям! Хай ця складна дорога життя буде Вам легкою та широкою, як Дніпро, а Ваше серце повне радості та людських гараздів.

Ваші

Л. Забашта

А. Малишко

* * *

1970

Від Ізиди Зіновіївни Новосельцевої

7 лютого 1970

Москва, 7.2.70 р.

Дорогі Олесю й Валю!

Біжу на пошту – відправити рукопис. Працюю. Горюю, що не довелось мені перекласти страшну Вашу, Олесю, одіссею, про яку я оце вперше дізналася. Я була сама не своя, як читала. Нехай Вам Валя скаже, Олесю, – я дзвонила в перший же день по прочитанні – з мене так і рвався крик... І на слідуючий день дзвонила – Ви так і не підійшли мене вислухати, ну, я й замовкла... Ніхто не зможе перекласти Холодну гору так, як належить¹. Ніхто – з тих, хто сам її не пережив. А в мене і досі мурашки по шкірі... Мабуть, Вам треба було саме так з перекладом зробити – адже Іван Федотович [Карабутенко] перекладав “Людину й зброю”, я все розумію, і я не смію і не посмію ніколи давати якісь там поради ні Вам, нікому взагалі – в такому питанні. І я абсолютно доброзичливо ставлюсь до Івана Федотовича. Боронь боже, не зрозумійте так, що я з якихось міркувань “конкуренції” чи що... Мені це невластиве аж ніяк, тим більше по відношенню до такої порядної, чесної людини, як Іван Федотович. Та й не потребую я, зрештою, цього, – і не маю підстав. Роботи маю досить, і всяка робота завжди сама за себе скаже, правда ж. Так що ніяких не треба слів. Але ж... по тому “накалу чувств”, який викликали в мені пекучі, страшні, кров’ю серця залиті Ваші сторінки, рядки правди страшної, чорної, неблаганної – я зрозуміла, що це треба було б робити мені – бо бачила, бо мучилась, бо пережила... Слово честі, це – не докір. І ні в якому разі не прохання! Це – констатація факту, мабуть. Так я відчуваю. Так я розумію. Так моє серце мені говорить.

Іван Федотович у понеділок від’їжджає до санаторію. Він багато працює в бібліотеці. Справи у нього йдуть, мабуть, добре. Я

теж на березень постараюсь поїхати з Москви – щоби віддатись праці абсолютно, – на всьому готовому і без всяких турбот, телефонних дзвінків – тощо. Зараз поки що виключитись з усього не можу.

Учора декілька разів дзвонила Богданова, передавала, щоб я їй подзвонила терміново. Але ж Ви мені сказали, що я не мушу з нею говорити? То ж скажу, якщо вона на мене по телефону попаде, що Ви приїдете за два тижні і лише тоді я зможу їй щось певне сказати. Так? Тим більше, що в Києві ж був т. Хакімов², і він говорив з Вами сам.

І для чого тільки Ви вбили Сергія?³ Теж – розумію! – а серцем прийняти не можу. Ну, я знаю: Вам байдуже, що я з того чи з іншого приводу думаю, – бо ж ніколи в житті Ви не мали потреби хоч у чомусь зі мною порадитись. І це не докір, це така ж констатація факту. Так що не майте на мене серця за цього листа. Просто я не можу бути байдужою до Вашого слова, Ви знаєте, воно мені болить, воно мені душу ятрить, – може, через це отоді так сподобався Вам мій “Полігон”⁴, що не від холодної, байдужої душі, і коли вийде в світ “Собор”, а він таки вийде! – Ви, може, відчуєте, що й він робився серцем...

Уся “Правда” Вас вітає: Кошечкін, Потапов, Лукін, Капралов. Тисли руку, вітали, говорили про успіх номеру⁵, – це ж ми вперше побачились після 2-го, – я працювала там 2-го, а потім – тиждень в Малієвці з Іринкою, потім – Ваш Пленум. Всі розпитували про роман. Що я сказала, можете собі уявити хоч і з цього листа...

Пів на четверту, біжу на пошту, сьогодні зачинають рано.

Щастя й здоров'я вам, мої дорогі, дітям!

Іще раз упевнилась, що телепатія, чи якісь там флюїди існують. На останньому рядку – Ваш дзвінок...

Ізіда

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

13 лютого 1970

Дорогий Олесь Терентійович!

Певно, не турбував би Вас, коли б просто не хотілося поділитися деякими враженнями. А саме:

З волі “Дружбы народів” побував на нараді 11–12 лютого¹, що скликалася журналом в Москві по темі: література (чи твори літератури) і тема села. Мені приємно, що бодай на кілька днів виїхав з Ужгорода, аби дихнути повітрям ширших горизонтів. За це дякую журналу. Але не тут головна приємність! Цікаво і радісно, що впродовж двох днів письменники говорили надзвичайно схвилювано, стурбовано, з почуттям високої відповідальності. Окремі проблеми – морально-етичного характеру, економічного, психологічного і т. д. – мають загальносоюзний характер. Мені цікаво було слухати людей, ще й ще раз думати над тим, що байдужим залишатись не можна. Радий вельми, що ніхто, ніхто не вдавався до того прийому, коли відчуваєш – одне говорить, інше думає. Прямота і громадська відповідальність – ось що характеризувало нараду, чи “круглий стіл”. Навряд чи подібна розмова могла б проходити 15–20 років тому.

Що про себе?

Найбільшим лихом і горем нині для мене є те, що моя мама, моя 70-літня мама упала на горищі й зламала в плечі руку...² До всього в умовах нашого села (10.000 населення) сталось так, що аж на другий день по нещаснім випадку сама добиралася автобусом за 40 км од села в райцентр, щоб їй поклали руку до гіпсу... Можна уявити собі її дорогу...

Закінчую роботу над підготовкою рукопису книги, що має вийти у видавництві “Дніпро” 1970 р.³ Попри всі скорочення планів, книга залишилася в них, у планах. Лихом було б для мене, коли б щось спричинилося ще до її вилучення раптом...

Обнімаю Вас, кланяюся щиро
(Підпис)

І. Чендей

М. 13/II – 70

* * *

Від Миколи Тодосійовича Негоди

15 лютого 1970

15 лютого 1970 р.

Дорогий Олесь Терентійовичу!

Дванадцять років сидів я над романом “Холодний Яр” – моїм первенцем у прозі. Працюю зараз над другим романом “Весела Балка”, за ним писатиму третій.

Повністю перейшов на творчу роботу і живу в скрутних матеріальних умовах.

Єдине у мене прохання до Вас – посприяти, аби “Холодний Яр” потрапив до видавничого плану 1971 р.¹ На це мої всі надії. Рукопис роману в “Рад. письменнику”, маю позитивну рецензію М. Іщенка й лист П. Гуріненка, який обіцяє рекомендувати його до плану.

Від себе і А. Пашкевича висловлюю Вам сердечну вдячність за високі слова, сказані на Буковині про нашу пісню².

Заодно вітаю з Днем Радянської Армії.

Щиро Ваш –

Микола Негода

Черкаси, вул. Р. Люксембург, 185, кв. 84

* * *

Від родини Микити Михайловича Шумила

8 березня 1970

Щиро, ласкаво, ніжно вітаємо з святом 8 березня нашу милу русалочку Валентину Данилівну, її дочечку, молоду газдиньку Лілю, творця поетичних, зворушливих жіночих образів Олесея Терентійовича і майбутнього покорителя жіночих сердець Юрка¹.

Всі *Шумили* і наймолодша *Шумилівна* ... Оля².

8 березня 1970 р.

* * *

Від Олександра Чучі

29 березня 1970

Любий Олесею Терентійовичу!

Велике до Вас прохання – підтримайте своїх земляків у зростанні їх поріділих та постарілих письменницьких рядів. Там на прийомі в нас є кілька справ, але я просив би найперше розглянути такі:

Володимира Мирного, хорошого молодого поета, автора книжки “Криниця”, яка є справді чистою криницею людської

душі і одержала багато схвальних рецензій і хороший суспільний резонанс,

Григорія Терещенка¹, прозаїка, автора п'яти книжок прози, зокрема, хороших повістей про робітничу молодь і її перші кроки в життя. Підполковник, командир частини, голова Кременчуцького літоб'єднання, великий ентузіаст літератури. Правда, у Павла Архиповича Загребельного є до Терещенка антипатія за той горезвісний фейлетон В. Брюггена, в якому молодого письменника хотіли звинуватити в плагіаті. Але, як показав час, Терещенко став наївною жертвою хитрої кололітературної інтриги. Він сам у минулому артилерист, у повість про артилеристів-ракетників, в Харкові, на людях, вичитуючи у видавництві верстку своєї книжки, вніс кілька специфічних уточнень у свою книжку з чужої, що й дало матеріал для бойкого фейлетоніста. Справа ця в свій час розглядалася і по військовій, і по партійній лінії і всі визнали – дитяча наївність і не більше. Нащо ж такий жорстокий остракізм у ставленні до письменника?

Терещенка, з-поміж інших, рекомендує до Спілки і Володимир Канівець. Він його добре знає, а ми всі шануємо і знаємо Канівця і його авторитет.

Оце такі наші справи і прохання. Нас заювілеїло зовсім. Котляревський, Мирний, Ковінька, а це в травні – Григорій Тютюнник. Буде в його селі вечір², може, школу його ім'ям назвемо, вулицю в Зінькові і Полтаві. Не хочемо галичанам Грицька віддавати.

У хатину Котляревського продовжується людське паломництво³ – велике діло було зроблено. Юренко уже щось хниче в Миргороді – мало запалу в чоловіка. Видавництво “Радянський письменник” так і досі крутить з виданням книжки Ю. Андрущенко.

Ну, оце і все.

Всього Вам найкращого!

Ваш –

Ол. Чуча

29/III – 70.

Полтава

* * *

Від Олесь Степановича Юренка

5 травня 1970

Миргород, 5 травня 1970 року

Дорогий мій!

Даруй, що вітаю запізно. Але я мав, окрім радості, трохи й клопоту – народився оце п'ятий онук. А дідові, звісно, не легко... Треба ж було його пелюшки винцем покропити... ну, і занедбав своє господарство: листи, листи, без яких я не можу жити.

Велике-превелике спасибі тобі за твій могутній “Циклон”! Був оце в Полтаві, чув, що твій новий роман всі випускники педінституту вивчають в обов'язковому порядку, як програмовий, бо його винесли на державні екзамени. “Вітчизна” розійшлася в один день.

В музеї справи поліпшали¹. Нарешті є з ким працювати. Живу на миргородських бубликах... Часом дуже несолодко, але тим і добре, що нелегко.

Зараз укладаю колективну збірку “Вінок дружби”, яку я присвячую 50-річчю створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Її основна тема – це :

Росії серце, серце України

З грузинським серцем зв'язані навік!

Твій виступ у нас на мітингу під час свята дружби також готую до цієї книги. А він у мене записаний на плівку – слово в слово. Сподіваюся, що ти не станеш заперечувати. Еге ж?

Всього, всього ж тобі найкращого, найсвітлішого, найщасливішого!

Обіймаю міцно, міцно.

І завжди твій –

Олесь Юренко

* * *

Від Василя Степановича Гренджі-Донського

8 травня 1970

Братіслава, 8/5. 70

Дорогий Олесь Терентійовичу!

З нагоди великого нашого, а теж і Вашого свята 9 Травня, прийміть від мене найщиріше побажання, дорогий наш голово. Роздо-

був деякі Ваші твори, читаю з великою насолодою. Ох, Ви ж великий майстер слова! Світову славу вповні заслуговуєте! Гратулюю!

А тепер, дорогий голово Спілки письменників, маю до Вас велике прохання, особистого характеру. Від 1939 р. не був вдома, збирався минулого року, якось воно не вийшло. Цього року знову труднощі з тим, що треба мати звідти запрошення від рідні, підтверджене міліцією. Це тягнеться місяцями, і хто його знає, чи до 1 липня одержу. Їхати мушу в липні, з дружиною-учителькою, а вона може їхати тільки в липні-серпні, під час канікул.

Дуже Вас прошу, напишіть Вашій обласній філії Спілки письменників в Ужгороді (або в Мукачеві, я і не знаю, де мають осідок), нехай вони як письменники запросять мене – також письменника. Зрозуміла річ, що всі витрати – це мої, навіть коли б довелось їм щось платити за запрошення, я це їм у готівці покрию там, у них, адже в мене є там два брати, один добре ситуйований учитель. Йдеться тільки про те, щоб я з дружиною звідти одержав підтверджене запрошення. За те я готовий улаштувати їм літературний вечір із своїх творів або якийсь доклад.

Не гнівайтесь, дорогий Голово, що з такою своєю болячкою звертаюся до Вас, але між закарп. письменниками не знаходжу ані одного, щоб мав його приватну адресу.

На Закарпатті хочу бути 2-3 тижні, щоб усе-таки щось бачити та пізніш все те описати, взглядно дати інспіруватись рідною красою чудових гір.

Якщо не зможете це для мене зробити, то й тоді нічого страшного не станеться.

Дякую Вам наперед, та остаюся
з пошаною до Вас

(Підпис)

(Василь Гренджа-Донський)

Чехословаччина

* * *

Від Андрія Федоровича Чернишова

18 липня 1970

18 липня 1970 р., Харків

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Прошу прийняти мою книжечку, що вийшла до мого 50-річчя (минає в листопаді ц. р.)¹. Містить вона строго вибране з того, що

почасти друкувалося в журналах. Не знаю, як прийме її читач, а що київські доктори рознесуть, – це річ певна.

Чому? Протягом останніх 20 років вони немов змагалися між собою – хто чорніше очорнить Лесину матір Олену Пчілку. Та все одно я задоволений (якою б не була реакція київських докторів), що перше слово про Лесину матір встигло вийти до 100-ліття великої поетки.

При нагоді надсилаю Вам вітання, написане мною до Вашого 50-річчя. Його підписав “обома руками” Ів. Вирган, послали ми “Літ. Україні”, але друком привіт наш не з’явився. Пізніше стало ясно, чому².

Буду втішений, коли відгукнетесь на книжечку.

З глибокою повагою до Вас

Андрій Чернишов

Харків, 103, Павлове поле, 82, кв. 35
Чернишову Андрію Федоровичу

* * *

Від Миколи Івановича Карпенка

3 вересня 1970

Добридень Вам, Олеся Терентійовичу!

Даруйте, що так пізно відповідаю. Думав, напишу на цей час вже про вирішену до кінця справу, а воно не виходить... Одразу по приїзді ходив з хлопцями до Олени Попович. Мешкає вона справді, як писала: наймає з дочкою кімнатку, котра править їм водночас і за кухню.

Тоді ж, по кількох днях, відніс її листа голові облвиконкому Петру Федоровичу Кайкану, передав вітання од Вас. В розмові він сказав, що цією справою вже займався, коротше – квартиру О. Попович отримає.

Я, звичайно, писати Вам тоді не поспішав та й не був дома – відвідав з діворою свій Вороньків на Бориспільщині, потім з десятком днів виступали у Верховинському районі. А повернувшись тиждень тому, знову побував у Петра Федоровича, бо О. Попович досі ще квартири не отримала. Запитав: а що мені повідомити Олеся Терентійовичу?

Відповідь голови облвиконкому така: сім'я Олени Попович до кінця року одержить квартиру згідно черги дочки Оксани на підприємстві (вона каже, що перша на черзі). Я зрозумів, що, певно, якісь поважні причини не дають змоги виділити їм квартиру поза чергою. Ось те, що я можу написати Вам в цій справі на сьогодні.

Про листа О. Попович до Вас знають також в обкомі партії. Сім'ю ж Попович я просив повідомити мене, коли щось буде вирішуватися з квартирами на підприємстві – так чи інакше...

Заодно насмілюся потурбувати Вас кількома замітками про нашу роботу – маю на увазі клуб творчої інтелігенції, платну посаду в якому я “обіймаю”. (Якщо пригадуєте, розповідав Вам в Одесі.) Звичайно, все тут по-газетному трохи помпезно – насправді це по-людськи цікавіше і душевніше. За Вашою порадою ми розповіли в “Літературній Україні” від 21 липня і про наші зв'язки з новгородськими письменниками.

Тепер з групою митців збираємося на Городенківщину, де відаємо і Торговицю – батьківщину Леся Мартовича. Може, Вам цікаво буде прочитати також поетичні рядки про Золотий тік Степана Пушика? – молодіжна газета днями видрукувала...

Всі ж гуртом, літератори, сердечно запрошуємо Вас на Прикарпаття цієї осені – тим більше, що попереду такі ювілеї! Приїздіть, Олесю Терентійовичу, як вибереться час та година, – в Космач, Буркут, інші місця завітаємо, де Ви ще, здається, не були. Не кажу вже про Косів, Русів, Торговицю...

Наостанку – Ви вже не гнівайтесь! – знову просив би за Павла Добрянського (в нього якраз вийшла четверта книжечка в “Бібліотеці Перця”)¹ – все про оте членство в Спілці. А це якби Галину Турелик, Степана Пушика та Миколу Кубика згодом прийняли – і було б на Прикарпатті відділення СПУ (нині в нас 7 членів Спілки). І була б від цього тільки користь – для культурного життя в області, для літератури. А так – тікає здібна молодь з Прикарпаття, як миші з потопуючого корабля, та лишень поповнює собою більші міста, де й так “літератор на літераторові сидить” – і хтозна, чи на краще воно і для молоді тієї, і для колективів отих.

От бачите: не писав, не писав – та й розійшовся! Тож не порахуйте за нескромність – воно і для мене незвично. Просто хо-

четься, аби наше Прикарпаття, таке славне літературними традиціями, теж мало свій постійний літературний осередок², а отже, і кращі зв'язки з літературними центрами, ніж досі. Все це – річ не другорядна для тих, хто десятиліттями живе і працює. Коли ж щось не так сказав, вибачте Карпенкові його “утопії”, не натренований він у подібних писаннях!..

Хай легко йдеться Вам і легко дишеться, Олесю Терентійовичу! Передавайте привіт і найщиріші побажання Валентині Данилівні та дітям від усіх нас.

Здоров'я Вам, гарного робочого настрою і хотілося б сказати – до зустрічі на Прикарпатті!

Щиро

(Підпис)

М. Карпенко

3 вересня 70 р.

Івано-Франківськ

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

14 вересня 1970

Дорогий Олесь Терентійович!

Даруйте, що не подзвонив перед від'їздом. Лише годину мав з вул. Орджонікідзе до літака. Прибув до Жулян тоді, коли вже було оголошено посадку в літак.

Дунав про Вас. Думаю зараз. Вдячний Вам за Вашу безмежну лагідність, поміркованість, за Вашу доброту і спокій мудрий. Сподіваюсь, що десь випаде можливість ширше обмінятися думками, аніж це зручно в приміщенні, де завжди багато дзвінків і невідкладних справ... Що не було б, немало з явищ сучасності і переді мною стало в оголеному, не те що інколи непривабливому, але й просто в жахливому вигляді. Певно, це дається літератору не випадково. Можливо, саме цим єдиним і можна себе втішати. У нас із верхів поспішають зі звітними. Все це якось раптом, адже потрібна певна підготовка. Та ні! Очевидно, тут десь побоювання,

як би часом не вилагодилося усе позитивно й не виникла реальна можливість залишатися при ділах. Ну що ж!

Бажаю Вам добра і щастя.
Цілую руки Валентині Данилівні.
Щиро

І. Чендей

Ужгород, 14/ІХ – 70 р.

* * *

Від Ільяса Есенберліна

16 вересня 1970

Глубокоуважаемый
Александр Терентьевич!

Прочел Вашу “Тронку”. Произведение действительно большого национального колорита. Книга будет очень интересной для казахского читателя. Передали переводчику. Надеюсь к маю будущего года иметь перевод и постараемся немедленно сдать в производство¹.

Воспользовавшись случаем, посылаю Вам свой роман “Опасная переправа”, выдвинутый писательской организацией Казахстана на Госпремию СССР на 1971 год.

Очень и очень прошу: найдите немного времени и прочтите его. Ваше мнение – мнение большого писателя братского народа для меня очень дорого.

С искренним уважением

Ильяс Есенберлин

16 сентября 1970 г.

* * *

Від Семена Юхимовича Широкова

21 вересня 1970

О. Т. Гончару, Л. М. Новиченкові, П. А. Загребельному
Шановні

Олесь Терентійович, Леонід Миколайович, Павло Архипович! Звертаюся до Вас в особистому питанні як до керівників письменницької Спілки, яким бодай трохи відоме моє скромне ім'я. Річ ось у чому.

Досить тверезо, без будь-яких ілюзій оцінюючи свій літературно-критичний доробок, я усе ж наважився упорядкувати невеличку, на вісім аркушів, збірку статей, об'єднаних спільною темою: стильові шукання сучасної української прози і поезії. Книжка зветься “Стихія стилю”. До речі, фрагмент однієї з представлених у ній праць під тією ж назвою опублікований у серпні цього року в “Літературній Україні”¹.

Більшість статей друкувалась (у скороченому варіанті) в журналах і газетах. Для книжки автор докорінно переробив тексти, прагнучи домогтися певної композиційної стрункості, наскільки це можливо у виданні зазначеного типу, тобто збірці. Є дещо й нове, щойно написане.

Чи можу я сподіватися на Ваше сприяння, аби книжка могла побачити світ?

Не хочу критись: привід, що спонукає мене квапитись з цим, пов'язаний з наближенням пенсійного “рубежа”, який припадає на вересень наступного, 1971, року. Після двох з половиною десятиліть більш-менш систематичної літературної роботи на мене чекає матеріальне забезпечення, обчислюване з заробітку редактора видавництва “Промінь”, меншого, ніж у слюсаря 4-го розряду (а я замолоду мав 6-й); навіть трудовий стаж, який дає деякі пільги, виявився перерваним – не з моєї ініціативи.

Я не член Спілки письменників, морально мене цілком задовольняє належність до авторського активу нашої літературно-художньої періодики; отже, цей лист не є якоюсь формальною заявою і, мабуть, рішення залежатиме від того, чи розглядають його як звернення професійного літератора; збоку, як-то кажуть, видніше...

Маючи досвід спілкування з видавництвом “Радянський письменник”, я не наважусь зараз “одноосібно” штурмувати цю фортецю. Колись, років зо три тому, посилав туди рукопис². Він пролежав рік без відповіді, після чого, коли я попросив повернути його мені, то отримав разом із рукописом рецензію, підписану Є. Адельгеймом, котра вражає своїм роздратованим тоном. Я поважаю цього компетентного і ерудованого літературознавця, вдячний йому за слушні зауваження, переважно стилістичного характеру. Проте не можу вважати справедливими закиди, які ви-

ходять з того, що у мене літературно-критичні статті, а не трактат. Я не пишу трактатів – не вмію і не хочу.

Чекатиму на Вашу відповідь.

З щирим привітом і найкращими побажаннями
(Підпис)

(С. Широков)

21.IX.70

м. Дніпропетровськ,
проспект К. Маркса, 60. Видавництво “Промінь”
Широкову Семену Юхимовичу

P. S.

А тепер кілька слів до Вас особисто,

Олесь Терентійович!

Те, що я зараз скажу, стосується дрібниць, але мені чомусь здається, що вони мають певну вагу і знати Вам про них – не зайве.

1. З вірогідних джерел мені відоме недоброзичливе ставлення до мене Павла Загребельного. Це, звичайно, його особиста справа – як до кого ставитись, я на будь-чій симпатії не напрошуюсь. Але хочеться зазначити, що його недоброзичливість ґрунтується на непорозумінні. Я ніколи не бажав йому лиха, радію з його літературних успіхів, а якщо за тих літ, коли всі ми були молоді, відверто казав йому речі інколи неприємні, то я так само відверто висловлював свою думку Олесю Гончару про його твори і багатьом іншим про їхні літературні спроби. І, до речі, нещодавно, гортаючи старі вирізки, випадково надібав свою підвальну статтю в “Зорі”, в якій досить рішуче взято під захист “Каховські оповідання” від нерозумного наскоку рецензента “Вітчизни”. В інших статтях доводилось, було, критикувати інші оповідання. Що ж з того? Злопам’ятливість – не прикрашає.

2. Розповіли мені, що за кожного приїзду до Києва доцент Дніпропетровського університету, член СПУ і лідер місцевої критики Луценко Іван Антонович всіляко паплюжить моє ім’я. Мабуть, керівникам Спілки корисно знати, що тов. Луценко успішно продовжує традиції тов. Соїфера³. І навіть розвиває. Це не анонімна “скарга”. Свою думку про нього вже мало хто приховує, а при найближчій нагоді я її висловлю прилюдно, з трибуни.

Зичу Вам доброго здоров’я і великого щастя.

С. Широков

* * *

Від Олександра Йосиповича Билінова (Бейлінова)

25 вересня 1970

Здравствуй, Олесь!

Вчера подписал письмо на твое имя о Бурлакове¹. Сегодня решил написать лично.

Мне рассказывали, что в один из памятных дней, когда решалась судьба Б., ты был зол, как никогда. Поверь мне, что если бы я прочитал такой “послужной список”, какой значится в приказе, я был бы, вероятно, так же накален, как и ты. “Пьяница, дебошир, плут, мошенник...”

К счастью, не так это. Опять же, поверь мне в этом.

Знаю Бурлакова много лет и имею смелость “заложить” свое доброе имя – вовсе он не падшая личность, какую следует отсекаать. Не понимаю только, почему Володя Пьянов, по существу, не зная Бурлакова, так настаивает на крайних мерах. Если бы он спросил Б. о событиях в Жулянах, то узнал бы, что “упился” – то не Б., а Пуппо, который и стал “первоисточником” скандала.

Пойми меня, что я лично ни в чем не заинтересован, Бурлаков мне не нужен как корреспондент-организатор, ибо я почти не выступаю по бюро пропаганды. Мне просто хочется спасти для писательской организации умелого и нужного работника, спасти его семью от голода и прозябания: одному ребенку – год и два месяца, второму – два месяца.

Верю, Олесь, что ты, вникнув в обстоятельства, сделаешь все возможное, чтобы смягчить наказание.

Сердечно тебя приветствую и всегда радуюсь твоим книгам и успехам.

Привет Вале.

Ал. Бьлинов

25/IX. 70.

* * *

Від Миколи Івановича Карпенка

25 грудня 1970

Дорогий Олесью Терентійовичу!

Від щирого серця вітаємо Вас і сім'ю з Новим роком, бажаємо всім міцного здоров'я, щастя-радісті. Так хотілося поговорити з

Вами, але в сумний день привела мене нагода в Київ. Не хотілося зачіпати ніяких питань, хоч я дізнався, що Ви маєте приїхати в Спілку. І лиш не доведена мною до кінця справа штовхнула на ту розмову. Я вже каюся, що завдав Вам зайвого жалю. Однак прикро було мені й гірко від того, що саме Вашого доручення я досі не виконав, тому хотілося дещо пояснити. До того ж Попович могла вдруге звернутися з листом (недавно її донька позвонила мені), а Ви б не знали, чому ускладнилось діло.

На жаль, перед поїздкою в Київ (викликали на збори в Комітеті Захисту миру) я не міг цим зайнятися: майже місяць пролежав після операції. Тільки ж повернувся, то оце знову потурбував голову облвиконкому. Маю надію, що квартиру Попович таки дадуть. Говорив сьогодні з її дочкою, прохав “набратись терпіння”, – бо що я іще міг їй сказати чи порадити?

Пишу це все, а й самому нелегко і хочеться чиєїсь підтримки. Тому й турбуюся за наш невеличкий колектив. Розповів у комісії по роботі з молодими, чим і як живемо на Прикарпатті, хто що написав і видав чи видає. Вам же скажу лишень, аби не забирати часу, що разом з художниками і композиторами їздили останнім часом в Городенківський район – на землю Мартовича. Майже три тисячі колгоспників були присутні на наших виступах. Дуже все хвилювало: і увага, і щирість, і мудре розуміння мистецтва...

Висилаю першу збірку Галини Турелик¹. Нові її публікації в пресі усіх нас радують. От-от має вийти цікава книжечка Степана Пушика². Зрештою, я розповідав Вам про нашу молодь. Звичайно, засмутило мене те, що Павло Добрянський не “набрав” на президії потрібної кількості голосів³; що ж, будемо працювати, аби згодом авторитет наш виріс ув очах літературної громадськості.

Ще раз – будьте здорові, бадьорі і щасливі.

Вітання від усіх нас. З Новим роком!

Щиро

М. Карпенко

25 грудня 1970 р.

Івано-Франківськ

* * *

Від Петра Петровича Кисельова*30 грудня 1970*

Рідна людино! Дорогий Олесь Терентійовичу!

Втретє пишу, а відправити не можу – все не те, бачити Вас хочу. Але боюсь – прийду і нічого толком не скажу. Сказати ж є що. Жалкую, і страшенно, що не було Вас на вечорі. І добре, що не було, і погано. Перед концертом я Вам не дзвонив – засмучувати не хотілось. Я знав, що буде так. В той же час, краще б, може, було, якби Ви були в залі. Для Вас. Вам було б спокійніше. Хіба ж той вечір спокій Вам приніс? Хай найгіркіша, але правда. Все перебути, все пройти і – вистояти. Це ж Ваші слова. Напередодні я занотував у щоденнику: “Хай буде 30-20-10-5 чоловік в залі, я буду читати! Я донесу їм світло Ваших думок! Я понесу їм свій біль і гнів, свою любов – Вашу любов. Не розстроюйтесь, О. Т.!” Цього треба було чекати. За три дні тільки була дана реклама. Коли вже рекламовані були концерти на 22, 25, 28-е, наша афіша була ще в типографії. “Подякуємо” організаторам філармонійним за їх “зусилля”. І за день – понеділок, обраний для цього вечора. “Це було записано до концерту, якби я 16 не втрутився – й цього б не було. Крім цього – в рекламі зазначено, що квитки продаються в касах ЦТК та уповноваженими на підприємствах. Як уповноважені продавали, не знаю, певен тільки – вони до Університету, до Педінституту навряд чи дійшли. Я їм казав. Відповідь: “А-а! Там не беруть на наші концерти...” (Їхня “клієнтура не ходить на українські вечори. Ви ж знаєте, це ж українська...” – кажуть). У жодній касі ЦТК (міській) не було реклами – були на слонів, були на інші філармонійні концерти, тільки не на 21-е. Не було і квитків. Так що ті люди, що прийшли – це “на огоньок”, ті, що бачили рекламу. (Текст реклами я їм дав майже за півтора місяці.) Директор був на вечорі. Кажуть, на другий день вчинив “рознос” і організаторам, і читцям, – за байдужість. Читцям, мовляв, треба вчитись у К. та інше. Але директор сам не організує. На це є спеціальні люди, “майстри” своєї справи. Вся справа у ставленні. Вміють, якщо захочуть. У нас, в Укрконцерті, не кращі організатори, проте, коли вони мої вечори проводять у Великому залі консерваторії – за

тиждень квитка не дістати. Єсенін, чи Бабель, чи українська поезія – зала повна. Але це робиться заздалегідь.

По наївності своїй я вважав, що цей вечір мав стати святом. Для мене особисто він і був таким. Це мій рапорт і ленінському рокові, і з'їздам. Звіт перед людьми. Одначе це ж не моя особиста справа. Чому ж він не став святом для мистецької громадськості, як стає святом – хай не святом – подією будь-яка прем'єра в театрі. Тим більше за нормальних умов мої вечори збирають аудиторію, що може позаздрити театр. Адже продавали два місяці, тому квитки в оперу “в нагрузку” до моїх вечорів “Хочете квитка на концерт К. – візьміть на оперу”...Ну, бог з ними!.. Це вже в конц. установах і керуючих організаціях давно повелося – “це ж не футбол”, “не ревію”, не “урочистий вечір”, де відбувають повинність або приходять, щоб ствердити своє існування на цій землі – в очах начальства.

А письменники?

Я розумію, кожен зайнятий, творить. Кожен – окрема держава. Характер роботи мимоволі робить людину егоїстом. Який же я вдячний Олександрові Олександровичу [Сизоненку] та Олексієві Федотовичу [Коломійцю], що вони були!.. За тепло їхніх очей, за потиск рук.

Але обмеженість є обмеженість. Кому-кому, а молодим письменникам сам бог звелів бути на цьому вечорі. Часто вони бувають на літвечорах моїх чи інших виконавців? Не бачу. На концертах симфонічної, камерної музики? Не дуже. Їм, як нікому, вчитися і вчитися. Слухати у звучанні написане слово. Жадібно вбирати в себе і стогони, і радощі душі. Вчитися у життя. Слухати й слухати звуки, слово. Живу людську мову – у трамваї, на вулиці, в концертних залах. Не дивно ж, що деякі з молодих, випустивши одну-дві збірочки і ставши “членами спілки” – обривають живі зв'язки з життям. Знають лише життя літературне, а скоріше – білялітературне. Всихає джерело. Повторюють себе, або наслідують, наче шпаки, тих, що свою прокладує борозну. Мені їх жаль, по-людськи боляче за марно згублене життя.

Ну, хай – письменники! А преса наша славна?.. Де її голос, думка?

Не можу ж всерйоз прийняти “рецензію” Кириленка у “Вечірці”, який нічого не побачив у програмі, крім “Циклону війни”. Менш за все мені – і Вас у цьому творі тема ця займала – це матеріал для роздумів, для більш важливої думки.

Хай лають – хіба я хочу, щоб мене гладили по голівці або вихваляли тільки?

Ну, ладно, наша “К. і Ж.” [“Культура і життя”] – вона давно вже стала стінгазетою кіно¹. Газета – “пропагандист, агітатор, організатор” всього культурного життя країни з 45 млн. населенням виходить лише двічі на тиждень! Сміховисько! Залишимо на сумлінні редактора і працівників, що не відважились прийти. Петро Микитович Біба – обіцяв бути... А наша “Л. У.”? Чому вона байдужість виявляє, “ентузіазм”, не кращий від філармонійних “організаторів”. Чи “вона” ніс тримає “на вітрах”?..

Приносив їм – ще в квітні чи у травні – статтю, “толкову” – це не мої слова, “їхні”. “Думки цікаві”, добряче написано – про “Циклон” (читаю “Циклон”). Але... ще ж жоден “маститий” критик (а головне – не прочитали “там”) не висловився... Як же ми будемо давати думки якогось “читача-читця”? Та хай їм грець!

Ось зроблена програма. Так хто ж, як не “Л. У.” [“Літературна Україна”], мусила б першою відгукнутись?

А я, дурний, по простоті душевній, ще думав: добре було б, щоб “Л. У.” встановила щорічний приз чи премію (збірка поета, книга письменника – можна придумати, якщо є чим думати...) за кращу програму року – програму з творів української літератури, з класики: ці призи – з творів Шевченка, Лесі, Франка. З сучасної – письменникам і карти в руки – якого імені цей приз міг бути б.

Використати всі можливості, щоб пропаганда творів українського красного письменства стала життєвою справою всіх, кому дороге українське слово, українська культура. Чому ж мені болить це, а моїм братам?.. Та ні, мовчу. Коли я бачу навколо себе “ділків”, “заробітчанин”, що лише дбають про гроші “лаври” і звання... А ну їх!

“Галілей” – Плужника... “Циклон” – Гончара. “Сон” – Шевченка, “Оргія”, “В катакомбах”, “У пущі” – Лесі – яка вірада і яке це щастя, що є вони, що Ви – є! Значить, Правда є! Є щастя й смисл творити й жити! Я тим не заздрю, що живуть для себе. А

туга й жаль охоплює мене. Вони ж десятої долі не вміють і не знають того, що я пізнав і що з людьми зробити можу.

Ну, годі. Бо я знову не пошлю й цього листа. Зараз читаю “Циклон”, “правлю” свою роботу. Вношу доповнення в першу частину поки що.

Добре було б кілька разів почитати в Києві, проїхати б у Львів – так через тиждень два. Треба “вчитати”. А потім хочу, щоб наш Укр-концерт провів цей вечір.

Відносно ж манери подачі – це тема більш глибокої розмови. Якщо Ви не будете проти, я з радістю послухаю і Вас і сам скажу, що думаю про це. Чому роблю я саме так, а не інакше. І де містяться ті корінні слова, що змушує людей плакати й сміятися до сліз. Де їх першооснова. Які закони народження живого слова, якої “віри” в цих питаннях я тримаюсь.

Ваш завжди –

П. Кисельов

P. S. Коли у Вас хвилинка, час знайдеться, бажання буде зустрітися, то подзвоніть мені.

Вітання найщирішій дружині Вашій – Валентині Данилівні й сім’ї.

П.

* * *

1971

Від Петра Володимировича Жура

28 січня 1971

28.1.1971

Ленінград

Превеликеє спасибі Вам, дорогий Олесю Терентійовичу, за добре слово про “Третю зустріч”¹. Ніколи його не забуду.

І працюватиму ще наполегливіше, ще впертіше, свідомий того, що мій скромний труд рідному краю потрібен.

Завжди Ваш

Петро Жур

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

13 лютого 1971

Дорогий Олесь Терентійович!

Коли б я цілком і повністю був позбавлений почуття гумору, не мав жодного житейського досвіду, все, що сталося за останній час, явилось би для мене більше, аніж драматичним.

На початку грудня (одразу після затвердження “дела” в республіці) терміново було скликано бюро нашої письменницької організації. Скликав його за велінням верхів секретар п. о. Василь Вовчок і йшлося про заміну секретаря. Присутніми були зав. відділом пропаганди обкому В. М. Керечаний і секретар Ужгородського МК КПУ І. Туряниця. Бюро вів Вовчок. Ним же виголошувалась довга тирада про те, що, до чого, чому і т. д. Головне – було сказано, що питання з Спілкою погоджено обкомом, що конкретно по цьому мав розмову секретар обкому Шмацько з [Юрієм]

Збанацьким. І т. д. і т. п. Раз так, звичайно, сам я з Києвом (з Спілкою) не зв'язувався, нічого не уточняв. Та чи й була на це потреба?

Правда, можна було до звітно-виборних зборів прийти без оцих хірургічних втручань досить грубого характеру, можна було дещо прискорити збори (провести їх у тому ж грудні або січні), але тут були зацікавлені (звичайно, не письменники), щоб я не робив на звіті доповіді.

До грубості і безцеремонності я давно звик, як потроху звикаю і до брехні та лицемірства – їх справді вистачає у наш час і в наших умовах. Гірко і страшно, коли подібне має тенденцію до розширення своїх горизонтів.

Можливо, у всьому, що коїлося довкола мене у зв'язку з “Березневим снігом”, не скрізь я був достатньо мудрим і поміркованим¹. Не у всьому, певно, був і правий. Та коли б нині брався за “Березневий сніг” порядком його творення, написав тільки так, як уже написав. Життя і набутий досвід довели: Каламарі живі і каламарщини стільки, що годі. Правда, це “добро” являє себе у різних проявах і видах.

Не знаю, що мене чекає іще. На листа-клопотання, що був посланий за порадою Ф. Д. О. П. Ю. Шелесту разом зі статтею “Першовимір – життя”, не отримав ніякої відповіді². Нині зайнятий працею творчою. Поволі, поволі втягаюся знову в серйозну роботу і це мене тішить. Радий, що зберіг при всіх косто- і мозковправленнях, яким піддавався, здатність відчувати, мислити і прагнути.

При нагоді розповім Вам більше, аніж дає можливість на це лист.

Лист написав Вам після того, коли довідався, що П. А. З. [Павло Архипович Загребельний] дзвонив на Закарпаття в нашу письменницьку організацію зі здивуванням з приводу оргзмін.

Щиро бажаю Вам щастя і добра.

Цілую руки Валентині Данилівні.

Ваш

(Підпис)

Ужгород, 13/ II – 71 р.

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього*26 лютого 1971*

Дорогий Олесю!

Якщо у тебе засвербить язик послати мене до... дідька – посилаю: і не пиши, я ображатись не буду, бо знаю, як ти переобтяжений клопотами.

Так-от про вечір, присвячений Лесі Українці¹. Офіційна частина пройшла хорошо. Твоє слово про поетесу – прекрасне!² Гірше своїх можливостей виступив Тихонов, та що подієш – літа... Зате з яким натхненням говорили про Лесю грузин, вірменка, робітник з Києва. І де ви такого молодого та раннього знайшли?

Всі ми з трепетом слухали небожа поетеси³. Вам у президії не видно було виразу його обличчя, здавалось, що він от-от заплаче. Але старий опанував собою і все обійшлося. Звичайно, хотілось би, щоб він ширше розповів про життя-буття там, за синім океаном. Але й за те спасибі. В такий похилий вік наважитися перелетіти через водневу пустелю, ступити на землю, на якій родилася і зросла геніальна Леся – треба мати мужність і неабияку.

А от художня частина вечора слаба, коли не сказати гіршого.

“Я людина еластично-вперта, з розумом скептика і фанатичним почуттям і, до речі, з давно засвоєним трагічним світоглядом”. І це не було позою Лесі Українки. Вона сіяла квіти на морозі, поливала їх гіркими сльозами. То невже ж не знайшлося на всю Україну артистів, які б прочитали мільйонам телеглядачів зі всією пристрасстю твори авторки “Досвітніх вогнів”.

Леся одержима й драматична до найвищої напруги. Так невже ж не знайшлося таких виконавців, щоб її твори справді дзвеніли, мов сталь і гули дзвонами соборними?

Леся – драматург-монументаліст. Так невже ж не знайшлося виконавців бодай невеликих уривків з її драм?

На Лесин ювілей (адже ж 100 років з дня її народження!) треба було підготувати репертуар не лише з творів, нею написаних, а й з творів Франка, Шевченка. До речі, наші композитори й досі не створили мелодій на слова Лесі, що запам'ятовувалися б, крім хіба що “Стояла я і слухала весну”. А міг же Кос-Анатольський створити прекрасну п'єсу на слова Франка “З горіха зерня”.

А хіба ж не можна було виконати геніальну музику Лисенка на слова Тараса Шевченка “Оживуть степи, озера”. Тоді б було органічне, правдиве це велике свято всієї української культури.

Смішно і разом з тим гірко до сліз було слухати безпорадні виступи Гнатюка і Солов’яненка. Хіба ж такі пісні їм співати?

Та втішаємось тим, що прийдуть ще сучасні Лисенки й Бетховени, які напишуть геніальні твори на слова геніальної авторки “Лісової пісні”.

Але й натягать на кисіль шкурку і чекать у моря погоди було б великим гріхом перед пам’яттю Лесі.

Якось Сент-Екзюпері сказав: “Єдина перемога, що в ній годі сумніватися, – це перемога, вкладена в силу кинутого зерна. Впавши у родючу землю, зерно вже святкує перемогу”.

Але Екзюпері був льотчик, учений, письменник. Та коли б він був і хліборобом, то добре б знав, що якою б не була родючою земля, в яку упало зерно, її ще треба добре обробити, щоб бур’ян не заглушив того свіжого паростка.

Оце і все. Живу надією, що цього літа твоя тачанка не пролетить алюром повз твоє рідне місто, і я ще побачу тебе босого на споришевій галявині біля твоєї хати, бо той спориш зачекався на свого господаря.

Вірю, що ми ще з тобою не раз переплинемо Дніпро саме в тому місці, де не кожен птах наважиться перелетіти його.

Твій

Сергій

26.02.1971

Дніпропетровськ

* * *

Від Миколи Антоновича Зінчука

4 березня 1971

4 березня 1971 р.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Вибачайте, що я своїм листом забираю Ваш час. Хочеться поділитися деякими думками й тривогами, про дещо попросити.

Півроку тому помер наш видатний земляк Василь Сухолинський. Я знав його. Він був моїм другом і радником, і я до

кінця моїх днів згадуватиму його ім'я з любов'ю і глибокою пошаною. Він був чесною людиною, мужнім громадянином і великим патріотом рідної землі. Його ім'я можна сміливо ставити в ряд з іменами Г. Песталоцці, А. Дістервега і нашого славного земляка К. Ушинського. Його шанують у всьому світі.

Але крім численних прихильників і шанувальників нажив наш видатний педагог і ворогів. І дуже впливових. Декому дуже хотілося б, аби ім'я Василя Сухомлинського було забуте навек.

Після довгих роздумів я дійшов думки, що для увічнення пам'яті Василя Сухомлинського повинна дещо зробити наша література, наше красне письменство. Добре було б, якби хтось з відомих наших письменників написав книгу на теми шкільного життя з теплими рядками посвяти видатному педагогові. Поети могли б написати присвячені його пам'яті поезії.

Написав "Повість про вчителя Сухомлинського" Б[орис] Тартаковський¹, і за це йому доземний уклін. Але чому ж ми не зробимо чогось?

Йому самому вже нічого не треба. Чотири берізки по кутах могили та посаджені дружиною й учнями хризантеми – цього для нього цілком досить. Добра пам'ять про нього потрібна нам, бо все виплекане розумом і серцем він передав своєму народові. То ж зробимо усе від нас залежне, аби вшанувати його спадщину квітами нашого визнання і нашої любові.

Олесею Терентійовичу, прошу Вас, використайте свій великий авторитет, вплив і талант і зробіть щось для вшанування пам'яті Сухомлинського. Зробіть це в ім'я всього того, чим жив Сухомлинський, в ім'я землі, з якої вийшли ми з Вами, землі, политої кров'ю, слізьми і потом багатьох поколінь наших предків.

Вам треба зробити це. Він Вас глибоко шанував і ставив Ваше ім'я в ряд з найвидатнішими діячами нашої культури. Я сам, на його прохання, замовляв у Тернополі різьблені портрети класиків української літератури для Кімнати думки Павлиської школи. Ось їх імена: Тарас Шевченко, Іван Котляревський, Іван Франко, Леся Українка, Іван Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Михайло Коцюбинський, Олесь Гончар (його лист з переліком цих імен, як і багато інших листів, я бережу).

Білоруський дитячий журнал “Вясёлка”² писав після смерті Сухомлинського, що його діла варті пісень і поем. Ці поеми треба написати.

Сам я зробив, що в моїх силах зробити: написав для науково-педагогічних журналів ряду наших республік і зарубіжних соціалістичних держав статті про його діяльність; деякі з них уже вийшли друком.

І ще одне хочу попросити Вас.

Спробував я написати невеличку повість. Про її якості судити не мені. Запропонував рукопис журналові “Жовтень”. Це було восени 1969 року. “Жовтень” моєї повісті не прийняв. (Відповідь Романа Іванчука посилаю Вам). Тоді я відіслав повість журналові “Прапор” у Харків. Відіслав – і як камінь у воду. Звертався я пізніше з листом до завідуючого відділом прози, звертався до самого товариша [Юрія] Махненка, але відповіді ніхто мені не дав.

Вони могли відмовити мені, як це зробив “Жовтень”. Могли прислати свої зауваження з вимогою покращити повість, і я за такий довгий час спромігся б переробити її. Але вони не зробили ні того, ні іншого.

Я охоче визнаю, що над колискою моєю не витав геній. Я навіть готовий визнати себе цілковитим бездарою, але і в такому випадку вони не повинні були так зробити. Їхня позиція в цьому питанні суперечить елементарній людській етиці. Я не знаю, як вони думають вийти з цієї ситуації. А треба якось вийти. Прошу Вас, втрутіться в цю справу.

І на закінчення хочу Вам сказати: ми, читачі, любимо наших кращих письменників – носіїв і хранителів рідної мови і совісті нашої нації; ми шануємо і любимо Вас особисто яко письменника і громадянина, цінуємо Вас за все, що Ви зробили. І хочеться, щоб Ви знали про нашу любов і підтримку завжди: і в хвилини радощів, і в години прикрощів та горя. З глибокою пошаною

Ваш

Микола Зінчук

4.03.1971

Чернівецька обл.

* * *

Від Юрія Миколайовича Косача

18 березня 1971

Нью-Йорк, 18/ІІІ/71

Шановний і дуже дорогий Олесею Терентійовичу, оговтавшись трохи після подорожі в майбуття, тобто в нашу прекрасну і чарівну Україну, хочу в першу чергу привітати Вас з-за океану (щоправда – не синього, як хотілося б) і подякувати Вам і всім поетам і письменникам України за все добре, чого я зазнав під час мого побуту.

Ваших теплих і хороших слів у Новоград-Волинську по моїй адресі ніколи не забуду і забути не можу, ще раз Вам сердечно дякую. З такими друзями і товаришами, як Ви, можна пройти увесь світ, у Вас чудова і благородна душа, серце людини, яка буває раз на тристаріччя.

Будьте певні, що Вашого довір'я не заведу і всіми силами його виправдаю.

Прибувши до нашого вавилону, поринув знов у поточні справи (видавання газети, подорожі по наших осередках тощо, родинні справи, хатні справи, які занедбано вкрай і т. п.). Ви щасливі, що тих турбот не маєте, а нам тут треба, як кажуть, боротись за екзистенцію.

Та, це неважливе. Ще є порох в порохівницях і все це переможемо.

Мобілізую всі сили, щоб незабаром надіслати мої твори, що лежали в шухляді. Маю три романи, збірку оповідань і, може, прийде час на есе та на монументальну розповідь з автобіографічними і загальними (зарубіжними), за 35 років, спостереженнями, роздумами і висновками.

Переглянув, що нового в літературі США: комерційність і порожнеча. Формат Фолкнера, Гемінгуея, Томаса Вулфа знітився. Світло тільки із Сходу, з Радянського Союзу.

Ще раз щиро Вам дякую за все, низький поклін рідній землі і всім, хто на ній трудиться.

З глибокою пошаною до Вас
Завжди з Вами,

Юрій Косач

* * *

Від Леоніда Миколайовича Коваленка

Квітень 1971

Телеграма

Вітаю Дорогого Олеся Терентійовича пролісками! Хай завжди будуть квіти щастя.

Леонід Коваленко

* * *

**Від Олекси Гнатовича Шеренгового, Анатолія
Іларіоновича Колісниченка**

5 квітня 1971

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Даруйте, але змушені турбувати Вас ось з якого випадку. Се О. Шеренговий і Ан. Колісниченко з “сонячної”, духовно тяжкої Одеси.

Ми дуже вдячні Вам за батьківське піклування про нас. Але нині думаємо не про себе. Про товариша нашого давнього, Ізмаїла Гордона¹. Чесний, вірний зі світом сей чоловік, а ось така okazія з його прийомом у Спілку виходить:

вже має він чотири книжки,
честь і повагу до нашої загальної істини,
має справді чисту шану до землі нашої і людей її,
має високий лад душі поета,
а й досі Спілки двері для нього зачинені.

З Вами, з батьками обох нас і з усім 2-м Українським фронтом воював він за слов'янський Перекоп, Злату Прагу і Голубий Дунай. В тій війні за правду йде він, Ізмаїл Гордон, донині.

Щиро Ваші

*Олекса Шеренговий
Анатолій Колісниченко*

5 квітня 1971. Одеса

* * *

Від Казимира Трухановського*7 травня 1971*

Варшава, 7 травня 1971 р.

Шановний і дорогий пане Гончар,

сьогодні я отримав Вашу Травневу ластівку з побажаннями, за яку та за Вашу пам'ять дуже дякую, прийміть й від мене найкращі побажання щастя, здоров'я та нових чудових цінних книжок. Але найбільше за все бажаю Вам здоров'я, оскільки це найголовніший скарб.

Прошу вибачення за те, що давно Вам не писав, але таким чином складалось моє життя, що вільного часу практично не вистачало. Причиною такої дезорганізації є поганий стан здоров'я, яке продовжує погіршуватись. Сподіваюсь, що це виправдовує мене в Ваших очах.

“Собор” я давно переказав до ПІВ¹. Переклад було прийнято, але з об'єктивних причин текст знаходився у редакції, і тільки зараз готується до друку і, як мені сказали, видання повинно з'явитися у поточному році² за умови, що знову не з'являться якісь перепони. На це, звісно, ми не маємо жодного впливу. Але сподіваймося, що все минеться добре. Я переконаний, що незважаючи на певне запізнення я зможу Вас привітати з виходом “Собору” у перекладі на польську мову. Можливо, мені навіть вдасться приїхати в цей період до Києва, щоб “обмити” книжку.

Як завжди, милі спогади пов'язані з рідною землею і, якщо тільки здоров'я pozwoliть, полечу до України, немов на крилах. Був у мене намір надіслати Вам друкований переклад, та якось не було нагоди.

Передаю Вам сердечний привіт та побажання міцного здоров'я. А також через Вас передаю привіт моєму коханому Києву та прекрасній Україні. Також мій низький уклін всім моїм знайомим та друзям.

*Казімеж Трухановскі
(Казимир Трухановський)*

* * *

Від Леоніда Миколайовича Коваленка

29 вересня 1971

Ялтинське вітання, Олесю Терентійовичу!

Жаль, що я не зустрівся з Вами перед від'їздом. У видавництві мені сказали, що дадуть Вам познайомитися з передмовою¹, але я не знав, коли це буде (власне, що Ви зможете її швидко прочитати). Хотів у цьому зв'язку попросити Вас, щоб разом відстояти вставку про “Циклон” (на нього дали мені лише 2/3 сторінки) та згадку про “Собор” в кінці вставки. Останнє для мене має принципове значення.

До речі, я їм (редакторів та зав. відділу) дав кілька прикладів – друкованих згадок про “Собор” у нашій пресі (бо просили про це – мовляв, щоб відстояти згадку перед М. Лещенко²). О, Аллах, як ниньки бояться деяких жінок!..

“Загорятиму” в Ялті до 1 листопада³. Вже набридло. Тим паче, що тут немає ніякої можливості працювати (9 чол. у моїй палаті). Лікарню останніх місяців згадую як суспільство високої формації – добрі люди мене таки “приопроділили” в палату на 2 персони зі столом і величезним вікном... Благодать.

Спробую примазатися до бібліотеки тутешнього Будинку творчості.

Низький уклін Валі!

Ваш

(Підпис)

29.09.71 р.

Ялта

* * *

Від Юрія Михайловича Шабловського

25 листопада 1971

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Вибачте, що турбую Вас, але якась внутрішня інтуїція підказує мені, що Ви мені допоможете.

Сповідатися завжди важко, а просити допомоги – ще важче. Колись слухав я по радіо інсценізацію за Вашим твором “Щоб сві-

тився вогник” і запам’ятав на все життя. Яка прекрасна, яка благородна ідея. Чому я все це пишу? Тому, що всі мої надії і сподівання розбиваються об байдужий житейський берег.

Мені 34 роки. Я художник. В 1964 році закінчив Художній інститут, живописний факультет. В 1965 році хворів на виснаження нервової системи. Кожен крок у моєму житті я здобував з величезним напруженням моральних і фізичних зусиль.

Маючи не дуже добре здоров’я, я борюсь з життям, як тільки можу, бо завжди вірив, що десь і для мене світитиме той вогник, без якого жоден митець, жодна людина не годна прожити на цьому світі. Важко писати, але якби Ви тільки знали, з якою жорстокістю розбиваються мої ілюзії об людську байдужість. Я давно мріяв зустрітися з Вами, та все не наважувався, бо добре знаю, що важить для митця час. А зараз я в такому становищі, що вирішив написати Вам – людині великого серця, світлого розуму і гуманізму. Талановиті люди завжди добрі – це істина. Зараз я після хірургічної операції (діагноз – гострий парапрактит) знаходжусь дома. Працювати поки що не можу. Мати хвора. Матеріальних засобів до існування не маю (але, будь ласка, зрозумійте мене вірно, Олесею Терентійовичу, не грошей я у Вас прошу). Мені здається, що це у Ваших силах і можливостях кардинально повернути мою долю. З якою надією, з якими сподіваннями пишу я до Вас, і якби Ви тільки знали, як важко мені це робити. Але в мене немає абсолютно ніяких моральних стимулів. Є лише біль та розпач. Мені дуже прикро в першу чергу за себе, але мовчати далі я не можу.

Надсилаю Вам свої повісті “Планету Гого” (для дітей) та “Криницю”. Будь ласка, прочитайте їх і, коли вони чогось варті, допоможіть мені. Дорогий Олесею Терентійовичу, не дайте згаснути вогнику. Хай світиться вогник.

З великою любов’ю і повагою

Юрій Шабловський

25.11.1971 р.

* * *

Від Василя Сидоровича Земляка

Грудень 1971

Наші дорогі Люди!

Цим нагадую, що час іде, але він нічого не може змінити у моїй глибокій повазі до Вашої славної родини. Олесеві – творів, Валі – краси, а всім разом – щастя в 72-му.

Василь Земляк

* * *

**Від Ірини Вільде
(Дарини Дмитрівни Полотнюк)**

29 грудня 1971

Будьте нам та будьте!¹

Ірина Вільде

* * *

Від Леоніда Миколайовича Коваленка

31 грудня 1971

Дорогі Валю, Олесю Терентійовичу!
Хай: квіти й сонце, сонце й квіти!
Хай: слухаються Ваші діти!
Хай: не болять невтомні руки!
Хай: сяють усмішками внуки!
Хай: всі до д'ного, до ноги
... грипують Ваші вороги!
За Ваше здоров'я! Уррра!

Л. Коваленко

31. XII. 1971 р.

* * *

1972

Від Віталія Миколайовича Зленка

1972

Дорогий Олесь Терентійович!

Нечемно мені звертатися до Вас. Але справу, з якою насмілюся турбувати, прагну робити не особисто для себе, а, як писав О. Довженко, “зادля слави народу нашого”. Тим більше, що життя бистроплинне – отже, нерішучість козакові не до лиця.

Коли ми, бериславський літературний кіш, від імені Понизовців дарували Вам шаблю і булаву, то у відповідь Ви написали – “я оцінив дотепність жарту”.

Категорично перечу – жартів ніяких, бо святим не жартують. Про це можете судити по віршові, який є підписом до того подарунку:

Я шаблюки в руках
Не тримав аж ніколи-ніколи,
Мої руки до бою
Ніколи не прагли.
Та як гнів насуває
На мене ордою,
Коли колять мені
У одвічній рани,
Наливаються жили
Чавунною силою,
А в руках відчуваю
Козацьку кривулю.
Коні також мене
У степах не носили,
То мій гнів
так розгнуздано
Мчить під ворожії кулі.
І пробудиться в тілі

Незнання, як дике,
Гнів спалахує страшно
Тим поглядом предків,
Що під ним,
як немов перед смертю,
все никне,
Щоб не тільки шолом,
Навіть серце вороже
щоб репнуло.
Ні! Не можна інакше,
Боронячи власну святиню!
Гнів наш праведний,
Гнів то гуля Кривоносів,
Наливайків то погляд,
А твердість руки,
мов синові,
Залізник, пам'ятаю,
Мені підносив.
Я шаблюки в руках
Не тримав аж ніколи-ніколи.
Та не смійте ніхто!
Гей, не смійте будити
в мені
моїх предків!

Мабуть, оця певність, що в мені, моїх друзях живуть наші славні попередники, дає мені сміливість звертатися до Вас. Бо всі разом ми повинні робити одну спільну справу – продовжувати життя наших великомучеників, не давати їм загинути вдруге, духовною смертю, котра набагато страшніша фізичної.

Віра в правоту і необхідність цієї справи сповнила мене ще тоді, коли вчився у Вищому військово-політичному училищі Радянської Армії і Військово-Морського Флоту на факультеті журналістики. Тому вирішив не міняти своєї мови на офіцерську платню, затаїв собі, що основною темою на все моє життя буде рід-не по духу і крові запорізьке козацтво.

Подолавши відомі в цій справі “приємнощі”, перейшов до Львівського університету. Допомогли мені тоді Д. Павличко і Р. Братунь.

Відтоді я видав в одеському “Маяку” “Баладу про червону калину”. Був сучасником республіканських семінарів в Ірпені. Весною нинішнього року їздив у Москву на Всесоюзну нараду молодих письменників.

Кілька років працював над “Червоною китайкою”. Вона мій сум, радість і надія.

Познайомтеся з нею. Якщо вона не задрібна проти моїх прагнень, прошу написати мені рекомендацію для вступу до Співки письменників¹.

Я далекий від думки, що шлях в літературу – через кабінети великих. Просто рекомендація для мене – це зброя, а її не можна брати з будь-чиїх рук. Живу я раз, і чинити повинен згідно своїх переконань, без компромісів. З подібним проханням звернуся і до Д. Павличка.

Вступ до Співки мені необхідний для того, аби мати змогу користуватися потрібною літературою з бібліотеки. Для мене це надто важливо, бо тільки в такий спосіб можу ближче знайомитися зі своїми прародичами, мучителями моїми, котрі приходять до мене щоночі і з сумом заглядають через плече – що пишу. Перед ними не можу бути інакшим.

Скажімо, зараз треба Яворницького, а мені не дають. Хочу познайомитися з монографією Костомарова “Богдан Хмельницький” – те ж саме.

Дещо про себе. Живу в м. Бериславі на Херсонщині. Працюю заступником редактора в райгазеті “Маяк”. Комуніст, секретар парторганізації.

Маю трьох синів. Два останні – близнюки. Хотів назвати, як Тарас Бульба, Остапом та Андрієм, так баби клятві не дали. Тож маю Ярослава і Андрія. Але духовно причащатимуться у Вашому “Соборі”. Тут усі домашні – “За”!

Рід наш з Милового, що поблизу Кам’янської Січі Кості Гордієнка. Прапрадід козаком був, а пізніше чумакував.

Уклін Вам доземний від нашого товариства і древнього козацького собору, що волею божою приплив сюди аж із Хортиці.

Не сприйміть ще раз як жарт.

Віталій Зленко

* * *

Від Ружени Дворжакової-Жаранової*5 березня 1972*

Дорогой Олесь,

простите, пожалуйста, это обращение к Вам, но мне все почему-то кажется, что мы уже давным-давно знакомы, вернее, что я Вас хорошо знаю – знаю по Вашим произведениям, по рассказам Ваших друзей и знакомых (Жабкая, Мольнара) и теперь, работая над переводом Вашего романа “Циклон”¹, не могу избавиться от впечатления, что я с Вами еще более сблизилась, даже не стесняюсь признаться, что я влюбилась в Вас. Нет, не бойтесь, “что у нас завязался производственный роман” вот таким-то заочным образом.

Итак, я пишу Вам, во-первых, потому что я хочу искренне поблагодарить Вас за все эти приятные дни, недели, даже месяцы, которые я провела вместе с Вами, работая над переводом книги, проблематика которой мне очень близка (все ужасы войны я пережила в городе Липт. Микулаш, через который линия фронта проходила два месяца – и окопы были в нашем городе). Книга мне близка и своим пафосом, своими лирико-философскими раздумьями, своим стилем.

Как ни странно, но работа над переводом почти всегда вызывает у меня своего рода чувство влюбленности – может быть, это потому, что я стараюсь избирать авторов, которые мне чем-то близки. Это были из старших: Тургенев, Толстой, Мережковский (Мона Лиза), А. Белый, потом Паустовский, Довженко, Быков (Сотников)² и теперь Вы.

И во-вторых, я хочу обратиться к Вам с вопросом. Я переводила из украинского издания из 1970 г., и когда уже перевод у меня был готов, я проверяла его с русским авторизованным переводом из 1971 г. И теперь я немножко смущена, которого издания я должна была придерживаться. Хотя отклонения и расхождения в тексте невелики, может быть, для Вас они важны. Признаюсь, что в соответствии с русским изданием, я не включила главу II: Розповідь жінки-геолога.

Я бы очень рада встретиться с Вами лично, поговорить. Я на днях встретила с Владом в Доме писателей в Будмерицах – он

шлет Вам сердечный привет – и мы говорили о том, нельзя ли Вас пригласить в Словакию?

Я надеюсь, что рано или поздно нам удастся встретиться с Вами или у нас, или у вас на Украине!

С искренним приветом

Ваша

Ружена

Будмерице, 5 марта 1973

* * *

Від Івана Павловича Мележа

27 березня 1972

Дарагі Алесь!

Сёння пасылаю наш часопіс “Полымя”¹, дзе ёсць тваё апавядання “Сланечнік”.

Магу паведаміць: у выдавецтве на 1974 год плануюць “Тронку”² (а можа – і “Цыклон” так сама). Думалі удасца – на 1973, але ў 1973-м павінны выйсці два тамы украінскай паэзіі і том украінскага апавядання, дзе, вядома, ёсць і твае апавяданні.

З-за гэтага выданне тваёй кнігі перанеслі на год.

Так мы спрабуем выправіць сваю віну прад украінскай літаратурай.

Шчасця і поспехоў табе.

Іван Мележ

27.III.72 г.

* * *

Від Казимира Трухановського

9 травня 1972

Варшава, 9 травня 1972 р.

Дорогий пане Гончар!

Я вже давно збирався Вам написати, та все не вистачало часу. Сьогодні особлива нагода, оскільки щойно вийшла рецензія на Ваш “Собор”, яку додатково надсилаю. Мені надзвичайно приємно, що Ваша книга у нас була гаряче сприйнята, а тираж майже

вичерпано. Навіть в осередках скупчення українців відчувається нестача книжок. Гадаю, що незабаром тираж збільшиться, чого Вам щиро бажаю. Отже, як Ви самі бачите, незважаючи на перешкоди, “Собор” з’явився в Польщі¹, сподіваюсь, що з’явиться десь ще. А з карканням самі знаєте – на те й деяким птахам дзьоби, щоб каркати.

Вірогідно, я поїду на авторський вечір до Щеціна² на запрошення місцевих українців. Звісно, цей вечір буде присвячений Вам, і тільки тому я погодився поїхати. Бо, щодо мене, я не дуже люблю хизуватися перед публікою.

Що стосується мого можливого приїзду до Києва, незважаючи на моє гаряче бажання відвідати ще раз рідну землю, стан здоров’я не дозволяє мені цього зробити.

А які новини у Вас і над чим зараз працюєте? Мені буде дуже приємно, якщо у Вас знайдеться трохи часу, щоб написати мені декілька слів.

Передаю Вам сердечні вітання та найкращі побажання.

Казімеж Трухановскі
(Казимир Трухановський)

* * *

Від Володимира Олексійовича Солоухіна

14 травня 1972

Дорогой и уважаемый Александр Терентьевич!

Решил обременить Вас одной, может быть, и не совсем приятной для Вас просьбой. Но при наших встречах я всегда чувствовал Ваше доброе отношение ко мне и потому решаюсь.

В Киеве есть знаменитая глазная клиника (или институт?), где занимаются близорукостью с помощью специальных линз, надеваемых прямо на глаз. Я не особенно в курсе дела, но Вы, очевидно, знаете, о чем идет речь. Обычным путем туда не пробиться.

И есть одна прекрасная москвичка (моя кузина) Светлана Константиновна Прокопович, страдающая сильной близорукостью. Нельзя ли ей помочь попасть в этот институт (или клинику?).

Если не Вы, то, может быть, кто-нибудь из наших общих друзей и знакомых близок к этому заведению?

Через некоторое время я Вам позвоню, и Вы мне скажете, возможно ли это.

Подумайте, если нет, так нет.

С уважением и любовью к Вам. Ваш

Вл. Солоухин

14 мая 72

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

1 червня 1972

Дорогий Олесь Терентійович!

Щиро дякую Вам за пам'ять та добрі побажання.

Я завжди важив собі Ваше незвичайно чутливе, уважне і щире ставлення. Радий, що мав щастя у житті спілкуватися з Вами, знати Вас із тих розмов, що ріднять серця і збагачують. Сподіваюся, що перед нами іще багато світлого і прекрасного.

Був би щасливий, коли б Ви з дружиною завітали в зручний для Вас час на Закарпаття. В нашій хаті ми стріли б Вас з широко розпростертими обіймами, а потім зробили б мандрівку Закарпаттям. Було б цікаво! Тим більше, що нічийх ласок не потребували б – сам я сидів би за кермом машини. Отож з Києва Вам не треба б їхати власним транспортом. До нас могли б літаком добратись. Подумайте над цим і прийміть наше запрошення, як щирість і любов до Вас.

Щиро Ваш

(Підпис)

Ужгород, 1 червня 1972 р.

* * *

Від Івана Макаровича Гончара

Липень 1972

Вельмишановний і дорогий друже Олесю Терентієвичу!

Ви напевне читали в “Літературній Україні” за 7 липня образливу і гидотну пасквиль, написану в каятливій статті “На терези

совісті”, з уст блудливого [Миколи] Холодного на мою адресу, яка мене не лише здивувала, а до глибини душі образила¹.

Я дивуюся, як могла така солідна газета, як “Літературна Україна”, яка постійно, починаючи з дня моєї демобілізації з Армії, друкувала самі ріжноманітні матеріали про мою творчість, не лише як митця, але і як збирача-дослідника народного мистецтва, та й мої власні статті, і раптом безпідставно наляти таку отруту в душу людині, що прожила таке нелегке 62-літнє життя від піонера, комсомольця, студента технікуму та інституту, педагога, військового курсанта, фронтовика двох воєн, комуніста і нарешті заслуженого діяча мистецтв.

Де ж в цьому логіка і її послідовність? Невже це не вплине на її престиж і авторитет? Адже широка громадськість знає, хто такий Гончар.

Дивно і обурливо, але що поробиш. Я написав протест в редакцію “Літературної України” і хотів запитати Вас, чи зручно Вам було б підтримати мій протест?

Адже отруйлива стріла Холодного направлена і випущена на мене, розрахована на більш ефективну дію, ніж вразити лише мене.

Незручно було мені, дорогий мій, звертатися до Вас з цим, але пробачте мені.

З щирим серцем до Вас

Ваш Ів. Гончар

* * *

Від Наталії Омелянівни Кащук

20 липня 1972

Шановний Олесю Терентійовичу!

Щойно повернулася з Киргизії і з приємністю виконую прохання Толегена Касимбекова – передаю дві маленькі дині з самісінького півдня, з його рідних країв.

“Скажи, – просив Толеген, – що, якби змога, киргизи б раді усі щедротні дари землі великому українському другу передати. Скажи, що отой маленький і невидний з себе чоловік – Толеген – свято береже в серці слово, сказане Олесем Терентійовичем про

його працю, і те слово підтримує його і тепер, бо пише новий роман з історії народу”.

(Толеген був у тій групі, котра з Вами їздила в Карпати, і десь тоді була розмова про його історичний роман “Зламаний меч”.)

Просив Вам передавати найсердечніші вітання і Шабданбай Абдираманов з Оша, романіст, що пише про нинішній день свого краю, болючі проблеми сьогодення. (І дяку, й шану за те має уже традиційну для нашого часу.)

Вітання Вам і від Аскарова, і від Джангазієва, Байтемірова, Уметалієва (на позавчорашній ідеологічній нараді у Фрунзе його згадали “незлим тихим словом”, як і Сидикбекова та Токомбаєва), вітають Вас і Ералієв, і Жакієв! – та, певно, я й не перелічу усіх, бо при кожній зустрічі найсердечнішим словом згадували і Ваш побит в Киргизії, і Ваше товариство в час Декади на Україні¹.

Майже кожна розмова повертала до того, що благословляли українську землю, яка дала світові Олеся Гончара. Може б, і не годилося таке писати, але не знаю, коли то ще трапиться нагода з Вами розмовляти, отож хочу одразу сказати і про таке. Минуло півроку від часу Декади на Україні, і ось уже з’явилася в друку глава з нового історичного твору Чінгіза Айтматова, твору писаного киргизькою мовою.

Ось чому киргизьке письменство благословляє ті дні на Україні, Вашу участь у тій поїздці, коли наші колеги на власні очі побачили, серцем відчували, що то є письменник, справжній духовний провідник свого народу. При тім кілька раз було розказано мені таку притчу.

Засумували, затужили чинарові гаї, карагаєві (соснові) ліси. Пішла чутка, що з’явилася в лісовому краї страшна, нищівна сила – сокира. Сталевий, невблаганний ворог, що утинав усе живе. А найстрашніше те, що держак, руків’я тієї нищівної сили – таки з дерева, з лісової ж породи. Добре і зручно вкладалося воно в замашну руку, те руків’я, добре насаджене на нього топорище. Не було би держака – що би вдіяли одним отим лезом, нехай і го-стрим?

Правда, гарна притча? Щось подібне і в основі Шевченкової поезії “У бога за дверима лежала сокира”.

Просили передати Вам найглибшу дяку і шану за те, що найпишніше дерево знову шумує в рідному лісі.

Даруйте, коли щось написала не до ладу, коли не знайшла тих слів, які б передали глибину любові і шаноби до Вас там, на далекій землі, котру Ви наблизили до нас, котра до Вас така прихильна.

З найглибшою повагою і шаною

Наталя Кашук

20 липня 1972 року

* * *

Від Володимира Олександровича Яворівського

7 серпня 1972

Високий мій і святий! Добридень Вам!

Я зрадів, отримавши Вашого вексяля. А тепер сиджу та й журюся – як його буду сплачувати? Тяжкими літами того Завтра, у яке зазираємо з острахом, як перестаріла дівка в дзеркало?..

Дай Боже, щоб вони були солодко-тяжкими.

Спасибі Вам. Таке вже рідкісне “Спасибі”, що, либонь, спасибішого й бути не може.

Надіслав перекладачеві. Він сам його передягне в косоворотку¹.

Не відповів Вам раніше, бо переїздив на нову квартиру, одержав 2 кімнати. Був затурканий, як весільна кухарка, – то вже вибачайте мені.

Книжка має бути влітку.

Побачимось з Вами на пленумі². Нас їде четверо зі Львова.

В 2-му номері “Дружбы народов” надрукували мою новелу “Така земля під ногами”³.

Хочеться побачити Вас. Хоч здалеку..

Не люблю тріскучих свят, але хай крізь офіціоз проб’ється моє тихе вітання Вашій дружині.

Із щирим і вдячним розумом та серцем,

Володимир

Львів

* * *

Від Володимира Олександровича Яворівського

9 серпня 1972

Предорогий Олесю Терентійовичу!

Це – Яворівський.

Не писав Вам, бо не мав чогось в своїй істоті, щоб віршувало, аби його слати аж до Києва. Немає його і зараз. Просто хотів Вам сказати, що вже вичитав гранки московської книжки, передмова пішла недоторканною¹, за місяців два-три вона таки виповзе на світ божий (туди їй і дорога).

Моя вдячність Вам – не чорнильна і тому не буду її припиняти до цього аркуша паперу. Най буде при мені, бо Ви про неї й так знаєте.

На позатому тижні в “Правде” оглядач журналу “Д[ружба] народів” “очень тепло” зачепився за мою новелу “Така земля під ногами”. Таке враження, що лівою ногою, то ніби й не на зле.

В № 10 “Жовтня” йде моя повість “П’ять ахіллесових пальців” та закінчую роман “Тінь від білого коня”².

Стою лицем до Вас
і до Вашого світлого
Дому!

Ваш Володимир

9.8.72 р.

Львів-54 (290054)

Бічна Люблінська, 2, кв. 107.

Тел. 62-51-83

* * *

Від Сергія Олександровича Баруздіна

21 вересня 1972

21 сентября 1972 г.

Москва

Милый Олесь!

Очень жалею, что не смог в эти дни работы Сессии повидать Вас, хотя искал в гостинице, дабы вручить сигнальный экземпляр “Циклона”...¹ Жаль, конечно, что нет в этом издании и “Собора”,

как мы хотели, но, увы, опять ничего не получилось. Видимо, перемены, происшедшие на Украине, еще не отстоялись...

А книжечка получилась, по-моему, очень симпатичной, хорошей.

Мои товарищи по редакции сказали мне, что успели Вам ее передать.

Нравится?

Если нравится, надеюсь иметь ее у себя с Вашим словом.

Не забывайте нас!

Всего Вам самого-самого доброго и хорошего!

Сердечный поклон дому Вашему!

Крепко обнимаю!

Всегда Ваш

С. Баруздин

* * *

Від Бориса Наумовича Левіна

23 жовтня 1972

23.10.72

Дорогий Олесь Терентійович!

Хоч Ви переобтяжені і, може, тому Вас цікавить мало робота полтавців, зокрема, таких, як автор цього листа, і все ж не можу не надіслати Вам свої книжки про Івана Петровича Котляревського¹. І не тому лише, що Ви земляк автора “Енеїди”, але й тому, що, не знаючи Вас так близько, як інші полтавці, завжди шанував Ваш труд, Вашу невтомну щедрю працю на ниві красного письменства. Книга писалась російською, це потім перекладалась (до того ж, самим автором), цю подвійну роботу виконав в зв’язку з обставинами, які від мене не залежали. В Росії поки що не поспішають з виданням. Так здається, що декому з “Сов. писателя”, зокрема, ближче німці, англійці, американці (письменники, звичайно), ніж людина, що є епохою цілого братнього народу, великим гуманістом, за що шана йому від народів світу навіки. А він чекає на це слово ось уже близько 175 років. Але що зробиш? Мої доводи сприймаються як особисте зацікавлення.

З цим листом надсилаю Вам ще одну невеличку літературну працю – відгук на книгу Малиновської М. Ю. Даруйте, що ви-йшов він таким невеликим – в редакції, як звичайно, скоротили і “підправили”, але я тут, мабуть, винен сам, слід було забрати і надіслати в інше видання, хотілося, однак, щоб відгук цей з’явився в полтавській газеті².

Поздоровляю Вас з наступаючим святом – Великим Жовтнем! Він уже на порозі. Щастя Вам і родині Вашій, радості і голвне – здоров’я, нев’янучого натхнення!

Щиро Ваш

Борис Левін

м. Полтава

* * *

Від Павла Архиповича Загребельного

31 жовтня 1972

Дорога Валю!

Дорогий Олесяю!

Сердечно вітаю Вас з Жовтнем!

Сумую, мучусь, відлічую дні, що позосталися до повернення¹.
Не їдьте до Америки – пишть романи!

Обіймаю Вас

П. Загребельний

Жовтень 1972

* * *

Від Івана Федоровича Драча

Листопад 1972

Дорогий Олесяю Терентійовичу!

Користуюсь нагодою привітати Вас з Риги – справа в тому, що мене просив перекладач з Тбілісі Джаба Асатіані (і Ваш перекладач, і Г. Сковороди), щоб нагадати Вам про його запрошення на Сковородинський ювілей¹. Ви були у Трускавці раніше, а я оце вискочив на Дні поезії в Ригу і Вам про це не сказав. Отут згадав

про свій гріх і турбую Вас листівкою². Коли не пізно, щось зробіть. Вітаю ще раз Вас і Валентину Данилівну разом зі всією Латвією.

Борець за дружбу народів

Іван Драч

Р. С. Скористайтесь нагодою і подивіться “Пропалу грамоту”...³

* * *

Від Олександра Олександровича Сизоненка

5 листопада 1972

Київ, 5 листопада 1972, 5³⁰

Дорогий Олесю!

Ласточки пропали, а вчора зарей
Всё грачи летали да, как сеть, мелькали
Вон над той горой.
С вечера все спится, на дворе темно.
Лист сухой валится, ночью ветер злится
Да стучит в окно.
Лучше б снег да вьюгу встретить
грудью рад.
Словно как с испугу раскричавшись,
К югу журавли летят.
Выйдешь – поневоле тяжело – хоть плачь!
Смотришь – через поле перекасти-поле
Прыгает, как мяч.

А. Фет

Ну, так взяв за душу цей вірш серед ночі, що довго стояв я в темряві біля вікна, дивився, як тріпає вітер коси верби-жалібниці отут, на белебні, на розі нашого скверу, і плакав. За чим? Не знаю. Мабуть, за всім, що минуло й не вернеться, за всіма, кого любив і кого вже ніколи не буде. Хіба ж знаєш, чого плачеш, коли воно само якось плачеться, і хіба мало в людини приводів для цього? “Старість, старість”, – сказав Бульба і заплакав.

Подумалося: вітання Вам послав, а нічого в ньому не висловив. А висловити б треба було так багато! Дійти ж мені тепер до

Вас дуже важко. До душі – важче, а може, й неможливо, бо так уже ж “розраями, розсудили, щоб ми в парі не ходили”, що мимоволі дивуєшся, і навіть жах бере: до чого ж це “злі люди”! І які беручкі та вмілі, наче роками тільки те й робили, що вчилися плести інтриги, набували високої професії робити підлоту, як ото канадські професіонали – грати в хокей. Чи, мабуть, хоккей, було б правильніше.

Колись Чехов писав старшому братові: “Никогда не лезь с откровенностями, когда тебя не спрашивают”. Золоте правило! Я його і дотримувався, як міг, вже ось кілька років. А це – ну так захотілося сказати Вам слово щире і сердечне, що оце вирішив написати. Про що ж? Про те, що світ прекрасний, коли в ньому є Гончарі. Хай “лист сухой валится”, хай “поневоле тяжело – хоть плач” буває в ньому, хай осені й зими сковують його, а все ж він прекрасний і в завиванні вітру, в нудному дощі осінньому, і в низькому захмареному небі. І тяжко в ньому, мабуть, тільки зрадникам. Ще ж тяжче тому, у кого в серці не в’януть квіти любові до друзів, не згасає сонце відданості їм і в найпохмурішу погоду, а його оббріхано, осквернено тяжкою підозрою, бездоказовою і неспростовною саме через цю бездоказовість, його відтручено й забуто, може, саме тоді, коли він друзям найпотрібніший, як і вони йому. Українці на цьому стояли й стоять: ніколи не вміли по-справжньому визначити, хто ворог, а хто справжній друг. Так вивезли Наливайка на возах полякам ті, кого він мав за друзів. Так Гонту й Залізняка споїли і взяли, як курчат. Ці приклади можна було б наводити й далі, якби не ставало смішно від цих історичних аналогій: надто все дрібне в сьогоденних наших стосунках, щоб проводити ці аналогії. І все ж: “Бойтесь, данайцев, дары приносящих”, бо, може, мене й відтручено для того, щоб справжні вивідувачі, котрих я бачу наскрізь, котрих добре пізнав і з середини і з боків за десять років спільної праці і тісного аж занадто спілкування, щоб вони мали вільний і безборонний доступ до Вас, до Ваших думок, до Ваших настроїв. Хоч які вони чисті й високі, світлі і непорочні – он їх видно на весь Союз, та що там на весь світ! – а комусь, же, мабуть, потрібно їх знать. Скажемо так: може, потрібно. Так буде точніше. От я й не

потрапив до Вас того пам'ятного дня на початку червня минулого року, коли град застав нас у лісі, і мої друзі, не зважаючи на попередню домовленість, сказали, що не поїдемо в Кончу-Заспу, а самі втекли до Вас без мене.

Нащо я Вам це пишу? Тільки тому, що люблю Вас здавна як найсвітлішу, найталановитішу постать в нашій літературі, як найріднішу мені по духу людину, і тому хоч як намагаюсь, не можу махнути рукою на те, як паплюжать мене у Ваших очах, які мерзенні й підлі звинувачення проти мене висувають, а особливо на те, що Ви, така тонка й прониклива натура, в це здатні повірити! Проте мало кому вдається довести, що він – не верблюд. Тому не забувайте данайців і знайте, що ніхто Вас так не любить і ніхто так не зичить Вам добра, як я. Оце мені хочеться, щоб Ви знали.

Ваш

Сашко

* * *

Від Петра Йосиповича Панча

Грудень 1972

Дорогих Валентину Данилівну й Олеся Терентійовича щиро вітаю з Новим Роком, з 1973!

Щастя Вам!

Петро Панч

груд. 1972

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

26 грудня 1972

Добра і щастя, світлих радісних днів щедро у Вашу хату, дорогий Олесь Терентійович! Нехай 1973 рік буде добрим і ласкавим скрізь, у всьому!

Ужгород, [вул.] Висока, Чендей

* * *

Від Миколи Платоновича Бажана і його дружини

29 грудня 1972

Милі, дорогі друзі й сусіди – Валентино Данилівно та Олесею Терентійовичу! Щастя Вам і добра, світлої натхненної праці всім серцем бажаємо Вам.

Ваші Бажани

* * *

Від Григора Михайловича Тютюнника

30 грудня 1972

Славний наш Олесею Терентійовичу!

Вітаю Вас, премилу Валентину Данилівну, все Ваше любе сімейство з Новим роком!

Хай над соборами Ваших благородних творів сяють сонця усе нових і нових років; хай квітнуть і розростаються поміж нами сади Ваших оповідань і хай ніколи один з тих, що ходять двоє вночі, не кине на них своєї похмурої тіні¹.

Ялинових пахощів, доброго товариства зичу Вам у Новорічну ніч.

Григір Тютюнник

30.12.1972 р.

* * *

1973

Від Наталії Омелянівни Кащук

1973

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Ніяк не трапляється нагоди, щоб Вам особисто, як про те просили автори, передати ці книги. Кепський з мене виконавець таких прохань...

Про Касимбекова написала нарис, який незабаром вийде в “Ралузі”; а роман пропоную в “Дніпро” Олександрю Іларіоновичу [Бандурі]. Маю при тім на оці дві мети: щоб ширше коло сучасних киргизьких прозаїків ставало відоме нашому читачеві; допомогти Ганні Світличній, отій прикованій до ліжка письменниці, що живе в Павлограді на Дніпропетровщині. Писала передмову до її вибраного (“Літозбір”), відтоді листуємося постійно. Ганнуся просить, щоб їй допомогти дістати якийсь твір для перекладу. Отож, думаю, це буде якраз до речі.

Толеген дуже просив, щоб Ви, викроївши час, прочитали його “Зламаного меча”. Це ж, власне, перший історичний роман в киргизькій літературі. І, як на мене, написаний з добрим знанням історії, а при тім – і з почуттям глибоким, правдивим...

Вашою думкою Толеген, як і всі, хто знає Вас, Ваші твори в Країні Небесних Гір, дуже дорожить, шануючи і Ваш всесвітньо відомий талант, і людяність, і прихильність до пошуків, прагнень, успіхів братніх літератур.

Прошу вибачити, що з таким запізненням виконую прохання, але причини на те поважні: то моє нездужання, то Ваша тривала відсутність.

З глибокою шанобою

Щиро Ваша

Наталія Кащук

Київ, Нивки, Саратовська, 6, кв. 47.

Тел. 42-05-98

* * *

Від Ліни Василівни Костенко

Квітень 1973

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Ваш день народження – це завжди свято, в ювілей і не в ювілей. Просто тому, що народилася така красива людина, такий справжній і необхідний своєму народові письменник.

Вітаю Вас сьогодні, глибоко шаную Вас завжди.

Хай струнки, не зломлені щогли ваших бригантин вічно йдуть до берега любові крізь усі циклони цього гіркого і прекрасного моря.

Ліна Костенко

* * *

Від Федора Олександровича Абрамова

4 травня 1973

Дорогой Александр Терентьевич!

Посылаю свои “вольные” сочинения. Увы, посылаю с большим запозданием, ибо книжка только что поступила в Ленинград.

С удовольствием и благодарностью вспоминаю нашу прекрасную поездку в Японию¹. Дай бог, чтоб это было не в последний раз.

Будете в Питере – я всегда к Вашим услугам.

С праздником нашей Победы!

Федор Абрамов

4.V.1973 г.

* * *

Від Михайла Ілліча Мольнара

15 червня 1973

Дорогий Олесю Терентійовичу,

спасибі Вам за надіслану книжку Ваших статей про літературу.¹

Радий, що публікація Ваших листів до Гулки Вам сподобалася² і що Вам нагадала цього друга українського народу, про якого якимось вже громадськість і забула. Мені хочеться пригадати знов

Р. Гулку посередництвом публікації листів його українських друзів, які я виявив в його спадщині і які хочу протягом часу публікувати. До речі, його дружина ще живе. Гуцульські вироби Р. Гулки, якими він захоплювався, його дружина передала на Радянську Україну.

Незабаром, мабуть, вийде вже словацький переклад Вашого “Циклону”³. Попередній Ваш роман вже давно перекладений, але ще не вийшов.

Окремо надсилаю Вам бажаний № 4 журналу “Дружно вперед”⁴.

До речі, чи не бажали б Ви якимось відвідати знов Модри Камень, про який Ви так симпатично писали?⁵ Може, я підняв би клопотання про те, щоб Вас сюди запросити?

Прошу передати моє вітання Вашій шановній дружині, про яку я прочитав такі симпатичні слова у Вашій надісланій мені книжці.

З пошаною

Ваш

Михайло Мольнар

15.06.1973 р.

Братіслава

* * *

Від Бориса Дмитровича Палійчука

3 серпня 1973

3.VIII.1973

Дорогой Олесь Терентьевич!

Сердечно благодарю тебя за теплое, дружеское слово по поводу моего шестидесятилетия. Всегда приятно слышать слово боевого товарища, по-солдатски простое и по-дружески душевное.

Спасибо.

Всегда твой

Бор. Палійчук

* * *

Від Юрія Миколайовича Косача

7 жовтня 1973

Ю. Косач
26 Секонд Авеню ІF–Р
Нью-Йорк, Н. Й.
7.10.1973

Шановний і дорогий Олесю Терентійовичу, серед багатьох Ваших шанувальників, які звертаються до мене з проханням бути посередником у зустрічі з Вами¹, хочу звернути Вам увагу зокрема на Антонія Гроновіча, прогресивного американського письменника польського походження. Він автор багатьох книг, опублікованих англійською мовою і пише переважно по-англійськи. А. Гроновіч народився на Волині, коло Луцька (а через те наш земляк) і ще в 1937 році приїхав до США, де й проживає по сьогодні. Прилога: рецензія на його книгу в “Дейлі уорлд”.

А. Гроновіч просив мене передати Вам привіт і запрошує Вас на вечерю в ресторан тоді, коли Вам це буде догідно і матимете вільний час. Крім А. Гроновіча і його дружини, буду, мабуть, я, бо він і мене запрошує, а крім того, я можу допомогти в розмові, бо Гроновіч інших мов, крім англійської і польської, не знає.

А. Гроновіч тут досить відомий і популярний письменник, пише головним чином “романізовані біографії”, але також і інші цікаві речі.

Буду вдячний, якщо зволите повідомити мене про Ваше рішення в цій справі, а якщо воно буде позитивне, то хоч приблизну дату для проектованої зустрічі, яка відбулася б в одному з приємніших і затишніших нью-йоркських ресторанів.

З щирою повагою до Вас

Юрій Косач

* * *

Від Олександра Григоровича Чучі

25 грудня 1973

Добрий день, дорогий Олесь Терентійовичу!
Сердечно вітаю Вас, Валентину Данилівну і всю Вашу родину з наступаючим Новим роком, бажаю всім вам щастя, здоров'я,

душевної снаги, і хай нові романи і повісті Олесея Гончара радують людей...

Олесю Терентійовичу! Хочу порадитись з Вами. Мені ду-мається, і цю думку підтримують інші товариші, зокрема М. М. Алексєєв (редактор журналу “Москва”), що було б у ви-щій мірі справедливо прийняти Федора Трохимовича Моргуна до Спілки письменників. На мій погляд, його книжки, особливо остання – “Хліб і люди”, – зразок сучасної проблемної художньої публіцистики. Ф. Т. Моргун як ніби Овечкін сьогодні – село, партійні і господарські проблеми, гострота постановки питань... І ха-рактери людські вимальовуються в його творах, а образ оповідача, самого автора – це цікавий і живий образ сильного, діяльного і мужнього комуніста-сучасника.

Я мав розмову з Ф. Т. на тему про вступ до Спілки¹. Як лю-дина скромна, він замахав руками і розсміявся. А ще сказав, що коли приймуть – буде вважати за честь для себе і послався на Вас, на Ваш авторитет і підтримку. Як це все зробити, Олесю Терен-тійовичу? Заяви та анкети заповняти він, звичайно, не буде поки що. Може, президія СПУ прийняла б його, а потім уже постфак-тум провести документальне оформлення? Талановита, чутлива і дуже добра людина, Федір Трохимович і нас тут не кривдить, все талановите підтримує, то якби й його підтримати?

Чекаю Вашого слова.

З великою повагою –

Олександр Чуча

25/ХІІ.1973

Полтава

* * *

Від Платона Микитовича Воронька

28 грудня 1973

Дорогий Олесю!

Сердечно поздоровляю тебе, твою милу родину з Новим Ро-ком! Бажаю багато красних літ у високому творчому леті!

Дякую за поздоровлення і за подарунок “Бригантини”¹, яку я знов перечитав з великою гордістю за тебе!

Обіймаю

Платон

* * *

1974

Від Михайла Петровича Стрельбицького

19 січня 1974

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Працюю над проблемою сюжетоскладання в сучасній прозі¹.
Прошу відповісти на декілька запитань, поділитися Вашими спостереженнями, міркуваннями.

Якого значення надаєте роботі над сюжетом?

Наскільки детально розробляєте план, наскільки великою буває відмінність між сюжетом-задумом і сюжетом-втіленням?

Що буває важче для Вас, а також для інших прозаїків – за Вашими спостереженнями: пошуки характеру, а чи умов, ситуації, за яких цей характер заявить про себе?

Прототипи (можливі) Порфира Кульбаки і Марисі Павлівни.

Ваше ставлення до “ліричної” й “сюжетної” прози.

З чим пов’язуєте зрслий авторитет повісті? Як визначаєте границі цього жанру (по-моєму, чимало прозаїків, написавши твір за обсягом, густиною населеністю, проблематикою рівний “Бригантині”, визнали б його як роман)?

19/І – 1974. Одеса.

Михайло Стрельбицький,

аспірант ОДУ –
з щирою пошаною.

* * *

Від Олександра Григоровича Чучі

28 січня 1974

Дорогий Олесь Терентійовичу!

Щойно повернувся з Переделкіно і одержав Вашого листа.
Дуже дякую за нього. В справі з прийомом Ф[едора] Тр[охимо-

вича Моргуна] до Спілки будемо так і діяти¹. До речі, він недавно виступав на обласній нараді вчителів і дуже тепле слово сказав про Вашу “Бригантину” та великий уривок з неї зачитав. Виступав експромтом, блискуче. Згадав, як у юності відміняв по родах підмет “кінь” – кінь, кобила, лоша... Зал лягав від сміху.

Я написав нову п'єсу. Керую².

Оце і всі новини.

Вітання Валентині Данилівні і всій Вашій родині.

З сердечною повагою –

Олександр Чуча

28/І – 74 р.

* * *

Від Олександра Івановича Ковіньки

9 березня 1974

Дорогий Олесю Терентійовичу!

“Літературна Україна” сповістила – Ви голова комісії по відзначенню 125-річчя Панаса Мирного.

Йй-бо, вельми радий. Та хіба тільки я?

Коротенько: у Полтаві (вул. Леніна, 2) живе єдиний син Панаса Мирного – Михайло Панасович Рудченко, якому пішов вісімдесят перший, старенький, кволенький...

Років три чи чотири тому назад я звернувся з просьбою до Волі Василівни Цівиної¹ – як виправити. Рідному сину класика установили невеличку пенсію. Спасибі Волі Василівні – чудесна культурна жінка – підсобила. Дали персональну пенсію².

Восени минулого року – Олександра Чучі не було тоді в Полтаві, ми, поет Федір Гарін і я, одвідали у лікарні сина Панаса Мирного, принесли квіти, подарунки й тепло привітали з 80-річчям!

До слова – полтавська молодь мило-симпатична – у цей день ювіляра сердечно вітали й подарунками та квітами шанували.

Обласні газети чомусь утрималися, хоч би шепотом цю подію ізгадали.

Олесю Терентійовичу! Може б, Ви подзвонили Волі Василівні чи Олександрю Григоровичу [Чучі], хай вони на місці

потурбуються – як нині живе син Панаса Мирного. Може, що й допомогти?

Щиро і приязно до Вас

Ол. Ковінька

P. S. Олесь Терентійовичу! Я ж мав щастя декілька разів бачити великого Панаса Мирного. Син Михайло – копія.

Ол. К.

9.III.1974 р.

* * *

Від Тетяни Йосипівни Стах

30 березня 1974

Александр Терентьевич, будьте добры ко мне и выслушайте.

У каждого человека за его жизнь так или иначе накапливается в душе какая-то обида. Есть она и у меня, и я никуда не могу от нее спрятаться, она неотступно преследует меня, а поскольку маюсь бессонницей, то и ночью она не оставляет меня.

20 лет прошло со дня смерти Ю. Яновского и до сих пор, ну не позор ли это, дорогой Александр Терентьевич, до сих пор нет сборника воспоминаний о нем.

Он никогда не был мне близким другом, но он был большим писателем и мое отношение к нему строилось прежде всего на этом. Большой и незаслуженно в этом смысле забытый писатель. Я отношу это только к халатности тех, кто взялись (5 лет прошло!) за это не такое уже легкое, но почетное дело. И вот я пришла для себя к такому выводу: я, пока ещё в здравом уме, ходят ноги и видят глаза, я могу и хочу это сделать. Это мой священный долг перед памятью Юрия Ивановича, и я отдам все свои силы, чтобы добиться издания этого сборника. Мы с Ю. Мартычем взяли за “доставание материалов” и я субъективно уверена – добьюсь, я всегда добиваюсь того, чего сильно желаю. Но время бежит катастрофически, уходят с быстротой, достойной лучшего применения, его, Ю. И., современники, и надо очень, очень спешить. Многие уже обещали мне прислать свои воспоминания, в том числе Алиса Коонен, она даже фото обещала, а мы планируем так, чтобы к осени положить на стол Союза писателей готовую ру-

копись. Для меня это стало теперь целью моей жизни, и я клянусь Вам, что я сделаю все, чтобы осуществить эту мою мечту и чтобы выполнить свой долг перед памятью Юрия Ивановича¹.

От Вас, глубоко мною уважаемый Александр Терентьевич, я хочу тоже получить что-нибудь². Ю. И. ведь первый прочел “Знаменосцы”, напишите об этом. Да и сына своего Вы нарекли Юрием, как говорила мне Тамара Яновская, в честь Ю. И. Я почему-то уверена, что Вы мне не откажете. Ведь правда? Мне безразлично, кто будет возглавлять эту книгу, кто бы он ни был – все материалы осенью будут представлены, иначе быть не может.

Пожалуйста, не усмотрите в моем письме некую экзальтацию – я от этого далека. Но я думаю, Вы согласитесь, что это непременно нужно сделать.

2 дня тому мне позвонили из Худ. л-ры. Оказывается, есть уже сигнальный “Мира”³ (не прошло и 5 лет – в 69-ом я сдала рукопись – вернее расклейку), но он будет печататься несколько месяцев, какая-то сложная печать, роскошное, как они говорят, издание, иллюстрации и тому подобные задерживающие вещи. Мне страстно хочется этот “Мир” подарить первому Вам.

Вот и все, что я хотела Вам сказать.

С самыми лучшими пожеланиями всего светлого

Т. Стах

30 III – 74.

* * *

Від Леоніда Максимовича Леонова

5 червня 1974

Дорогой Александр Терентьевич,
дружески благодарю за присланное мне приветствие к постигшей меня юбилейной дате.

Желаю Вам доброго здоровья и творческих успехов.

Обнимаю

(Підпис)

Леонид Леонов

5 июня 1974

* * *

Від Павла Васильовича Федюка*17 жовтня 1974*

Звертаюся до вас, як до найвищої інстанції, – прошу допоможіть. Я ніколи нікого не просив, а тепер прошу – принижуюся – допоможіть, бо пропаду, зіп’юся, здохну бездомним псом. Я дійшов до того катаклізму, коли ладен кричати: – Я не можу, не можу, не можу так далі жити. Мені страшно так далі жити. Мені соромно, що від якоїсь безглуздої випадковості здохну, не зробивши того, в чому я поклявся – стати хорошим письменником. Писати так, щоб люди, читаючи мене, училися і не були такими, як є.

Уже два роки, як мене виключили з університету. Виключили за те, що я прочитав три статті антирадянського змісту і нікому не сказав, тобто не повідомив відповідні органи. Виключили з університету і комсомолу. Мені і тепер соромно; боляче, коли згадую ті збори. Я йшов на курсові комсомольські і не знав, що там мене виключатимуть. А секретар парторганізації факультету скликав активістів, наговорив їм такого, що потім я слухав і вrostав у стіл. Я не міг нічого сказати – мені ніхто не вірив. На другий день пішов у КДБ, розказав, в чому мене звинувачують, він відповів, що таких даних ніхто в університет не давав. Коли я пішов до ректора Максимовича¹ – він і розмовляти не хотів: – Честь – поняття партійне, – відповів мені, коли я сказав, що хотів бути чесним. Так, він правий – партійне, я провинився – мене покарано. Але невже двох років роботи на будовах, поновлення в комсомолі, завоювання звання “Ударника комуністичної праці” мало для того, щоб спокутувати свою вину. Зразу після виключення я ніде у Львові не міг знайти роботи і прийшлося працювати в психлікарні на Кульпарківській. За день я надивлявся на тих нещасних божевільних, на тих, хто не витримав цієї жорстокої боротьби за існування і опинився в загратованій палаті – я вночі не міг спати. До мене з усіх боків вві сні лізли гієни і гепарди. Потім я працював у Житомирській області на будівництві підсобним і тесляром. Тепер у редакції літпрацівником. Але доки, доки я буду брехати, придумувати собі біографію. Я не люблю цієї роботи, я вчився на журналістиці 3 курси, пройшов її основи, але свою роботу я роблю за гроші, а

не за те, що я її люблю. Мене заїдає безглуздість її, я хочу робити так, щоб від того була користь, щоб хоч якось полегшити роботу тих нещасних жінок на буряку (це не патетика), я хочу вчитися, вчитися хочу. Я не маю п'ятиюрідного дяді ні в райкомі, ні в обкомі, а сам своїм чолом я не можу розбити китайський мур бюрократизму. Я прошу, прошу Вас, допоможіть мені. Допоможіть, бо пропаду. Посилаю Вам п'єсу “Аркан – танець гуцульський”². Знаю, знаю, що вона слаба, знаю, що багато в ній банального і примітивного, що немає закінчених образів, але не вимагайте зрілих плодів навесні. Щоб він дозрів, потрібні час і умови. Я не прошу ні в кого нормальних умов, щоб працювати, мені буде досить мати стіл, ручку, щоб на мене дощ не йшов і бути ситим настільки, щоб не прокидатися вночі від збурення голодного шлунку. А сили волі у мене вистачить. Я нічого у Вас не прошу – нічогісінько, крім одного, – ради бога, допоможіть поновитися і продовжити своє навчання – благаю. Щоб прожити, я буду ходити розвантажувати вночі вагони, писати до газет. Але я матиму можливість учитися, займатися літературою, писати, рости, працювати до головокружіння. Допоможіть же. Вам же неважко, кілька годин втратите, а для мене це проблема життя. Я не маю до кого звернутися. А сам? Ну, що я сам можу? Що?

Я живу в глухому райцентрі, де працює півтори тисячі зеків. Кожен день згвалтування, вбивства, бійки, крадіжки. Там я працюю в райгазеті. Куди там до науки? Кожен день до шести по селах, а до дванадцяти там нікому не потрібні газетні матеріали. В номер 300 рядків, хоч сам лягай. І хочеш, не хочеш – приходиться давати. Треба ж якось жити. І так щодня, щодня, щодня. Я відчув, що вже тупію, вже отупів, без бібліотеки, без театру, без розумної дотепної компанії. Коли ж відмовите мені у моїй просьбі, я не знаю, що буду робити. (Ні, з собою нічого не зроблю – я люблю своє життя і доб'юся свого, але я боюся, що підірвуся фізично і потім те, чого я доб'юся, буде вже нікому не потрібне.)

Олесю Терентійовичу, визволіть же мене з цього рабства. Дайте мені вчитися ну хоч би рік, і Ви побачите, що я заслуговую того.

Прочу Вас, відпишіть якнайшвидше. Кожен день для мене стає невиносимою мукою. Знаю, що я смів би, не маю пра-

ва відривати Вас від Вашої творчості, але мені нічого більше не залишається³.

Моя адреса:
Хмельницька обл.
смт. Теофіполь
пошта до запитання
Федюк П. В.
Теофіполь
живу по вулиці Леніна, 5
працюю в редакції

* * *

Від Петра Володимировича Жура

20 листопада 1974

20/XI 1974

Сердечне спасибі Вам, рідний Олесю Терентійовичу.

Це дружнє слово привіту. Моє “ліття”, слава богу, “одшуміло”¹, і я спокійно працюю над новою книжкою про Шевченка². Разом з Миколою Брауном готуємо до друку книгу Павла Тичини у великій серії “Бібліотеки поета”. Чимало часу займає і “Шевченківська енциклопедія”³. А ще є й “Звезда...”⁴. Так що скучати – ніколи.

Зараз тривожить нас стан здоров'я Миколи Леопольдовича Брауна, якому предстоїть важка операція. Марія Іванівна Комісарова – його дружина – в'ється над ним, бідна, як горлиця, день і ніч у лікарні. Сподіваємось на краще.

Ще раз спасибі, дорогий Олесю Терентійовичу, за добру пам'ять.

Завжди Ваш

Петро Жур

* * *

Від Олесея Опанасовича Силина

27 грудня 1974

З Новим Роком,
високошановні Валентино Данилівно та
Олесю Терентійовичу!

Прийміть, прошу Вас, до своєї оселі наші з Ніною Володимирівною щонайкращі побажання на 1975-й рік!

Хай він буде щедрим до Вас та всіх тих, хто дорогий серцю Вашому. Хай здійсняться всі Ваші сподівання.

Завжди з глибокою до Вас пошаною та любов'ю.

Ваш

Олесь Силин

* * *

**Від Бориса Тена
(Миколи Васильовича Хомичевського)**

28 грудня 1974

Дорогому і вельмишановному Олесеві Терентійовичу – сердечне привітання з Новим 1975 роком і найкращі побажання – щастя, здоров'я, нових творчих удач, родинних радощів!

Боюсь, чи не гніваєтесь Ви на мене за мою зайву балаканину, – дуже й дуже прошу мені пробачити. Моя повага до Вас, блискучого майстра українського слова, анітрохи від того не поменшала. Саме тому я й прошу Ваших порад у питаннях, які виникли у мене в процесі роботи над Гомером¹, що покладаюсь на Ваше тонке чуття мови, як на найавторитетніше. Мовознавці здебільшого визнають, що поряд з народним “верх бескида калинова” може бути й “Пелеєва сина”, але радять не зловживати цією напівзабутою формою і вдаватися до неї якнайрідше. Хотілося би почути й Вашу думку з цього приводу.

Наперед вдячний –

Борис Тен

* * *

Від Григора Михайловича Тютюнника

30 грудня 1974

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Вітаю Вас і Вашу добру родину з Новим роком. Щастя Вам усім і в усьому хорошому.

Гр. Тютюнник

* * *

1975

Від Нуші Станку

20 січня 1975

Дорогі мої друзі.

В ці важкі для мене дні я знала, що Ви напишете мені¹, але водночас я сподівалася, що Ваш лист прийде пізніше. І Ви пишете, і я добре знаю, як тяжко найти відповідні слова, які змогли б виразити те, що людина відчуває в таких обставинах. Часто наша чутливість беспорядна: слова ховаються, бояться її скривдити.

Ви, однак, зуміли найти найвідповідніші вислови, щоб приборкати мій гіркий біль. Жаль мені, що Захарія так натерпівся й так багато мук переніс останнім часом. І я місця собі не нахожжу, ніде і ні в чому не нахожжу спокою. Вже довгий час хворію, зараз виснажена доценту. Попробувала поїхати в гори, сподіваючись, що там зможу заспокоїти свої нерви, але все даремно. Знайте, що в цьому невимовному моєму болю я відчувала й відчуваю, що Ви коло мене, розумієте мене й поділяєте зі мною моє горе. Як це добре мати щирих друзів навіть, як вони і на далекій географічній віддалі від тебе!

Олесеві Терентійовичу дякую від душі за щире й полум'яну статтю, написану з приводу втрати мого дорогого Захарії².

Щире спасибі Вам за добросердє побажання з Новим 1975-им роком. Прийміть, будь ласка, й від мене найкращі побажання міцного здоров'я, успіхів, всього добра та щастя.

Ваша завжди –

Нуша

20 січня 1975 р.

* * *

Від Романа Мар'яновича Лубківського

22 січня 1975

Добрий день, Олесю Терентійовичу!

Дозвольте Вам щиро подякувати за незабутній Київський день, за Вашу увагу і доброзичливість, за Ваші неоціненні подарунки.

Прошу передати моє велике спасибі господині – Валентині Данилівні, а маленькій Лесі¹ – подяку від малого Маркіяна². Ваші новели друкуватимуться в № 4³. Як тільки будуть гранки, одразу ж Вам передам.

Здоров'я Вам і щастя!

Ваш

Р. Лубківський

22.1. 75.

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

15 березня 1975

Дорогий Олесь Терентійович!

Вас щиро любить і глибоко поважає земляк Ваш з с. Підгороднього¹ – Олекса Семенович Коваль. Він має Ваші твори і читає їх з великою естетичною насолодою.

Коваль – народний кобзар, який своїми руками зробив 30 кобз: одну з них з портретом Лесі Українки подарував в Київський музей поетеси (кобзу виставлено в музеї). Другу кобзу з портретом на деці Т. Г. Шевченка тримає при собі. З нею він часто виступає в полі перед трактористами і комбайнерами, виступає перед учнями в школах, перед студентами держуніверситету. Нерідко свої творчі виступи супроводжує піснями і грою на кобзі.

А коли почалась Велика Вітчизняна війна, він узяв гвинтівку й кобзу не забув: дійшов з нею аж до Берліна (є фото – біля рейхстагу і Бранденбургських воріт). Виступав під час привалу перед

однополчанами і закликав їх мужньо й хоробро захищати землю святу, Вітчизну рідну.

Коваль – народний умілець, комуніст, ветеран війни, має 2 поранення, зараз на громадських засадах очолює Підгороднянський народний історичний музей. Коротше – це людина інтелігентної душі і щирого серця.

Він дуже хоче мати Вашу книжку з автографом. Я дістав “Прапорносців”, посилаю Вам і дуже прошу покласти на книзі своє слово, а потім поверніть мені. Я ж повезу в Підгороднє і віддам йому в руки Вашу книгу з написом².

Ось його фото і таріль з грушевого дерева, яку він зробив до річниці Кобзаря. Все це він дарує Вам.

Щироприхильний

Ів. Шаповал

15.03.75

Дніпропетровськ-70,
просп. К. Маркса, 79, кв. 45
Ів. Макс. Шаповал

* * *

Від Анатолія Іларіоновича Колісниченка

12 серпня 1975

Дорогий Олесею Терентійовичу,
добридень!

Море згадує про Вас і я, грішний. Це Колісниченко. Разом з книжкою або не водночас.

Крізь спеку та втому для мене оця Одеса ніби висвітилася та просвітилася, немов під пензлем Анатолія Петрицького, – тільки дякуючи Вам.

Дорогий Олесею Терентійовичу, крізь задуху провінції, яка щодень накида кілька петель на козацьку шию, – прошу Вас скажіть бодай одне слово про книжку. У ній майже усе невидруковане в Якутії та на провінції (один біс), а не нове та дороге мені.

Спасибі Народу, що Він вічний у Красі і Вас!

Спасибі Вам, що є ми!

Завжди і свято.

Ваш

Анатолій Колісниченко

Одеса. 12 серпня 75 р.

Р. S. Лежу, ніби степ без дощу. Клянуся батьками, що під землею, – дуже важко. Духовно.

12 серпня 75 р.

Одеса

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

15 вересня 1975

Дорогий Олесь Терентійовичу!

Я хоч вже старий і немічний, але потроху шкрябаю. Мої замальовки публікують ж. “Борисфен”, “Козацтво” (зробив для них ґрунтовну статтю: “Репін і Яворницький”). Є і в ж. “Кур’єр Кривбасу” – “За благословінням Яворницького”. Як бачите, продовжую все більше й глибше розкривати душу Славнозвісного Запорозького батька.

На моєму столі лежить готовий до видання рукопис “Письменники про Яворницького”. Сюди ввійдуть М. Рильський, К. Чуковський, Антоненко-Давидович, О. Ільченко, П. Усенко, Остап Вишня, П. Панч, Ю. Смолич, А. Малишко, Є. Єнджеєвич.

Дуже б хотілося, якби й Ваш голос там був. Хоч Ви його не бачили, але знаєте ж тих, хто бачився з ним. Та й писали Ви про нього в журналах і живим голосом згадували на урочистих форумах.

Отож уклінно прошу Вас, дорогий Олесю Терентійовичу, не відмовте мого прохання, напишіть декілька сторінок, які стануть окрасою майбутньої книжечки. – Пробачте!

Щироприхильний земляк Ваш

Ів. Шаповал

15.9.94

Січеслав

* * *

Від Миколи Павловича Мащенка*Жовтень 1975*

Шановний Олесю Терентійовичу!

Оце тільки вчора передали мені газету “Известия”, в якій надрукована моя “Червона пам’ять”. Давно хотів щиро подякувати Вам за все те добре, мудре, що дали Ви мені, коли пощастило мені трошки попрацювати з Вами, що пробудили в мені Ваші твори. І сталось так, що написати новели про маму спонукали Ви своїм умінням слухати і так гарно сприймати. Пам’ятаю, що у Вашому домі я вперше розповідав історію про колодязь мамин, як ми його чистили. Ви так сміялись щиро, що й вирішив я, чому б не записати те, що сам Олесь Гончар так слухав. Ото й була перша спроба щось написати.

А потім ще й пощастило, що Ви з усіх перші сказали слова підтримки моєї “мами”. Якщо Ви пам’ятаєте радість першого друкованого слова, то можете уявити, яким я був щасливим саме від Вас почути ті слова, добрі. А коли Ви про руки мамині сказали, що помив я їх гарно, я ледь не розплакався. Ще й потім, багато разів згадуючи Ваші слова, я хвилювався завжди. Мабуть, ми там у моїй Меловатці дуже сентиментальні всі. Такого листа з подякою Вам я давно хотів написати, та все не наважувався. А оце, пробувши три місяці в Болгарії, так заскучав за Вами, що насмілювався й написати. Спасибі Вам ще раз, Олесю Терентійовичу, за все. Щасливий, що добре знаю Вашу велику літературу, Вас особисто, Вашу Валю Данилівну, низько з тим кланяюсь Вам, Вашій сім’ї, бажаю щастя, здоров’я, успіхів.

Ваш

Коля Мащенко

P. S. А мені ще два роки і п’ять місяців знімати фільм далеко від України. І зветься він “Шлях до Софії”¹. А весь час думаю про шлях до Києва.

* * *

Від Олексія Євгеновича Опанасюка

20 грудня 1975

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Давно збирався написати Вам, але все не відважувався змарнувати бодай хвилину Вашого дорогоцінного часу.

Але ось настали передноворічні дні.

Хочу сердечно привітати Вас з Новим, 1976, роком, який іде до нас! І подякувати водночас за увагу до теми Копища, за легку руку, що “почуєте від читачів ще не одне вдячне слово”.

Копище торкнулося людських сердець¹. І в цьому так багато. Хоч і писати було важко. Але не писати не можна було.

Жменя дітей із могили, із спаленого села. Їхня пам'ять... Моя пам'ять... Пам'ять, що з роками не вичахає.

Усе менше й менше серед нас тих, хто пройшов війну, здобув перемогу. Кажуть, що відходять вони, як і належить ротоборцям, у вічність. Саме у вічність, а не в землю. Меншає і вдів – не витримує часу обрубцьоване серце... Через якийсь час єдиними свідками війни будуть ті, кому треба було тоді йти до школи. Їхня пам'ять надзвичайна: діти – завжди найвища правда, справедливість. Про це пишуть читачі. Отже, від серця.

У нашій області Копище не єдине. На Житомирщині 77 спалених сіл. Учора відбувся пленум Товариства охорони пам'ятників історії та культури, обнародовано, що у всіх 77 селах будуть поставлені пам'ятні знаки. Щодо Копища – йде мова про музей, меморіал, кошти і т. д.

У цій справі багато допомагає Ваше патріотичне слово, Ваша діяльність на благо миру. Голоси спалених сіл неумовкні.

Наша бібліотека віддрукувала листівку про “Копище”, а в ній є Ваші слова зі статті в “Правді”². Пересилаю цю листівку і заодно газету місцеву, де також згадка про Копище, чия пам'ять сучасна на всі часи.

Міцно-міцно тисну Ваші руки.

Олексій Опанасюк

20.12.1975 р.

м. Житомир

* * *

1976

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

25 січня 1976

Дорогий Олесю!

Д. Л. передав мені, що ти ніби цікавився, де я, що зі мною, чи я живу, чи доживаю.

Грек¹, потім спохопившись, передав від тебе вітання і побажав буцімто здоров'я йогівського.

Мені, звісна річ, приємно було про те чути. Усе проходить, але ж дружба, коли вона щира, не запрограмована, довго залишається. Дякую тобі за оту місячну стежину, це з тих часів, коли ми майже перепливали на човнах Славутич.

В моїй сім'ї стряслася тяжка біда. Ми з дружиною втратили тримісячного внука, а діти – сина.

За своє життя, здавалося, усе, усе пережив, а виходить, найбільші стреси – попереду. Під ногами земля, не земля, а розгойдана і розкручена гігантська карусель. Осліпли мої очі, і я полетів у прірву.

На столі залишився незакінчений роман, а лікарі ще й досі не наважуються дозволити мені приступати до роботи. Проте я, хоч і повільно, однак входжу у форму. Навіть запропонував обласній філії СПУ оголосити набір до секції йогів, якою, звичайно, керуватиму я. Там довго думали, потім ізрікли – добро. Адже це омолодить спілку на 3–4 роки. У нас середній спілчанський вік перевалює за 60.

<...> куди мені подітися від свого 70-річчя. Насувається воно чорною хмарою. Однак збираюся тікати. Та хоч я і йог, однак чи ж далеко втечу?

Правда, на якийсь час мене обнадіяв головний бог “Дніпра” Бандура. Він запросив Стаєцького і став з ним радитись. В цю хвилину подзвонив ти. Бачив би його обличчя. Воно було усе ося-

яне, розчерствлене. А коли я попросив у нього трубку, із нашої розмови він дізнався, що ти запрошуєш мене до Кончі...

– Вважайте, – заявив він, – що Ви уже у плані 77 (мій ювілей – квітень 1978).

Минав час. Я випадково дізнався, що до плану 77 я не увійшов. Подзвонив Стаєцькому – він чемно заспокоював мене, що все буде гаразд. Навіть назвав об'єм зодразу.

Чесно зізнаюсь, я тим богам з “Дніпра” мало вірю. Адже вони боги, а я...

Та прич усе це. Почав читати твій “Берег любові”. Встиг небагато, але й те “небагато” справило, що це художня довершеність.

Вимальовуються уже характери (особливо Ягнич). А “Фантазія”...² Це найвищих вершин поезія в прозі. Нині стало модою (причому спекулятивною) майструвати до безмежжя, багатосерійні фільми, товстелезні романи (книга перша, друга, десята). Коли тебе не нагородив бог піддубнівською силою, їх не те що прочитати, підняти неможливо.

“Берег любові” ми скоро уже побачимо на книгарських полицях.

А мені так би хотілося, щоб у романі був бодай ще один пристрасний відступ, як-от “Фантазія”.

І знаєш, про що б хотілося в ньому прочитати? Про долю скіфських і козацьких курганів. Твій Овідій³ назавжди залишиться в серцях читачів. І не лише тому, що він Овідій, а й тому, що проникся любов'ю до крайсвітських людей.

Але цього, мені здається, замало. Крайсвітські люди – скіфи – не лише творці своєї долі, а й великі зодчі. Ой як би мені хотілося, щоб ти побачив у степах Нікопольщини Гегеменський курган⁴. Коли я поїхав оглянути Товсту могилу⁵ – мене пройняв великий біль і жаль.

Кургану уже не було, а була в кільканадцять метрів яма, з якої до крихти витягали чорніше чорного чернозем.

Там нагребли чимало скарбів (вони потрібні, звичайно). Але ж за кілька сторіч грабіжники уміло проникають у ті кургани, забирали скарби, але ж залишали для нащадків кургани-могили. Неперевершені архітектурні споруди.

Кургани, що б без них – південні степи. Їх лишається все менше й менше. Нинішні скарбошукачі зрівнюють їх бульдозерами з землею. А хіба ж ліньки розробити засоби проникнення у саме

серце кургану, вигребти з нього усі пекторалі, бляшки, а кургани залишити... Але вони не ламають голови над цим – обнюхають той курган з усіх боків, – і розривають. Ще Тарас-провидець застерігав нас, майбутніх спадкоємців...⁶

Коли б ти хоч раз побачив Гегелинський курган, а довкола море пшениців. Вони ж бо красуються, наливаються золотим важким колоском і у нічній тиші тихо-журливо видзвонюють. Певен, що у твоїх “берегах любові” була б “фантазія”, тільки не над морем, а над пшеницями.

Ось бачиш, мовчав, мовчав і раптом обрушив на твою голову... Проте тішу себе надією, що ти вибачиш мені. Адже я тебе люблю.

Твій Сергій

25 січня 1976 р.

* * *

Від Романа Мар’яновича Лубківського

11 лютого 1976

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Маємо в “Жовтні” до Вас одне велике прохання. У 5-му номері хочемо надрукувати добірку творів чеських письменників, представити українському читачеві їхній журнал “Literární měsíčník”¹. Окрім добірки творів чеських письменників, хотіли б умістити добірку своєрідних слів-побажань чехам із нагоди 31-річчя визволення. Серед авторів “з нашого боку” запрошуємо Вас, Новиченка, Павличка, Драча². Було б дуже добре, якби Ви знайшли хвилину вільного часу і написали таке слово для наших друзів. Можливо, то буде спогад, можливо – враження з недавніх поїздок...

Обсяг 1–1,5 сторінки, можна від руки, можна – в машинописі.

Окремо (чорним чорнилом – для кліше!) на папері, який додаю, прошу поставити автограф.

Дуже хочемо, щоб публікація вийшла цікавою і вдалою...

Користуючись нагодою, прошу передати найсердечніше вітання Валентині Данилівні і передаю Вам скромну свою збілочку, котра оце вийшла в “Молоді”³.

З пошаною

Р. Лубківський

Львів, 11.ІІ.1976

* * *

Від Якова Несторовича Стецюка

5 травня 1976

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Пишу Вам тільки для того, щоб відвести душу. Ви ж знаєте, що три місяці я пролежав у лікарні з інфарктом міокарду, а потім ще місяць лікувався амбулаторно, поки лікарі не дозволили мені вийти на роботу.

Працював я оргсекретарем нашої організації – на посаді, яка не вибирається, на яку призначає Р. Братунь своїм наказом. 2 лютого я вийшов на роботу, а 3-го відомий Вам М. Ромаченко (секретар партбюро) сказав мені: “Будемо вас звільняти, бо після хвороби Ви не зможете і те-де”. Натякнув, що є така вказівка зверху. В той же день у нас були звітно-виборні збори. Я зразу ж спитав секретаря обкому Д. Яремчука: “Чия це вказівка?” Він знизав плечима. В. Козаченко теж здивувався, але пізніше, як сказав мені сьогодні Братунь, благословив цей “акт”. Словом, мене вигнали. Я вже звик до того, що в останні роки мене топчуть всі, хто хоче. Три роки тому мене так само (зразу ж після смерті дружини) вигнали з відп. секретаря, але тоді хоч “попросили”, щоб я “добровільно” написав заяву. Але вигнати зразу ж після такої хвороби – хіба є щось більш нелюдське? Робітник міг би захиститися через суд. Я ж позбавлений такої можливості, адже – “вказівка”.

Мене переслідує думка: а чи варто жити? В мене, напевно, не вистачить мужності покінчити з собою. Я шкодую, що до мене змилостилася смерть в лікарні. Як би це було просто – ще б і поховали з почеснями.

Навіщо я Вам пишу? Не знаю. Просто мушу вилити перед кимось свій біль. Бо скаржитися на Олімп даремно. Дійде справа до В. Маланчука, він тільки потре руки: “Давно пора б...”

Лежучи в лікарні, я не думав, що є люди, які чекають моєї смерті.

Мене навіть не дуже насторожувало, що за три місяці в лікарні я бачив тільки одного письменника – І. Гребенюка, хоча від Спілки до лікарні всього 300 метрів. Мій вихід на роботу декого

(таких, як Романченко) навіть розчарував, і вони вирішили добити мене. Спитаєте: “А що ж Братунь?” Розводить руками: “А що я зроблю? Вказівка”. Колись він міг би й поборотися за мене. Тепер він бореться за свою славу, йому потрібні не друзі, а вигідні люди.

Тому мене можна викинути й за борт.

Вибачте.

Ваш

(Підпис)

5.V.76

* * *

Від Євгена Прохоровича Кирилюка

1 серпня 1976

Дорогий Олесь Терентійович!

Сподівався Вас побачити в Озерній, але повинен написати, щоб не опізнитись... Велике, сердечне спасибі за статтю “Цвіт слова народного”! Маю відгук ще однієї своєї дописувачки Дарини Мих. Власенко, літньої людини, близької до родини Рильських...

Чому я пишу? Коли не пізно, слід було б виправити в збірнику “Культура мови”, що словник у чотирьох томах (на початку)¹.

Не можу собі пробачити, що не допоміг Вам з Юзефом-Богданом Залеським². Період тоді в мене був надзвичайно важкий. Оскільки “Дніпро” й “Рад. письменник” мене не друкують, Інститут вставив до плану на 1977 р. моє вибране (без гонорару, як планову роботу). Я подав. Хоча все свого часу друковане, редакторка мала зауваження майже до кожного речення. Доводилось виправляти, переробляти, дописувати. А вона йшла у відпустку й розтягувати не можна було.

Але все-таки я шукав: у календарях, у журналі “Наша культура”, в газеті “Наше слово”, в “Літературном наслідстві”, у виданнях, присвячених Гоголю... Притягнув на допомогу Ф. Погребенника.

Ясна річ, що почати треба було з академвидання. Критику Вашу визнаю повністю. А все ж таки розшукав листа – “академік”, бо він член нашого колективу. А головне – він пройшов добру батьківську школу. З його батьком ми товаришували у кінці 20-х рр. Дуже здібний був літературознавець. Тепер він викладає

мову в Луцьку. Ми бачились під час ювілею Лесі. Це школа, краща за аспірантуру.

Вдячний за Вашу вказівку! Хоч був у ці дні все ще зайнятий (здаємо на верстку гранки 2-го тому енциклопедії), відклав усе в бік і прочитав XI том з величезним інтересом, поробив виписки. І все завдяки Вам...

Як добре було б у Вашій статті в “РЛ” [“Радянському літературознавстві”] згадати про той лист...³

Пробачте!

З незмінною глибокою подякою і любов'ю

Євг. К.

01.08.1976 р.

* * *

Від Олександра Івановича Ковіньки

23 серпня 1976

Добрий день, дорогий Олесю Терентійовичу!

З великою приємністю припадав радісним зором до Вашого вдумливого і пізнавального про нашого великого земляка Миколу Гоголя у “Л. У” [“Літературній Україні”], журналі “Радуга”, а найповніше й чарівніше повіяло із сторінок “Радянське літературознавство”¹.

Спасибі Вам велике за майстерно-правдиве освітлення епосу землі й роду, яка і нас народила.

Олесю Терентійовичу! У селі Яновщина, нині Гоголеве, Шишацького району мають реставрувати хатину, де жив і мережив нев'янучу сатиру Микола Гоголь².

Ініціатором оцієї славної акції стала республіканська туристська база. База асигнувала на це симпатичне діло десять тисяч. Але коли почали підбивати фінансові потреби, вроді, цієї суми не хватало.

Ви питаєте – чому туристська база першою озвалася?

До Гоголева хотять вистелити туристську стежу з усіх міст і країв Радянського Союзу.

Іще про одне: ми – Олександр Чуча і я – щоб ознайомитися – що, коли і як – одвідали колишній маєток дворянина-мецената

Трощинського Степана Трохимовича (село Яреськи Шишацького району).

Децицю, але не дуже виразну, нам показали, те місце, де Трощинські збудували театр для одвідувачів³ – поневолених кріпаків.

П'єси, власне-інтермедії, комедії для театру писав Василь Гоголь.

Навідувався у цей театр і Микола Гоголь. Театр узивали Гоголівський.

Батьківська народно-комедійна наука, мабуть, в певній мірі сприяла народженню безсмертної п'єси “Ревізор”.

Будинок, де жили Трощинські, повністю уцілів. Нині це школа-десятирічка. В садку, недалеко від школи, стоїть стрункий та високий дуб, який власноручно посадив Микола Гоголь.

У дні, коли ось-ось з рідного краю вигнали люто-фашистську зграю, а не було ще чимсь топити, хотіли зрубати дуб на дрова.

Дак педагоги і учні взяли за руки, обступили дуба і гукали батькам: “Не дамо ганьбити нашу славу, нашу гордість! Не допустимо до гоголівського дуба!” І не допустили.

(Із розповіді старенького-старенького педагога, заслуженої вчительки УРСР Євгенії Іванівни Корніяш, кавалера ордена Леніна, Трудового Червоного Прапора, “Знак пошани”.)

Нині дуб з любов'ю і ніжністю дбайливо оберігається, огорожений довкола, пахтливо квітують різнобарвні квіти, а на дубі височенько майорить меморіальний знак: “Дуб посадив великий Гоголь”.

Хочеться ізгадати і Вам передати про першого літературного вчителя Миколи Гоголя, про письменника-сатирика Наріжного Василя Трохимовича.

Наріжний Василь народився в селі Устивиці Великобагачанського району в 1780 році. (В 1980 – виповниться двісті років від дня народження.)

Микола Васильович Гоголь сатирою Наріжного – з народного переказу – вельми втішався, особливо сатиричним романом “Російський Жілблз”.

За цим, як і завжди, з глибокою повагою до Вас

Ол. Ковінька

23.VIII.1976 р.

* * *

Від Михайла Олександровича Штейна

19 вересня 1976

Дніпропетровськ, 19 вересня 1976 р.

Дорогий і шановний Олесь Терентійович!

Дозвольте від усього серця поздоровити Вас із 30-річчям “Прапороносців”! Ви, певно, пам’ятаєте, що ця відрадна для нашої літератури подія мала б статись приблизно на рік раніше (маю на увазі першу публікацію). Але на превелику шкоду для нашого альманаху “Вогні Придніпров’я”¹ вихід його затримався, і “Альпи” з’явилися вперше в “Вітчизні”².

Як дорогий для мене спомин про 1945–46 роки, коли ми часто зустрічалися, зберігаю перше окреме видання “Прапороносців”, ще без “Златої Праги”³, яке Ви надіслали мені з Києва з дуже відрадним для мене автографом.

Хочеться принагідно сказати Вам те, ще гнітить мене й досі, ось вже вісім років після виходу моєї книги “С вершини полувека”⁴. З рукопису цієї книги, незважаючи на всі мої протести, було викреслено кілька абзаців – про Олеся Гончара – студента ДДУ, про “Модри Камень” і “Весну за Моравою”, про початок Вашої роботи над “Прапороносцями”... Чому все це сталося – пояснювати не треба. Єдине, що мені залишилося тоді зробити, – це викреслити, вже власноручно, рядки й про іншого земляка-літератора Павла Архиповича Загребельного, бо залишити їх за тих умов було б ще більш образливим насамперед для автора книги. Про те я розповів Павлові Архиповичу кілька років тому, коли він був у нас.

Були ми зворушені з Софією Яківною⁵ (вона теж Вас вітає) тим, що ім’я перекладача “Прапороносців” на російську мову, думаємо, за Вашою вказівкою, винесено на титульну сторінку першого тому Вашого московського п’ятитомника⁶.

Видав я в шістдесятих роках чотири книги з історії Дніпропетровська, з них одну – двома виданнями⁷. Працюю в міру сил (уже скоро сімдесят...) і досі, хоч заважає поганий зір, це й після операції катаракти.

Зичу, Вам, дорогий Олесь Терентійович, всього найкращого, що тільки можна побажати хорошій людині, насамперед – здоров’я, нових талановитих книжок!

З давньою пошаною

М. Штейн

* * *

Від Анатолія Іларіоновича Колісниченка

1 листопада 1976

Добрий день, дорогий Олесью Терентійовичу!

Спасибі за “Берег любові” в буквальному та у всіх інших розуміннях!

Спасибі за ті високі, мудрі, добрі слова, що так крєвно зобов’язують розум, серце, душу, слово, – перед правдою і народом!

Оце нарешті після Москви й Одеса опоросилася збіркою новел. До книжки увійшла менша частина новел, що лише бачили світ російською мовою, а більша частина – геть нові речі.

За “Далекий голос зозулі” оце щойно привіз із Москви союзнун першун премію¹ за кращун книгу року молодого прозаїка. Вибачте за похвальбу.

Закінчив роман (бозна, що воно вийшло) “Птахи у відкритому морі” (Ви відаєте, звичайно, як вони втомлені, падають на палубу навіть військових! кораблів, аби відпочити, які вони по-дитячому невинні перед світом і собою); се з літ мого вчителювання в школі-інтернаті². Проблеми “бригантинівські”, але про се, гадаю, слід кричати, а не те що писати. Мо, віддам роман у “Дніпро”.

Приїздить у нашу Одесу!

Щиро й вічно Ваш –

Ан. Колісниченко

1 листопада 76 р.

Р. С. Виногради вимерзли: буде сумно і на Таврійщині, й у нас.

* * *

Від Івана Костянтиновича Тарби

12 листопада 1975

Дорогой Олесь!

Огромное спасибо тебе за открытку, за теплые братские слова. Знай: в Сухуми живет твой верный и неизменный друг, так же как живешь ты в Киеве.

Привет сердечный Вале!

Крепко обнимаю тебя.

Твой

Ив. Тарба

* * *

Від Сергія Іларіоновича Воскрекасенка

14 листопада 1976

Щиро вдячний Вам за “подарунок на іменини”!

Ваша книга принесла мені чимало високої інтелектуальної і естетичної насолоди¹.

Ягнич – то ще один літературний герой із Вашої щедрої галереї художніх образів² матиме, я певен того, багато послідовників і наслідувачів серед нашої молоді.

Будьте!

Ваш *С. Воскрекас*

14.XI.76.

* * *

Від Валерія Васильовича Гончаренка

19 листопада 1976

Шановний Олесю Терентійовичу!

Велике Вам спасибі за те, що відгукнулись на мій дещо наївний і гарячковий лист. Ця відповідь свідчить про високе благородство Вашої душі, чого, на жаль, так не вистачає багатьом із нас.

Ваші зауваження і поради дуже багато для мене важать. Власне, уже та увага до моєї скромної особи говорить про те, що світ не такий уже і підлий, як це мені ввижалось в хвилини відчаю і прикрих непорозумінь...

Звичайно, я звернусь в секцію поезії СПУ з проханням, щоб обговорили мої твори. Пішли б тільки товариші мені назустріч. Та де вже таке...

Ще раз величезне Вам спасибі за лист!

Шановний Олесю Терентійовичу! Я від щирого серця зичу Вам всього сонячного на Ваших крутих і прекрасних дорогах!

З глибокою повагою і любов'ю
шанувальник Вашого великого таланту

Валерій Гончаренко

Кіровоград-13, пров. Пожарського, 5, кв. 58
19/XI – 1976 р.

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

27 листопада 1976

Дорогий Олесь Терентійович!

Наприкінці року в рідному для мене Дубовому на Верховині відкривається нова десятилітка на тисячу учнів. Для селища, для школярів та педколективу новосілля стане великим і радісним святом. Знаючи умови старої школи, її темні непривітні класи, новобудова хвилює і мене.

До культурної події в Дубовім буде приємно додати іще одну радість – подарувати школі книжки наших письменників-сучасників з їхніми автографами й словами зичливої присвяти. Ці книги складуть золотий фонд бібліотеки, наявність же їх в школі і селищі матиме велике емоційне, виховне і пам'ятне значення для сучасників і прийдешніх.

Уклінно прошу Вас на мій адрес в Ужгород надіслати те і стільки, що і скільки повважаєте найбільш зручним – усе принесе велику радість¹.

До власних добрих сподівань додаю захоплену радість численних земляків-школярів та їхню вдячність Вам.

Зі своєю родиною бажаю всього тільки прекрасного і світлого для Вас як в спливаючому, так і наступному 1977 році!

Щиро і сердечно

(Підпис)

Ужгород, 27 листопада 1976 р.

* * *

Від Євгена Пилиповича Гуцала

Грудень 1976

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Прийміть мої найтепліші привітання з нагоди новорічного свята – з Сімдесят Сьомим Вас, із новими успіхами! Нев'янучої доброти Вашому серцю, яке вмістило в себе так багато! Нев'янучої молодості Вашому таланту, який завжди був потрібен усім! Здоров'я і радощів!

З повагою

Євген Гуцало

Грудень 1976 р.

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

30 грудня 1976

Дорогий Олесь Терентійович!

Схвильований і приємно вражений Вашою щедротою, сердечно дякую за дійсно чудового дарунка для мого рідного села. Книжки, що їх надіслали в Ужгород, будуть урочисто передані школі в Дубовім. Приємно мені, що майже кожен, до кого я звернувся з проханням надіслати школі до новосілля книгу, відгукнувся. Нині маю добру збірку книжок, уже й думаю почате діло продовжити тим більше, що бібліотечка ця стала пам'ятною і неповторною. Радий, що письменники відгукнулися книгами не самотніми, а здебільшого кількома, з привітними написами.

Що про себе? Багато мучився, бідував, зазнавав злиднів, але і працював¹. Не чув бідності, яка прийшла б до душі або серця навіть тоді, коли був позбавлений можливості і зовсім елементарної – купити бажану книжку чи платівку.

Гадаю, що негаразди поволі сплинуть у небуття остаточно. Надсилаючи Вам листа на листівках А. Коцки, хотів би заінтригувати Вас бажанням познайомитися з нашими живописцями на Закарпатті ближче², побувати в майстернях бодай окремих. А. Коцка – колорист з високою культурою письма, майстерністю докладною. Людина він теж цікава. Вельми щедрим є талант Ф. Ф. Манайла, А. Кашшая, В. Микити, А. Дунчака, Е. Контратовича – що не митець, то світ місткий і багатий. Коли випаде можливість побувати на Закарпатті, знайомство з живописцями явиться для Вас хвилюючим, радісним.

Нарешті прийшла й до нас, в Ужгород, зима, скрізь чарівно-казково. Під отсей зимовий настрій новорічний я щиро цілую руки Вашій господині Валентині Данилівні, Вас обіймаю і бажаю Вам всього тільки світлого і радісного. Нехай 1977 р. приходить благодатним і щедрим на добро. Здоров'я Вам, хаті ж Вашій – милих і бажаних гостей!

Щиро Ваш завжди, з високою до Вас шаною і любов'ю постійною

(Підпис)

Ужгород, 30/ХІІ. 76 р.

* * *

1977

Від Григора Михайловича Тютюнника¹

1 січня 1977

Рідний Олесю Терентійовичу!
Посилаю Вам та Вашій славній родині уклін новорічний. Хай
світиться Ваше ім'я хороше.

Григор Тютюнник

* * *

Від Дмитра Омеляновича Луценка

Квітень 1977

Дорогий Олесь Терентійович!
Я з радістю вітаю Вас і Вашу родину з святом Першого Травня
і Днем Перемоги. Радію, коли життя дарує Вам успіх, нехай буде у
Вас на серці сонячно і тепло.

Щастя і здоров'я Вам і Вашій родині.

Дмитро Луценко

Квітень 1977

Київ

* * *

Від Володимира Кириловича Малика

11 травня 1977

Шановний Олесю Терентійовичу!
Посилаю Вам (бандероллю) свій новий роман “Шовковий
шнурок”, що є четвертою книгою моєї історичної тетралогії “Та-
ємний посол”¹.

Не можу не признатися, як я радий, що завершив нелегку цю
працю, котра, окрім роздумів і писання, вимагала ще і знайомства

з джерелами, і цікавих мандрівок по нашій та по чужих країнах, щоб побачити “натуру”, тобто місця події, і болісних, аж до відчаю, переживань, коли в 1972 році, після горезвісної статті, дехто накинувся з дрюком і історичному романові, здавалося, приходить край². На щастя, розумних і добрих людей виявилось більше, ніж злих, і жанр поволі починає відроджуватись. Свідченням цього є вихід в останні роки, поряд з іншими, моїх двох романів³.

Праці над “Таємним послем” я не припинив. Взимку ґрунтовно переробив, переписав першу і другу книги. Видавництво “Дніпро” планує видати їх одним томом у 1979 році.

Це теж радує мене.

Однак тепер, після завершення тетралогії, мені хотілося б трохи більшого – виходу роману повністю, бо це не цикл окремих творів, зв’язаних тільки тематично, а єдиний твір зі спільним, наскрізним сюжетом. Обсяг його – 62 аркуші, тобто два томи.

Чесно признаюся, йти до видавництва з такою пропозицією я не наважуюся, бо боюсь категоричної відмови. Тому звертаюся до Вас з проханням – допоможіть мені, будь ласка, пробити видавничу стіну і видати тетралогію повністю, двотомником. До Вашого слова пильно прислухаються всі, тож вірю, що прислухаються і О. І. Бандура та інші товариші⁴, котрі формують видавничі плани. А за “Таємного посла” я ручаюся – він Вас не підведе.

Дуже прошу вибачити мені за те, що обтяжую Вас своїми особистими клопотами. Якщо з тих або інших міркувань Вам незручно поговорити з О. І. Бандурою, то я наперед знімаю своє прохання і вважайте, що його не було.

Бажаю Вам всього доброго!

11.V. 1977, Лубни

Вол. Малик

P. S. З великим запізненням дякую Вам за чудовий подарунок – книжку “Про наше письменство”⁵. Якщо говорити коротко, то це книжка високого лету, і тираж її мав би бути не 6.000, а 60.000 а то й усі 100.000.

Добийтеся її перевидання масовим тиражем, – не заради себе, а заради нашої літератури і всіх нас. Та доповніть – удвічі, втричі. І ще одно. Я назвав би цю Вашу книжку (коли б це мені було дозволено) так:

ДУМИ

про наше письменство

Це – і в стилі гончарівських назв, і відповідає філософському складові, поетичності, ліризмові нарисів, і – по-шевченківськи (а “Неодцвітне слово”, чи то пак “Вічне слово” – то найблискупіша перлина в усьому Шевченкознавстві⁶), і запам’ятовується добре. Їй-богу, було б чудово!

* * *

Від Яреми Петровича Гояна

25 травня 1977

Дорогий Олесею Терентійовичу!

Посилаю Вам газету “Радянська Україна” з статтею Дмитра Павличка “Братерство і любов”¹, у якій мовиться про ту любов, якою огорнута Ваша “Тронка” серед болгарської молоді.

Сердечні вітання Валентині Данилівні.

З великою повагою

Ярема Гоян

25 травня 1977 року

* * *

Від Станіслава Савича Стриженюка

8 липня 1977

Дорогий Олесею Терентійовичу!

Тривалий час я роздумував над тим, чи писати Вам цього листа, чи ні. І мене в останні дні, коли мій душевний відчай досяг пекучого апогею, я вирішив написати Вам. При останній нашій зустрічі в Одесі мені не хотілося говорити про свої справи, аби не торкатися дріб’язками Вашої душевної рівноваги.

Протягом останніх трьох років я працював в Одеській організації СПУ літературним консультантом. Не знаю, як на чий погляд, а на мою думку, працював немало. На ставці літконсультанта я очолював Комісію по роботі з молодими авторами, вів літконсультації, редагував альманах “Горизонт”¹ як заступник секретаря парторганізації, три роки підряд проводив заняття в системі марксистсько-ленінської естетики.

Робота в Комітеті захисту миру та в Президії музичного товариства теж забирала немало часу.

Все це так. Але рік тому Іван Рядченко почав вести політику на моє “розвантаження”². Спочатку він запропонував мені відмовитися від половини зарплати, щоб зосередитися лише на альманасі. Я відмовився, бо він цього організаційно зробити не міг. Ділитися з кимось ставкою приватним порядком я вважав образливим для себе і для того, хто на це погодиться. З цього і почалось. Робота Спілки зосередилася на мені. Я тричі за дев’ять місяців звітував на зборах про роботу з молодими, про навчання в системі партійної освіти, про роботу редколегії альманаха “Горизонт”. Двічі про молодих і про “Горизонт” стояло питання на правлінні.

Все було гаразд, а Іван Іванович не заспокоювався. Він хотів, щоб я полишив роботу в Спілці, і на останньому Правлінні поставив питання про новий склад редколегії. В ним складеному проєкті редколегії мене вже не було. Але правління повелося так, що мене залишили головним редактором. Через тиждень своїм наказом (!) Іван Рядченко передав ставку іншому літконсультантові, щоб я попрацював на громадських засадах.

Бажане збулося. Це коротенький сюжет маленької повісті .

Олесю Терентійовичу, книжки мої виходять і пишуться нові. Але мої життєві обставини складаються так (сім’я з чотирьох чоловік, старенькі та хворі батько й мати), що мені доведеться йти по інстанціях і проситися на роботу.

Я знаю, що мені, крім роботи в газеті, нічого не запропонують. Доведеться йти і працювати.

Прошу Вашої допомоги-поради. Чи не посприят би мені Олександр Іларіонович Бандура в перекладі з російської якого-небудь твору? Сам же я буду пробувати пробитись в рейс на судні, якщо Ви змогли б допомогти і в цьому, я був би Вам дуже вдячний.

Вибачте, Олесю Терентійовичу, за цей “внутрішньо надламаний” лист, але не написати його Вам я не міг.

До побачення. Привіт Валентині Данилівні та всім домашнім Вашим.

З щирою любов’ю до Вас,

Станіслав Стриженюк

(Підпис)

м. Одеса
8 липня 1977 року

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

12 липня 1977

Дорогий Олесь Терентійович!

Радий надіслати Вам свої “Свалявські зустрічі”¹.

Всякчас відчував не тільки Вашу добру прихильність, але й зацікавленість, неспокій, підтримку. Зараз про це думаю з особливим хвилюванням і вдячністю.

Здається, поволі справи налагоджуються. В день виборів до місцевих Рад мене обрано депутатом до Ужгородської міської. Після вигнань це вже щось.

На початку липня відправив рукопис-повість до “Веселки”. В липні–серпні сидітиму над доробкою рукопису після рецензента для “Радянського письменника”².

Знаю про Ваші давні наміри побувати в Закарпатті. Справді добре було б, якби для Вас явилася можливість завітати в наш край. Літо чарівне, осінь, певно, буде багатую і щедрою. Не раз думаю про свою недотриману обіцянку завезти Вам в Кончу кущики малини. Справді добрий сорт – цього літа наші на садибі збирали й збирали. Гадаю, таки випаде зручна можливість розширити рослинність у Вашому дачному саду. А як хотілось би трапити в таку пору, коли можна б і попрацювати в ньому фізично!

Цілую руки Валентині Данилівні, бажаю Вам з родиною доброго літа і всього щонайприємнішого щиро.

Ваш

І. Чендей

12.07.1977

Ужгород

* * *

Від Станіслава Савича Стриженюка

21 липня 1977

м. Київ

Гончару О. Т.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Літо цього року видалося кисле – дощі й дощі і нема їм кінця і краю. Вологи аж занадто, коли зважити на жнива, а коли батькова хата стоїть по самісінькі кісточки у леваді, то води досить і, взагалі, вистачить на два літа.

Приїхали ми з сином на дідизну, в столицю моєї душі – Гайворон¹. Олексієві вже п'ятнадцятий рік і що йому оте Одеса–Батумі! Ще встигне. Мені цікаво подивитися на себе збоку. Саме таким мене мати виводила до вузькоколійного вагона в світи. Дід Сава² ловить рибу, і вчора вгловтав коропа на чотири кілограми онуці на дарунок³.

Олесь загорівся і завтра тягне мене на рибалку.

Хотілося б мені колись затягти Василя Сидоровича⁴ в наші краї. Та це і його краї, бо й Вінниця від нас на покутті, як дивитися на його Коцюбинського. Не сталося, а жаль. Нам все ніколи, поспішаємо, набираємося вражень, хочемо охопити все і всесвітнє, а заглянути у власне джерельце не вистачає часу. Ото і я сірий гайворонський граніт більше бачив на постаменті Юрієві Долгорукому в Москві, аніж над рідним Бугом, де він стрибає з подільського лісостепу під оливкове небо Причорномор'я. Писав мені Василь торік: “Ти так і книжку назви «Гайворон!» Я певен, що це була добра Василева мудрість. Може, й напишу – бо це єдиний вихід поговорити прилюдно з Василевою пам'яттю. Правда, я йому так і не встиг прочитати “Старого млина”, якого думав надрукувати в “Україні”, коли йшла підбірка, але для цього вірша не вистачило площі.

Тепер надрукую в книзі⁵, що має вийти в “Рад. письм.” на наступний рік.

Ось вони ці вірші.

Де валуни, неначе табуни,
Зійшлись над білогривою рікою,
Живі легенди шепотіли сни
Старезним шлюзам хвилі з осокою.

А Буг кипів
до крем'яного дна
І сиву гриву рвав між валунами,
І гриз вуздечку греблі, сатана,
Аж блискавки шипіли між громами.

Млини старі,
а мрія молода,
Як древня пісня повені – мажорна,
Вони чекають, що рвоне вода,
І крутоне покриті мохом жорна.

І уночі з долини-далини
Злетить луна (немов колеса діють) ...
З мукою в бороді старі млини
До третіх півнів піють-молодіють.

І світ шумує
в зоряних піснях
І в кручах водить зоряну веснянку.
Млинам тече в коші Чумацький Шлях
І мелеться на золото світанку.

Спечеться сонце свіже вдалині,
І валуни
Зійдуться над рікою,
І слухають легенди водяні
Аж вітер пахне теплою мукою.

Оце і все. Може, присвятити їх пам'яті Василя? Ще не знаю, але здається, вірші в Гайвороні будуть. Недавно бачив Вас по телебаченню.

Здоров'я Вам, привіт Валентині і всім домашнім.
Обіймаю.

Ваш

Станіслав Стриженюк

(Підпис)

21/VII – 77 р. м. Гайворон

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

22 серпня 1977

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Щиро дякую Вам за листа і щедроту в ставленні!

Радий вістці, що ось-ось маєте побувати недалеко від нашого краю. Таки сподіваюся, що випаде добра нагода й заїдете в Ужгород. Не позбавте нас приємності і можливості повітати Вас в нашій хаті на Високій!¹ Будемо сподіватися і чекати. При цьому коли б Ви заздалегідь дали знатися про день прибуття до Ужгоро-

да, особисто я був би Вам зобов'язаний. Мій домашній телефон в Ужгороді 3-29-49, з Трускавця подзвонити, здається, не складно.

Цілую руки Валентині Данилівні.

Здоров'я Вам щедро!

Ваш

(Підпис)

Уж.

22/VIII 77

* * *

Від Івана Івановича Пільгука

12 листопада 1977

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Видавництво “Дніпро” планує на 1979 рік видати окремим томом три мої повісті: “Грозвий ранок” (про Котляревського), “Повій, вітре!” (про Руданського), “Дуби шумлять” (про Панаса Мирного).

У видавництві висловлюють побажання відкрити том невеличкою передмовою (принаймні на 2 сторінки). В розмові зі мною було названо Вас, Олесю Терентійовичу, бажаним автором такої передмови.

Звертаюся з великим проханням не відмовити в цьому. Якщо Ваша згода, то видавництво звернеться до Вас з відповідним запитанням.

З глибокою повагою

Ів. Пільгук

12.XI.1977 р.

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

12 листопада 1977

Дніпропетровськ, 12.XI.77 року

Любий і дорогий Олесь Терентійович!

Мені, і багатьом моїм друзям, пощастило слухати по телебаченню Вашу блискучу промову¹, виголошену на урочистому засіданні ЦК КПУ і Верховної Ради УРСР, присвяченому 60-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Вона, промова Ваша, глибока за своїм змістом, розумна, переконлива й правдива. В ній Ви подали прецікаві історичні факти з життя українського народу, починаючи з давніх часів і кінчаючи сьогоднішнім. Добре Ви згадали і про українську культуру – про книгу, про пісню чарівну і про роботящі руки нашого талановитого народу, і про братерство й дружбу “сім’ї вольної, нової”.

Закарбувалися й теплі слова: “Країна, що дбає про хліб на столі, про пісні в душі, про мир на землі, – житиме у віках”.

Думка моя про Вашу поетичну, революційну промову співпала з високою оцінкою і моїх побратимів по перу, і науковців-металургів, і гірників. Зустрівшись на Набережній в Дніпропетровську, вони майже в один голос проказали: “Ти ж знаєш Олеся Гончара, зроби ласку, напиши йому, що ми в захопленні його чудесною промовою. Скільки в ній думок, цікавих роздумів, поезії! Так може виступати лише справжній чародій слова, письменник-трибун, людина великого таланту й великого розуму. Отак треба виступати перед народом!”

Їхнє прохання і своє особисте враження я й передаю Вам у цьому листі. Пробачте, що забрав у Вас дорогоцінну, трудову хвилинку.

Щироприхильний

Ів. Шаповал

* * *

Від Леоніда Миколайовича Коваленка і його родини

29 грудня 1977

Дорогих Гончарів вітаємо з 1978-им! Малим і великим – радості, здоров’я, щедрот земних, перемог творчих, наукових, шкільних (Лесі)!

Настроївшись на лад епічний,
Кричу в ефір підноворічний:
Цей рік не буде пересічним –
Пером творитиметься вічним!
Хай стане він академічним
І плюс до всього – героїчним!

Ваш Л. Коваленко

29.12.77 р.

* * *

1978

Від Костянтина Михайловича Симонова

27 березня 1978

Милый Олесь Терентьевич!

По прихоти судьбы, получается так, что я поздравляю Вас с Вашим шестидесятилетием из города Берлина.

С уважением к Вам и с гордостью за Вас думаю о пройденном Вами пути – и солдатском, и писательском, который Вы к Вашей чести тоже проходите с солдатскою прямою и мужеством.

Желаю Вам в эту дату счастья и доброго здоровья!

Любящий и уважающий Вас

Константин Симонов

Берлин, 27.III.78

* * *

Від Йосипа Михайловича Кисельова

30 березня 1978

Шановний Олесь Терентійович!

Не певен, що стан здоров'я дозволить мені в ці дні особисто Вас привітати з 60-річчям, і тому роблю це від щирого серця листовно. Хай Вам добре живеться, а значить – добре пишеться. Бо люди чекають од Вас нових мудрих і прозорих книг – найперших супутників життя. Ваш джерельно-чистий талант завжди вабив мене – не тільки в дні, коли Ви взійшли на Альпи літератури, а й тоді, коли я читав невідомого автора “Альп”, про що й написав – може, один з перших відгуків на дебют літератора, якому судилося стати окрасою радянської літератури¹. Хай бог з маленької літери дасть Вам сили і далі творити, гартувати і освітлювати людські серця.

Як би хотілося написати книгу “О. Гончар і творче начало життя”, що впливає з Ваших праць і виступів і що дослідники чомусь не помічають.

З повагою і приязню

Йосип Кисельов

1978 30/III

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

30 березня 1978

Дорогий мій Олесю!

Одразу ж зізнаюсь – у мене було майже готове поздоровлення тебе з днем Янгола. Але отримав від тебе, прочитав... і усе сплигло й заграло на душі і серці¹, я дякую долі, що мені пощастило стільки і яких літ знатися з Тобою – справжнім майстром художнього слова нашого неповторного, трагічного і разом з тим такого величного часу.

Ходить таке повір'я – письменник талановитий підіймається до вершин або на початку, чи в кінці свого творчого шляху.

“Прапороносці” – це вершина з вершин не лише української, а всієї радянської літератури. Тобі тоді було двадцять шість.

Я не Новиченко і не Шамота, та глибоко переконаний, що уже ходить отой “неистовый Виссарион”², який ліпше за них розставить Гончарівські вершини.

Та найгеніальнішим цінителем красного письменства є читач. В Тебе їх – легіон. І між ними і я, твій друг.

До якогось часу я, здається, знав всю твою творчу лабораторію. І раптом прочитав новелу “Пізнє прозріння” і, їй-богу, не знаю твоїх можливостей. Переконаний у єдиному – в твоєму естві ще стільки невичерпних душевних сил, що їм ні кінця ні краю немає.

Прийми, дорогий друже, найщиріше поздоровлення з Днем народження. Хай осяває тебе таврійське сонце і ніколи не згасає твоя любов до свого народу.

Твій

Сергій Завгородній

30.03.1978

Дніпропетровськ

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

30 березня 1978

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Щиро люблю Вас і глибоко шаную!

Оце, певно, от і найпростіші слова, що відповідають найповніше моєму душевному стану, настрою, з якими при нагоді до Вас приходжу.

Будучи з Вами завжди, в третій день квітня цього року стоятиму особливо близько до Вас, знаходитимуся у Вашій хаті, з Вашою родиною. Через це Ви не зможете вже не відчувати моїх найсердечніших побажань Вам здоров'я, довгого віку в щасті, у всьому тільки прекрасному – віншування полинуть через Карпати від серця, від найпалкіших почуттів.

Білотку (у нас більше любляють чужинецьку назву “едельвейс” – по-вченому ж!) з полонини Близниці в Чорногорі посилаю на знак всього, що є постійним і насправжнім¹. В даному разі – на знак любові, пошани, прив'язаності.

Щиро обнімаю Вас!

Цілую руки Валентині Данилівні!

Щиро Ваш

(Підпис)

Ужгород, 30 березня 1978 р.

* * *

Від Марини Федотівни Корнійчук

31 березня 1978

Глибокошановний Олесь Терентійович!

Сьогодні у Вашому житті велике свято – Вам 60.

Вас вітали наші письменники, і я разом з усіма, що сиділи в тій тісній залі, раділа за Вас¹, за Ваші успіхи, за те, що Ви такий молодий, красивий і загадковий... Хай же збуваються всі Ваші мрії та сподівання, а головне – хай буде з Вами міцне здоров'я!

Прийшла я до Вас на свято з своїми студентами. Там, серед натовпу Ваших шанувальників, я, звичайно, не могла сказати ось що: “Дорогий Олесь Терентійович, на I курсі в драматичній студії

при театрі ім. Івана Франка (це роблять також і в театральному інституті) ми даємо студентам завдання – підібрати описовий уривок з будь-якого твору. Авторів ми не називаємо.

І от в цей великий Ваш день хочу сказати, що після Коцюбинського і Панаса Мирного більшість студентів беруть уривки з Ваших творів. Сьогодні ми хотіли Вам їх почитати, але тому, що вони “еще не волшебники, а только учатся на волшебников”, а на ювілеї (як і подобає бути) все було дуже урочисто, тому ми не посміли втрутитися в цю урочистість, а я вирішила написати про це Вам.

Ще дозволю собі ненадовго затримати Вашу увагу, бо більше вже не наважуся це зробити. Шановний Олесь Терентійович, дуже давно (це було ще на останньому ювілеї П. Г. Тичини), вперше маючи щастя говорити з Вами, я Вам сказала про моє захоплення Вашими новелами. Це було сказано не для красного слова.

До цього часу не перестаю захоплюватися ними. Свою любов до Ваших новел передаю студентам. На II курсі вони працюють над ними, і чули б Ви, як гарно вони їх читають! А новелу “За мить щастя” я можу перечитувати без кінця.

В свій час, коли вона вперше була надрукована в журналі², я її прочитала незабутньому Олександрові Євдокимовичу. Він довго мовчав, а потім тихо, з великим болем у голосі сказав: “Так... за щастя треба платити і чим воно більше – тим більша плата... Прекрасна новела”.

Через кілька днів Олександр Євдокимович знову попросив мене прочитати йому “За мить щастя”...

Спасибі Вам, дорогий Олесь Терентійович, за Вашу щедрю, глибоку, добру душу. Спасибі за все те прекрасне, що Ви даєте людям.

Живіть і пишіть довго, довго.

З глибокою повагою

Марина Корнійчук

P. S. Прошу Вас передати моє сердечне привітання і поздоровлення з Вашим святом дорогій Валентині Данилівні.

М. К.

31/ III – 78 рік

* * *

**Від Правління Спілки письменників
Німецької Демократичної Республіки**

Квітень 1978

Письменники Німецької Демократичної Республіки шлють Вам свої щирі вітання й найкращі побажання з нагоди 60-річчя від дня Вашого народження. Ваші талановиті книжки про Велику Вітчизняну війну, про самовіддану боротьбу українського народу на захист завоювань Червоного Жовтня та про сучасних людей Радянської України не тільки збагатили багатонаціональну радянську літературу, але й знайшли багатьох захоплених читачів у нашій Республіці. Ми глибоко поважаємо й любимо Вас як письменника, що своєю літературною творчістю й громадською діяльністю зробив значний внесок у справу поглиблення дружби між нашими народами. Ми з радістю чекаємо Ваших нових книжок і бажаємо Вам, шановний товаришу Гончар, міцного здоров'я й творчих сил на довгі роки.

*Правління Спілки
письменників НДР*

* * *

Від Володимира Павловича Вербиченка

1 квітня 1978

Шановний Олесю Терентійовичу!

У дні Вашого ювілею хочеться привітати Вас читачевою захопленістю усім, що вийшло з-під пера глибоко інтернаціонального й національного, непересічного, нержавіючого. Ви – літописець і творець краси, уособлення гордо піднятої голови над творінням рук своїх, над оновленням нашого незбагненого життя.

Незважаючи на велику популярність Ваших творів, Ви ще мало поціновані нашим літературознавчим корпусом (суто особисте спостереження), ще не розкрито й частини невичерпної сили Вашого таланту. Вас називають романтиком – і це справедливо, та не всі знають, що ця романтика не безкрила, не відрив од землі, а політ, народжений боротьбою зла й добра, ненавистю патоки і неприйняттям полегшеності.

У новелі “На косі” персонаж Танцюра – людина на протезі. 90 відсотків письменників і сто – читачів одразу ж сприйняли його в

співчутливому тоні. Адже доля жорстоко обійшлася з Танцюрою. Ви не піддалися заданості цієї характерної риси – і зуміли перекопати читачів у протилежному: ніяких поступок життєвим незгодам, коли мова йде про вчинок антилюдський того ж Танцюри. Не знаю, чи “персонаж на протезі” списаний з конкретної особи, але вражаюча сила новели незвичайна.

... Або доля Шури Ясногорської у “Прапороносцях”! Після стількох випробувань, що випали на дійових осіб під час воєнної грози, – ще одна загибель. О, такі повороти не даються легким по рухом – вистраждана душа не схибить перед вибором.

У Вашому таланті багато чого основоположного, вивільненого од суб’єктивізму: Ваші твори, написані і десять, і тридцять років, читаються як (нрзб) сьогоднішнього дня. Це мало кому вдається з письменників.

Характер деяких літературних дискусій, що точаться на найвищому рівні, свідчить, наскільки Ви далекоглядні, “у перспективі” – на багато запитань Ви дали вичерпну відповідь своїми творами. Більше того, життя через багато літ неухильно підтверджує Ваші оцінки.

... У вирізці з газети “Вечірній Донецьк” (від 17 січня 1978 року) мені здалася прикметною одна фраза, повз яку мудрі полтавці не пройшли б байдуже: “Задумчиво смотрят с портретов Шевченко, Франко, Глебов, Коцюбинский, Васильченко, Гончар, Стельмах, Яновский, все украинские писатели”. Яка плеяда класиків – і треба ж, ще й однакові, бо “задумчиво смотрят”.

Відзначаючи у Вас, дорогий Олесею Терентійовичу, незрівнянне почуття гумору та іронії, надсилаю цю вирізку¹. Гадаю, що вона озветься добродушністю Вашою, яку Ви щедро сиплете у класичних творах.

Живіть здоров’ям і radoщами на цьому білому світі, пишіть, як писалося досі. Ваше слово – не приспане, не збалуване – сприймаємо як голос сучасності, якому наша радянська епоха завдячувала в минулому, завдячує сьогодні і завдячуватиме у прийдешньому.

Володимир Вербиченко,
журналіст

м. Донецьк, 3400052,
бульвар Шахтобудівників, № 52-82

* * *

Від Дмитра Васильовича Павличка

2 квітня 1978

Телеграма

Дорогий Олесю Терентійовичу благословляю день Вашого народження люблю Вас пишаюсь Вами радістю слухаю дзвони весни що грають Вам славу по всьому світі

Дмитро Павличко

* * *

Від Максима Танка (Євгенія Івановича Скурка)

2 квітня 1978

Телеграма

Дорогой Александр Терентьевич,
от всего сердца поздравляю Вас одного из самых любимых и выдающихся писателей нашей родины со славным 60-летием и присвоением Вам высокого звания Героя Социалистического Труда желаю Вам крепкого здоровья большого счастья всего наилучшего в вашей боевой и творческой жизни.

Максим Танк

2 квітня 16 год. 32 хв.

* * *

Від Бориса Ілліча Олійника і його дружини Тамари

2 квітня 1978

Дорогі Валентино Данилівно і Олесю Терентійовичу!

Вам і Родині Вашій од щирого серця всі Олійники зичать усього того, чого Ви самі бажаєте!

Для Вас, Олесю Терентійовичу, рік 1978 – особливий і знаменитий у всіх вимірах. Хай же він буде напрочуд сонячний і для Вас особисто і для нас усіх, хто шанує Вас часто, твердо, з повним усвідомленням Вашої неминущої ролі у нашій рідній українській літературі!

Здоров'я Вам, щастя і сповнення всіх Ваших високих замислів.

Од серця –

(Підпис) (Б. Олійник)

(Підпис) (Т. Олійник)

* * *

Від Андрея Плавки, Яна Соловича

3 квітня 1978

З нагоди Вашого ювілею, шістдесятиріччя з дня народження, ми згадуємо нашу спільну подорож по місцях нашої батьківщини, де Ви героїчно билися за визволення словацької землі від ярма фашизму і куди Ви все знову і знову повертаєтесь з такою любов'ю. Передаємо Вам теплі поздоровлення наших читачів – вони з незгасним інтересом беруть в руки Ваші прекрасні книги, які засвідчують Вашу особисту участь у визвольних битвах на землі Чехословаччини.

Андрей Плавка,
голова Спілки словацьких письменників.

Ян Солович,
відповідальний секретар Спілки словацьких письменників.

* * *

**Від Василя Васильовича Цвіркунова¹,
Ліни Василівни Костенко**

3 квітня 1978

Дорогий Олеся Терентійовичу.

Від усього серця вітаємо вас із славним ювілеєм і високою нагородою. Раді Вашому обранню до Академії. Бажаємо Вам здоров'я, довгих років життя і нових творчих звершень.

Щастя Вашому доброму дому! І щастя Вам на нелегких шляхах літературних.

В. Цвіркунов.

Дорогий Олеся Терентійовичу!

Ваш день народження – це завжди свято, в ювілей і не в ювілей. Просто тому, що народилася така красива людина, такий справжній і необхідний своєму народові письменник.

Вітаю Вас сьогодні, глибоко шаную Вас завжди. Хай струнки, не зломлені щогли Ваших бригантин вічно йдуть до берега любові крізь усі циклони цього гіркого і прекрасного моря.

Ліна Костенко

* * *

Від Миколи Платоновича Бажана*3 квітня 1978*

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Я хворію і тому, як це мені не гірко, не можу бути сьогодні в тому осяйному залі, де зібралися люди, щоб піднесено відзначити Ваш славний ювілей, Ваше знаменне і радісне свято. Разом з ними радію і я так само, як мільйони й мільйони людей багатомовного світу, захоплених, схвильованих, виховуваних Вашими світлими і людяними, талановитими книгами. Леонід Ілліч Брежнєв вірно сказав, що талант – це національний скарб. Наш національний скарб – це Ваш животворний талант, талант письменника, непохитного комуніста, патріота, інтернаціоналіста, за видатну і плідну творчість гідно відзначеного високим званням Героя Соціалістичної Праці. Ви нині в розцвіті свого благородного таланту, таланту могутнього, не потрощеного, а викутого сталевими ударами, не спопелілого, а загартованого найгрізнішим полум'ям в ті часи, коли

Вдивлялась смерть у Вас безокими очами¹,
Прицілами, зловивим зором лінз,
І друзі падали, й ревли димучі ями,
І обрії, немов рвучкі кардіограми,
То зводилися сторч, то повертались вниз.
Ви йшли по згарищах, вповзали в чорні вирви,
І вимах вибухів Вам обпікав лице.
В пожеж і битв огненнокрутний вир Ви
Ступали, – і навік запам'ятали це.
Дотіль немислиме, воно ввійшло у пам'ять,
Страшне, розгніване, величне і святе, –
Саможертвність діл, і тіл криваве рам'я,
І жар, і жах того, чим досі ще сните.
Так, серце й пам'ять стали важчі й дужчі,
Та стали і чутливіші вони,
І віру в людяність, у радощі грядущі
Ви винесли, як святощі, з війни.
Життя й весна землі. Життя й краса людини.
Її достойність, прагнення, любов, –
Таке все різне і таке єдине
В мільйонах душ, у багатозвуччі мов!

Священне море мови омиває
Затоки роздуму й любові береги.
Немає спокою. Переситу немає
Для творчої життєвої жаги.
Весна людей. Назустріч їй несить
Свої слова, дар мужності і ласки, —
Бузку розквітлу тріумфальну віть
В суворій чаші фронтової каски.

Дозвольте ще на одну хвилинку зайняти Вашу увагу і звернутися до Вас, Олесею Терентійовичу, до академіка і члена редакції Української Радянської Енциклопедії, передаючи Вам од колективу українських радянських енциклопедистів оцю адресу, яку Ви потім прочитаєте самі і відчуєте, якою любов'ю, пошаною і надією на Вас дихає в ній кожне слово². Спасибі Вам.

Завше Ваш

Микола Бажан.

* * *

Від Джордже Маковеску

3 квітня 1978

З нагоди Вашого 60-річчя бажаю Вам від імені керівництва Спілки письменників Соціалістичної Республіки Румунії і від себе особисто довгих років життя, нових великих звершень у Вашій громадській діяльності. Вашу яскраву творчість, яку Ви присвятили оспівуванню благородних гуманістичних ідеалів, добре знають і цінують письменники і читачі Румунії. Зичу Вам довгих літ творчості.

Джордже Маковеску,
голова Спілки письменників Румунії

* * *

Від Янка Модера

3 квітня 1978

Вашим творам пощастить перекинути ще один міст поміж Словенією й Україною, оновити і зміцнити літературні взаємини. Ваша творчість криє в собі потужний чудодійний магніт, і саме

тому вбачаю в Вас продовжувача благородних літературних традицій України, такої неозорої, такої любої нам і рідної, що вже не можу, здається, дочекатися того часу, коли, перекладаючи Вашу книгу, ще глибше порину в українські простори, в душу українських людей, в їхні думи і прагнення для того, щоб наблизити їх до сердець словенців.

Янко Модер

Любляна

* * *

Від Євгена Миколайовича Іщенка

7 квітня 1978

7.IV – 1978 р.

м. Сухумі

Дорогий Олесю Терентійовичу!

З великою радістю довідався про присвоєння Вам звання Героя Соціалістичної Праці і обрання академіком АН України¹.

Від щирого серця вітаю Вас і зичу міцного здоров'я і великих успіхів у житті та праці. Сонячна Абхазія також славить Вас, мужнього співця та чесну людину. Сподіваюсь, що Ви отримали з Абхазії поздоровлення, бо я багатьом говорив про Ваше 60-річчя, зокрема поету, драматургу Андро Жванія².

Мої статті про Вас надруковані в абхазькій газеті “Апсни капш” (“Червона Абхазія”. – М. С.) 4 квітня 1978 року і в грузинській “Сабчота Абхазеті” (“Радянська Абхазія”. – М. С.) також 4 квітня. Ці статті оздоблені Вашими портретами. В Сухумській школі № 7 вийшла стіннівка, присвячена Вашому 60-річчю: проведені інші заходи – міроприємства, зв'язані з Вашим ювілеєм.

Ми, читачі, любимо вас і чекаємо від вас нових чудових книг про наш народ і про нашу славу Батьківщину.

Міцно Вас обіймаю.

Ваш

Євген Іщенко

г. Сухуми,
ул. Лакоба, 114, кв. 55.
Ищенко Евг. Никол.

* * *

Від Михайла Йосиповича Шалати*8 квітня 1978*

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Дозвольте в додаток до інститутської вітальної телеграми сердечно поздоровити Вас від імені кафедри української літератури зі світлим Вашим 60-річчям, із присвоєнням звання Героя Соціалістичної праці та звання академіка¹. Ваш ювілей – радісне свято для нас, як і для мільйонів, він відчутно припідняв загальний настрій української культури. Дякуємо долі за те, що Ви є, і що Ви такі, як є.

Прийміть, будь ласка, газети із краю Франка з ювілейними матеріалами. Наша Інститутська (“Рад. педагог”) присвятила сторінку. Міська (“Рад. слово”) в одному номері вмістила матеріал про Ваші зв’язки з Дрогобичем² (Й. Михайленко – це я, то коли щось не те – прошу вибачення); в другому номері – указ про присвоєння Вам звання Героя Соц. Праці і теж моя статейка; в третьому – вірш місцевого літстудійця І. Юринця “Прапорonosці”; в четвертому – однойменна інформація. Краще було, вважаю, все це так само подати на одній сторінці, та “Рад. слово” вирішило по-своєму.

У травні проводимо в інституті наукову конференцію, присвячену Вашій творчості³ (з участю доповідачів зі Львова й Івано-Франківська). Якби десь до кінця року передбачалася Ваша поїздка в Трускавець чи взагалі на Львівщину і якби Ваша ласка завітати до нас, то ми б, звичайно, конференцію перенесли до часу Вашого приїзду.

Ще раз прошу прийняти найщиріші вітання – кафедральні й індивідуальні.

З глибокою повагою

Шалата Михайло Йосипович,

зав. кафедрою української літератури

Дрогобицького педагогічного інституту ім. Івана Франка

08.IV.1978

* * *

Від Михайла Івановича Сікорського*10 квітня 1978*

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Дозвольте звернутися до Вас з одним проханням. Мова йде про людину, яку ви знаєте, – про Олександра Степановича Непорожнього з Яготина.

Учитель середньої школи, він ось уже протягом вісімнадцяти років багато сил і енергії віддає розвиткові музейної справи¹. Під його безпосереднім керівництвом у Яготині створено прекрасний музей, де глибоко відображена історія краю. Яготинський музей проводить значну роботу по комуністичному вихованню трудящих. Обов'язки директора т. Непорожній протягом 12 років виконував на громадських засадах. Міністерство культури УРСР присвоїло Яготинському музею звання народного, а з 1972 року перетворило його у відділ державного Переяслав-Хмельницького історичного музею. З того часу ми добре знаємо т. Непорожнього як сумлінного працівника, який увесь час у творчих пошуках. Числячись за штатом завідуючим відділом, обов'язки директора він і тепер виконує на громадських засадах. Яготинці під керівництвом т. Непорожнього розробили план створення музейного комплексу і приступили до його реалізації.

Восени 1977 року відкрито два філіали Яготинського музею – меморіальний музей-садибу Катерини Білокур (с. Богданівка) та археологічний музей “Добранічівська стоянка”² – єдиний в Союзі РСР музейний заклад такого типу. Жителі району і численні гості Богданівки назавжди збережуть у пам'яті день 26 листопада 1977 року, коли Ви в урочистій обстановці відкривали білокурівський меморіал³. Ці музеї створили яготинці під керівництвом т. Непорожнього.

Беручи до уваги заслуги О. С. Непорожнього в розвитку музейної справи, його громадсько-політичну і наукову діяльність в галузі культури, Яготинський райком Компартії України підняв клопотання перед відповідними інстанціями про присвоєння йому звання заслуженого працівника культури УРСР. Ми дали О. С. Непорожньому розгорнуту виробничу характеристику.

Зважаючи на те, що Ви добре знаєте О. С. Непорожнього, просимо Вас підтримати наше спільне клопотання про присвоєння

директору Яготинського історичного музею імені Т. Г. Шевченка
звання заслуженого працівника культури Української РСР.

З глибокою до Вас пошаною

М. Сікорський –

директор Переяслав-Хмельницького
історичного музею
10 квітня 1978 р.

* * *

Від Михайла Петровича Романа

19 квітня 1978

1978

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Дозвольте і нам, українським письменникам Пряшівщини, приєднатись до поздоровлень і побажань у зв'язку з Вашим шестидесятиріччям та присвоєння звання Героя Соціалістичної Праці.

Ми знаємо Вас не лише як великого радянського письменника, але і як активного громадсько-політичного діяча, воїна Великої Вітчизняної війни, комуніста, борця за мир і передусім радянську Людину, яка всі свої сили і талант віддає трудовому народові та справі побудови комунізму. Ваші книги сильно впливали на нас, допомагали і вчили нас любити трудовий народ, і передусім Радянський Союз. Оцінюємо Вашу особисту допомогу при зміцнюванні контактів між українськими письменниками Чехословаччини і радянськими письменниками, між радянською і чехословацькою літературами. Згадуємо на Ваші зустрічі в Пряшеві і в нашому краю. Кожна Ваша нова книга нам ще більше нагадує, як наполегливо працюєте, як шукаєте нові і нові грані радянського способу життя, нові і нові прояви та риси радянської Людини.

Хочемо Вас, Олесею Терентійовичу, запевнити, що і надалі будемо пропагувати Ваші книги серед карпатоукраїнського читача, який може їх читати в оригіналі, пропагувати їх серед словацького і чеського читачів. Хай Ваше художнє і людське слово надалі бринить на славу радянської літератури, Вашої прекрасної і чарівної

Радянської України, великого Радянського Союзу, хай і надалі ширить думки миру, гуманізму і комунізму.

(Підпис)

За дорученням українських письменників Чехословаччини голова Української філії Спілки словацьких письменників

доц., д-р *Михайло Роман*

* * *

Від Павла Юхимовича Гриценка

30 квітня 1978

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Обставини змушують мене писати Вам, хоча дуже не хотілося б забирати у Вас і без цього переполовинений ювілеєм та конференціями час. Це лист прохача, хоча у цьому самому собі важко зізнатися.

Справа ось у чому. По закінченні Одеського університету я поїхав за призначенням у одне з сіл Одеської області працювати учителем. Та згодом захоплення рідною мовою, стихією народного слова привели мене у 1975 році в аспірантуру Інституту мовознавства у Києві. На стаціонар місця не було, я пішов на заочне, хоча йшла розмова, що через рік-два навчання у заочній аспірантурі мене переведуть на стаціонар. Керівник мій (доктор філ. наук Матвіяс І. Г.) і Вчена рада Інституту неодноразово порушували клопотання про переведення ряду заочників (у тому числі і мене) на стаціонар. Однак переведено лише киян, а про мене неофіційно йшла мова, що на перешкоді стоїть відсутність квартири і прописки і що Київ перенаселений і без того.

Олесю Терентійовичу, питання переведення на стаціонар не є питанням столичного престижу чи вигод. Сільська школа давала до того ж і квартиру. Я просто глибоко переконаний, що мова народу своєю монументальністю і складністю заслуговує того, щоб досліджувати її глибоко і всебічно, і тільки так¹. А це вимагає щоденного зіставлення зібраних мною матеріалів з фондами рукописними Інституту, рукописом Атласу української мови². У протилежному разі не варто засмічувати науку і оскверняти народну мову похапливим і поверховим приторком. І ось я на роздоріж-

жі. Не можу цього всього сказати у відділі кадрів, де виставлено сильний аргумент – перенаселеність Києва. Боюсь, що зрозуміли б мене не зовсім точно. Тому звертаюся до Вас. Можливо, буде у Вас нагода зарадити чимось моєму лихові. В Одесі на конференції у Вас не було можливості відвідати нашу мовознавчу лекцію, де я наївно в перерві сподівався розповісти Вам цю історію.

Тому доводиться писати.

Олесю Терентійовичу, вітаю Вас і Вашу сім'ю з Першотравнем. Бажаю Вам здоров'я. А творчого злету бажати Вам зайве. Бо це Ваша стихія, це Ваше життя, це Ваша мука і радість.

Павло Юхимович Гриценко

P. S. Олесю Терентійовичу.

Якщо не буде нагоди поправити мою справу, Ви хоч запам'ятайте, що якась, певно, бюрократична недоладність може знищити людську надію.

П. Г.

* * *

Від Сергія Лукича Носаня

1 травня 1978

Глибокошановний і дорогий Олесю Терентійовичу!

Від усього серця прошу вибачення, що звертаюся до Вас, мов давній знайомий, адже ми ніколи й ніде з Вами не зустрічалися і не бачив я Вас навіть звіддалік. Зате творчість Ваша, слово Ваше – дороге і любе моєму серцю. І кожний із нас вибирає собі вчителя до душі, знає про те вчитель чи не знає, хоче того чи не хоче.

Я ще крихітно мало зробив у літературі, не утвердив до пуття (хоч письменник, мабуть, при всій усталеності тем і смаку – все життя в пошуках, болючих, невтомних, копітких), але, зрештою, попри всі свої помилки, і життєві й творчі, потай мрію і намагаюся створити щось значне, щось велике своєю правдою, щирістю, любов'ю. Я прагну вивчити життя, збагнути в міру свого таланту його глибини, зрозуміти людину. Я люблю літературу (і хай це не буде гучними словами), але Вона для мене – скарбниця всього найсвятішого на Землі, бо тільки вона має той найгарячіший, оновлюючий вплив на людські серця, помисли і сподівання. І

якби тяжко не довелося, а я буду трудитися для неї і в ім'я неї по-справжньому, завжди, до останнього дня.

Я довго вагався – писати Вам листа чи ні? Чи не викличе це у Вас якихось негативних думок і вражень? А потім вирішив, що ні. Такий художник, як Ви, Олесю Терентійовичу, зрозуміє мене, відчує найпотаємнішу неправду чи нещирість, бо цього в мене ніколи не було й не буде.

Написав я і видрукував дві повісті – “Стежка в зеленому житі” і “На баркасі” (для діток “Чисті плеса”)¹. Минулого року закінчив і заслав до видавництва “Молодь” ще дві – “Час глибокої осені” та “А потім прийшли сніги”. Редакції сучасної прози повісті сподобались і разом з уже друкованою в журналі “Вітчизна” повістю “На баркасі” вони планують видати їх десь у 1979 році².

Можливо, це й нескромно, що я звернувся саме до Вас, Олесю Терентійовичу, але я просто не зміг інакше, бо це – моя мрія, найщасливіше бажання – мати до своєї першої серйозної (чи як би тут краще сказати) і солідної книжки – Вашу передмову. Хоч кілька рядочків відвертих, щирих. Це було б для мене моральною підтримкою на все життя.

Якщо це неможливо зробити, то, будь ласка, не ображайтесь на мене за турботу.

Вітаю Вас, Олесю Терентійовичу, з Першотравнем, Днем преси та Днем Великої Перемоги!

Бажаю Вам на довгі-довгі роки міцного здоров'я, сімейного тепла і щастя.

Хай квітнуть у Вашому серці нові прекрасні слова, щирі і щедрі на добро, як земля наша!

Вибачте за листа. Може, що не так. Хвилювався.

Завжди з глибокою повагою і шануванням –

Сергій Носань

(Підпис)

1 травня 1978 р.

Черкаська обл.,

м. Кам'янка,

вул. Партизанська, 2, кв. 8

Носань Сергій Лукич

* * *

Від Сергія Давидовича Козака

29 травня 1978

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Прийми мої дружні поздоровлення з присудженням тобі премії за “Берег любові”!¹

Хай у твоїм добрім серці, що не знає берегів і краю в любові до людей, розквітають нові весняні грона, сповнені мудрості, краси і сили на радість і втіху рідної Землі!

Спасибі тобі, любий друже, за добре слово і пораду.

Останнім часом я відвідав мої краї², працював у Ровенському обласному архіві. Тепер моя повість потовщала на 4 аркуші, а й, мабуть, потовщало від сумнівів щодо її якості.

Віддам сьогодні до “Веселки”.

Придумав назву повісті: “Я не спав, мамо”³.

Щиро обнімаю.

Твій Сергій

29.V.1978 р.

* * *

Від Миколи Семеновича Михайлеця

15 червня 1978

Дніпропетровськ, 15.VI.78

Шановний Олесю Терентійовичу!

До Вас звертається сталеплавельник, поклонник Вашої прози і поклонник поезії І. Л. Муратова, з проханням зробити те, що Ви знаходите можливим і потрібним для вшанування пам'яті І. Л. Муратова.

Зміст і дух Ваших творів дозволяють мені обмежитись цими словами. Ви краще мене розумієте те, кому і для чого потрібне таке шанування. Але останні 2 роки я так багато про це думав (навіть намагався дещо зробити), що не можу не додати ще три десятки фраз. Хоча б для пояснення – чому саме до Вас звертаюсь!

По-перше, Ваші твори свідчать, що Ви повинні співчутливо віднестись до “моєї турботи”.

По-друге, Ваш ювілей, на мою думку, пройшов унікально. Вам щедро віддячили за “набутки многотрудні” (Ігор Леонтійович).

Це породжує надії, що Ви не залишитесь байдужим до того, що я спостерігав в 1976 р. : поет, який так багато дав і дає нам – не одержує елементарної шани навіть в рідному Харкові...

Може, слід вважати, що поки цей стан “цілком природний, як до пня порубані гаї”, що треба почекати, поки “постане суть речей на виднокрузі”? Але ж єсть думка, що в житті ніщо не змінюється до того часу, поки його хтось не змінить. Та ще й допікають слова Т. Шевченка про небажану ситуацію, в якій “...однаково, чи жив...”, чи не жив¹.

Я їхав з сином-школярем спеціально до міста, де жив, творив і помер І. Л. Муратов. Знайомство з його поезією хотіли доповнити знайомством з його життям. Могилу знайшли, але впевнились, що вона “не засипана мемуарами”. Пам’ятника не було, меморіальної дошки на будинку не було.

Правда, І. Л. писав, що “не мертвий камінь безсмертям нашим буде, а вони”, маючи на увазі правнуків. Це – поетична метафора, чи не так? Я, металург, вважаю, що правнуки повинні засвоїти “набутки многотрудні” батьків – лише при цій умові вони стануть їх справжнім безсмертям. А для засвоєння потрібне і каміння мертва, і видання творів, і зібрані десь відомості про життя.

Наприклад, чернігівський музей М. М. Коцюбинського в тому ж 1976 р. готувався відкрити кімнату І. Л. Муратова як автора “Сповіді на вершині” і збирав для цього експонати в Харкові². Повага чернігівців зрозуміла, але дивує альтруїзм харків’ян, їх байдужість. А як глянути далі – то не тільки харків’ян, бо не тільки про них дбав І. Л. Мене, наприклад, поезія І. Л. полонила не в Харкові і не в Україні навіть, а на широких просторах Уралу і Сибіру, де я працював 32 роки (“народивсь і змужнів” в нашому Придніпров’ї і тепер “городянином тут доживаю літа”).

Я трохи запізно зустрівся з поезією І. Л. – коли вже вичерпувався запас ілюзій, взятих в дорогу з дитинства, коли я вже ставав все раціональнішим і раціональнішим. І все ж “хвилини радості і смутку” Ігоря Леонтійовича захопили мене, сім’ю, друзів. Вони були зі мною в “далечині доріг”, втішали “в горі мене чи в радості”. Я зустрівся з поезією пізно, бо був далеко, турбувався про чорні метали.

А чому не відбулася – як я бачу – зустріч з нею багатьох моїх сусідів, що живуть на берегах Дніпра – інколи навіть викладачів

української літератури? Що треба зробити, щоб дехто “набутків многотрудних, хоч би й хотів минуть, не оминє”?

Моє прохання до Вас, Олесею Терентійовичу – знайдіть можливість щось зробити для поширення кола тих, хто живе з поезією. Найкраща “принада” для цього – поезія І. Л. Муратова. Нею захоплюються навіть металурги. А для успіху цієї справи, заради майбутніх “неофітів поезії” потрібні докази шанування пам’яті Ігоря Леонтійовича. Турбуватись про це примушує “свідомість обов’язку перед прийдешнім днем”. Звичайно, правильніше, раціональніше, щоб Ви витрачали сили і час на свою плідну творчість – але вона має ту саму кінцеву мету, що й турботи, про які я прохаю. А я не бачу, хто може ефективніше за Вас зробити те, про що я пишу.

Думаю, що “постане суть речей на виднокрузі” і поезія І. Л. займе належне місце. Але хочеться, щоб в житті ще нашому і наших дітей, а не тільки в житті наших правнуків. Воно ж у них буде, мабуть, і таки досить прекрасним. А у нас, виходить, не вистачає чи то часу, чи то можливостей для розвитку наших потреб?

Вдячний Вам за Ваші твори, за надії, викликані ними. Вони – причина того, що цей лист я адресую саме Вам. Він відноситься до сходів (сподіваюсь, для Вас бажаних!), посіяних Вашими творами. Бажаю Вам невичерпного оптимізму і нових творчих набутків!

З повагою Михайлець

320085 Дніпропетровськ, 85, вул. Г. Корольової, 10, кв. 27

Михайлець Микола Семенович – ст. наук. співробітник Інституту чорної металургії, к[андидат] т[ехнічних] н[аук], сталеварщик, 1917 р. народження, батько 4 дітей.

* * *

Від Петра Мироновича Машерова

29 червня 1978

Телеграма

Уважаемый Александр Терентьевич!

Искренне тронут теплыми словами поздравления и добрыми пожеланиями высказанными Вами в связи с вручением мне орде-

на Ленина и медали Серп и Молот примите мою самую горячую самую сердечную благодарность с глубоким уважением и признательностью

П. М. Машеров

29.06.1978 16 год. 26 хв.

* * *

Від Леоніда Миколайовича Новиченка

29 червня 1978

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Досі не смів турбувати Вас, знаючи про Ваше захворювання¹. Тепер, кажуть, Вам уже стає легше, і я теж хочу в це вірити. Звістка про хворобу Вашу тяжко запечалила сотні людей, які могли про це дізнатися. І єдине, що я хочу Вам сказати нині, – це щире побажання найшвидшого одужання, повернення до друзів і праці. Дорогі Ви не лише друзям і читачам – дорогі всій Україні, яка бачить у Вас свою громадянську, патріотичну совість. Здоров'я Вам повного і сил непощерблених!

Ваш

Л. Новиченко

29.VI.78.

* * *

Від Давида Ілліча Файнштейна

23 вересня 1978

Херсон, 23 вересня 1978 р.

Дорогий Олесь Терентійович!

Дуже й дуже зворушений Вашою увагою. Передали мені Лонські книгу з Вашим автографом і щедрим побажанням. Від душі дякую. Але не лише заради цього я наважився Вам писати листа. Хотілося б мені, аби Ви проглянули останню статтю, надруковану в “Наддніпрянській правді”. Це по суті продовження розмови, яку Ви розпочали в оповіданні “Панорамна земля”. Але як зробити, щоб цю ідею помітили і підтримали, принаймні в Українському Товаристві охорони пам'ятників історії і культури. Може, написати про це в “Літературній газеті”? Чи в даному разі краще, скажімо, в “Радянській Україні”?

Але ж і це не все.

Живе в нашому місті не людина, а чарівник. Ще 1920 року, будучи підлітком, він записав матусині пісні. Їх назбиралося кілька зошитів! Зараз закінчив казки про Івана Руса (32 казки!). А ще написав п'єсу, яку прийняло видавництво “Мистецтво” для “Сурмача”. А ще у нього є етюди про таврійський степ – “Біографія степу нашого”. Скажу Вам, справжній самородок. Мені здається, треба, щоб з Києва приїхав письменник-етнограф і добре попрацював із ним. Не повинні загинути пісні, записані ним піввіку тому. І казкам теж треба дати дорогу.

А веду я розмову про Різника Олексу Онисимовича, 73 роки. В минулому директор МТС, голова колгоспу. Комуніст з війни. Лонські його добре знають. Найцікавіше з його біографії: він збирав слова для лексичного словника Яворницького. І словник таки той вийшов¹. А ще Яворницький подарував йому свою книгу “Чужий гріх” із словами подяки.

Як на мою думку, в Херсоні немає таких людей, котрі могли б підготувати його рукописи до друку. Болить серце за народні пісні. Багато з них, мені здається, невідомі, ніколи ніде не друкувались.

Сам Олекса Онисимович нічого не хоче, пісні він збирав, бо то пісні його матері, казки написав, то для онуків. Він і в передмові написав:

“Сказання про Івана Руса написав на згадку, а не для друку, бо друкується те слово, яке талановите і має всенародну цінність. Сказання читайте, осмислюйте і передавайте з покоління в покоління, як родову реліквію.

Даруйте, що на краще нездатний”.

І т. д. і т. п.

Скромний дід. Дуже. А все, що він зробив, варте уваги.

Пробачте, що відібрав у Вас стільки часу.

З великою приязню і шанобою –

(Підпис)

325000 Херсон, Кірова, 22, кв. 1

Файнштейн Давид Ілліч

* * *

Від Яреми Петровича Гояна

26 вересня 1978

Дорогий Олесю Терентійович!

Щойно закінчилася редакційна летучка (вона буває два рази на місяць) – і на ній багато добрих і теплих слів було сказано про Вашу статтю – есе “Дорогий для всіх”¹. Вона прикрасила нашу газету, багато дала молодим, які прочитали її, і я від себе і від колективу усього дякую Вам за цю прекрасну публікацію. Статтю у нас високо відзначено як найкращий матеріал у газеті за останній час.

Посилаю Вам газету за 8 вересня з сторінкою про Льва Толстого, а також оригінал статті, який був у наборі, може, він колись буде Вам потрібен.

Пам’ятаю і думаю все про те, що вже давно треба було принести Вам фотографію, де Ви разом з Павлом Тичиною, та знову затримка. Хворів Яків Давидзон², лежав у лікарні, а оце – у відпустці. Повернеться – і я нагадаю йому, що далі відкладати хорошу справу нема куди.

Щирий уклін Валентині Данилівні, бажаю Вам здоров’я, здоров’я, здоров’я!

З пошаною Ярема Гоян

26 вересня 1978 р.

* * *

Від Федора Трохимовича Моргуна

6 жовтня 1978

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Полтавчани підтримують думки, висловлені у Вашому листі. Відбудова садиби Миколи Васильовича Гоголя і відкриття там музею-заповідника стане справді визначною подією в культурному і громадському житті не лише нашої області, а й країни¹.

Бюро обкому партії, виконком обласної Ради народних депутатів, готуючись до 175-річчя з дня народження великого письменника, прийняли постанову про реставрацію садиби. Роботи планується провести в два етапи. Спочатку побудувати флігель, впорядкувати могилу батьків письменника, а також завершити

спорудження сільського Будинку культури. Потім – відновити садибу в цілому і провести комплексну забудову села.

Полтавчани вдячні, що письменники України і особисто Ви, дорогий Олесею Терентійовичу, проявляєте таку глибоку зацікавленість до увічнення пам'яті нашого великого земляка.

З глибокою повагою

(Підпис)

Ф. Моргун

6.X.78 р.

* * *

Від Василя Івановича Мартинова

9 жовтня 1978

9 жовтня 1978 р.

Добридень, шановний Олесею Терентійовичу!

Є в мене щаслива нагода написати Вам листа. Хочу повідомити, що в “Літературній Україні” (за 6 жовтня ц. р.) надрукована моя поширена інформація про Вашу зустріч з читачами в Дрогобичі. Інформація називається “На вітрилах золотої осені”. Я більше ніж впевнений, що Ви постійно читаете свою рідну газету. А повідомляю про інформацію лише на той випадок, коли Ви, можливо, в цей час були десь за межами Києва, України і могли не побачити газету.

Мій товариш Ігор Сусюк надіслав з Дрогобича два примірники своєї міськрайонної газети “Радянське слово”, в якій опублікований його докладний звіт про наукову конференцію. Звичайно, Вам могли вже вручити і цей номер газети. Та на всякий випадок я вирішив відправити Вам один примірник “Радянського слова” – звіт надрукований на 1-й і 4-й сторінках¹.

Сталось так, Олесею Терентійовичу, що в день Вашого перебування в Дрогобичі моя газета “Радянська Україна” повинна була там же о 16-й годині влаштувати зустріч за “круглим столом” у міськкомі партії. У зв'язку з науковою конференцією за Вашою участю, наш “круглий стіл” відбувався з 12-ої до 15-ої години дня². Тому мені навіть пощастило потрапити на зустріч з Вами. Я бачив, з яким зацікавленням дрогобичани поспішали в театр ім. Я. Галана. Людей було так багато, що не пропускали навіть тих,

хто мав запрошення. Не діяло і моє запрошення. Вплинуло лише редакційне посвідчення, на обкладинці якого вказано: “Орган ЦК КП України”.

Дуже хотілось хоч на мить підійти до Вас і познайомитись особисто. Та не посмів. Бо і без мене Ви мали досить уваги. Дівчата з квітами так щільно Вас оточили, що й годі було прорватись крізь такий кордон.

Уранці мені дзвонив Ростислав Братунь, який, як і Ви, певний час відпочивав у Трускавці. Він казав мені, що Ви тепло (у розмові з ним) відгукувались про мою поетичну збірку “Сонцелюби”³. Я щиро вдячний Вам за добре слово.

Бажаю Вам щасливих хвилин, годин, днів, літ творчості.
Щире вітання Вашій дружині Валентині Данилівні.

З повагою

Василь Мартинов

9.10.1978

* * *

Від Іренеуша Цабана

10 жовтня 1978

Wydawnictwo Lublenskie

Przedsiębiorstwo państwowe

Kod pocztowy: 20-022 Lublin, ul. Okopowa Nr 7

Konto bankowe: NBP III OM Lublin nr 865-6-3512

Dyrektor I Redaktor Naczelny: tel. 236-16

Centrala telefoniczna: 273-44 I 298-56

Lublin, dnia 10.X.1978 r.

L.dz. I/DR/2234/78

Pan

Oleś Honczar

Kijów

Szanowny Panie.

Z dużą osobistą przyjemnością przesyłam Szanownemu Panu tłumaczenie na język polski Pańskiej książki. Jestem przekonany, że po-

dobnie jak i inne Pańskie książki tłumaczone na język polski, i ta będzie bardzo ciepło przyjęta przez polskiego czytelnika. Pragnę jednocześnie poinformować, że kolejna Pana książka “Brzeg miłości” ukaże się już w roku przyszłym. Bylibyśmy bardzo wdzięczni za informację o książkach, które złożył Pan w radzieckich wydawnictwach. Chcielibyśmy bowiem maksymalnie skrócić okres, jaki dzieli od pierwszego wydania do tłumaczenia na język polski.

Proszę przyjąć wyrazy szacunku i poważania.

P. S. Najserdeczniejsze pokłony dla
Pańskiej Małżonki i Córki.

DYREKTOR
i Redaktor Naczelny
Ireneusz Caban
Люблін 10.10.1978 р.

Пан
Олесь Гончар
Київ

Шановний Пане.

З великою особистою приємністю висилаю Шановному Пану переклад на польську мову книги Пана¹. Я переконаний, що так само, як й інші книги Пана, перекладені польською мовою, ця книга буде дуже тепло прийнята польським читачем. Хочу одночасно поінформувати, що нова (наступна) Pana книга “Берег любові” вийде вже в наступному році². Ми були б дуже вдячні за інформацію про книги, які Пан подав у радянські видавництва. Ми б хотіли максимально скоротити час (період), який відділяє перше видання від перекладу на польську мову.

Прийміть запевнення в дружбі і повазі.

P. S. Найсерdecнiші поклони для
Пана, Дружини і Доньки.

Директор
і головний редактор
Іренеуш Цабан

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

15 жовтня 1978

15 жовтня 1978 року

Добрий день Вам, Олесю Терентійовичу!!!

(Мій дід завжди ставив три знаки оклику на початку листа, а Ви ж пам'ятаєте, що його теорію і практику я завжди знаходив вельми придатною, та й справді, хіба можна лаконічніше, й експресивніше, й точніше передати симпатію й щирість, з якими повинно б звучати на папері моє до Вас вітання).

Так, пишу вже з Женеві¹, де козакую аж цілий тиждень, акліматизуюсь і зовсім не в тому варіанті, який напрошується з нью-йоркських спогадів, бо немає ні здоров'я того, ні бажання.

Коли дивлюсь наперед, на місяць або на рік (далі не зазираю, та й навіщо?), то планую гори перевернути, а проходить і день, і місяць і бачу, що знову “нічого не зроблено для вічності”, і коли подивлюсь назад (і тут уже на все життя), то спокійно констатую, що і не могло бути інакше, бо нічого суттєвого, здається, не пропустив і не прогавив, хіба, може, докорінно треба було б змінити спосіб життя і підхід до нього, але ж і спосіб, і підхід складаються стихійно, свідомо їх міняють одиниці.

Квартира у мене тимчасова, невлаштована, на столі стоїть той дереворит з музиками, який Ви мені подарували в 1974 році “для натхнення”, і або надихає, або ні. До приїзду родини на початку листопада маю отримати сталу, більшу, квартиру.

Музи́ки якраз на місці – Борис Ілліч [Олійник], враховуючи мою “голубу мрію”, познайомив мене з молодим, дуже симпатичним і, на мою думку, з божою іскрою композитором Іваном Карабіцем, який вже написав на мої слова дві пісні і напише ще (я Вам уже хвалився). Ми з ним піснями цими дуже тішимося, а ще якісь комітети і якісь 2 тьоті на радіо, 19-го одна з них (пісень) має дебютувати по республіканському радіо, і якщо нас не розчарує слухач і співак, то співпраця наша з Іваном триватиме довго, і я спробую написати ще якісь тексти, і ось тут наспіло моє до Вас прохання.

Ви, Олесю Терентійовичу, обіцяли допомагати з книжками. Якщо у Вас є в бібліотеці “капітальні” видання народних пісень і якщо Ви змогли б з ними на деякий час розлучитися, я був би Вам справді вдячний, коли б Ви їх передали мені, скажімо, через мою дружину, Алевтину Петрівну, яка їхатиме з дітьми з Києва десь на початку листопада, або пізніше через Івана Юхимовича [Онищенко], який знайде їм скорий шлях у Женеву. Тільки ж не забувайте, що я ще шаную і Сковороду, який казав, що “господь создал все трудное ненужным, а все нужное нетрудным”. Отже, ніяких надзусиль не вживайте, коли немає у Вас таких видань. За 11 місяців приїду у відпустку і сам розшукаю, коли до того часу ще не зміняться мої інтереси, що цілком ймовірно.

До речі, я Іванові Карабіцу настійно радив написати музику до слів Т. Шевченка “Летим, дивлюся аж світає, край неба палає, соловейко в темнім гаї сонце зустрічає” із поеми “Сон”. І, здається, Іванові це припало до душі.

Не знаю, чи буде приємно Вам чути, але мені справді було неабияк приємно, коли одна співрозмовниця, захоплено говорячи про читацький ажіотаж навколо перекладу “Хрещеного батька”², сказала, що його читали майже так, як “Собор”.

Листуватися з Вами нелегко, Олесю Терентійовичу, бо постійно доводиться “наступати на горло” захопленню Вами, яке, якщо дати йому волю, майже не відрізнити від лестоців і підлецування. І щоб не приходило це останнє Вам на думку, скажу, що я цілком згоден з побажанням Новиченка у № 4 “Дніпра” за цей рік³, щоб Ви давали героям своїх творів більше можливостей для саморозкриття, а себе показували несподіваними, ще маловідомими читачеві сторонами своєї мистецької вдачі (за останню думку Новиченко ніякої колективної відповідальності не несе). Щоб нове, звісно ж, було не лише в тематиці, а в манері письма, щоб Ваші романи були такі, як Ваші оповідання – непроглядні наперед у всіх своїх лініях, бо часом ці лінії в романі читачем успішно модулюються далі, а коли це так, то, значить, проступає певний схематизм, який негайно збиває інтерес читача до твору, який (інтерес) утримується, на мій погляд, одним-єдиним методом – інтригою. І не бійтеся, Олесю Терентійовичу, ставати на горло власній пісні

– писати нові речі зовсім не так, як попередні – адже у Вас вийде добре, якщо й не краще, то інакше, ніж перед цим, а тому й краще. І не сердьтеся, будь ласка, якщо я знайшов сокиру під лавою чи висловлююсь надто категорично, не знаючи всіх Ваших творів – врешті-решт у той спосіб прагну засвідчити свою повагу до Вас. Жаль, треба кінчати. З найкращими побажаннями Вам, і Валентині Данилівні, і Вашій родині.

В. Батюк

(Адреса: Швейцарія, Женева, Постоянное представительство СССР при отделении ООН Батюку В. Г.)

* * *

Від Варвари Олексіївни Губенко-Маслюченко

19 жовтня 1978

19.X. – 78 р.

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Перебираючи архів, знайшла цього листа, написаного до Вас давно і з якихось причин не відісланого¹. Жалко його викинути, бо все, що в ньому викладено, все – від щирого серця.

Може, хай він, хоча із запізненням, передасть Вам моє щире співчуття.

З любов'ю

Варвара Губенко

P. S. До Вас прохання: готуючи учбові плакати про життя і творчість Остапа Вишні, виписала Ваш вислів про нього такого змісту: “Мабуть, з часів Котляревського не сміялася Україна таким життєрадісним, таким іскрометним, таким сонячним сміхом, яким вона засміялася знову у прекрасній творчості Остапа Вишні”.

Убийте мене, не можу згадати, де я це вчитала. Прошу, підкажіть старій бабі безголовій.

(Підпис)

19.X.1978 р.

* * *

Від Івана Сидоровича Бокого

4 грудня 1978

4 грудня 1978 р.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Надсилаю Вам кілька примірників нашої газети з циклом віршів Бориса Олійника “При гончарному крузі”¹. І всім нам, і мені було радісно друкувати ці вірші не тільки тому, що це поезія високої проби, а ще й тому, що саме такі гарні речі присвячені Вам. Олійник таки вміє писати так, що читаєш, слухаєш – і тебе всього проймає напруга високого почуття. “Марафон” мені запам’ятався з ювілейного вечора, а от “Спогад” не чув і не читав раніше – він мене переконав у тому, які глибокі думки і почування може викрешувати справжній поет із живого спостереження.

З найщирішою повагою і найкращими вітаннями

Ів. Бокий.

* * *

Від Леоніда Миколайовича Коваленка

31 грудня 1978

Дорогим Гончарам на Новий, 1979-ий

Морози вдарили. Сів шибок кришталь.

Сніги сміються білими зав'язями.

В душі бринить-сміється світлий жаль

За згаслими і здійсненими мріями.

Але гряде Новий! Мов незбагнений спів!

І всі печалі – за борти минулого!

Хай вічно світить зірка Гончарів

Для сіромашного, для мужнього, для чуйного!

Ваш

Л. Коваленко

31. XII. 1978 р.

* * *

1979

Від Петра Володимировича Гуріненка

2 січня 1979

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Ще раз вітаю Вас із Новим роком!

З великим інтересом і захопленням прочитав у “Лит[ературной] газеті” уривок із Вашого нового роману¹. Безмежжя південного степу, смаглява пшениця, скручена вихором, сріблясто-перламутрові, до країв наповнені світлом хмари-гіганти, – це змальовано гранично виразно й точно; і, звичайно, дуже тонко й проникливо, як завжди у Вас, передано стосунки героїв, з яких поки що відомі лише троє – Заболотний, Тамара і Дударевич...

Свого часу я звертався до Вас із проханням взяти участь у збірнику “Київ – 2”, який готується до видання у “Радянському письменнику”. Ви тоді сказали, що, коли у Вас щось буде, – обов’язково дасте. Дуже хотілося, щоб Ваше славне ім’я прикрасило збірник. Напевне ж, у Вас знайдуться розділи із роману, які Ви могли б запропонувати до “Києва – 2”?

Пробачте за турботи.

З глибокою повагою

П. Гуріненко

2 січня 1979 року

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

5 січня 1979

Дорогий Олесю!

Прочитав у “Литгазеті” уривок з твого нового роману¹ і спішу сказати бодай кілька слів про свої почуття і роздуми.

Я меломан і одразу відчуваю – співається? Читаю. Не співається – кидаю. В твоїй главі від заголовку “Добрыя облака” до

останнього рядка – співається. І це ж переклад. Уявляю цю річ в оригіналі. Лише в одному місці злегка спіткнувся: прекрасний комбайнер, який сидить біля лісосмуги, з розкиданими по “степи” (звичайно ж, ниві) білими паляницями і хмарами “бедами”. А через кілька абзаців знову комбайнер-велосипедист кимось збитий. Думається, що це вже перенаселення. Природніше було, коли б тим потерпілим був, ну хоч б, тракторист. Він (тракторист) поспішав на ту ж пшеничну ниву, аби одразу ж, за комбайном, уже лущить землю. Такий закон сучасної агротехніки.

Але усе це не суттєве. Головне – роман гряде. “Живи і будуй”. Таке може побажати людина тілом і душею здорова. І слава богу. Та не був би я тим, ким я є, щоб не дати бодай кілька порад, аби в тебе тої гармонійної моці було ще більше. Щодня натщесерце з’їдай по три-чотири грецьких горіхи, чай пий з калиною червоною, тільки не кип’яти її, а свіжі бубки кидай до шклянки, бажано пити з медом, щодня дві ложки соняшникової олії чи з капустою, чи й так “викушуй”, замість чорного чаю ліпше зелений, гарбуз печений, гарбуз в крешениках, з рисом... Ху, на цей раз досить.

Обіймаю,

Сергій

5 січня 1979

* * *

Від Сергія Олександровича Баруздіна

11 січня 1979

Милый Олесь!

Сегодня вышел в свет № 1 нашей “Д. Н.” [“Дружбы народов”] (юбилейный!) с Вашей “Бондаривной”¹. От души благодарю Вас за отличный рассказ! Не забывайте, пожалуйста, нас и впредь!

Ну, а как украинская литература – расцветает при новом начальстве?

Сердечный привет Вам с самыми добрыми пожеланиями!

Искренне Ваш

С. Баруздин

11.01.1979

Переделкино

* * *

Від Сергія Олександровича Баруздіна

22 лютого 1979

Дорогой Олесь Терентьевич!

Вышел в свет № 2 нашей “Д. Н.” [“Дружбы народов”] с рецензией на книгу Вашу “О тех, кто дорог”¹ (к слову, ее то и нет ни у меня, ни у наших нурекчан).

От души поздравляю Вас!

Слышал, что Вы заканчиваете новый роман². Не хотели бы показать нам?

Буду ждать.

Сердечный привет от нас с Розой³ Вам и Вашему дому!

Искренне Ваш

С. Баруздин

22 февраля 1979 г.

Переделкино

* * *

Від Петра Володимировича Жура

1 березня 1979

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Надсилаю Вам квиток на наш Шевченківський вечір¹.

Днями надішлю 3-й № “Звезды” з статтею про Вашу публіцистику².

На все добре!

Ваш

П. Жур

I/III.79

* * *

Від Леоніда Сидоровича Паламарчука

30 березня 1979

Високошановний наш Академіку,
дорогий Олесю Терентійовичу!

Від імені всього колективу словникарів (поіменованих у Словнику і безіменних), який майже 20 років віддав створенню першого в історії вітчизняної науки тлумачного Словника укра-

їнської мови (в 11-ти томах), складаю Вам сердечну подяку за високу оцінку нашої (ой нелегкої!) праці на вчорашніх загальних зборах Академії наук УРСР¹. Ваші слова – це нагорода за многотрудну нашу словникарську працю.

Спасибі Вам!

Керівник теми і заст. голови
редколегії Словника

Леонід Паламарчук

P. S. Щодо вимови слова “зокрема́”. Сам я в школі теж навчився вимовляти зокрема́. А ось тепер за 29 років перевчили в Інституті: кажуть, що норма – зокрема. Хто зна?!

Л. П.

30.03.79

* * *

Від Леоніда Миколайовича Коваленка

3 квітня 1979

Вже слава є. Уже талант розцвів.

Та й у науці видно повнокров'я.

Тож під квітневий клекіт журавлів

Бажаю прозаїчного: здоров'я!!!

З днем народження, дорогий Олесю Терентійовичу!

Л. Коваленко

3 квітня 1979 р.

* * *

Від Анатолія Іларіоновича Колісниченка

6 квітня 1979

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Забули Ви про мене, то бодай прогляньте мій перший роман. Нарешті по десяти літах радісних мук і півголодного існування у блискавицях новел нібито прокинулося епічне.

Буду в Києві 25–26 квітня. Ясна річ, радий би добачати Вас. Тягну до столиці новий роман “Полум'я тополі”, присвячений незабутньому Василеві Сидоровичу [Земляку]. Як бачите, не козакую, а сізіфую у цьому проклятому синайському скиті; аби не степ,

не море, – і до відчаю іноді недалеко. Ба – і трава народжується із боротьби із твердою землею.

Бувайте.

Сердечно Ваш і вічно

Колісниченко

6 квітня 79 р. Одеса

Р. С. Уже вдарили в цвіт абрикоси таким безневинним, кольору кролячих очей, цвітом. Але душі більше треба – аби щось поруч лишень би думало – намислило цвісти, – і годі.

* * *

Від Олесья Васильовича Лупія

10 квітня 1979

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Прошу прийняти мій скромний дарунок – новий роман “Сонце поміж соснами”¹. В роботі над ним багато допоміг мені Ваш роман “Прапороносці”. Під час усіх моїх поїздок на будівництво Байкало-Амурської магістралі, знайомства з молодими хлопцями в тайзі я часто згадував Черниша, Брянського, Хаєцького, братів Блаженків, Ясногорську, Маковейчика, деь вони були поряд завжди. Чесні, відважні, прекрасні своїми душами, захисники рідної землі, наче справжні люди поставали поряд із сучасними юнаками і молодими людьми – будівниками такої потрібної зараз допомоги на далекосхідних просторах.

“Прапороносців” та інші Ваші твори бачив я в особистих бібліотечках багатьох бамівців. Ваш роман надихає і моїх героїв² (111–119 стор., у журнальному варіанті це місце скоротили).

Над романом працював я тривалий час, кілька разів переписував журнальний варіант, але й тепер ще не зовсім задоволений ним. Дуже хотілося написати гарний твір про таких красивих і самовідданих людей.

Вибачайте, що турбую.

Зичу всього найкращого і ще раз дякую.

Олесь Лупій

10.IV.1979 р.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

28 квітня 1979

28.04.1979 р.

Женева

Дорогі Олесю Терентійовичу і Валентина Данилівна!

З далекого далеку шлемо Вам святкові вітання й сердечні побажання – хай Вам добре живеться й натхненно пишеться, хай весна і сонце додадуть здоров'я, настрою, удачі, приємних турбот.

Ваші Аля і Віктор Батюк

* * *

Від Павла Степановича Кушніра

10 травня 1979

10 травня 1979 р.

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Даруйте, що турбую Вас.

Така Ви вже людина, що писати Вам і ніяково, і якось незручно. Багато у Вас справ і обов'язків. А тут – особисте. Хіба знайдуться у Вас хвилька-дві, щоб прочитати ці рядки?..

У 1966 році Павло Григорович Тичина тепло відгукнувся на мої віршовані вправи. Він був для мене улюбленим поетом-ліриком. Ви ж, Олесю Терентійовичу, запали мені в душу своєю “Тронкою”. Дзвенить і дзвенітиме вона в мені, поки я живу. Тому й хотів би, щоб саме Ви сказали своє слово, чи можна мені і чи пора писати заяву до Спілки.

Я – робітник. Народився в 1945-ому. Батьки-хлібороби. Померли рано. Нас шестеро¹. Розлетілись по світу. Довелось попрацювати і в шахті, потім – армія, рибакував по океанах, працював на цегельні, а зараз ливарником на заводі в м. Вінниці. Вищої освіти так і не здобув. Але – мрію...

Перша збірка “Срібна повінь” вийшла в 1974 році, а днями – друга: “Материнська соната”. Надсилаю її Вам. Буду мати велику честь і гордитимусь все життя, якщо Ви знайдете можливим написати мені рекомендацію до Спілки.

З повагою і любов'ю до Вас

Павло Кушнір

Адреса: 287117 Вінниця, Вінницькі Хутори, вул. Ватутіна, 209.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

30 червня 1979

30.06.79

Добрий день, дорогий Олесю Терентійовичу!!!

Друзі мене привчають до малописьменства, бо не пишуть зовсім. Сьогодні я вже не втерпів і подзвонив Борису Ільковичу [Олійникові], як і побоювався, поговорив лише з Тамарою¹, бо Борис десь у Ворзелі. Мені кортить знати його присуд на мої переклади з Тагора, Тамара каже, що погрожує Борис мені перспективою великого дороблювання, але нібито водночас хоче з тою торбою перекладів поткнутися до видавництва – отже, “хвороба розвивається нормально”.

У мене є Вам дещо розповісти про гарні враження покійного А. Косматенка і нашого з Борисом прекрасного друга П. А. Шила від “Людини і зброї” (Петро Андрійович, як і Ви, починав війну у студбаті), власне не про враження, а про думки, які у них виникли. Це при зустрічі, яка може відбутися після 6-го серпня.

Мої всі вже з 22-го червня в Києві, а з сьогоднішнього дня – в Рудиках, так що маю цілий місяць самотності для того, щоб “працювати над собою” – читаю переклад “Нічного чергового” у “Всесвіті”² – книжку цю перекладачка достала через Павличка від мене – тепер я можу лише так бути причетним до прози, закінчую штудіювати 3-ій том словника Грінченка, треба закінчити геть усе, а потім дещо видрукувати – така моя давнішня вже програма, перекладу ще кілька віршів з Тагора, є ще кілька “планів”, але маю підозру, що всі вони нереальні і до відпустки нічого більше не встигну. Правда, треба в бібліотеці ще почитать Драгоманова і ще поритися в мапах (так виходить стисліше, ніж “в географічних картах”, хоча слово несимпатичне).

Вас бачу в газетах на прийомах та в президіях, був Іван Юхимович [Онищенко], від нього я мав Ваше через Коротича замов-

лення на ліки, користуючись нагодою, пересилаю, в серпні привезу ще, бо в аптеці сьогодні була лише коробочка на 25 шт., при тому одна.

До відпустки часу вже небагато – чим менше, тим спокійніше на душі – все ймовірніше, що омріяні зустрічі з друзями відбудуться – у цьому лише й бачу сенс відпустки з-за кордону.

Бажаю Вам і Валентині Данилівні здоров'я, успіхів, настрою. До побачення.

З повагою

Ваш

Батюк

* * *

Від Олеся (Олександра) Васильовича Лупія

25 липня 1979

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Маю ще одну радість цього року – вийшла моя поетична збірка в російському перекладі¹. Там вміщений цикл віршів “Гончарня” (“Мастерская гончара”), який написав я ще десять років тому. Присвяту Вам тоді зняли (збірка “Перевал”, 1969 р., “Радянський письменник”). Тепер же цикл надрукований з присвятою. Надсилаю Вам свою збірку і прошу прийняти цей скромний дарунок. Вибачте. З глибокою пошаною

Олесь Лупій

25.VII.1979 р.

* * *

Від Сергія Давидовича Козака

4 серпня 1979

Любий друже Олесю!

Пробач, що вже вкотре турбую тебе.

Видавництво “Веселка” підготувало до видання мій рукопис відомої тобі повісті про далеке і миле серцю дитинство. Якщо ти мав нагоду прочитати її у 5, 6 номерах “Дніпра”¹, то, певно, помітив, що я, з глибокою вдячністю тобі за мудрі поради, висвітлив і

тему кордону. Це якраз і обумовило рішення видати повість у рік 40-річного ювілею Возз'єднання України.

Все, здається, було б добре. Але наслідком редагування вилучено 7 розділів, без яких твір губить свою первозданну статуру. І шкода мені тих розділів, як свого дитячого раю, у якому я купався, коли писав повість.

Бо в такому переполовиненому вигляді її можна назвати уривками з книги.

Порадь мені, любий друже, що тепер робити. Без твоєї поради я не можу дати згоду на публікацію, бо ти мені допоміг зробити цей подвиг.

Обнімаю щиро –

твій

Сергій

Сердечний уклін Валюші!
4.VIII.79

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

28 вересня 1979

28.09.79

Добрий день, шановний Олесю Терентійовичу!!!

Ще і ще раз хотів би подякувати за чудову зустріч у Вас, за бесіди, бо ж не одна бесіда була, а й на початку зустрічі, і наприкінці, і телефонічно (коли вже виправдовувати закид одного рецензента про те, що В. Батюк в мові манірний). Прочитав спогади Миколи Платоновича про Яновського¹ – спасибі за пораду – справді, читав з величезним захопленням. Нещодавно (навесні) Мирослава читала “Київські оповідання” і плакала – вона у нас надзвичайно тонкосльоза – і все ж таки не всяке писання доводить її до сліз – хіба ще вірші 19-го сторіччя, які треба знати – але ж то з іншої причини. У мене коло інтересів зумисне обмежене – за рахунок недочитання, недовідпочивання і т.д. хочу заощадити для “доперекладання” з Р. Тагора, а потім ще й редагування в світлі закидів Б. Олійника, щоб у 1981 році все ж таки вийшла збірка Тагора в перлинах світової лірики і потім уже “більше романів писати не буду”. Наступного 1982 року (або ж цілком ймовірно, що й 83-го року) вийде книжкою “Корабель блазнів” – от ці дві події і пока-

жуть – чи варто далі чинити шкіри. Не пам'ятаю, чи розповідав Вам, а тому розповім знову: в студентські роки німець – Редер Андрій – казав мені, що його дядько протягом 20–40 років купував щотижня 1-марковий квиток тижневої виграшної лотереї і записував в нотатник дебет і кредит. Коли підрахував – вийшло щось біля нуля, на скільки марок купив – стільки і виграв. Але дядько був задоволений – коли б випав шанс, то б шанса не прогавив. Гадаю, що по тих двох перекладених книжках треба буде й собі розквитатися з лотереєю. До речі, там же, десь 1982 року, хотів би повернутися до Києва – ото ж самий час було б починати переінакшувати щось в житті-бутті.

У нас тут все ще триває та сонячна й принишкла погода (передосіння), що стояла тоді в Кончі, коли ми були у Вас, тільки ми з неї ще не користались, бо, уже від'їжджаючи з Києва, я захворів (щось респіраторне) і неробочі дні та ще й пару робочих сидів безвилазно вдома.

Хочеться справді чогось світлого, як свято, але ж свято – не календарне, а життєве буває дуже рідко і ще тому поважаю Тагора, який так цінував дар життя і так вдячний був природі за щастя існування, так умів радіти і захоплюватися кожною хвилиною – і сонячним днем, і місячною ніччю, і зустріччю, і хвилиною розлуки. Ваші накази виконав. Велике вітання Валентині Данилівні і всій Вашій родині.

До побачення.

Ваш

Батьок

* * *

Від Івана Петровича Шамякіна

2 жовтня 1979

Дарагі Алесь!

Не хацеў я пісаць з гэтай нагоды, хацеў пры сустрэчы выказаць сваю крыўду. Аднак час ідзе, а сустрэцца не давялося. Уласна кажучы, гэта не крыўда, а здзіўленне і расчараванне прынцыпамі, якіх трымаецца шаноўны Камітэт па самых высокіх прэміях.

Мне хочацца напамінь табе гісторыю. Пасля таго, як “зарэзалі” “Атланты”..., Г. М. Маркаў праз П. У. Броўку параіў

выставіць мае аповесці. Броўка сказаў пра гэта мне, Танку, у ЦК. Аповесці вылучылі. Ты помніш прэсу, якую яны атрымалі ў 1978 годзе? “Правда”, “Известия”, “Комсомольская правда”, “Литературная газета”, “Советская культура”, усе газеты нашы, рэспубліканскія...

Я разумею цяжкасці ў Камітэце і лёгка прыняў паведамленне, што мая кандыдатура пераносіцца на гэты, 1979, год. Але калі Камітэт на першым жа паседжанні гэтага года, у маі, здаецца, без далейшага абмяркавання і галасавання выкідвае мае аповесці, як непатрэбны баласт, – гэтага зразумець не магу ні я, ні нашы афіцыйныя таварышы, ні мае калегі. Гэта падобна на жорсткую расправу. І галоўнае ніхто не хоча растлумачыць – чаму гэта зрабілі, на якіх падставах, на аснове якіх дэмакратычных прынцыпаў. На якім узроўні? У секцыі пад мудрым кіраўніцтвам Кажэўнікава, які ў мінулым годзе хораша адзываўся аб аповесцях? Ці ў Камітэце пад кіраўніцтвам Маркава, які асабіста мне выказваў да “Гандляркі” самыя добрыя свае адносіны? На жаль, Максім Танк адказаць на гэтыя пытанні не здолеў: апошні час ён не з’яўляецца на паседжанні Камітэта. А другі член ад Беларусі – архітэктар Кароль – ад літаратурнай кухні далёка. Між іншым, здзіўленне маё асаблівае яшчэ і па той прычыне, што я не ўбачыў у спісе кандыдатаў у галіне літаратуры, пакінутых для далейшага конкурсу, ніводнага нацыянальнага аўтара. Ні украінца. Ні грузіна. Нікога. Што ж, магчыма і праўда, ва ўсіх нашых літаратурах не знайшлося ніводнага твора вартага ўвагі Камітэта. Пасыплем галовы попелам і пастараемся пісаць лепш.

Я не прашу рабіць якія захады. Мне проста хацелася, каб ты, як член Камітэта, ведаў мае адносіны да гэтай невясёлай для мяне гісторыі.

Жадаю табе, Валянціне Данілаўне, усім блізкім усяго найлепшага.

З сяброўскім прывітаннем

(Підпіс)

* * *

Від Івана Макаровича Гончара

1 листопада 1979

Вельмишановний Олександр Терентієвичу!

Дякую Вам за відповідь на моє запитання. Може, дійсно це непорозуміння, але я забув написати, що це стосується героїв оборони Севастополя, Брошури № 2, випуск 1942 року, йдеться про медсестру Лисенко, дружину Павла Єфремовича Лисенка із с. Шевченкове (це з його слів).

Користуючись нагодою поздоровляю Вас також з святом Жовтня і зичу Вам та Вашій родині всього найкращого!

Щиро Ваш *Іван Гончар*

31.X.79 р.

* * *

Від Євгена Олександровича Євтушенка

14 листопада 1979

Дорогой Олесь!

Какое у тебя было чудесное лирическое начало, как все лишнее отшелушилось, и как Ваша речь стала мудрой, грамотной.

Я следил за глазами в зале – все слушали тебя очень внимательно. Короче говоря, вот что такое глаз мастера-прозаика на лист бумаги.

Поздравляю от души. И произнес речь ты прекрасно. Это я как “актер” оценил.

Евгений Евтушенко

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

30 листопада 1979

30.11.79 року

Дорогий Олесю Терентійовичу!!!

Величезне Вам спасибі за прекрасні книжки, за чудові фотографії, хоча на останніх є непоправний недолік – Валентина Да-

нилівна так і залишилась поза кадром, а тому й кажу: фотометод Валентини Данилівни можна визначити як неповний реалізм – правда, вина тут в основному критика, який не довів до кінця вірний задум – взяти у Валентини Данилівни фотоапарат і “запечатлеть”.

В журналах нічого читати (кажу про “Дніпро” і “Вітчизну” і про прозу), чекаю 1-го номера “Вітчизни”, хоча застерігаю наперед, що я читач необ’єктивний, прихильний.

Читав Ваш виступ у Парижі, любив би, як кажуть лемки, бути там і аплодувати¹. Вкладаю вирізку з газети, де йдеться про те, що найпоширеніший в США транквілайзер “Валіум” може призводити до тимчасової відчутної втрати пам’яті на новий матеріал протягом 6-ти годин після вживання препарату. А я мав необережність запевняти, що він, “як тальнівська вода – ні користі, ні вреда”.

Якось, де боком, де через пень-колоду, посуваюсь з Тагором². Жінка запевняє, що ніхто, крім редактора, не читатиме. Може, вона й недалеко від істини. Та я маю перед очима конкретного читача – Вас. Наперед знаю, що беззастережно мої аматорські вправи ніхто не сприйматиме. Але коли б крізь дрантя сірого перекладу де-не-де проблисла мускуляста суть Тагорової поезії – я б більше нічого й не хотів. Та до виходу книжки ще чекати, в кращому випадку, два роки, я ж планую завершити роботу над поезіями і передмовою десь у січні.

До побачення, вітайте Валентину Данилівну, Миколу Платоновича, Ніну Володимирівну.

До зустрічі.

Ваш *Батюк*

* * *

Від Олесь Степановича Юренка

Грудень 1979

Любий Олесю, дорогий мій
Олександр Терентійовичу!

Якнайсердечніше віншую тебе й твою милу родину із святом Нового року. Щиро-щирісінько зичу тобі і всьому роду твоєму

міцного здоров'я, доброго щастя, творчих радощів та миру на землі!

Обіймаю. Цілую. Б'ю чолом.
Твій

Олесь Юренко

Грудень, 1979.
Полтава

Хоч запали Полтаву, – не знайти “О тех, хто дорог”¹. Уклінно прошу тебе – подаруй мені цю дорогу серцю книгу. Не треба, як кажуть, і в королях ходити, аби її мати! Усміхнись, як завжди, і подаруй!

О. Ю.

* * *

Від Сергія Давидовича Козака

17 грудня 1979

З Новим роком, любий друже Олесю Терентійовичу!
Нових тобі великих успіхів, щастя і радощів твоєї чудовій родині!

Караю себе за той злочасний дзвінок, що відірвав тебе від роботи. Бо знаю тепер і сам ціну бистроплинним годинам і хвилинам. Але тішу себе надією, що моя незмінна і щира любов до тебе в якійсь мірі окупить мій гріх.

Завжди твій

Сергій Козак

17.12.79
Київ

* * *

Від Валентини Леонтіївни Щербини

21 грудня 1979

Шановний Олесь Терентієвич!

Звертається до Вас сестра Івана Леонтієвича Чемериса¹, з яким Ви навчалися в університеті м. Харкова. Я народилася в той час, коли Івана вже не було в живих. Пам'ятаю, що рідні скрізь розшукували сліди Вані, і ніде не могли їх знайти. Зверталися

вони і до Вас з проханням, але Ви відповіли, що Вас поранили і сліди Ваші з Іваном розійшлися, вірніше, шляхи. Батьків Івана вже немає в живих.

А весною цього року слідопити знайшли могилу і село, де загинув наш Іван. Це сталося під Білою Церквою в с. Блощинці. З їхнього підрозділу залишилося тільки троє в живих, вони розказали картину останнього бою. А командир Комісаренко, наш Іван і інші загинули. У мене до Вас, Олесь Терентієвич, є велика просьба.

Якщо Ви пам'ятаєте Ваню по університету, напишіть мені за нього, який він був, як він попав на фронт, і все, що Ви пам'ятаєте за нього. Буду Вам дуже вдячна. З повагою до Вас сестра І. Л. Чемериса – Валентина.

Мій адрес:

Чернігівська область,

Талалаївський район,

селище Талалаївка,

пер. Леніна, 1, кв. 2

Щербина Валентина Леонтіївна

Це потрібно і для мене і для кімнати бойової слави, яка організовується в тому селі, де жив Іван.

З повагою до Вас

сестра І. Л. Чемериса –

Валентина

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

28 грудня 1979

Добрий день, шановний Олесю Терентійовичу!!!

Давно збираюсь написати, а оце вже й час приспів, бо ж коли ще зволікатиму, то й не отримаєте Ви “небуденного” листа – з 70-их аж у 80-ті роки, тобто остання нагода. Єдине, що якимось зупиняє, – це неоригінальність сюжету, але ж він, як кохання для літератури, – вода й повітря епістолярного жанру – про Вас, про себе, про справи, тобто про Тагора й Драгоманова.

Про Вас. “Радісне відчуття надії” – сказано дуже в Тагорівському ключі, Тагор в дусі індійської філософії думав і відчував, що бог, – життя, любов і радість існують у всьому. Згадано Вами також, що Тургенєв в 1878 році перший в Парижі на письменницькому зібранні сказав про Шевченка, мабуть, Вам відомо, що спеціально для цієї нагоди Драгоманов скомпонував брошуру французькою про укр. літературу¹, де належне місце відвів Тарасу, і вручив ту брошуру також і Тургенєву. З неї ж і Маркс читав про нашого Кобзаря.

Про Вас. В житті Ви ще й усміхнений, а в президії чи на трибуні ні, і тому я Вас не пізнав при першій зустрічі “в обличчя” перед від’їздом на сесію Генеральної Асамблеї, хоча перед тим бачив здалеку неодноразово. Може, це тому, що в своїх виступах (обмаль часу) Ви повідомляєте лише висновки, не пускаєте в лабораторію, не розкриваєте шлях тез і антитез, якими йшли до тих висновків, а гумор, усмішка, вони виникають саме в процесі, в остаточному формулюванні їх немає.

Ви не намагаєтеся своєму виступові надати форми думання перед слухачем експромтом і тому не жартуєте, бо прекрасно відчуваєте, що жарт приготовлений – це не жарт, та й не для того берете слово, щоб людей розважати. Але ж відкривали вечір гумору! Я все це до того, щоб Ви не приховували від людей, що в житті Ви ще й усміхнений.

Про себе. “Горе мистецтву, коли нездарність працююча”. Але ж непереливки йому і коли обдарованість ледача. Ну, а між цими двома, як тепер кажуть, екстремальними позиціями є місце для кожного, отже, й для мене.

Про Тагора. Переклади майже закінчив, з цього приводу Забаштанському (чи, мо, Карабіцу?) написав, що відчуваю себе, як породілля по пологах: сталося, що мало статися, дитина моя, може, й некрасива, аби тільки не каліка, бо це було б несправедливо. Перекладено двадцятку частину поетичної спадщини Рабіндраната (6 др. аркушів), тепер немовля віддано на пластичну операцію до Бориса Ільковича [Олійника], ось виникла нахабна думка – передмову (1 аркуш), коли зроблю (в кінці січня), надіслати ще й на Ваш досвідчений розсуд, може, щось підкажете на громадських засадах. (Подорожуючи по всіх усюдах, Ви ж, напев-

не, помітили основну відмінність між нашим Тарасом і більшістю письменницької братії: Тарас за гроші купив свободу, а більшість за гроші її продають.) Готуючись морально до написання передмови, читаю 11-й том Тагора – статті та виступи – багато цікавих, елегантних, афористичних думок у індійського мрійника, які перегукуються з “Радісним відчуттям надії” і іншими відчуттями.

Про себе – заносить мене, як сани на повороті – ось тепер захопився ідеєю надіслати куди слід пропозицію про впровадження у нас біля шкіл чергування на перехрестях, коли діти йдуть у школу та з школи, як Ви, напевне, спостерігали вже в США, Франції та інших країнах (я – також у Швейцарії). Коли буде зроблено (теж у січні), копії надішлю Вам, бо ж не лише ріки та болота потребують письменницької підтримки. А заступники міністра освіти, яким я на цей приклад пальцем показав – відвертались, не бачили, бо цього не вимагають від них.

А ще мене, на жаль, часто відвідує гнітюче відчуття безутішності; здається мені, що всі прекрасні рішення про те, щоб “українська безоста” поетична пшениця добре родила, не дають наслідків, бо пшениця родить не від рішень, а в нашому поетичному рільництві (вжито в тагорівському визначенні – все, що торкає душу – поезія) вбачаються мені, як я колись писав, “цитати газонів в промовах бульварів”, та ще “декорум каштанів”, але ж зберігається воно все, засіяне стандартним насінням і гарно підстрижене, лише з милості й по волі невблаганної урбаністичності, яка залишає всі ті ремінісценції про буйство степове задля благопристойного вигляду модернової архітектури (як горілки українського рецептарія – продукуються лише для представницьких цілей). Та все одно, краще щось робити, ніж нічого, і зустрічаю я 80-ті роки, абсолютно не знаючи, чи вдасться мені в тих роках щось зробити і що саме, але ж відчуття того, що все мною зроблене в 70-их, всупереч моїм амбітним намірам, аж нічого не змінило і ні на що не вплинуло, розхолоджує на корню.

Велике вітання Валентині Данилівні, щастя, здоров’я, радощів Вам. Хай Дід Мороз заколядує щедрою рукою. До побачення.
Завжди Ваш

В. Батюк

* * *

Від Петра Петровича Ротача*28 грудня 1979*

Полтава, 28.XII.1979 р.

Вельмишановний Олесь Терентійович,

у мене виникла потреба звернутися до Вас у зв'язку з пам'яттю про мого земляка, з яким Ви були знайомі в Харкові, Івана Леонтійовича Чемериса¹. Тепер знайдено його прах (поблизу Білої Церкви), і районна газета має намір надрукувати статтю його пам'яті. Але відомостей про життя Івана Чемериса так мало, що доводиться збирати їх по крихтах. Ось я й звертаюся до Вас з проханням написати про цю Людину все, що зберегла Ваша пам'ять. Можливо, в листі Ви б зуміли розширити ті відомості, які раніше подали в романі "Людина і зброя".

Іван Леонтійович народився в с. Слобідці Талалаївського району, тепер Чернігівської області (раніше це була Сумщина). Це й моє рідне село, з яким я й досі підтримую певний зв'язок, бо там могили моїх рідних. І. Л. був значно старший за мене, очевидно, до десятка років. Я смутно пам'ятаю його. Стежка з села проходила через їхнє подвір'я, і там я один раз чи двічі бачив його. В пам'яті залишилась його струнка постава, серйозний вираз обличчя (таким був і його батько, котрий помер років із десять тому). Він здався мені вченою людиною, і я, 14-річний чи 15-річний хлопчак, з почуттям заздрощів дивився на нього. Він був уже прилучений до духовної культури міста, а це якраз і викликало в мені інтерес і пошану. Говорили, що він десь навчається, я не знав де. Мабуть, інші теж не знали, де він живе і навчається. Він мало з ким спілкувався. Правда, це й час був нелегкий. Його батько, що працював у нас головою колгоспу, потрапив до Роменської в'язниці, нізащо, звичайно (згоріла скирта хліба). Було це, мабуть, в 1939 або 1940 році. З того часу я не зустрічав його, а після війни аж до цього часу ніхто не знав, що з ним скоїлось.

Цікаво було б знати, яким він запам'ятався Вам (зовнішні риси), можливо, й ще щось цікаве. Чи не писав він до газет?

Я буду вдячний Вам, Олесю Терентійовичу, якщо знайдеться можливість відповісти мені в цій справі.

Користуюсь нагодою, щоб сердечно привітати Вас з Новим роком. Бажаю здоров'я і творчих удач.

З глибокою пошаною

(Підпис)

Петро Ротач

* * *

Від Платона Микитовича Воронька

30 грудня 1979

Дорогі, любі Валя і Олесю!

Сердечно поздоровляю Вас з наступаючим Новим 1980 роком. Бажаю Вам доброго здоров'я на цей рік і на ціле наступаюче десятиліття, а там до нового тисячоліття! Бажаю щастя і миру на землі.

Дорогий Олесю! Бажаю тобі сил на нові творчі і громадські подвиги – вірю в їх звершення!

Сердечно Ваш

Платон

* * *

1980

Від Олександра Івановича Ковіньки

Січень 1980

Чудесного літописця землі української, землі радянської, дорогого Олеся Терентійовича, сердечно віншую Новим 1980 роком!

Вітаю й бажаю – хай Ваша творчо-натхненна зоря завжди сіяє у висі.

Ваш

Ол. Ковінька

Січень 1980 р.

* * *

Від Миколи Яковича Зарудного

5 січня 1980

Дорогий Олесю Терентійовичу!

До глибини душі схвилював, розтривожив мене Ваш лист у дні мого невтомного смутку¹. Серед багатьох співчуттів, висловлених нам у зв'язку з кончиною Матері, лише Ваші мудрі і високі слова допомогли мені вирватися з темної печалі і по-філософськи осмислити моє горе.

Переді мною Ваш лист, прочитаний безліч разів... Він залишиться в моїй душі назавжди, як перша Ваша сторіночка, написана в перший день Нового року, хоча Вам треба було писати не ці рядки в засніженій Кончі...

З глибокою любов'ю, вдячністю думаю про Вас, Олесю Терентійовичу, кому доля уготовила прекрасну судьбу великого і любимого народом письменника; не легкі дороги геніального сина своєї землі, по яких Ви йдете з правдою і мужністю, освітлюючи своїм талантом путі іншим...

Я горджуся тим, що десятки років був поруч з Вами. І буду завжди.

Обіймаю Вас, дорогий Олесю Терентійовичу.

Ваш

Микола Зарудний

05.I.80 р.

* * *

Від Сергія Давидовича Козака

9 січня 1980

Дорогий, любий друже Олесю Терентійовичу!

Сьогодні прочитав у журналі “Україна” заспів до твого нового роману “Твоя зоря”¹. Як співак, можу сказати, що заспів дуже гарний. Таким, маю тверду надію, має бути і вся пісня-роман.

Вітаю тебе з почуттям гордого твого сучасника і друга! Вітаю з новим успіхом!

Тепер, з твого дозволу, кілька слів дружньої сповіді. Бо, на жаль, мужицька гоноровість утримує мене у стані польського панича – усрамсь, а не піддамсь! (Видно, вплив рідного Поділля.)

Ось вона, сповідь моя:

Скоро мені гримне 59. “Попрыгунья-стрекоза”, яка “лето красное” проспівала, пролюбила (хоча, і не всіх без розбору), а зима, наче той твій місяць, що “...іноді прозирне – бредє крізь хмари, такий сердитий, розбухлий, кудлатий”... Вона нагадує про себе, наче невідразний суддя твоїх літ і твоїх здійснених чи нездійснених поривань.

Коротко кажучи, ти мене знаєш, мабуть, краще, аніж я сам себе. Саме це і дає мені сміливість сповідатися саме тобі.

Скажи, друже мій високий, чому чим більше зробиш доброго на світі, тим більше стаєш небажаним, наче чужим, у тому ж, здавалося б, світі, якому ти служиш усіма помислами, всім серцем?

Невже це ознака нікчемності? Коли б так, то я після сьогоднішньої вистави заснув би сном праведника і не турбував би тебе. Хоча вистава важка і вимотала мене, наче горбатого Риголетто.

Обнімаю щиро.

Твій

Сергій (“Олімпієць”)

09.I.80

* * *

Від Єгора Олександровича Ісаєва*12 січня 1980*

Дорогой Олесь!

Спасибо тебе за немногословную, добрую новогоднюю открытку: у тебя это как-то всегда хорошо получается. Прочитал, как теплый луч в руках подержал. Тарасова гора, Киев, ты, милая твоя Валентина, друзья наши общие, – все, все озарилось памятью. Помогли еще и фотографии. Спасибо. И еще, и еще, брат ты мой дорогой, уж и не знаю почему, а вот пришло твое слово, твоя память с Украины – и опять, и опять до наивности стало светло на душе: зима вот, а босиком захотелось, как и снега нет – степь кругом... Трава.. Цветы. И голос, голос: “Повій, вітре, на Вкраїну...”. Захотелось исповеди. Ночного костра с невысоким огнем. Сказки. А такое не придумаешь. Такое силком в себе не поднимешь. Это – редкое чувство, чувство нашего степного детства, чувство той юности, о которой ты так по-людски, так светло и свято, так жертвенно и жизнелюбиво сказал в своем славном романе “Человек и оружие”. Он – весь в зарницах, твой роман. Весь ночной и знойный. В нем много крови, много боли, много смерти¹. И все равно свет, свет юности и чистоты, свет правды – покрывает все. Это – редкий роман. Редкий на всю нашу и мировую литературу. А какое у тебя трагическое, думающее небо в этом романе! Да и вообще – атмосфера слова, небо над полем романа, повести, рассказа для тебя вещь первостепенная. Ты, как высокий бор за рекой, без эха не можешь... Ну вот начал было для просто поздравить, а видишь, куда загляделся – в степь, в память... Новогодний и новогодний тебе, Олесь!

Обнимаю.

Твой

12.І.1980 г.

Егор

* * *

Від Петра Петровича Ротача*13 січня 1980*

Полтава, 13 січня 1980 р.

Вельмишановний Олесь Терентійович, дякую за відповідь.

Зараз же пишу Д. О. Бакуменкові. Сподіваюся, що й він дасть якісь нові дані про І. Л. Чемериса.

Повідомляю Вам те, що взнав сам.

Останки Івана Чемериса разом з іншими червоноармійцями відкопали в 1978 р. в с. Блощенці біля Білої Церкви. На ньому був медальйон, завдяки якому і взнали про нього. Слідопити написали листа в Слобідку, і так стало відомо, де загинув воїн. Про нього досі ніхто нічого не знав.

Білоцерківська міськрайгазета видрукувала статтю працівника музею (“Ленінський шлях”, 27.IX.79). Але там, очевидно, є неточності. Сказано, що І.Л. в 1938 р. закінчив Харківський університет. Мабуть, він не встиг закінчити ун-т?

Газетну статтю мені переказали, але я її повністю не бачив.

Якщо Д. Бакуменко повідомить мені щось цікаве, я напишу Вам. Все, що я зберу, потім відішлю в Талалаївку, де збираються опублікувати про Чемериса статтю¹.

З повагою

П. Ротач

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

18 січня 1980

18.1.1980 року

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Добрий день Вам з Валентиною Данилівною, чадами і онуками.

Прочитав у “Л. У.” [“Літературній Україні”], що Ваш роман названо “Твоя зоря” і з того немало задоволений, що там не кажіть, а це ж я примусив Вас у пошуках назви відірватися від трас і поглянути на небо. А хоч би й не я, то так все одно набагато краще і найголовніше – в Вашому ключі. (Бачите, як нелегко буває часом віднайти самого себе і потім ще: іди зрозумій цього Батюка – вимагає, щоб було щораз інакше і в той же час, щоб “у Вашому ключі”.)

Поспішаю виправити деякі помилки з листа попереднього –

1. Про Шевченка, Тургенєва кількаразово писав і до 1878 року, але те, що те зібрання письменницьке з допомогою Тургенєва використав Драгоманов, щоб наголосити на забороненій українській літературі і постаті Тараса, – це факт¹.

2. Звісно ж, що того порівняння моїх перекладів з Тагора я у листі до Забаштанського припуститися не міг.

3. Передмову до Вас надсилати не буду – передумав – прочитаєте вже разом з книжкою, тим більше, що нічого цікавого у мене не вийшло ні з передмови, ні з того, що за нею іде.

4. Записку про чергування на вулицях біля шкіл треба ще обдумати і відправити тим, хто цим ділом має займатися, у Вас і без того турбот хватає.

Про всілякі дуже прикрі пригоди Івана Юхимовича [Онищенка] мені теж стало відомо. На жаль, його невиліковна самозакоханість йому шкодила і рано чи пізно такого слід було сподіватися. Вся та історія – це привід, який розшукали, коли треба було, а причина ж, на мою думку, в тому, що, скочивши “с хохлов в князя”, за всяку ціну доводив, “буцімто” князь з діда-прадіда.

5. Поступово віддаляюсь від Тагора і наближаюсь до Драгоманова, але бачу, що слід було б познайомитися з фондами вдома, щоб визбирувати з першоджерел лише те, чого у нас немає, а так можна марно зіпсувати весь захід; попросив Павличка з словника псевдонімів Дея надіслати мені усі відомі 57 псевдо Драгоманова², може, принагідно, питаєте, як з тим рухається справа. На мій подив, Дмитро значно більш організований, ніж можна гадати з його зовнішності, тобто він дуже організований і пунктуальний і що обіцяє – завжди виконує, отож нагадування може й не потрібне.

6. Олесею Терентійовичу, собою не задоволений, стільки прожив, а дурниць житейських роблю що крок бог зна скільки. І нічого, щоб їх переважувало. І від того, що – хіба ж я один – зовсім не легше. Ну та, може, ще виправлюсь. А так – нічого, вартого уваги, не сталося. Здається, скінчив уже з Тагором на цьому етапі, набрав книжок для читива і потихеньку прислухаюсь до себе – чи не ворухнеться щось у середині, але слава тобі господи – не чуть.

Отож і ні про що, власне, звітувати, а тому, до побачення, всього найкращого,

Ваші Батюки

25.1.80

* * *

Від Світлани Андріївни Йовенко

23 січня 1980

Шановний Олесю Терентійовичу!

Картаю себе тяжко у рокованій мені тепер необхідності просити Вашого вибачення та писати оці кілька слів пояснення щодо моєї незумисної провини.

Торік Г. Й. Кіпніс поклав на мій стіл дорогий дарунок – Вашу книжку “О тех, кто дорог” з автографом Олесея Гончара... Я дуже хотіла її мати, читала, вчитуючись і багато про що передумуючи наново, а моє слово подяки автору вилилось несподівано й для мене самої у поетичний експромт.

Вірш цей напевне ж далекий від взірців достоїнності присвят Бориса Олійника та Івана Драча, і, однак, я дозволила собі включити його до циклу поезій-присвят, не маючи на те Вашого дозволу. З точки зору вищої етики це кепсько.

Щирість намірів не виправдовує легкодумності кроку, і навіть те, що Микола Платонович [Бажан], покритикувавши, правда, великодушним листом поблагословив у мою збірку дарований Йому вірш, не звільняло мене від почуття певної зніяковілості перед іменем Олесея Гончара... Тим-то я ще сигнальний примірник своєї книжки (з проханням до Вас “не судити суворо й скоро”) занепокоєно й, мабуть, занадто поквалливо передала тому ж таки Григорію Йосиповичу, як віддарунок за його (і, виходить, що й Ваш) дар. Кіпніс нібито мав незабаром бачити Вас і люб’язно погодився на цю місію... До того ж давнє взаємне почуття приятні не спричинялося тут до якоїсь неприродності ситуації чи незручності. Було це ще в листопаді.

Цілу прірву часу забрала в мене лікарня та інший траурний клопіт, отож сьогодні лише я дізналася, що руки пошти надійніші за тверду чоловічу обіцянку...

А час, що минув од написання дорогого мені (такого, як і все моє, для себе необхідного) циклу “Дякую”, – цей час відкрив іще й іншу прірву: можливий прикрий ракурс, як на стороннє око – момент хизування авторки “високими” знайомствами, дружбами, абощо. Це вже й зовсім приголомшило мене. Лев Толстой не уявляв, що буде “дзеркалом... революції”.

Тепер я мушу вже тричі просити вибачення: за те, що “високі” імена для мене, “непоштивої”, ніколи не вищі за високість передусім людської їхньої сутності; за те, що ім’я Ваше, Олесю Терентійовичу, достойне ліпшої, ніж ця моя, присвяти; за те, що сам факт моєї присвяти для Вас напевне зайвий, коли не прикрий.

Даруйте мені, як Ваша ласка.

А як ні, – гнів бога у Вашому серці нехай мене карає. До цього я теж готова.

Таке моє слово й намагання пояснення без виправдувань. Завжди з повагою –

Світлана Йовенко

Про найдорожче, отже, про народ,
про землю цю, кохану і єдину,
про честь, красу і гідність –
про Людину,
якій мала й найвища з нагород.
...Так шанувати слово, як велось
із діда-прадіда Вітчизну шанувати,
і вічним учнем вічне пізнавати,
і вірити: твоє з тобою, ось! –
безсмертна вірність
і чуття багате.

(Підпис)

* * *

Від Володимира Яковича Бровченка

30 січня 1980

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Наші зарубіжні земляки одержують від товариства “Україна” чимало сучасної української літератури. Зрозуміло, що серед таких пересилань чільне місце займають Ваші книги.

Очевидно, для Вас буде приємно знати думку про Вашу “Тронку” одного із зарубіжних читачів – Івана Романовича Козицького (Онтаріо, Канада). Ось що він, зокрема, написав до Товариства (склад і лад автора листа):

“Люди, які входять в життя повісті-роману, схарактеризовані дуже докладно. Так як читаєш, то все переймаєш, що далі буде. Одним словом, я ціную високо Олеся Гончара працю і бажаю йому добрих успіхів у його роботі на добро всього українського і радянського народу”.

Подумалося мені: нехай ці щирі слова не заляжуть в архіві, а дійдуть і до Вас.

З глибокою повагою

В. Бровченко

30.01.1980 р.

* * *

Від Олександра Івановича Бегашвілі

9 лютого 1980

Дорогой и многоуважаемый
Александр Терентьевич!

Получил Ваше письмо. Для меня сейчас все ясно. Приятно, что Вы то же самое пишете, что я и думал. За ответ, который Вы мне прислали, приношу большую благодарность.

Как я Вам писал, вскоре перевод окажется в типографии¹. Я, конечно, всячески буду стараться, чтоб дело не затянулось и книга вышла бы в свет своевременно.

Как только появятся сигнальные экземпляры, конечно, я ждать не буду отпечатания всего тиража. Я достану и перешлю Вам столько экземпляров, сколько Вы пожелаете. Но не могу точно определить, когда настанет этот день. Дай бог, чтобы это скоро случилось!

От души желаю Вам доброго здоровья, новых творческих успехов и всего наилучшего в жизни!

Александр Бегашвили

9.ІІ.1980
Тбилиси

* * *

Від Євгена Михайловича Волошка*19 лютого 1980*

19.II.80 р.

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Надсилаю Вам на добру пам'ять критичний збірник “Донбасс – писатель и время” – історію літературного руху на Донеччині. Десь років 10 тому Компрес України “заборонив” видавати на місцях критичні книжки. Де той папірець і хто його підписував – ніхто не знає, але “заборона” продовжує існувати. Після відомої Постанови ЦК про критику ми майже три роки пробивали лобом (головним чином моїм) бюрократичні мури Компресу і, нарешті, пробили. І хоч на місцях є сильніші групи критиків (одеська, наприклад), “першими хоробрими” виявилися все ж таки ми, Донбас (пролетаріат, одним словом!). Тепер за нами повинні піти – Харків, Одеса, Львів. Та на всяк випадок повідомляю на окремому аркуші короткі дані про всіх авторів.

Надсилаю Вам ще одну книжку – не мою і не нашу – ростовську¹. Це матеріали конференції про 50-річчя “Тихого Дону”. Вони вміщувалися тільки в двох газетах: обласному “Молоте” (Ростов) і районному “Советском Доне” (Вешенська). Матеріали непогані, але, звичайно, і не класичні. Занадто цікавою в книзі, що вмістила матеріали конференції, є стаття норвезького літературознавця Гейра Хетсо (дані електронної машини) про так званий плагіат “Тихого Дону”. Хетсо не брав участі в конференції (єдиний з авторів книги). Розповідь же про “плагіат”, здається, в пресі наводиться вперше (в нашій пресі). Знаючи, що Ви по-справжньому любите Шолохова, я, нещодавно перебуваючи в Вешенській, “по-блату”, з допомогою мого друга – секретаря райкому партії – придбав один примірник і для Вас, там же його і підписав і поставив печатку. Разом із виступом Хетсо раджу прочитати й коментар.

Цієї книжки не придбаєш навіть у Ростові, де її видано.

І ще одне. До Вас звертається з листом моя дочка (як казав С. А. Крижанівський, його “найвродливіша аспірантка”) (краще б він сказав: “найрозумніша”!), я не хотів цього, забороняв його, але вона написала.

Пробачте разом з нею і мене.

Вітаю Вас!

Євген Волошко

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

27 лютого 1980

Дорогий Олесю!

Прочитав “Твою зорю”¹. Твір глибоко філософський, ліричний, драматичний... Одне слово, високої художньої проби. Вперше в радянській літературі так об’ємно відтворено два світи. Майже немає жанрових картин, все внутрішні монологи, монологи. Впадає в око групове ліплення образів, крім хіба що Заболотного і Романа-степового.

Подорож до Мадонни чергується з подорожжю в країну дитинства. Мандрівникам не пощастило – музей страйкує. Зате пощастило читачам. Вони побачили українську степову мадонну – Романову Надьку, а з нею ранкові роси. Художника, Ялисоветку, бабусю, світанкову зорю, Романове бджолення, “Ой на річці на Йордані Там пречиста Ризи прала”, пасльонових дітей, ропавки, сількора око... Побачили світ дивний, немеркнучий, вічний!

У романі немає “залізного” сюжету, роман, коли можна так сказати, асоціативний. А втім, хай критики визначають, який він є. Я ж, читач, сприймаю його всім своїм єством. Це книга нашого двадцятого століття. Автор б’є у дзвін, на сполох, аби почули всі земляки: сонце, синє небо, бджолина золота струна, степова криниця, все волає – спасіте нашу прекрасну і єдину землю!

Але (в моєму селі це слово живе здавна) хоч убий, без вказівок не можу. Руки сверблять. А що, коли б пісня “Забіліли сніги” появилася раніше, ну хоча б тоді, коли Софійка залишається зі своїм підопічним віч-на-віч? Адже “Заболіло тіло, солдатськеє (козацькеє) біле”... Епічні слова, лірично-тужливий мотив так органічно вплелися б до всього монологу твору.

Поліцайчук знав, звичайно, в кого переховується льотчик. Проте не чіпав. Боявся, щоб його не зачепили? Ні. В сорок другому, та ще в степу, поліцаї нікого не боялися. Він, наші-ваші, кохав. Так, так. Кохав Софійку.

В моєму селі Михайло Сокіл кілька разів то зносив хреста з бані церкви, то виносив. У першому випадку гроші платила йому

сільрада, в другому – богомольці. Але ж хрест був дерев'яний, окочаний, з дзеркалом. Було б вірогідніше, аби Олекса-бандит взявся знести не “стопудове залізо” (його й Піддубний не знесе), а просто хрест. Адже зірвався не під вагою своєї ноші... Він, до безтяти закоханий у Надьку, хотів, аби мати взаємність, очистити свою душу і тіло від скверни. Хотів і не очистив, такі тяжкі були його гріхи. А міг би й очиститись, пізно спохватився.

Образ Олекси трагічний, як і Шукшинський Прокудин з “Красной калины”.

Після війни степи справді були задичавлені, і худоби було мало, і годувати не було їй чим, а в тебе дощами прибиті “темні дредноути скирти”. Коли і хто і з чого скирдували ті дредноути? Чи не природніше б звучало, коли б серед здичавілого степу маячила одна-єдина скирта соломи, але до того вже обскублена... Скільки ж бо ротів на одну.

...Ні, гнила солома не дуже схожа, хоч і набрана в носилки, на їжака. Та і в печі не горітиме. Мабуть, була вона, як про це далі сказано, трухлява.

Знову про Олексу. Оце його награно-розпачливе “була, не була” звучить дисонансом. Адже він настроїв себе на героїчний лад.

А Марина живе, як і раніше, у Новомосковську. Її знав Сталін і Фрунзе. Це ж за неї Шкуро обіцяв їй чоловікові Козирю (в громадянську – командир Червоної армії, у Вітчизняну – генерал) віддати Полтаву.

Мої “вказівки”, сам розумієш, породжені любов'ю до Олесея Гончара, художника, в котрого, як ні в кого іншого, “обостренна совість”, і один із небагатьох наших сучасників має право називатися майстром “изящной словесности”.

Міцно тисну руку

Сергій

Р. S. Живу я, мов на вулкані. Причина? Внуки. То вмирають, то народжуються.

27/II 1980 р.

* * *

Від видавництва “Дніпро”

Початок березня 1980

Рецензія

на роман Олеся Гончара “Твоя зоря”. Серія “Романи і повісті”.
Видавництво “Дніпро”, 1980 р.¹

Розуміючи всю ілюзорність своєї місії – адже Гончара “видає” вже суспільна свідомість, а не воля видавців з рецензентами, і водночас шануючи необхідні ритуали “дніпровців”, скажу одне: Олеся зоря довго світитиме нам і нашим нащадкам.

Світитиме навіть тоді, коли на планеті зникнуть соціальні катаклізми. Бо ніколи, допоки людина залишається людиною, не зникне совість – спільне відання, знання про добро і зло у їхній конкретній личині, виховані і самовиховані на ґрунті спільних уявлень народу і особи закони поведінки серед братів по класу і планеті. Що таке совість комуніста, як з дитячих літ вона входила в його свідомість і кожен нерв, щоб потім виявлялись інстинктивно, як ця свідомість проростає у людині вчинки – про все це й повідано в історії Заболотного, пастушка, робітфаківця, воїна-льотчика, дипломата. І повідано так, що уроки його життя за всієї неповторності набувають всезагального смислу. Кожна людина, щоб зреалізувати себе, стати особистістю, мусить вчитися і брати до серця з народного буття жагу творення, щедрість, вимогливість, совісливість і красу, нічого не втрачаючи з набутого на життєвих дорогах, пам’ятаючи: хто є хто і звідки, з якого коріння і для чого покликаний у космічну летючість. Взявши – віддай сторицею, щоб твої сучасники були багатші душею; не роздумуючи – кидайся, як у фронтових вирах, на перший стогін, щоб не закотилась чиясь зоря; пізнаючи таємниці взаємин – прихилий людей доброї волі до злагоди – ось що являє собою совість Кирила Заболотного у його життєвій поведінці.

Та роман “Твоя зоря” не тільки про людину з народу і для народу, не лише про моральний максималізм нашого сучасника. Як і в попередніх творах Олеся Гончара, ідейно-художній світ його невичерпний. Є тут класові битви – в українському селі 20-х років і на дипломатичних прийомах другої половини ХХ віку. Є війна з фашистською нечистю на степових просторах грізних 40-х і з расистськими психопатами в урбаністичних джунглях капіталістичних міст 70-х років. Є пастушаче дитинство, що назавжди

відшуміло з своїми болями і радощами, і дитинство інтелектуально-горожанське, що минає не на степових стежках, а на бетонних вулицях і трасах, далеко від Батьківщини. Є поезія народної пісні, і колядки, і сучасні філософські диспути про красу і справжність людського буття. Є історія кохання, що не згасає в подружньому житті, а квітне до останнього, і роздуми про народне мистецтво, яке дає “струс просвітлення”, радує людину, облагороджуючи її помисли і вчинки. Є гострі сутички між справжніми комуністами і догматиками, що потім за свої лихі “промашки”, через які страждали невинні, розплачуються самотністю, і двобої порядності з егоїстичним чинодральством. Є гострі екологічні проблеми і дивовижно сучасний образ траси – цього “залізного Дунаю” ХХ віку...

Наша проза 70-х років своїми сюжетами не раз “виходила” за межі країни, не раз прагнула явити минуле і сучасне в часовій структурі “тепер-колись-тепер...”. Тут можна пригадати відомі твори Ю. Бондарєва, В. Собка, П. Загребельного, В. Козаченка, фабула яких ґрунтується на поїздках, дипломатичних місіях і спогадах, викликаних потребою розуміння нової ситуації чи еволюції людини, а то й життя цілого покоління. Олесь Гончар першим в українському романі випробував цю змінно-координатну композицію ще в “Циклоні”. Але там досліджувалися лише 40-ві та 60-ті роки в долі людей на терені однієї республіки. Роман же “Твоя зоря” охоплює з життя героїв майже півстоліття на просторах різних континентів і в неоднакових способах буття доби переходової, воєнних літ, зрілого соціалізму та в умовах буржуазної машинізованої гонитви, якій протистоїть нездоланий рух народної комуністичної культури, що являє собою вищий щабель у духовному розвитку людства. І роман цей не подібний до жодного з творів – ні з послідовною фабулою, ні з кінематографічним рухом від сучасного до минулого і навпаки.

Ми ще довго будемо дивуватися неймовірній і водночас природній злитості минулого і сучасного, багатосферності світу “Твоєї зорі”, художньо виграненого то оповіддю вченого-еколога, то об’єктивним авторським повістунням. А кожна з цих мовленевих стихій криє в собі так багато таємниць – від перетворення видимого у мислительне, душевного в зримо до трансформації почутого в картину, а всього у згусток поезії, – що годі відразу розібратися у цьому естетичному чарівництві. Ясно одне, що

епіграфи з Гоголя – то не тільки ключ до пізнання образу дороги (про його роль у змістовній структурі роману можна написати цілу розвідку), а й знак особливої поетичності прози, коли, кажучи словами В. Астаф'єва, кожна фраза – наче окремий твір: така образна щільність. Звідси ілюзія, що ти знаєш все необхідне про безіменного вченого, друга дитинства Заболотного, про садівника і пасічника Романа-степового, який зачарував бідняцьких дітей працьовитістю і щедрістю, любов'ю до дерев і бджіл, про його дочку Надьку, котра стала для колишніх пастушат слов'янською мадонною, про Мину Омельковича – “апостола руїнництва” і черствого Дударевича, охопленого “кар'єроманією”, про світлу Соню-сан і пристрасну Тамару, про латиша-перекопця Яна Яновича і негра-бджоляра, про “нешасних дітей всепланетного похолодання” на чадних західних трасах...

Колись О. Толстой говорив, що нецікавий роман – “це кладовище ідей, думок і образів... ніколи, ніякими силами ви не зможете читача пізнавати світ через нудьгу”. Роман “Твоя зоря” захоплює глибоко й тривко. Та полонить він тебе передовсім не фабулою, а поетичністю, котра виникає від незвичайного поєднання образів – у фразі чи контексті ситуації. А в них безмежна глибіння життя, його контрастів і гармонійності. Колишні “пасльонові діти” на сучасному хайвеї, а з ними дівчина, яка не знає, що таке паслін, – це стисле узагальнення, що властиве лише поетам, які, мов діти, “одним зблиском схоплюють саму суть”. Таку ж поетичну місію виконують і образи “наш дитячий палеоліт”, “гравітаційне поле буднів”, “вартовий планети”, “бджолиний десант” і на них схожі. У сусідстві із наче знайомим і вічно молодим, а тому й несподіваним “небом, що грає зорею” вони кидають потужне світло на фразу, надаючи їй особливої об'ємності й летючості.

Ті штришки можливих невідповідностей, що відзначені на двох сторінках першого номера “Вітчизни”, – то дрібниці, про які не варто й говорити.

Нехай новий роман Олеся Гончара грає зорею і грай-гомін від нього іде далеко!

Василь Фащенко

270058

Одеса – 58,

вул. Довженка, 7, кв. 12

* * *

Від Петра Володимировича Жура¹

Березень 1980

Сердечно здоровлю
Вас з сонячним святом Великого Тараса.

Петро Жур

* * *

Від Петра Володимировича Жура

10 березня 1980

Рідний Олесю Терентійовичу!

Од щирого серця – велике Вам спасибі за поздоровлення. Знаю, що треба ще чимало зробити, щоб виправдять це високе і безкінечно дороге мені ім'я лауреата премії Великого Шевченка¹.

Будьмо!

Ваш

П. Жур

* * *

Лист від невідомого адресанта¹

12 березня 1980

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Загинуло велике світле серце – Григій Тютюнник. Наша слава, гордість. До загибелі його вели старанно й задушевно навіть. Ви знаєте, що це людина до болю болючого вразливої вдачі, людина з оголеними нервами, і Ви знаєте, хто його оточував, і те, що він бачив людей до денця душі, до найпотаємнішого. Те бачення радощів йому не дарувало. А постійний сум, обурення, гнів. Ви знаєте, які правдиві й прямі його оцінки були – безкомпромісні. І єдиною людиною інтелігентної душі серед усіх він називав Вас.

Так от. Минуло дванадцять годин, як перестало битися його серце, а любі “друзі”: Я., Д., М. з'явилися до розгубленої вдови – Людмили Тютюнник – і вигребли всю його спадщину. Полізли самі до письмового столу, рилися, напакували товстезного портфеля, а дружині Тютюнника залишили розписку. “Ми хочемо, щоб його спадщина не пропала”, – тому так квапилися.

Тепер, мабуть, П. А. вичитує не вельми приємні компліменти на його адресу та його друзів й вирішує, що пустити у вічність, а що – ні. Де ж Ви таке чули, щоб людину не встигли поховати, а її найпотаємніше вже розмотлошують?

Людмила Тютюнник – простодушна жінка з сліпим і глухим серцем. “Це ж його друзі, він би й сам їм усе віддав...”

Так от про друзів: Я. як тінь кілька років не покидав Григора і старанно споював його. Він купував йому путівки в Ірпінь і не відходив від нього ні на крок. Його істинне ставлення до Григора – презирство, зневага і чорна заздрість. Коли Григір писав “Климка”, йому привезли й поставили в кімнату п’ятилітрову сулію самогону. Не знаю, чи цим, чи іншим самогоном його отруїли. Мені довелось рятувати його, бо почалися корчі, блювота, він кидався, немов несамовитий, але і в такому стані усвідомлював, що його отруїли. Жодної днини Григору не давали працювати в Ірпіні. Коли він повертався додому в Київ, там теж двері його квартири не зачинялися.

Всі ті неподобства в Ірпіні бачив П. А. Чому ж він одним-єдиним словом не зупинив тих “друзів”? Не наказав суворо залишити Григора в спокої?

Ви, очевидно, вибачайте мені тисячу разів, не знаєте абсолютно тих людей, яким тиснете руку і вважаєте непоганими, бо ж вони так мило й привітно вміють Вам усміхатися, такі вишколені вони, толерантні. Але вони розбещували дівчаток, влаштовували оргії, морально розкладали наших людей, наш народ. У них же нема нічого святого і дорогого в душі. Як же дратувала їх людина, яка те святе й дороге зберегла! Та ще найбільше дратувала тому, що бачила, до найпотаємнішого, їхні цинічні, спустошені душі. І найчорніша заздрість гризла їх.

Інколи Тютюнника напоювали, щоб посміятися над п’яним, над тим, як він буде валятися під парканом. Коли опам’ятовувався, каяття сорому у нього було страшне. Можна було сподіватися, що в такому стані він ось-ось накладе на себе руки. А йому ще в такі моменти докоряли й соромили.

Сльози Я. – сльози іуди, а те, що він базикає, ніби Тютюнника намагався багато років рятувати – чорна брехня. Якби він був би другом, то рятував би. Цей благодійник віддав йому навіть свою, розвалену хату в селі, щоб Тютюнник там працював. Він топив

торфом, приїжджав у Київ такий продимлений, чорний від гару, хворий. Адже замолоду він багато разів хворів на запалення легенів, і та хата знову його призвела до тяжкої хвороби. Не скажучим, але Я. був “приставлений” умисне до Тютюнника. Дивно, але Григій про це знав. Щоправда, красень В. даремно час не витрачав: учився й майстерності.

Звичайно, вони перед Вами за Тютюнникову спадщину вибредуться і заговорять Вам зуби. А Ви, як інтелігентна чесна людина, не здатна до підлоти, повірите їм, бо ж з такими чесними очима і таким чесним трепетом на вустах вони будуть Вас переконувати у своїй чесності.

Григій Тютюнник збирався писати роман про нашого сучасника, але про його задум розповісти можуть не ті, хто називають себе його друзями, а звичайна прибиральниця десятого корпусу “Ірпеня”, літня пенсіонерка. От наскільки Тютюнник був самотній серед “друзів”!

А самотності він не переносив. У сім’ї у нього теж була глуха самотність. І ніяких умов для праці він не мав ніколи. А він же який трудолюбний з натури своєї!

Дорогий Олесю Терентійовичу, хоч Ви й не всесильний, але хоч трохи допоможіть, щоб Григорове ім’я не паплюжили.

Присуджена премія – це продумане вбивство². Далі жити він уже не міг.

Вибачайте мені.

12 березня 1980 р.

Але ж попри все він ніде не схибив словом своїм, не став проституткою, не зіграв фальшиво на догоду нікому.

Сильна душа була в нього. Зломили його, але не зігнули.

* * *

Від Григорія Йосиповича Кіпніса (Григор’єва)

26 березня 1980

Феофанія, 26/ІІІ – 80 г.

Дорогой Олесь Терентьевич!

Помните, как-то недавно я говорил Вам, что надеюсь в марте вырваться хоть на пару недель в какое-то тихое место, чтобы

серьезно поработать там над Заболотным¹, что хочу оторваться от своей “колотнечі”, мечтая на короткий срок изолировать себя от общества. Хорошая была идея, но чтобы так безжалостно изолировать, чтобы попасть в такой казенный дом, как “реанифания”² (словечко-то какое придумалось!) – об этом у меня, разумеется, и мысли не было. Хотя, если по правде, где-то я чувствовал, что идет к этому. Я даже вроде бы с каким-то нездоровым любопытством и отстраненным интересом подумывал: чем же для меня это кончится, инфарктом или инсультом, – такая у меня дурацкая интуиция... И почему-то считал, что инфаркт много лучше, дескать, не так унижительно безобразит человека, не делает его таким перекосенно-уродливым и жалким. Вот и добился все-таки своего...

А в сущности, ничего ведь особенного перед тем не произошло. Только какая-то чуть более обычного перенапряженность, состояние повышенной озабоченности, излишняя нервозность, ощущение, что не успеваешь и не успеешь чего-то, отсюда несвойственная мне прежде раздражительность по пустякам и т. д. и т. п., о чем между делом заметила в двух строчках своей “Маруси Чурай” Л. Костенко:

“...не так ті кулі козаку страшні,

Як це щоденне пекло метушні”, – так ведь речь там не о нашем, а о XVI-м веке. Впрочем, Вам ли напоминать об этом, Вам, который так сильно и с такой болью сказал об этом нашем безумном времени в своем последнем романе? А мы его дети. И хоть бывали (в порядке разрядки, которая необходима не только человечеству в целом, но и каждому хорошему человеку в отдельности хоть разок в неделю) кое-какие приятно-положительные эмоции, все-таки преобладают отрицательные, их больше, они и бьют сильнее, как, скажем, которая с Григором³ (как раз накануне его смерти я договорился с Георгием Гулиа, что непременно дадим его рассказ в “ЛГ”)...⁴

Одним словом, 12 марта меня “взяли”. С утра на переговоры с редакцией, потом говорил с моей (а теперь нашей) машинисткой Валей Кравченко, договорившись, что к концу марта дам ей печатать перевод (она сказала мне, что уже отпечатала первые Ваши сто страниц для книжного издания), потом, заехав на 15 минут к Лине Костенко, пробыл там больше двух часов, а домой на обед уже приехал с привычным мартовским напряжением в голове,

смерил себе давление – так еще не было, нижнее показывало 130. Вызвали неотложку, сделали ЭКГ, врач сказала, что приедет еще раз, велела лежать, не вставая, а через час нагрелась, нет, просто ворвалась в дом бригада “голубых ангелов”, как их называют, хотя по своей резкости, безапелляционности, быстрым и уверенным действиям они скорее напоминают отборные группы “командос”. Славные ребята, дай им бог сил и здоровья. Померяли, послушали меня, пошушукались и говорят:

– Поедемте, Григорий Иосифович, с нами...

Я, как полагается в подобных случаях, спрашиваю:

– Значит, мне одеваться?

– А зачем? – отвечает самый усатый. – Мы Вас и так понесем, только одеялом прикроем.

– Что же это? – со слезами на глазах наивно вопрошает недогадливая жена.

– Как что? – удивляется доктор. – Инфаркт. Самый настоящий.

И тогда я сказал: “Не плачь, Маша, все будет о’кей, видно, хочет бог, чтобы я прошел еще и через это. Значит, надо пройти. Вот только жаль и обидно, что могу подвести Гончара...”

Это были мои последние слова перед выносом тела из квартиры в парадное, – хотите верьте, хотите – нет, но свидетели – если даже не считать жены, показания которой суд в таких случаях не всегда принимает во внимание, – вся инфарктная бригада...

Ну а потом... Жизнь есть жизнь. Даже в реанимации. Особенно для тех, кто бывал бит, но не унывает... “Dum spiro, spero”, – так, кажется, говорили древние, а они все до одного были мудрецами. И я уже тоже не так тороплюсь, и надеюсь, и держусь, за что полюбили меня улыбочивые медсестры и зауважили высокоинтеллектуальные супермены-реаниматоры. А это, утверждают они, поможет им же спасти меня же. Вот-вот обещают перевести в кардиологию, ну а там, перейдя линию фронта, начну потихоньку выкарабкиваться. А со временем – и браться за дело. Обещают дать разрешение, если буду себя прилично вести.

Знаете, в последнее время встречаешь, бывало, на улице или, скажем, в театре женщину, здороваешься с ней, а жена безразличным таким голосом спрашивает: “Кто это?” Сразу и сам не

вспомнишь, мало ли их встречается на пути, а потом вдруг радостно бьешь себя по лбу:

– Ну как же! Я с ней лежал в Феофании...

Так вот, думаю, что через недельку-полторы буду уже лежать в Феофании и с Соней-сан, и с Заболотным, буду помаленьку возвращаться к работе. Я-то мечтал все доделать в апреле. Теперь, конечно, речь может идти только о мае. И – поверите – это главная моя забота (не считая, конечно, лечения). И это вовсе не чувство долга (которое в принципе у меня имеется). Это просто мое давнее отношение к Вам. Этим, быть может, объясняется и то, что я написал Вам такое длинное послание, исповедь или бог знает что.

В реанимации многое видится не совсем так, как на воле-волюшке, тем не менее человек остается таким же, каким был и прежде, – нас уже ничто не переделает. А курить – брошу!

Обнимаю Вас, дорогой Олесь Терентьевич, желаю Вам с Валентиной Даниловной и всем Вашим близким здоровья – как безумно растет цена на него особенно заметно от юбилея к юбилею Победы. Так что берегите его, здоровье.

Спасибо Вам за звонки и теплые пожелания, о которых мне писала жена. Буду очень рад получить от Вас весточку – здесь это особенно приятно. Говорят, лучше рубцуются швы... Если найдете время написать, позвоните, пожалуйста, Марье Борисовне, и тогда Ваня сможет подъехать к Вам за письмом.

От всего сердца, пусть уж инфарктно-ущербного, но всегда для Вас открытого и искреннего⁵.

Ваш

(Підпис)

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

28 березня 1980

Дорогий Олесю Терентійовичу!!!

Вітаю Вас з Днем Народження, бажаю щастя, здоров'я, натхнення, щоб грало і бурунилось, як на нестримних водоспадах.

Ваш *В. Батюк*

28.03.80

* * *

Від Олесья Степановича Юренка

29 березня 1980

29 березня, 1980,

Полтава

Добрий день, дорогий друже Олесью Терентійовичу!

Насамперед щиро-щирісінько дякую тобі за твої теплі новорічні побажання, за все те добре, що є добре.

Давно вже “Зоря Полтавщини” просить мене написати нарис про гарного хлопця-комсомольця Федора Демченка, журналіста, який разом з тобою навчався в технікумі імені Миколи Островського, а потім працював у редакції “Комсомольця Полтавщини”. Лагідний, ніжний, чесний. Єдина його вада була – короткозорість. До війська його не взяли. Проте, коли почалася війна, він добровільно став партизаном і увійшов до складу підпільного обкому партії, був зв’язківцем при секретареві С. Ф. Кондратенкові (подумати тільки: майже незряча людина – зв’язківець!?). Сталася трагедія: десь поблизу села Вельбівки Гадяцького району Федір Демченко разом із Степаном Кондратенком потрапили в оточення і загинули...

Йде великдень Перемоги, наше славне святонько. Хотілося б мені й опублікувати спогад про гарного хлопця-комсомольця. Нарис майже написаний, але...

У мене збереглося 79 його листів, є кілька чудових фотографій, є цілий зшиток його віршів, є спогади його сестрички Марійки із Чечельника. У своїх листах Федя час од часу згадує добрим словом тебе, про ваші зустрічі, розмови і навіть про те, що мав од тебе гарного-прегарного листа, коли він уже працював у Полтаві. Дуже хотілося б мені, щоб ти бодай коротенько згадав Федю Демченка й написав мені про нього як талановитого журналіста. То я б зацитував у нарисі твій спогад. Як це дорого! По-комсомольськи щиро! Дуже й дуже прошу тебе – напиши!

Сердечно вітаю тебе й родину твою милу. Обіймаю тебе люблю, і завжди твій-претвій

Олесь Юренко

* * *

Від Гаврила Никифоровича Прокопенка

30 березня 1980

Зі світлим Днем Вашого Народження,
дорогий і найшановніший Олесю Терентійовичу!
Ламає силу зимових чар
Квітнева сила чорнобривська –
І віриться, що наш Гончар
Озветься ще по-гончарівськи.

І вдруге озветься, і втретє, і ще ... і ще! “Утни, батьку, щоб нехотя На весь світ почувли...”¹

Доброго здоров'я Вам, снаги творчої і тілесної!

Навіки зігрітий промінням Вашої Великої Душі –

*Прокопенко
(Гаврило Прокопенко)*

30/ III – 80 р.
м. Дніпропетровськ

* * *

Від Якова Нестеровича Стецюка

2 квітня 1980

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Щойно, як кажуть, “залпом” прочитав Ваш роман і вирішив написати Вам¹. Ви належите до тих письменників, яких читаєш з особливою увагою і навіть, признаюсь, з певною дозою... боязні. А чи не буде він повторювати самого себе? Чи втримається на своєму рівні? Хочу відразу сказати: новим романом Ви не тільки виправдали найвимогливіші надії, Ви написали твір, який стане явищем в нашій літературі.

Розповідь про сучасність з розлогими ретроспекціями в минуле – форма не нова (тільки в останні роки – роман В. Козаченка, якого я так і не міг дочитати, чи “Розгін” П. Загребельного, де сторінки про минуле написані талановито, але дещо сумбурно, розтягнуто), але тільки у Вашому романі і минуле, й сучасне зв'язані у такий міцний сюжетний вузол, що не знайдеш нічого зайвого,

випадкового – все служить для повнішого розкриття задуму, для вичерпної характеристики героїв, серед яких немає лише названих, навіть безіменні (комбайнер, медсестра) – живі опуклі характери. В останні роки критики (але не читачі) захоплюються “розкутістю форми” роману і хвалять твори, написані нібито й талановито, але так, що читати їх важко, нудно, і не кожен читач примусить себе до такої роботи. Ваш роман, насамперед, читабельний, від першої до останньої сторінки тримає читача в напруженні, не відпускає від себе, а це дається далеко не кожному навіть талановитому письменнику.

Вражають точні, філігранні, пругкі фрази, своєрідна ритміка, якої Ви дотримуетесь до останньої фрази; багатство деталей, різке вміння в користуванні мовних особливостей, тут усе на місці – і слова з дитячого лексикону, і фраза, що побутує серед дипломатів, і якесь іншомовне слівце, і уривок з пісні, і оте ненав’язливе, якби тепер сказали... Скільки тут знахідок!

Я в якійсь мірі читач вимогливіший від інших, адже матеріал роману для мене близький: і таке ж дитинство випало на мою долю, і довелося мені побувати в деяких зарубіжних країнах, бачити й переживати те, що бачили й переживали Ваші герої, і, прискіпливо приглядаючись до кожної деталі, я ловив себе на тому, що не можу натрапити на фальш, все життєве, природне, щире. І тільки в двох місцях наткнувся на маленьку неточність (колядують, щедрують і посипають не в один і той же день; насторожує часте вживання в негативному плані “хуторяни” як синонім до слова “куркулі”, масовий вихід на хутори – не столипінські – був на початку 20-х років, і далеко не кожен, хто селився на наділеній владою землі, ставав багатієм).

Зворушливо було читати про спориш. Я згадував, як уже чимало років тому група львів’ян у супроводі С. Завгороднього по дорозі до петриківських майстрів заглянула у Вашу сільську оселю². Була рання весна, на городі темніли грядки, і тільки перед хатою ніжно зеленіла латочка споришу. Помітивши наше зацікавлення, Ваша теща коротко і з якоюсь дивною м’якістю пояснила: “Олесь любить”.

З усіх персонажів мене чи не найбільш вразив образ Мيني Омельяновича, – може, тому, що і я як письменник до таких типів не байдужий (в книжці “Вибух на світанку” (“Правутин”)³ я вивів “брата” Мيني⁴ – запопадливого активіста Савку Калача, за

що один критик – М. Логвиненко – поспішив мене вилаяти: споконвічний бідняк, а змальований в негативному плані). Я переконаний, що через отаких Мин, які рубали з плеча і під виглядом розкуркулення відривали від землі і справжніх її господарів, ми так занедбали наше сільське господарство, що й досі не можемо навести в ньому порядок. Ви пишете про це тонко, не нав'язливо, чим і викликаєте довір'я читачів.

Психологічно тонко й точно змальовані Дударевичі, їх троє – і всі різні, кожного бачиш виразно і ясно.

Можна було б ще багато говорити про особливості роману, але не хочу надто відволікати Вас від роботи своїм листом.

Написали Ви чудову книгу, з чим і вітаю Вас від щирого серця.
Ваш

(Підпис)

02.IV 80

Львів

* * *

Від Анни Яківни Рудзроги

15 квітня 1980

15.IV.1980 г.

Уважаемый Олесь Терентьевич!

С большой радостью я приняла предложение нашего издательства “Лиесма” переводить на латышский язык Вашу “Бригантину”¹. После “Циклона” это будет вторая моя встреча с Вашим творчеством². Правда, в эти дни я с увлечением читаю в “Вітчизні” Ваш новый роман³ и порой ловлю себя на том, что останавливаюсь и думаю – как перевести вот это и вот это... Но это дело будущего, пока что на столе у меня “Бригантина”, только одна беда, и приходится просить Вашу помощь: у меня нет книги, работаю по публикации в “Вітчизні”. Знаю, что не так давно “Бригантина” вышла снова⁴, можно было бы обратиться в “Книгу почтой”, но это долгое дело, да и неизвестно еще, будет ли у них книга. И так я обременяю Вас просьбой выслать мне “Бригантину”. Буду Вам очень благодарна.

С уважением

А. Рудзрога

* * *

Від Сергія Олександровича Баруздіна

21 квітня 1980

21 апреля 1980 г.

Переделкино

Милый мой Олесь!

Так как все-таки мы едем с вами в Словакию?¹ Я, несмотря на мои теперь, увы, костыли (о моих похождениях в Индии Вы, конечно, слышаны?) все-таки еду. Еду с Розой².

Очень бы хотелось повидаться с Вами хоть на словацкой земле!

Я только что вернулся из затянувшейся поездки в Индию.

О сложностях, которые возникли у Вас с переводом романа (бедный Кипнис!) уже знаю³. И все же роман мы ждем, очень ждем! Хочется выдать его на страницах “Д. Н.” [“Дружбы народов”] в этом году!⁴

Поспешайте, ради бога!

На всякий случай, с Первомаем Вас и особо дорогим для нас, стариков, солдатским Днем Победы!

Счастья Вам и благополучия!

Всегда Ваш

(Підпис)

С. Баруздин

* * *

Від Ярослава Олеговича Черногуза

23 квітня 1980

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Мабуть, Ви не здивуєтесь цьому листу, бо таких листів за ті тридцять з лишнім років, відколи було видано “Прапороносці”, прийшло до Вас чимало. І тому, як казав мій улюблений поет Василь Симоненко:

“Я не буду Вам співать пеанів,

І хвальбою лоскотати слух”,

а просто хочу висловити Вам свою глибоку вдячність за прекрасний твір, що на все життя укріпив в мені віру в справедливість, добро, людяність. Тепер я бачу, як мало я раніше любив свою Батьківщину, милу серцю Україну, як мало зберігав їй вірність. Не

судилося мені пережити злигодні та голод воєнних років, але немов із самого початку поміряв шляхи війни із Вашими героями, дихав з ними одним повітрям, тисячі разів спливав кров'ю біля розпечених вогнем дотів, падав і знову підіймався з палкою любов'ю в серці до людей, щоб передати його вогонь іншим народам, як Хома Хаєцький вдихнути в кожного цілющий племінь тієї любові. Ніколи не залишусь байдужим до книг воєнних років, бо всі страждання нашого народу пройшли і крізь моє серце.

Тепер твердо знаю, що мій життєвий шлях ніколи не буде стелитися м'яким килимом мені в ноги. Ні, швидше він буде критий колючими тернями, по яких доведеться ступати босими ногами.

Майже рік я кохаю дівчину, з якою не маю змоги зустрічатися, тому що живе вона в братній Болгарії¹. І хай пройдуть незлічені гони років, хай остаточно збайдужіє світ, все одно я вірю, що шляхи наші з'єднаються, як мали з'єднатися шляхи Юрія Брянського та Шури Ясногорської, бо відтепер я твердо знаю, що “найвища краса – це краса вірності!”.

Не знаю, дорогий Олесю Терентійовичу, як сприймете Ви мій лист. Можливо, з висоти Вашої життєвої мудрості я здамся Вам наївним хлоп'ям, але бескінечно вдячний Вам за те, що Ви збагатили моє життя найблагороднішою істиною – істиною вірності, в якій я завжди залишатимусь таким самим ідеалістом, яким був Юрій Брянський.

З глибокою повагою до Вас

Ярослав Черногуз

* * *

Від Дмитра Лазаровича Демерджі

29 квітня 1980

Добрий день, дорогий Олесь Терентійович!

Прийміть якнайщиріше поздоровлення з святом – Першотравнем і Днем Перемоги! Хай вони принесуть Вам здоров'я, щастя, нові творчі злети у розвитку Вашого могутнього таланту. Досі перебуваю під враженням прекрасної поеми (так, поеми!) “Твоя зоря”, що розкрила нові багатства невичерпної скарбниці української мови, поповнила науку людинознавства знанням нових граней духовного світу радянських людей. Спасибі ж Вам,

дорогий Олесю Терентійовичу, за новий Ваш подвиг! Не втрачаю надію на одержання книги першого видання з автографом автора, щоб поставити її на свою “золоту полицю”, як дорогу пам’ятку-реліквію.

Кілька слів про себе. Пережите за останні два роки підірвало здоров’я. Почуваю себе неважно. Живемо з сином удвох. На травень виїжджаємо в Одесу, до Будинку творчості, щоб хоч трохи відійти від самотності і хатнього “господарювання”. З червня поїду в Край української Еллади¹ (як назвали його вперше Ви). Може, і Вас зустріну десь там протягом літа, ранньої осені – обіцяєте ж давно. Буду щасливий привітати Вас! А поки що: всього-всього Вам доброго!

Ваш

Дмитро Демерджі

29.04.1980

Дніпропетровськ

* * *

Від Олекси Івановича Гуреїва

2 травня 1980

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Вашу книгу з автографом одержав, сердечно дякую за такий цінний пам’ятний подарунок. Довго не наважувався вислати і Вам щось своє. Та ось нарешті наважився. Подумав, може, колись знадобиться Вам моя “Комендантська година”¹ як одне з джерел інформації до великої, невичерпної теми київського підпілля.

З глибокою повагою
завжди Ваш

Олекса Гуреїв

2/IV.1980.

* * *

Від Станіслава-Едварда Бурого

5 травня 1980

Вельмишановний і Дорогий Олесю Терентійовичу!

Гаряче дякую Вам за книжку і побажання – ще один прояв Вашої великодушності та зичливості, яку дуже високо ціную.

Дякую також сердечно за ті чудові і зворушливі пережиття, які принесло мені читання Вашої останньої мудрої і гарної повісті “Твоя зоря”. Я прочитав її у “Вітчизні”, отже, надісланий мені тепер примірник книжкового видання я зустрів як близького і знайомого мені друга. Я понині не можу погодитись з жорстокістю долі і смертю Заболотного, який став мені близьким і дорогим. Як же ж такі люди, як він, збагачують і роз’яснюють наш світ. Такі, як він, і, звичайно, такі, як його Творець.

Цю повість краківське “Літературне видавництво” подало на мою заяву після отримання мною першого номера “Вітчизни” Міністерству культури і мистецтва прийняття її для перекладу. Книгу включено в т.зв. “план мінімум”. Я хотів одразу взятися за її переклад, але був зайнятий перекладом творів, які раніше зобов’язався зробити для видавництв. Для Краківського драматичного театру ім. Ю. Словацького я завершив переклад “Кам’яного господаря” Л. Українки, а для “Літературного видавництва” – три її драми: “Кассандру”, “Адвоката Мартіана” та “Руфіна і Прісціллу”. До цього тому ввійде також згаданий “Кам’яний господар”.

Тепер працюю над перекладом п’єси В. Врублевської “Кафедра”, а після його закінчення візьмуся за переклад “Мальв” Р. Іванчука (також для “Літературного видавництва”). Отже, щойно осінню зможу сісти до Вашої знаменитої повісті. Вельми жалю, що не можу відкласти всього іншого і взятися вже за її переклад, але видавничі плани і договори мають свої невблагані закони.

Ще раз гаряче дякую за стільки незаслужених проявів пам’яті і зичливості. Прошу прийняти слова глибокої шани і вдячності та найкращі вітання для Вас і Вашої Дружини.

(Підпис)

Варшава, 5,05 1980

* * *

Від Анни Яківни Рудзроги

10 травня 1980

Рига 10 мая 1980

Уважаемый Олесь Терентьевич!

Большое Вам спасибо за “Бригантину”¹. И кстати, поделюсь с Вами моей радостью. Через несколько часов отправляюсь в доро-

гу – в Чернигов. В нашем СП мне предложили поехать туда на дни украинской литературы, и я с радостью приняла это предложение. Это будет моя первая встреча с живой Украиной. По книгам я давно знаю её, теперь будет возможность сопоставлять книжные впечатления с действительностью.

А. Рудзрога

* * *

Від Олександра Івановича Ковіньки

19 травня 1980

Вельмишановно-дорогий Олесю Терентійовичу!

Привіт Вам, привіт! Вітаю й теплу просьбу посилаю. Сюжет-постановою ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 17 червня 1979 року, № 353, схвалено: у селі Гоголево Полтавської області спорудити заповідний музей М. В. Гоголя.

Село Гоголево – це колишня назва села Василівки, де в хатині, на краю села, Микола Васильович провів дитинство, складав й склав овіяну чудесно-народним сміхом повість “Сорочинська ярмарка” (флігель цієї хати зберігся).

Усотавши, як ото кажуть, душею й тілом величаво-грандіозну постанову партії і уряду, спочатку взялися обома руками – спорудимо заповідний музей геніальному сатирику Гоголю, на взірець Пушкіно-Михайловське.

Згодом чи перегодом все затихло.

Єдині – це обласне управління культури, музей імені Гоголя у селі Великі Сорочинці (він у новий музей входить на правах відділу) і два ентузіасти: директор нового музею і начальник адміністративно-господарської частини енергійно і невтомно копошаться...

Зібрано чимало експонатів, зв’язаних з іменем Гоголя. З них двадцять охотливо запропонувала племінниця сестри письменника Анни Василівни – С. Н. Данилевська.

На сесії обласної Ради народних депутатів я порушив – чому сіє величаво дороге діло – вшанування великого українця, геніального російського сатирика Миколи Гоголя – затихло?

Голова планової комісії облвиконкому Безверхній Вілен Миколайович мені відповів – ні, не затихло. На спорудження музею ми виділили гроші.

Та й усе.

Шанувальники Вашого іскрометного таланту, тримаючи у серці Вашу чудову й пречудову монографію про велета сміховинно-сатиричної поезії Миколу Гоголя, опубліковану після Вашого повернення з Італії, просили мене звернутися до Вас з проською – допоможіть!¹

Хай засіяє пам'ятно-меморіальна споруда імені велета безсмертного сміху.

Щиро і сердечно до Вас –

Ол. Ковінька

Р. S. Пишу і посилаю з лікарні.

(Підпис)

* * *

Від Ніни Юхимівни Гнатюк

31 травня 1980

Дорогий наставнику і вчителю, шановний майстре Олесю Терентійовичу!

В цей день, коли за вікнами квітують каштани травня, коли починають колоситися хліба понад моїм рідним Дністром, шлю Вам низький уклін, найкращі побажання здоров'я, творчої наснаги, нових злетів Вашого богатирського, людяного таланту.

Ніколи не забуду, як у 1964, 1965 роках Ви виступали перед нами, учасниками республіканських зльотів початкуючих поетів-школярів, як уважно слухали мій вірш “Тривога”, рекомендували почати роботу над рукописом першої збірки, про яку потім тепло відізвався П. Г. Тичина¹. І Ваші добрі слова, і напуття Павла Григоровича стараюся і старатимусь відробити чесно на поетичній ниві. Як знак великої уваги до творчості молодих сприйняла повідомлення про висунення моєї збірки “Посіяла жито” на здобуття республіканської премії ім. М. Островського².

У знак великої вдячності Вам за батьківську турботу про молодих, за все те, що Ви сіяли і сієте зараз у наші душі, висилаю Вам свою нову збірку “Час колосіння”³, яка щойно вийшла у видав-

ництві “Радянський письменник”. Не все в ній довершене, але є тут рядки, народжені великою і святою любов’ю до рідної землі, до людей праці.

Спасибі Вам за Ваші сонячні, глибокодумні твори, за простоту і людяність, за те, що Ви вічно такий молодий, щедрий, гарний. Хай завжди сяє людям Ваша зоря!
З повагою

Ніна Гнатюк

31 травня 1980 р.
м. Вінниця,
вул. Стахурського, 4, кв. 92

* * *

Від Петра Петровича Ротача

1 червня 1980

Полтава, 1 червня 80 р.

Шановний Олесь Терентійович,
надсилаю Вам статтю про І. Л. Чемериса¹, опубліковану в талалаївській районній газеті. Сподіваюсь, що Ви не погніваєтесь на мене за використання в цьому етюді деяких речень із Вашого листа.

В “Трибуні хлібороба” цього року я почав друкувати “Етюди пам’яті”, опубліковано досі “Роменський шлях”, “Клуня”, “Кавалерідзе”, “Могила”, “Смаглявий красень” мав бути п’ятим етюдом, але Іван Прокопович Немченко, редактор і мій давній друг, зняв цю рубрику, слово “етюд” залишилось тільки в тексті.

Я буду радий, якщо почую Ваш відгук про статтю. Напишіть мені кілька слів.

З пошаною і привітом! До речі, в “Літ. Україні” про Чемериса і про мене дещо наплутано. Автор, очевидно, мав на увазі мене, “книголюба, фольклориста й етнографа”, але як Чемерис міг брати у мене книгу про історію Слобідки, коли мені ж на той час було 14–15 років? Іншого П. Ротача у Слобідці не було.

Щиро Ваш

(Підпис)

* * *

Від Сергія Олексійовича Баруздіна

6 червня 1980

6 июня 1980 г.
Перedelкино

Милый Олесь!

Сердечно поздравляю Вас с рецензией на “Твою звезду” в № 6 нашей “ДН” [“Дружбе народов”]!¹ Номер только что вышел.

Ждём рукопись романа!

Будем ставить его, как договаривались, в №№ 10–11².

Получила ли Валентина Даниловна моё письмо?

Всех-всех благ Вам!

Ваш

(Підпис)

* * *

Від Федора Дмитровича Залати

11 червня 1980

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Не маю звички писати письменникам листи про їхні твори, але зараз... З величезною насолодою і хвилюванням з найвищою напругою прочитав Вашу “Твою зорю”. Яка любов до людини, скільки розуму, а степи... господи, та це ж поезія степу! Мене, як закорінілого степовика, це схвилювало надзвичайно. Багато написано про степ, починаючи від Гоголя, Чехова, але ще раз переконався, що для справжнього художника – це невичерпне джерело. Коли б я міг, мав право, то від усіх степовиків сказав би: велике Вам спасибі за цей чудовий твір.

Здоров'я Вам, здоров'я.

Підпис

(Федір Залата)

11 червня 1980.

* * *

Від Василя та Івана Діденків

2 липня 1980

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Я та мій син просимо Вас подарувати нам шеститомник Вашої прози та новий роман “Твоя зоря”.

Вам посилаємо Ваші матеріали, присвячені Шолохову¹. У “Запорізькому перці” розгляньте-но матеріал, присвячений селищу Залізничному (станція Гуляй-Поле, фото).

Василь та Іван Діденки, українські поети

2.VII.1980-го, Київ

* * *

Від Михайла Петровича Стрельбицького

3 липня 1980

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Дякую за добрі побажання. Збирався раніше Вам написати, та все відкладав, пам’ятаючи, що й так у невеселі часи дисертантські був надодливий зі своїми немудрими й немудрящими запитаннями, розпитуваннями.

Річ же у тім, що нині прийшов до теми книжки, яку хотілося б назвати так, як названа стаття у “Вітчизні” № 5¹, додавши підзаголовок: “Роздуми про світове значення творчості Олесея Гончара”. Звичайно, назва може уточнюватися (й навіть без авторської волі, як сталося, приміром, в “ЛУ” [Літературній Україні], коли на місце дещо прямолінійної, але вірної по суті “Роман, який людство запам’ятає” прийшло “Сяйво”...)², суть не в ній, зрештою. Поки що роблю етюди (“Тургеневские девушки Олесея Гончара” подав нині до друку)³, раджуся з видавцями.

З Вами хотів би порадитися насамперед у двох питаннях.

Найперше – про бібліографію зарубіжної критики, присвяченої Вашій творчості, якимось чином “дотичної” до неї. Мабуть же, вона зібрана у Вас доволі повно. Я, звичайно, веду певні розшуки самотужки. Крім того, аж ніяк не збираюся вимірювати масштаби звершеного письменником, світове значення, – отже, значення для світу, – кількістю іншомовних “відгуків”. Його, звісно ж,

визначає масштабність проблематики й рівень художності, риси національно неповторного в поєднанні з вселюдським. Про це й хочеться повести мову. І все ж... і все ж, хіба можна обійтись у такій розмові, скажімо, без визнання Чарльза Сноу, який жалкує, що романи О. Гончара поки що не доступні англійському читачеві? Пам'ятаю, було це в одній із наших літературних газет. Прочитавши, не виписав. Нині змушений перегортати річні підшивки. Знайду, звичайно. “Всесвіт” допомагає знайти деякі іншомовні матеріали. Але чи всі?

А ще ж є, певне, й відгуки, написані авторами, котрі намагаються очорнити прапороносців, слов'янство, розрядку. Не вірять в прогрес?

Розумію, що завдаю Вам зайвого клопоту такими запитаннями. Можливо, порадите, до кого з джерелознавців можна звернутися?

Й друге – “Собор”. Сьогодні, коли Ленінською премією відзначено “Закон вічності” Н. Думбадзе, коли Е. Елігулашвілі, рецензуючи цей твір у “Дружбе народів” (1978 р., № 8), а російська проза і критики за кожної нагоди ставлять питання про глибокі історичні корені духовності, воюють з примітивним, сказати б, шамотинсько-логвиненківським, трактуванням “сучасника” й “сьогодення”, – ще вірогідніше бачиться новаторське значення цього твору, його чільне місце в шерензі сюжетів про боротьбу за собори в душах.

Без аналізу “Собору” не мислю собі цієї моєї книжки. Але ж усвідомлюю, що коли він не потрапив до 6-томника, то крупним планом у монографії теж навряд чи пройде⁴. Й виходить, що, з одного боку, – про людей, які впокорили зброю, – задум неймовірно актуальний, треба спішити. З іншого, – зважаючи, що візьмуться шмат викидати, – поспішати ніби й не варт. Але працювати “на вічність” не в моєму характері. Хотілося б спробувати пробити мур нашої рідної української капловухості. Здатність написати зв'язно, тонко, – в собі почуваю, думав багато. Та все ж хотілося б конкретніше знати: у що воно нині впирається? Які аргументи були проти включення “Собору” до 6-томника?

А може, варто спершу написати про новітню прозу монументального історизму – й уже відтак посилатися на самого себе, виважуючи, розвиваючи думки про одного з її творців?

Дуже хотілося б почути Вашу думку.
Моя адреса до кінця літа й на початку вересня:
281465,
Хмельницька обл.,
Летичівський р-н,
с. Майдан-Вербецький
З повагою і побажанням найскорішого виходу Збірки “З усіх широт” –

М. Стрельбицький

3/VII – 80

* * *

Від Гаврила Никифоровича Прокопенка

15 липня 1980

Вельмишановний Олесею Терентійовичу!

В новому романі Федора Залати “Узлы” (четверта книга тетралогії “На юге”, К., “Радянський письменник”, 1980) на стор. 245 устами автора чи позитивного героя – все одно! – мовлено таке:

“Вот брызжали, да и сейчас еще брызжат насчет Каховской ГЭС, Каховского моря. Местническое брызжание. Конечно, пропали плавни в излучине Днепра, затоплено часть земель, может, и в самом деле были какие-то просчеты, недодуманости в проекте и строительстве водохранилища, но оно необходимо, без него не обойтись: где набрать столько воды, чтобы напоить ею и Крым, и засушливые степи Таврии?”

І це написано одним із “співців” Таврії й надруковано в 1980 році, коли вже більш ніж ясно стало видно всі злочинні “прорачунки” й “недодуманості”.

Жахлива “логіка”: через те, що “море” було конче потрібне, його можна робити абияк (знищити унікальні плавні, затопити родючі священні землі, запаскудити Дніпро – і то ще не все!).

Вибачте, може, про це місце в романі Ф. Залати Ви вже знаєте або не поділяєте мого обурення, але мені дуже хотілось, аби ті “Узлы” не пройшли повз Вашу увагу.

З високою пошаною

Гаврило Прокопенко

15.VII. 1980 р.
м. Дніпропетровськ

* * *

Від Михайла Петровича Стрельбицького*6 серпня 1980*

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Перечитую оце четверту рецензію на роман “Твоя зоря”¹ й переконуюсь, що іще чогось дуже важливого ми, рецензенти, у нім не дійшли, усієї глибини не вичерпали, художню структуру до кінця не “розсекретили”. Очевидячки не вдасться дійти “до самісінької суті” й мені в започаткованій праці. Тим паче, що поки вона помаленьку завершуватиметься, з’являться, очевидно, й збірка – “З усіх широт”, і роман новий – щастя Вам у тому. Маю, отже, писати монографію без “Висновків” – де їх місце логічно зайняв би діалог (розмова, інтерв’ю), початок якого бачиться мені у Вашому листі: про історичну долю, особливості української літератури, роль естетичної думки².

Дуже гарно Ви з’ясовуєте певну запізнілість масштабного осмислення вершинних набутоків нашої класики. Здається ж мені, що й сьогодні є потреба у синтетичній праці, може, навіть есеїстичного, “не наукового” (монографії наші запруджено фактами, соціологією і взагалі тим, що всім відомо) характеру. Звісно, мала б це бути “Твоя зоря” в літературознавстві, може, десь би вони й схопились безпосередньо – от хоч у роздумах про “сентиментальних людей”. Одне слово, була б це книжка, що охоплювала процес бодай від Сковороди до Васильченка, виконана на рівні статей про Гоголя, Довженка, передмови до “Кобзаря”, доповіді на V з’їзді СПУ...

Зрадів газеті “Sloboda” від 19 червня 1980 р. Я саме й мав на увазі матеріали такого плану, про які іноді, крім самого письменника, мало хто знає, бібліотечні ж каталоги не завжди фіксують. Тим часом і в найзвичайнісньких іншомовних матеріалах багато можуть сказати форма подачі, нюанси стилю, етикет і т. ін.

Розумію так, що із романом, який не увійшов до 6-томника, все впирається у “прототипи”... Звичайно, питань “та інших” вже зараз маю ще трохи (прототип, історія написання новели “Пізнє прозріння”; звідки прийшов епізод з бджолами на світлофорі?..), та усвідомлюю їх “читацький” характер...

Творчої Вам снаги!

З повагою –

6/ VIII – 80 р.

М. Стрельбицький

* * *

Від Миколи Григоровича Жулинського*24 серпня 1980*

Дорогий Олесею Терентійовичу,

довго не наважувався на цей лист. Почав у думках писати його тоді, коли читав Ваш роман “Твоя зоря”. Читав в Ірпені, слухав захоплені відгуки Олекси Коломійця та хотілося прочитати і мати свою думку. Зараз, коли вже минуло кілька місяців, коли доброзичливі, скромно кажучи, рецензії з’явилися в газетах і журналах, легко говорити про роман, але тоді, в березні-квітні, я думав, чи можна висловити весь той багатоманітний і не охопений уявою світ роману, який уособлюєте Ви в усіх образах, настроях і думках твору. Довго я в думках добирався до головної його думки, якось прагнучи професійно чи що визначити головне і не певен, що вдалося, бо так і не наважився на рецензію про “Твою зорю”. Лише в дисертації, яку я так нудно, без бажання пишу, зосередився на романі під кутом зору концепції людини. І саме концепції людини в Вашій творчості.

Зараз знову перечитую цю поему людинолюбства, бо республіканське радіо запропонувало виступити в розмові про Ваш роман, яку розпочав Борис Олійник, і підготувати вступне слово про твір для російських слухачів. Ця робота, хоча гріх її називати роботою, мені дуже приємна і я її готую під кутом зору духовності. Хіба концепція духовності не є головною для роману? Так мені здається, принаймні, ця робоча гіпотеза, яку я хочу доводити і переконаний, що саме духовність як міра людського, справді морального, гуманістичного є на сьогодні найголовнішою проблемою. Врешті-решт, уся Ваша творчість зосереджена на прищепленні, вихованні, утвердженні духовності в широкому розумінні цього слова, на образному вираженні думки, що духовний світ людини, її морально-етичний досвід не може обмежуватися життям однієї людини, одного покоління. Його слід поглиблювати історією народу, збагачувати багатовіковим досвідом людства. Досвідом і духовним, і морально-етичним.

Особливо вразили мене описи дитинства. Оце той випадок, ті емоційні стани, коли видається, що все це написано про мене, про моє світопочування, про мої настрої і переживання. Я буквально

захворів прагненням поїхати в своє село, хоча минулого року я там був, і розум мені підказує, що всього того, що жило в душі, в серці під враженням Ваших описів, я там не знайду, але в уяві щоразу з'являються сонячні дні над Стиром, сліпучий мур цвинтаря на горі, сліпучо-білий, бо на Великдень його білили крейдою і цвинтар далеких сіл здавався, наче летить у повітрі з своєю невеличкою капличкою, куди ми ховалися від дощу і сиділи тихо під образами і хоругвами, прислухалися, чи не заворушаться в підвалі-склепі поховані там власники цегельні – багаті поляки, з ранніми черешнями, які ми голими ногами і штанами з “чортової шкіри” вичищали до блиску, з могутніми березами, на яких вовтузилися завжди ворони...

Я оце під враженням Вашого роману почав пригадувати свої, дитячі уроки людяності, краси: як плакав над собачкою Жучкою, якій хтось дав “прожари” (голку чи битого скла змішав до їжі), як берегли ми на могилках пташині гнізда, як випускали назад у стир дрібненьку рибку, як я ділився з Богданом Королишиним черешнями (він приходив на мою черешню з хлібом, я йому дозволяв їсти мої черешні з своїм хлібом, а сам їв свої черешні з його хлібом), як ходив за добрих 35 км за хлібом до Луцька, вистоював довжелезну чергу за однією хлібиною (в одні руки лише одна хлібина!), як мене мати біла за те, що поки дійшов додому з Луцька з'їв сам одну, цілу!, хлібину. Та Бог з ним, з цим моїм дитинством. Я пишу все це лише для того, щоб сказати, яке величезне ідейно-естетичне значення важать для сучасного читача ті уроки духовності, які він повинен був взяти в дитинстві, а якщо сам не взяв, то повинен дати своїм дітям. Адже світосприйняття дитини зберігає в собі щось від жорсткого синкретизму, коли почуття домінують над соціально-недосконалою, несформованою свідомістю. І Ви, на мою думку, не тільки описали антигуманних ідейно-класових експериментів над свідомістю дитини, але й нашими настроями, поезією дитинства наголосили, вірніше, вселили в почуття думку про те, що без накопичення цих первісних, на рівні підсвідомого, інтуїтивного, чуттєвого, пізнань добра і зла, красивого і потворного, любові і зради, істини і лжі, совісті і підлості неможливо накопичити духовні сили для боротьби зі злом в усіх його проявах,

виробити ту моральну вразливість і напругу, яка здатна зреагувати активно на осквернення добра і справедливості.

Цей роман Ваш справляє враження молитовної сповіді людини перед собою, перед своєю совістю за всі свої гріхи і недосконалості, які творилися від недосконалості світу, в якому людині довелося, судилося долею жити і за які їй доведеться страждати в собі і своєю сповіддю застерегти від тих моральних посередностей, які творилися такими людьми, як чесний в своїй вірі вчитель Микола Васильович і тому духовно небезпечний для дітей, і стихійно загрозливий Мина...

Тривожно й те, що ми, наше суспільство, наш народ втратили багатьох Романів-степових, що зникають у безвісті історії ті, засвідчені народною творчістю, переказами, казками, легендами, небилицями моральні перестороги, які з дитинства сформували етику колективного життя, етику поведінки, ставлення до природи. І ця думка прочитується в епізодах і характерах Вашого роману.

Листа я починав, правду кажучи, з наміру сердечно привітати Вас, дорогий Олесею Терентійовичу, з виходом “Письменницьких роздумів”. З великим естетичним смаком оформлена ця книга. Перечитав (в котрий раз!) більшість із Ваших статей, виступів, спогадів, перечитав свою передмову і подумав: не сказав я багато того, що слід було б сказати в вступному слові! Але тоді довелося б переказувати Ваші думки, які висловлені Вами з граничною точністю і гармонійною образністю. Я постійно захоплююся Вашим стилем, увагою до слова, і ця увага пояснюється Вашим внутрішнім, якимось підсвідомим, музикальним чуттям необхідності саме цього – і не іншого! – слова. Коли я писав передмову, то ніяк не міг позбавитися від Ваших виразів, вони бриніли, здавалося, в повітрі я мимоволі їх чув і вони просилися на папір, я намагався відшукати інші, та інші, мов, були якісь холодні, трафаретні. Тому я чи не вперше тоді подумав: яка бідна літературознавча лексика, як нудно, холодно і сухо пишем ми, критики! Тому так неповажно ставляться наші письменники до сьогоденної критики, хоча я особисто вважаю, що зараз з’явилися цікаві молоді критики: Михайло Стрельбицький, Михайло Слабошпицький, Анатолій Скрипник, Вол[одимир] Панченко, Гр[игорій] Штонь...

Дуже радий, що Україна одержала “Письменницькі роздуми”, я їх розглядаю також в контексті тієї концепції духовності, яку Ви з подвижницькою послідовністю обстоюєте і своєю творчістю, і своєю громадською діяльністю. Спасибі за честь бути зі своїми, вихопленими у Вас думками під однією обкладинкою – це покладає на мене, на мою роботу і на моє сумління додаткову відповідальність.

Вибачте, що втомлюю Вас таким довжелезним листом. Мабуть, важко розбирати мій почерк, але якби я почав переписувати, то мимоволі щось би уточнював, а так ... Як думав в цю хвилину, так і писав.

Здоров'я Вам і нових творчих успіхів!

З повагою

Микола Жулинський

24 серпня 1980 р.

* * *

Від Сергія Олексійовича Баруздіна

2 вересня 1980

2 вересня 1980 г.

Переделкино

Милый Олесь!

Признаться, я очень завидую И. А. Сергеевой, у которой есть экземпляр “Твоей звезды” с Вашим автографом.

А у меня, увы, нет!

И у наших нурекчан нет!

Может, пришлѐте и мне и нурекчанам?

К слову, мы с Розой Михайловной [Баруздиной] только что были на родине Вашей, на Полтавщине, и видели, с каким успехом продаѐтся “Твоя звезда” на Сорочинской ярмарке. Путешествие наше было отличным. Ф. Т. Моргун опекал нас по высшему уровню.

Всех-всех благ Вам и Вашему милому дому!

Искренне Ваш

(Підпис)

* * *

Від Миколи Тодосійовича Негоди*8 вересня 1980*8.IX – 1980 р.
м. Черкаси

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Запоєм, не відриваючись, читав “Твою зорю”, як усе, що виходить з-під Вашого пера. Роман і досі звучить мені, як пісня.

І цей, і ще один привід змусив мене звернутися до Вас з оцим листом. Недавно, кілька днів тому, дзвонять мені з обкому й кажуть: “Будь на місці, нікуди не відлучайся й чекай дзвінка – поїдеш у Кам’янку, зустрінеш Олесея Гончара і Степана Олійника. Їдуть до нас з Кіровоградщини. В готелі замовлено для них два номери-люкси. Не знаєш, з якою метою їдуть вони?” – запитують. Нічого не знаю, кажу, а сам радію наступній, такій несподіваній і завжди бажаній зустрічі. Дзвінка в той день ні від кого не дочекався, на другий день пояснили: секретар Кам’янського райкому години три стояв на межі двох областей і не зустрів нікого – чи запізно сповістили з Кіровограда, чи поїхали іншою дорогою. А жаль...

Дуже хоче зустрітися й поговорити з Вами Іван Кіндратович Лутак¹, і є нагода ближчим часом зустрітися. Якщо не будете у від’їзді чи зайняті невідкладними справами, просимо Вас приїхати на літературно-мистецьке свято “Поетичний Жовтень”, що проходить у нас на Черкащині вп’яте під девізом “В сім’ї вольній, новій...” – з 6 по 11 жовтня². Ми Вас не завантажимо виступами – попросимо сказати слово на відкритті свята в театрі у Черкасах і на заключному вечорі у Звенигородці. Ну, можливо, ще зустрінетеся зі студентами педінституту, побуваєте на Мліївській дослідній станції садівництва, що відзначає в ці дні своє 60-ліття і 125-ліття від дня народження Л. П. Симиренка³. Приїхали сюди мати Юрія Гагаріна зі старшим сином, космонавт В. П. Ляхов – у мліївців давня дружба з космонавтами: вони посадили сади в місті Гагаріному і Зоряному містечку, виростили новий сорт яблука “Ровесник Гагаріна”. Одне слово, дуже просимо Вас, Олесю Терентійовичу: приїздіть. Є потреба поговорити про долю нашого Шевченкового свята в майбутньому⁴, є розходження в поглядах на це свято, і потрібна підтримка.

Повідомте, будь ласка, чи є можливість приїхати до нас у жовтні.

З привітом і щирою приязню

Микола Негода

257000, м. Черкаси,
вул. Шевченка, 205
Відділення СПУ

* * *

Від Миколи Григоровича Коваленка

23 вересня 1980

Будь ласка, вибачайте, що звертаюсь прямо до Вас. Я довго думав, чи писати Вам, чи в газету, щоб ідея, про яку хочу Вам розповісти, одержала підтримку. Суть ідеї ось у чому.

Збудувати в місті Феодосія пам'ятник нашим попередникам, які були продані на “Майдані сліз” у Кафі в рабство, на галери чи каторги. Я впевнений, що за такий пам'ятник проголосувало б майже все населення України. Для цього, мабуть, найкраще було б тільки об'явити в пресі. Чи будуть це добровільні внески на рахунок у банку, чи лотерея, чи щось подібне. Перекоаний, що ідея пам'ятника чи меморіалу надихне українських скульпторів, і буде створено такий мистецький витвір, який стане гордістю не тільки Феодосії, а й усїєї України.

Перекоаний, що кошти на створення меморіалу прийдуть і з Канади, США і інших країн, де живуть наші земляки і їх нащадки.

Думаю, що цілком у Ваших силах дати цій ідеї розголос в пресі. Розумію також, які тяжкі перепони можуть стати на заваді... Чому, мов, пам'ятник жертвам загарбництва кримчаків, а не героям визволення Криму в 1944 році чи героям Перекопу? Звичайно, такі пам'ятники теж треба створювати, хто ж може бути проти таких пам'ятників, як меморіал у Волгограді чи Хатині? І крові, і сліз пролито море. І все ж... Пам'ятник на місці “Майдану сліз” знайшов би також всенародну підтримку. А вже Ви і Ваші колеги-письменники і журналісти – знайшли б такі доводи на користь меморіалу в Феодосії, які могли б переконати противників цієї ідеї. Потрібен розголос ідеї, і Ви переконаєтесь, яка буде підтримка.

Я міг би привести тут свої доводи, та, мабуть, Ви їх знайдете ще більше. Додам лише, що такий меморіал, мабуть, остудив би

деякі голови тих, хто в ближніх і дальніх краях печеться про повернення кримських татар у Крим.

Хай цей пам'ятник буде не лише пам'ятником жертвам, а й героям, які протистояли кримчакам на протязі декількох століть і перепинали шлях загарбникам не тільки на Україну, а й на Росію, Польщу, Литву.

Цю ідею виношую давно, а недавні святкування на Куликовому полі підштовхнули мене, і я осмілюся Вам написати. Маю надію на Вашу підтримку ділом.

З пошаною – М. Коваленко

23/IX – 80 р.

Р. S. Як і Ви, я закінчив Дніпропетровський університет у 1959 році. За професією геолог. Працюю доцентом кафедри геології ДДУ.

Моя адреса: 320005, Дніпропетровськ-5,
вул. Кірова, 7, кв. 15

Коваленко Микола Григорович

* * *

Від Віктора Олексійовича Погрібного

25 вересня 1980

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Надсилаю розповідь про Ваше перебування на Кіровоградщині¹, зустріч з олександрійцями й кіровоградцями. Її попросила також “Літературна Україна”². Але там вона буде надрукована, можливо, в меншому обсязі. Хоч і тут довелося скорочувати рядків півтора. Бо ж треба було “втиснутись” у чотири колонки. Шкода окремих місць, особливо – про Худякову. Можливо, його збереже “ЛУ”.

Виконав і замовлення “Радянської України”.

Буду радий, якщо не допустився в цій розповіді якогось великого недоліку.

Низький поклін Вам від кіровоградців, які згадують про Ваш приїзд як про свято.

В. Погрібний

25.09.1980 р.

Кіровоград

* * *

Від Ладі Костянтинівни Федоровської

1 жовтня 1980

Шановний Олесь Терентійович!

Ще десь у травні надіслала рецензію на Ваш роман в “Литературное обозрение”, вони щось довго не обзивалися, а оце надійшла телеграма, що матеріал, “несмотря на юбилей Блока, идет в 10–11 номере”¹. Мабуть, треба розуміти в 10-й або 11-й... Мені було б приємно, аби цей журнал потрапив Вам на очі. А доки надсилаю наш “Ленінський прапор” із невеличким уривком рецензії у перекладі українською мовою². А також другий примірник – на той випадок, якщо редакція “Лит. обозр.” надто активно втручатиметься в текст (не завжди легко погодитися із цими “втручаннями”, буває, доводиться й вибачатися перед письменниками). Але цього разу, сподіваюся, такого не буде.

З повагою і теплом –

Л. Федоровська

01.X – 80 р.

* * *

Від Остапа Степановича Черемшинського

16 жовтня 1980

Шановний Олесю Терентійовичу!

Сердечно вдячний Вам за щирі слова присвяти на романі “Твоя зоря” для нашого музею Володимира Гнатюка¹ та братам-комсомольцям Зіновію і Михайлу Торконякам. Про широку популярність Вашого нового твору засвідчує те, що у книгарнях уже нема. Лише на мою просьбу залишили декілька примірників для найактивніших членів нашого клубу книголюбів “Прометей” при оселі вченого.

Дуже прошу Вас не гніватися на мене, що забираю у Вас дорогий час! Будь ласка, підпишіть цих кілька книжок для моєї сестри Романи², колгоспникам Михайлу Олексійовичу Торконяку, інженеру-механіку Петру Дмитровичу Остап’юку, Зіновію Федоровичу Бойку.

Прийміть щирі побажання від усіх членів нашого клубу!

Сердечно бажаю Вам міцного здоров'я та творчого натхнення у праці над новими творами!

З глибокою повагою щиро Ваш

Остан Черемшинський

16.10.1980 р.

с. Велеснів

* * *

Від Віктора Олексійовича Погрібного

23 жовтня 1980

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Велике, щире спасибі Вам за “Твою зорю”. Повірте, що то був один із найщасливіших днів у моєму житті.

Пробачте за зізнання, але все ж хочу сказати: Ви завжди для мене були більшим, ніж видатний письменник. З тих пір, як підписалися під словами на книзі Вашій, яку я протягнув Вам для автографу, колись давно, у Дніпропетровську, на нараді молодих літераторів. – “Треба мати глибокий розум і добре серце” (щоб писати). Ті слова сказані були тихо і просто. Вони залишилися на завжди. І не тільки це. За що люблять – не пояснюють.

Надсилаю Вам фото, яке Вас зацікавило. Був у Києві, хотів просто занести, але телефон не відповідав. Певне, це зробить і наш редактор¹. То нічого. Фото дуже симпатичне.

Був би щасливий, або Ви на одному з них зробили автограф.

Щасливого Вам!

23. X.80 р.

(Підпис)

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

27–30 жовтня 1980

27.10.80

Добрий день, дорогий Олесю Терентійовичу.

З газет бачу, що у Вас нема часу засиджуватися на місці, отож небагато його і для роботи. У мене все гаразд, трохи читаю. Почав було збирати сякі-такі віршики докупи, а потім слухна думка – а

кому воно потрібне? – і не маючи що їй протиставити – охолов. У цій справі потрібне мені певне заохочення, та чекати його нізвідкіль. А все ж таки до нового року цю справу треба закінчити, бо там уже час буде сідати за остаточне прочитання 33-аркушного “Корабля блазнів”, авторка якого з місяць тому відійшла, як кажуть англійці, “до більшості” (буквально: приєдналась до більшості) на 90-му році життя¹.

Минулого року Ви заохотили мене, то я Вам писав частіше, а цього року здалось мені, що не все з тих моїх писань Ви схвалюєте, то тепер я переважно з тими роздумуваннями накинувся на Бориса [Олійника].

Сподіваюсь, що фотокартки дістались до Вас. Статтю Борисову про роман помістили аж у 9-му номері “Ком. України”², я вже думав, що знову хтось щось наплутав, бо з Борисових оповідей я її чекав у кожному номері, починаючи від шостого, в “Літ[ературній] Україні” дуже цікава дискусія про підручник і програму з укр. літ. в старших класах³. Донька моя написала, що у них у 9-му класі єдине, що з програми прочитав весь клас, це “Кайдашеву сім’ю”, а її до програми не включили. Сама вона прочитала увесь рекомендований список і перевагу теж віддала “Кайдашевій сім’ї” і жалкує, що її не вивчатимуть. Здається мені, що, мабуть, головне слово проти “Кайдашевої сім’ї” було сказане Павлом Архиповичем [Загребельним] на останньому письменницькому з’їзді, коли Ви в Італії вшановували Гоголя⁴.

Цікаво, і смішно, і гірко: в обох “дискусія” – і про викладання літератури в школі, і про поезію – не порушується головних причин негативних явищ – і не буде порушено через форс-мажорні обставини – який же сенс тоді у “дискусіях”? Якийсь усе ж таки є.

З 30.X.80. читаю “Автопортрет з уяви” Яворівського – автор талановитий і справжній, це засвідчують також і фрагменти з твору про Кортеліси, і інтерв’ю в “Лит[ературной] газеті”, а попередніх його речей я не читав, бо з тону критики вважав, що перехвалюють, та й під рукою нічого не було.

Олесю Терентійовичу, мабуть, я перед Вами з моїх листів постаю, як один мій знайомий в розмовах зі мною – весь час і ние, і ние – і там йому не вродило, і тут обділили – чи не того Ви й починаєте “душеспасенні” розмови про “подачу документів”? А в листах до Дмитра Павличка я й зовсім пушкінська “старуха” біля

ночв, що розсохлися. Натомісць в писаннях до Бориса чи до Карабіца – невиліковний дотепник і оптиміст – просто причепиться якийсь тон і вже ідеш за ним, як за поводитирем.

Насправді ж не тільки для крилатого слівця, а й для полегшення собі існування хочу якнайповніше наслідувати Грицька Сковороду, щоб мати побільше підстав для твердження, що світ мене ловив, але не спіймав – під цим кутом зору багато що видається саме тією пасткою суєти і марнослав'я, якою світ хоче спіймати. Інакше кажучи, здається мені, що і в наш час, як і за Сковороди, важко знайти людську душу, щоб вона не була окупована “гварнизонамъ из несколькихъ эскадроновъ бѣсовскихъ”. Але, коли у 18-му сторіччі смішним було служіння “гварнизонам” людських слабостей, то зараз на те служіння і хвилини не варто марнувати. Для мене ж ніщо не може значити більше слів, сказаних Вами при нашій останній зустрічі, що справжніх друзів небагато, та багато їх і не треба, і бути не може. Отож вважаю, що Сковорода орієнтує нас на посвяту життя справі і на ухиляння від усього побічного, від тієї діяльної марноти, що розкрадає час. Все це виразниться вочевидь десь біля сорока і допомагає зосередженню і внутрішній врівноваженості, коли починаєш вважати: не біда, а щастя твоє, що не досяг багато чого з того, чого праглося в рожевих мареннях юних літ.

Отож ні за чим не шкодую, лише за книжками непрочитаними, та за селами невідвіданими, та за тим ще, що могли б зустрічі з друзями і частіше траплятися.

До побачення. Вітайте від нас усіх Валентину Данилівну. Вас вітаємо ще з однією премією, з Жовтневими святами, бажаємо щастя, здоров'я, успіхів.

Ваш *В. Батюк*

* * *

Від Василя Васильовича Фащенко

2 листопада 1980

Дорогий Олесь Терентійович!

Вітаю Вас з днем Революції, що сколихнула світ! Нехай Вам і Вашій родині буде здоров'я і щастя!

Вдячний за роман, за добрі слова про мою статтю у “Вітчизні”¹. Дивуюсь: коли Ви встигаєте читати? Та ще критику! І ще глибше шаную Ваш талант, який невпинно плекає культуру рідного народу.

Будьте на силі терпіти нашу любов і повагу.

Гадав, що побачу Вас у Москві, на пленумі, та дорога Ваша пролягла на Софію².

Ще раз – спасибі

2.XI.80 р.

Ваш В. Фащенко

* * *

Від Віталія Коваля

3 листопада 1980

3.11.1980 р.

Мої роздуми після звітно-виборних партійних зборів, на яких мені не вдалося виступити, бо я тільки референт, а референт, як писав один романіст, – не людина...

Боже! Які ми черстві і неуважні буваємо! Засліплені собою і рабськими почуттями ідолопоклонства перед вищестоящими. Засліплені настільки, що нікого більше не помічаємо, крім себе...

Крім тих людей, які були рясно названі у списку і неперемінливо були допущені ж до трибуни, ніби та трибуна жодного разу без них не може обійтися, ми наче на гвинтиків дивимося на тих, хто просто працює, ніяк не можемо, хоч і намагаємося, вийти поза межі магічного кола усталених, застиглих реєстрів “перевіраних” імен... Як знак протесту, мабуть, на зборах і прозвучали ніким не спростовані спроби ошельмувати когось з тих, хто справді працює. Гангстерському шельмуванню був підданий навіть Павличко, що являє славу нашої поезії перед цілим світом.

Які ми неуважні до члена нашої Спілки Валентини Єрмолової, що її повісті “В грозу на качелях” і “Мужские прогулки” уже давно надруковані в “Нашем современнике”, високо оцінені газетою “Правдою” (а свого часу забраковані нашою “Радугою”). Ці повісті уже вийшли окремими книгами і в Болгарії, і в Чехословаччині, і в Польщі. Тільки ми у себе вдома не помічаємо їх, тільки

ми не поспішаємо видати їм себе або ж сказати бодай слово, якщо не в газеті, то хоч би з трибуни.

Ми радо привітали на зборах Олеся Лупія, що його повість про БАМ днями була несподівано відзначена на Всесоюзному конкурсі ім. М. Островського...

А чому ж ми не привітали на зборах Євгена Руднева, теж відзначеного на цьому конкурсі? Чи не тому, що перед цим дружно завалили на Президії його прийом до Спілки? Опікувався ним і рекомендував до Спілки Віталій Закруткін. Ми видали вже дві його книжки, а молодий автор написав ще й третю... Подався з нею до "Радуги". Якась Зуєва сказала – "не підходить". Забракували його "без суда і слідства" (тобто навіть без рецензування) і в "Радянському письменнику". Залишилось йому забракований рукопис в Москву надіслати, де, попри наше "не походить", рукопис дістав премію Спілки письменників СРСР і ЦК ВЛКСМ. То, може, хоча б привітати – коли не підходить...

Спасибі, моя робота референта теж була відзначена у доповіді нарівні з роботою мого прекрасного товариша-водія спілчанського рафіка, але мені здається, що я ще трохи працюю і як критик, тому дозволю собі признатись перед всіма, що я прочитав, крім уже згадуваних, ще й прозовий рукопис свого товариша Павла Щегельського. І написав для "Радянського письменника" прекрасну рецензію. Можна мені не довіряти, бо, кажуть, що я занадто добрий. Хтось там, кажуть, навіть стусанів одержав, що дозволив саме мені оцінювати рукопис Щегельського. А чому я можу рекомендувати Павла Щегельського в партію і не маю права прорецензувати його рукопис? В житті Щегельському ведеться не дуже легко. Це навіть зовні видно.

Не легше йому ведеться і в літературі. Перша його збірка вийшла в сімдесят третьому році. Відразу ж він подав до видавництва і другу. А другу Мирослава Лещенко маринувала аж сім років. Тим часом Павло написав третю, яка лежить у видавництві. Написав повість "Зустрічаємось на Хрещатику", яку з дивною легкістю відкинув журнал "Дніпро", яку не відкинуло видавництво "Молодь", але засунуло її в таку далеку плано-перспективу, що автор змушений був забрати її, бо поки йшли всі розгляди довгі, непоспішливі, написав ще одну велику повість. "Зустрічаємось на Хрещатику" він прилаштував у комсомольській обласній газеті

“Молода гвардія”. Газета надрукувала з незначними скороченнями – всі її п’ять аркушів. А в другій повісті – п’ятнадцять! Поки будемо розглядати їх – він закінчить ще й третю...

Погодьмось, що молодому авторові, кандидатові в члени партії, і зараз не легше, ніж тоді, коли він, працюючи шляховим робітником на будівництві, пошкодив хребет і кілька років лежав зовсім нерухомо. І тоді він писав вірші. Але тоді йому на допомогу прийшли Олександр Твардовський і Юрій Никифорович Єльченко. Вони не менш зайняті люди були, ніж працівники журналу “Дніпро”, але не відклали допомогу не молодому, а навіть юному поету в плано-перспективу. Лист від Твардовського з розглядом поетичних спроб Павла Щегельського прийшов на шостий день. І не тільки лист, а й практична допомога в лікуванні з боку секретаря ЦК комсомолу Ю. Н. Єльченка. Вони допомогли Павлові не тільки піднятися на ноги, а й вступити до університету, куди з такими хворобами категорично не приймали. Юрій Никифорович пам’ятає, коли цей хлопець піднявся на ноги і прийшов до нього. Він прочитав і його збілочку. Олександр Трифонович Твардовський теж не забув про свого підопічного і писав йому, і цікавився.

Ось де треба нам вчитися уваги, доброти, чуйності, людського милосердя – в маститого поета і до краю зайнятого партійного працівника! А не звинувачувати в доброті нещасного критика чи затурканого референта.

Багато хто, мабуть, пам’ятає, які хмари насунулися над головою молодого Олеса Гончара, коли він у 1946 році надрукував “Модри Камень”¹. Виручав його тоді з біди наш геніальний Павло Тичина. А потім мудро й тепло допомагав. Всі знають і те, що в останні роки життя Павла Григоровича на його столі лежала Гончарева “Тронка”² – роман, відзначений Ленінською премією, – з багатьма помітками і написами. Воістину священний знак справжньої людської уваги, небайдужості, доброти. Ми ж умудрилися той знак загубити, відкриваючи музей. І тільки завдяки настирливим пошукам днями оце вдалося знайти його.

То ж чи не губимо ми за великими справами, метушнею, неувагою один до одного чогось такого в собі, без чого людина не може жити?

Віталій Коваль

03.11.1980 р.

* * *

Від Сергія Олексійовича Баруздіна

10 листопада 1980

10 ноября 1980 г

Переделкино

Милый Олесь!

Сегодня вышел в свет № 11 нашей “ДН” [“Дружбы народов”] с началом Вашей “Твоей звезды”¹. От всей души поздравляю Вас и еще раз благодарю за отличный роман!

И за Ваше возвращение на ниву “ДН”!

Всех-всех благ Вам!

И – еще раз очень прошу! – пришлите мне, пожалуйста, экземпляр “Твоей звезды” на украинском с автографом для нашего Нурека (“Интернациональной библиотеке «ДН» в славном Нуреке от старого дружинца...” и т. д.).

Скоро мы по традиции едем в Нурек хорошей и большой бригадой и мне очень хочется вручить Вашу книгу нурекчанам, которые давно любят Вас да и еще многие из них читают по-украински.

Не лишайте, ради бога, меня такого удовольствия!

Нежный поклон Вам и Вашему дому от меня и от Р[озы] М[ихайловны] [Баруздиной]!

Всегда Ваш

(Підпис)

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

16 листопада 1980

16.11.80 року

Добрый день, дорогой Олесь Терентійовичу!!!

Величезне Вам спасибі за книжку, видання прекрасне, співанки на 230 сторінці чудові¹. До речі, і сам твір теж на високому рівні, та про це мова вже була раніше.

Який час відбився на тих осінніх фотокартках, що я їх надіслав? 1973 рік, берег Гудзона, маєтки президента Рузвельта і мільярдера Вандербілда, це було чи не востаннє в житті, що я нікуди

не поспішав, власне, Ви навіяли такий настрій, а за кермом був Михайло Васильович Ткаченко.

Підрахував я по обкладинці, там перераховано всі Ваші романи: від “Прапорonosців” до “Твоєї зорі” включно виходить дев’ять, цим нічого не хочу сказати, але ж цифра 10 чомусь вважається круглою (не читав я ще “Перекоп” – так що у читача ще менш кругла цифра, ніж у Вас).

Одночасно з Вашим листом і книгою отримав лист від Бориса [Олійника], він пише, що був у видавництві і що 18-го листопада (після чергового вояжа) навідається туди, щоб поцікавитися тиражем². Бо оголошений тираж (8 тис. примірників) мені здається недостатнім, особливо на фоні 130-тисячного накладу, яким вийде 4-томник всесвітньо невідомого Павла Усенка, проти якого я нічого не маю, певна річ. Але ж Тагор – один з небагатьох, кого вивчають у школі по програмі всесвітньої літератури (вірніше, з ім’ям якого знайомлять) – так чому б не видати його поезії тиражем, доступним для шкільних бібліотек, якщо вже не для школярів? Після Борисового втручання я не вельми переживав за технічне проходження рукопису, мене, безперечно, цікавить, як він сприймається “третьою стороною” – тобто не мною і не Борисом. І поки що на це питання у мене відповіді ще немає, але ж “терпи козак”, згодом і це питання проясниться, та ще й вичерпно.

4 жовтня розпочався 3-ій рік мого перебування в Женеві – протягом цього року треба ще раз переглянути від початку до кінця і звірити з оригіналом увесь текст “Корабля блазнів”, підготувати до подання збірку своїх поезій і все – після цього і паралельно з цим прочитати по півдесятка книжок по-польськи і по-французьки і, може, якщо буде згода “Веселки”, підготувати невелику збірку Тагорових поезій для дітей; тобто на третьому році програма, яку я мав перед собою, вирушаючи сюди, буде закінчена. Правда, були ще плани стосовно спадщини Драгоманова, але ж наші спеціалісти не можуть мене толком зорієнтувати – чого саме бракує, що саме слід розшукувати, а так моя драгоманівська діяльність, при пильному розгляді, виявляється конструюванням велосипеда. Ще є цікава авантюра – спробувати знайти портрет Горького, роботи Маневича, та можна було б оце й досі розшукувати і нічого не знайти, і нічого не зробити, а може, й займуся ще колись і портретом. Це тільки на сторінці рясно, відчуваю себе “як вітер,

вільний і розкутий”, навіть написав з десяток віршів, які самому авторові подобаються, а фахівцям він показувати їх не поспішає, щоб не псувати собі настрої.

До побачення. Велике вітання Валентині Данилівні. Завжди з приємністю згадуємо всі наші зустрічі. З найкращими побажаннями

Ваші

Батьоки

* * *

Від Івана Васильовича Зуба

21 листопада 1980

21 листопада 1980

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Звертаємося до Вас з проханням виступити на сторінках “Радянського літературознавства”, в лютневому номері, зі своїм словом до XXVI з’їзду КПРС. Це може бути велика обсягом стаття, але будемо вдячні і за менший обсягом виступ, скажімо, на 3–4 стор. ... Бажано отримати до 12–15 грудня ц.р.

Тепер дозвольте торкнутися іншої, сказати б, ділової теми.

При цій добрій нагоді хочу висловити чуття вдячності за поданий читачам роман “Твоя зоря”.

Роман читається з незвичайним інтересом і викликає гордість за нашу “велику” прозу, за наше радянське письменство, яке сьогодні ставить проблеми виняткової ваги на ґрунті міжнародного життя, наголошуючи на їх глобальному значенні. Знайомлячись з Вашим новим твором, уявно бачиш мости між континентами і мости, що поєднують сучасне, минуле і прийдешнє. Які ж яскраві художні свідчення подає Ваш епос на користь тих істин, що все в нинішньому неспокійному світі якнайміцнішими вузлами пов’язане, що наші співвітчизники постають перед людством провісниками добра, щастя, уособленням справедливості і народної невмирущості, що, зрештою, краса і геній народної вмілості та мудрості зберігаються, живуть і квітнуть новим квітом (неодмінно мають

примножуватися та збагачуватися) в ділах і духовних набутках нових поколінь.

Такого роману, як “Твоя зоря”, не було в нашій літературі. Тепер, осягаючи його, розумієш: він був потрібен, він мав з’явитися.

Вибачайте, що не стримався й написав ці кілька слів. Просто хотілося сказати про чуття вдячності, яке раз по раз озивається в серці, коли читаєш Ваш новий твір.

З повагою

Ів. Зуб (перший заст. головного редактора)

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

Грудень 1980

Добра Вам і щастя, надійного здоров’я і всього-всього прекрасного, дорогий Олесю Терентійовичу!

Нехай Новий дарує благодать!

Щиро Ваш

(Підпис)

Ужгород, XII / 80 р.

* * *

Від Миколи Платоновича Бажана та його дружини

17 грудня 1980

Дорогі друзі – Валентино Данилівно, Олесю Терентійовичу і
весь Ваш славний роде!

Сієм, сієм, посіваєм, з Новим Роком Вас вітаєм! Врожаю Вам,
доброго врожаю світлих великих дум, прекрасних книг, здоров’я,
радості, душевного миру!

Глибоко шануємо і любимо Вас.

Ваші Ніна та Микола Бажан

* * *

Від Дмитра Григоровича Гринька*18 грудня 1980*

Дорогий Олесь Терентійович!

Мені, хворому, полоненому роєм думок, заманулося написати Вам ці кілька рядків, навіяних враженням від прочитання роману “Твоя зоря”, твору масштабного, епічного, глибоко народного і національного. Написано його і відтворено контрастно, з енергійною художньою одвертістю, новими для Вас словами і мовою. Відтворений клубок людських взаємин, ніби висвітлюється могутнім прожектором, і від того сліпучіше вирізняється добро і зло.

Ви взяли не тільки найтиповіші постаті, які існували в українському селі, але й простежуєте всі суворі вузлові та вирішальні моменти і зміни, які відбувалися з ними в ході побудови соціалізму. Звідси природна багатоплановість діянь, часті екскурси, композиційне ускладнення.

Читав і відчував, як захлинала мене хвиля особистого, пережитого. Мимоволі почав згадувати свою юність, долю своїх сусідів, схожу з біографією декого з Ваших героїв. Запамятав ті роки, не запам'ятати не міг. Не посоромлюсь зізнатись, дещо викликало сльози. Тим паче, що вільний, природний плін оповіді часом зупиняється, щоб із загального потоку підкреслити особливе значення певного моменту.

Така вже сила справжнього мистецького слова. Воно одразу породжує в душі твоїй зіставлення, збуджує спогади, ятрить серце, навертає від книжки у священний світ власної пам'яті.

Прочитав і відчув злютованість з іншим, зрілішим і мудрішим баченням світу та подій, і власне бачення стає набагато зрілішим і масштабнішим.

Про зміст і пафос Вашого роману критики вже сказали своє слово. Я ж хотів тільки сказати, що сторінки його примушують замислитись, осмислити існування кожної справжньої людини, закликає жити по-людському, щоб ніяке випробування – ні добром, ні злом, ні щастям, ні нещастям – не вбило у кожному із нас ЛЮДИНУ.

Сповнений очікування і сподівань на нову зустріч з Вами. Чекаю цієї зустрічі з надією і впевненістю.

З найщирішою повагою

Дмитро Гринько

18. XII.80.

* * *

Від Сергія Олексійовича Баруздіна

23 грудня 1980

23 декабря 1980 г.

Переделкино

Милый мой Олесь!

Книгу Вашу для Нурека получил – спасибо, но вот вторым своим письмом Вы, право, задали мне задачу.

Никаких статей для “Литературной Украины” я не писал и не собираюсь писать. Из моих последних сочинений такого рода было одно в “Известиях” за 17 декабря¹. Там я Вас называл.

Или украинские товарищи уже сочиняют статьи за меня? Может, и гонорар тогда подошлют?

Это какая-то фантазмагория!

Я лишь вчера вернулся из Таджикистана. Был там и в Нуреке, и в Рогуне. К слову, нас там здорово потрясло в ночь на 17-ое. Только в Душанбе разрушено 570 домов.

Получили ли Вы № 12 “ДН” [“Дружбы народов”]?²

Он вышел давно.

Отклики на роман отличные. Слышал их, в частности, в Душанбе, в Нуреке, в Рогуне.

Всех-всех благ Вам!

Мы с Розой [Баруздиной] сердечно поздравляем Вас и Ваш дом с наступающим Новым, 1981-м! Счастья вам всем и благополучия!

Не забывайте нас!

Всегда Ваш

(Підпис)

* * *

Від Леоніда Миколайовича Коваленка

28 грудня 1980

Новорічна ораторія
в 2-х стильових ключах

Летить замріяна планета
Назустріч болям і світанням –
Крізь серце мужнього поета
І Гончарівське осявання.
І світ приймає на “ура”
Всі книги Гончара!
Стоїть вже слово на сторожі,
Вже впав під ноги стяг арійський.
І тиск, і натиск переможе
Курінь могутній гончарівський!
Бажаєм щастя і добра
Родині Гончара!
Від імені і за дорученням літературно-медичної квартири
№ 64

Л. Коваленко

28 грудня 1980 р.

* * *

1981

Від Віктора Федоровича Коржа

1981

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Так швидко промайнули дні письменницького з'їзду, і то таки було свято, попри буденне розгоміння, свято, бо ж була можливість побачитись і зустрітись з людьми дорогими, справжніми, світлими. Ваша присутність на з'їзді, Олесю Терентійовичу, Ваш погляд, хоч і звіддалений відстанню президії, зичили нам отієї енергії таємничої, яку нічим не зміряти, не обчислити. Нині переді мною Ваш портрет, що в журналі "Україна" друкований (я так і не наважився підійти за автографом) – він, певне, того періоду, коли створювався фільм, перегляд якого був у нас. На обговоренні (якщо можна назвати ті кілька виступів вдячності режисерові, автору фільму Р. Сергієнку, після перегляду – обговоренням) я говорив про ту енергію, яку випромінює Ваше обличчя. Забув лише йому сказати, що дуже хотів би, щоб звучала у фільмі час від часу (може, й наскрізною мелодією) пісня з Вашого фільму "Абітурієнтка"¹ на слова А. Малишка – "ота стежина в нашім краї одним-одна коло воріт... Де ти, моя стежина?..." – я зачудований цією піснею, думаю, вона б звучала у фільмі ніжно і велично... Чи якась народна пісня...

Згадую нині те хвилювання, з яким я підійшов до Вас на з'їзді, аналізую сказані Вам слова вдячності за дарунок – "Твою зорю" – і злий на себе неймовірно, бо сказав я "дякую за книжечку". Ось тепер міркую, чому я сказав з таким суфіксом. Адже можна було сказати велично – за книгу. "Книжку" я взагалі не міг сказати, бо чується в цьому слові якась казенщина, байдужість до того дива, котрим є насправді книга. Але у мене вихопилось – книжечку... То тепер караюсь: суфікс має присмак і зменшувальності, а у мене більш, ніж досить, у душі ніжності, пестливості до книги... Це,

приміром, як можна сказати “донька”, а можна і “донечка”. Якщо Ви сприйняли моє слово саме з таким емоційним відтінком, то тоді тягар з душі поволі щезне... Спасибі Сергію Олексійовичу [Завгородньому], що звелів мені підійти до Вас, бо я, може, так і не наважився б це зробити. Не знаю, чому з літами, коли я все більш усвідомлюю Ваше значення для нашої культури, історії нашої, захоплює мене почуття дивної ніяковості, котру, звісно, слід було відчувати значно раніше: я нині все частіше згадую, як міг з майже хлоп'ячою безтурботністю і прямолінійністю підходити до Вас, навіть вірші в обласній газеті показувати (це було, Ви, може, цього й не пам'ятаєте...). Ось така якась дивовижна психотерапія відбувається, чи не знаю, як це й назвати...

Засмутився я словами Сергія Олексійовича, котрий сказав, що Ви скаржились на здоров'я, котре поволі, як повільно, спливає. Власне, і листа Вам пишу для того, щоб розповісти про одного чудового лікаря, який здався мені справжнім чарівником. У минулому році я відпочивав з дружиною і донькою в Піцунді і познайомився з надзвичайним чоловіком. Це – Георгій Георгійович Кузнецов. Професор східної медицини. Все життя він був далеко від Батьківщини, в Китаї. Його фах, не знаю як це вірно звучить українською мовою, – іглорефлексотерапія. Людина майже легендарна. Син княгині Вяземської і полковника царської армії, жив і виховувався при дворі отамана Семенова, емігрував до Китаю (тобто – його батьки), порвав з білогвардійщиною, допомагав партизанам, має більше десятка знамен з ієрогліфами на його честь (це в Китаї найвища, виявляється, нагорода), знав – і розмовляв із ним – “великого кормчого”, Чжоу Еньлая, зустрічався з Зорге (але він сам не був розвідником), в часи культурної революції сидів в одному таборі перевиховання з Ден Сяопіном, додому прибув з наручниками, які відімкнули наші вже прикордонники. Практикував лікування ігловолокуванням, звідав обзивання шарлатаном і т. д. Нині має свою клініку, куди записуються в чергу люди вже аж на 1983 рік. Дивовижні речі він розповідає. Знає до тисячі, здається, точок на тілі, які є центрами розподілу електроенергії організму, виліковує безліч хвороб (голки в нього з золота і платини). До речі, гіпертонія, звуження коронарних судин мозку та інші неприємні речі – підвладні його чаклуванню, так він говорив, безсилий лише перед злоякісними пухлинами і поліартритом. Хімії в

лікуванні не визнає. У нього – метод пульсової діагностики. Він, приміром, помацав пульс на обох моїх руках і безпомилково одразу визначив мої “болячки” – нирки, жовчний міхур (вибачте за цю вимушену фізіологію). Я був страшенно вражений. Попрохав його зробити лекцію для всіх, хто був в домі творчості. Він погодився. Я вів той вечір. Він відповів на безліч запитань. Продемонстрував пульсову діагностику. То було його помилкою. Другого дня пізно увечері зустрів я його і ледве пізнав – аж чорний з виду. “Що сталося?” – питаю. “Вот, – каже, – Вы помогли мне отдохнуть, я теперь принимаю по двадцать пациентов, а могу лишь по восемь, ведь я на это трачу энергию... Ничего ни у кого серьёзного. Лишь одной женщине я посоветовал немедленно уехать – у нее опухоль, солнце противопоказано, у другой – сердце на пределе...”

Дивовижний чоловік! Йому шістдесят чотири роки, дружині його Тамарі – тридцять два, старшій доньці – дванадцять, синові – десять років. Він навіть в час лекції напівжартома сказав, що це – доказ ефективності лікування іглорефлексотерапією, бо були від когось записки і про чоловічу силу та могутність. Мені він показав на ногах так звані “точки довголіття”, які, сказав, можна за відсутністю голок не колоти, а “прижигать” сигареткою з сухого полину (чому саме з полину – я не зрозумів), не торкаючись до шкіри, щоправда. Я, звичайно, методом його не користувався, але саме усвідомлення, що він довірив мені якусь професійну таємницю, що я знаю, де ті “точки” якимось заспокійливо впливає на самопочуття: мовляв, знаю я якісь рятівні засоби для критичного стану... Самонавіювання...

Ось така була зустріч. Крім всього – він надзвичайно цікавий чоловік, з унікальною людською долею. Він прохав мене познайомити його з кимось з відомих письменників. Ось буквально його слова: “Юлиан Семенов написал «Семнадцать мгновений весны», у меня всего хватило бы на тридцать четыре мгновения...” Його адреса така: 637028, Казахська ССР. м. Павлодар, вул. Р. Люксембург, 109, кв. 12, тел. 6-38-45. Так далеко він живе. Його часто викликають на консультації до Москви, а надто – в Грузію, в Тбілісі він видав дві книги про східну (тібетську, здається), медицину.

Я перед ним трохи завинив. Обіцяв йому допомогти віддрукувати візитки, але тут ситуація змінилась (помінявся начальник облліту, дозвіл якого обов’язковий, з новим я поки що мало зна-

йомий), отже, контакти з ним мінімальні, але він мене пречудово пам'ятає, ми здружилися родинами за той місяць.

Не знаю, Олесю Терентійовичу, чи потрібно було Вам писати про все це. Я питав у Сергія Олексійовича, чи зручно буде це писати, а він каже: напиши. Категорично і одразу, як це він уміє. Може, Ви якось скористаєтесь цією інформацією...

Ось, власне, і все, що хотів написати. Інтуїтивно відчуваю, що лист, як часто у мене буває, мало вдався: хотілось сказати більше і малослівніше, а вийшла ось така довжелезія.

Не сприйміть мій метод писання листа на друкарській машинці за якийсь, боронь боже, прояв чиновництва чи автоматизму – хотів, щоб було більш розбірливіше, ніж “од руки”.

Вибачте за нав'язливість – за ось це несподіване рішення написати Вам. Спасибі за те, що Ви у нас є, за Ваше високе мистецтво, красу творення.

Зичу всього доброго.

З любов'ю

Віктор Корж

P. S. Є у мене одна мрія: я дуже люблю свою донечку Раду, якщо можливо, то принагідно я підійду до Вас, щоб Ви написали для неї автограф на першому томі шеститомника, котрий маю і маю намір подарувати їй в день народження. Чи, може, це нескромно? А втім я думаю, що підходять же до Вас за автографами читачки, а вона виростає і буде шанувальницею Вашого прекрасного Слова...

* * *

Від Лео Кошута

16 січня 1981

Volk und Welt

Олесю Гончару

252030 Киев, ул. Ленина, 68, кв. 65

Берлин, 16/ I – 1981 г.

Дорогой Олесь!

Вот, наконец, вышла из печати наша антология украинских рассказов, о которой когда-то у нас были разговоры в Киеве. Мы все очень рады появлению этого издания. Большое спасибо всем авторам, всем консультантам – большое спасибо Вам!

Все авторы должны получить по одному авторскому экземпляру антологии. Вам мы высылаем, отдельной почтой, один экземпляр добавочно – с извинениями.

На внутренней стороне суперобложки мы напечатали фотопортреты всех авторов, представленных в антологии. Там Вы найдете и Ваше фото. К сожалению, в ходе производства антологии на том месте, где должно быть фото Е. Гуцало, оказалось не его фото, а еще одно Ваше. Так что Вы представлены там с двумя подписями. За эту обидную ошибку просим Вашего извинения. Маленьким искуплением этой вины пусть будет тот добавочный экземпляр антологии.

Вас, конечно, в ГДР настолько хорошо знают, что никого из Ваших друзей здесь в заблуждение не заведём. Мне лично приятно следить за Вашим творчеством. И всегда я буду рад узнать, какие у Вас предстоят новые публикации, какие планы на будущее.

Глубокий поклон Вале. И ей, и Вам – сердечные приветы от Шарлотты¹.

Желаем Вам всего доброго.

С уважением

(Підпис)

Лео Кошут

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

27 січня 1981

Глибокошановний Олесю Терентійовичу!

Щиро вдячний Вам за “Твою зорю”, що була ласкаво надіслана в переддень Нового року. Книгу ми вже прочитали з великою новою радістю за Вас ще до примірника з автографом. Сердечно Вас здоровимо з дальшим досягненням, бажаємо сил і бадьорості, отого високого настрою, при якому гаразд живеться і добре працюється. Уклінні вітання шлю (і шлемо!) Валентині Данилівні.

Певні зрушення є і в нас в роботі.

Після ледве не десятих літ перерви у можливості публікувати написане нарешті запалено зелений вогник і піднято загати. В 1977 р. вийшла збірка нарисів “Свалявські зустрічі”, в 1979-му

“Теплий дощ” в “РП” і “Казка білого інею” в “Карпатах”, а оце нова книжка знову в “Карпатах” – “Кринична вода”. Книгу цю наважуюся Вам і надіслати. Якби Ви знайшли крихту часу й пробігли очима “Комаху в бурштині”, був би радий. В творі намагався зачепити проблему, якої майже не торкаються літературні критики – проблема бездуховності і графоманії, бридкого заробітчанства в літературному цеху.

Маємо на Закарпатті організаційні зміни. Прийшов на роботу новий секретар обкому – Бандровський Г. Й.¹ зі Львова. Зміна, ймовірно, настигла тоді, коли далі вже було годі, хоч особисто мені вже зовсім не заважав і колишній. З роками прийшов досвід і глибше розуміння, а що таке літератор, як з ним бути, і до Ю. В. І.²

В наступному році “Дніпро” збирається випустити мій двотомник³. У лютому завезу рукопис до Києва. Озвуся конче до Вас. Якщо матиму змогу потиснути Вашу руку, буду радий.

Всього, всього Вам найблагодатнішого. А головне – здоров’я Вам надійного!

Щиро Ваш

(Підпис)

І. Чендей

Ужгород, 27 січня 1981 р.

* * *

Від Григорія Дем’яновича Зленка

1 лютого 1981

Одеса, 1 лютого 1981 року

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Мені додумалося, що ця ось газета зі статтею кандидата філологічних наук В. Дроздовського навряд чи трапить Вам на очі¹. А в Вашому хатньому архіві вона, можливо, буде й не зайвою...

Щиросердо вдячний Вам за приязне слово про мої “Одеські зошити”. Вийшли вони значно скороченими (з 10,5 до 3,6 арк.). З папером тепер вельми скрутно. Можливо, з часом книжка вийде у повному обсязі. Тоді там буде чимало розповідей про багатьох інших письменників, що так чи так дотичні до літературної історії Одеси.

Мені дуже шкода, що не побачив світ етюд “Напередодні «97»” – про Миколу Гуровича Куліша як автора виданого в Одесі 1923 року букварика “Червона зірка”. Тепер ця книжчина являє собою велику рідкість (вона є, здається, лише в Книжковій палаті УРСР імені І. Федорова).

Послав би я цей етюд до “Вітчизни”. Але побоююсь, що редакція не візьме його: ставлення до М. Г. Куліша змінюється, як погода в Одесі...

Місто, до якого мене закинула доля з рідної Київщини, таке багатюще на літературно-мистецькі факти, що тут цілій бригаді слідопитів стало б роботи на три життя². Ось Вам нові факти про Шафарика, чії зв'язки з Україною ще так слабесенько вивчені (див. доданий випуск “Горизонту”)³.

Хотів би у Вас запитати як у члена президії Спільки письменників України: чи дають мої три “слідопитські” книги право клопотати про вступ до Спільки письменників?⁴ Досі я якось не думав про такий крок, а нині, подумавши, завагався, чи гідний тієї честі.

Зичу Вам здоров'я, а врівні з ним – життєвих і творчих радощів.

Ваш

Григорій Зленко

270080, Одеса–80,
вул. Варненська, 5, кв. 11
Зленку Григорієві Дем'яновичу

* * *

Від Володимира Петровича Дроздовського

2 лютого 1981

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Найсердечніша Вам подяка за увагу і повагу, за добре щире слово і за вітання загребським студентам, яких у мене аж 40 (дві групи). Обіцяю, що Ваш твір з дарчим підписом я вручу якнайдушевніше і за умов урочистості.

Прошу не ображатися за дальші мої рядки. Разом з Вашим душевним листом і подарунком я одержав з Дніпропетровська автореферат моєї докторської “Стилістика індивідуально-худож-

нього мовлення”¹. З великим переживанням прочитав супровідну листівку про те, що мій перший опонент академік Микола Максимович Шанський (Москва) через хворобу не зможе виступити. Захист же орієнтовно призначено на кінець травня – початок червня. Мої загребські колеги дали мені попередню згоду тимчасово відлучитися з Загреба².

Зважаючи, що моя праця на стикові мовознавства і літературознавства, я набрався мужності за конкретної ситуації сердечно і особисто попрохати Вас виступити моїм першим опонентом³. Як сказав мені по телефону голова вченої ради професор Баранник Дмитро Харитонович, це було б принагідне свято і для колективу Дніпропетровського університету.

Розумію всю неделікатність свого прохання. Тим більше за обставин, які склалися в результаті обміну листами між нами. І разом з тим зважаю: двадцять років я чесно і цілеспрямовано (часто за рахунок вихідних і літніх відпусток, неуваги до дружини і сина) трудився, щоб у школі і вузі художні твори вивчались в єдності змісту і форми; щоб разом з образами персонажів вивчався образ автора, його стиль і художньо-образне “речеведення”. Переконаний, що лише в співтворчості з автором читач матиме справжнє емоційно-творче напруження.

В останньому розділі стиль Коцюбинського зіставляється зі стилем його попередників, сучасників і продовжувачів. 20 сторінок машинопису присвятив зіставленню зі стилем Вашого роману “Тронка”. Працював з повною віддачею сил. Автореферат, який надсилав з почуттям щирості і сердечності, з вірою, що Ви мене правильно зрозумієте, дає досить повне уявлення про зміст і напрям моєї праці.

В зв’язку з такими обставинами від’їжджаю дещо пізніше. 12 вранці буду в Києві. З Києва до Загреба від’їжджаю 13 лютого о 13 годині. З Вашого дозволу вважав би за щастя зустрітись з Вами і розповісти про літературно-культурне життя Загреба і Хорватії. Принагідно матиму один екземпляр дисертації.

Написав оце все і задумався, чи правильно поступив? І разом з тим у свої 55 літ (з яких 6 з половиною провів на службі в армії і на фронті) подумав: мабуть, треба “виводити в люди” і свою концепцію про поглиблене прочитання творів, і дещо свіже слово про

Михайла Михайловича, який зміст свого життя і творчості узагальнив в образі агави.

З охотою великою поділився б з Вами переказом останніх розмов Олександри Іванівни Аплаксіної⁴ в останні роки її життя. В музеї Чернігівському під час написання дисертації я провів протягом 4 років місяців 5. Вчитався і в рукописи, і в архіви.

Ще раз сердечно дякую, дорогий Олесю Терентійовичу, за Вашого щирого листа, який, признатися, заохотив мене до найсокровеннішого в моєму житті прохання. З нетерпінням чекатиму звістки від Вас.

З щирою пошаною і надією –

Володимир Дроздовський

270005, Одеса, 5, вул. Калініна, будинок 62, кв. 84

Володимир Петрович Дроздовський,

2 лютого 1981 року

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

4–6 лютого 1981

4 лютого 1981 року

Добрий день, шановний Олесю Терентійовичу!

Вчора приїхав Юрко Костенко (чоловік Людмили Скирди) і каже, що має для мене від Вас пакет¹; ще не знаю, що субстанціональне в тім пакунку, але радість уже другий день, як дивним чином переселилась звідтам у науково недоведену душу і звеселяє – отже, не забули, знайшли час і “чем случайней, тем вернее стихи слагаются навзрыд”² – що несподіваніше (бо ж Новий рік вже позаду), то ще радісніше Ваша увага, тим паче, що вже потихеньку почали підкрадатися різні гнітючі мимовільні спостереження – сиджу отут, як приймак на колоді серед дядьків, хоч і робітник тих хазяїв не згірший, але ж! І до хлопців на вулицю не можна, бо ж статус. Одним словом, єдина радість – дружні послання.

Вивіряю в світлі вибіркового редакційного зауважень переклад “Корабля блазнів”³ – робота марудна, переконує ще раз, що і серед перекладачів я теж приймак, правда, вже вирішив порушити справу про розлуку.

Спало мені на думку, що такі люди, як Микола Платонович [Бажан], Дмитро Павличко, Іван Драч і багато інших, коли зібра-

ти їхню працю, не просто письменники, а кожний – ціла література, стільки вони вже переклали і ще перекладуть – ото ж знайомство наше зі світовою літературою йде досить інтенсивно. Але дещо анархічно. Тобто у нас уже є можливість підбити підсумок зробленому і в плані літперекладу “на 5-річку і на період аж до 90-го року” розробити щось на зразок бібліотеки світової літератури, що вийшла у 60-х в Москві в 200 томах. Очевидно, варто б подбати, щоб “у перекладацькому ландшафті зліквідувати найвідчутніші білі плями”.

Вважаю, що літпроцес складається з трьох нерозривних джерел –

1. нової живої творчості,
2. перевидання класики,
3. видання перекладів світової літератури.

Перше з трьох джерел плануванню не надається, а два останніх надаються цілком. На практиці ж перемагає протилежна тенденція – планувати поточну творчість і залишати напризволяще два останніх складники. Треба б, щоб у перевиданні нашої класики і виданні перекладів класики світової було зліквідовано відносний хаос, який регулюється в основному всілякими річницями та ювілеями.

5.2.81 р. Уже гортав Ваші літературні роздуми⁴. Чомусь там немає Вашого спостереження з Нью-Йорку про те, що діти ходять по приміщенню ООН – і в цьому надія і обов’язок організації. Спостереження дуже цікаве і дохідливе, здається, то було Ваше інтерв’ю чи лист на замовлення “ЛГ” чи “Правды”, не пам’ятаю, чи є воно в останньому томі, але ж, бачите, пам’ятається сам факт, і не лише тому, що я не знав, як краще перекласти на російську “степовик”. Шкода, що немає того “уступа” в збірникові, бо з нього мені добре було б починати розмову про автора. Є у мене бажання перечитати книжку одним духом, а потім записати своє враження, надіслати Борисові [Олійнику] і, коли благословить, запропонувати видавцям періодики. Не єдине відхилення від чіткого курсу на “Корабель блазнів”, яке буде зроблено у першому півріччі цього року.

Наше сузір’я, як Ви його визначили, підпорядковане всесвітньому закономірному розбігання галактик – в Женеві ми вчотирьох, а старша – Оленка – у Києві, вчиться у 9-му класі. Правда, дивним чином грип одночасно поклав у ліжку з температурою під 40° і

Оленку в Києві, і Мирославу з Петриком у Женеві, так що якась синхронізація все ж таки має місце. Одужування ж відбувалось у кожного з власним темпом і за окремим графіком.

6.2.81 р.

Здогадуюсь, що цей місяць у Вас надзвичайно напружений, але ж будуть зустрічі, враження, висновки, а що мало часу, то писатимуться не романи, а новели, які вимагають конденсації і думки, і почуття, відведеного на творчість часу (так мені здається, бо ж сам не писав). Просто хочеться мені, щоб Вас навідав той грайливий зухвалий неординарний настрій, який залишає по собі неординарні речі, а як вони називатимуться – новелами, піснями чи епопеями, за висловом Георгія Георгійовича Шевеля, – “не в етом дело”.

Планів собі ніяких не будую, бо ж є зайняття – закінчити розпочате, а тим часом прислуховуюсь до себе, як лікар із стетоскопом до хворого – може, щось путяще дасть про себе знати? І кожна перевірка закінчується заспокійливою констатацією: посіяно дуже глибоко, ще нічого не сходить.

Смійтеся і посміхайтеся, Олесю Терентійовичу, над “сподвижником Рабіндраната”⁵, та час розплати настане – тільки-но вийде друком Р. Тагор, як накажу Борисові занести до Вас і взяти підписку про обов’язкове прочитання від передмови до коментарів і приміток включно, бо ж зігрівала мене весь час думка, що хто-хто, а Ви прочитаєте ту книженцію. І хай потім Вам не сподобається переклад і спрямованість і т. д., все одно буду радий з того, що якісь думки Рабіндраната наблизив до Вас – тільки для цього й працював, а не для захоплення майстерністю перекладача, бо ж її немає, оскільки виникла потреба у залученні титульного редактора в особі Бориса Ільковича.

При нагоді вітайте сердечно Миколу Платоновича, коли він пам’ятає свято 2-го вересня 1979 року – “обжинки” після закінчення роману – день і місяць легко запам’ятовується, бо в 1961 році були викарбувані на наших з Альою обручках.

Бажаю Вам, Валентині Данилівні, всьому Вашому сімейству жити і радіти.

До побачення

Ваш

В. Батюк

* * *

Від Марії Параски-Мальцовської

19 березня 1981

19 березня 1981

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Потекло багато води з часу, коли ми зустрінулись у Братиславі. Дуже вдячна Вам за це, що Ви уможливили мені зустрінутись з Вами та з надзвичайно милою Валентиною Данилівною. Донині згадую на цю зустріч. Продовжую розмову з Вами посередництвом творів, які у нас користуються великим успіхом. Із захопленням я прочитала Вашу “Твою зорю” в журналі “Вітчизна”. Шкода, що в мене немає цієї книжки.

Працюю в журналі “Дружно вперед”¹. Пробую писати коротку прозу. Ваші твори мене дуже хвилюють і є для мене школою в майстерності писання. Дозвольте Вам за це подякувати. Дуже хотілося би мати Ваші “Письменницькі роздуми”, щоб таким чином продовжити розмову з Вами.

Щиро дякую за фотографію. Бажаю Вам і шановній Валентині Данилівні багато здоров'я, щастя, творчої наснаги.

З глибоким укліном

Марія Параска

* * *

Від Дмитра Лазаровича Демерджі

8 травня 1981

Добрий день, дорогий Олесь Терентійович!

Перед тим, як я мав виїхати до Одеського Будинку Творчості, завітав несподівано до мене Сергій Олексійович [Завгородній] і вручив мені Ваш чудовий подарунок: “Україну” з Вашим портретом і автографом¹. Це було для мене дорогим сюрпризом. Спасибі! Велике спасибі Вам, дорогий Олесю Терентійовичу, за увагу до моєї особи, за те, що не забуваєте про старого! Хай завжди щастить Вам!

Хоч лікарі і не дозволяли мені виїжджати з міста з такою “неспокійною” гіпертонією, як у мене останнім часом, я все ж вирішив поїхати. Бо вже дуже насідають на мене різні капосні хвороби “возрастного порядку” (як їх називають добрі ескулапи).

Приїхали з сином удвох. Уже травень, а справжньої весни поки що нема. Погода дуже непостійна і незвична. Холодно. Часті дощі. Тумани на морі, тужливі сигнали з маяка. Ніяк не розквітнуть на повну силу сади. А на Приазов'ї, пишуть мені, справи значно кращі! Бо Чорне море – блакитне, тепле, добре. Там уже і бузок цвіте, а тут – тільки оформляються кетяги. Ну, нічого, зрештою, і сюди прийде запізніла весна – красива, чорноморська!

Згадав про своє Азов'я і тут же подумав: а Олесь Терентійович так і не побував в Урзуфі, в селі мого дитинства, мальовничому кутку Приазов'я. А були ж ми тоді зовсім близько – не більше 6 км від села. Затримали нас чабани. Тепер треба буде, нарешті, заповнити прогалину, коли Ви цього літа завітаєте знову на “Азовську чайку” (як давно обіцяєте!). Бо ми ж Вас завжди чекаємо!

Щоб не затримувати Вас своїм довгим листом, хочу коротко, дуже коротко, сказати ще про одне. Справа це моя особиста, якою не хотілося б Вас турбувати, але мушу сказати.

У “Дніпрі” лежить рукопис моєї збірки “Моряна” (Вибране. Поезії про море і степ, про людей Приазов'я, казка віршована за мотивами грецького фольклору, переклади). Рукопис уже проходив перше “випробування” і зараз, після ґрунтового виправлення за вимогою рецензента, знову я повернув видавництву. Відповіді поки що немає з редакції поезії (тов. К. М. Скрипченко). А книжку ще торік обіцяв директор видавництва, “якщо буде все в порядку”, видати до мого 80-річного ювілею (листопад 1981 р.), хоч її і не було в свій час внесено до плану.

Прошу Вас про це, дорогий Олесю Терентійовичу, і караюсь – чи не завдаю я Вам зайвого клопоту при всій Вашій завантаженості. Пробачте! Але хотілося б, щоб “Моряна” моя побачила світ. А це – проблема для таких, як я – старих, маловідомих ювілярів, малоактивних, байдужих до своїх “особистих справ”.

Тож прошу Вас, якщо потрібне буде Ваше “рятівне втручання” – не відмовте. Тільки Ви зможете зробити. Тільки Ви!

Назавжди вдячний Вам.

Ваш

Д. Демерджі

8.05.1981

Одеса

* * *

Від Станіслава Панасовича Реп'яха

13 червня 1981

13 червня 1981

м. Чернігів

Високоповажний Олесею Терентійовичу!

Сердечно дякую Вам за листа і фотографії. Валентина Данилівна – таки великий майстер фотосправи, і, головне, вона весь час підвищує свою майстерність: цього разу знімки просто блискучі і в композиційному плані, і в плані якості. Велике спасибі їй!

Буду дуже радий зустріти Вас і Валентину Данилівну на Чернігівщині. Все покажу і, що знаю, розкажу. Я говорив про Вашого листа Володимирові Михайловичу Половцю, і він ще раз висловив радість з приводу Вашого майбутнього приїзду.

Єдине, чого б хотілося: знати трохи загодя про час приїзду, аби наперед прокласти найкращий маршрут, продумати всі деталі, аби нічого значного не проминути.

Мене особисто найбільше влаштовує серпень. Але я завжди зміню свої плани, внесу корективи, аби взяти участь у Вашій поїзді по нашому краю.

Чекаю!

З глибокою повагою

Станіслав Реп'ях

* * *

Від Михайла Тихоновича Скорика

22 червня 1981

Київ

22 червня 1981 р.

Доброго здоров'я Вам!

Олександр Терентійовичу, звертається до Вас дніпропетровський журналіст, завідувач відділу інформації, сатири та гумору Дніпропетровської молодіжної газети “Прапор юності” Скорик Михайло Тихонович. Річ у тім, що під час навколособорної лихоманки в наших придніпровських краях я, як газетяр, був включений з лав КПРС, відрахований з факультету журналістики

Київського держуніверситету, позбавлений права працювати в редакції газети “Зоря” на посаді молодшого літпрацівника відділу культури тощо.

Сплинув час, і через 10 років, у 1978 р., Мінвуз УРСР дозволив закінчити журфак КДУ. Через рік мене було прийнято на посаду т.в.о. завідувача відділу учнівської та студентської молоді газети “Прапор юності”. А пізніше затверджено завідувачем іншого відділу. В 1980 р. прийнято до лав Спілки журналістів СРСР (членський квиток № 72199). Словом, ніби справедливість хоча й запізнувато, але вертається. Тільки з партійністю ніяк не доможуся конкретності. Й саме тому наважився потурбувати Вас (Ви вже, будь ласка, вибачайте мені), аби знайти котрусь підтримку. На 24-й, 25-й і 26-й з’їзди звертався з апеляціями, проте одержував відмову в поновленні. Зокрема, при звертанні на 26-й з’їзд редакція газети, обком партії дали позитивні характеристики, але Комісія партійного контролю при ЦК КПРС в особі інструктора її В. Г. Афоніна рекомендує мені вступати заново.

Що значить вступати заново? На мій погляд, людині, що вже має 41 рік за плечима, це несприйнятно. Коли партія повірить мені під час другого вступу, то чому б і не відновити? По-друге, я газетяр, працівник ідеологічної сфери й вважаю, що буде аморальним другий вступ до лав КПРС. По-третє, ліміти чи квоти на прийом до партії для інтелігенції в нас такі мізерні, що, гадаю, й через 10 років не вступлю в Дніпропетровську.

Чому я клопочуся за своє поновлення? По-перше, виключено було безпідставно. По-друге, я маю трійко діток і тому не бажаю, щоб і їх колись котрась нахаба шельмувала батьковою “біографією”. По-третє, вірю в ідеали нашого суспільства (попри все, що пережив!) і тому хочу бути комуністом.

Цей тиждень я перебуватиму в Києві й тому дуже хотів, аби Ви знайшли котрісь півгодини й прийняли мене. Всі документи, що торкаються поновлення (і виключення), я б показав Вам. Мені здається, що Ви, як державний діяч, змогли б сказати Володимирові Васильовичу Щербицькому щось на кшталт:

“Скільки можна збиткуватися над журналістом, він же наш до останньої провини, а ми не віримо йому?..”

Дуже прошу Вас, Олександр Терентійовичу, посприяти розв’язанню моїх життєвих “вузлів”. Я мешкаю в готелі “Мир”

(кімната 412), тел. у номері 68-52-18. Вечорами працюватиму в готелі (з 20 по 23 годину). Вашу домашню адресу я попросив у Завгородніх.

Моя домашня адреса:

320094, м. Дніпропетровськ-94,
вул. Набережна Перемоги, 78, кв. 154А

Скорику Михайлові Тихоновичу

Адреса редакції:

320081, м. Дніпропетровськ-81,
вул. Журналістів, 7,

редакція газети “Прапор юності”,

Скорику М. Т.

тел. служб. 27-17-88

29-53-94

тел. дом. 68-16-87

Ще раз даруйте за звертання.

Щиро

Михайло Скорик

* * *

**Від Дмитра Володимировича Затонського
та Володимира Леонтійовича Кисельова**

28 червня 1981

Шановний Олесь Терентійович.

Ми, давні Ваші прихильники, ще наприкінці минулого року замислили написати про те, як розуміємо ми творчість Олесь Гончара і, особливо, “Твою зорю”. Бо те, що про неї писали інші, нас не вдовольняло. Ми довго працювали, писали, переписували, навіть сперечалися і врешті-решт склали цю статтю, яка, очевидно, поки що являє собою тільки начерки до більш ґрунтовної праці.

Статтю свою ми запропонували “Литературній газеті”, та орган цей письменницький надто вже повільно і неохоче одгукується на статті про письменницьку майстерність, особливо polemічні. “Про Гончара вже недавно писали”, – сказали нам непевно ще до того, як ми віддали статтю до редакції. Тож невідомо, коли

вона буде видрукована на шпальтах московської газети і взагалі, чи буде видрукована.

Ось чому ми і поклали собі надіслати Вам цю нашу працю просто як приватний лист¹. І будемо дуже раді, коли думки наші і спостереження Вас не розчарують.

Із глибокою пошаною
Ваші

(Підпис) Д. Затонський
(Підпис) В. Кисельов

28 червня 1981 р.

* * *

Від Григорія Івановича Коновалова

Липень 1981

Олесь Терентьевич!

Радуюсь зустрічі с тобою – багат мир твоих книг, широкое вольное дыхание языка этих удивительных творений автора прекрасно-мужественного, коєму судил бог проникнуть таину человека.

С любовью

дед Г. Коновалов

Июль 1981, г. Москва

* * *

Від Василя Лукича Юхимовича

25 серпня 1981

Київ 25 серпня 1981

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Ось-ось вийде журнал, в якому пощастило нам зібрати дещо й відтворити до 100-річчя художника І. К. Дряпаченка¹.

Спасибі Вам, що додали нам запалу, докинули жару – й листовно, й телефонно. Після Вашої поради я напосів усно на О. Юренка. Той тижнів три упрівав, як молотник (думаю “має ж бути у тій скрині щось!”), і таки знайшов фото художника на тлі його картини. Я зрадів цьому добру, перефотографував, оригінал запроторив до сейфу, копію – в журнал, а ще Вам, Юренкові в резерв...

То оце з вдячністю посилаю Вам уже “впродовж” (як тепер кажуть-пишуть) місяця².

Подивіться на людину й куточок юності своєї!³

З щирою пошаною та побажанням добра

Ваш

Василь Юхимович

* * *

Від Івана Сидоровича Бокого

14 вересня 1981

14 вересня 1981 р.

Полтава

Шановний Олесь Терентійович!

Як і обіцяв, надсилаю газети з матеріалами про гоголівські місця і про Ю. Кондратюка¹.

Говорив з Данилевськими про давні зв'язки їх роду з Муравйовим-Апостолом². Що Гоголі зустрічались з Муравйовими у Трощинського³ – сумніву не підлягає, адже Василь Опанасович [Гоголь] як актор і режисер брав участь у всіх спектаклях театру (і як автор водевілів теж), а Муравйови-Апостоли були частими гостями і завзятими театрами. Був на таких спектаклях і Микола Васильович. А от щось більше, у зв'язку з подіями 1825 року, Данилевські повідомити не можуть. В одному вони певні: Гоголь знав своїх сусідів і знав їхню долю, та так це і має бути. А що був, як свідчать родинні перекази, у житті людиною боязкою (навіть “трусом”, як висловились С. М. [Софія Миколаївна Данилевська]), то, певно, ніде й не залишив письмової згадки про декабристів. Але це, звичайно, тільки здогадка...

Я обіцяв дізнатися про точну назву книги О. В. Гоголь-Головни. Називається вона так: “Из семейной хроники Гоголей. Мемуары Ольги Васильевны Гоголь-Головни”. Вийшла вона в Києві в 1909 році під редакцією В. Чаговця.

Надсилаю поки що газети, а фото вишлю десь через день – Володя [Мартиненко] трохи затримав через домашні клопоти, зробив тільки половину⁴.

З щирими вітаннями Вам і Вашій родині

Ів. Бокій

* * *

Від Івана Сидоровича Бокого

30 вересня 1981

30/ІХ 1981 р.

Полтава

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Трохи з запізненням, викликаним поважними причинами, надсилаю Вам ще додаткові фото, які Ви просили. На жаль, не вийшли диканські дуби – зіпсувалася плівка, і це справді жаль.

Завтра передруковуємо з “ЛУ” “Гоголівськими шляхами”¹. Мовби заново пережив усю оту незабутню подорож. Прекрасно передано дух гоголівських місць, витoki його поетики. Спасибі і ще раз спасибі за підтримку у задумах людей, які створюють зараз заповідник! Ми в редакції виношуємо ідею взяти шефство (газетою) над цим добрим ділом, от тільки ще не спланували підступів до нього. В жовтні–листопаді хочемо “круглий стіл” проектувальників провести². Якщо вдасться – надішлю Вам цю газету.

Надсилаю також номер газети з матеріалом про полтавську козу³ – пам’ятаєте, ідея його витала за вечірнім столом у Миргороді? Мені здається він цікавим не тільки по задуму, а й по виконанню – це щодо Вашої оцінки жінок-журналістів. Будемо добиратися невдовзі і до Сухої.

З найкращими побажаннями Вам і Вашій родині

Ів. Бокій

P. S. Надсилаю ще газети про торішній вечір “І хліб, і слово”, які чомусь до Вас не дійшли, а також наш ювілейний випуск з Вашим факсиміле⁴. Його ми не надсилали, бо друкарня зіпсувала наш задум – дуже витравили...

30.09.1981 р.

* * *

Від Ювілейної комісії з відзначення 80-річчя

від дня народження Д.Л. Демерджі

Жовтень 1981 р.

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Ювілейна комісія повідомляє, що 4 листопада ц. р. Дмитрові Лазаровичу Демерджі виповнюється 80 літ.

Сповідуючи про це і знаючи про Ваше прихильне до ювіляра ставлення, тішимо себе надією, що Ви поздоровите його з цією датою.

Даруйте, що відбираємо у Вас час, але, як кажуть, за одним рипом хочемо розповісти про незугарні видавничі справи Дмитра Лазаровича. Справа в тому, що Д. Демерджі подав до видавництва “Дніпро” рукопис вибраного “Моряна”. Рецензували його Віктор Терен і Юрій Петренко, і обоє не рекомендували книжку до видання. Але ж обоє вони серед кращих поезій назвали 23 твори, що разом складають 988 рядків, та ще казку “Беш-Салхім і чарівниця” – 1000 рядків. Та позаторік те ж видавництво видало книжку перекладів “Від берегів Азова”, де вміщено 51 переклад Демерджі з грецької – це ще 2040. Разом – 4028 рядків добротної поезії. Це – без перекладів з Р. Гамзатова, М. Дудіна, К. Кулієва, С. Хакіма, Ф. Алієвої, а їх рецензенти теж вважають вдалими.

“Кращі поезії, які ввійшли до рукопису, – пише В. Терен, – відзначаються щирим прагненням оспівати красу і велич трудових буднів, чистотою і природністю почуттів. У таких віршах (йде перелік) поет постає перед читачем не стороннім спостерігачем, а людиною, по-справжньому закоханою в красу рідної землі, в усе, чим багате і щасливе наше життя. Дмитро Демерджі знаходить потрібні йому смислові чи емоційні повороти, від чого навіть традиційні образи набирають нових відтінків”.

І Ю. Петренко, перелічивши кращі, на його погляд, поезії, пише: “В перелічених творах є поетичне бачення світу, є поетичні образи й деталі, які запам’ятовуються, віриш у те, що писала їх рука поета, а не холодного ремісника”.

Про всі ці гримаси ювілярської долі ми написали пам’ятну записку до правління Дніпропетровського відділення СПУ з проханням втрутитись у видавничі справи й чимось допомогти нашому товаришеві. Нехай не вийшло вибраного, але збірка на 4,5–5 тис. рядків могла б вийти добротною.

Вам сповідаємо про це до відома, знаючи, як Ви глибоко шануєте нашого земляка. А може, вдасться Вам чимось йому підмогти через Держкомвидав.

Дорогий Олесю Терентійовичу, зичимо Вам доброго здоров'я, великих творчих успіхів, в т. ч. в Академії¹, а також на царині державної й громадської діяльності.

Ювілейна комісія

Підписи (М. Миколаєнко) та ін.

320106

Дніпропетровськ,
Набережна Перемоги, 134/3, кв. 64,
68-64-36 (тел.),
Микола Антонович Миколаєнко
15.10.1981 р.

* * *

Від Григорія Івановича Булаха

5 грудня 1981

Дорогий Олесь Терентійович!

Може, й негоже було б турбувати Вас цим листом, але й не написати – не міг.

Сьогодні Григору Тютюннику виповнилося б – п'ятдесят. Знаю. Не раз він душу свою остуджену зігривав теплом і любов'ю Вашого слова. Казав колись: “Буде мій вечір – Олеся Терентійовича покличу”. Того й прошу оце тепер – завітати (при змозі) на вечір, присвячений Григору¹.

Готував я зозуль цих “з поклоном”... йому на життя, та випало їм – розминутися².

Григорій Булах

05 XII 81 р.

* * *

Від Дмитра Омеляновича Луценка

22 грудня 1981

Дорогий Олесь Терентійовичу!

Перш за все хочу поздоровити Вас з Новим 1982-м роком, побажати здоров'я, творчих успіхів, радості на життєвій ниві.

Спасибі Вам за такого щирого, доброзичливого листа, високу оцінку моєї поетичної і пісенної творчості¹. Мабуть, жодна з ре-

цензій не принесла б мені стільки втіхи і радості, скільки приніс Ваш теплий лист. Він для мене не лише лист мого земляка, якого я шанував і завжди буду шанувати як прекрасного майстра художнього слова, садівника і захисника нашої національної культури, але і як добросердої, чуйної людини, побратима, який знайшов хвилинку дорогоцінного часу, щоб написати рядовому солдатові письменницького полку кілька хвилюючих слів, він для мене – ота дзвонкова криниця нашої рідної Полтавщини, яка ще принесе мені багато, багато творчої снаги.

Тепліше стало мені від нього на душі. Бо ніде правди діти, доля не балувала мене почеснями, а дехто, піднявшись на стрімкі вершини слави, обвішавшись медалями високих відзнак, черствішає, забуває, що поруч нужденно живуть і трудяться рядові нашої літератури. А ніщо ж так не окрилює серце творчої людини, як щире доброзичливе слово товариша, я це знаю по собі.

Отож спасибі Вам, земляче, мудра людино. Радію, що в якійсь мірі і я зробив дещо на вівтар пісні і поетичного слова, хоча критики й залишаються німими до моєї творчості.

26-го грудня о 18¹⁰ по 2-й програмі буде передача про мою пісенну творчість. Радий би був, коли б Ви подивилися її і при нагоді сказали мені правдиве слово.

Посилаю Вам, дорогий Олесь Терентійович, “Вибране”² і вірш “Рідна мова”, який я написав під враженням одержаного від Вас листа, такого змістовного і доброго. Цей вірш я присвячую Вам. Не знаю тільки як би краще зробити: жаль знімати епіграф, бо він в якійсь мірі, рятуватиме мене від занадто “патріотичних” редакторів і рецензентів. Подумаю і знайду оптимальний варіант.

Ще раз сердечно вітаю Вас і Вашу родину з 1982-м роком, бажаю всього доброго і приємного.

Щиро Ваш

Дмитро Луценко

Київ, 22/XII – 81 р.

Дорогому Олесю Гончару –
землякові, солдату, правофланговому
нашої літератури.

З любов'ю

Дм. Луценко

РІДНА МОВА

Разучите
эту мову
на знамёнах –
лексиконах алых, –
эта мова
величава и проста...

Владимир Маяковский

Давно, давно,
ще в пору колискову,
блаженим безтурботним малюком
я всмоктавав у серце рідну мову
з медовим материнським молоком.
Вона була, як вогник, для дитини
і розумом, і першим відкриттям.
Влилась у кров,
вросла в живі клітини
не райського,
а трудного життя.
Тепер і день, і ніч без передишки
перевертаю ревно тонни глиб,
усе шукаю нових слів для книжки,
щоб душі зачаровувать могли б.
Достиглі зерна радості і ласки
визбираю між добрими людьми.
Були у мене успіхи й поразки,
пізнав у праці світла і пільми.
Навчався терпеливості у нені,
коли вона була іще жива...
В людському середовищі в натхненні
вишукував проникливі слова,
щоб відстані долали і кордони,
не гнулись під ударами, як цвях,
гули в піснях розчулено, як дзвони,
на все життя лишаячись в серцях,
як лист, що лиш розвеснився на кленах,
як хміль іскристий вистояних вин,

як матері любов благословенна,
що пестить нас безгрішно до сивин.
Бо ті слова –
немруще царство мови,
що вижило й узориться тепер.
Вона звучить магічно,
як Бетховен,
в устах братів по крові і сестер.
У ній усе:
діброви й верболози,
Дніпра і Ворскли витканий атлас,
козацька доблесть і кріпацькі сльози,
і дума та, що вистраждав Тарас.
Розмай Карпат,
де юниться на скелі
смерічка недоторкана, струнка,
і вічне сяйво вбогої оселі,
що нам дала у спадщину Франка.
І пуці праслов'янської Волині
з журбою Мавки й болем Лукаша,
де гордою Касандрою й нині
вита бентежна Лесина душа.
О, рідна мово!
Є ще люди ниці
зрікаються і рідних матерів.
А я твої троянди й чорнобривці
любов'ю до пелюстки обігрів.
Ти – крона й корінь рідного народу:
батьків, дідів і прадідів, і пра...
І час твою не вичовгає вроду,
не висотає Ворскли і Дніпра.
В твої глибини
Рильського й Тичини
навік укоренилися рядки.
З твоєї животворної вощини
і я ліплю поезій стільники.
В тобі –
мої лани широкополі,

благословення мамине і хліб.
Без тебе я страждав би,
як без долі,
і вже давно б приречений осліп.
Бо ти –
моя сподвижниця і слава,
мечі і струни, правда і терни
від київського князя Ярослава
до нашої стрімкої бистрини.
Життя мого майбутнього основа,
нехай же родить щедро твій город.
Коли щеза чиясь у світі мова,
щезає разом з нею і народ.

Дм. Луценко

* * *

Від Олеся Опанасовича Силина

23 грудня 1981

З Новим роком,
високошановний Олесю Терентійовичу!

Прошу ласкаво, прийміть мої щонайкращі побажання на 1982-й рік Вам, Валентині Данилівні і всім тим, хто Вам рідний. Це – виключне свято, яке прийшовши з глибини віків, щороку сягає в таємниче для кожного з нас новоріччя, викликаючи роздуми, сподівання і неодмінно переклик з дорогими нам людьми. Він є непоборною внутрішньою потребою і не принижує людину, навіть лишившись без відповіді.

Ви, Олесю Терентійовичу, для мене давно є особливою людиною. Саме тому вже багато років я надсилаю Вам під це свято свої щирі побажання. Навіть тоді, коли роками був прикутим до ліжка війнами, я писав своїй нені і Вам неодмінно. І це не тільки тому, що у нас з Вами багато спільного за походженням, формуванням, що на одних фронтах воювали. Мене, як багатьох інших, захоплює не тільки Ваш талант, а й дивує далекоглядність, гуманність і непохитна послідовність в розв'язанні низки загальнолюдських проблем. А ще, дивогідна спроможність все це встигати. Це так. Серед усього цього, певен, мільйони Ваших шанувальників

прийнуть як новорічний дарунок статті, надруковані в “Сільських вістях” та “Литературной газете”¹.

Остання з цих, до того ж, вищою мірою своєчасна. Вона широкопланова, і добре, що Ви в ній так вагомо нагадали людям і про славного, але призабутого Опанаса Сластьона. А Ваше слово, як колись М. Т. Рильського, давно вже стало мірилом цінностей. Так, він дійсно великий і, не приховаю, приємно, що мені пощастило показати людям ще одну галузку з ошатного дерева його діяльності – зодчество. Одну з своїх статей про це додаю².

Мені радісно, що серед дарчих книжок маю й підписані Вами, і я хотів подарувати вам, Олесю Терентійовичу, Енциклопедичний довідник “Київ”, що оце видали. Будучи одним з його авторів (понад 500 статей) і наукових консультантів, я мав би таке за приємне. Створено його позапланово, на громадських засадах (тому 2 крб 90 коп.!), як першу спробу такої праці в Україні. Я телефонував до Вас двічі, однак мені відповіли, що не треба, бо Ви вже маєте цю книжку.

Тепер всі зусилля спрямовані на те, щоб скористатися неповторною нагодою (на жаль, вкрай обмеженою!) і до 1500-річчя якнайбільше “матеріалізувати” заходи, тобто лишити слід – відповідні пам’ятки.

Головною з них має стати Золота брама. Вже 12-й рік працюю в державній науково-консультативній комісії і знаю, як все це тяжко вдалося. Проте й зараз є прикrostі, які можуть потім обернутися рекламаціями. Ще не пізно це усунути і конче необхідна допомога.

“Самсона” на Києво-Подолі ми вже відновили. Поганенько “законсервували” літописну Пирогощу. Є ще дещо, хоч могло б бути значно більше, до того ж, майже без значних витрат. Це я ніби звітую за минаючий рік (“пунктирно”).

А Вам, дорогий Олесю Терентійовичу, від усієї повноти моїх почуттів до Вас, бажаю добрих сил для добрих справ Ваших.

Ваш *Олесь Силин*

P. S. Олесю Терентійовичу, я певен, що можу сказати дещо важливе і корисне стосовно статті в “Литературной Украине”. На майбутнє.

* * *

Від Ігоря Петровича Золотуського

24 грудня 1981

Дорогой Александр Терентьевич!

Ваше доброе письмо и Ваш быстрый ответ (ни П. Загребельный, ни М. Алексеев, к которым я обратился по вопросу о заповеднике, даже не ответили мне) внушает надежду¹. Чувствуется, что в нашем деле появилась сильная и верная рука. Ваше выступление в “ЛГ” произвело впечатление², и уже из Полтавы мне сообщили, что Стройбанк отвалил первые сто тысяч рублей. Их пока, правда, хватит только на облагораживание парка, но лиха беда начало. Ваша решимость поставить – через Украинский Союз СП – этот вопрос перед СП СССР тоже, я уверен, скажется решающей.

Спасибо!

Спасибо и на добром слове в мой адрес³. Я должен сейчас писать книгу о мастерстве Гоголя, на которую у меня есть договор, и я хочу в ней досказать то, что не досказал в первой книге⁴. Надеюсь поспеть с ней к юбилею и хоть чем-то со своей стороны отметить его. Вместе с тем, рвется рука написать биографическую книгу о Белинском – но не дают. Издательство “Молодая гвардия” не доверяет мне после “Гоголя”, требует “проверочных глав”, где была бы видна моя концепция⁵. На эту проверку моей лояльности я не пойду. А заявку я подал туда давно, еще три года назад.

Так что не всё просто протекает и в наших литературных делах. Но так бывает всегда, и я не смотрю на это дело фатально.

Что касается собрания сочинений Николая Васильевича, то я говорил об этом с М. Б. Храпченко⁶. На академическом уровне, как он мне сказал, это не пойдет. Причин он не назвал, но я думаю, такое собрание надо было бы уже готовить за много лет вперед и с ним к юбилею всё равно не поспеть. Есть идея издать собрание сочинений Гоголя (возможно полное) в приложении к “Огоньку”, я бы с радостью принял в нём участие. Но тут, вероятно, нужно, чтоб кто-то сказал об этом Софронову⁷. Кажется, ко мне он относится неплохо.

После Вашего выступления “ЛГ” пока писем никаких печатать не будет. Но надо постараться найти туда ход и собрать не-

скільки авторитетних підписей. Я спробую це зробити, як і в разі з першим листом, який і заварило всю кашу і де стояла і Ваша підпись.

А гоголівські читання, які цілком зависять від волі директора Полтавського інститута Зязюна і Ф. Т. Моргуна, мають проводити щорічно в Полтаві⁸. Це привертання уваги наукового світу до Полтави, до гоголівських місць може дати результат. Від Москви я беруся набрати військо. Лише б вони затвердили їх на осінь грядущого року (під 150-літє вихода “Вечерів”).

Дорогий Александр Терентьевич! Ще раз спасибі Вам за пам'ять, за підтримку, за увагу до справ Гоголя.

Поздравляю Вас з наступаючим Новим роком і вірю, як і Ви, що Ясну Поляну під Полтавою ми виб'ємо. Якщо будемо живі, конечно.

Ваш

Игорь Золотусский

24.12.1981

* * *

Від Івана Макаровича Гончара

27 грудня 1981

Дорогий Олександр Терентієвичу!

На основі своєї багаторічної дослідницької та збиральницької праці, внаслідок якої я зібрав велику збірку народного мистецтва, а також на основі багаточисельних зарисовок і замальовок та документальних історико-етнографічних фотокарток я започаткував і готую 15 томів історико-етнографічних альбомів (фото, малюнки з предметів народного мистецтва) під назвою “Україна та Українці”¹.

Отже, в зв'язку з цим для Тому Полтавщини, Тому Києва, я дуже хотів би мати фото з Вас у різні роки, фото з титульних сторінок Ваших основних творів, а також фото з Ваших рідних – батьків, діда, баби (звичайні копії).

Правда, деякі фото з Вас у мене є, які я не зумів своєчасно Вам повернути і за що прошу Вашого пробачення. Деякі Ваші фото я хотів передати одним своїм товаришем, але він до Вас не добився, не знаю чому.

В зв'язку з цим дуже Вас просив би в любий зручний для Вас час завітати до мене самому чи з дружиною і подивитись мою величезну працю, за що був би Вам вельми вдячний і разом з цим вияснили б за вище згадані фото.

З щирим серцем до Вас

Іван Гончар

27.XII.81 р.

* * *

Від Івана Макаровича Гончара

29 грудня 1981

Вельмишановний Олександрє Терентієвичу!

Від щирого серця вітаю і поздоровляю Вас та Вашу родину з Новим 1982 роком! Зичу Вам козацького здоров'я, натхнення в творчості та багато років творчого життя!

Щиро

Іван Гончар

* * *

1982

Від Леоніда Марковича Вишневецького

2 січня 1982

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Від імені херсонських літераторів шлю Вам, великому співцеві Таврії, сердечні вітання з Новим 1982 роком і побажання всього прекрасного у житті і творчості. Міцного Вам здоров'я, щастя!

Мені відомо, що Ви, Олесь Терентійович, як наш депутат і письменник, постійно цікавитесь творчістю херсонських літераторів.

Мій доробок ще надто бідний і незначний: почав писати 10 років тому, коли вже мав 30 літ. Зараз я автор трьох книг: збірка оповідань “Сонце нашої вулиці” (“Радянський письменник”, 1979), документальна повість “Степові береги” і збірка повістей і оповідань “Зелений Кут” (“Таврія”, 1981). Херсонська організація СПУ рекомендувала мене до Спілки, напередодні Нового року справу надіслали приймальній комісії СПУ – так що тепер будемо чекати результату з Києва. В одному можу запевнити Вас, Олесю Терентійовичу: баластом у Спілці не буду. Зараз у різних видавництвах розглядаються три мої нові рукописи. Один з них у видавництві “Таврія” уже схвалено до видання.

За фахом я журналіст, на цій роботі уже 17 років. Багато років був кореспондентом скадовської районної газети “Чорноморець”, де редактором був письменник Іван Терентійович Стариков, котрого Ви повинні знати. Знаю, що прототипів до свого “Берега любові” Ви знаходили і в прекрасній Михайлівці. Радий, що Вас щось зацікавило в пісні про Михайлівку – її написав самодіяльний скадовський композитор Олександр Портний на мої слова. “...На чумацьких стежках, на гарячих вітрах є село – моя доля щаслива...”. В цілому, як на сьогоднішній мій погляд, пісня банальна, суто провінційна. Її, мабуть, уже й не співають там. Але повер-

нулась до людей з Вашого “Берега любові” Інна Ягнич зі своєю піснею “На чумацьких шляхах, на гарячих вітрах...”. Вона, Ваша героїня, чиста й прекрасна своєю юністю, не забудеться, ой, ні. І слова оці: “На чумацьких шляхах, на гарячих вітрах...” у Вас обіграні образно, ідейно, сюжетно. Хоча вся цінність твору, ліричного, філософського, мудрого, – не в пісні, а в тому добромu магнітному полі Берега любові, що створений Вашим людинолюблячим серцем. Отже, є чому повчитися у Вас нам, молодим прозаїкам.

Далеко не все добре у цих двох моїх книжках, які насмілююсь показати Вам, Олесю Терентійовичу. Та буду радий, якщо раптом щось таки буде й до вподоби Вам. І, звичайно, чекаю Ваших зауважень. Бачу, критикувати є за що.

З глибокою повагою до Вас

(Підпис)

Леонід Вишневецький

2 січня 1982 р.

326520

Херсонська область,

м. Цюрупинськ,

вул. Гвардійська, 90, кв. 5,

Вишневецький Леонід Маркович

* * *

Від Марії Параски-Мальцовської

8 січня 1982

Шановний Олесю Терентійовичу!

У новому 1982 році Вам багато здоров'я, прекрасних і трепетних творчих дерзань, нових, зорею освітлених вершин бажає Марія Параска з Чехословаччини.

Велике і щире спасибі за Ваші книги – перлини української літератури, які мені принесли багато насолоди, завели у неповторний світ Ваших художніх образів, дали можливість познайомитися з величчю Вашого письменницького духа.

“Письменницькі роздуми” я зрецензувала у нашій газеті “Правда”, Органу Центрального Комітету Комуністичної партії Словаччини, яку Вам надсилаю¹.

Дуже тішуся на Ваші дальші книги.
Глибокий уклін Вам і Вашій дружині шанов. Валентині Данилівній, з побажанням всього найкращого

Марія Параска

У Пряшеві
8 січня 1982 р.

08001, Пряшів,
ул. Пожарницкая, 15,
редакция “Дружно вперед”

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

29 січня 1982

Женева, 29 січня 1982 року.

Добрий день, дорогий Олесю Терентійовичу!

Спасибі за Новорічні вітання. Пісню “Я і сонце” в Женеві виконували по кілька разів, особливо здорово виходив у Петрика музичний вступ, але влітку Оленка, коли їхала до Києва, згребла усі касети, в тому числі й касету з сонцем, і тепер ми залишилися з самою мжичкою, а подивитися на сонце виїздимо в гори.

Позавчора Петрик вперше поплив, це після того, як я з ним немало морочився в басейні, а сьогодні він приніс із швейцарської школи зауваження – за сміх двічі його виставляли за двері, а раніше і за вухо навчали – тут вважають, що так дохідливіше. Та мене дід теж приструнював саме в цей закордонний спосіб.

Дзвонив Карабиць і повідомив, що “чергова” наша з ним пісня “Надія, віра і любов” взяла на конкурсі на честь 1500-річчя другу премію. От і взнай, де знайдеш, а де загубиш – саме цю пісню Укр-радіо відхилило через неприємну асоціацію “надії, віри і любові” – з біблійною вірою, надією і любов’ю. А коли б були схвалили, то вона б на конкурс не потрапила, а тепер з конкурсу на радіо вона йде дуже натурально. Іван радий страшенно, що довів там комусь, а я просто спантеличений – моя справа – написати текст, а вся пробивна частина в руках молодого і талановитого на всі руки композитора.

Та й не це причина мого листа. Дуже шукаю я нагоди, як би побачитися з Вами в Женеві, і тому надіслав [Володимирові] Мартиненку повідомлення про те, що в Женеві 30 березня – 1 квітня відбудеться форум “Світова громадськість і 2-га сесія Генеральної Асамблеї ООН з питань роззброєння”, який готується при безпосередній участі Всесвітньої Ради миру.¹ В цьому форумі візьмуть участь 300 осіб з усього світу, буде схвалено комюніке і звернення. В тому повідомленні є така фраза: “Зважаємо, що участь в роботі цього форуму Голови Укр. комітету захисту миру, який має досвід подібних зустрічей як від республік, так і у складі союзних делегацій, була б дуже корисною”.

Я не знаю Ваших планів і планів відповідних організацій, які від СРСР братимуть участь у цьому форумі, але ж доводжу до Вашого відома, що такий форум матиме місце і що мені б дуже хотілося бачити Вас тут, от хоча і в складі делегації від радянського Комітету захисту миру, хоча я собі чудово даю звіт в тому, що завжди і у всьому ще й обов’язково потрібен щасливий збіг обставин.

Мій Тагор десь забарився. Вилучили в редакції чомусь мініатюри, тобто, ясно чому – економію проводять. Сміх і горе.

Ось читаю, наприклад, що в IV кв. минулого року одне видавництво “Урожай” на Україні мало видати “Записки Шерлока Холмса” рос. мовою 150 тис. примірників. 42 аркуші – це в кілька разів більше паперу, ніж уся поезія українська (200 арк., тираж – 6 тис. прим.) – ось де була б економія, а не в тому, що вірші видаватимуть, як пісню про попового собаку – без розриву всуціль.

Скажу Вам, Олесю Терентійовичу, таку рацію – якщо раптом з’явиться така можливість і у Вас буде час – не відмовляйтеся, приїздіть до Женеви; якщо ж якимось чином я тією своєю “ініціативою” порушую Ваші плани – не гнівайтесь – медвідь керувався кращими намірами.

До побачення.

Вітайте Валентину Данилівну, спільних знайомих.

Ваш В. Батюк

* * *

Від Сергія Давидовича Козака

14 лютого 1982

Дорогий друже мій Олесю!

Вчора на вечорі в Забаштанського я довідався про те, що 12.02.1982 р. на приймальній комісії Спілки не спрацювала вичислювальна машина.

Голосували 17. Дванадцять – за, п'ять – проти. Шестеро членів комісії були відсутні.

Як би не було, а мені прикро було слухати від Василя Швеця, Дмитра Білоуса і дуже милої дружини Юрія Корнійовича Смолича слова щирого співчуття, хоча в щирість їх я цілком вірю.

А тепер не сплю всю ніч і думаю: може, і справді не слід було подавати заяву. Бо ж відомо, що наші ЕВМ працюють на півпровідниках.

Або, як Василь Большак каже мені, жартуючи, при кожній зустрічі: “І чого цей Козак скрізь лізе: і співає, і музику пише, і книги друкує, і в газетах?.. Співав би собі мовчки”¹.

А сам Павло Архипович так сказав Сизоненкові, коли той дав врізку до уривку з моєї повісті в “Літ. Україні”: “Чого це ти тягнеш Козака до Спілки? Навіщо вона йому, він народний артист”.

Дивно, якщо не сказати більше.

Пробач, але тобі я не міг цього не говорити.

Щиро твій

Сергій Козак

14.ІІ – 82.

* * *

Від Сави Артемовича Дангулова

5 березня 1982

Глубокоуважаемый Александр Терентьевич, вот письмо, которое мы только что получили из Индии – думаю, что оно будет Вам приятно¹. По крайней мере, меня оно обрадовало – частности не в счёт.

С уважением,
самым сердечным

(Підпис)

С. Дангулов

5.ІІІ. 82 г.

* * *

Від Валентини Яківни Жак

10 березня 1982

“10” марта 1982 г.

Уважаемый Александр Терентьевич!

С удовольствием посылаю Вам два письма от читателей английского издания нашего журнала – одно из Индии, другое из США, выражающие их восхищение Вашим романом “Твоя заря”, которое все мы полностью разделяем¹. Перевод романа на английский был сделан одним из наших лучших переводчиков Хилдой Перхэм², и по-видимому, нам удалось, если не полностью, то в значительной мере, передать достоинства оригинала.

Если у Вас будет время и желание ответить на эти письма, мы будем очень рады опубликовать и письма читателей, и Ваш ответ в нашем журнале.

С лучшими пожеланиями

Ответственный редактор
английского издания

(Підпис)

(Валентина Яковлевна Жак)

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

17 березня 1982

Любий, щирий і високоповажний Олесь Терентійовичу!

Додержуючись своєї обіцянки – прислати Вам щось про “Діда”¹, оце вибрав час, зібрав деякі фрагменти з життя й діяльності Батька Січі², висилаю їх Вам. Буду радий і щасливий, якщо якийсь зернятко піде на користь, дасть ростки на родючій ниві рідної культури.

Прикладаю і останню свою замітку, опубліковану в “Зорі” про те, як Дм. Ів. [Яворницький] увічнив ім’я Великого Кобзаря³. До речі, про Т. Г. Шевченка довелося мені глибше розповісти на урочистих зборах письменників Дніпропетровська.

Якщо у Вас немає ж. “Радянське літературознавство” № 2 – 1982 р., я пришлю копії листів Яворницького і П. Мирного⁴.

Прошу підтвердити, що моє “хазяйство” дійшло до Ваших рук.
Щироприхильний

Ів. Шаповал

17.III.82

* * *

Від Бориса Дмитровича Антоненка-Давидовича

20 березня 1982

Дорогий Олесею Терентійовичу!

Передаю Вам копію свого листа до Загребельного й інших членів президії СПУ. Цей демарш я зробив за Вашою порадою, але наслідків поки що нема ніяких, хоч листа послано рекомендовано з повідомленням, що адресат одержав.

Цю копію передаю Вам для того, щоб Ви мали конкретні уявлення, що мені довелося і доводиться переживати останні роки мого життя; може, вона придасться Вам як сировий матеріал під час розмов у певних сферах, як то Ви мені обіцяли.

Вибачте за турботу!

З щирою пошаною

Б. Антоненко-Давидович

20.III.1982 р.

Копія

Київ, вул. Орджонікідзе, 2
Спілка письменників України
Першому секретареві СПУ
П. А. Загребельному та всім
членам президії.

Шановні товариші!

Пишу цього останнього листа з лікарні № 3, де я тривалий час рятувався від сліпоты та легеневих недуг.

Переходжу до справи. 1971 року на засіданні президії СПУ під головуванням покійного Смолича тодішній директор видавництва “Радянський письменник” [Анатолій] Стась, розповідаючи про видавничі плани на 1972 рік, назвав і мою збірку прози “Завищені оцінки” (повість під цією ж назвою та кілька оповідань, що друкувалися в нашій періодиці на 95 відсотків). На машинопис цієї моєї нової збірки прози було дві позитивні рецензії су-

часного лауреата Шевченківської премії А. Дімарова та відомого критика О. Дяченка. Вони зробили кілька слушних зауважень, які я старанно виправив, здав до видавництва, і машинопис був цілком готовий до друку. Та раптом все пішло шкереберть; це сталось через те, що в ЦК КПУ справами культури став керувати Маланчук, котрий не любляв ні мої твори, ні мене особисто. Маланчук склав якийсь “чорний” список, де першим стояв я, за яким зазначених там письменників не можна було ні в якому разі друкувати, ні писати про них статті чи схвально згадувати десь, хіба що в разі крайньої потреби дозволялось лайнути.

За мною, як за письменником, лишилось тільки три права: щороку вносити членські внески до СПУ, що я регулярно і робив, передплачувати через апарат СПУ пресу і користуватись медичною допомогою, яку я і моя дружина хронічно потребували.

За що ж така страшна кара впала на мене, письменника, що не втратив творчої потенції? Чи я надсилав за кордон під своїм прізвищем або літературним псевдонімом свої твори, статті тощо; чи я передав за кордон до видання якусь збірку своєї прози, дарма що до мене не раз звертались всякі “туристи”, представники емігрантських видавництв з пропозицією видати якийсь мій новий твір чи навіть збірку творів, причому деякі гарантували, що піде дипломатичною поштою і дійде до свого призначення. На всі ці пропозиції я давав категоричну відмову.

Десь в першій половині 60-х років відома латино-американська діячка Віра Вовк (перекладачка з української мови на іспанську та португальську), якій улаштували пишну зустріч з письменниками Бажан і Павличко, з'явилась до мене додому і передала грубий конверт, сказавши: “Це Вам від українського видавництва в “Сан-Франціско”, що перевидало Вашу книжку “Землею українською”. Я розпечатав конверт і побачив там грубу пачку радянських асигнацій, вартість 10 карбованців. Скільки всього було там грошей, я й не знаю, бо одразу повернув їх В. Вовк і сказав, що взяти не можу і не візьму.

А, може, в мене ще були якісь “гріхи”? Пригадав. Був такий гріх: коли-не-коли я одержував з-за кордону речові посилки від різних незнайомих мені людей, що називали себе моїми читачами. Ось, наприклад, група читачів з Канади звернулася до мене з колективним листом, прохаючи прийняти від них як подарунок речову посилку за мою книжку “Як ми говоримо”, що править їм

за підручник чистоти української мови. Надсилали мені із США посилки якась невідома мені Меланія Хома та літня жінка Галина Пісецька, що просила мене надсилати книжкові новини, надто з дитячої літератури, я не лишався в боргу і в міру своїх матеріальних спроможностей надсилав їм книжкові новини, а іноді наші художні вироби (плахти, вишиванки). Як відомо, радянський закон не забороняє посилки одержувати з-за кордону і надсилати їх туди. Тисячі людей одержують їх, і ніхто їх не питає, чому і за що та від кого одержали ці посилки. Однак М. Подолян інакше подивився на цю справу і виступив у “Літературній Україні” з статтею “В ролі жебрака”, де закидав мені, ніби я канючив в української еміграції матеріальну допомогу, зазначивши до того ж, що посилку надіслано через якусь торговельну організацію, що є мало чи не сіоністська, натякаючи на мій якийсь зв’язок з сіоністами¹. Невдовзі в унісон М. Подолянові виступив якийсь безсоромний наклепник, що приховався під псевдонімом Горновий, з статтею “За «так» гроші не дають”. У цій статті він заявляв, що Антоненко-Давидович щось передає за кордон, за що і одержує нагороду у вигляді посилок². Але доказів ні в першого, ні в другого не було ніяких. Незважаючи на це, тодішній секретар СПУ В. Козаченко зібрав навіть спеціальні збори, де я опинився в ролі обвинуваченого. Козаченко скерував розгляд моєї справи до того, щоб виключити мене з членів СПУ. Єдиний, хто був проти постановки цього безглузлого питання і всіляко гальмував довести рішення зборів до виключення мене з Спілки, був єдиний Герой Радянського Союзу Ю. Збанацький, якому я був і лишаюсь сердечно вдячний за це.

Десь на початку 60-х років до мене звернулось видавництво “Ластівка” з Мельбурну з пропозицією перевидати мій роман “За ширмою”, бо до місцевого відділу торгівлі надійшло тільки три примірники, а попит є великий. Видавництво “Ластівка” спитало мене листом, який гонорар хочу я одержати за це перевидання і які, взагалі, мої умови. Я відповів, що гонорару не потребую ніякого, а якщо вони справді хочуть перевидати мій роман “За ширмою”, я ставлю єдину категоричну умову, щоб перевидання мого роману було абсолютно точною копією українського оригіналу, без усяких скорочень і додатків. Через кілька місяців видавництво надіслало мені перевидану книжку, де я справді переконався, що воно виконало всі мої вимоги, а ще через якийсь час я одержав від видавництва листа, де писалося: оскільки видавництво заробило

на перевиданні мого роману, то воно не хоче лишатися в боргу і через якусь торговельну організацію надіслало мені речову посилку.

Дехто (чи не колишній редактор “Літературної України” [Віталій Михайлович] Виноградський) каверзно запитував мене: а чому це там так любляють Ваші твори? Хай дарує мені читач це блюзнірське зіставлення, але чому там, за кордоном, так само, як і в нас, люблять Шевченка, Франка, Лесю Українку, Коцюбинського, а також сучасних наших письменників, наприклад, А. Дімарова, книжку якого “Зінське щеня” перекладено на англійську мову. Люблять там також творчість Ліни Костенко, віршований роман якої “Маруся Чурай” перевидано в США, а також В. Симоненка, книжка якого нещодавно вийшла у видавництві “Молодь”.

Чи можна обвинувачувати письменника за те, що десь і когось він подобається, а втім, я припускаю, що дехто із нового керівництва культурою ЦК КПУ міг подумати: хто його знає, може, Маланчук і мав якісь підстави не допускати до друку твори Антоненка-Давидовича? Але чи є когось охота ворухити “дела давно минувших дней” і морочити собі голову над марудним питанням – чи є якась правда за Антоненком-Давидовичем. Я вважаю, що правда, законність і справедливість повинні бути завжди відновлені, незалежно від часу.

1979 року було моє 80-ліття. Я ніколи не справляв своїх ювілеїв попередніх, не збирався справляти й цей, сподіваючись на урочисті вечори, декламацію моїх творів тощо. Але я звернувся до президії СПУ з проханням видати нарешті колись ухвалену до друку збірку моєї прози “Завищені оцінки”. Одночасно я написав відповідного листа до правління Київської організації СПУ і видавництва “Радянський письменник” у цій справі. Від правління Київської організації я не отримав жодної відповіді, лиш тодішній директор видавництва “Радянський письменник” [Борис Петрович] Рогоза зателефонував мені: “Ми охоче б видали Вашу книжку, але Ви самі розумієте, що для цього потрібна вказівка зі Спілки, куди Вам і потрібно звернутись”.

Отже, моє 80-ліття президія СПУ не відзначила жодним словом, а тим часом далеко від рідної землі утворено комітет з 11 душ з пишною назвою “Комітет вшанування 80-ліття видатного радянського письменника Антоненка-Давидовича”. На чолі комітету став найменший син відомого українського класика В. Сте-

фаника, що виступає під псевдонімом Гаморак (дівоче прізвище його матері)³.

Чи ви думаєте, товариші, що мені радісно було чути пишні панегірики з різних континентів і держав на мою адресу, тоді як на Україні

“тишина немая в улицах пустых,
и не слышно лая псов сторожевых”⁴.

Я не ображаюсь на президію СПУ за замовчування мого ювілею, бо розумію, що це залежало не тільки від неї, але я щиро вдячний їй за те, що в цей ювілейний рік не чути було гавкання безсоромних наклепників типу Горнового і йому подібних. Велике Вам спасибі за це, товариші.

Зважаючи на все вище наведене, я пропоную Вам, Павле Архиповичу, та іншим членам президії СПУ уважно й серйозно піти до справи видання моєї останньої збірки прози “Завищені оцінки” на 1983 рік, що є ювілейним роком моєї письменницької діяльності (почав друкуватись 1923 року).

Я певен, Ви розумієте, Павле Архиповичу, що я давно вже посів певне місце в історії української літератури і спихнути мене з цього не зможуть ніякі маланчуки, хоч би як того їм хотілось. Глядіть, Павле Архиповичу та Ваші колеги із СПУ, щоб через якийсь час Вам не довелося червоніти перед сучасниками і нащадками за те, як поводитася зі мною, одним із останніх ветеранів української радянської прози, президія СПУ протягом останніх 10-ти років мого життя. Треба ж, нарешті, щоб кінчилось непорозуміння. Маланчука вже два роки нема у складі ЦК КПУ, а його табу щодо мене і видання моїх творів ще лишається дійсне і по цей час.

Я чекатиму Вашої відповіді до 30 квітня цього року, після чого мені буде відомо, що слід з собою робити далі.

Бажаю Вам усім міцного здоров'я і творчого натхнення і не зичу нікому з Вас, хто доживе до мого віку, зазнати бодай половини тих прикростей, що випали на мою долю.

На все добре Вам!

Прощайте!

(Підпис)

(Б. Антоненко-Давидович)

* * *

Від Михайла Кузьмовича Наєнка

1 квітня 1982

Доброго дня, Олесю Терентійовичу!

Нещодавно мені запропонували написати нарис есеїстичного типу “Олесь Гончар” (до 2-х аркушів) для збірника¹, присвяченого лауреатам Ленінської та Державної премій, який виходитиме у “Радянському письменнику”. Я майже погодився, але потім подумав, що наче багато вже пишу, буду в чомусь повторюватись і т. д. Може, є у Вас на примітці якась інша кандидатура? Матеріал треба подати в червні...

Передмова у “Радянській школі” передана вже до друкарні². А я продовжую вступати до Спілки³. У міській організації і на бюро приймальної комісії СПУ вже документи розглянуто. Залишилося саму приймальну комісію пройти, яка незабаром збиратиметься. Дуже страшно на ній голови – Любомира Дмитерка...

Всього доброго.

[М. К. Наєнко разом із листом надіслав вітальне слово:

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Сердечно вітаю Вас із Днем Народження! Зичу доброго здоров'я і нових творчих перемог на радість усієї нашої культури!

З глибокою повагою і найкращими побажаннями –

М.К. Наєнко

3 квітня 1982. – М. С.]

* * *

Від Бориса Наумовича Левіна

5 квітня 1982

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Звертаюсь до Вас з листом, можливо, на Ваш погляд незвичайним.

У Полтаві задумано і вже почалась попередня робота по укладенню збірки – “Вінка Гоголю” з нагоди його 175-річчя.

Полтавський “Вінок” має стати не лише суто полтавським – до участі в ньому запрошуються письменники та науковці братніх країн та республік, а також Москви і Ленінграда. І все ж він буде

полтавським, бо в Полтаві робитиметься, Полтава ж відкриває обійми усім, хто поділяє з нею любов і шану до пам'яті великого полтавця.

Кожен справжній твір займе в “Вінку” своє належне йому місце. Ви – автор нарису “Шляхами Гоголя”, і, ми певні, він прикрасив би ювілейне видання, та без дозволу взяти його не можемо. Тому-то, користуючись наданими мені повноваженнями, звертаюсь до Вас і прошу дозволити передрук нарису “Шляхами Гоголя” для полтавського “Вінка”¹.

З повагою

Борис Левін

05.04.1982 р.

Полтава

* * *

Від Петра Петровича Гавриленка

9 квітня 1982

Добрий день

Шановний Олесю Терентійовичу!

Я не знаю, чи Вам відомо, що з “Тихого Дону” Михайла Шолохова стараннями недругів письменника – рановців¹ п'ятдесят років тому було вилучено дещо з того, що їм не подобається, наприклад, те, як тікав з червоноармійського мітингу Л. Троцький.

У жодному з 260 книжних видань роману це вилучення не було відновлено. Лише в 1980 році видавництво “Правда” в збірці творів М. Шолохова, том 3-ій (3-тя книжка “Т. Д.”, глава 57, сторінки 366–367) надрукувало випущені рановцями абзаци.

Якщо у Вас цієї книжки немає (так як і у мене не було), то Ви можете додати вилучені абзаци до глави 57-ї роману, де саме – подивитесь.

Декілька слів про М. Шолохова: торік восени він тяжко болів, а зараз, як повідомили мене, почуває себе значно краще. Я до нього поїду в травні.

Усього Вам доброго. Низький уклін Вашій дружині.

З повагою

(Підпис)

Р. С. Я збираюсь тижнів через два поїхати до Києва і буду вдячний, якщо Ви згодитеся зі мною зустрітись. Я Вам подзвоню.

П. Г.²

Полтава
9 квітня
1982 р.

* * *

Від Зіновія Миколайовича Легкого

11 квітня 1982

Добридень, шановний Олесю Терентійовичу!

Колись, у хвилини сумнівів і вагань, я з відчаю (о безголо-ва нерозважність) послав був Вам рукопис своїх новел – на суд. Чогось тепер він став книжкою. Для мене – радість. Тож спішу розділити її з Вами і ще раз подякувати за те, що Ви, попри свої глобальні справи, знайшли все-таки часину для мене, вчителя із Львівщини.

За оцю збілочку наша письменницька організація вирішила прийняти мене у Спілку¹, і Роман Іваничук вже навіть написав рекомендацію. Не знаю, чи затвердить мене Київ, та сам факт такої імовірності хоч і тривожить, хвилює, але ж підносить-таки людину. Зрештою, хіба це так важливо, чи буду я спілчанином? Аби лиш писалося чесно і гарно. Може, воно й дивно, та саме аж тепер, коли появилася моя книжчина, відчув сповна, в якій великій відповідальності автор перед читачем. Моя книжечка сумна, і якраз тепер задаюся думкою: чи варто було так багато писати про людський біль та відчай? Чи ж тільки тим живе народ? Звичайно, ні. Отож у боргу я перед ним. І дуже хочеться, щоб вийшла друга моя книжечка оповідань у “Рад. письменнику”, – там бо вже немало про сучасність².

То вибачайте за це високопарне мудрствування навколо власної персони. Ще раз дякую за Вашу моральну підтримку. Здоров'я Вам і прекрасних книг!

До побачення
11 квітня 82 р.

З. Легкий

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

15 квітня 1982

Дорогий Олесь Терентійович!

Вважаю за честь зробити Вам добро. Знову, як обіцяв, висилаю Вам додаткові матеріали про нашого Діда¹.

1. Це вперше опубліковану в Укр. істор. журналі № 7, 1968 р. прецікаву вступну лекцію Д. І. Яворницького в Московському університеті 5.10.1901 р. Отут, в цій лекції, Дід увесь: його душа, його творче горіння, його безмежна любов до бідних сіромах-запорожців. Вибачте, що зроблені фото рядків цієї лекції вийшли трохи дрібненькі. Але прочитати можна.

2. Прикладаю копію листа Діда, якого він у 1904 р. писав до П. Мирного. Думаю, що їхнє листування – теж зацікавить Вас.

Коли одержите – повідомте, будь ласка, чи прийшлися Вам до душі ці матеріали?

І ще хотів з приємністю повідомити Вам ось про що. Коли я, повернувшись з Києва, зразу ж передав керівникам СПУ М. Нечаю та С. Бурлакову про Вашу згоду приїхати до нас у травні. Вони радісно усміхнулися, були щасливі, що зустріч у рідному краю з нашим земляком, любимим письменником, нарешті, відбудеться. Ну, а коли саме це буде, думаю, домовляться з Вами по телефону.

Щиро, з приязню

Ів. Шаповал.

15.IV.82

Дніпроп.-70,

просп. К. Маркса, 79, кв. 45

Ів. Макс. Шаповал

P. S. Ви, Олесь Терентійович, вже знаєте, що у “Дніпрі”, на 83 рік, готується до перевидання моя книга “В пошуках скарбів”². Дуже прошу Вас, при нагоді, сказати О. Бандурі, щоб він прихильно поставився до моїх додатків до книги, не скупився на 2–3 аркуша паперу. А то ще знову збираються посилати на рецензію. Хіба мало московського видання “Сов. Писатель”, 1968 р. Думаю, що це ваговита рецензія!

15.04.1982 р.

* * *

**ж. “Радянське літературознавство”, № 2, 1982 року:
Лист Д. І. Яворницького до Панаса Мирного³**

1904 р., 15 січня,
Будяківка

«Любий, щирий і високоповажний Опанасе Яковлевичу! Вичитав оце я перший том Ваших творів і окремо у «Київській старині» Вашу «Пропащу силу», вичитав і... стою, увесь зачарований, увесь подавлений, увесь залитий слізьми, і не знаходжу слів, щоб виславить Вас, як чоловіка з певним і великим талантом літератора. Яка у Вас чудова українська мова! Яке знання селянського життя! Скільки у Вас поезії! Скільки розуму! Дивна, коштовна і вічно невмируща ота Ваша штука «Пропаща сила»!.. Після цього Вашого твору куди ж я годящий? Що і як я зможу сказати моїм убогим і невмілим пером? Мені треба або родитись там, де Ви родились, або учитись год двадцять, щоб от так уміти сказати, як оце Ви кажете в Ваших чудових творах.

Я тепер нетерпучо ждатиму, коли Ви надрукуєте останній том Ваших творів, щоб зразу ухопити їх у руки і зразу ж проковтнути без останку... Ні, та яка ж у Вас ніжна, чутлива, поетична душа! Та який же з Вас артиста – художник, щоб ото створити такий чудовий образ дівчини, як ота Галя, злодійська дочка! О, та як же Ви немилосердно її убиваєте! Я затрусивсь увесь, я застиг на місці, я кинув от себе геть Вашу книжку, я готовий був сказати Вам що-небудь дуже докірливе за те, що Ви так немилосердно згубили чудовий тип чудової українки! Але то так же треба! Треба, як то кажуть, по ходу роману, по розвію ідеї... І вп'ять же ж Чіпка: нащо ото йому такий кінець? Нащо в ньому воскрешати усе те звіряче, усе те люте, усе те страшне, що заставляє ненавидіти його і примусює підіймати супроти нього кулаки? І тутечки неначе аж бився б з Вами, а не хотів такого Чіпка. Але то був би не Чіпка – сила, розум, душа, енергія, – якби він одруживсь та щасливо і прожив би усе своє життя... Ні, у Вас усе глибоко продумано, усе доладно виведено, скрізь – і взагалі, і в дрібницях – певний артиста і певний художник. Пошли ж Вам, боже, довгого віку і ще нової праці на нашій убогій ниві України!

Душею і серцем Ваш

Д. Яворницький.

Камышино, Миргородского уезда

* * *

**Лист-відповідь Пана Мирного (П. Я. Рудченка)
до Д. І. Яворницького.**

19 січня 1904 р.

Полтава.

Вельмишановний добродію Дмитре Йвановичу!

Одібрав я Ваш палкий лист, та й аж здивувався. Так Ви в ньому мене вихваляєте, що якби я не був справді таким мирним, яким себе почуваю і за якого себе добре знаю, – то, ухопивши Ваш лист у руки, наче той бойовий прапор, загукав би людям щосили: бачите ви, що я таке? Бачите, що про мене кажуть розумні та освічені люде? Начхати мені на вас, та й годі!

Ні, мій голубе. То тим мої твори здалися Вам такими любими і так дійшли до серця, що у йому негасно палає святе огнище щирої любові до свого краю, а в душі жевріє літерацька вдача. Через це Ви наче не хочете вбачати і моїх немалих помилок у мові, і моїх ще більших гріхів у будуванні творів. Або Ви, кажу, не хочете їх бачити, або закриваєте очі на їх, милуючись тим, що от, мов, якого впливу мусимо ми досягти нашою простацькою мовою. Не криючись скажу Вам, що може у моїх творах і в дещо доладне, може де-не-де проривається і талан. Отже, щоб казати, як Ви кажете, що я “з певним і великим таланом літерата”, то се дуже вже багато сказано. Мені здається, що кожний, хто щиро любе свій край і так само щиро ж бажає задля його попрацювати, то мусе добутись того ж самого, чого довелося добути мені. Велика сила – любова, а ще більша – хіть допоможе! І Ви, добродію, не кажіть: “куди я годящий? На що я кчемний?” У Вашій повісті “Наша доля – божа воля” багато і знання народної душі, і блискучого виразу, і легкої та плавної мови, і дотепності звести все це до купи, вибудувати тихий захист задля покірної душі. Все це ознаки теж немалого літерацького талану, і великий гріх буде, як Ви занехаєте його. Як Ви, спасибі Вам, завітали до мене, та почали розказувати про всі ті юродства теж пропащої, або, краще сказати, занапащеної сили, які Вам доводилось стрівати, плентаючись по всьому нашому краю, то я несказано радів душею, як Ви хвалилися, що думаєте

все те списати. Голубе мій сизий! Не одкидайтесь від своєї думки, спишіть оте все, це ж буде ціла епопея, така сама, яку наш Гоголь дав задля руської літератури своїми “Мертвими душами”. Хоч я вже немало прожив на віку, а буду бога благати, щоб він додержав мене до того часу, поки мені доведеться прослухати або прочитати Ваші твори про оті всі юродства занедбаной сили наших верхів. Я, як бачите, більше розказую за низи, а Ви розкажіть нам за верхи. Добре?

Цілую Вас аж тричі навхрест, гаряче.
Душею і серцем до Вас прихильний.

П. Рудченко

Якщо маєте думку бути в Полтаві, не забудьте і моєї хати. Дуже б мені бажалося прочитати Вам мій замір написати філософську драму, що вилився в містерії “Спокуса” (Грехопадение)⁴. Я читав уже раз тут своїм, та їм не зовсім подобалась ся штука, написана на отвлеченную тему. Цікаво б Вашого суду почути.

Скопіював

Ів. Шаповал

15.IV.82

* * *

Від Олесь Степановича Юренка

23 квітня 1982

Дорогий друже мій, Олесь Терентійович!

Якнайсердечніше віншую тебе й родину твою з весняними святами. Добра, щастя, здоров'я щиро зичу тобі і всім, хто разом з тобою.

У нас працює редколегія, яка готує до видання “Вінок М. В. Гоголю”¹. Припало мені готувати нариси та публіцистику. Тож кращої квітки до цього “Вінка” не може бути за твою троянду – “Гоголівськими шляхами”.

Дозволь мені сю річ передрукувати з “Літературної України”.

Чи знаєш ти, що один з наших антимонархівців пішов із життя?

Це – Василь Тараненко. Якось раптом, на вулиці. Ішов, кажуть, із університету і не знав, що слідом за ним пленталась костомаха...

Гарний товариш був!
Обіймаю тебе сердечно.
Твій

Олесь Юренко

23.IV.1982
Полтава

* * *

Від Анатолія Іларіоновича Колісниченка

31 травня 1982

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Сам Господь Бог свідок – коли надійшла телеграма прибути на засідання комісії, ми (сімейно) виїздили на травневі святки до тестя на Чернігівщину. Корчував старий вимерзлий сад і садовили молодий. Справа варта написання новели. Написав невелике слово про Ю. Яновського, але не відаю, чи зробив те більш-менш вдало... Можливо, прийдеться змінити, доробити... Тому й оце надіслав Вам доповідь на перевірку¹. Ще одне: влітку (кінець липня – серпень) від'їздимо на Чернігівщину, а я не знаю, коли і де мені бути на святкуванні ювілею Яновського².

Будь ласка, як випаде вільна хвилина, напишіть мені про те.
Сердечно Ваш

А. Колісниченко

31.05.1982 р.

P. S. Ясна річ, доповідь (усна) стилістично має різнитися од суто статті. Здається, тим і орієнтувався...

* * *

Від Михайла Олександровича Штейна

12 червня 1982

Дніпропетровськ, 12 червня 1982 р.

Шановний і дорогий Олесь Терентійович!

Пишу Вам ось з якого приводу.

Ви, звичайно, пам'ятаєте, що свого часу здали до редколегії дніпропетровського альманаху “Вогні Придніпров'я” рукопис “Альп”, який призначався для першої книги “Вогнів”. З незалежних від редколегії причин вихід цієї книги надовго затримався і першу публікацію Вашої трилогії, на превеликий жаль, для нашого альманаху здійснив журнал “Вітчизна”.

Ваш рукопис залишився в справах редколегії. Після виходу книги надійшло розпорядження про ліквідацію решти рукописів, що їх не забрали автори. Ви на той час переїхали до Києва, за рукописом не звернулися, адреси Вашої я не знав. Чи треба казати, що оригінал “Альп” був дорогий мені, і я забрав його додому, де він зберігається досі.

Днями до мене звернулися з нового нашого Дніпропетровського літературного музею, про організацію якого є вже постанова відповідних інстанцій¹. (Він міститиметься в “Будинку Інзова” на проспекті К.Маркса, де в 1820 р. бував О.С.Пушкін.) До речі, відомо мені, Ваша сестра в Ломівці передала до згаданого музею речі, пов'язані з Вашою літературною роботою в Дніпропетровську². Згаданий Ваш рукопис, про який вони мене прохають, став би справді дорогоцінним експонатом щодо періоду Вашої письменницької творчості в нашому місті. Та немає жодного сумніву в тому, що передати цей Ваш рукопис до музею я можу лише з Вашого дозволу, за яким і звертаюсь³. Можу лише приєднатися до прохання організаторів музею. Чекаю на відповідь.

З щирою пошаною до Вас і вітанням від Софії Яківни
Ваш

(Підпис)
(М. Штейн)

320091, Дніпропетровськ-91,
Ленінградська вул., 32, кв. 51
Штейн Михайло Олександрович

P. S. Вибачте за машинопис, правиця моя після інсульту ось вже п'ятий рік, як то кажуть, не на висоті...

* * *

Від Анатолія Івановича Гая

29 червня 1982

Шановний Олександр Терентійовичу!

Ваш лист прийшов ще у травні, але я прочитав лише вчора – був у відрядженні. Велике спасибі і за слова підтримки, і за рекомендацію до Спілки¹. Усім життям і творчістю буду виправдовувати Ваше довір'я.

Наше армійське життя іде у чіткому, розміреному ритмі, а ми, військові журналісти, стараємось від нього не відставати. На літературну творчість часу залишається зовсім мало, проте наснаги не бракує. Багато задумів, планів – стараюсь знаходити і час, і сили для їх реалізації. Хочеться писати так, щоб не було соромно перед людьми.

Ще раз велике Вам спасибі. Низький уклін також від усієї нашої Червонопрапорної гвардійської Красноградської солдатської родини.

Міцного здоров'я Вам і нових творчих успіхів!

З повагою

Анатолій Гай

Р. С. “Красная звезда”² дала про зустріч дещо із запізненням. Вибачаюсь за своїх колег...

* * *

Від Володимира Ілліча Десятерика

30 червня 1982

252030, г. Киев,
ул. Ленина, 68, кв. 65

О. Т. Гончару

Дорогой Олесь Терентьевич!

С чувством огромной признательности посылаем Вам только что вышедший из печати сборник произведений Григора Тютюнника “Огонёк далеко в степи” с Вашим предисловием¹.

Спасибо за поддержку, за помощь в работе.

С молодогвардейским приветом,
директор издательства

В. Десятерик

(Підпис)

* * *

Від Анатолія Івановича Колісниченка

7 липня 1982

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Вдячний Вам сердечно за Вашого листа! Справді, студентом ще читав я роботи Новиченка про Юрія Яновського. Нині ж, коли писалося слово про Яновського, ЕВМ на моїх в'язах, виходить, не фіксувала отої інформації, стовідсоткових вихідних даних.

Таки зв'язався з Яворівським, і він надіслав мені детальний план ювілейних клопотів.

Ми в Одесі запланували на кінець вересня велике “голлівудське” шоу, вечір. Хочеться зробити більше. Думаю, що і Василь Фащенко, великий шанувальник Яновського, проведе і вечір в університеті.

Щодо романтизму: тримаюся демократичної тези: най розквітає тисяча троянд у мистецтві! Аби тільки усі вони були освячені талантом творця.

Всього Вам доброго!

Із сердечною повагою, Ваш

Ан. Колісниченко

7. VII. 82 р.

Одеса

P. S. Статтю надіслав до “Літературної України”.

* * *

Від Леоніда Миколайовича Коваленка

27 липня 1982

Найкращі одеські вітання Вам, Олесю Терентійовичу!

Перед від'їздом телефонував Вам, але безрезультатно (і в Кончу теж). Хотів прозвітувати у справах Тичининських¹. То оце роблю звідси вже. 1-ий том [Олексій] Кудін і вчетверте не здав. Каже, що примітки не встигла передрукувати машиністка. Бідні друкарки! Скільки на них звалено гріхів літературних! [Микола] Жулинський обіцяв поставити звіт Кудіна на партбюро Інституту, щоб винести упорядникові догану і запропонувати вивести його з редколегії. Питав мою думку. Я і [Сергій] Гальченко згодні. Набридла вже ця тяганина. А попереду ще ж робота його як редакто-

ра тому. Молю Аллаха, аби до мого приїзду 1-ий том був у видавництві. А з Кудіном таки доведеться розпрощатись.

Над 2-им томом досить інтенсивно працює А. Ковтуненко. Обіцяв особливо не затягувати здачі.

3-ій том (упорядник Н. Вишневська) іде нормально.

4-ий (“Сковорода”) Тельнюк обіцяв здати до 1 серпня.

Отакий стан з першими 4-ма томами – оригінальною поетичною спадщиною Тичини. Далі йдуть томи легші, та й час для роботи над ними ще є. Як тільки я повернуся (8-го серпня), одразу ж перевірю “стан виконання” і т.д. В мою відсутність малий пернач я передав Гальченкові, так що літній період без контролю не залишився.

Одеса прийняла нас дощами. Десь днів з чотири-п’ять дощило, вода була холодна, не купались. Правда, я трохи був прихворів, то й так не купався б. А потім випогоднилося, я оклигав і почалося життя квітуче. Письменників тут не густо, – як і завжди. Чимало відпочиває людей з Молдавії, бо Літфонд якийсь гендель з ними має (зробили прекрасні бетонні сходи до моря і ще щось обіцяють зробити). Був Павличко з усім сімейством, в тому числі й представником Загребельних. Але чомусь 1/2 строку. Зараз тут Маняк, О. Пархоменко, М. Сингаївський, С. Жупанин (з Закарпаття), Н. Гнатюк, Труханов, Фольварочний, В. Ф. Лисенко, Стриженюк, Ковганюк. А інші або я не знаю, або вони “позалітературні”. Помітив таку закономірність: чим менше поет, тим більше у нього пузо...

Перечитав вибране Буніна. Дивовижної сили прозаїк! Вперше познайомився з ним ще до війни. Тоді сприйняв його як поета “уходящего русского дворянства”. А зараз – суворий, аж до натуралізму, реаліст. І Україну любив міцно, хоч скрізь називає нас тільки “хохлами”.

А про спогади М. Греча розповім Вам при зустрічі.

Відпочивається нам добре. Вода тепла (19–24°). Солодко пахне білий буркун. І гірко – деревій та полині. Це із суходолу. А з моря – солоня благодать. Жаль тільки, що квартирна “драма” вивела нас трохи з колії: зять (розлучилися з Оксаною у квітні) затіяв судову тяганину, аби відібрати кімнату. Хоч юридичних прав

нібито й не має, бо не живе тут понад 8 місяців (через 6 втрачає ці права). Але що скаже суд – бог його знає. Не хотілося б, щоб і Спілка, і я втрачали кімнату. Пригріли зятька... Не ми перші, не ми останні. Хоч від цього й не легше.

Низький уклін Валі!

Ваш Л. Коваленко

* * *

Від Олесея Опанасовича Силина

29 липня 1982

29.VII.1982 року

Боярка

Високошановні Валентино Данилівно і Олесею Терентійовичу!

Звичайно ж, знаю, що з нагородою Вас вітатимуть багато людей. Але прошу знати, що я нікому не поступлюся щирістю моїх добрих почуттів до Вас, вдячністю за все те, що Ви вже зробили для людей і ще створите. Саме тому, як і всі, я завжди в хвилюючому очікуванні.

Дуже зворушений Вашим листом до 1500-річчя Києва і оцінкою моїх зусиль в пошуках, відновленні, популяризації та збереженні наших духовних надбань.¹ Та Ви, Олесею Терентійовичу, не знаєте того, що я, раніше започаткувавши, багато в чому Вам наслідував, і взагалі, в наших з Вами життєвих шляхах, зокрема бойових, є багато спільного. І ще одне. Писати на історико-архітектурні, мистецькі, історичні та патріотичні теми порадили мені саме Ви. Свою першу спробу про Хортицю я Вам привозив до Ірпеня взимку 1968 р. Там Ви познайомили мене з Валентиною Данилівною.

Маючи тоді вже давно ім'я в архітектурі та інженерії (яке мені нелегко далось), все це я одсунув і почав працювати на новій ниві, якої ніколи не полишав, навіть конаючи. За ці роки, незважаючи на тяжкий стан і перевантаженість практичною роботою по культурній спадщині, мені пощастило чимало написати і дещо надрукувати. Можу запевнити – жодної компеляції. Намагався писати лише оригінальне, невідоме. І знали б Ви, Олесею Терентійовичу, як мені завжди хотілося, щоб прочитали щось Ви, великий Ма-

естро, щоб сказали свою думку. Роблю ж це не для саморозваги. Мені все зараз важко. Та за багато років не наважився просити. Ну, та це я принагідно...

Головне, щоб у Вашій по-справжньому титанічній і всеосяжній діяльності побільше лишалося сил та часу для творчості, яка всім так потрібна.

Доброго ж Вам здоров'я.

З усією відданістю Вам –

Олесь Силин.

P. S. Маю за честь бути надрукованим разом з Вами у альманасі “Сузір'я”, до 1500-річчя Києва.

Буду радий, якщо прочитаєте мій нарис. Там є і те, що друкується вперше (про Шевченка).

Ваш О. С.

* * *

Від Юрія Семеновича Бурляя

31 липня 1982

Вельмишановний Олесь Терентійович!

Сердечне спасибі Вам за ту увагу, яку Ви виявили до моєї скромної праці. Найбільше мене вразило те, що Ви дуже швидко прочитали книгу і написали теплий відгук на неї.

Звісно, всі мої писання – лише пошуки істини, і зовсім я не схопив бога за бороду... Але літературу справді люблю, люблю безмежно і самовіддано. Бо наше красне письменство – народне від своїх витоків, а я (з того часу, коли почав усвідомлювати себе як громадянина) почував і відчуваю себе невіддільною часткою, кровинкою-капелькою нашого мудрого, героїчного і многотерпеливого народу.

Ще раз дякую Вам.

З глибокою і щирою повагою

Юрій Бурляй

31.VII. 82 р.

* * *

Від Ігоря Петровича Золотуського

31 серпня 1982

Многоуважаемый Александр Терентьевич!

Хочу отчитаться перед Вами, что видел этим летом в Гоголеве. Я был там не как “ревизор” и “надсмотрщик”, а просто жил по соседству в Шишаках¹, вместе с семьей, на берегу Псла. Места эти мне полюбились.

Вырыли котлован под господский дом. Но работы тянутся медленно. Я был там во время жатвы, естественно, все мысли у всех были о хлебе. А надо обязательно подвести к зиме и дом, и флигель под крышу, иначе нельзя будет заняться отделочными работами и экспозицией. Осталось, по существу, год с небольшим (до 1 апреля 1984-го) и, если так будет медленно двигаться, не успеют. С одной стороны, спешка вредна, лучше бы, скажем, открыть один дом или флигель и разместить там часть экспозиции (всю не осилят), но даже для того, чтоб к зиме в помещения не падал снег, нужно нажимать и на строителей (“Полтавсельстрой”), и на начальство.

Ф. Т. Моргун был болен, когда я был там, но я разговаривал с его сыном². Он психолог и тоже занимается Гоголем. Окончил МГУ и аспирантуру, преподаёт в Полтавском пединституте. Очень толковый и умный молодой человек. Он обещал помочь.

И в самой Полтаве, и в Киеве многие люди занимаются заповедником. Проводятся совещания, планёрки, выезды в Гоголево, рассматривается вопрос о заповеднике на облысполкоме, но дела идут туго. И деньги есть (в деньгах нужды нет), но они не осваиваются. Кроме того, на глазах у всех стоит, закрывая усадьбу клуб, с которым никак не решается. Хотят даже переносить на другое место колхозную ферму, которая стоит чуть ли ни миллион рублей, а о клубе – ни полслова.

На мой взгляд, в области, в обкоме, должен быть один человек, который бы занимался в оставшиеся полтора года только этим, отвечал бы только за заповедник и обладал бы при сем полной властью. Им бы мог стать секретарь обкома по пропаганде. Такого человека сильно не хватает. Эту мысль я и хотел высказать Ф. Т. Моргуну. Сейчас, мне кажется, это дело для них также важно, как и урожай.

Не хочется гнать, но не хочется и оставлять это дело без контроля. Да и имеет оно, говоря без преувеличения, всемирно-историческое значение. Хорошо бы было, если б в Полтаве это, наконец, поняли.

Я по-своему тоже готовлюсь к юбилею. Написал книжку “По следам Гоголя”, которая выйдет в будущем году в Детгизе. О тех местах, где он бывал, где жывал. Открывается она Украиной. Жизнь в Шишаках (живу там второе лето) помогает мне многое понять в украинских истоках Гоголя. Этого ни в каких книжках не вычитаешь.

Собираюсь переиздать (с некоторыми дополнениями) книгу в ЖЗЛ. Но на неё опять набросились ученые мужи (см. “Знамя”, № 8, за 82 г.). Вышла она в Болгарии, собираются издавать и в других странах. А наша “Молодая Гвардия”, побаиваясь профессоров, хочет от меня существенных переделок, на которые я, конечно, не пойду.

Да и убеждён я в том, что сделал то, что надо.

Буду рад, если откликнетесь.

С высоким уважением

И. Золотусский

31.8.82 г.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

29 вересня 1982

29.09.1982 року

День добрий, шановний Олесею Терентійовичу!

Думками я все Вас вітав десь “на водах”, коли ж це з газети бачу, що Ви на батьківщині Яновського встигли побувати¹, а оце сьогодні розмовляв по телефону з Удовенком, каже, були Ви з ним разом на зустрічі з І.Ганді і нібито Ви їй вручили книжку перекладів Тагора² – мені цілий день приємно. Я її бачив і перемовився двома фразами на прийомі в Нью-Йорку, а вона, до речі, десь в 60-ті роки була постійним представником Індії при ЮНЕСКО, а після того встигла і прем’єр-міністром побувати і у в’язниці посидіти (у її батька – Джавархалала Неру – було навпаки – спочатку в’язниця, а тоді вже прем’єр-міністрівські почесті).

Є і в мене деякі новини. Написав і надіслав Б.І.Олійникові гарну (знаю, що так висловлюватися нескромно, та що робити, коли ж вона гарна?) статтю про “Твою зорю”³. Якщо і йому сподобається, та буде можливість, то, може, десь її ще й надрукує. Звісно, перш ніж писати, ще раз перечитав роман і не жалкую. Як каже один наш київський професор О.Білорус, що зараз тут на заробітках разом зі мною, є в тій книзі своя мелодія, що перегукується з симфонією власної душі, не те, що деякі книжки, що їх прочитаєш і не втнеш, для чого вони написані. “Як для чого?” – в свою чергу здивувався я, – таж для гонорару!” Ну тоді, каже професор, треба літературний фонд розділити надвоє і з однієї половини тим людям гонорар оплачувати за пред’явлений рукопис, а рукопис не друкувати. Я охоче ту його ідею підтримав – яка ж економія дефіцитного паперу намічається, та ще ж і читацький дорогоцінний час заощаджуватиметься для вартісних речей. Варто було б подумати.

Ніяких собі планів не ставлю. Хіба, може, спробую все ж таки поліпшити свою французьку, бо якщо не зараз, то вже ніколи.

Видавництво ось-ось має надіслати верстку “Корабля безумців”.

Там вони у мене повикидали деякі слова, зокрема частку “бодай” – кажуть, застаріла. А я тільки за останні кілька тижнів зустрів ту частку щонайменше 6 разів у “Твоїй зорі”, та ще у оповіданні Яновського “Петрусь і Гапочка”, в журналі “Україна” за серпень (проза і побутова стаття), у журналі “Вітчизна” за вересень (проза і публіцистика) і тепер пишу редакторові, що то вони застаріли з своїми інквізиторськими замашками в лінгвістиці і що взагалі – читати треба.

Але ж знову нагадую, що не варто почивати на 11-томній біблії укр. мови, де те слово “бодай” оздобили самими дожовтневостями, а тепер і співають: “застаріло”, а необхідно ходити біля живої мови, як біля родючого саду, і щороку збирати врожай новотворів і авторських слів, нових значень і переосмислювань, та й олітературнених діалектизмів у періодичні зшитки, як це роблять росіяни, а вже б на тому фестивалі слова і утверджували себе слова-таланти, а так тільки й чується – те застаріло, се віджило, а що ж пробилося і зацвіло – так і не ясно.

Вітайте Валентину Данилівну, всього Вам найкращого. До побачення.

Р. С. Оленка поступила на кібернетику, ми щасливі, зараз збирає буряки-82.

Ваш

В. Батюк

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

30 вересня 1982

30.09.1982 р.

Олесю Терентійовичу, оце так несподіванка! Розкриваю “Л.У.” [“Літературну Україну”], а там: “виникло бажання привернути увагу до видання Р. Тагора”¹. І таки привернули – коли б стаття вийшла раніше, то я б з неї обов’язково позичив поетичні славлення Тагора в передмову. Велике Вам спасибі, я радий, що Тагор став українцем; адже нам потрібні розумні люди, а їх так мало, і освіта розуму не доточить, коли батько не вклав, а тож іще трапляється і навпаки – характер, сформований партою, стає млявим і охочим до розжованих істин, а сам ніяк не хоче ворухити дуже сірою речовиною, то бодай зберемо набутки сусідів наших. У цьому розумінні перекладацька справа дуже благодатна: хтось колись переклав Шандора Петефі: “Гей піснелюби, де ви в наш час? Міняю пісні на набої” – і живуть у душі ті рядки нарівні з Шевченковими – такі ж художні і закличні, такі ж правдиві і рідні – а не було б того перекладу, то й існував би, був би для мене Петефі фактом історії, але не фактом душі, і ніколи б не відчув я тієї його пісні з барикад, коли боронив він свободу Вітчизни, відчуваючи, що загине із свободою заодно.

Всі компліменти сприймаю “як аванс на майбутнє”, якого, може, й не поталанить сплатити до решти, бо хоча б тому, що Вашу статтю прочитає більше людей, ніж їх візьме до рук вибране з Тагора. Як пишуть у “Москві” (здається, шостий номер за цей рік), широкі соціологічні дослідження серед читачів дають по нашій країні таку картину:

75% читацького загалу читає лише рад. літературу, 20% – перекладну іноземну, незалежно від періодизації, і тільки 5% – класику. Це ще “присказка”, а ось і казка: лише 1–2% читають поезію,

а драматургію практично ніхто. А від себе додаю: на Україні того читача ще треба поділити на такого, який читає все, і на такого, який укр. книжки до рук не бере – отож і вийде, що поезія в укр. перекладі має небагато шансів на масовість. Власне, тут я не стільки про Тагора хотів сказати, скільки про таку дивну річ: на ті 1–2% читачів поезії працює чи не половина Спілки – життя складається всуціль з курйозів, тому воно й цікаве.

Дивно мені – коли Ви встигаєте і на нечисленні заходи і до робочого столу, та й взагалі – як це Ви за робочий стіл наважуєтеся сідати? – адже заходи страждають!

Бувайте здорові і працюючі, Олесю Терентійовичу, і хоча великі статті – то, поза будь-яким сумнівом, велика річ, але й маленькі листи – то теж річ немала для того, хто відірваний і далеко.

Ваші *Батьюки Ньюйорксько-Київські-Женевські*

* * *

Від Георга (Георгія) Миколайовича Горста

30 вересня 1982

Шановний Олесю Терентійовичу!

Ласкаво даруйте мені за несподіване звертання. Я виріс на Ваших книжках і, мабуть, це був один з чинників, що сприяв моєму виборі української мови як рідної. Кажу виборі, і хай це не дивує Вас, оскільки у нас у сім'ї розмовляли завжди німецькою та російською: тато напівнімець, а мати, хоч і українка, але ж Одеса... Я самотужки вивчив рідну мову, закінчив факультет української філології, написав дві книжки оповідань, останню надсилаю Вам¹.

Прийміть, батьку, і благословіть, якщо я вартий того, бо в Одеській філії СПУ третій рік лежить моя справа, яку навіть не розглядали².

З повагою

Георг Горст

30.09.82.

270003, м. Одеса,

вул. Богатого, 92,

гуртожиток № 4, кімната 54

Григор'єва О.В. (для Г. Горста)

* * *

Від Віталія Олексійовича Коротича

4 жовтня 1982

Дорогі Олесю Терентійовичу й Валю,
я вас люблю звідси.

Як ходять листи, мені невідомо, але в даному разі це не має великого значення, бо лист констатує факти, не прив'язані до дат. Мені дуже хочеться, щоб у вас і коло вас було все добре.

Тут атмосфера такої концентрованої злости, такої ненависті, що навіть мені, з моєю досить тренованою і пообгородженою іроніями натурою – важкувато¹. Три місяці це дуже довго. Хоч – потроху пишу, ходжу по кіно та музеях; звісно в час, залишений мені поза моїми марними спробами рятувати людство в рамках ООН. Цього часу не так багато.

Преса і література тут сказалися – стільки пишуть про нас всякого свинства. Домовилися, що я виступлю тут по телебаченню й радіо – але навряд це щось змінить. Я розмовляв тут з одним відомим письменником, так той мені сказав: “В Біблії немає жодної згадки про те, що Ісус сміявся хоч раз в житті. Ви гадаєте, що в нас через 1982 роки після його народження більше підстав для сміху?”

Отак і живу.

Я вітаю вас з усіма минулими і наступними святами та буднями.

Дуже хочу додому.

Ваш

Віталій Коротич

04. X. 82

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

22 жовтня 1982

22.10.82

Добрий день, шановний Олесю Терентійовичу!

Позавчора надійшла “Молодь України” з статтею з Женеві про “Твою Зорю”¹ – її скорочено, з двопланової переведено в одну площину, але ті зміни були неминучі з огляду на вимоги газетні. У журналі вона могла б подаватися і без скорочення, а так Борис Іл-

ліч [Олійник] зробив потрібну справу, підготувавши її до газетної публікації, а деякі кострубатості неминучі, коли робиться газетним алюром і не в присутності автора. Радий, що вдалося уточнити моє ставлення до роману, власне, один штрих, бо ж писати про нього можна без кінця. Робітник я загайний – за моїми намірами, мав написати статтю ту ще рік – півтора тому.

Все збираюсь з духом, щоб визначити – братися чи не братися за компонування збірки поезій. Отак у дитинстві приходив з хлопцями до річки, роздягався, скнів на березі від нерішучості і сорому за своє боягузтво, а тоді, коли вони, накупавшись, повертали до села, я теж вдягався і йшов разом з ними.

Завтра Петрику влаштуємо день народження – 25-го йому буде 8 років, а коли ми вперше були з Альою у Вас в гостях, було йому менше двох місяців, тоді ж гостив у Вас Василь Земляк, і під кінець вечора надійшов Зарудний, а “Старокиївська” була від самого початку – на той час така ж новина, як і ми з дружиною.

В першому номері “Юності” за цей рік є стаття про Маркеса², де наводяться його вислови, зокрема: “Я вірю, що раніше чи пізніше світ буде соціалістичним, хочу, щоб це сталося, і чим швидше, тим краще. Але я також переконаний, що один з факторів, здатних загальмувати неминучий процес, – це погана література... Я певен, що революційний обов’язок письменника – писати добре” (стор. 90). І ще: “...Неможливо творити щось велике ні в літературі, ні в чомусь іншому, якщо не відчувати щастя в праці творення” (стор. 92).

Заохочений Вашою увагою, прочитав “Нестора-Літописця” Раїси Іванченко, її колишній роман про Драгоманова у порівнянні з “літописцем” виглядає як учнівські вправи³. “Нестора” написано добре і що дуже добре – немає дуже добрих героїв, нема поділу на “наших” і “німців”, на “добрих хлопців” і “поганих хлопців” – у тому ходульному вигляді, який домінує у нас, а історія сприймається як невідворотний процес, що підкоряє собі тих, хто його розуміє, і нищить того, хто стає супроти нього.

В “Комсомольці” оце тепер друкують повість (уже було 7 подач) “Таёжный тупик” – про сім’ю старовірів Ликових, які прожили 44 роки в тайзі, не бачивши інших людей і не контактуючи з “миром”. Почитайте, для розуміння людини дає багато. З усієї тієї публікації, як 84-літнього Карпа Ликова вразив целофановий

кульок, так мене “убив” той факт, що для полегшення праці Ликових їм надіслали серпи... зі знаком якості – оце вже справді поєднали сьогоднішній день з доісторичністю, а ще й потішаємося над статистиками, які прив’язують сьогоднішня до 13-го року. Коли б цій виробляли, то й на нього почепили б отой знак, що, як відомо, вмонтовано в емблему, яку залишив “Лунник” на відповідній планеті.

Але ж та боротьба людей зі стихією героїчна воістину – з однієї зернини відроджували жито, з конопель вдягалися, з березової кори взувалися – і хоча й втікали від суєтності мирської – залюбки псували собі нерви й застаючись вп’ятьох. Правда, автор повісті дуже розмазує і розжовує, треба б усе те подати густіше, пером Леоніда Андреева, та де ж його взяти Неандрееву.

Хотів би ще раз подякувати за статтю про переклад з Р. Тагора, мені прислав був листа Роман Федорів, теж підтримує той переклад – ото ж найгірші мої побоювання не справдилися, а зухвалі наміри – використати обставини, чи точніше їхній збіг, щоб не намарне пропав час, втрачений на вивчення бенгалі, винагородилися – а що ще людині треба, крім як побачити, що ненамарне працювала. До побачення.

Вітайте Валентину Данилівну.

Лист від усіх нас, яких майже стільки ж, як і Ликових у період розквіту їхньої тайгової цивілізації.

В. Батюк

* * *

Від Сергія Максимовича Солодовника

23 жовтня 1982

Здравствуйте, уважаемый Александр Терентьевич!

Пишет Вам Ваш земляк – художник Солодовник. Мне давно хотелось с Вами связаться, но всё никак не получалось, а теперь меня подтолкнула к этому Ваша книга “Твоя зоря”. Я прочёл её с большим интересом. Дело, видимо, в том, что многие моменты, описываемые Вами, мне очень близки: и пыльные улицы, по которым мы, пацаны, шлёпали ногами, и “одни сапоги на троих”, и жизнь на печке, и многое другое.

Огромный интерес вызвали у меня описываемые Вами ярмарки в с. Соколка¹. И вот в связи с этим мне хотелось рассказать Вам вот о чём: моя мама очень любит читать на память стихи, и я, помню, как она декламировала большое стихотворение о ярмарках в Соколке.

Вот её начало:

“Ніде в світі таких гарних
Ярмарків немає,
Як у Сокілці на горі
Після провід бувають...”

К сожалению, всего стихотворения я не запомнил, но припоминается мне, как кто-то... “а той уже борщ куштує...”, а той щось купив “уже й гроші заплатив...”, “... щось там під яткою стирчить”...

Конечно, надежда очень маленькая, вдруг – если Вы будете в тех краях, и попытаетесь расспросить местных стариков, а вдруг кто-то вспомнит это стихотворение.

Интересно, чьё оно и восстановит бы весь его текст.

Был я этим летом в Кобеляках, видел музей². Хотя и маленький, но некоторое представление о людях даёт. Молодец Алексей Иванович [Кулик], большую работу сделал. Если Вы помните, там есть материал и обо мне и висят мои работы. А прошлым летом мы с Вами чуть-чуть не познакомились.

Вы приезжали в с. Куйбышево на дачу В. Короленко³, а в это время я там жил и писал этюды, но в момент Вашего посещения дачи меня там не было.

Но мне о Вас рассказал комендант дачи.

Вот и всё, что мне хотелось Вам сказать.

Желаю Вам дальнейших творческих успехов, крепкого здоровья и всего самого наилучшего.

С уважением (Підпис)

310022, Харьков-22, ул. Культуры, 12, кв. 12

Солодовник Сергей Максимович

P. S. Между прочим, с Володей Кашиным мы вместе росли. Сейчас переписываемся. Если будете его видеть, передайте ему мой привет.

23.X.82 г.

* * *

Від Лева Семеновича Вайнгорта

Листопад 1982

Шановний Олесь Терентійович!

Поздоровляємо Вас з святом Великого Жовтня і від душі бажаємо Вам міцного здоров'я, щастя, творчих успіхів!

Ваша чудова стаття “Гоголівськими шляхами” переконала в необхідності заповідника М. В. Гоголя навіть рівнодушних і знайшла гарячий відгук в серцях прихильників гоголівської творчості, широкої громадськості всієї нашої країни¹.

Дякуємо Вам.

Від імені колективу Заповідника-музею М. В. Гоголя
директор Заповідника-
музею М. В. Гоголя

(Підпис)

доц. Л.С. Вайнгорт

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

9 листопада 1982

9.11.1982 року

Дорогий Олесю Терентійовичу, радий вітати Вас з премією¹, яку ми всі присудили, щойно прочитали “Твою зорю”, радий, бо ж завжди радієш, коли відбувається те, чого прагнеш, а що воно саме так, то про це й “Молодь України” писала, яку Ви читаєте². Не гайте тільки часу – відзнака мала б надихнути Вас на новий твір. І не в розмірі справа. Хоч би й малюсіньке оповідання. Аби нове. І для Вас також. Несподіване. Як пташина, що залетіла незастигнутої міжлітньої пори у хату, де малі діти. Ото і є жар-птиця. (А коли у пташок гнізда, вони ніколи в хату не залітають, а то, певне, скучили за малятами і залетіли.) Та не буду продовжувати в тому ж дусі, бо вже й римувати доведеться – сама лірика і сентимент.

Дорогий Олесю Терентійовичу, нічого вартісного не роблю – не вмію відмовлятися від “навантажень” – ото ж мене і запрягли – на п'ятий строк переобирають – секретарюю без всякого до того хисту і охоти, але ж в міру сил і можливостей – а взагалі це мені й розплата за марнославія, бо ж, мабуть, гонор нікчемний був потішений, коли попервах запропонували той вантаж. Був тут про-

їздом наш міністр, тепер [Геннадій] Удовенко воює в Міжнародній організації праці³. А я вже навіть і пісень не пишу, бо ж в пустелі і ріка висихає, не те що струмок – ловлю себе на тому, що вже й з дітьми розмовляю через два слова на третє – хіба ж за такого стану мови заявиться поезія? І проза газетярська втече. І якийсь “ожиріння сумління” – колись найбільше пекла жадоба висловитися, а тепер – виспатися в обід. Гадаю, біда всьому й причина – отой горезвісний інформативний вибух” – коли зранку на столі вже лежить різномовна копиця слів і ти жадібно поринаєш у неї, щоб наколотися на голку змісту, а натоміць – отупіння й той стан, про який кажуть, що ні хворий, ні здоровий – “піднять підняла, а розбудить забула”.

Вихід один – написати собі план того, що належить зробити до від’їзду з Женеви, і тоді частина його й зробиться. Щось не надсилають “Корабель безумців” – та мене це вже ніяк не турбує, нікуди той корабель не дінеться, а дінеться, то теж не біда – уже й не віриться, що я над ним горбатів лише в Женеві без малого рік, не над перекладом, а над “доведенням до кондиції”. Пишу про себе, бо більше немає про кого.

Бажаю Вам, Валентині Данилівні і всій Вашій родині здоров’я, успіхів, удачі.

До побачення

В. Батюк

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

20 листопада 1982

Дорогий Олесь Терентійович!

Оце опинився я в санаторії ОблСУ з-за серця. Читаю “Літературну Україну”, побачив Ваш портрет¹, а до мене підходить один сивий дідусь, ліжко якого стоїть поруч з моїм, і каже: “Це ж Олесь Гончар! – Так, він! Напишіть йому від мене декілька слів і поздоровте з присудженням звання лауреата Державної премії”.

– А звідкіля Ви його знаєте? – спитав його.

– Як же, з мене, Микити Івановича Гордієнка, Олесь Терентійович написав книгу “Микита Братусь” і подарував мені з ав-

тографом чотири книги. Я був у нього в хаті на Леніна, 68, і він декілька разів приїздив до мене в Городище.

Отакий дідусь Микита. Чудова людина, у нього щось є від Щукаря. Розповідач – пречудесний. Але біда – майже нічого не чує і бачить (трошки) лише одним оком, а на друге осліп. Сидить снідає чи обідає. Йому я підставляю страву, масло, подаю чай, часто проливає і, бачу, переживає цю трагедію.

Розповів цікавий епізод, як Ви, будучи в колгоспі, де він 32 роки був головою, розповів Вам про одного юнака Бахтіна, що брав гадюк і клав їх за пазуху. А Ви забажали побачити того хлопця, причому сказали – не показуйте його мені, чи я вгадаю?! І ось з десяти хлоп'ят Ви точно показали на одного: “Оце він”.

– Вгадав, – каже Микита Іванович, – а як це, по яким ознакам – по очах – отакий Олесь Терентійович, по очах розкрив душу людини...

Виконуючи його прохання (бо він не бачить, руки тремтять, не може жодної літери вивести на папері), я передаю Вам від нього (і від себе) привіт, щире поздоровлення і низесенький уклін².

Йому, звичайно, буде приємно, якби Ви викроїли 2–3 хвилини і черкнули декілька слів на мою адресу (а лист цей моя дружина принесе до мене, і я прочитаю його цьому славному дідусеві-мудрецю).

Я обіцяв зробити для Вас кращу фоторепродукцію лекції Діда³, опублік. в “Українському історичному журналі”, чим послану Вам раніше⁴. Вони зробили в тутешньому інституті. Незабаром я вишлю або кимсь передам.

Тут, в стаціонарі, – три Вам знайомих – Ф. Залата, Серг. Завгородній і я. Отак доля закинула всіх нас на ремонт.

На цьому – добра, щастя, подальших творчих успіхів Вам. Низенько вклоняюсь Валентині Данилівні.

Щироприхильний

Ів. Шаповал

20.XI 82

Дніпропетровськ-70,
пр. К. Маркса, 79, кв. 45
Ів. Макс. Шаповал

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка*Грудень 1982*

Грудень 1982 року

Добрий день Вам, дорогий Олесю Терентійовичу!

Спасибі Вам за настійливу пораду працювати далі над перекладами Тагора. Я на неї пристаю з радістю. Може, сокира й лежала під лавою, та ще й топориче вистромлювалося десь на три кулаки, але лячно було братися. А тепер надумав перекласти “Шончоїту” – вибране Тагора – воно перевидається в тому канонізованому вигляді вже десятки разів і було упорядковане почасти автором, а почасти (останній період) професором Рагат Кханом. Думаю, що отой Тагорівський “Кобзар” і варто було б видати, додаючи до нього ще й третій розділ – окремі чудові вірші, які чомусь залишилися поза тим виданням. До речі, в ті збірки, що видавалися у нас, на Україні, в основному включалися твори, що увійшли і до “Шончаїти”, так що та робота відсотків на 30 вже готова, отже, залишилося “не так і багато” працювати. А робота йде набагато швидше, коли встановиш собі якісь терміни і намагашся їх витримати. Може, й не все з того “Вибраного” потрапить вибагливому смакові нашого “пересиченого” видавця, та саме в такий спосіб можна було б подати справжнього Тагора, без загрози викривлення його в той чи той бік.

У нас в представництві нещодавно встановили підстанцію, яка приймає московську першу програму телебачення – позавчора в програмі “Время” бачив урочистий пленум спілок і Вас у президії¹, то й здалося мені, що в ці місяці Вам доводиться більше часу проводити в Москві, як у Києві.

А чи пристали Ви на мою пропозицію написати що-небудь “сногшибательное”? Подеколи заглядаю в наші журнали і мушу доповісти, що незважаючи на всі віднікування поважних теоретиків нашої літератури, в українській прозі аж гоготить лінія, нібито приписувана нашій літературі вульгаризаторами соцреалізму, коли по сторінках творів розгулюють персонажі, як по кадрах американських класичних вестернів: в білих капелюхах – добрі хлопці, і в чорних – погані. Отим-то й Раїса Іванченко подобається, що у неї в останньому романі тими капелюхами персонажі раз по раз міняються, та й не може людина проходити все життя в одному

капелюсі – він же зітліє і розлізеться і буде з нього непривабливе видовище.

22.12.82 р. Один знайомий казав: “Головне – запустити домну” – уже 7 речей переклав з Вашого благословення, про одну з них шкодую, що не потрапила до вже виданого. Є й деякі поправки до задуманого – не буде гріха щось і випустити з тієї “Шончоїти”, якщо це і буде на користь загальній читабельності майбутнього видання. Читаю “Жорна” Р. Федоріва – річ щирої літератури (у всіх значеннях того означення), подобається мені те письмо ліпше, наприклад, за Мушкетикове, і зовсім не тому, що у Романа Миколайовича отой “застарілий” “бодай” трапляється чи не десятки разів і скрізь на місці. Біда ж його, як і всієї сучасної української романістики – сюжетна млявість і наша невиліковна розчулена сентиментальність чи сентиментальна розчуленість. Якої нещадності треба і то найперш до самого себе, щоб палити серця трагізмом необоротності людських вчинків. Я хотів послатися тут на американську школу “півдневих авторів” – коли вчасно згадав нашого Стефаніка, якого вимордовували колізії його новел ще задовго до того, як вони краяли серце читачеві. А з сучасних це, мабуть, Васіль Биков чи Айтматов – густе психологічне письмо і то може бути на площині двох днів і двох героїв (і відстороненість автора за лаштунками)... Тобто шкодую за Григором Тютюнником, а точніше, хотів би такого успіху творів нашої літератури, щоб і на Заході не змогли замовчати.

А коли до Романа повернутися, то в нього є прекрасні сентенції от хоча б і про те, що колгоспний плуг переорював межі і селянські душі, чи про те, що “вродливим жінкам ніщо в світі не заборонено”, є й такі вирази, що не вгадаєш, чи народні вони, чи авторові:... “увійдеш у сиве волосся, як у зиму”, “убогі поля, де колосок, як каліка”, “весна на порозі, як на виданні” – я ще не дійшов і половини роману.

На жаль, наші твори, як сковородинські байки: отакусінька баєчка харківська, а потім на три сторінки “сила” – себто мораль, чи висновок, чи розжовування для недоумкового читача – який саме висновок він повинен винести – ось читач і перестає думати. Захоплює ж такий твір, де вирує дія, пристрасть, а “что такое хорошо, что такое плохо” – дорослий син сам домислюватиме.

Пишу ще з єдиною метою – щоб Вам було відомо, чого б праглося одному з непостійних читачів нашої поточної літпродукції, звісно ж, не маю ніяких зазіхань на те, щоб відкривати Вам давні істини – аж такого нарцисизму в мене вже немає.

Скучаю за Вами, коли щось мені не розвиднюється, то думаю: “А що б тут зробив чи подумав Олесь Терентійович?” І, заручившись Вашою реакцією чи рефлексією, почуваюся впевненіше. Шкода, що кінчається рік, шкода, що стільки часу вбиваємо на всілякі дурниці, а на душевну розмову часу так негусто. Та хай же й Новий рік принесе нам бодай кілька щасливих днів. З найкращими побажаннями Вам, і Валентині Данилівні, і дітям, і онукам проводжаю старий рік і вітаю рік прийдешній. До зустрічі.

Ваш *В. Батюк*

* * *

Від Володимира Дмитровича Буряка

28 грудня 1982

Шановний Олесе Терентійовичу!

Вітаю Вас з Новим Роком і, водночас, прошу вибачення за турботу, просто наболіло в душі, хотів порадитись з Вами.

Знаю Вас ще з часів конференції у Дніпропетровську, яка була присвячена Вашій творчості, потім я був у складі делегації літстудії університету і зустрічались з Вами у Спілці. Високий, худий, рудий... Вже і не такий молодий – скоро сорок... Працюю ст. редактором літдрамредакції телебачення. Пишу прозу, займаюсь критикою. “Вітчизна”, “Жовтень” – десяті номери ц. р. (рецензія, новела). А взагалі з повістями і новелами друкувався в “Жовтні” та “Прапорі”.

Дивна річ виходить, Олесе Терентійовичу. Чим серйозніше ставлюсь до письма, чим далі йду від побутописання, схиляючись до лірико-асоціативного письма, що перш за все передає душевну напругу героя, тим упертішим стає дивне мовчання журналів.

Ви за натурою лірик і, мабуть, повинні зрозуміти мене. Хіба захоплення деталізацією образною були пасивом прози? А саме це мені ставлять у провину відписувачі, та ще й дорікають в емоціональній насиченості... Але саме ВІДЧУТТЯ потрібні людям.

Час зараз такий величний, що вимагає не загальних істин, а прискіпливої, глибинної розмови людської духовності. Вже чітка сюжетна драматургія не визначає художньої якості твору. Ну хіба ще і зараз треба говорити про необхідність і доцільність психологічного аналізу... А невже не може сюжетом, як ознакою драматургійного розвитку, бути саме самобутнє бачення світу героєм, перепади емоцій, вир думок, настроїв, асоціацій. Мабуть, передача, відтворення єства, стану особистості – це вже сюжет, бо це душевне освоєння світу – поєднання трагічних і прекрасних відчужень. А тут лиш відписки... А я відчуваю, що це моє слово і лише моє. Може, не потрапляю на співзвучного за світовідчуттям редактора? Так скільки чекати... Врешті оце пробився у 10-му номері “Жовтня”¹. І одібрали річ найпростішу, сюжетну. А вже про “Київ” годі думати. “Дніпро”, “Вітчизна” – портфелі переповнені... Нещодавно дізнався про негативну рецензію у “Рад. письм.” на мій рукопис – роман в новелах “Світ повен”. Я не маю ще на руках рецензії (писав її редактор “Літ. України”), але наперед знаю, про що йтиметься: переобтяжливість асоціативна, аморфність сюжетна... Хоч Володимир Якович П’янов при попередньому прочитанні дав схвальну оцінку.

Потрібна орієнтація на простоту викладу, а точніше, на схему. А я не хочу бути простим і не маю права, коли світ мені виявляється повніше. Та й змінитись неможливо, це лірична стихія викладу, це асоціативне письмо, що йде від поезії. Тут в центрі не сюжет, а розвиток емоціонального відчуттєвого стану. Читати звичайно такі твори важче, але у такій прозі більше місця роздумам. Бачу свої твори об’єктивно, бо, на превеликий жаль, їм є час вилежати. Я бачу і свої недоліки (все-таки дається взнаки сюжетна фрагментарність та й психологічні портретні характеристики можуть бути точнішими, повнішими), і все ж це не може заперечити мої твори в цілому.

Може, я не правий, що міноризую дитинство (зостався сиротою; дитбудинок, добрі люди усиновили, але щем дитбудинківський лишається на все життя). Я відчув на своїй долі контраст життєвих поглядів на світ самотності і сімейної чуйності – оте могутнє життєве поле, що раніше од усіх “людських” дітей увірвалося до мене (дитини).

Олесе Терентійовичу! Давно не хлопчик, а такий стан, наче перед тобою знову дитдомівська стіна, а ти світиш очима і настирно думаєш, як її перелетіти. Хотів би Вашої поради. Скільки років праці і щось не дуже зрозуміле... Може, я й справді бездара... Хотів Вас просити у цьому листі дозволу надіслати Вам щось зі свого, а потім все ж одважився докласти до листа маленьку повість, писану давно, але вона мені все одно подобається, бо з неї я починав розмову з самим собою². Це, водночас, і розділ того рукопису, що у “Рад[янському] письменнику”. Так що трохи матимете уяву про мене. Мені хотілося утямити, чи правильно я себе художньо висловлюю, а все інше вирішить час. Можна і почекати. Може, виростуть і редактори, і рецензенти... Вже все одно переболить. Лиш суворішим стану, а працювати буду.

З повагою – *Володимир Буряк*

Ще раз вибачте за турботу.

28 грудня 82 року

(Підпис)

Дніпропетровськ-10,

Телевізійна, 3

Телебачення

Буряк Володимир Дмитрович

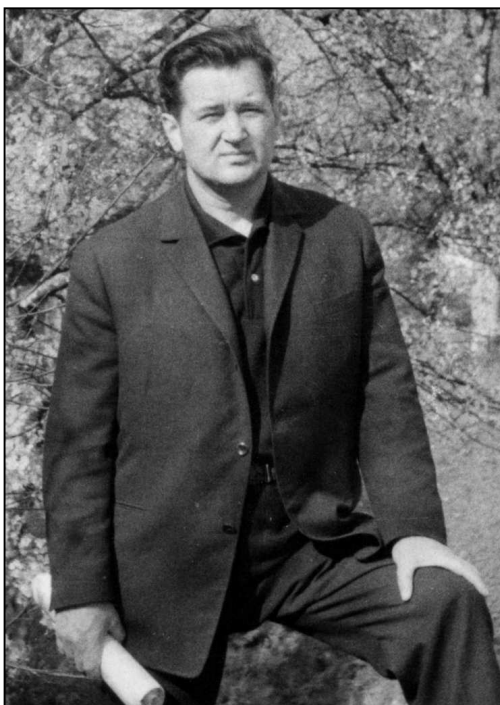
* * *

...Жвавий діалог вів Гончар з багатьма адресатами... листування з друзями, колегами по перу, а згодом із широким колом читачів стало невід'ємною частиною творчого життя, потребою душі письменника.

Яків Оксюта

Примітки, коментарі ДО ЛИСТІВ (1946–1982)

А що краще, ніж листи, дає змогу почути голос?!

Михайлина Коцюбинська

1946

Від Петра Йосиповича Панча

3 березня 1946

¹ “Знайшовся-таки слід Тараса!” – Йдеться про довоєнне знайомство О. Гончара з П. Панчем, який ретельно аналізував новели “Шрам” і “Черешні цвітуть”, повість “Стокозове поле” свого молодого колеги.

² “Вам треба серйозно зайнятись літературою, в цьому переконало мене Ваше останнє оповідання”. – Мовиться про новелу “Модри Камень”, надруковану в журналі “Україна” (1946. – № 4/5. – С. 18–19).

³ “Україна”. – Громадсько-політичний літературно-художній (щомісячний з 1941 року, щотижневий з 1963 року) журнал, заснований 1941 року.

⁴ “...тільки Тетяна Петрівна не може вже почути...”. – Йдеться про дружину П. Панча, з якою О. Гончар познайомився, коли приїздив до Києва на нараду молодих письменників і відвідав родину Панчів (див.: Г. О. Листи, с. 56).

* * *

Від Петра Йосиповича Панча

1 квітня 1946

¹ “Оповідання піде в № 4...”. – Йдеться про новелу “Модри Камень”, надруковану в журналі “Україна” (1946. – № 4/5).

² Вид-во “Радянський письменник”. – Засноване в Харкові 1933 року, називалося “Радянська література”, з 1934 року – у Києві. 1939 року перейменоване на “Радянський письменник”, а із здобуттям Україною незалежності – на “Український письменник”. Випускало перші видання творів письменників республіки, видавало бібліотеки й серії: “Бібліотека поета”, “Шкілька бібліотека”, “Братерство”, піврічник “Поезія”, щорічник “Література і сучасність” й ін. Нові серії видань – “Українська книжка”, “Бібліотека Шевченківського комітету” й ін.

³ Тов. Первомайський. – Леонід Соломонович Первомайський (Гуревич Ілля Шльомович) (1908–1973), поет, прозаїк, працював у видавництві “Радянський письменник”.

* * *

Від Василя Павловича Бережного*3 квітня 1946*

¹ “Ти, звичайно, маєш рацію, аналізуючи озброєння свого героя”. – Про все це йшлося в листі О. Гончара до В. Бережного від 20 березня 1946 року: “Жаль тільки того рядка, що ви змінили в “Палаці” [вірш “В королівському палаці”. – М. С.]. “Палац” від цього дуже втрачає, і навіть виходить деяка кривобока нісенітниця. Адже герой виступає в такому вигляді дуже страшний (а може, й смішний). Глянь, чим він озброєний: 1) “друг” – кулемет, 2) граната в руці, 3) автомат, який появляється в кінці так несподівано, ніби для рифми. Ще б йому кинджала в зуби. А насправді він мав лише в руці гранату і автомат на грудях – так простіше і пластичніше він виступає, і правдивіше. Не кажучи вже про те, що “людина з другої планети” вказувала на його приголомшуючу появу, новизну, свіжість. Я певний, що все це ти відчував і коли вже пішов на такі ампутації, то інакше, значить, не можна було” (Г. О. Листи, с. 59).

² “Ще раз говорив з Малишком”. – У листі-відповіді, датованому 11 квітня 1946 року, О. Гончар повідомляє про таке: “Ти пишеш, що дещо все-таки Малишкові сподобалося. Це мене тішить. Його атестація для моїх творів багато важить, ... ціню. Бо ти ж знаєш, що я його щирий прихильник і думку його високо ціню” (Г. О. Листи, с. 62; 384).

³ “А про Лукача Малишко каже, що ти ідеалізуєш...”. – Йдеться про поезію “Генерал Лукач”, персонажем якої є угорський письменник Мате Залка (Бела Франкль), що під ім’ям генерала Лукача воював і загинув в Іспанії, поблизу м. Уяска, де й був похований. 1979 року прах його перевезено до Угорщини. Вірш “Генерал Лукач” згодом був надрукований під іншою назвою – “Слово про Мате Залку”.

⁴ “Старий Кочерга”. – Мовиться про українського драматурга Івана Антоновича Кочергу.

⁵ “Побачу Б-са”. – Йдеться про поета, перекладача, друга О. Гончара Дмитра Григоровича Білоуса.

* * *

Від Василя Павловича Бережного*17 квітня 1946*

¹ “Одержавши твої вірші, я відібрав два – «Трансільванський марш» і «Спека в горах», – передрукував на машинці і дав Андрію Самойловичу Малишку”. – О. Гончар у листі-відповіді від 23 квітня 1946 року дякує В. Бережному за “«ходатайство» перед Малишком” і зауважує: “Я переконуюсь, що він саме такий, яким я його уявляв” (Г. О. Листи, с. 66).

² “Ти напиши йому [Малишкові. – М. С.] листа...”. – “Ти радиш йому написати, – йдеться в листі-відповіді О. Гончара, датованому 23 квітня 1946 року. – Але в мене немає зараз відповідного приводу. Посилати щось з поезій – немає такого, як би я хотів, а писати просто так – якимось незручно, боюсь набриднути. Передай краще йому моє сердечне вітання. Пізніше ми або познайомимося з ним особисто, або я таки напишу” (Г. О. Листи, с. 66).

³ Єрмоленко. – Олександр Єрмоленко, друг Олеся Гончара, у якого він мешкав 1946 року, коли перебрався з Дніпропетровська до Києва.

* * *

Від Дмитра Григоровича Білоуса

22 вересня 1946

¹ “Літературна газета”. – Заснована 1927 року як орган ВУСПП (постанова ЦК КП(б)У). Протягом 1930–1934 рр. видавалася в Харкові, а потім знову в Києві. У 1941–1942 рр. виходила в Харкові, Луганську, Уфі, Москві й називалася “Література і мистецтво”, у 1945–1962 рр. – “Літературна газета”, з 1962 року й дотепер – “Літературна Україна”.

² “...в статті Є. Адельгейма згадано тебе як мужнього поета нашої суворої епохи”. – Йдеться про дослідження “У вузьких берегах” (Літературна газета. – 1946. – 12 вересня. – С. 3), присвячене аналізу шістьох номерів журналу “Дніпро” за 1946 рік, у якому О. Гончар публікував свої вірші. “За останній час в нашій пресі, – наголошує Є. Адельгейм, – з’явилося чимало справедливих статей, спрямованих проти ідейно-небезпечних проявів, що знайшли собі місце в повоєнній поезії. Журнал “Дніпро” віддав чималу данину цій гостро шкідливій чужій течії. Поряд з мужніми віршами Леоніда Первомайського, Платона Воронька, Олеся Гончара, поетів старшого і молодшого покоління, віршами, в яких відчуваються риси нашої суворої епохи і боротьби радянського народу, на сторінках “Дніпра” з’являються під маркою любовної лірики сентиментальні поезії, далекі від нашої сучасності, в яких вся дійсність зведена до інтимних колізій автора і його коханої (вірші Олександра Бродського, Ігоря Муратова тощо)”.

³ “На мій погляд, справедливість має завжди торжествувати”. – Мовиться про несправедливу критику новели “Модри Камень”, авторів якої інкриміновано тяжкий злочин – зраду Батьківщині. Газета “Радянська Україна” (1946. – 27 серпня) подала передову статтю, у якій нещадному шельмуванню піддано багатьох українських письменників і літературознавців: Є. Кирилюка, І. Кіпніса, О. Кундзіча, П. Панча, І. Пільгунка, М. Рильського. До списку неблагонадійних потрапив і О. Гончар.

Редколегію місячника “Україна” звинувачено в тому, що надала сторінки “шкідливому оповіданню” “Модри Камень”.

⁴ “...тут у селі буду ще неділь зо дві”. – Йдеться про малу батьківщину Д. Білоуса – с. Курмани Недригайлівського р-ну Сумської обл.

* * *

Від Василя Павловича Бережного

26 вересня 1946

¹ “Тебе хвалили в «Літгазеті» за вірші”. – Див. лист Д. Білоуса до О. Гончара, датований 22 вересня 1946 року (примітка²).

* * *

Від Василя Павловича Бережного

27 вересня 1946

¹ “... повість уже заверстується...”. – Йдеться про частину майбутнього роману “Прапороносці” – “Альпи” (Вітчизна. – 1946. – № 7/8. – С. 33–121).

* * *

Від Юрія Івановича Яновського

9 жовтня 1946

¹ “Листа Вашого одержав...”. – Йдеться про лист до Ю. Яновського, у якому автор – О. Гончар – попросив Юрія Івановича “перетерти з піском” повість “Альпи”, “оперувати” її, “ампутувати нещадно, де треба” (див.: Г. О. Листи, с. 95).

² Ганна Барвінок. – Олександра Михайлівна Білозерська-Куліш (1828–1911), українська письменниця, дружина П. О. Куліша, сестра В. М. Білозерського та М. М. Білозерського.

³ “Я ухвалив повість до № 7 – 8 ...”. – Мовиться про повість “Альпи”, надруковану в журналі “Вітчизна” (1946. – № 7/8. – С. 33–121).

⁴ “Але на сьогодні я не знаю, як вирішить новий редактор”. – Йдеться про Д. Копицю, який у 1946–1947 рр. після Ю. Яновського вперше обійняв посаду головного редактора журналу “Вітчизна”, а вдруге після О. Полторацького – у 1959–1962 рр.

* * *

Від Дмитра Григоровича Білоуса

14 грудня 1946

¹ “Вітчизна”. – Літературно-художній та громадсько-політичний журнал письменників України. Виходить 6 разів на рік. Створений у січні 1933 року в Харкові, називався “Радянська література”. Під назвою “Українська література” виходив в Уфі, потім у Москві (1941–1945 рр.), під назвою “Вітчизна” – у Києві (з 1946). У 1946–1947, 1959–1962 рр. головним редактором журналу був Д. Копиця.

² “Розрахуватися в Дніпропетровському постарайся якнайшвидше”. – О. Гончар працював асистентом кафедри української літератури Дніпропетровського університету й збирався вступати в аспірантуру до Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (у період з 28 листопада до 12 грудня складав вступні іспити – “поздавав на четвірки”) (див.: Г. О. Листи, с. 107).

³ “Голубий Дунай”. – Друга книга роману “Пропороносці” О. Гончара, роботу над якою він завершив у кінці листопада 1946 року.

⁴ “Привіт Костю Дроку. Йдуть чотири його вірші. Сьогодні здали до друкарні другу верстку. Це в № 12”. – У журналі “Вітчизна” (1946. – № 12. – С. 143) опубліковано не чотири, а два вірші К. Дрока – “Друзі” і “Запоріжжя”.

* * *

Від Дмитра Григоровича Білоуса

25 грудня 1946

¹ “Посилаю тобі газети з рецензіями на «Альпи» – «Правду України» і «Молодь України»...”. – Йдеться, зокрема, про рецензію з назвою “Митець прийшов з фронту”, автором якої є С. М. Шаховський (Молодь України. – 1946. – 18 грудня).

² “Первомайський зараз поїхав до Полтави на королєнківські ювілейні дні”. – У день 25-річчя від дня смерті В. Г. Короленка в Полтаві відкрито меморіальний музей письменника. Біля його могили відбувся мітинг, у театрі ім. М. В. Гоголя – урочисті збори і великий концерт. До Полтави, крім Л. Первомайського, прибули Д. Косарик, Л. Новиченко, які залишили такі записи у книзі відгуків:

“Радянські письменники соціалістичної України вклоняються доземно перед світлою пам’яттю нашого гордого сокола – земляка, красною майстра великої, рідної нам Російської культури В. Г. Короленка. Вічна слава Вашим безсмертним творам, великий чоловіче!” (Дмитро Косарик. 12.XII. 1946. Полтава).

“З любов’ю і пошаною оглянув музей В. Г. Короленка, чий образ безсмертний, а пам’ять священна для всіх радянських людей. Шана й

дяка керівним організаціям м. Полтави; працівникам музею, що доклали всіх сил для відновлення цього видатного культурного закладу.” (25. XII.1946 р. Л. Новиченко).

У цьому літературно-мистецькому дійстві брав участь також Ю. Мартич.

³ “Сьогодні бачив зверстану «Літературну газету» зі статтею Я. Гана про наш журнал”. – Мовиться про дослідження “На шляху до перебудови”, присвячене оглядові журналу “Вітчизна” (№ 7–8 за 1946 рік). Згадано в ній повість “Альпи” “молодого письменника-фронтовика О. Гончара”: він “розповідає в своєму творі про наступ наших військ у Румунії та Північній Трансільванії. Розповідь ця схвильована, гаряча й щира. Так говорити із співбесідником може тільки активний учасник війни. Глибока емоційність проймає твір, вона позначилася на конкретних характеристиках, починаючи від головних персонажів – молодшого лейтенанта Черниша і старшого лейтенанта Брянського, аж до людей, які лише раз з’являються на сторінках повісті... Гончар не маскує і не підфарбовує життя... Перша прозова річ молодого письменника свідчить про його неабиякий художній хист...”.

⁴ “Втішаю себе тим, що сваритися мені не з Білецьким і К°, а з Кобилецьким...”. – Йдеться про академіка АН УРСР О. І. Білецького, який у 1944–1961 рр. працював директором Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, та українського літературознавця, критика Ю. (І.) С. Кобилецького, який у 1944–1951 рр. був завідувачем кафедри української літератури Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

⁵ “Адже він зв’язаний через свою газету з ЦК ЛКСМУ”. – Мовиться про роботу В. Бережного в газеті “Молодь України”.

⁶ “Да, там же тепер Шевель – вернигора!”. – Йдеться про Г. Г. Шевеля, який на той час виконував обов’язки секретаря ЦК ЛКСМУ.

* * *

1947

Від Михайла Миколайовича Алексєєва

27 березня 1947

¹ “Сегодня прочел в «Литературной газете» отрывок из Вашей повести «Альпы» и там же видел Ваш снимок”. – Мовиться про уривок із повісті “Альпи” – “Там, где олень не пройдет...” – і про фото Є. Тихонова, на якому зображено

учасників Всесоюзної наради молодих письменників: С. Орлов, О. Гончар, О. Кулаковський, С. Капутіян, С. Наровчатов, М. Тряпкін, П. Воронько (Литературная газета. – 1947. – 15 марта. – С. 1; 2).

* * *

Від Олександра Михайловича Борщагівського

9 квітня 1947

¹ “Я искренне желал получить от Вас основательную критику сценария”. – Йдеться про сценарій фільму за романом “Прапороносці”, який так і не було знято.

* * *

Від Михайла Миколайовича Алексєєва

14 травня 1947

¹ Полковник Денисов. – Фронтвий побратим О. Гончара, з яким він активно листувався в післявоєнний час. У листі до М. Алексєєва О. Гончар повідомляє, що “недавно получил письмо от полковника Денисова”. Цей лист і відповідь на нього опублікувала “Літературна газета” (1947. – 4 травня) (Г. О. Листи, с. 124).

² “То-то радости доставила ему Ваша книга!”. – Йдеться про роман “Прапороносці” (кн. 1 : Альпи; кн. 2 : Голубий Дунай).

³ “Сейчас я жду с нетерпением журнал «Новый мир», № 3”. – У цьому числі журналу надрукована перша частина роману “Прапороносці” – “Альпи” (авториз. пер. з укр. Т. Стах).

“Новый мир”. – Щомісячне літературно-художнє і громадсько-політичне видання, засноване в січні 1925 року. Виходить у Москві.

⁴ “Ответа из «Звезды» еще не получил. Но он, конечно, будет: там работает В. П. Друзин...”. – Йдеться про російського літературознавця, критика В. П. Друзіна, який був у 1946–1947 рр. головним редактором відділу критики, а в 1947–1957 рр. обіймав посаду редактора журналу “Звезда”.

“Звезда”. – Щомісячне літературне видання, засноване в січні 1924 року. Виходить у Петрограді, Ленінграді, Санкт-Петербурзі.

⁵ “О В. Швеце”. – У листі до М. Алексєєва від 4 травня 1947 року О. Гончар передає вітання В. Швецю, бажає йому творчих успіхів і хоче вилаяти за те, що той нічого не друкує. Олесь Терентійович повідомляє, що «Добрый ранок, Україно» Швеця “торік всю зиму читав і перечитував” (Г. О. Листи, с. 124).

* * *

Від Михайла Олександровича Штейна*26 травня 1947*

¹ “С него и начну”. – Йдеться про лист О. Гончара до М. Штейна, датований 22 травня 1947 року: “Получил «Зарю» с главой и с очень любопытным предисловием. Не могу поверить, что писал его ты – столько в нем нелепостей. «З умовною назвою “Знаменосці”...». Чому умовна? Чому «Знаменосці»? Уже ж згадувалось в пресі (зокрема, у звіті «Молоді України» про мій вечір), що є роман «Прапорonosці» і досить таки неумовний. Далі. Повість «Ляля Убийвовк». Такої назви теж нема і, наскільки я пам’ятаю, до розділу була дана зноска, що є повість «Земля гуде».

«Розділ з якої надіслав до “Зорі”» – це для чого? Для престижа «Зорі» це не потрібне, а мені й подавно. Ніж давати ці закулісні і нікому не потрібні подробиці, краще було б сказати, що дія відбувається в школі, де вчились Ляля і Серьожка [Ляля Убийвовк і Сергій Сапіго. – М. С.]. А зараз їх тут допитують. Це, гадаю, щось дало б читачеві. Не ображайся, але, слово честі, це не той стиль. Ти ж знаєш, що листи – це одне, а газета – інше і вимагає іншого тону. Я ще не бачив, щоб якась газета, друкуючи матеріал з іншого міста, робила б спеціальні обмовки про це: кому надіслано та для чого надіслано.

Але досить про це.

В мене до тебе, Міша, прохання такого характеру. Якщо зможеш, передплати на моє ім’я в «Союзпечати» газети місяців на три – липень, серпень, вересень. «Зорю», «Рад[янську] Укр[аїну]» або «Правду Укр[аїни]». На головпочтамт, до вимоги. Скільки коштуватиме – приїду, розрахуємося. Бо неприємно забитись у Ломівку і просидіти літо без газет. Мені і в місто ні за чим буде ходити. Прошу тебе, доклади зусиль, щоб це як-небудь витанцювалось.

Думаю, що буду там в червні.

Привіт друзям.

Міцно тисну руку.

Олесь

P. S. І гаркавість Серьожчину Ваші літредактори дали по-своєму. В мене біля “г” зберігалось і “р” (напівгаркавість), вони дали без “р” зовсім. Напр[иклад], було: “погрівняла”. Даєте: “погрівняла”. Воістину так” (Г. О. Листи, с. 126).

² “Твое недовольство предисловием имеет под собой только частично базу, Олесь!”. – Мовиться про публікацію: Гончар О. На допиті // Зоря. – 1947. – 18 травня [уривок з повісті “Ляля Убийвовк”].

³ “Название «Земля гуде» мы узнали не из твоего оригинала (там – только название самого отрывка), а из № «Рад. Украины», который прибыл в

Дн -ск на следующий день после помещения отрывка в «Зоре»». – Йдеться про публікацію: Гончар О. Гудки на світанні // Радянська Україна. – 1947. – 16 травня [розділ із повісті “Земля гуде”].

⁴ “ В порядке признания «пера» шлю рецензию «Днепр. правды» на «Голубой Дунай»”. – У родинному архіві письменника О. Гончара цієї рецензії не вдалося знайти.

* * *

Від Михайла Миколайовича Алексєєва

5 липня 1947

¹ “Наконец-то и я прочел Ваш роман и не удержался, чтобы не написать хотя бы маленькую рецензию на него”. – Йдеться про роман “Прапоронці”, опублікований у журналі “Новый мир” (1947. – № 3. – С. 3–92) (авториз. пер. з укр. Т. Стах). Газета “За честь Родины” друкувала уривки з книг “Альпи”, “Голубий Дунай” і рецензію на ці твори. О. Гончар одержав газету з рецензією, за що дякував у листі від 16 липня 1947 року М. Алексєєву. “Мнение людей, о которых, собственно, и написана книга, – зауважив він тоді, – мне дороже всяких дифирамбов присяжных дифирамбистов” (Г. О. Листи, с. 127–128).

² “...не сможете ли Вы прислать для опубликования в нашей газете хотя бы некоторые отрывки из второй части романа...”. – О. Гончар повідомляє в листі-відповіді від 16 липня 1947 року, що найцікавіші, на його погляд, уривки з роману вже надруковані в газетах “Известия”, “Красная звезда” та ін., й обіцяє, що постарається “выслать на всяк случай кое-что” (див.: Г. О. Листи, с. 128). 2 травня 1948 року письменник надіслав уривок українською мовою зі “Златої Праги”. Описані в ньому події відбуваються в Австрії (див.: Г. О. Листи, с. 133).

³ “Не всплыл ли на поверхность Юра Кузеса?”. – О. Гончар у листі-відповіді від 16 липня 1947 року повідомляє, що “Юры Кузеса не слышно” (Г. О. Листи, с. 128).

⁴ “Посылаю газету с рецензией на роман”. – Цієї газети в родинному архіві О. Гончара не вдалося віднайти.

* * *

Від Остапа Вишні (Павла Михайловича Губенка)

11 липня 1947

¹ “Пробачте, що я звертаюся, до Вас із цим листом”. – У щоденниковій нотатці від 22 лютого 1994 року О. Гончар

пише, що майже через півстоліття готовий до деталей відтворити, як усе було: липневого дня року 1947 він зайшов до Спілки письменників і почув від секретарки: “Оце залишив Вам Павло Михайлович [Остап Вишня]... Не знаю – чому?”

А він пише: “Я хочу, щоб Ви знали, яка радість обгортає мене, коли мені довелося жити в той час, як живе на світі Олесь Гончар”. (Це золоті для мене слова...) Як жаль, що я мало, мало чим віддячив йому!

Такі були люди на світі” (Г. О. Щод., т. 3, с. 513).

В іншій діарійній нотатці, датованій роком раніше – 8 січня 1993 року, О. Гончар ділиться великою для нього радістю: видавництво “Дніпро”, випускаючи в “Золотій бібліотеці” “Тронку” й “Собор”, винесло на обкладинку найдорожчі – тільки-но цитовані – слова з листа Остапа Вишні, які ніколи не зітруть із пам’яті ні жорстокі випробування долі, ні зливи щирих похвал та заялжених панегіриків із вуст усесвітньо відомих письменників, діячів культури: “...Який то щедрий був аванс! І яку велику віру треба було мати в молодого письменника... Ніби з того світу долунює до мене голос мудрого Остапа Вишні... Все життя працюю так, щоб виправдати його сподівання. Намагаюсь ніде ні в чому не схибити. Та чи відроблено той великий аванс, наданий молодому автору устами Вишні мовби від усього Розстріляного Відродження. Може, й не повністю відроблено. Може, й не вистачить для цього життя” (див.: Г. О. Щод., т. 3, с. 513, 450).

* * *

Від Платона Микитовича Воронька

16 вересня 1947

¹ “З повістю «Земля гуде» справа обстоїть так: той переклад, що ти прислав, дійсно дуже поганий переклад, і «Молодая гвардия» дала на пробний переклад Абрамову”. – У видавництві “Молодая гвардия” повість “Земля гуде” вийшла в перекладі В. Россельса 1948 року (Земля гудит : повесть. – М. : Молодая гвардия, 1948. – 215 с.).

² “Я говорив з Михайловичем (ЦК ВЛКСМ)...”. – Див. лист П. Воронька до О. Гончара від 20 грудня 1947 року (примітка²).

³ “Прочитав новелу в «Знамені» «Модры Камень»”. – Знамя. – 1947. – № 9. – С. 93–98 (пер. з укр. Л. Шапіро).

⁴ “Їду 19-го в Баку на Нізамі”. – Йдеться про урочистості в м. Баку на честь класика азербайджанської літератури, мислителя Нізамі Гянджеві.

* * *

Від Андрія Васильовича Головка

20 листопада 1947

¹ “«Україна» в додатку до свого журналу «Україна» має ще цього року видрукувати Ваш роман «Голубий Дунай». – Мовиться про майбутнє видання: Гончар О. Голубий Дунай. – К. : Рад. Україна, [1948]. – 115 с. – (Б-ка журн. “Україна”: дод. до журн. на 1947 р.; № 6).

* * *

Від Платона Микитовича Воронька

21 листопада 1947

¹ “Якраз сьогодні я бачив верстку книжки «Прапорнощі», що видає «Воєнниздат»”. – Йдеться про видання: Гончар О. Знаменосці : роман. – М. : Воєнниздат, 1948. – 312 с.

² “Бачив також гранки «Радянського письменника»”. – Мовиться про видання: Гончар О. Знаменосці : роман. – М., 1948. – 307 с. (пер. Л. Шапіро).

³ “Бачив сигнал «Молодої гвардії»”. – Йдеться про видання: Гончар О. Знаменосці : роман. – М. : Молодая гвардия, 1947. – 235 с. (пер. В. Россельса).

⁴ “Переклад «Лялі» уже закінчується Россельсом”. – Мовиться про повість О. Гончара “Земля гуде”, яку перекладав російською мовою В. Россельс (Земля гудит: повесть. – М. : Молодая гвардия, 1948. – 215 с.).

⁵ “Для «Октябрю» приступає робити переклад «Лялі» Шапіро”. – Йдеться про повість “Земля гуде”, яку переклав російською мовою Л. Шапіро. (Земля гудит : повесть. – Магадан : Совет. Колыма, 1948. – 64 с. (Роман-газ. – горняком); Земля гудит : повесть // Знамя. – 1948. – № 4. – С. 3–113).

⁶ “В списку кандидатур на Сталінські премії або на обговорення кандидатур ти є”. – У 1948 році О. Гончар став лауреатом Державної (Сталінської) премії СРСР за роман “Прапорнощі”.

* * *

Від Платона Микитовича Воронька

20 грудня 1947

¹ “Я поспішаю повідомити тебе про результати висування “Прапорнощів” у Спілці на Президії та

в ЦК ВЛКСМ”. – Йдеться про висунення роману “Прапорнощі” О. Гончара на Державну (Сталінську) премію.

² Михайлов. – М. О. Михайлов – перший секретар ЦК ВЛКСМ (1938–1952), згодом – перший секретар Московського обкому КПРС, міністр культури СРСР.

³ “Правда, Лялю тобі прийдеться доробляти...”. – Мовиться про повість О. Гончара “Земля гуде”.

⁴ Ле. – Ле (Мойся) Іван Леонтійович – український прозаїк (1895–1978), який працював в апараті Спілки письменників України.

⁵ “Мою кандидатуру на президії затримали”. – Кандидатуру П. Воронька 1947 року висували на Державну (Сталінську) премію.

⁶ Інститут Світової Літератури. – Науково-дослідний інститут, створений 1932 року.

* * *

1948

Від Марка Ілліча Соїфера

28 січня 1948

¹ “Вас удивят строки письма человека, которого Вы, вероятно, не раз вспоминаете «злым» словом”. – Див. лист С. Широкова до О. Гончара від 21 вересня 1970 року (лист, примітка³).

* * *

Від Рудольфа Гулки

5 лютого 1948

¹ “... повідомляю Вас, що Ваш чудовий роман «Прапорнощі» у моєму чеському перекладі буде виданий пражським видавництвом «Свобода»”. – Йдеться про видання: *Praporečníci / Přel. z ukr. originálu a dosl. naps. R. Hůlka. – Praha : Svoboda, 1948. – 334 s. – [Прапорнощі]*.

² “Тепер у нас є правилом, що кожна книжка має портрет письменника і його біографію, і тому прошу Вас, пришліть мені свій портрет і біографічні дати і також дати про всю Вашу діяльність, спеціально як письменника”. – У листі до Р. Гулки, датованому 6 березня 1948 року, О. Гончар повідомляє, що надіслав фото, коротке звернення

до чеського читача й такі біографічні дані: народився 1918 року в селі на Полтавщині; у 1941 році закінчив три курси філологічного факультету Харківського університету; воював на фронті рядовим бійцем, старшим сержантом, був двічі поранений; мав щастя воювати за визволення багатьох чеських міст і сіл; закінчив університет; початок творчості припадає на 1938 рік; до війни надрукував кілька новел і одну повість, після війни – “Альпи”, “Голубий Дунай” і новели “Модри Камень”, “Весна за Моравою” та ін. (Г. О. Листи, с. 131–132).

³ “Прошу також повідомити мене, чи є цей твір цілком готовий...”. – У листі-відповіді, датованому 6 березня 1948 року, О. Гончар зізнається, що “Третя частина «Прапорonosців» якщо й буде написана, то нескоро” (Г. О. Листи, с. 132).

* * *

Від Рудольфа Гулки

10 лютого 1948

¹ “...окремим пакунком Вам висилаю два примірники свого перекладу Вашого роману «Прапорonosці»...”. – Див. лист Р. Гулки до О. Гончара від 5 лютого 1948 року (примітка¹).

* * *

Від Олександра Михайловича Борщагівського

Квітень 1948

¹ “При встрече расскажу Вам подробно обо всем, но должен Вам сказать, что нам (с Кривицким) пришлось ставить вопрос очень резко, что усложнилось и отсутствием К. Симонова. Мы решили – или уйти из редакции с «шумом», или добиться верного решения”. – Мовиться про журнал “Новый мир”, заснований у 1925 році, і його головного редактора К. Симонова (1946–1950, 1954–1958 рр.) та заступника головного редактора О. Кривицького.

² “Был очень обрадован результатами голосования пленума Комитета по делам Стал. премий. 42 голоса из 43 голосовавших!”. – За визначні досягнення в галузі літератури за 1947 рік О. Гончару присуджено Державну (Сталінську) премію другого ступеня за роман “Прапорonosці”.

³ “Сценарий закончил”. – Див. лист О. Борщагівського до О. Гончара, датований 7 квітня 1948 року.

⁴“Получили ли Вы второй номер «Нового мира»?” – У другому числі журналу “Новый мир” надруковано новелу “Весна за Моравой”, яку російською мовою переклав Л. Шапіро.

⁵“Ждем 3 часть «Знаменосцев»”. – Третю частину роману “Прапорonosці” – “Злата Прага” – опубліковано в першому числі за 1949 рік журналу “Новый мир” (пер. з укр. Л. Шапіро).

⁶“Этот год проходит для Вас фантастически удачно, – ведь «Знамя» срочно тискает «Убийвовк» в № 3 и № 4!”. – Повість “Земля гудит” у перекладі Л. Шапіро надруковано в четвертому числі за 1948 рік журналу “Знамя”.

* * *

Від Олександра Михайловича Борщагівського

7 квітня 1948

¹“Где они: Багиров и Макковейчик, Денис и Роман, Сиверцев и Шовкун и проч. проч”. – Персонажі роману “Прапорonosці” О. Гончара.

²“Ставит фильм режиссер Эйсмонт...”. – Фільм за романом “Прапорonosці” О. Гончара, над сценарієм якого працював Олександр Борщагівський, не був знятий.

* * *

Від Василя Павловича Бережного

15 липня 1948. Київ

¹“Б'ють молодую кадру просто на корені. Застосовують зовсім не хитрий спосіб – узагальнюють поодинокі факти, засуджують те, що засуджує в повісті і сам [Микола] Щепенко”. – 15 липня 1948 року газета “Літературна Україна” опублікувала негативну рецензію Л. Новиченка “Грубе відтворення життєвої правди” на повість М. Щепенка “Людина йде до сонця”. Див. також лист В. Бережного до О. Гончара, датований 23 липня 1948 року (примітка²).

²“І в старика з'явився новий фактор...”. – Йдеться про Дмитра Білоуса.

³“Щодо «Вітчизни» – ось Дмитро загляне за куліси, черкну”. До листа додано послання від Дмитра Білоуса:

“Олесю, дорогой!

Привіт тобі з столиці.

15.VII.48 р. Дмитро”.

* * *

Від Василя Павловича Бережного

23 липня 1948

¹ “Ти пишеш, що врятував Ясногорську і погубив Сагайду – «за неї поплатився, бідолаха...». Їй-бо-гу, мені це не подобається”. – У листі до В. Бережного від 22 липня 1948 року О. Гончар пише, що “переробив «Злату Прагу» (буде не «Золота», а «Злата»)", що “Ясногорську врятовано від смерті, за неї поплатився бідолаха Сагайда”, що “всі, хто тут читав, кажуть, що це набагато краще. Ясногорська мусить жити, в цьому великий зміст” (Г. О. Листи, с. 134). В іншому листі, датованому 30 липня 1948 року, що є відповіддю на лист до В. Бережного від 23 липня 1948 року, О. Гончар так умотивовує свій намір “переробки «Праги»”: “Сагайда зовсім не рятує Ясногорську, їй просто... ніщо не загрожує. А смерть була б штучною, нарочитою і занадто темною плямою, яку ніщо б не змогло усунути” (Г. О. Листи, с. 135–136).

² “А пожежа, здається, вже відшуміла. Після обговорення з’явилася стаття Новиченка в «Літгаз.» Але це вже ехо”. – Йдеться про повість “Людина йде до сонця” М. Щепенка з Луганщини. У листі до В. Бережного від 22 липня 1948 року О. Гончар пише про пожежу, що розгортається навколо цього твору, й дивується, що “дніпровської води не вистачає, щоб вгамувати її”. Він починає вагатися, чи “їй справді... не легковажно зробили, обнародувавши” повість? Чи справді вона таки йде до сонця, а не кудись інде?” (Г. О. Листи, с. 134). 22 липня 1948 року “Літературна газета” опублікувала статтю Л. Новиченка “Грубе спотворення життєвої правди”. У ній наголошено, що повість М. Щепенка, яка побачила світ у журналі “Дніпро” (1948. – №№ 5; 6), “викликає обурення радянського читача своїм порочним змістом. Всі її «художні» образи, які суперечать елементарним поняттям художності і правдивості, є лише умовностями, потрібними Щепенкові для пропаганди його гнилих «концепцій». Залишається лише спитати, як могла редакція журналу «Дніпро» надати свої сторінки цьому «творові?»”.

³ “Щепенко виїхав, не попрощавшись. Залишив листа. Посилаю його разом з оцим. Все-таки він молодчина”. – Цей лист не вдалося віднайти в родинному архіві О. Гончара.

⁴ “Попова ж Руд. ще не прочитав”. – Мовиться про Миколу Даниловича Руденка й Володимира Федоровича Попова, російського письменника, автора роману “Сталь и шлак” (1948 рік).

⁵ “Дуже дякую за запитання на абрикоси”. – У листі від 22 липня 1948 року О. Гончар пише В. Бережному: “Було б добре, якби ти приїхав на кілька днів, поки ще є на дереві абрикоси” (Г. О. Листи, с. 135).

* * *

Від Натана Самійловича Рибак

26 липня 1948

¹ “Лист Ваш одержав. Поправки, які Ви надіслали, внесу обов’язково. Рукопис я прочитав. Книжка мене по-справжньому схвилювала своєю прозорістю і ясністю”. – Йдеться про третю частину – “Злата Прага” – роману “Прапорнощі” О. Гончара, яка вийшла у видавництві “Радянський письменник” (1948. – 146 с.), де на той час працював Н. С. Рибак.

² “Ваше побажання, щоби книжка не вийшла раніш, ніж буде опублікована в журналі, маємо на увазі”. – Третя частина роману “Прапорнощі” – “Злата Прага” – 1948 року вийшла окремою книжкою у видавництві “Радянський письменник” й була опублікована в журналі “Вітчизна” (№ 9. – С. 77–119). Уривок із “Златої Праги” друкувала також газета “Київська правда” (29 серпня).

* * *

Від Василя Павловича Бережного

1 серпня 1948

¹ “Щепенківське питання завершилося...”. – Див. лист В. Бережного до О. Гончара, датований 23 липня 1948 року (примітка²).

² “Жодної молекули Писарева в ньому немає”. – Йдеться про видатного російського критика Дмитра Івановича Писарева.

³ “«Молодість» маринує в себе вже неділь дві...”. – Мовиться про другу частину роману “Молодість” О. Бойченка, що була надрукована в журналі “Дніпро” 1948 року (№ 9. – С. 12–79; № 10. – С. 41–88; № 11. – С. 33–82; № 12. – С. 10–68), у якому на той час працював М. Руденко. Перша частина побачила світ у 1945 році.

⁴ “Збираються рознести «Хазяїнів» Скляренка...”. – Йдеться про майбутню критику повоєнного роману Семена Дмитровича Скляренка “Хазяїн”, присвяченого відбудові колгоспів.

⁵ “«Знамя» продовжують шарпати. Цього разу за оповідання Яновського”. – Йдеться про публікації: За партійність в роботі літературних журналів // Літературна газета. – 1948. – 21 юля. – С. 1; Софронов А. Журнал “Знамя” на ложном пути // Там само. – С. 3; По страницам июльских журналов: “Знамя” № 7, “Новый мир” № 7 // Літературна газета. – 1948. – 28 юля. – С. 3. Про Яновського сказано так: “Четыре вещи Юрия Яновского, составляющие цикл «Киевских рассказов», характеризуются манерностью, формалистскими ухищрениями автора” (далі критично проаналізовані окремі оповідання циклу).

⁶ “Ось в останній моск. «Литгазете» виступив із статтю про новаторів сільського господарства Погодін”. – Мовиться про публікацію: Погодін Н. О выдающемся и типическом (1948. – 28 юля. – С. 1). Її автор ділиться своїми враженнями від прочитаних книг про майстрів урожаю (працівників сільського господарства).

* * *

1949

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

1949

¹ “М. Штейн і Й. Пустинський, під дружним натиском патріотів, вибиті з своїх дзотів на смітник, заливають рани і жалюгідно скавчать...”. – Критиків і театральних рецензентів Дніпропетровська – Штейна, Пустинського (завідувача відділу культури газети “Зоря”), Бейлінова, Соїфера, Колбовського, Лівшиць та ін. – звинувачено в тому, що вони монополізували літературно-критичний відділ у газетах “Зоря” і “Днепровская правда”. Їхні “графаретні, безбарвні, такі, що викривляють зміст творів художньої літератури статті й рецензії не тільки не допомагають глядачеві і читачу вірно зрозуміти їх, а ще більше ускладнюють їх сприйняття і оцінку”. “Пора б уже очистити критичний фронт Дніпропетровська і його обласних газет від шкідливої атмосфери антипатріотичних обивателів, що міцно отаборились у редакціях і вузах і створили непорушність своїх прав «направляти» літературну критику і «керувати» літературою в Дніпропетровську”, таким висновком закінчує свою “Доповідну записку секретарю Дніпропетровського обкому КП(б)У Клімушеву В. Я. про кампанію проти «безродних космополітів» на філологічному фа-

культеті Дніпропетровського державного університету 1 березня 1949 р.” декан філологічного факультету цього вишу (Реабілітовані історією : у 27-ми т. : Є. І. Бородін, О. Г. Бажан, В. В. Іваненко та ін. : кн. 1. – Дніпропетровськ : Науково-редакційний центр обласної редколегії по підготовці й виданню тематичної серії книг “Реабілітовані історією”; Вид-во “Монолит”, 2009. – С. 268–269).

² Ісай Науменко. – Кореспондент газети “Комсомольская правда”.

³ “З моїм поверненням з Києва прийшов кінець і Соїферівській «діяльності» в ДДУ. Партбюро факультету виключило його з партії, ректор усунув його з завідування кафедрою. А відкриті партійні збори, що продовжувалися два вечори (при переповненій залі), нанесли огидному провокатору й пройдисвіту смертоносний удар. Ти б чув і бачив, з якою любов’ю виступаючі говорили про нашу радянську літературу, про тебе і твої твори, з якою силою ненависті розповідали про отруйно-шкідливу роботу, яку проводив Соїфер і К° в ДДУ і на сторінках місцевих газет”. – Підстава для звільнення доц. М. Соїфера: “За проявление космополитизма и буржуазного национализма, за антипатриотическую, подрывную работу на факультете... от работы в университете устранин” (ректор університету – доц. Сафронов, секретар парторганізації – Земляний). Цей наказ підтримало Головне управління університетів Міністерства вищої освіти СРСР: воно, “рассмотрев материалы по существу ... жалобы [у березні її подав М. Соїфер. – М. С.], согласилось с решением ректора об отстранении... от работы в Днепропетровском Государственном Университете” (зам. начальника Головного управління університетів – проф. Жигач). Не допоміг М. Соїферу і Й. Сталін, якому він надіслав листа і просив дати шанс “приложит все свои силы на благо любимой нашей Родины – великого Советского Союза”. Див. також лист С. Широкова до О. Гончара, датований 21 вересня 1970 року (примітка⁴).

* * *

Від Михайла Миколайовича Алексєєва

24 квітня 1949

¹ “Высылаю Вам вырезки из нашей газеты с «Илонкой»”. – Ці матеріали не вдалося віднайти в родинному архіві О. Гончара.

² ЦГВ. – Центральна група військ – оперативно-стратегічне об’єднання (група військ) радянських Збройних Сил, що в 1945–1955 рр. дис-

локувалася на території Австрії. М. Алексєєв до 1950 року перебував у складі цієї Групи.

³ “Желаю Вам лично и редактируемому Вами журналу больших творческих успехов”. – О. Гончар у 1949–1950 рр. був головним редактором літературно-художнього та громадсько-політичного журналу письменників України “Вітчизна”.

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

Травень 1949

¹ Б е й л і н о в . – Билінов (Бейлінов) Олександр Йосипович, прозаїк, якого звинувачено в космополітизмі. Про це йдеться в листі О. Гончара до С. Завгороднього від 19 квітня 1949 року: “На основі яких звинувачень прийнято таке серйозне рішення? Невже тільки на підставі того абзацу, що йому був виділений у виданих статтях обласних газет про космополитів?”. О. Гончар просив С. Завгороднього “вникнути в цю справу і розібратися, в чім річ” (див.: Г. О. Листи, с. 139).

² “Талановитий молодий романіст Тамара Леонова, з нашої допомоги, одержала від облвиконкому творчу відпустку і закінчує свій роман, Петро Біба закінчив нову збірку віршів про дружбу народів, закінчив нову повість Дмитро Ткач”. – Йдеться про роман Т. Леонової “Дома остались жены” (кн. 1. – 1952, кн. 2. – 1955), збірку “Братерство” П. Біби (1948), книжку оповідань і повістей “Плем’я дужих” Д. Ткача (1948).

³ “Справа в тому, що в місті, крім мене і Бейлінова, немає членів Спілки”. – С. Завгородній у 1948–1960, 1966–1968 рр. очолював Дніпропетровську організацію Спілки письменників України.

⁴ “А 9 травня «Зоря» надрукувала уривок з її [Віри Шевченко. – М. С.] монографії”. – Мовиться про публікацію “Прапорonoсці радянської культури: уривок з дипломної роботи студентки Дніпропетровського державного університету”, уміщену в газеті “Зоря” (1949. – 8 квітня. – С. 3–4).

⁵ “Надсилаю «Зорю» за 3 травня”. – Цього примірника газети не вдалося віднайти в родинному архіві О. Гончара.

⁶ “Чи йде у «Вітчизні» повість Чорнобривця?” – Йдеться про твори “Визволення” (1949. – № 4. – С. 19–91) і “Возз’єднання” (1949. – № 9. – С. 13–116) С. Чорнобривця.

* * *

Від Михайла Михайловича Пилипенка

1 червня 1949

¹ “Я совершенно отбился ото всех наших”. – Про свої дружні взаємини з М. Пилипенком О. Гончар виповів у “Щоденниках”: “Міша Пилипенко, мій університетський товариш, з яким рік жили на Павлівці на приватній квартирі. Скромний сумський хлопець дав російському народові таку пісню невмирущу [“Уральская рябинушка”. – М. С.]. Трагічної долі хлопець – помер молодим” (Г. О. Щод., т. 1, с. 388).

² Л. Лівшиц. – “... комсорг Лівшиц (Спартак по «Людині і зброї»)...” (Г. О. Щод., т. 3, с. 73).

* * *

Від Олесея Степановича Юренка

26 червня 1949

¹ “Прошу тебе і як друга, і як головного редактора «Вітчизни» прочитати мої «Дуби» і за першої можливості надрукувати”. – Поезія “Дуби” надрукована у восьмому числі журналу “Вітчизна” за 1949 рік (с. 12).

² “Хотілося б мені у вірші перегукнутися з давньою славетною подією не лише для полтавчан, а й для всього нашого народу. 240 років!” – Йдеться про Полтавську битву, 1709 року – велику битву між шведською армією й московським військом, що відбулася 27 червня (8 липня) поблизу м. Полтави.

³ “Дістав збірку твоїх оповідань «Горы поют»”. – Мовиться про видання: Горы поют: рассказы / пер. с укр. Л. Шапиро. – М.: Правда, 1949. – 48 с. – (Б-ка журн. “Огонёк”; № 14). – Зміст: Соседи; Весна за Моравой; Модры Камень; Илонка; Горы поют.

* * *

Від Івана Макаровича Гончара

5 листопада 1949

¹ “Мої обі роботи (Ваш портрет і портрет Малишка) в Москві прийняті дуже добре, і скрізь чую про них якнайкращі відгуки”. – І. Гончар виготовив погруддя О. Гончара.

* * *

**Від секретаря партколегії Дніпропетровського
обласного комітету КП(б) України**

23 листопада 1949

¹ “ЦК КП(б)У возвратил нам дело Сойфера М. И. на исследование”. – Див. лист С. Ю. Широкова до О. Гончара від 21 вересня 1970 року (лист, примітка³), лист М. І. Сойфера до О. Гончара від 28 січня 1948 року.

* * *

Від Олександра Йосиповича Билінова

9 грудня 1949

¹ “Пишу большую книгу о металлистах”. – Перша книга роману “Металісти” в перекладі українською мовою публікувалася в журналі “Вітчизна” (1950. – № 11. – С. 21–106; № 12. – С. 17–80).

² “Твоего слугу покорного тепло вспоминали: хорошо, черт возьми, не быть уполномоченным...”. – О. Билінов у 1946–1948 рр. виконував обов’язки уповноваженого правління Спілки письменників України по Дніпропетровській області.

³ “Сергей тянет, все возится с фин. орг. делами”. – Йдеться про С. Завгороднього, який очолював Дніпропетровську організацію Спілки письменників України (до 1968 року).

* * *

Від Данила Олександровича Бакуменка

23 грудня 1949

¹ Воронцов. – Один із основних персонажів роману “Прапорносці” О. Гончара.

² “Сейчас я в госпитале (наслаждаюсь пенициллином, читаю твою новеллу «На Балатоне»...) ...”. – Йдеться про перекладене російською мовою й надруковане в журналі “Огонёк” оповідання “На Балатоне” (1949. – № 51. – С. 22–24). Українською мовою цей твір публікували журнали “Вітчизна” (1949. – № 12. – С. 61–71) і “Барвінок” (1949. – № 12. – С. 5–8).

* * *

Від Олесея Степановича Юренка

28 грудня 1949

¹ “У Полтаві відкривається літературно-меморіальний музей І. П. Котляревського”. – Літературну частину Полтавського літературно-меморіального музею Івана Котляревського відкрито 28 вересня 1952 року. Перший його директор – А. Т. Залашко (1950–1969). О. Юренко в цьому музеї не працював.

² “...я був директором музею М. Горького в Мануйлівці...”. – Мануйлівський літературно-меморіальний музей Максима Горького створений 1938 року в с. Мануйлівці Козельщинського району Полтавської області з ініціативи письменників О. Гончара та О. Юренка.

³ “Або: порушити це питання через правління СРПУ, враховуючи те, що я є кандидат”. – О. Юренко вступив до СП СРСР у 1949 році.

⁴ “Чи не подаруєш мені на Новий рік свою книгу оповідань?”. – Йдеться про видання: Гончар О. Новели. – К.: Рад. письм., 1949. – 132 с. – Зміст: Модри Камень; Весна за Моравою; Гори співають; Пороги; Сусіди; Ілонка.

⁵ “Чи скоро вийде «Вітчизна» № 11 і чи не «злетів» мій вірш?”. – Мовиться про поезію О. Юренка “Лише наша правда”, надруковану в журналі “Вітчизна” (1949. – № 11. – С. 129).

* * *

1950

Від Рудольфа Гулки

20 лютого 1950

¹ “...я дозволив собі післати Вам два примірники свого перекладу Вашої книжки «Злата Прага»...”. – Йдеться про видання: Zlatá Praha / Přel. z ukr. originálu a dosl. naps. R. Hůlka. – [Praha]: Svoboda, [1949]. – 196 s. [Злата Прага].

* * *

Від Данила Олександровича Бакуменка

5 липня 1950

¹ “В выходной день встретился на пляже с Ермоленко, Вас. Бережным и Вол. Пьяновым”. – Олександр

Єрмоленко, історик, друг студентських літ О. Гончара; Василь Бережний, письменник і журналіст, багаторічний друг О. Гончара; Володимир П'янов, письменник, літературознавець, критик.

* * *

Від Леоніда Миколайовича Новиченка

5 жовтня 1950

¹ «Південь» уже в стадії 2-ої верстки». – Йдеться про цикл нових оповідань О. Гончара, об'єднаних загальною назвою «Південь». Вони друкувалися в журналі «Вітчизна», головним редактором якого (з третього числа 1950 року) став Л. Новиченко (Південь: з нових оповідань. – 1950. – № 10. – С. 11–53). Зміст циклу такий: «Море», «Соняшники», «Зірниця», «Жайворонок», «На шляху».

² «Хіба в голови не було якихось глибших, по-важливіших мотивів, крім того тільки, щоб одержати першу квитанцію, – так поставив він [Іван Ле. – М. С.] питання». – Мовиться про такий текстовий фрагмент оповідання «На шляху»: «Явно агрономка [Марина Хижняк. – М. С.] налякала на те, що вона торік першою почала хлібоздачу державі, одержала перша квитанцію».

³ Глухенький. – Персонаж оповідання Трохим Сидорович Глухенький, голова артілі «П'ятирічка».

* * *

Від Василя Павловича Бережного

7 листопада 1950

¹ «Ви там ближче до субтропіків, то, мабуть, ходите в костюмах, але й тут не холодно». – О. Гончар у цей час відпочивав зі своєю дружиною Валентиною в Гаграх (санаторій «Україна»). У листі-відповіді, датованому 10 листопада 1950 року, він пише: «Звичайно, тут тепло. В соняшні дні тіла загорають біля моря. Та навіть і в хмарні – ходимо в костюмах і регочемо, коли чуємо чергове метеозведення про далекі сніги і морози» (Г. О. Листи, с. 145).

² Люда. – Людмила Гончар, донька О. Гончара.

³ Бабушка. – Олександра Федорівна Мала, мати дружини О. Гончара Валентини Гончар (Малої).

⁴ Маринка. – Онука Петра Йосиповича Панча, з яким О. Гончар мешкав в одному будинку.

⁵ Вєра. – Донька домашньої помічниці Валентини Данилівни Гончар Надії.

* * *

Від Василя Павловича Бережного

10 листопада 1950

¹ Новиченко. – Йдеться про Леоніда Миколайовича Новиченка, який у 1950 році був головним редактором журналу “Вітчизна”.

² “Ага, запитували ми на літучці, як же щодо Гончара, я і Цюпа. Бо в плані було”. – Див. лист Л. Новиченка до О. Гончара, датований 5 жовтня 1950 року (лист, примітки).

* * *

Від Володимира Самійловича Бабляка

3 грудня 1950

¹ “Я одержав листа від т. [Михайла] Чабанівського, в якому він повідомив, що Ви читатимете мою книжку «Вишневий сад» і побажали рецензувати її”. – Перша книга роману-трилогії “Вишневий сад” В. Бабляка вийшла в 1958, друга – у 1960, третя – у 1962 році.

* * *

1951

Від Олеся Степановича Юренка

8 лютого 1951

¹ “Сердечно дякую за листа. Слідом за твоїм прийшов лист і від Вас. Тараненка. Да, приємно згадати минуле!”. – Цей лист-відповідь на лист О. Гончара до О. Юренка, датований 31 січня 1951 року: “Одержав листа і пожовклу від часу «Розгорнутим фронтом»... Стало сумно. Війнуло земним, неповторним як сама юність. До того ще зустрів Тараненка...” (Г. О. Листи, с. 147). У 1933–1934 рр. у редакції районної газети “Розгорнутим фронтом” (с. Козельщина на Полтавщині), перше число якої вийшло 2 жовтня 1930 року, працювали О. Гончар, В. Тараненко (літпрацівники) і О. Юренко (відповідальний секретар).

² “Роботи в редакції (за такого штату, як у нас) дуже багато”. – Після демобілізації О. Юренко працював у газеті “Зоря Полтавщини”.

³ “...не шкодуючи сил, керую роботою літоб’єднання (ось уже третій рік голова бюро)”. – Йдеться про

полтавське літературне об'єднання “Ворскла”, що виросло з літературного гуртка, утвореного 1947 року при газеті “Зоря Полтавщини”.

⁴ “Зоря Полтавщини”. – Всеукраїнська громадсько-політична газета, що виходила в Полтаві. Бере початок від “Полтавських губернських відомостей” (2 [15 за новим стилем]. 04. 1938). З листопада 1917 почала виходити під назвою “Молот”. На поч. 20-х років ХХ ст. змінює назву на “Известия” (1920–1922), “Голос труда” (1922–1924), “Большовик Полтавщини” (1924 (з 4.11) – 1941). З 1943 р. стала називатися “Зоря Полтавщини”.

* * *

Від Олеса Степановича Юренка

24 липня 1951

¹ “Бо я на двох кріслах сиджу тут – і літредактором, і секретарем...” . – Йдеться про роботу О. Юренка в газеті “Зоря Полтавщини”.

² “А ще ж і член редколегії по виданню «Досвідів» Героїв Соціалістичної Праці!”. – Див. лист О. Юренка до О. Гончара від 8 лютого 1951 року.

³ “А Микиту твого виглядаю день у день!”. – Мовиться про повість “Микита Братусь” О. Гончара (К. : Рад. письм., 1951. – 102 с.).

* * *

1952

Від Рудольфа Гулки

20 квітня 1952

¹ “Наколи Ви були задоволені моїм перекладом Ваших «Прапорonoсців» (вийшли три видання, 45 000 прим.), прошу пришлеть мені й Вашу нову книгу, коли з’явиться з друку”. – Йдеться про видання: Praporečníci / Přel. z ukr. originálu a dosl. naps. R. Hůlka. – Praha : Svoboda, 1948. – 334 s. – [Прапорonoсці]; Zlatá Praha / Přel. z ukr. originálu a dosl. naps. R. Hůlka. – [Praha] : Svoboda, [1949]. – 196 s. [Злата Прага]; Praporečníci / Přel. z ukr. originálu R. Hůlka. – 3 vyd. – Praha : Svoboda, 1950. – 477 s. – [Прапорonoсці].

* * *

Від Рудольфа Гулки

22 жовтня 1952

¹ “Тепер у «Літ. газеті» № 39 дочитаюся, що перший том трилогії вже вийшов...”. – Йдеться про публікацію “В таврійських степах” Л. Новиченка (про роман “Таврія”) (Літературна газета. – 1952. – 26 вересня). У листі-відповіді, датованому 10 грудня 1952 року, О. Гончар пише: “Щиро прошу вибачення, що затримався з відповіддю на Ваші ласкаві листи.

Ваш переклад «Прапорonoсців» мені відомий, і я радий Вашому бажанню перекласти на чеську мову і мій новий роман «Таврію». Примірник «Таврії» я посилаю Вам через Українське товариство культурного зв’язку з закордоном” (Г. О. Листи, с. 161).

* * *

Від Миколи Назаровича Щепенка

23 жовтня 1952

¹ “Шановний Олександрє Костянтиновичу!”. – М. Щепенко помилково назвав Олеся Терентійовича Олександром Костянтиновичем. Див. адресу:

Київ, ул. Ворошилова, 3
Союз советских писателей УССР
Гончару Александру Константиновичу.

² “Але я вийшов з нього [цейтноту. – М. С.] – мене вивів з нього славний Дев’ятнадцятий з’їзд нашої партії”. – ХІХ з’їзд КПРС проходив у Москві з 5 до 14 жовтня 1952 року. Звітну доповідь на ньому виголосив Г. М. Маленков. Одне з питань порядку денного цього партійного форуму – “Директиви ХІХ з’їзду партії про п’ятирічний план розвитку народного господарства СРСР на 1951–1955 рр.”.

³ “Тепер рукопис, як повідомив ЦК КП(б)У, знаходиться на розгляді в Спілці письменників України”. – Книга М. Щепенка “Прагнення” не була надрукована.

⁴ “Минулого року зовсім несподівано одержав оцього листа (надсилаю його)”. – Цей лист зберігся:

27.I.1951 р.

Шановний тов. Щепенко!

Прочитав Ваш перший твір. Дуже радію, що на літературному полі сіються золоті зерна, які дають плоди смачніші за мед. Бажаю творчих успіхів у дальшій роботі.

Міцно тисну руку!

Читач Давиденко М. Я.

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

13 грудня 1952

¹ “Боже мій, що за прекрасне було б видовисько, зіткане з музики, пісень і танців у виконанні Козловського і Зої Гайдай, Пірогова і Гмирі, Уланової і Лемешева”. – Козловський. – Козловський Іван Семенович, український співак, лаурет Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка; Зоя Гайдай. – Гайдай Зоя Михайлівна, народна артистка УРСР, народна артистка СРСР; Пірогов. – Пірогов Олександр Степанович, оперний співак, народний артист СРСР, Гмиря. – Гмиря Борис Романович, український оперний і камерний співак, народний артист СРСР; Уланова. – Уланова Галина Сергіївна, балерина, лауреат Ленінської премії; Лемешев. – Лемешев Сергій Якович, оперний співак, народний артист СРСР.

² Бабушкін. – Іван Бабушкін, більшовицький діяч, який 1897 року був висланий до Катеринослава (нині Дніпро), засновник катеринославського “Союзу боротьби за визволення робітничого класу”.

³ “Надсилаю газети з рецензіями на «Таврію»”. – Цих газет у родинному архіві О. Гончара не виявлено. У 1952 році в дніпропетровських періодичних виданнях надруковані такі рецензії на роман “Таврія”: Сенкевич А. Роман о Таврії // Днепропетровская правда. – 1952. – 22 ноября; Шаповал П. В степах таврійських // Зоря. – 1952. – 14 листопада. Твір, про який ідеться, уперше опублікований у журналі “Вітчизна” (1952. – №№ 10–11), а перше окреме видання його з’явилося друком у видавництві “Радянський письменник” (1952. – 436 с.).

* * *

1953

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

2 січня 1953

¹ Біба. – Петро Біба, поет, який своїм життєвим і творчим шляхом пов’язаний із Дніпропетровщиною: закінчив Нікопольський учительський інститут (1950), працював у нікопольській газеті “Нікопольська правда”, дніпропетровській газеті “Зоря”.

² Науменко. – Ісай Науменко, поет Подніпров’я, який часто друкував в обласній газеті “Зоря” ліричні вірші, відгуки на злобу дня. Після закінчення Московського інституту радянської торгівлі (кінець 30-х років ХХ століття) був направлений на роботу до Дніпропетровська.

* * *

Від Павла Архиповича Загребельного

5 січня 1953

¹ Рафаель. – Рафаель Санті, італійський живописець, графік, скульптор і архітектор епохи Відродження (1483–1520).

² Рембрандт. – Рембрандт Гарменс ван Рейн, нідерландський художник, офортист доби бароко (1606–1659).

³ Рубенс. – Рубенс Пітер Пауль, фломандський живописець, один із найвизначніших представників епохи бароко (1577–1640).

⁴ “...німці вкрали Самсона з Петергофа...”. – Йдеться про центральний фонтан ансамблю “Петергоф” і втрачену статую-оригінал.

* * *

Від Василя Павловича Бережного

26 березня 1953

¹ “У передз’їздівському № ми хочемо дати коротенькі виступи (1 стор. на маш.) письменників про їхні думки, плани і т. д.” – У листі-відповіді О. Гончар повідомляє про таке: “Написав [виступ. – М. С.], посилаю. З твого «і т. д.» важко було зрозуміти, чого саме хоче «Україна». Якщо вишлю не те, не давай... Я працюю. Приїду числа 10-го” (Г. О. Листи, с. 163).

* * *

Від Рудольфа Гулки

6 серпня 1953

¹ “Книгу видасть у 1954 році видавництво «Čs. spis.»”. – Книга побачила світ 1955 року (див. лист Р. Гулки до О. Гончара від 16 лютого 1955 року (примітка¹).

² “... тільки прошу ближче мені з’ясувати кілька невідомих мені слів, котрі привожу в окремому списку й прошу вислати мені цей список як найскоріше”. – Список слів, про які йдеться, не зберігся в родинному архіві письменника. У листі-відповіді, датованому 1 вересня 1953 року, О. Гончар пише: “Список слів, які виявились для Вас незрозумілими, додаю. Пояснив, як міг. Не знаю, чи є взагалі чеські відповідники для таких слів, як «чистопіл» або «степовий гай» (адже степів у Вас немає). В таких випадках треба, мабуть, шукати щось схоже, близьке, найбільш зрозуміле чеському читачеві” (Г. О. Листи, с. 167).

* * *

1954

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

26 січня 1954

¹ “Спасибі за вчасну і «мощную» підтримку Степана Чорнобривця”. – Йдеться про публікацію “Читаючи одну газету” О. Гончара (Літературна газета. – 1954. – 22 січня), що є відповіддю на публікацію “Читаючи одне оповідання” Є. Адельгейма – негативну рецензію на оповідання С. Чорнобривця “Пісня гір”, надруковане в десятому числі журналу «Вітчизна» за 1953 рік (Літературна газета. – 1954. – 14 січня).

² “Ми всі дуже стурбовані станом твого здоров’я”. – У листопаді – грудні 1953 року О. Гончар “тяжко перехворів, майже два місяці пролежав у лікарні” (див.: Г. О. Листи, с. 168).

³ “... ти ось-ось, як не видно, з’явишся на К-Марк-сівському проспекті в рідному місті”. – Проспект Карла Маркса – центральна вулиця м. Дніпропетровська (з 2016 року перейменовано на проспект Дмитра Яворницького).

⁴ “Надсилаю розділ з нашої частини роману. Буде час – почитай”. – Цей матеріал не вдалося віднайти в родинному архіві О. Гончара.

* * *

Від Рудольфа Гулки

20 квітня 1954

¹ “Що до нового видання «Прапорonoсців» ще раз прошу прислати мені це видання як найскоріше. Думаю, що би Ви могли послати книги без оправи, тому, що я би їх одержав швидше”. – У листі-відповіді, датованому 24 травня 1954 року, О. Гончар повідомляє, що книжки “Прапорonoсці” і “Таврію” в новій редакції послав і просить повідомити, “в якому стані зараз робота” (Г. О. Листи, с. 169).

² “Думаю, що би було потрібно зробити вибір з Ваших коротших творів (оповідання та под.). Був би радий, коли би Ви сами намітили, що би Ви хотіли мати в цім виборі (до 350 сторінок оригіналу)”. – У листі-відповіді від 24 травня 1954 року (примітка¹) О. Гончар пише: “Книжку новел надішлю трохи пізніше, вона зараз друкується і має вийти [мовиться про видання: Гончар О. Новели. – К. : Молодь, 1954. – 191 с. – М. С.]. Ваша пропозиція видати новели в перекладі мене щиро втішила, бо новели – це мійлюбимий жанр” (Г. О. Листи, с. 169).

* * *

Від Василя Дулгерова*30 липня 1954*

¹ “Конкретно речь идет об использовании в кино Вашей новой повести «Чтоб светил огонь», намеченной к опубликованию в журнале «Новый мир»”. – Повесть “Щоб світився вогник” уперше опублікована в дніпропетровській обласній газеті “Зоря” в серпні – вересні 1954 року та в часописі “Вітчизна” (1954. – № 9). Російською мовою вона побачила світ у журналі “Новый мир” (1954. – № 10).

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього*Серпень 1954*

¹ “Я прочитав твого «вогника»”. – Йдеться про повість “Щоб світився вогник”, яка була вперше надрукована 1954 року в журналі “Вітчизна” (№ 9. – С. 3–35) і дніпропетровській газеті “Зоря” (22, 24, 27, 29, 31 серпня, 3 вересня).

² Марія. – Марія Омелянівна Лелека, дочка боцмана Омеляна Прохоровича Лелеки, – персонаж повісті “Щоб світився вогник”.

³ Гопкалевич. – Товариш Гопкало, батько; Вовик Гопкало, син, – персонажі повісті “Щоб світився вогник”.

⁴ Молдаванка. – Легендарний район Одеси.

⁵ Дніпропетровська озьорка. – Знаменитий ринок “Озьорка” в Дніпропетровську.

* * *

Від Рудольфа Гулки*2 вересня 1954*

¹ “... вдячний за фото, котре буде пам’яткою на Вас. Дуже мені жаль, що Ви не написали кілька слів до обох Ваших книг. До «Прапорonoсців» видавництво готує окрему статтю від свого військового співробітника. До «Таврії» я переклав статтю з «Літературної газети» про проблему Дніпра в історії”. – У листі до Р. Гулки, датованому 26 серпня 1954 року, О. Гончар пише: “Посилаю Вам фото в знак щирої моєї приязні і пошани до Вас, до Вашої благородної роботи... Щодо передмов. До «Прапорonoсців» добре було б дати вступне слово, написане мною до першого чеського видання

(бо слово те вже мовби органічно злилося з книгою), до «Таврії» ж передмови не буде зовсім (або хай дає видавництво від себе, коли захоче)” (Г. О. Листи, с. 172).

Див. лист Р. Гулки до О. Гончара, датований 16 лютого 1955 року (примітка¹).

² “Тішуся також на книгу новел”. – Див. лист Р. Гулки до О. Гончара від 16 лютого 1955 року (примітка²).

* * *

Від Олександра Олександровича Сизоненка

18 листопада 1954

¹ “... головвидав зняв збірку через нестачу паперу та в зв’язку з тим, що в «Рад. письменнику» перебуває у виробництві моя друга книжка”. – Йдеться про збірку “Рідні краї”, що вийшла у світ 1955 року.

² “Молодь”. – Видавництво, засноване 1923 року в Харкові під назвою “Молодий робітник”, у 1930 році реорганізоване в “Молодий більшовик”. З 1934 року – у Києві. 1945 року поновлює роботу як державне видавництво дитячої та юнацької літератури України. Назва “Молодь” – з 1948 року. З 1991 року – видавництво Спілки молодіжних організацій України “Молодь”.

³ “тов. Кулініч”. – Кулініч Григорій Григорович, заступник головного редактора видавництва “Молодь”.

⁴ “Ви перший благословили мою «Весну» у «Вітчизні»”. – Мовиться про оповідання “Весна”, опубліковане в журналі “Вітчизна” (1949. – № 6. – С. 70–75).

* * *

Від Рудольфа Гулки

6 грудня 1954

¹ “...я допитався, що вже вийшов двотомник Ваших творів...”. – Йдеться про видання: Гончар О. Твори : у 2 т. – К. : Держлітвидав УРСР, 1954. – Т. 1. – 548 с. : “Прапорonosці”, “Модри камень”, “Весна за Моравою”, “Гори співають”, “Дунайський етюд”, “Ілонка”, “Пороги”, “Сусіди”, “Маяк”, “Соняшники”, “Зірниця”, “Жайворонок”, “Дорога за хмари”; Т. 1. – 543 с. : “Земля гуде”, “Микита Братусь”, “Таврія”.

* * *

Від Олександра Олександровича Сизоненка

9 грудня 1954

¹ “В обкомі ніяк не розшукають листа Президії СРПУ, надісланої в листопаді на ім'я першого секретаря т. Маленкіна”. – А. С. Маленкін, перший секретар Миколаївського обкому КП(б)України (1951–1961 рр.).

² Ново-Олександрівка. – Село в Баштанівському р-ні Миколаївської обл.

³ Федулов. – Федулов Макар (Касьян) Михайлович (1899–1985) – журналіст, завідувач відділу культури, відповідальний секретар газети “Південна правда”, що виходить у Миколаєві з жовтня 1917 року.

⁴ О Т К. – Отдел технического контроля.

* * *

Від Олександра Олександровича Сизоненка

24 грудня 1954

¹ “Скориставшись перебуванням у шпиталі, пишу день і ніч, лишаячи на сон 7–8 годин на добу, і вже закінчую повість, про яку Вам писав”. – Йдеться про повість “На веселому Роздолі” (див. лист О. Сизоненка до О. Гончара від 9 грудня 1954 року).

* * *

1955

Від Рудольфа Гулки

12 січня 1955

¹ “До «Таврії» я написав післяслів'є сам, до «Прапорonoсців» полковник Rudolf Hůlka; думаю, що цим буде книга чеському читачеві ще дорожча”. – Див. лист Р. Гулки до О. Гончара, датований 11 листопада 1954 року (примітка¹) і 16 лютого 1955 року (примітка¹).

* * *

Від Рудольфа Гулки

16 лютого 1955

¹ “... повідомляю, що моя робота над Вашими книгами – «Прапороносці» й «Таврія» є вже скінчена”. – Обидві книги в перекладі чеською мовою Рудольфа Гулки вийшли у світ 1955 року (Praporečníci / Přel. R. Hůlka; doslov. naps. R. Hrdlička. – 4 vyd. – Praha : Naše vojsko, 1955. – 513 s.; Taurie / Přel. a dosl. naps. R. Hůlka. – Praha : Čs. spis., 1955. – 323 s.)

² “Книга Ваших новел мене дуже порадувала”. – Йдеться про книгу “Новели” (К. : Молодь, 1954. – 191 с.), куди ввійшли новели “Модри камень”, “Весна за Моравою”, “Ілонка”, “Ялинка за річкою Іпель”, “Дунайський етюд”, “На Балатані”, “Гори співають”, “Завжди солдати”, “Пороги”, “Соняшники”, “Сусіди”, “Маяк”, “Зірниці”, “Прямий вагон”, “На шляху”, “Коли рвуть кригу”, “Жайворонок”.

* * *

Від Рудольфа Гулки

9 травня 1955

¹ “...крім «Таврії», котру я послав раніше, посилаю Вам тепер й «Прапороносці»”. – Йдеться про видання: Taurie / Přel. a dosl. naps. R. Hůlka. – Praha : Čs. spis., 1955. – 323 s. – [Таврія]. У листі-відповіді, датованому 19 травня 1955 року, О. Гончар дякує всім, хто доклав свого вміння й смаку до виходу у світ його романів, й зауважує, що “видано книжку чудово”, що “це видання може бути прикладом високої культури видавничої справи” (див.: Г. О. Листи, с. 176).

* * *

Від Рудольфа Гулки

14 червня 1955

¹ “...одержав оба Ваші листи й передав те, що торкалося обох видавництв, й як я, так й всі співробітники з видавництв з подякою приймають Ваші ласкаві слова про їх роботу”. – Див. лист Р. Гулки до О. Гончара, датований 9 травня 1955 року (примітка¹).

* * *

Від Олександра Олександровича Сизоненка

5 вересня 1955

¹ “Посилаю Вам свою книжку з автографом, не спитавши на те Вашого дозволу”. – Йдеться про книгу оповідань “Рідні краї” (К. : Рад. письм., 1955. – 212 с.).

² “От прочитав Вашу статтю в «Литературной газете»”. – Мовиться про публікацію О. Гончара “Из американских впечатлений” (Литературная газета. – 1955. – 18 августа. – С. 4), у якій письменник ділиться своїми враженнями від поїздки до США. Цю статтю надрукувала також газета “Правда Украины” (1955. – 19 серпня).

* * *

1956

Від Дениса Яковича Лук’яновича (Лукіяновича)

1 листопада 1956

¹ “Рад передати Вам «І. Франко і Беркут»...”. – Йдеться про біографічну повість “Франко і Беркут” Д. Лук’яновича, що побачила світ 1956 року у видавництві “Радянський письменник”.

* * *

1957

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

Січень 1957

¹ “Прочитав у «Литературной газете» твою статтю”. – Мовиться про публікацію “Нет ничего дороже” (Литературная газета. – 1957. – 3 января. – С. 1), у якій проаналізовано шляхи розвитку української літератури. Особливу увагу приділено проблемі рідної мови: “Мы убеждены, что любовь к родному языку, понимание красоты народного языка, как и любовь к родной истории... надо начинать воспитывать с детства... Между тем некоторые люди в Украине еще нередко позволяют себе нигилистически, барски-пренебрежительно относиться к языку своего народа, к языку нашей литературы, к языку украинской... нации...”.

* * *

Від Рудольфа Гулки

1 квітня 1957

¹ “...я не сподівався, що так скоро доведеться мені перекладати Ваш новий роман «Перекоп»...”. – У листі-відповіді від 14 квітня 1957 року О. Гончар висловлює свою радість з приводу того, що “Перекоп” “уже пішов до чеського читача”, повідомляє, у яких українських виданнях він буде друкуватися: “Радий буду, якщо Ви ознайомитеся з ними і сповістите, чи вони варті того, щоб братися їх перекладати” (Г. О. Листи, с. 187).

* * *

Від Івана Петровича Кавалерідзе

20 травня 1957

¹ “Дякую Вам за надісланий лист і книжки, це мені зараз допомагає й буде допомагати в остаточній розробці”. – Іван Кавалерідзе працював над сценарієм фільму за романом О. Гончара “Прапорonoсці”, який не вдалося зняти.

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

24 травня 1957

¹ “З появою «Перекопу» блякнуть всілякі «думи опанасові»”. – Мовиться про твір Е. Багрицького “Дума про Опанаса” (1926 рік), одним із персонажів якого є комісар Йосип Коган.

* * *

Від Рудольфа Гулки

19 червня 1957

¹ “Четвертий номер «Вітчизни» я одержав лише перед тижнем разом з номером п'ятим, зараз перечитав друге продовження «Перекопу» й пишу Вам”. – Йдеться про публікації: Гончар О. Пісня і хліб : кн. друга роману “Вітчизна”. – 1957. – № 4. – С. 3–85; На Сиваш : кн. третя роману “Перекоп” // Вітчизна. – 1957. – № 6. – С. 3–102. Р. Гулка помилився, коли написав, що одержав п'ятий номер “Вітчизни”. Насправді до Чехії йому було надіслано шостий номер часопису.

² “Питаєте мене, чи варто перекладати «Перекоп»?”. – Див. лист Р. Гулки до О. Гончара, датований 1 квітня 1957 року (примітка¹).

* * *

Від Григорія Михайловича Тютюнника

20 листопада 1957

¹ “Хмарка...”. – Йдеться про повість Г. Тютюнника “Хмарка сонце не заступить”.

² “Як ти мені порадив, – я так і зробив...”. – 15 березня 1955 року О. Гончар у листі до Григорія Тютюнника висловив такі міркування: “... багато в ній [повісті. – М. С.] такого, що по-справжньому хвилює щирістю й глибиною почуття, драматизмом, поетичною схвильованістю. Чудово написані пейзажі, багата народна мова (хоча інфінітиви – -ть-: жить, пить і т. д. – звучать як нічим не виправдані діалектизми). І все ж в цілому повість справляє враження далеко ще не закінченого твору. В ній багато зайвин, особливо розтягнуті діалоги та «філософські» відступи. Діалог потрібен лише тоді, коли він допомагає розкривати характер або рухає дію вперед, в тебе ж він часто виконує лише інформативну роль. Скорочуй безжально все, що тільки можна скоротити, стискуй цілі абзаци в одну міцну фразу – від цього повість одразу зазвучить інакше...”

Прошу не дивитись на ці зауваження, як на якийсь остаточний «присуд» – щоб об’єктивно оцінити твір, його повинні прочитати принаймні кілька різних людей” (Г. О. Листи, с. 173–174).

³ “Зараз працюю над (говорити вже, так говорити) ... романом”. – Мовиться про роман “Вир”, до якого О. Гончар написав передмову, коли твір виходив у Москві в “Роман-газеті”. У ній він характеризує Григорія Тютюнника як цілком самобутнього письменника, митця зі своїми свіжими барвами, неповторною поетикою, власними оригінальними знаннями і своєрідним баченням світу.

* * *

Від Дмитра Прикордонного

4 грудня 1957

¹ “Виїхав з Криму Поповкін... Можна було б знайти редактора на «Москву»...”. – Євген Юхимович Поповкін був секретарем кримського обласного відділення Спілки письменників СРСР. Протягом 1958–1968 рр. виконував обов’язки головного редактора щомісячного літературно-художнього й суспільно-політичного журналу “Москва”, заснованого 1957 року.

* * *

1958

Від Рудольфа Гулки

7 квітня 1958

¹ “Окремо посилаю Вам чеський переклад Вашої повісті «Земля гуде». – Йдеться про видання: *Země duní* / [Přel. A. Lebeda]. – Praha : Svět sovětů, 1950. – 262 s. – [Земля гуде]. О. Гончар у листі-відповіді, посланому з Києва 12 квітня 1958 року, повідомляє, що одержав чеське видання повісті “Земля гуде”, а ще раніше – фотографію, щиро дякує за ці дарунки, бажає Р. Гулці доброго здоров’я (Г. О. Листи, с. 190).

* * *

Від Михайла Потаповича Нечая

1 жовтня 1958

¹ “Тільки-но вийшла з друку моя книжка...”. – Йдеться про збірку повістей “Вірність” (1958 р.).

² Журнал “Прапор”. – Заснований на базі альманаху “Харків”, виходив у Харкові під назвою “Прапор” із січня 1956 року, з 1991 року – під назвою “Березіль”.

* * *

Від Івана Федоровича Гребенюка

20 жовтня 1958

¹ “Надсилаю Вам свою повість...”. – Йдеться про повість “Стартують винищувачі” (1958 рік).

² Главпур. – Головне військово-політичне управління Міністерства оборони СРСР (1953–1958) / Радянської Армії і Військово-Морського Флоту (1958–1991) – центральний військово-політичний орган, який здійснював партійно-політичну роботу в Збройних силах СРСР.

* * *

1959**Від Дмитра Бакуменка***15 березня 1959*

¹ “Тож дозволь щиро привітати з виборами тебе депутатом Верховної Ради УРСР і головою правління СПРУ...”. – З 1959 до 1986 року О. Гончар обирався депутатом Верховної Ради СРСР та УРСР, з 1959 до 1971 року був головою правління Спілки письменників України.

² “А тепер, пробач, але я вимушений уже сказати й таке: на з’їзді я відчув, що без відповідної допомоги мені з лабет «молодих авторів» не виплутатися”. – Йдеться про IV з’їзд письменників Радянської України, що відбувся 11–14 березня 1959 року в м. Києві.

* * *

Від Бориса Івановича Котлярова*24 березня 1959*

¹ “... существование [Ярослава] Гримайло на посту председателя – это анекдот”. – Ярослав Гримайло був у 1956–1957 рр. головою правління, а в 1958–1961 рр. секретарем Харківської організації Спілки письменників України.

* * *

Від Івана Фотійовича Стаднюка*28 березня 1959*

¹ “Получил Ваш «Перекоп» на болгарском”. – Йдеться про видання: Перекоп (прев. от рус. И. Добраев. – София : Нар. культура, 1958. – 440 с.).

² “С большим интересом прочитал новеллу «Человек в степи»”. – Новеллу “Человек в степи” (переклад з укр. І. Карабутенка) надрукувала “Литературная газета” (1959. – 28 марта).

³ “В апреле, наверное, поеду на свою Винниччину”. – Іван Стаднюк народився в с. Кордишівці Вінницької області.

* * *

Від Юлії Іполитівни Солнцевої

3 липня 1959

¹ “Известия”. – Суспільно-політична й ділова щоденна газета, заснована в березні 1977 року. Офіційний орган керівних органів Радянської влади, зокрема Верховної Ради СРСР.

² “Разговор шел об известной Вам гнусной статье Виктора Некрасова”. – Йдеться про публікацію “Слова «великие» и «простые»”, уміщену в журналі “Искусство кино” (1959. – № 5. – С. 55–61). Як зауважує сам її автор, “это не рецензия, это просто мысли, возникшие в результате просмотра новых фильмов”, які з’явилися “в одно и то же время”, “сделаны на советских студиях, советскими режиссерами и воюют за советского человека”, – “Поэма про море” О. Довженка і “Два Федори” Марлена Хуцієва.

³ “А статья в «Литературной газете» «Интервью с Эренбургом»?”. – Мовиться про статтю І. Вайнберга “У Ильи Эренбурга” (Литературная газета. – 1959. – 9 июня. – С. 3).

⁴ “Взят реванш, да еще по «Оттепели!»”. – Йдеться про повість І. Еренбурга “Оттепель”, яка була написана після смерті Сталіна й надрукована в журналі “Знамя” (1954 рік).

⁵ “Мне очень много звонят по телефону: «Почему Украина не отвечает? Как же так?»”. – О. Гончар 5 вересня 1959 року надіслав Ю. Солнцевої листа, у якому повідомив, що ті, які “звонят Вам, спрашивая, почему, мол, Украина не отвечает, видно, плохо поинформированы. Украинские литераторы единодушно сказали слово в защиту А. П. Довженко на III съезде писателей, а затем в статьях Рыльского, Новиченко и других выступлениях” (Г. О. Листи, с. 193).

⁶ “Посылаю Вам письмо Черниговской городской детской библиотеки”. – О. Гончар у листі від 5 вересня 1959 року повідомив про таке: “На днях наши товарищи будут в Чернигове (возможно, и я тоже). Предложение черниговцев мы поддержим и сделаем все возможное, чтобы оно осуществилось” (Г. О. Листи, с. 193).

* * *

1960

Від Михайла Миколайовича Алексєєва

9 січня 1960

¹ “Первое – это то, что работаю над твоей рукописью с наслаждением”. – Йдеться про переклад роману О. Гончара “Людина і зброя” (Человек и оружие : роман / авториз. пер. с

укр. М. Алексеев, И. Карабутенко; вст. сл. Г. Ломидзе. – М. : Гослитиздат, 1960. – [Роман-газ. : № 20 (224); № 21 (225)]; див. також: Москва. – 1960. – № 7. – С. 13–97; № 8. – С. 45–87; № 9. – С. 48–107).

* * *

Від Дмитра Лазаровича Демерджі

13 лютого 1960

¹ “ В кіосках «Вітчизни» уже нема”. – Йдеться про ті числа журналу, у яких публікувався роман “Людина і зброя” (1960. – № 1. – С. 3–95; № 2. – С. 8–102).

² “ Коли вийде книга?”. – Роман “Людина і зброя” окремим виданням вийшов у 1960 році (К. : Рад. письменник, 1960. – 324 с.).

³ “ Готуюсь зустріти «високого гостя»”. – Мовиться про майбутній приїзд О. Гончара до м. Дніпропетровська.

* * *

Від Юрія Володимировича Шевельова

21 лютого 1960

¹ “ ... дуже хотів би з Вами зустрітися під час Вашого перебування в Нйорку...”. – З 16 лютого до 17 березня 1960 року О. Гончар перебував у США. Він відвідав Вашингтон, Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Фресно, Беверлі Хілз, зустрічався з працівниками держдепартаменту, освітянами, найстарішим поетом Америки Карлом Сендбергом, прозаїком Джоном Маркендом, редактором літературного тижневика “Сатердей ревью” Норманом Казінсом, негритянськими поетами Ленгстоном Х’юзом, Мітчеллом Уїлсоном, відвідав Колумбійський, Гарвардський університети, шекспірівську бібліотеку, Бібліотеку конгресу, “магазин 4-х континентів”, Ясемітський національний заповідник, ферму “Вавона-ранч” Ерла Сміткемпа, кіностудію “ХХ сторіччя” в Голлівуді, індіанську резервацію, Білий дім (Г. О. Щод., т. 3, с. 581 – 617). З Ю. Шевельовим О. Гончару зустрітися не вдалося.

² “ Добре пригадую Вас від першої Вашої появи в Газетному технікумі до червня 1941 р. в університеті”. – Ю. Шевельов навчав О. Гончара. “Олесь Гончар, – виповість в одному зі своїх інтерв’ю Ю. Шевельов, – був у Харкові років два чи три моїм студентом”. Учень Харківського Комуністичного технікуму журналістики, а згодом студент Харківського університету О. Гончар часто навідувався до Ю. Шевельова, який мешкав на вул. Сумській. Старенька мати вчителя, занотував 24 червня 1995 року письменник у “Щоденниках”, “завжди зустрічала мене ласкаво і гостинно напувала чаєм. А він,

молодий професор, не набагато старший за мене, осипав компліментами мої далекі від досконалості новели, а влітку ми листувались. Він писав мені на село, називаючи мої листи до нього “зразком *епістолярної* творчості”... Якось у напливі іронічної відвертості він сказав, що і в університет “прийшов, може, «заради Вас, Олесю», бо ж такі, мовляв, покладав на Вас надії...” (Г. О. Щод., т. 3, с. 574). Пізніші взаємини між Ю. Шевельовим і О. Гончаром не були простими.

* * *

Від Дмитра Лазаровича Демерджі

16 травня 1960

¹ “Думаю, що Вам цікаво буде познайомитися з рецензією С. Широкова (С. Ю. Шейніна) на «Людину і зброю»”. – Йдеться про публікацію “Щастя творення – проти варварства нищення: нотатки про роман О. Гончара «Людина і зброя»” (Зоря. – 1960. – 10 травня). Газета не збереглася в родинному архіві письменника.

² “Окремо дуже вдячний за ширість, людяність, з якими подано в творі мій рідний край...”. – Д. Демерджі народився в с. Урзуфі Маріупольського повіту Катеринославської губернії, нині Мангуський район Донецької області.

³ “Як проходить лікування?”. – О. Гончар у цей час відпочивав у санаторії “Кришталевий палац” (м. Трускавець Львівської області).

* * *

Від Юрія Миколайовича Косача

12 червня 1960

¹ “Насамперед сердечно дякую Вам за таку хорошу згадку в «Літературній газеті»...”. – Йдеться про публікацію “В гостях у американських письменників: розмова з Олесем Гончаром” (Літературна Україна. – 1960. – 25 березня. – С. 1), у якій О. Гончар розповів про свої враження від перебування разом із письменниками С. Щипачовим, Л. Леоновим і М. Ауезовим у США: “Хороше враження залишилося в мене і від зустрічі з Юрієм Косачем – редактором прогресивного українського журналу “За синім океаном”. Журнал цей почав виходити недавно, але встиг здобути популярність серед українців, що живуть за океаном”.

² “Продовжуємо, поки сил та снаги, видавати наш часопис, хоч труднощі є великі і посилюються з

дня на день – важко це все на чужій стороні...”. – Мовиться про літературно-художній та громадсько-політичний журнал “За синім океаном”, що виходив українською мовою в 1959–1964 рр. у Нью-Йорку. Його головним редактором був Ю. Косач.

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

20 липня 1960

¹ “Чимало я думав і над тим, щоб поїхати до Москви на дворічні літературні курси (Вищі)”. – І. М. Чендей у 1960–1962 рр. був слухачем Вищих літературних курсів при Літературному інституті ім. О. М. Горького.

² “До речі, після того, як мені довелося іти з відділення, я не раз думав про роботу...”. – Йдеться про роботу з 1945 року до 1952 року І. Чендея в редакції газети “Закарпатська правда”, де він “відточував своє слово як письменник, публіцист, зростав як журналіст, опублікував на її сторінках чимало нарисів, статей та художніх творів...” (див.: Кіраль Сидір “...Зробити щось корисне для свого народу”: з епістолярної спадщини Івана Чендея : монографія. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2013. – С. 26).

³ Село Дубове. – Тячівський район Закарпатської області.

⁴ “Щиро, сердечно здоровить Вас моя Марія, яка за те, щоб я їхав вчитися, хоч знає, що нелегко їй буде з двома шибениками без мене”. – Мовиться про Марію Іванівну Чендей, дружину письменника (р.н. 1924), учительку російської мови та літератури, та синів Мирослава (1948–1968) й Михайла (р.н. 1953).

* * *

Від Костянтина Олександровича Федіна

9 листопада 1960

¹ “Очень, очень мне огорчительно, что не могу принять участие в Вашей Декаде!”. – Костянтин Федін у цей час перебував у лікарні. Декада української літератури та мистецтва проходила в Москві з 12 до 22 листопада 1960 року. О. Гончар відкрив Декаду доповіддю “Стверджувати нове в житті, людяне в людині” (див.: Літературна газета. – 1960. – 15 листопада).

* * *

Від Бориса Миколайовича Полевого

25 листопада 1960

¹ “От души поздравляю Вас, одного из любимейших моих писателей, с доброй и достойной наградой”. – 1960 року О. Гончара нагороджено орденом Леніна (Указ Президії Верховної Ради СРСР від 2 листопада 1960 року).

* * *

Від Олександра Олександровича Сизоненка

1 грудня 1960

¹ Галя. – Галина Дмитрівна Драгунівська, дружина О. Сизоненка.

² Ярина. – Ярина Олександрівна Сизоненко, молодша донька О. Сизоненка.

³ “Абісінія”. – передмістя Миколаєва.

⁴ Орешкін-Іволгін. – Віктор Миколайович Орешкін, директор Миколаївського суднобудівного заводу ім. Андре Марті.

⁵ “Блокнот агітатора”. – Видання при відділі агітації та пропаганди Миколаївського обкому КПУ, метою якого було забезпечення належною інформацією агітаторів.

⁶ Грузін. – Степан Прокопович Грузін, секретар Миколаївського обкому КПУ з пропаганди.

* * *

Від Івана Фотійовича Стаднюка

1 грудня 1960

¹ “От всей души поздравляю Вас с высокой наградой!”. – Див. лист від Б. М. Полевого, датований 25 листопада 1960 року (лист, примітка¹).

* * *

1961

Від Григорія Івановича Кулеби

14 лютого 1961

¹ “Я якось аж вагався надсилати на спомин Вам оцю свою маленьку книжечку...”. – Йдеться про збірку віршів Г. Кулеби “В пору дозрівання” (1960).

²“ Я дуже був радий, коли в статті «Барви слова», опублікованій 3 січня ц.р. у «Літературній газеті», прочитав про свою збірку добре слово”. – Мовиться про статтю Віктора Іванисенка “Барви слова: розмова про поезію” (Літературна газета. – 1961. – 3 січня. – С. 1–2). У ній згадано збірку Г. Кулеби, що належить до “теплих, по-юнацькому щирих книжок, які вийшли в Дніпропетровську”, і “свідчить, що наша поетична молодь все сміливіше відмовляється від народної риторики, сентиментально-пейзажних «ахів» і «охів», убогої... описуваності”.

* * *

Від Леоніда Васильовича Куличенка

29 березня 1961

¹“ Разом з тим хочу Вам від душі подякувати за ті зауваження відносно моєї першої збірки, які Ви висловили при нашій зустрічі в Херсоні”. – Йдеться про збірку оповідань та повістей “Біля вогнища” (1960).

* * *

Від Анни Сергіївни Кузнецової

12 червня 1961

¹“ Тепер пишу книгу о его [И. Козловского. – М. С.] творчестве”. – Мовиться про майбутнє видання: Народный артист : страницы жизни и творчества И. С. Козловского. – М. : Советская Россия, 1964. – 204 с.

* * *

Від Олександра Олександровича Сизоненка

29 червня 1961

¹“ Великі випробування лягли на мої плечі в останній час, від отого нещасливого дня 31 жовтня, коли мене розбили серед білого дня на рівнесенькій, залитій сонцем вулиці”. – Того дня О. Сизоненко після того, як відвіз О. Гончара, який перебував у м. Миколаєві, до готелю, потрапив в автомобільну катастрофу (див. про це: Сизоненко О. Не вбиймо своїх пророків: книга талантів. – К. : Дніпро, 2003).

²“ Написав оце все Вам, Олеся, як найближчій, найлюбимішій людині, бо, як кажуть, поділене горе

– це тільки півгоря”. – О. Гончар у листі-відповіді, датованому 7 липня 1961 року, хоче розвіяти горе О. Сизоненка, хоч знає, “як нелегко воно розвіюється, коли наляже”. “Ваша робота, Сашко, – підбадьорює він свого колегу, – в літературі немарна, вона зігріта серцем, в ній багато світлого, хоч іноді, може, надто багато смутку. Я хочу, щоб Ви були мужнім, і вірю, що Ви будете таким” (Г. О. Листи, с. 205).

³ Тимофій Трохимович Уралов. – Редактор газети-багатотиражки “Трибуна рабочего” Миколаївського суднобудівного заводу ім. Андре Марті.

⁴ “Вітайте Валю і Васильківського у Вашій хаті!”. – Йдеться про дружину О. Гончара Валентину Данилівну Гончар і картину С. І. Васильківського, яку О. Гончар назвав “Козаки в дорозі”. Вона й зараз висить на стіні в кабінеті письменника.

* * *

1962

Від Бориса Миколайовича Полевого

3 січня 1962

¹ “Милейшие наши немцы прислали мне пучок фотографий”. – У 1961 році О. Гончар і Б. Полевой перебували в Німеччині.

* * *

Від Юрія Миколайовича Косача

26 січня 1962

¹ “...пишу до Вас, ознайомившись нещодавно з змістом Вашої доповіді на 3-ому пленумі правління Спілки письменників України”. – 3-й пленум Спілки письменників України проходив 9–11 січня 1962 року в Києві. На цьому зібранні з доповіддю “За правдиве і високохудожнє відтворення життя народу” виступав голова правління Спілки письменників України О. Гончар. Доповідь опублікувала “Літературна газета” (1962. – 12 січня. – С. 1–3).

² “Ю. С. Мельничук, за свого побуту тут, взяв для вас декілька чисел нашого видання...”. – Йдеться про журнал “За синім океаном”, який редагував Ю. Косач. Див. лист Ю. Косача до О. Гончара, датований 12 червня 1960 року (лист, примітка²).

* * *

Від Юрія Івановича Піщанюка

7 лютого 1962

¹ “ Я знову вирішив звернутись до Вас відносно опублікування літературної спадщини мого брата Лупана Л. С. ” . – З Л. С. Лупаном О. Гончар був знайомий ще до війни, листувався з ним, називав його “найдорожчим другом”, високо цинив творчість цього поета. “Надішли віршів, Льонько, – пише він у листах, датованих 4 червня і 9 жовтня 1937 року. – Мені “Не знаю що...” з “Весінніх мініатюр” сподобався надзвичайно. Це ж краще, ніж О. Олесь!” , “Ти їй-бо будеш народним поетом. Така лірика, теплота, простота і без граму фальшу” (Г. О. Листи, с. 38–39).

² “ Дуже хотілось, щоб спершу в «Літературній газеті» надали йому сторінку (надрукували кращі вірші), а тоді можна було б зібрати і збірку” . – У листі від 14 лютого 1962 року О. Гончар просить Ю. Піщанюка надіслати йому листи, довідку про реабілітацію і фото Л. Лупана. (Г. О. Листи, с. 208). Див. лист Ю. Піщанюка до О. Гончара від 23 лютого 1962 року (примітка²).

* * *

Від Дмитра Лазаровича Демерджі

18 лютого 1962

¹ “ Посилаю Вам книжку «Друзі » ” . – Йдеться про книжку казок Д. Демерджі (1961).

² “ Залишається тільки передати привіт від «йогового бога» ” . – Мовиться про письменника Сергія Завгороднього, який займався йогою.

³ “ Недавно придбав Ваші японські новели” . – Йдеться про видання “Японські етюди” (К. : Рад. письм., 1961. – 49 с.).

* * *

Від Юрія Івановича Піщанюка

23 лютого 1962

¹ “Сердечно вдячний Вам за лист і увагу” . – Див. лист Ю. Піщанюка до О. Гончара, датований 7 лютого 1962 року (лист, примітки).

² “ Якщо будуть прийняті до друку вірші Л. Л., будь ласка, напишіть, в якому номері і журналі, або

як буде можливість, надішліть мені той номер журналу” . – У листі-відповіді від 27 березня 1962 року О. Гончар повідомляє, що одержані лист і вірші Л. Лупана передав до журналу “Вітчизна” й заручився підтримкою відповідального секретаря Дмитра Гринька. Поезії “Кармалюк у фортеці”, “Так починалось у Макові”, “Колгоспна весна”, “Колгоспна осінь”, “Ніч над Збручем”, “Лава”, поема “Дорога у вічність” Л. Лупана, його фото, біографічна довідка про нього надруковані в цьому часописі (1962. – № 5. – С. 18–22).

* * *

Від Олександра Івановича Ковіньки

28 лютого 1962

¹ “Справді, чого ж не видати вибраних творів талановитих і прекрасних письменників Петра Ванченка і Юрка Жилка” . – Йдеться про жертв сталінських репресій полтавських поетів П. З. Ванченка (1889–1937), автора збірок оповідань і повістей “Жива реклама”, “Мужність” (1928), “Обов’язок”, “Три пальці” (1929), “Клопіт цирульника Еміля Термана”, “Повість без назви” (1930), “Онопрій Кудь” (1933), та Юрія Жилка (1898–1942, за ін. дан. 1938), автора збірки віршів “Полустанок” (1930), одного з організаторів філії Спілки селянських письменників “Плуг” у Полтаві.

² “Остання його [Пилипа Бабанського. – М. С.] повість про учнів ремісничої школи просто радує своїм свіжим художнім вітерцем” . – Мовиться про повість “Із днем народження” (1961), дійовими особами якої є учні ремісничого училища, котрі самотужки звели першу будівлю для місцевого господарства.

* * *

Від Максима Тадейовича Рильського

11 березня 1962

¹ Ір. Мих. Коцюбинська. – Ірина Михайлівна Коцюбинська (1899–1977), дочка письменника М. М. Коцюбинського, його біограф, автор книг “Спогади і розповіді про М. М. Коцюбинського” (1965), “Михайло Коцюбинський” (1969), директор Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського (1956–1977).

* * *

Від Івана Фотійовича Стаднюка

20 травня 1962

¹ “Ось уже місяць перебуваю у Кордишівці”. – Село на Вінниччині, у якому 8 березня 1920 року народився І. Ф. Стаднюк.

Див. лист І. Стаднюка до О. Гончара від 28 березня 1959 року (примітка³).

² Вороновиця. – Селище міського типу Вінницького району Вінницької області.

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

6 червня 1962 р.

¹ “Моєму перебуванню в Москві підходить кінець”. – 1962 року І. Чендей закінчив Вищі літературні курси при Літературному інституті ім. О. М. Горького. Див. лист І. Чендея до О. Гончара від 20 липня 1960 року.

* * *

Від Валентина Лукича Чемериса

4 липня 1962

¹ “Тому мені й радісно надсилати Вам, своєму вчителю, свою першу збілочку гуморесок”. – Йдеться про книжку “Хто на току, а хто на боку” (1962).

² “Не буду багато писати, щоб не відбирати у Вас часу, та й до того ж Вам розповідав про мене тов. Миколаєнко (голов. редактор нашого видавництва)”. – Мовиться про Миколу Антоновича Миколаєнка, прозаїка, автора поетичних збірок “Тепловій” (1956), книжок повістей і оповідань “На лінію вогню” (1956), головного редактора книжково-журнально-газетного видавництва на базі книжкової редакції Дніпропетровського облвидавництва Міністерства культури УРСР. З 1969 року називається “Промінь”. Видавало суспільно-політичну, художню, дитячу, виробничо-технічну, туристську, краєзнавчу літературу.

* * *

1963

Від Олесь Степановича Юренка

20 січня 1963

¹ “Шостий рік існує наша філія”. – Полтавську організацію Спілки письменників України створено в квітні 1956 року. Її керівниками були Пилип Бабанський (1956–1957), Олесь Юренко (1957–1966), Олександр Чуча (1966–1989), Тарас Нікітін (1989–1991), Володимир Мирний (1991–2000), Микола Костенко (2000–2005), Олена Гаран (2005–2015). З травня 2015 року Полтавську обласну організацію Спілки письменників України очолює Наталія Трикаш.

* * *

Від Павла Архиповича Загребельного

21 січня 1963

¹ О. І. Петровський. – Працівник апарату Спілки письменників України, один із упорядників біобібліографічного довідника “Письменники Радянської України” (К. : Рад. письм., 1970; К. : Рад. письм., 1976).

* * *

Від Євгена Михайловича Волошка

19 лютого 1963

¹ “Наближається черговий з’їзд Спілки письменників України...”. – Йдеться про п’ятий з’їзд письменників України, який відбувся 16–19 листопада 1966 року. Відкрив його П. Тичина, із звітною доповіддю “Українська радянська література напередодні великого п’ятдесятиріччя” виступив О. Гончар.

² “З цією метою я надсилаю Вам два номери альманаху «Донбас» та одну статтю з газети «Социалистический Донбасс»”. – Надіслані матеріали не вдалося відшукати в родинному архіві О. Гончара.

³ “В тому ж минулому грудні на звітно-виборних зборах Донецької організації мене та йще двох товаришів було прийнято до Спілки письменників України”. – Є. Волошко став членом Спілки письменників СРСР у 1963 році.

* * *

Від Максима Тадейовича Рильського

2 березня 1963

¹ “І от мені потрапив у руки другий номер «Вітчизни», а в ньому – Ваш роман у новелах”. – Йдеться про роман “Тронка”, опублікований у журналі “Вітчизна” (1963. – № 2. – С. 3–79; № 3. – С. 7–93).

* * *

Від Миколи Микитовича Безхутрого

7 березня 1963

¹ “Щиро вдячний тобі, правдивий друже, за те, що ти прочитав мої записки і відверто написав про них все, чого вони заслуговують”. – Йдеться про лист О. Гончара до М. Безхутрого від 3 березня 1963 року: “Повертаю тобі рукопис... Як на мій погляд, це не те, що відповідає вимогам сучасної художньої прози... Все викладено якимось скоромовкою. Майже всюди переказ... І до всього ще ці штучні карколомні сюжетні інтриги там, де проситься реалістична правдивість... Ти вмієш працювати. Твої монографії про художників високо ціную” (див.: Г. О. Листи, с. 210).

² “На підтвердження твоєї віри (втіхи) надсилаю останню свою монографію про одного хорошого мужика”. – На цей час М. Безхутрий опублікував низку нарисів: “С. І. Васильківський” (К., 1954), “П. Левченко” (К., 1956), “О. М. Довгаль, І. М. Шульга” (К., 1962), працював над нарисом “А. Константинопольський” (Х., 1974).

* * *

Від Анатолія Мефодійовича Хорунжого

15 квітня 1963

¹ “Прочитав «Тронку» ...”. – Див. лист М. Рильського до О. Гончара від 2 березня 1963 року (примітка¹).

* * *

Від Миколи Платоновича Бажана

24 травня 1963

¹ “Я знаю працю тов. В. Ковалевського «Рима» (частина друга)”. – Йдеться про такі праці В. В. Ковалевського: Ритмічні засоби українського літературного вірша: спроба систематики.

– К. : Рад. письм., 1960. – 235 с.; Рима. Ритмічні засоби українського вірша. – К. : Рад. письм., 1965. – 286 с.

* * *

Від Семена Юхимовича Широкова (Шейніна)

31 травня 1963

¹ “ Написав оце рецензію на «Тронку», побачив надрукованою у «Зорі» (номер додаю) і замислився” . – Йдеться про публікацію : Широков С. Люди, слухайте “Тронку”... // Зоря. – 29 травня. Номер газети, який надіслав до Києва С. Широков (Шейнін), у родинному архіві О. Гончара не зберігся.

* * *

Від Яна Судрабкална

10 серпня 1963

¹ Газета “Циня” (“Боротьба”) . – Латиська щоденна газета. Виходила з 1904 році як орган Прибалтійської латиської соціал-демократичної організації, згодом – Латиської соціал-демократичної партії, з 1940 року – орган ЦК КП Латвії, Верховної Ради й Ради Міністрів Латвійської РСР.

² Академик Виноградов. – Віктор Володимирович Виноградов (1894–1969), російський філолог, академік АН СРСР (з 1946), директор Інституту мовознавства АН СРСР (1950–1954), Інституту російської мови АН СРСР (1958–1968), академік-секретар Відділення літератури і мови АН СРСР (1950–1963), головний редактор журналу “Вопросы языкознания” (1952–1969).

³ “ Но тут я прочел вдруг статью Максима Рильского, в которой он гневно осуждал за разные погрешности Константина Паустовского ... ” . – Йдеться про газетну дискусію М. Т. Рильського з К. Г. Паустовським. “Литературная газета” (1960. – 29 жовтня. – С. 4) опублікувала “Открытое письмо К. Г. Паустовскому”, автор якого, М. Т. Рильський, звинувачував К. Г. Паустовського в тому, що той у своїх “Повестях о жизни”, зокрема в третій книзі “Начало неведомого века”, висловлював неповагу до української мови, української культури, її театральних діячів, художників: “... не очень осмотрительные мысли высказаны Вами об украинском языке. «Петлюра привез с собой так называемый галицинский язык – довольно тяжеловесный и полный заимствований из соседних языков» ... на «тяжеловесном галицинском языке» (разумеется, лингвистика такого языка не знает) писали, в силу исторических обстоятельств, Иван Франко и

Василь Стефаник. Что же украинского языка вообще, то вольно автору «Повести о жизни» знать только язык «задорных молодежи» – очевидно, киевских молодежи – и оставлять без внимания язык великого народа, язык чудесной литературы, представленный до Октября именами Котляревского, Квитки, Шевченко, Марко Вовчок, Панаса Мирного, Леси Украинки, Коцюбинского, язык замечательных народных дум и песен, вызвавших восхищение Пушкина, Гоголя, Добролюбова, Горького, Луначарского...”.

К. Г. Паустовський надрукував у цій же газеті “Ответ М. Ф. Рыльскому” (1960. – 3 листопада. – С. 2), який закінчується такими словами: “Я же надеюсь, что в будущем я еще напишу о пленительной и великой стране Украине и о её народе со всей силой, на какую способен”.

⁴ В о с с . – Август Едуардович Восс (1916–1994) – латиський радянський партійний і державний діяч, перший секретар ЦК КП Латвії (1966–1984).

* * *

Від Мірдзи Янівни Кемпе

12 серпня 1963

¹ “ Я посылаю Вам несколько снимков, которые Вам напомнят майские дни в Латвии. Когда вы все уехали, мы просто задыхались от тоски – как рыбы, выброшенные на берег” . – 35 до 12 червня 1963 року проходив Тиждень української літератури й мистецтва в Латвії. Відкриття відбулося в залі мистецтв Латвійського державного університету ім. П. Стучки. Вітальне слово до посланців України виголосив перший секретар ЦК КП Латвії А. Я. Пельше. Від імені української інтелігенції виступив голова правління Спілки письменників О. Гончар і подарував латиським колегам скульптуру Т. Г. Шевченка. У листі-відповіді він пише, що Український тиждень у Латвії і для українців є незабутнім, бо вони відкрили нові грані прекрасного латиського народу (Г. О. Листи, с. 212–213).

² “ Я читала Вашу прекрасную статью о Лесе Украинке” . – Йдеться про публікацію О. Гончара до 50-річчя від дня смерті Лесі Українки “Будет знать о волынянке и Восток, и Запад”, уміщену в “Литературной газете” (1963. – 1 серпня).

³ “ А я им сказала, что Вы похожи на Гаруна-аль-Рашида из Тысячи одной ночи” . – Мовиться про арабські казки “Тисяча і одна ніч”, у яких Гарун-аль-Рашид постає як мудрий, справедливий правитель, покровитель мистецтва.

* * *

Від Олександра Олександровича Сизоненка

10 вересня 1963

¹ Баштанка. – Районний центр у Миколаївській області.

* * *

Від Євгена Юхимовича Поповкіна

4 жовтня 1963

¹ “ Не могу удержаться, чтобы сразу же, как только закрыл последнюю страницу «Тронки», не высказать тебе своего впечатления” . – Роман у новелах “Тронка” надрукований російською мовою в журналах “Роман-газета” (1963. – № 13. – 128 с.) і “Дружба народов” (1963. – № 5. – С. 6–176). Переклад твору здійснили І. Новосельцева й І. Карабутенко.

* * *

Від Олександра Олександровича Сизоненка

13 жовтня 1963 р.

¹ “ Ми все видумуємо” . – Ці рядки О. Гончар наводить у листі-відповіді, датованому 18 жовтня 1963 року, і просить О. Сизоненка “виявити ту саму силу духу, яка була притаманна” його батькам. “Не треба, щоб горе володіло Вами, – щиро повчає адресант, – хай буде Ваша влада над ним. Найкращою пам’яттю батькам буде Ваша невсипуща праця і Ваш талант” (див.: Г. О. Листи, с. 213–214).

* * *

Від Романа Мар’яновича Лубківського

10 грудня 1963

¹ “ Наша багатонаціональна сім’я (серед нас є українці, росіяни, білоруси, литовці, естонці, латиші, узбеки) глибоко шанує Вас, знає і любить Вашу творчість” . – Лист надійшов із військової частини 94036 “Г” (Вінницька область, м. Могилів-Подільський).

² “ Відповідь просимо надіслати нам до 25. XII цього року, дуже просимо” . – Її було надіслано у грудні 1963 року: “Про подальшу долю героїв, може, колись розповім в іншому творі” (див.: Г. О. Листи, с. 216). Письменник дотримав свого слова: 1970 року з’явився роман “Циклон”.

* * *

1964**Від Леоніда Миколайовича Коваленка***28 січня 1964*

¹ “ Якщо матимете час та бажання, то напишіть мені, будь ласка, де і коли можна було б поговорити (зв’язок зі мною поганий – вдома телефона не маю, а в Інститут літератури важко додзвонитись) ” . – Л. Коваленко після закінчення аспірантури й до останніх земних днів працював в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР.

* * *

Від Павла Свиридовича Шарандака*29 лютого 1964*

¹ “ Мій батько теж положив свою голову, загинув за те, що любив рідне слово і тридцять років навчав людей розуміти і шанувати його. За батьком пішла і моя сестра – поетеса Галина Бровченко, яка повернулася з неволі фізичною і моральною калікою ” . – Батько П. Шарандака викладав українську мову й літературу та всесвітню історію, був заарештований за “участь у діяльності Спілки визволення України”, помер 1942 року в Архангельському таборі під час епідемії тифу. Сестра П. Шарандака, Галина Свиридівна Шарандак-Бровченко (Берізка), за зв’язки з ОУН 1948 року одержала 10 років ув’язнення й 5 років позбавлення громадянських прав. У середині 50-х років вийшла на волю, у 1999 році стала членом Національної спілки письменників України.

* * *

Від Олександра Йосиповича Билінова (Бейлінова)*20 березня 1964*

¹ “ Нечай не может и никогда не сможет наладить дружное сотрудничество ” . – М. Нечай очолював у 1960–1966 рр. Дніпропетровську обласну організацію Спілки письменників України; автор збірки нарисів “Біля річки Степової” (1957), повістей “Вірність” (1958), “Пора чарівних снів” (1965), “Кров на камені” (1968), “Третє літо”, “Слово про майстра” (1974), романів “Діти землі” (1960), “Людина живе любов’ю” (1961), “Небо душі твоєї” (1963), “Білі лебеді”

(1970), “Східний бастион” (1972), “Любов і пам’ять” (1977), “Сотвори свою долю” (1981), “Шумів суворо океан” (1982), “Тривожні наші дні” (1987) та ін.

² К р ы л о в . – Крилов Олексій Гаврилович, поет, автор книжок для дітей “Как лечили петуха” (1955), “Кот Василий” (1960), збірки байок “Храбрый заяц” (1956).

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

22 березня 1964

¹ Село Булахівка. – Павлоградський район Дніпропетровської області.

* * *

Від Василя Івановича Діденка

2 квітня 1964

¹ “Коли проходила нарада молодих авторів Придніпров’я ...”. – Нарada молодих літераторів Дніпропетровщини відбулася в березні 1964 року в Дніпропетровську. На ній з доповіддю “Молода література Придніпров’я” виступив О. Гончар. Її надрукувала “Літературна Україна” [1964. – 27 березня].

² Село Полтавка-Санжарівка. – Село Полтавка (до 1946 року Санжарівка) Гуляйпільського району Запорізької області.

* * *

Від Яна Судрабкална

30 квітня 1964

¹ “... горячо поздравляю Вас с чудесным Майским праздником, с чудесной Ленинской наградой”. – У 1964 році О. Гончару присуджено Ленінську премію за роман “Тронка”.

* * *

Від Мадіса Михайловича Кюли

28 червня 1964

¹ “Эстонское Государственное Издательство хочет как можно скорее доставить в руки своих писа-

телей Ваш премированный роман «Тронку»”. – Див. лист від Я. Судрабкала до О. Гончара, датований 30 квітня 1964 року (примітка¹).

² “Гринченко дает только два значения: леворуч 1) левою рукою, 2) налево...”. – Йдеться про найповніший і лексикографічно найдосконаліший виданий у 1907–1909 рр. чотиритомний перекладний українсько-російський “Словарь української мови” за редакцією Б. Грінченка, реєстр якого становить близько 68 тис. слів.

³ “Наш делегат Руд. Сирге на конгр. укр. лит. 1951 получил в подарок роскошный сборник «Українська радянська новела»”. – Мовиться про видання “Українська радянська новела” [Декада Українського мистецтва та літератури. Москва. 1951]: збірка / редкол.: О. Т. Гончар (голова). – К.: Держлітвидав УРСР, 1951. – 555 с., подароване естонському письменникові Рудольфові Сірге, автору романів “Чорне літо” (1936), “Земля і народ” (1956), “Троє за столом” (1969) та ін.

* * *

Від Мадіса Михайловича Кюли

12 липня 1964

¹ “«Чабан правой руки...» – Ваш комментарий был нам очень кстати”. – Див. лист від М. Кюли, датований 28 червня 1964 року (лист, примітка²).

² “Тов. Воронько в своем письме от февр. 1962 г. дал редакции нашего издательства весьма ценный обзор укр. литературы за посл. годы и прислал мне Ваш новый сборник рассказов – «Маша з Верховини»”. – Йдеться про видання: Гончар О. Маша з Верховини: оповідання. – К.: Молодь, 1959. – 113 с. – Зміст: Усман та Марта; Літньої ночі; Чари-Комиші; Панорамна земля; Маша з Верховини.

* * *

Від Льва Веніаміновича Нікуліна

26 липня 1964

¹ “Не могу передать той боли, с которой я воспринял известие о кончине Максима Фадеевича”. – Максим Рильський помер 24 липня 1964 року.

² “... как он немедленно обратил внимание товарищей Черниговской области на состояние могил, похороненных там М. Н. Волконской, декабристов

С Г. Волконского и Поджио” . – Йдеться про село Вороньки Бобровицького району Чернігівської області, у якому в другій половині ХІХ століття мешкали й поховані Олександр Вікторович Поджіо (1798–1873), автор спогадів “Записки декабриста” (М., 1930), Сергій Григорович Волконський (1788–1865), князь, генерал-майор, і його дружина Марія Миколаївна Волконська (1805–1863), княгиня, дочка генерала Миколи Миколайовича Раєвського (1771–1829).

* * *

Від Гаврила Никифоровича Прокопенка

21 жовтня 1964

¹ “ Глибоко схвильований Вашою статтею « Шляхами дружби » ... ” . – У цій публікації О. Гончар ділиться враженнями про Декаду української літератури в Грузії, яка проходила з 3 жовтня до 10 жовтня: “Українська декада в Грузії, – наголошено в статті, – була хвилюючим святом, але святковий характер не завадив їй бути змістовною, наснажливою, багатою на роздуми. В творчих дискусіях ми взаємно збагачувались, глибше пізнавали один одного.

Скрізь, де бували ми, з ким би не зустрічались, чи було то в колі столичних інтелігентів, чи в колі трударів десь у віддаленому районі, – всюди не переставало захоплювати нас глибоке патріотичне почуття народу, високий рівень його національної свідомості, почуття власної гідності. Можна тільки повчитися в цього народу, як треба шанувати свою культуру, як любити рідну мову, як оберігати художні скарби минулого, як прищеплювати цю любов своїм дітям – чудовим дітям Грузії, що їхніми ясними очима на нас дивилось майбутнє народу, його завтрішній день”. Згадано у статті й те, що понад тридцять років тому Грузія вперше зустрічала велику групу діячів української культури, серед яких були Лесь Курбас, М. Куліш, І. Микитенко, М. Бажан.

* * *

Від Михайла Миколайовича Алексєєва

31 жовтня 1964

¹ “ Добрыє твои слова о «Хлебе» многое для меня означают ” . – Йдеться про твір М. Алексєєва “Хлеб – имя существительное” (М., 1964).

* * *

1965

Від Наталії Петрівни Кончаловської

19 лютого 1965

¹ “Примите мой труд о дедe Сурикове”. – Дідом Н. П. Кончаловської по материній лінії був видатний російський художник Василь Іванович Суриков (1848–1916), автор монументальних історичних картин “Утро стрелецкой казни” (1881), “Меньшиков в Берёзове” (1883), “Боярыня Морозова” (1887).

* * *

Від Михайла Андрійовича Андріасова

27 березня 1965

¹ “Только что прочитал в «Огоньке» Ваш рассказ «Omnia vincit amor»”. – Оповідання “За мить щастя” в перекладі І. Новосельцевої надруковане в № 11 (С. 25–27). У конверті зберігається аркушик, на якому рукою О. Гончара написано таке: “Мих. Андріасов, ростовський письменник (уже помер), був другом Шолохова. Стаття, про яку йдеться, це було моє слово про Шолохова (до його ювілею)”. Вона надрукована в журналі “Дон” (Наш Шолохов. – 1965. – № 5. – С. 64–65).

* * *

Від Бориса Дмитровича Антоненка-Давидовича

30 квітня 1965

¹ “Цю збірку видавництво хотіло видати ще в перші роки мого повернення на Україну після реабілітації ...”. – У 1935 році Б. Антоненка-Давидовича було звинувачено в належності до контрреволюційної націоналістичної організації УВО (Українська військова організація), засуджено на 10 років концтаборів. У 1951 році письменника знову заарештували й вислали до Красноярського краю. До Києва він повернувся в 1957 році.

² “... я запропонував видавництву «Радянський письменник» видати збірку моїх критичних статей на 5 друк. аркушів під назвою «Дивлячись здалека», яку видавництво запланувало також на мій ювілейний 1966 рік”. – Книга літературних силуетів і критичних нарисів

з іншою назвою – “Здалека й зблизька” – вийшла у видавництві “Радянський письменник” 1969 року.

* * *

Від Яна Судрабкална

2 червня 1965

¹ “ ... прошу прощення за помарку... ” . – Виправлене слово ЯЗЫК.

* * *

Від Петра Павловича Ребра

24 червня 1965

¹ “ Приїхали київські хлопці і кажуть, що чули про козацьку люльку ” . – Петро Ребро подарував О. Гончару козацьку люльку, яку знайшли археологи в селі Капулівці Дніпропетровської області. “А люлька димить! – пише О. Гончар у листі від 29 червня 1965 року до П. Ребра. – Символічно так би мовити... Даючи знати, що козацтво при своєму ділі” (Г. О. Листи, с. 225).

² “ В цьому я переконався і тоді, коли дізнався про прийняття до членів СПУ В. Омельченка, про якого ми з Вами говорили ” . – Йдеться про Володимира Івановича Омельченка, викладача одного з інститутів Запоріжжя, автора збірок “Голос серця” (1952), “Прикарпатські весни” (1957), “На всі літа” (1963).

³ “ Безумовно, при Вашій підтримці Запоріжжя матиме свою письменницьку «паланку», бо гріх все-таки «обижати» цю легендарну землю... ” . – У листі до П. Ребра від 29 червня 1965 року О. Гончар пише: “Ви таки вгадали: хочеться нам створити в Запоріжжі філію. Таке місто, таке небо – і без письменницької паланки ... Це, звичайно, не годиться... сподіваємось, що декого до кінця року ще приймемо і ота історична мить настане...” (Г. О. Листи, с. 224). В іншому листі, датованому 18 жовтня 1966, О. Гончар запевняє, що “філія у Вас буде – раніш чи пізніш...” (Г. О. Листи, с. 236).

* * *

Від Михайла Ілліча Мольнара

25 листопада 1965

¹ “ У 1960 р. з ініціативи Співки письменників України видавництво «Радянський письменник»

видало в моєму упорядкуванні збірник з народної та літературної творчості українців Чехословаччини під назвою «Ластівка з Пряшівщини»¹. – Йдеться про видання: Ластівка з Пряшівщини: з народної та літературної творчості українців Чехословаччини. – К. : Рад. письм., 1960. – 245 с.

* * *

1966

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

23 січня 1966

¹ “Якось трапилось так, що я прогавив твій новий твір, надрукований в українській пресі (а може, він і не був надрукований?), і довелося прочитати в перекладі на російську мову в «Правде»². – Мовиться про оповідання “На косі”, яке в перекладі І. Новосельцевої опублікувала газета “Правда” (1966. – 24 грудня).

² “Коли б не сталінське свавілля, Юрій Яновський створив би ще немало чудесних творів”. – Роман “Жива вода” зазнав гострої критики. Ю. Яновського було не просто виставлено на осуд письменницький, а й цинічно замордовано, привселюдно облито з ніг до голови брудом неправди. Його звинувачено у колишніх зв'язках із “Вапліте”, у недоброзичливому ставленні до російської літератури, пропагуванні відриву української літератури від російської, рівнянні не на Т. Шевченка, І. Франка чи М. Коцюбинського, не на український народ, а на англійців та американців, дружбі з М. Хвильовим, “низькопоклонничанні” перед буржуазною Європою й інших гріхах.

* * *

Від Михайла Ілліча Мольнара

23 лютого 1966

¹ “Проте ще того самого дня, коли одержав Вашого листа, роздобув словацьке видання «Тронки» і надіслав його Вам”². – Йдеться про видання: Jedno leto: Roman v novelach / Z ukr. orig. prel. H. Lerchová. – 1 vyd. – Bratislava: Obzor, 1965. – 281 s. [Одне літо: роман в новелах “Тронка”].

² “Думаю, що збірник вийде цікавий”. – Див. лист М. Мольнара до О. Гончара, датований 25 листопада 1960 року.

³ “ ... сьогодні я одержав від них ряд книг і граматику Миколи Кочиша «Мацеринська бешета», яка врешті вийшла в Новому Саду” . – Микола Михайлович Кочиш – український (руський) мовознавець і письменник. Працював в Інституті розвитку загальної і фахової освіти (1963–1965 рр.), Інституті по виданню підручників (з 1965 р.). Розробляв правопис, граматику, лексикологію та ономастику мови югославських русинів. Обстоював погляд, згідно з яким ця мова є відгалуженням української мови. Його праця «Мацеринська бешета. Граматика» (бешета – мова) виходила у світ 1965, 1967, 1968 року. Микола Кочиш – автор праць “Правопис руського язика” (1971), “Граматика руського язика з 1–11 класу гімназії” (1974) й ін.

Новий Сад. – Місто на півночі Сербії.

⁴ Руській Крстур (Керестур Руський) . – Українське село в Бачці (кол. Югославія), осередок бачванських українців, які тут поселилися.

⁵ “ Руске Слово ” . – Тижневик, що виходить у Бачці (з 1945 – у Руському Керестурі, у 1967 – у Новому Саду), з українською сторінкою.

⁶ “ Було б дуже добре надіслати йому «Літературну Україну» від 17 серпня 1965 року, в якій є рецензія на їхню антологію” . – Йдеться про рецензію “Тополі долини Бачки” О. Лупія.

⁷ “ Чи маєте Ви мою монографію «Словаки й українці» ? ” . – Мовиться про видання: Мольнар М. Словаки і українці : причини до слов'янсько-українських літературних взаємин з додатком документів. – Братислава, 1965. – 401 с.

⁸ Д у к л я . – Літературно-мистецький журнал українців Словаччини. Заснований 1953 року, спочатку виходив як кварталник, а з 1962 року – як двомісячник (м. Пряшев).

* * *

Від родини Олекси Досвітнього (Олександра Федоровича Скрипаля)

5 квітня 1966

¹ “ Сигнальна книга роману «Нас було троє» у мене” . – Йдеться про перевидання твору, яким опікувався О. Гончар. Уперше він був опублікований 1929 року.

² “ Воля, Зоря, Марія Іванівна Досвітні” . – Марія Іванівна – дружина, Воля – дочка, Зоря – онука О. Досвітнього.

* * *

Від Дмитра Михайловича Косарика (Коваленка)*24 грудня 1966*

¹ “Спасибі Вам якнайбільше за Ваше слово і про мою роботу вимовлене, з найавторитетнішого поста Голови Спілки письменників на трибуні V з’їзду”. – У доповіді “Українська радянська література напередодні великого п’ятдесятиріччя”, виголошеній 16 листопада 1966 року на V з’їзді письменників України, йшлося, зокрема, про таке: “Поряд із творами, що торкаються найпекучіших сучасних проблем, поряд з раніше написаними історичними романами Панча, Рибак, Зінаїди Тулуб з’являються на книжковій полиці нові цінні твори з національної нашої історії – монументальна трилогія Івана Ле “Хмельницький”, роман “Опришки” Володимира Гжицького, романи Семена Скляренка “Володимир” та “Святослав”, “Терен на шляху” Петра Колесника, відомі романи Оксани Іваненко, Леоніда Смілянського, Миколи Сиротюка, Панаса Кочури, Спиридона Добровольського, твори Дмитра Косарика та інших ентузіастів цього жанру...”.

² Т о в . Щ . – Йдеться про Володимира Васильовича Щербицького, голову Ради Міністрів УРСР (1961–1963, 1965–1972), 1-го секретаря Дніпропетровського обкому КПУ (1963–1965), 1-го секретаря ЦК КПУ (1972–1989).

³ “Б о й П . П . Удовиченко закликав мене викладати в університеті (скільки б я виховав дослідників-біографів там!), але, видно, Ар. Іщук проти цього...” . – Йдеться про Петра Платоновича Удовиченка (1914–1992), земляка Д. Косарика (народився в селі Броварки Глобинського району на Полтавщині), академіка АПН СРСР (з 1967), проректора з навчальної роботи (1956–1958), завідувача кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики (1961–1967) Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, й Арсена Олексійовича Іщука (1908–1982), літературознавця, прозаїка, кандидата філологічних наук (1946), професора (1963), проректора з навчальної роботи (1943–1956), завідувача кафедри історії української літератури, декана філологічного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

⁴ “Т а й П . Т . Тронько обіцяв закликати мене і в Академію, і в «Історію міст та сіл»...” . – Мовиться про створення 26-томної “Історії міст і сіл Української РСР” під керівництвом академіка П. Т. Тронька.

* * *

1967

Від Костянтина Олексійовича Гордієнка

1967

¹ “...як може Шевченківський комітет розглядати твір без III частини?”. – Шевченківську премію К. Гордієнка одержав в 1973 році за роман-трилогію “Чужу ниву жала”, “Дівчина під яблуною”, “Буймир”.

* * *

Від Олександра Йосиповича Дейча

5 лютого 1967

¹ “Меня, наприклад, удивляє, чому такої уже визначившись поет, як Павло Мовчан, не член Союзу письменників України...”. – Павло Мовчан став членом Спілки письменників СРСР у 1970 році.

² “Пользуюсь случаем послать Вам свою недавно вышедшую книгу, посвященную незабвенному Максиму Фаддеевичу”. – Книгу “Голос памяти: театральные впечатления и встречи” (М.: Искусство, 1966. – 375 с.) О. Дейч присвятив М. Рильському: “Светлой памяти Максима Фаддеевича Рильского, большого друга моего, с которым связаны многие годы жизни, посвящая эту книгу. Автор”. – Зміст книги: На заре туманной юности; Рыцарь украинской сцены; Легендарный спектакль; Михоэлс; Три роли; Голос памяти. У листі-відповіді, датованому 18 березня 1967 року, О. Гончар дякує за книгу й зізнається, що “читать её – одно наслаждение. Надо быть влюбленным в искусство, в творчество, в людей, чтобы так ярко запомнить многое и так проникновенно о нём писать... Книга достойна светлой памяти Рильского” (Г. О. Листи, с. 239).

* * *

Від Семена Юхимовича Широкова (Шейніна)

10 лютого 1967

¹ “Надіслав творчу заявку до видавництва «Радянський письменник»; копію, для наочності, додаю, аби Ви мали змогу приблизно уявити собі зміст згаданого видання”.

“Копія

До видавництва “Радянський письменник”

Творча заявка

Короткий зміст збірки літературно-критичних праць.

Стихія стилю.

Статті. Етюди. Рецензії. Нотатки з перцем (полеміка).

I. Проза

1. Роман як філософська концепція.

Від “Прапорonosців” до “Тронки” (про еволюцію художнього стилю О. Гончара).

Смак полину і меду (про роман Л. Первомайського “Дикий мед”).

Сюжет і тема (на матеріалі романів П. Загребельного).

Що нам робити з А. Мацевичем? (про два романи, зіпсовані модерністськими перекосами).

2. Про поетику оповідання.

Моя антологія (про новелістичну творчість Івана Микитенка, Юрія Яновського, Івана Сенченка).

Сучасна українська новела (теми, конфлікти, тенденції розвитку).

3. Оса в киселі, або Надмірності психологізму (роздуми про експресивну прозу – на матеріалі кількох сучасних повістей).

II. Поезія

1. Два ліричні монологи (про творчість молодих).

2. Хліб і ласощі поезії (про творчість молодих – продовження розмови).

3. Заповіти Володимира Сосюри.

4. Хором і соло (рецензії на збірки віршів і роздуми про окремі поезії).

III. Турботи реалістичної критики

1. Критик як читач.

2. На голгофі літературознавчих термінів.

Рукопис може буде поданий не пізніше другої половини квітня.

С. Широков”.

² М. Сидоряк . – Микола Миколайович Сидоряк, прозаїк, критик, автор літературно-критичного нарису “Відстань до людини” (1966), романів “Залізна трава” (1968), “Йосиф прекрасний” (1969), “Труханів острів” (1972) та ін., завідувач редакції критики видавництва “Радянський письменник”.

³ “ Принагідно хочу сказати Вам, що ця доповідь справила на мене найглибше враження ” . – Йдеться про доповідь на V з’їзді письменників України. Див. лист Д. Косарика до О. Гончара від 24 грудня 1966 року (примітка¹).

⁴ “ Дружба народів ” . – Літературно-художній журнал, заснований 1939 року в Москві. Спочатку виходив нерегулярно як альманах, а з 1955 року – щомісячно. З-поміж його авторів – О. Гончар.

* * *

Від Богдана Михайловича Антківа

5 квітня 1967

¹ “ Маю бажання, якщо Ви не заперечуєте, створити з Ваших «Прапорonosців» сценічний твір для театру” . – Б. Антків і С. Данченко інсценували роман «Прапорonosці». Прем’єра припала на 21 березня 1975 року. На ній був присутнім О. Гончар, що засвідчує щоденниковий запис від 22 березня 1975 року: “Вчора відбулася прем’єра заньківчан. Це було – як свято. Повен зал дружніх облич, приятних усмішок, гарних очей” (Г. О. Щод., т. 2, с. 212).

* * *

Від Олеся Степановича Юренка

9 квітня 1967

¹ “ У першому випадку (газета за 8 березня) ти побачиш – чим я живу, чим дихаю” . – Газета “Зоря Полтавщини” звернулася до поета Олеся Юренка розповісти на її сторінках про його “сестер по перу”, що він охоче й зробив. Опубліковано вірші Людмили Татъяничевої, Ніни Тарас, Раїси Ахматової, Турсинхан Абдраханової, Босі Сангаджієвої, Халінат Байрамукової, які переклав та переспівав українською мовою О. Юренко, а також поезії Христини Литвиненко, Марфи Бондаренко, Надії Хоменко, Антоніни Торлюн, Галини Милявської, Люби Лісун, Надії Кір’ян.

² “ У другому випадку (газета за 9 квітня) ти прочитаєш свої листи двадцятилітньої давності” . – Йдеться про публікацію в обласній газеті “Зоря Полтавщини” (1967. – 9 квітня. – С. 4), у якій подано два листи О. Гончара, датовані 20 січня і 6 травня 1947 року до Костянтина Григоровича Убийвовка, батька героїні повісті “Земля гуде” Лялі Убийвовк, з таким коментарем Олеся Юренка: листи “викличуть живий інтерес не тільки у наших літературознавців, а й у молоді, яка “вивчає творчість письменника, у кожного, хто палко любить свій рідний край, хто готовий наслідувати приклад його безсмертних героїв”. Ці листи увійшли до десятого тому творів О. Т. Гончара (див.: Г. О. Листи, с. 114–115, 124–125).

* * *

Від Романа Івановича Іваничука

12 квітня 1967

¹ Богдан Антків. – Богдан Михайлович Антків (1915–1998), український актор, драматург, заслужений артист УРСР (1952), з 1963

року й до кінця життя працював у Львівському академічному театрі ім. Марії Заньковецької, інсценізував роман “Прапороносці” О. Гончара (у співавт. із Сергієм Данченком).

* * *

Від Івана Васильовича Казнадія

29 квітня 1967

¹ “ Як тільки пройшла звістка про те, що Ви намірилися подарувати театру інсценізацію своєї “Тронки” (театру в широкому смислі цього слова), ми всі зраділи з того... ” . – Йдеться про Львівський російський драматичний театр Прикарпатського військового округу. Заснований 1931 року в Києві як Всеукраїнський театр Червоної Армії (з 2008 року – Львівський драматичний театр ім. Лесі Українки).

* * *

Від Олеся Степановича Юренка

10 травня 1967

¹ “ І кожна книга, кожний лист, які дісталися мені у спадщину від тебе, від Петра Йосиповича, від Павла Григоровича, від Володимира Миколайовича, від Максима Тадейовича, від Павла Михайловича, від Льоньки смаглявого ... ” . – Йдеться про П. Й. Панча, П. Г. Тичину, В. М. Сосюру, М. Т. Рильського, П. М. Губенка (Остапа Вишню), Л. М. Коваленка, критика, літературознавця.

² “ Хочеться вірити, що ти й сам здивуєшся, коли прочитаєш свої листи 1932 року. 1934... 1936... 1938... 1940... ” . – Син Олеся Юренка Юрій опублікував ці листи в книзі “Друзі письменника” (Полтава : Полімет, 2002. – 212 с.). Підготовлене видання – документальна розповідь у листах та з листів про життя і діяльність молодого покоління українських письменників 1930–1941 рр. (Василя Тараненка, Леоніда Лупана, Павла Мякушки, Олеся Гончара та ін.).

³ “ У мене їх [листи до О. Гончара. – М. С.] давно випрохують вчені-перевчені люди, а я навіть не показую їх, ховаю, як скарби” . – Нині архів О. Юренка зберігається в Полтавському краєзнавчому музеї ім. Василя Кричевського.

* * *

Від Федора Костьовича Влизька

12 травня 1967

¹ Село Сингаївка. – Нині Шполянський район Черкаської області. Сюди, на батьківщину батька, 1917 року переїхала родина О. Влизька (тоді село належало до Звенигородського повіту Київської губернії).

² “Я Вам дуже вдячний, що Ви на з’їзді письменників України в 1966 році згадали мого сина «незлим тихим словом»”. – У доповіді О. Гончара “Українська радянська література напередодні великого п’ятдесятиріччя”, виголошеній на V з’їзді письменників України, йшлося про те, що “... перше пореволюційне десятиріччя ... засміялося творчістю Остапа Вишні, вибуяло молодими книгами Олександра Копиленка, Миколи Бажана, Юрія Смолича, Івана Сенченка, Олекси Досвітнього, Івана Микитенка, Миколи Терещенка, Олекси Слісаренка, Григорія Косинки, задзвеніло натхненно, як сама молодість, поезією Павла Усенка, Олекси Влизька...”.

³ “Було б добре в 1968 році видати всі твори Олекси до його шістдесятиріччя”. – У 1968 році вийшла збірка поезії “Вогонь любові” О. Влизька зі вступною статтю “Обіцяне і здійснене” Л. Первомайського (К. : Вид-во худ. л-ри, 1968. – 232 с.).

* * *

Від Дмитра Михайловича Косарика (Коваленка)

1 вересня 1967

¹ “З великою радістю і гордістю поздоровляю Вас, наш славний Олесю Терентійовичу, з високою і творчо заслуженою Вами Ленінською нагородою ...”. – 1967 року О. Гончара нагороджено орденом Леніна (Указ Президії Верховної Ради СРСР “Про нагородження орденами і медалями СРСР діячів радянської літератури” від 28 жовтня 1967 року; № 2061–VII).

* * *

Від Олександра Ісайовича Солженіцина

12 вересня 1967

¹ “Мое письмо IV-му съезду Союза Писателей, хотя и поддержанное более чем ста писателями, осталось без оглашения и без ответа”. – Четвертий з’їзд письменників СРСР проходив 20–26 травня 1967 року в Москві у Ве-

ликому Кремлівському палаці. 22 травня О. Гончар уніс пропозицію про обрання президії з'їзду в складі 79 чоловік, а 24 травня виступив із промовою “Правда і пристрасть сьогодення” (див.: Літературна Україна. – 1967. – 22 травня; 26 травня).

* * *

Від Олександра Трифоновича Твардовського

26 жовтня 1967

¹ “Прочел Вашу отличную и единственную речь на пленуме ...”. – Йдеться про виступ О. Гончара на об'єднаному пленумі правління творчих спілок і організацій СРСР РРФСР, присвяченому 50-річчю Жовтня. Його опублікувала “Литературная газета” (1967. – 25 жовтня).

* * *

1968

Від Віктора Федоровича Коржа

22 січня 1968

¹ “Гадаю, М. Малиновська сприйняла Єлку надто вузько, глянувши на її долю лиш як на «історію морального відродження, перемоги над «відчуженістю у житті»”. – Йдеться про публікацію Маргарити Малиновської “Життя в романі” (рецензія на роман Олеся Гончара “Собор” // Вітчизна. – 1968. – № 1), уміщену в газеті “Літературна Україна” (1968. – 19 січня. – С. 2). М. Малиновська першою відгукнулася на появу цього твору позитивною рецензією, за що через певний час була звільнена з посади заступника головного редактора газети й позбавлена змоги друкуватися.

² “Я полюбив цей образ, як, приміром, люблю Гафійку М. Коцюбинського ...”. – Мовиться про повість “Fata morgana” М. М. Коцюбинського.

* * *

Від Івана Сидоровича Бокого

8 лютого 1968

¹ “Прочитавши Ваш роман «Собор», я не міг утриматись від того, щоб не написати кілька слів

про нього в нашій районній газеті”. – Йдеться про глобинську міжрайонну газету “Зоря комунізму”, завідувачем відділу й заступником редактора якої у 1963–1974 рр. був І. С. Бокий. О. Гончар у листі-відповіді, датованому 11 лютого 1968 року, зізнається, що його приємно вразили лист і “написана з полемічним блиском” газетна стаття. Порадувало письменника й те, що “таке розуміння твору приходить з так званої периферії, на яку дехто схильний дивитись скептично”. Він знаходить у цьому підтвердження того, “яким широким, цілісним і дедалі інтенсивнішим життям живе сьогодні наша культура” (Г. О. Листи, с. 242).

* * *

Від Григора Тютюнника

16 лютого 1968

¹ “ І ще: Ви, Миколо Гавриловичу, мріяли про дюралеві й скляні палаци і про те, як у них житимуть щасливі люди майбутнього – ось вони, ці палаци, а ось і люди”. – Мовиться про роман М. Г. Чернишевського “Что делать?”.

* * *

Від Феодосія Кириловича Рогового

2 березня 1968

¹ “ Можливо, це не до діла (не етично навіть), та все ж наважуюсь слати свою оповідку «Стахановець» ”. – Разом із листом надіслано рукописний текст оповідки “Стахановець” (6,5 сторінок), який зберігається в родинному архіві О. Гончара.

* * *

Від Сергія Романовича Бурлакова

13 березня 1968

¹ “ Специфіка газетної рецензії не дозволила висловити все те, що розбуджує в глибинах єства Ваш новий твір”. – Див. лист С. Бурлакова до О. Гончара (без дати).

* * *

Від Івана Сидоровича Бокого

26 березня 1968

¹ “ Але того, на що зважилась сьогодні «Радянська Україна», я не сподівався”. – Йдеться про “антисоборну” статтю «Перед лицем дійсності» (Радянська Україна. – 1968. – 26 квітня), автори якої сховалися під псевдонімами М. Юрчук, Ф. Лебеденко.

² “ Переконати вона може хіба тих, кому думки, ідея «Собору» не до душі, хотів би в літературі критики причесаної, пригладженої, хто не хоче утруднювати себе думками, а волів би споглядати, жити Обломовим.” – Мовиться про Іллю Ілліча Обломова, персонажа роману І. Гончарова “Обломов” (1859).

³ “ ... писав я в своїй районній газеті про «Собор» ... ”. – Див. лист І. Бокого до О. Гончара від 8 лютого 1968 року.

⁴ “ ... тепер я пишу не з Глобиного, а з свого рідного села... ”. – Йдеться про с. Пронозівку Глобинського району Полтавської області.

* * *

Від Олега Кіндратовича Бабишкіна

30 березня 1968

¹ “ Шкода, що не встигну привітати Вас у цей день книгою про Вас і Ваше слово”. – Мовиться про видання: Бабишкін О. К. Олесь Гончар: (творчий шлях). – К. : Дніпро, 1968. – 324 с.

* * *

Від Андрія Васильовича Головка

Квітень 1968

¹ “Слова, які я хочу сказати, або точніш – яких я не можу не сказати сьогодні дорогому ювілярові Олесю Гончару, видатному українському письменникові, в оцей урочистий день його п’ятдесятиліття, це слова щирої любові, глибокої пошани, великої подяки йому за все те, що він, як письменник, уже зробив до сьогодні для нашого народу”. – А. Головка підготував ювілейну промову, яку нікому не вдалося виголосити на урочистому вечорі, що відбувся 3 квітня в Київській консерваторії. Виступ друкується вперше.

² У кінці друкованого тексту рукою А. Головка дописане таке: “Виступ не відбувся з суугобо «технічних» причин та внаслідок неорганізованості – моєї в першу чергу, але і в якійсь мірі голови вечора шановного Миколи Платоновича [Бажана] теж. Копію я передав у газету «Літературна Україна». Проте, чи побачить вона світ (знову ж таки з причин технічних), хтозна. Тому даю Вам, Олесю Терентійовичу, на всякий випадок у машинопису”.

(Підпис)

* * *

Від Вацлава Жидлицького

2 квітня 1968

¹ “ Щиро вітаю (одночасно й з чудовим «Собором», який я встиг прочитати у «Вітчизні» ще перед виїздом з батьківщини)... ” . – Йдеться про видання: Гончар О. Собор: роман // Вітчизна. – 1968. – № 1. – С. 16–169.

* * *

Від Бориса Дмитровича Антоненка-Давидовича

3 квітня 1968

¹ “ ... « як Україну злії люди присплять лукаві, і в огні її, окрадену, збудять » ... ” . – Уривок із поезії “Мені однаково, чи буду...” Тараса Шевченка (травень 1847 року, С.-Петербург; у цитаделі).

² “ ... « наша думка, наша пісня не вмере, не загине » ” . – Уривок із поезії “До Основ’яненка” Тараса Шевченка (1839 рік, С.-Петербург).

³ “ Але хай і для Вас, як і для них, буде постійним девізом Франкове: «Лупайте цю скалу! Нехай ні жар ні холод не спинить вас, зносіть і труд, і спрагу й голод, бо вам призначено скалу сесю розбити » ” . – Уривок із вірша І. Франка “Каменярі”, що був надрукований у часописі “Дзвін” (2 половина 1878 року).

* * *

Від Євгена Прохоровича Кирилюка

4 квітня 1968

¹ “ Хочу пояснити, що моя стаття в «Радянській Україні» дуже скорочена... ” . – Йдеться про статтю Є. Кири-

люка “Людинознавець, людинолюбець: до 50-річчя Олеся Гончара” (Радянська Україна. – 1968. – 3 квітня. – С. 3).

² “Схвильований Вашою вчорашньою промовою...” – Мовиться про виступ О. Гончара на ювілейному вечорі, що відбувся 3 квітня 1968 року в Київській консерваторії. Говорив він тоді про те, що треба “писати правду; глибоко відчуту, може, навіть вистраждану правду, в усіх її вимірах і розгалуженнях”, і про “маленьких отих Вельзевулів, навіть до літератури причетних, які часом ще й зараз, ночами, при чадінні культівських каганців пробують озлоблено клепати старі-старі ярлики для нових наших творів... вони... сумують за минулим, за днями, коли можна було цькувати безкарно...” (див.: Г. В. Сп., с. 104–110).

* * *

Від Івана Яковича Шишова

6 квітня 1968

¹ “Дивлюся я на портрет Ваш у «Літературній Україні»...” – До 50-річчя від дня народження письменника в газеті “Літературна Україна” з’явилася рубрика “Олеся Гончару – 50” (1968. – 2 квітня. – С. 2–3). Уміщено портрет ювіляра, “Рядки сердечного здоровлення” від президії Спілки письменників України, публікації Д. Павличка “Майстер, гуманіст, правдолюб”, В. Дончика “Глибінь життя народного”, Л. Куліша “Любов степової Таврії” [“Таврія”, “Перекоп”, “Тронка”], М. Низового “Видання, цифри, факти”.

² “ЦДЛ” – Центральний дом літераторов у Москві.

* * *

Від Володимира Івановича Сіренка

7 квітня 1968

¹ “У ці дні в обласній газеті «Зоря» з’явилися три рецензії на Ваш роман” – Йдеться про такі публікації: Широков С. На майдані коло церкви // Зоря. – 1968. – 5 березня. – С. 3–4; Діхтяренко Г. Я бачу життя не таким // Зоря. – 1968. – 6 квітня. – С. 2; Мороз І. Собор, революція та ідейність // Зоря. – 1968. – 7 квітня. – С. 2. Пізніше з’явилася ще одна публікація: Патока Г. З позиції педагога // Зоря. – 1968. – 14 квітня. – С. 3.

² “Та за неї редактор Орлик одержав, як я чув, добрячу нахлобучку” – Мовиться про головного редактора дніпропетровської обласної газети “Зоря” П. Орлика. Він і завідувач відділу листів Я. Новак одержані “листи-відгуки, листи-протести ро-

бітників і трудової інтелігенції проти обпльовування автора «Собору»... «строжайше» тримали в секреті й, з'ясувавши місце роботи та адресу відправника, доповідали в обком і КДБ» (Г. О. Щод., т. 2, с. 176).

³ “Та про мою долю добре знають і В. Коротич, і М. Сингаївський”. – В. Сіренко в 1960–1980-х рр. зазнав переслідувань з боку владних структур. За зв'язки з українськими правозахисниками О. Тихим, Б. Антоненком-Давидовичем, О. Мешко та ін., за збереження й розповсюдження позацензурних видань у 1967 році його виключили із партії, а в 1985 році засудили до 2,5 років примусових робіт. Покарання відбував в Астраханській області.

* * *

Від Володимира Самійловича Бабляка

28 квітня 1968

¹ “... бо всім серцем нині – у «Жванчику»”. – Йдеться про “роман у земляцьких бувалинах” “Жванчик” В. Бабляка (книга 1 – 1967; книга 2 – 1969).

² “Щодо статейки в «Рад. Укр.», то більш веселої штуки останнім часом, бігме, не читав!” – Йдеться про публікацію “Перед лицем дійсності”, анонімними авторами якої є М. Юрчук та Ф. Лебеденко (Радянська Україна. – 1968. – 26 квітня. – С. 3–4). У ній мовиться, зокрема, про таке: “Та чи не найбільш одчайдушно підносить «Собор» орган Спілки письменників України – газета «Літературна Україна». Журнал, де було видрукувано роман, ще навіть не надійшов до читачів, а в «Літературній Україні» вже виступила з рецензією на твір заступник головного редактора газети М. Малиновська...

Слід сподіватись, що у автора «Собору» – письменника-комуніста – знайдеться мужність тверезо, по-партійному оцінити свій твір і його недоліки, на які вказують преса та читачі. Ми віримо в це”.

* * *

Від Наталії Омелянівни Кащук

29 квітня 1968

¹ “На заводі Антонова працює мій брат”. – Серійний завод “Антонов” створений 1920 року. Спочатку називався Державний авіаційний завод і спеціалізувався на ремонті літаків зарубіжного виробництва, а з 1925 року почав серійне виробництво літаків.

* * *

Від Олекси Івановича Гуреїва*30 квітня 1968*

¹ “ Ви стільки зробили для народу, для дальшого утвердження авторитету і величі української радянської літератури, що маєте повне право не зважати на брутальні незаслужені випадки проти Вас... ” . – Йдеться про розпал “антисоборної кампанії”.

* * *

Від Гаврила Никифоровича Прокопенка*22–25 травня 1968*

¹ “ ... стаття М. Шамоти в «Радянській Україні» переповнила чашу терпіння ” . – М. Шамота у статті “Реалізм і почуття історії” (Радянська Україна. – 1968. – 16 травня. – С. 2; 3; 4) нещадно критикує “Собор” О. Гончара, називає роман “не найкращим із творів”, “творчою невдачею письменника”, звинувачує автора в тому, що той не побачив “колосальну роботу державних, партійних, громадських організацій по збереженню, реставрації і вивченню справжніх пам’яток історії і культури минулих епох”, що “говорить далеко не про все, чим жили предки”, що “перебільшує “сили і вплив усіляких браконьєрів” і показує “грубу прозу, одноманітну буденність життя, виснажливість праці в селі і в місті”.

² “ Маючи на оці той тиск, якого Ви зазнаєте зараз (дві статті в «Радянській Україні» і т.д. і т.п.), хотілось би застерегти, щоб у Вас не склалося враження, що «Собор» хвалять лише професійні критики та «не завжди безкорисливі» (мовляв Шамота) столичні шанувальники, а «периферійні», «непрофесіональні рецензенти» тільки й знають що лають його з надміру «добрих почуттів та поваги до автора» (знову Шамота) ” . – Крім статті М. Шамоти, раніше, 26 квітня, з’явилася ще одна стаття – “Перед лицем дійсності: роман О. Гончара «Собор». Її автори – М. Юрчук і Ф. Лебеденко – критикують О. Гончара, що перетворив твір в “арену дискусій і суперечок з приводу несумісних за своїм масштабом і значимістю явищ”, що “погрішив проти правди”, багато місця приділив козаччині. Див. також лист В. Сіренка до О. Гончара від 7 квітня 1968 року (примітка¹).

³ “ Надсилаю Вам мою ненадруковану статтю «Повітря, вода і хліб народу» та лист до секретаря ЦК КПУ тов. Овчаренка Ф. Д. ” . – Г. Прокопенко відніс цю працю редакторові газети “Зоря” П. Орлику. Стаття опинилася на

столі першого секретаря Дніпропетровського обкому КПУ О. Ватченка. Г. Прокопенка було звільнено з посади заступника секретаря партійної організації СШ № 37, йому винесено сувору догану з попередженням.

Надіслані матеріали не вдалося віднайти в родинному архіві О. Гончара. Див. лист В. Сіренка до О. Гончара від 7 квітня 1968 року (примітка²).

⁴ “С. Широков засудив свою статтю в «Зорі» як помилкову”. – Йдеться про публікацію “На майдані коло церкви” (1968. – 5 березня), у якій дано високу оцінку роману “Собор”: “Неначе греблю прорвало – так ринула оповідь. Тіснява думок, образів, картин... Побутові сцени змінюються ліричними відступами, побіжні спостереження – філософськими узагальненнями, згадки про сьогоденні клопоти, великі й дрібні, – асоціативними зіставленнями з далекою минувиною, з давно відшумілими епохами, високі поривання духу – сумним видовищем бешкетування нищих, робітничих епох – пісенною романтикою...”. С. Широков за цей виступ у газеті позбувся партійного квитка.

* * *

Від Григорія Йосиповича Майфета

24 травня 1968

¹ “Опинившись на Україні, негайно прочитав Ваш «Собор» ...”. – Рекомендований лист надійшов з Будинку творчості письменників, що в м. Ірпені Київської області. Г. Майфету створили такі умови, що він не міг після відбуття покарання постійно проживати в Україні. 5 грудня 1934 року Г. Майфет був заарештований “за активну участь в організації контрреволюційної діяльності”, вирок винесено 25 березня 1935 – 10 років концтаборів. Покарання відбував у районі Медвежегорська на Білому морі (до 1939 року), у таборах Воркути. Звільнений 25 квітня 1946 року, за приписом влади поселився в с. Канін на Печорі, працював економістом. 25 грудня 1950 заарештований удруге за перебування “в терористичній організації українських націонал-боротьбистів”, трохи згодом “за розповсюдження антирадянських поглядів і, зокрема, вихваляння німецького фашизму”. Був засланий у м. Сиктивкар. У 1956 році вирок відмінено через відсутність складу злочину. Приїхав до Полтави, але не мав змоги влаштуватися на роботу, тому повернувся на місце колишнього заслання, де й помер 13 вересня 1975 року.

² “Vivos voco! Fulgura frango!..”. – “Кличу живих! Нищу блискавки!..”

* * *

Від Тереня (Терентія) Германовича Масенка*24 травня 1968*

¹ “... Шолохов, виступаючи у Москві на з’їзді письменників, дещо критикуючи, ні в якій мірі і ні трохи не мав на увазі Ваш виступ на з’їзді, що він його не чув, готував свій виступ – раніш, до того як виступали там Ви... (Ми дзвонили Вам, але Ви були в Одесі чи що.)” – Йдеться про IV всесоюзний з’їзд письменників (24–26 травня 1967 року), на якому О. Гончар і М. Шолохов розійшлися у своїх поглядах. О. Гончар наголошував на тому, що митець не повинен відчувати на собі нічийного тиску, що його думку ніхто не має право деформувати й викривляти. Зал шаленів, коли автор “Собору” заговорив про прискіпливого редактора, людину-невидимку з міцно затиснутим у руці кольоровим олівцем, тобто про Головліт, про цензора, який стежив абсолютно за всім, що в країні публікувалося. Присутні бурхливими оплесками проводжали письменника, коли він сходив із трибуни, отож публіка була одностайна з доповідачем, що дуже налякало пильнувачів за порядком на з’їзді. Вони відразу зреагували на Гончарове вільнодумство і в “Літературній газеті” вишкребли згадку про “людей-невидимок”.

У перерві між засіданнями М. Шолохов спитав О. Гончара: “Ну як, скубуть тебе на Україні? – Та... скабуть (від Скаби). Поспівчував, посміялись” (Г. О. Щод., т. 1, с. 422). Після перерви Михайло Олександрович тримав слово, яке абсолютно дисонувало зверненню до письменників і видавців Олеся Терентійовича. Шолохов засуджував абсолютну свободу друку, гнівно накинувся на непроханих уболівальників клятого Заходу, які вимагають свободи творчості для радянських митців, шельмував Аллілуєву й Керенського, що підспівують нашим ворогам, і в один голос заявив: свобода друку, свобода творчості в Радянському Союзі не просто є, вона процвітає на всю міць. На підтвердження своїх думок доповідач звернувся до найавторитетнішого джерела – праць Володимира Ульянова-Леніна: “Ми в абсолюті не віримо. Ми з чистої демократії сміємося”. Автор “Тихого Дону” лякав присутніх, а згодом і тих, хто читав його виступ, що утвердження свободи друку для всіх – “від монархістів до анархістів” – призведе до того, що відбувалося тоді у В’єтнамі, який кров’ю заливали американські агресори, чи в Західній Німеччині, де нібито відроджувався фашизм, чи в тій же Греції, де влада переходила до фашистського штабу воєнної хунти. Небезпечним, на думку доповідача, є й те, що цією свободою одурманюють свідомість молодих людей. Проте намагання ворогів марні: наша зміна знайде собі мудрих проводирів, майбутнє ми обов’язково підготуємо. Молодь сьогодні ще говорить хлоп’ячими тенорами, у яких від юності ламаються голоси, але “дехто з них ні-ні та й закукурікає”. Вразила всіх статистика щодо віку чле-

нів Спілки письменників СРСР, яку подав Шолохов: на першому з'їзді письменників до 40 років був 71%, на другому – 20,6, на третьому – 13,9, на четвертому – 12,2 і зробив такий висновок: необхідно давати широку дорогу талановитій молоді.

М. Шолохов виступив гидко, запише в щоденниках 25 травня 1967 року О. Гончар, бо “вигороджував цензуру, намагався довести, що свобода творчості письменникам не потрібна. Не погребував демагогією. Оганьбив себе” (Г. О. Щод., т. 1, с. 422). Згодом і доповідач зрозумів, що передав куті меду, його гризли докори сумління, про що розповів О. Гончару Петро Гавриленко: “Вийшло нібито так, що я виступав проти Олесея Гончара. А я цього не хотів. І не знав, що виступ (який значною мірою редагували інші) буде спрямований проти нього... Просто мене одурачили... Не знаю, так чи ні... Та Бог йому судія”, – це вже інший діарійний запис, датований 11 серпня 1994 року (див.: Г. О. Щод., т. 2, с. 192).

* * *

Від Леоніда Вишеславського

27 липня 1968

¹ “ Главному редактору газеты «ИЗВЕСТИЯ» Л. Н. Толкунову” . – Лев Миколайович Толкунов працював головним редактором газети “Известия” в 1965–1976 і 1983–1984 рр. Це видання засноване 1917 року. Було офіційним органом керівних органів Радянської влади, зокрема Верховної Ради СРСР, з 1996 року – незалежний засіб масової інформації.

²“ Мне как ревностному читателю и старательному сотруднику Вашей газеты хочется заметить, что статья о романе Олесея Гончара «Собор», опубликованная недавно в «Известиях», весьма упрощенно трактует данное литературное явление” . – Йдеться про публікацію: Федь Н. Достоинство искусства // Известия. – 1968. – 13 июня. У ній подано негативну оцінку роману О. Гончара “Собор” та декількох рецензій на цей твір.

* * *

Від Юрія Миколайовича Косача

17 серпня 1968

¹“ ... великий роман, в стилі “Улісса” ... ” . – Йдеться про роман ірландського письменника Джеймса Джойса.

* * *

Від Станіслава Савича Стриженюка

14 вересня 1968

¹ м . Жданов . – Нині м. Маріуполь Донецької області.

² Привоз . – Продовольчий ринок, розміщений в історичному центрі м. Одеси.

³ “ Скоро вийде з друку моя нова книжечка « Журавлинь » ” . – Збірка побачила світ 1968 року.

⁴ “ На кіностудії працювати важко ” . – Йдеться про Одеську кіностудію художніх фільмів, головним редактором якої в 1963–1966 рр. був С. С. Стриженюк.

⁵ “ В нашого директора погляди на кіномистецтво далекі від української культури ” . – Мовиться про Геннадія Пантелеймоновича Збандута, директора кіностудії.

* * *

Від Василя Олександровича Сухомлинського

13 жовтня 1968

¹ “ ... я написав статтю « Любов до рідного слова » ... ” . – Ця стаття з іншою назвою – “ Слово рідної мови ” – надрукована в журналі “ Українська мова і література в школі ” (1968. – № 12. – С. 1–10).

* * *

Від Бориса Дмитровича Антоненка-Давидовича

29 жовтня 1968

¹ “ Дуже прошу Вас, Олеся Терентійовичу, допомогти мені видати цю мою збірку в мій ювілейний рік ” . – Збірка “ Здалека й зблизька: літературні силуети й критичні нариси ” вийшла у видавництві “ Радянський письменник ” 1969 року. Див. лист Б. Антоненка-Давидовича до О. Гончара, датований 30 квітня 1965 року (примітка²).

* * *

Від Юрія Юхимовича Махненка

5 листопада 1968

¹ “ Спасибі Вам, що взяли мене в оту чудову подорож ” . – Йдеться про Дні української культури в Киргизії (кінець вересня – початок жовтня 1968 року).

² “Гордий буревісник провів у редакції тривалу розмову, яка справила на присутніх незабутнє враження”. – Йдеться про редакцію журналу “Прапор”, яку очолював у 1961–1973 рр. Ю. Махненко.

* * *

Від Карпа Остаповича Ходосова

7 листопада 1968

¹ “Прочитав у нашій обласній комсомольській газеті про Покровський собор у селі Плішивець, що побіля Гадяча”. – Газета “Комсомолец Полтавщини” (1968. – 2 листопада. – С. 3) подала публікацію М. Семикіна, І. Кишинського “Забутий шедевр”, у якій викладено історію цієї коштовної пам’ятки українського мистецтва. Автори із сумом констатують, що вона використовується не за призначенням – служить складським приміщенням місцевого колгоспу. Уміщено також фото з назвою “Покровський храм у Плішивці”.

* * *

Від учнів Павлиської середньої школи¹

29 листопада 1968

¹ На конверті рукою О. Гончара написано: “Учні з Павлиша, адреса – рукою Сухомлинського”.

* * *

Від Євгена Олександровича Сверстюка

Грудень 1968

¹ “«Собор у риштованні» у першому варіанті подано до «Вітчизни» в середині серпня”. – Ця праця вперше надрукована в Україні в журналі “Київ” (1989. – № 10. – С. 111–121; № 11. – С. 97–112). У 60-ті роки вона публікувалася за кордоном.

* * *

1969**Від Василя Олександровича Сухомлинського***21 січня 1969*

¹ “ Одержав російське видання Ваших оповідань, дуже дякую ” . – Див. лист В. Сухомлинського до О. Гончара, датований 1 січня 1969 року.

² “ Прочитали ми всі в “Україні” і в “Правді” «Сестру» Вашу ” . – Йдеться про новелу “Сестра”, опубліковану в журналі “Україна” (1969. – № 1. – С. 1–2) і газеті “Правда” (1969. – 1 січня, переклад І. Новосельцевої). Цей твір є частиною роману “Циклон”, який 1970 року вийшов у видавництвах “Радянський письменник” і “Дніпро” (Романи й повісті; Вип. 6).

* * *

Від Миколи Павловича Мащенка*29 січня 1969*

¹ “ При этом мы очень мало говорим о главном герое фильма – Горпыщенко, Уралове ” . – Мовиться про сценарій фільму, який не було знято, за романом О. Гончара “Тронка”.

* * *

Від Михайла Миколайовича Алексєєва*4 лютого 1969*

¹ “ Очень, очень, очень прошу протелеграфировать или протелефонировать два десятка слов для журнала «Москва» в связи с предстоящей декадой ” . – Йдеться про Декаду української літератури та мистецтва в Російській Федерації, що проходила з 27 травня до 6 червня 1969 року в 25 містах Росії. О. Гончар виголосив доповідь “З відкритим серцем” від української сторони. Від російської сторони з доповіддю “Хлеб-соль, братья!” виступив М. Алексєєв.

* * *

Від Сергія Олексійовича Баруздіна*15 лютого 1969*

¹ “ Только что вышел № 2 «Д. Н.» («Дружбы народов»), который открывается подборкой украинских

рассказов с отличным Вашим представлением” . – Йдеться про публікацію в журналі “Дружба народів” оповідань О. Ільченка (“День ангела”), В. Дрозда (“Солнце”), В. Шевчука (“Батюшка”), М. Іщенка (“Ветер с околицы”), Григора Тютюнника (“Поминали Маркьяна”), П. Цибульського (“Третий лишний”) в перекладі Н. Орлової, Н. Дангулової, І. Карабутенка, Н. Шевельової (с. 4–43) і вступне слово “И нет конца поиску” О. Гончара (с. 3).

* * *

Від Романа Мар’яновича Лубківського

1 березня 1969

¹ “Звертаюся до Вас з проханням – хочемо відкрити добірку матеріалів, присвяченій грузинській Декаді...” . – Декада грузинської літератури тривала з 10 до 20 травня 1969 року. Голова правління Спілки письменників України Олесь Гончар відкрив урочистості вступним словом “Хай зацвітуть вам наші каштани!” (Літературна Україна. – 1969. – 13 травня. – С. 1) і виголосив промову “Висока мета нашої дружби” на урочистому вечорі грузинської й української літератур (Літературна Україна. – 1969. – 23 травня. – С. 1).

² “Дуже просимо написати буквально кілька речень від руки – для того, щоб можна було зробити факсимільне відтворення (такий задум редакції) і надіслати до «Жовтня»” . – О. Гончар виконав це прохання (див.: Жовтень. – 1969. – № 5. – С. 2).

* * *

Від Василя Олександровича Сухомлинського

4 квітня 1969

¹ Карпо Остапович Ходосов. – Філолог, педагог, кандидат педагогічних наук (1971), заслужений учитель Української РСР. З серпня 1948 року до вересня 1953 року працював учителем Хорольської середньої школи робітничої молоді, з вересня 1953 року до січня 1973 року – учителем української мови та літератури Хорольської середньої школи № 2. 1938 року одночасно з В. Сухомлинським закінчив Полтавський педагогічний інститут (з 2009 року Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка).

* * *

Від Леоніда Миколайовича Вишеславського

13 квітня 1969

¹ “І Ваш останній роман (точніше – поема, бо це річ суто поетична) – теж вияв цієї властивості людського серця”. – Йдеться про роман “Собор”, який зазнав нищівної критики.

* * *

**Від Ірини Онуфріївни Калинець, Ігоря Мироновича
Калинця, Стефанії Михайлівни Шабатури, Михайла
Григоровича Осадчого, Людмили Шереметьєвої, Богдана
Михайловича Сороки, Олени Тимофіївни Чорновіл
(Антонів), Любові Максимів**

13 квітня 1969

¹ Беринда. – Беринда Памво (світське ім'я – Павло; між 1555–1560–1632) – український мовознавець, письменник, перекладач. Його праця “Лексиконъ словеноросскій и именъ тлъкованіє” – найвидатніше досягнення староукраїнської лексикографії. Складається з двох частин: “Лексиконъ” (церковнослов'янсько-український словник, 7 тис. статей) і “...Имена свойственная” (тлумачення топонімів, антропонімів, загальних назв неслов'янського походження, 2 тис. статей).

* * *

Від Григола Григоровича Абашидзе

5 червня 1969

¹ “Прошло больше двух недель с тех пор, как кончился чудесный украинский сон”. – Мовиться про Декаду грузинської літератури в Україні.

² Ламара. – Калбатоні Ламара, дружина Григола Григоровича Абашидзе.

³ “Наверное очень устали, но уставать от успехов тоже приятно”. – Свої враження від Декади грузинської літератури в Україні О. Гончар занотував 25 травня 1969 року в “Щоденниках”: “Провели вчера грузинских гостей. Відлетіли на схід, у хмарне надвечірнє небо, і щось ніби обірвалось, і сумно, і почуття безповоротності того, що було. А були дні краси, душа впивалася щастям дружби” (Г. О. Щод., т. 2, с. 48).

* * *

Від Станіслава Стриженюка

Серпень 1969 р.

¹ “ Незважаючи на те, що моя каюта – тисячна долька будь-якого художнього музею, вона набагато просторіша за всі музеї світу разом узяті”. – У цей час С. Стриженюк був матросом на судні “ОТ-02”, яке прямувало з м. Будапешта до м. Братська (Росія).

² “ З цим я поділився з Віталієм Закруткіним в його зеленій альтанці, яку стереже скіфська баба і дві собаки”. – Йдеться про зустріч С. Стриженюка з російським письменником В. Закруткіним, який мешкав у станиці Кочетовська.

* * *

Від Івана Сидоровича Бокого

11 серпня 1969

¹ “ ... і з Києва Ви ... поїхали, щоб писати... ”. – О. Гончар на цю пору перебував у Будинку творчості в Одесі.

² “ ... я хочу сказати Вам слово щирої вдячності за доброго, людяного листа”. – 7 серпня 1969 року О. Гончар надіслав з Одеси листа І. Бокому, у якому повідомляє, що одержав його рецензію “Вогонь творення”, уміщену в газеті “Комсомолец Полтавщини” (1968. – 5 липня. – С. 6), на монографію “Олесь Гончар” (К. : Дніпро, 1968. – 324 с.) доктора філологічних наук О. Бабишкіна. Олесь Терентійович порадив Іванові Сидоровичу як людині мислячій, що добре володіє пером і могла б успішно виступати на ниві літературної критики, зацікавитися ближче станом української поезії, прози, спробувати “проаналізувати, узагальнити сучасний процес хоча би почасти... в межах якогось жанру чи в формі річного огляду журналу, чи ще якимось...” (Г. О. Листи, с. 251–252).

³ “ Глобине, редакція райгазети ”. – У 1962 році І. Бокій став власним кореспондентом глобинської міжрайонної газети “Зоря комунізму”, а в 1963 році – завідувачем відділу й заступником редактора цього періодичного видання.

* * *

Від Івана Савича Романченка

5 листопада 1969

¹ “ Зараз у видавництві «Наукова думка» перебуває у виробництві двотомник творів М. П. Драгоманова (моє впорядкування, примітки і вступна

стаття) ” . – Йдеться про видання Михайло Петрович Драгоманов: літературно-публіцистичні праці : у 2-х т. / упоряд. І. С. Романченко; гол. ред. О. Є. Засенко. – К. : Наук. думка, 1970.

Зміст першої книги:

С. Романченко. Михайло Драгоманов – літературний критик і публіцист

Статті, розвідки

Автобиографическая заметка

Добавление к автобиографической заметке, писанное для г[осподина] Léon Sichler в начале февраля 1839 [года]

Література російська, великоруська, українська і галицька

О. П. Драгоманова-Косач, М. П. Драгоманов. Русские литературные общества в Галиции (Корреспонденция “В[естника] Европы”)

Українське письменство 1866–1873 років

Галицько-руське письменство (Передне слово до “Повістей” Осипа Федьковича)

По вопросу о малорусской литературе

Три листи до редакції “Друга”

Листи на Наддніпрянську Україну

Приложение. Гильфердинг о малоруссах в Славянстве и сербо-хорваты о малорусской поэзии.

Примітки

Предметно-іменний покажчик

Список ілюстрацій

Зміст другої книги:

Статті, розвідки, дописи

Шевченко, українофіли й соціалізм

Микола Іванович Костомаров

Ґете и Шекспир в переводе на украинский язык

Війна з пам’яттю про Шевченка

Двадцятип’ятилітні роковини смерті Т. Шевченка і галицькі народовці

Австро-руські спомини (1867–1877)

Листочки до вінка на могилу Шевченка в ХХІХ роковини його смерті

Передне слово до книжки Іван Франко. В поті чола

На увагу українолюбцям у Росії

“Над чорним морем”. Повість Івана Левицького

Чудацькі думки про українську національну справу

Сліпі проводирі

Воспоминания о знакомстве с И. С. Тургеневым

“Сонячний промінь”. Повість Василя Чайченка

Неправда – не просвіта

Інтерес галицько-руської літератури (уривок)

Найгірший ворог наш

Т. Шевченко в чужій хаті його імені
Твори Василя Чайченка
Белетристика “Зорі”
Слівце про цинізм у літературі
Відповідь
Вибрані листи
До М. Бучинського
До В. Навроцького
До П. Лаврова
До І. Франка
До “Старої громади”
До Ю. Яворського
До Ом. Огоновського
Примітки
Предметно-іменний покажчик
Список ілюстрацій

* * *

1970

Від Ізиди Зіновіївни Новосельцевої

7 лютого 1970

¹ “ Ніхто не зможе перекласти Холодну гору так, як належить ” . – У цьому листі йдеться про переклади російською мовою творів О. Гончара, зокрема роману “Циклон”, І. Новосельцевою та І. Карабутенком (Циклон : роман // Дружба народів. – 1970. – № 8. – С. 13–180).

² т . Х а к і м о в . – Ахіяр Хасанович Хакімов, письменник, перекладач, критик, кандидат філологічних наук, член редколегії, редактор відділу літератури народів СРСР “Литературной газеты”.

³ “ І для чого тільки Ви вбили Сергія? ” . – Мовиться про персонажа роману “Циклон” – оператора Сергія.

⁴ “ ... сподобався Вам мій «Полігон» ... ” . – Йдеться про переклад російською мовою новели “Полігон” роману “Тронка” І. Новосельцевою (Полигон: новелла: из нового романа “Тронка” // Огонёк. – 1963. – № 9. – С. 12–16). Цей твір російською мовою в перекладі І. Новосельцевої та І. Карабутенка вперше надрукований у журналі “Дружба народів” (1963. – № 9) і в “Роман-газете” (1963. – № 13).

⁵ “ Уся «Правда» Вас вітає: Кошечкін, Потапов, Лукін, Капралов. Тисли руку, вітали, говорили про успіх номеру... ” . – Йдеться про опублікований уривок із роману “Циклон” у перекладі І. Новосельцевої в газеті “Правда” (1970. – 3 січня).

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

13 лютого 1970

¹ “З волі «Дружбы народів» побував на нараді 11–12 лютого...”. – І. М. Чендей співпрацював із журналом “Дружба народів”. На сторінках цього часопису друкувалися такі твори письменника: “Берізка” (1960), “Птахи полишають гнізда” (1968), “Іванові журавлі” (1981), “Казка білого інею” (1984).

² “... моя 70-літня мама упала на горищі й зламала в плечі руку...”. – Васирина Федорівна Чендей (1899–1975).

³ “Закінчую роботу над підготовкою рукопису книги, що має вийти у видавництві «Дніпро» 1970 р.”. – Йдеться про видання: Чендей І. М. Птахи полишають гнізда : роман; Луна блакитного овиду : повість. – К. : Дніпро, 1970. – 379 с.

* * *

Від Миколи Тодосійовича Негоди

15 лютого 1970

¹ “Єдине у мене прохання до Вас – посприяти, аби «Холодний Яр» потрапив до видавничого плану 1971 р.”. – Цей роман побачив світ у 1971 році.

² “Від себе і А. Пашкевича висловлюю Вам сердечну вдячність за високі слова, сказані на Буковині про нашу пісню”. – Мовиться про пісню “Степом, степом...” (текст Миколи Негоди, музика Анатолія Пашкевича, найвідоміша виконавиця – Ольга Павловська з Черкаського народного хору).

* * *

Від родини Микити Михайловича Шумила

8 березня 1970

¹ “... покорителя жіночих сердець Юрка”. – Йдеться про Юрія Олександровича Гончара, сина О. Гончара.

² “Всі Шумили і наймолодша Шумилівна ... Оля”. – Оля – онука Микити Шумила, нині кандидат філологічних наук, дочка доктора філологічних наук Наталії Микитівни Шумило.

* * *

Від Олександра Чучі

29 березня 1970

¹ “ Там на прийомі в нас є кілька справ, але я просив би найперше розглянути такі: Володимира Мирного... Григорія Терещенка... ” . – Володимира Мирного, автора поетичних збірок “Криниця” (1970), “Матіоли” (1970), “Вечірнє поле” (1973), прийняли до Спілки письменників 1973 року, а Григорія Терещенка, автора повістей та оповідань “Утраченне слова” (1959), “Однокласниця” (1963), “Взрив” (1964), “Великий вибух” (1968), – 1971 року.

² “ Буде в його [Григора Тютюнника. – М. С.] селі вечір... ” . – Мовиться про село Шилівку Зіньківського району Полтавської області, де народився письменник.

³ “ У хатину Котляревського продовжується людське паломництво... ” . – Мовиться про садибу-філіал Полтавського літературно-меморіального музею І. П. Котляревського, яку відновлено 1969 року до 200-ліття від дня народження письменника. До етнографічно-меморіального комплексу увійшли повітка, комора, колодязь-журавель, будинок із п'ятьма кімнатами (кабінет, вітальня, світлиця, опочивальня, кухня). У стелю кабінету та вітальні вмонтовано автентичні сволоки з дідівської хати І. Котляревського, на одному з них зберігається різьблений кирилицею старослов'янський текст: “Создася домъ сей во имя Отца и Сына и Святого Духа Аминь Року 1705 месяца августа 1”, а в сінях – старе дерево, що вціліло впродовж двох із половиною століть.

⁴ “ Юренко уже щось хниче в Миргороді... ” . – О. Юренко працював тоді директором Миргородського літературно-меморіального музею Давида Гурамішвілі. Він один із організаторів цього духовного закладу.

* * *

Від Олеса Степановича Юренка

5 травня 1970

¹ “ В музеї справи поліпшали ” . – Йдеться про заснований у 1969 році Миргородський літературно-меморіальний музей Давида Гурамішвілі. Див. лист О. Чучі до О. Гончара від 29 березня 1970 року (примітка⁴).

* * *

Від Андрія Федоровича Чернишова*18 липня 1970*

¹ “ Прошу прийняти мою книжечку, що вийшла до мого 50-річчя (минає в листопаді ц. р.) ” . – Йдеться про збірку “Невмирущі” (1970), куди ввійшло дослідження “Олена Пчілка”. А. Чернишов є автором праці “Мати невмирущої Лесі” (Прапор. – 1969. – № 7).

² “ При нагоді надсилаю Вам віншування, написане мною до Вашого 50-річчя. Його підписав «обома руками» Ів. Вирган, послали ми «Літ. Україні», але друком привіт наш не з’явився. Пізніше стало ясно, чому ” . – Подаємо надісланий матеріал, який не міг бути надрукованим у зв’язку з “антисоборною кампанією”:

НАША ГОРДІСТЬ

Недавно, 5 й 6 березня, Олесь Гончар побував у Харкові – місті своєї студентської юності й літературного учнівства. Під час дружньої зустрічі хтось із харківських літераторів проголосив тост за Олеся Гончара з нагоди його наступного 50-річного ювілею, дотепно, з ледве помітною усмішкою Олесь Терентійович відповів: “Не радійте. Будете й ви ювілярами”.

Одначе радіти є чого. І не тому, що людині минає піввіку. “Прапоносці”, що їх мастриня роману Зінаїда Тулуб 1957 року назвала найкоштовнішим здобутком повоєнної прози української... Відтак – “Земля гуде”, “Таврія”, “Людина і зброя”, “Тронка”, “Собор”... Спробуймо в уяві хоч на мить вилучити ці твори з нашої духовно-естетичної скарбниці – і ми мало не катастрофічно зубожіємо. А все ж то – щедрі плоди невсипущої праці ювілянта, багатий урожай, викоханий ним протягом половини прожитих і пережитих 50-ти років.

Н. Крупська розповідала, що Маркс, Енгельс і Ленін читали твори красного письменника не заради розваги, а щоб вивчати життя. А. В. Луначарський конкретизує тезу сподвижниці Леніна: “Ми в невеликій групі сперечалися. Одні казали: ось що значить лозунг партійності – треба брати лозунги ЦК і підшукувати до них белетристичну ілюстрацію. Я казав: це не ленінська інтерпретація”. Теоретик мистецтва марксистсько-ленінської школи наголошував: “Питання треба ставити не так, щоб Центральний комітет писав лозунги, а письменники підшукували ілюстрації до них, а так, щоб партія, Центральний Комітет з-поміж інших інформаційних матеріалів, що їх вони одержують з усіх боків, читали й письменників і діставали від них імпульси для своїх постанов і лозунгів... І ось такі дбайливіці-письменники, такі шукачі золотоносних жил нам особливо потрібні”.

Олесь Гончар, людина і творець, що засвоїв ленінську ідейність, ленінські критерії прекрасного, успадкував шевченківський патріотизм, є саме таким творчо ініціативним письменником-дбайливцем. Його гли-

боко хвилює життя народу, непокоїть етика, мораль, поступ, йому дорогі історичні пам'ятники, флора й фауна рідного краю, йому дорога людина. Всякий, хто зичить добра Вітчизні, з почуттям вдячності сприймає “Собор” – останнє й повноцінне художньо-аналітичне дослідження нашої дійсності. В новому романі, як і багатьох інших творах, авторові уболівання, естетичні думки й смаки – це відгомін уболівань і прагнень українського народу.

Для нас, літераторів, Олесь Гончар – не тільки мужньо сміливий та вірцево партійний митець-громадянин. Він ще й чарівна, славна людина. Він ще й загально визнаний керманіч української письменницької громади. В цьому – не заради ювілейної красної фрази кажемо – велике щастя українського письменства.

Іван Вирган,
Андрій Чернишов

Цитата з Луначарського взята з книги: Воспоминания о Демьяне Бедном. “Сов. писатель”, М., 1966, стор. 40.

* * *

Від Миколи Івановича Карпенка

3 вересня 1970

¹ “ ... знову просив би за Павла Добрянського (в нього якраз вийшла четверта книжечка в «Бібліотеці Перця») ... ” . – Йдеться про письменника П. К. Добрянського, автора книжок “Сиджу собі та й думаю” (1962), “А дзуськи” (1964), “Сказано – зроблено” (1968), “Лепеха в раю” (1970), який став членом Спілки письменників у 1971 році.

² “ Просто хочеться, аби наше Прикарпаття, таке славне літературними традиціями, теж мало свій постійний літературний осередок... ” . – Івано-Франківська обласна організація Спілки письменників України заснована в травні 1971 року. Її першим очільником був М. І. Карпенко (1971–1975 рр.).

* * *

Від Ільяса Есенберліна

16 вересня 1970

¹ “ Надеямся к маю будущего года иметь перевод и постараемся немедленно сдать в производство ” . – Роман “Тронка” казахською мовою вийшов у світ 1973 року (Алма-Ата : Жазуши ; пер. з рос. К. Ідрісов).

* * *

Від Семена Юхимовича Широкова

21 вересня 1970

¹“ ... фрагмент однієї з представлених у ній праць під тією самою назвою [“Стихія стилю”. – М. С.] опублікований у серпні цього року в «Літературній Україні» ”. – Див.: Літературна Україна. – 1970. – 28 липня. – С. 2.

²“ Колись, років зо три тому, посилав туди рукопис ”. – Йдеться про рукопис збірки літературно-критичних статей та етюдів. Див. лист С. Широкова до О. Гончара від 10 лютого 1967 року і примітки до нього.

³ тов. Со й ф е р. – Марк Ілліч Со й ф е р, кандидат філологічних наук (1940), доцент, завідувач кафедри російської літератури Дніпропетровського державного університету, який О. Гончару, молодому автору ві новели “Модри Камень”, інкримінував тяжкий злочин – зраду Батьківщини. Невдовзі М. Со й ф е р сам опинився в опалі. “За проявление космополитизма и буржуазного национализма, за антипатриотичную подрывную работу на факультете отстранен” від роботи 1949 року.

У родинному архіві Гончара зберігся лист, яким Со й ф е р перед звільненням з університету прагнув налагодити дружні взаємини з автором “Прапороносців”. Див. лист М. І. Со й ф е р а до О. Гончара від 28 січня 1948 року).

О. Гончар пробачив усе М. Со й ф е р ові, якого доля закинула аж у Таджикистан.

* * *

Від Олександра Йосиповича Билінова (Бейлінова)

25 вересня 1970

¹“ Вчера підписал письмо на твое имя о Бурлакове ”. – Йдеться про С. Р. Бурлакова, який у 1969–1979 рр. завідував редакцією художньої літератури видавництва “Промінь”.

* * *

Від Миколи Івановича Карпенка

25 грудня 1970

¹ “ Висилаю першу збірку Галини Турелик ”. – Мовиться про збірку поезій “Посіяний промінь” (1970 рік).

²“ От-от має вийти цікава книжечка Степана Пушика ”. – Йдеться про збірку “Золотий тік”, що побачила світ у 1971 році.

³ “ ... Павло Добрянський не «набрав» на президії потрібної кількості голосів... ” . – Див. лист М. Карпенка до О. Гончара від 3 вересня 1970 року.

* * *

Від Петра Петровича Кисельова

30 грудня 1970

¹ “ Ну, ладно, наша «К. і Ж.» [«Культура і життя»] – вона давно вже стала стінгазетою кіно” . – “Культура і життя” – загальнодержавна українська щотижнева газета, яку 7 жовтня 1923 року заснували Міністерство культури України, ЦК профспілки працівників культури України, трудовий колектив редакції. Спочатку виходила під назвою “Література, наука і мистецтво” в Харкові, згодом під іншими назвами: “Культура і побут” (1924–1928 рр. як додаток до “Вістей ВУЦВК”), “Література і мистецтво” (січень 1929 – листопад 1930 року; 1941–1943 рр. – спочатку у Ворошиловграді, потім в Уфі, Москві, Харкові). З 1944 року – в Києві: “Радянське мистецтво” (1944–1954 рр.), “Радянська культура” (1955–1964 рр.). З травня 1965 року має сучасну назву – “Культура і життя”. Ця культурологічна газета публікує статті про мистецьке життя України, про розвиток українського образотворчого та народного мистецтва, музики, театру, кіно, художньої самодіяльності, висвітлює роботу музеїв, клубів, бібліотек, інформує про мистецькі новини. Виходить щотижнево.

* * *

1971

Від Петра Володимировича Жура

28 січня 1971

¹ “ Превеликеє спасибі Вам, дорогий Олесю Терентійовичу, за добре слово про «Третю зустріч» ” . – Йдеться про книгу П. В. Жура “Третя зустріч: хроніка останньої мандрівки Тараса Шевченка на Україну” (К. : Дніпро, 1970. – 308 с.).

* * *

Від Івана Михайловича Чендея*13 лютого 1971*

¹ “ Можливо, у всьому, що коїлося довкола мене у зв’язку з «Березневим снігом», не скрізь я був достатньо мудрим і поміркованим” . – На початку 1969 року побачила світ збірка прози “Березовий сік” І. Чендея (К. : Молодь), до якої ввійшла повість-новела “Іван”. Її автора було “піддано остракізмові, виключено з партії, що фактично означало заборону друку творів аж до 1975 року... «заборонителі» в героях творів Івана Чендея впізнавали себе: бездуховних кар’єристів, жадібних до грошей, нищих, бездарних і некомпетентних, які в погоні за високими званнями, чинами готові відректися від рідної мови, знищити архітектурні пам’ятки, звести шкідливі заводи, вирубати правічні карпатські ліси. Байдужість до простої людини, до природи боліла І. Чендею, він намагався застерегти нас від тотального руйнування віковичних морально-етичних ідеалів і традицій...” (Кіраль С. “...Зробити щось корисне для свого рідного народу” : з епістолярної спадщини Івана Чендея. – Ніжин : Видавництво ПП Лисенко М. М., 2013. – С. 181).

² “ На листа-клопотання, що був посланий за порадою Ф. Д. О. П. Ю. Шелесту разом зі статтею «Першовимір – життя», не отримав ніякої відповіді” . – О. Гончар мав розмову з П. Шелестом, що засвідчує щоденниковий запис від 14 грудня 1970 року: “Вдалося, здається, захистити Чендея. Виявляється, йому про нього навіть не доповідали. Це мене вразило. Адже стільки разів чув від Медовоустого: «Я піду, я скажу, ми Чендея не віддамо на поталу, хай він себе почуває спокійно...».

От і допечувався. Виявляється, ні слова не було сказано на його захист, нічого тут невідомо про його драму, що тяглась ось місяцями.

Розповів, як поглумилися над письменником, як влаштували оті китайські судилища в його рідному селі.

П. Ю. пообіцяв втрутитися, розібратися.

Піддавати людину політичному розстрілові... Ні, це не той метод. Дуже радий, що хоч тут вдалось трохи розсіяти туман злоби і наклепів” (Г. О. Щод., т. 2, с. 76).

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього*26 лютого 1971*

¹ “ Так-от про вечір, присвячений Лесі Українці” . – Вечір, присвячений 100-річчю від дня народження Лесі Українки, відбувся 25 лютого 1971 року в Київському театрі опери та балету імені Т. Г. Шевченка. Його відкрив пристрасним словом про поетесу

голова правління Спілки письменників України, голова Республіканського ювілейного комітету з підготовки і відзначення 100-річчя від дня народження Лесі Українки О. Гончар. На цьому дійстві виступали Марія Комісарова (Росія), Георгій Ціцішвілі (Грузія), Іван Давидков (Болгарія), Євдокія Лось (Білорусь), Юрій Косач (США), Кабдикарім Ідрісов (Казахстан), Сільва Капутікян (Вірменія), секретар правління Спілки письменників СРСР Микола Тихонов (Літературна Україна. – 1971. – 26 лютого. – С. 1).

²“ Твоє слово про поетесу – прекрасне! ” . – Йдеться про виступ О. Гончара на урочистому вечорі (Наша безсмертна Леся // Літературна Україна. – 1971. – 26 лютого; Радянська освіта. – 1971. – 26 лютого).

³“ Всі ми з трепетом слухали небожа поетеси ” . – Мовиться про сина молодшого брата Лесі Українки Миколи Ю. М. Косача, письменника, перекладача, літературознавця, публіциста, культуролога, художника, який прилетів на урочистості з США (Нью-Йорк), куди емігрував 1949 року із західної Німеччини (Мюнхен) і де видавав літературно-мистецький журнал “За синім океаном”.

* * *

Від Миколи Антоновича Зінчука

4 березня 1971

¹“ Написав «Повість про вчителя Сухомлинського» Б[орис] Тартаковський... ” – Йдеться про твір “Повість об учителе Сухомлинском” (М. : Молодая гвардия. – 1972. – 271 с.).

²“ Вясёлка ”. – Журнал для дошкільнят і молодших школярів. Виходить у Білорусі з 1957. Перший редактор – Василь Вітка, нині – Володимир Липський. Часопис друкує твори (оповідання, вірші, казки, гуморески, ігри, головоломки) білоруських письменників, подає статті про історію та національну культуру Білорусі.

* * *

Від Олекси Гнатовича Шеренгового, Анатолія Іларіоновича Колісниченка

5 квітня 1971

¹“ Про товариша нашого давнього, Ізмаїла Гордона ” . – Ізмаїл Борисович Гордон, автор збірок “Приморская улица” (1961), “Моим землякам” (1965), “Диалог” (1968), “Палуба” (1972), членом Спілки письменників став у 1974 році.

* * *

Від Казимира Трухановського

7 травня 1971

¹ П І В. – Panstwowy Instytut Wydawniczy.

² “ ... видання повинно з’явитися у поточному році... ” . – У 1971 воно з’явилося: Sobór / Przeł. K. Truchanowski. – Warszawa : Panstwowy Instytut Wydawniczy, 1971. – 281 s. Це видання побачило світ і в 1972 році: Sobór / Przeł. K. Truchanowski. – Warszawa : Panstwowy Instytut Wydawniczy, 1972. – 282 s.

* * *

Від Леоніда Миколайовича Коваленка

29 вересня 1971

¹ “ У видавництві мені сказали, що дадуть Вам познайомитися з передмовою... ” . – Йдеться про вступну статтю Л. М. Коваленка до романів “Таврія” і “Перекоп” (Таврія; Перекоп : романи. – К. : Дніпро, 1972. – 736 с. – [Шк. б-ка]).

² М. Лещенко. – Мирослава Пилипівна Лещенко, редактор, видавець, перекладач. Працювала у видавництві “Дніпро”, була головним редактором видавництва “Радянський письменник”.

³ “ « Загорятиму » в Ялті до 1 листопада ” . – Леонід Коваленко відпочивав у санаторії ім. Чехова.

* * *

Від Ірини Вільде (Дарини Дмитрівни Макогон)

29 грудня 1971

¹ “ Будьте нам та будьте! ” . – Ці слова є продовженням вітання “На щастя, на здоров’я, на новий рік, на нове літо, роди, земле, жито, пшеницю, всяку пашницю. Бувайте здорові! З празником і з Новим роком!”, уміщеного на першій сторінці поштової листівки “З Новим роком!” (видавництво “Мистецтво”, 1971 рік).

* * *

1972

Від Віталія Миколайовича Зленка

1972

¹ “ Якщо вона не задрібна проти моїх прагнень, прошу написати мені рекомендацію для вступу до Спільки письменників”. – До Спільки письменників СРСР В. Зленко вступив 1973 року.

* * *

Від Ружени Дворжакової-Жаранової

5 березня 1972

¹ “ ... работаю над переводом Вашого романа «Циклон» ... ”. – Роман “Циклон” у перекладі Ружени Дворжакової-Жаранової вийшов у світ 1973 року (Cyklón / Prel. R. Dvořáková-Žiaranov. – Bratislava : Tatran, 1973. – 364 s.).

² “ Б ы к о в (С о т н и к о в) ”. – Йдеться про білоруського письменника Василя Бикова, автора повісті “Сотников”, опублікованої вперше в журналі “Новый мир” (1970. – № 5). За мотивами цього твору знято фільм “Восхождение” (режисер – Лариса Шепітько).

* * *

Від Івана Павловича Мележа

27 березня 1972

¹ “ ... часопис «Полымя» ... ”. – Щомісячний літературно-художній і суспільно-політичний журнал Союзу письменників Білорусі. Заснований у 1925 році. Публікує білоруською мовою поезію, прозу, драматургію, публіцистику, критичні й літературознавчі праці, рецензії, переклади.

² “ ... у видавцтве на 1974 год плануоць «Тронку» ... ”. – Роман “Тронка” в перекладі на білоруську мову В. Шаховця опублікований 1974 року (Мінськ : Мастац. літ. – 427 с.).

* * *

Від Казимира Трухановського

9 травня 1972

¹ “... незважаючи на перешкоди, «Собор» з’явився в Польщі...”. – Див. лист К. Трухановського до О. Гончара від 7 травня 1971 року (примітка²).

² Щецін (Щецин). – Місто на північному заході Польщі, Західнопоморське воєводство.

* * *

Від Івана Макаровича Гончара

Липень 1972

¹ “Ви напевне читали в «Літературній Україні» за 7 липня образливу і гидотну пасквиль, написану в каятливій статті «На терези совісті», з уст блудливого Холодного на мою адресу, яка мене не лише здивувала, а до глибини душі образила”. – Йдеться про лист Миколи Холодного, датований 4 липня 1972 року, у якому він розповідає про “своє падіння” і вважає, що це нібито щире зізнання “підє на користь тим, хто знаходиться в тенетах ворожої буржуазно-націоналістичної ідеології”. Автор листа картає себе за те, що потрапив під згубний вплив ідейно ворожих тодішньому ладові творів самвидаву, з якими його познайомили Михайло Горинь та Олександр Сергієнко, що читав свої вірші Іванові Світличному, Євгенові Сверстюку, Борисові Антоненку-Давидовичу, що орієнтувався у своїй творчості на цих письменників, що прислухався до сумнівних порад Оксани Мешко, Олександра Сергієнка, що “довірився скульптору Івану Гончару, який затягував у свої блудні тенета дрібнобуржуазної ідеології” таких, як він, “юнаків і дівчат, спекулюючи на національних почуттях”. М. Холодний запевнив, що своєю сумлінною працею на благо тодішньої великої Батьківщини змиє ганьбу зі свого імені.

* * *

Від Наталії Омелянівни Кащук

20 липня 1972

¹ “... згадували ... Ваше товариство в час Декади на Україні”. – Мовиться про Декаду киргизької літератури в Україні, що проходила в жовтні – листопаді 1971 року. Красне мистецтво Киргизії представляли Чингіз Айтматов, Майрамкан Абилкаксимова, Насирдін Байтеміров, Шукурбек Бейшеналієв, Тендик Аскарів, Токтоболот Абдумомунов, Суюнбай Ералієв, Бенсултан Жакієв, Муса Джан-

газієв, Сооронбай Джусуєв, Толеген Касимбеков, Турар Кожомбердієв, Теміркул Уметалієв. На урочистому відкритті, яке відбулося 22 жовтня в м. Києві в Палаці культури заводу “Арсенал”, вступне слово виголосив О. Гончар.

* * *

Від Володимира Олександровича Яворівського

7 серпня 1972

¹ “Спасибі Вам. Таке вже рідкісне «Спасибі», що, либонь, спасибішого й бути не може. Надіслав перекладачеві. Він сам його передягне в косоворотку”. – Йдеться про передмову О. Гончара “Новели Володимира Яворівського” до книги “А яблоки падают” В. Яворівського. Див. лист В. Яворівського до О. Гончара від 9 серпня 1972 року (примітка¹).

² “Побачимось з Вами на пленумі”. – Мовиться про об’єднаний пленум творчих спілок УРСР, присвячений 50-річчю утворення СРСР, що відбувся у вересні 1972 року. О. Гончар виступив на цьому зібранні з доповіддю “Із словом любові і правди”.

³ “В 2-му номері «Дружбы народов» надрукували мою новелу «Така земля під ногами»”. – Йдеться про публікацію: Яворивский В. Такая земля под ногами : рассказ / укр. авториз. перевод В. Бжезовского // Дружба народов. – 1972. – № 2. – С. 100–106.

* * *

Від Володимира Олександровича Яворівського

9 серпня 1972

¹ “... хотів Вам сказати, що вже вичитав гранки московської книжки, передмова пішла недоторканною...”. – Йдеться про книжку оповідань і повістей “А яблоки падают” В. Яворівського, яку переклав російською мовою В. Бжезовський. Передмову “Новели Володимира Яворівського” до неї підготував О. Гончар. Книжка вийшла 1972 року в Москві у видавництві “Молодая гвардия”.

² “В № 10 «Жовтня» йде моя повість «П’ять ахілєсових пальців» та закінчую роман «Тінь від білого коня»”. – У № 10 журналу “Жовтень” за 1975 рік повість надруковано зі зміненою назвою – “П’ять імен” (с. 21–62). Роман, про який йдеться, вийшов у світ 1979 року з іншою назвою – “Оглянься з осені”.

* * *

Від Сергія Олександровича Баруздіна

21 вересня 1972

¹ “ ... искал в гостинице, дабы вручить сигнальный экземпляр «Циклона» ... ” . – Йдеться про видання: Циклон : роман / авториз. пер. с укр. : И. Карабутенко, И. Новосельцева. – М. : Известия. – 1972. – 302 с. (Б-ка “Дружбы народов”).

* * *

Від Бориса Наумовича Левіна

23 жовтня 1972

¹ “ ... і все ж не можу не надіслати Вам свої книжки про Івана Петровича Котляревського ” . – Мовиться про першу книгу Б. Левіна “Веселий мудрець” (1972). Друга книга прийшла до читача 1978, третя – 1987 року.

² “ ... відгук цей з’явився в полтавській газеті ” . – Йдеться про публікацію “Приємне знайомство” в обласній газеті “Зоря Полтавщини” (1972. – 19 жовт. – С. 4. – Рец. на кн. : Малиновська М. Олесь Гончар. – К. : Дніпро, 1971). “Книга, – наголошує Б. Левін, – не новела, не повість, а літературний портрет, праця суто дослідницька. ... Авторка... досконало знає творчість і розповідає про неї в притаманній їй манері – лаконічно і строго, ніде не похибивши проти головного – правди”.

* * *

Від Павла Архиповича Загребельного

31 жовтня 1972

¹ “Сумую, мучусь, відлічую дні, що позосталися до повернення” . – Павло Загребельний надіслав листа з Нью-Йорка, представництво УРСР при ООН.

* * *

Від Івана Федоровича Драча

Листопад 1972

¹ “ Користуюсь нагодою привітати Вас з Риги – справа в тому, що мене просив перекладач з Тбілісі Джаба Асатіані (і Ваш перекладач, і Г. Сквороди), щоб нагадати Вам про його запрошення на Сково-

родинський ювілей” . – Джаба Асатіані переклав роман “Людина і зброя” О. Гончара (1987). У його перекладі окремими книжками вийшли “Чорний брід” Л. Первомайського (1971), повість “Тіні забутих предків” М. Коцюбинського (1975), роман “Вершники” Ю. Яновського. Він переклав деякі твори Г. Сковороди, Лесі Українки, В. Стефаника, Остапа Вишні, В. Земляка, І. Чендея, П. Загребельного, Ю. Мушкетика, М. Олійника, Р. Іваничука, Григора Тютюнника, Є. Гуцала, В. Дрозда, Ю. Щербака, Вал. Шевчука, А. Колісниченка.

²“ Отут згадав про свій гріх і турбую Вас листівкою ” . – Зміст листівки:

Latvijas PSR. Sigulda. Tilts Pār

Gaujas upi.

Латвийская ССР. Сигулда. Мост через
реку Гауя.

V.Jankova krāsu foto

³“ Скористайтесь нагодою і подивіться «Пропалу грамоту» ... ” . – Йдеться про фільм за участю Івана Миколайчука “Пропала грамота” українського кінорежисера Бориса Івченка, знятий за мотивами однойменної повісті Миколи Гоголя.

* * *

Від Григора Михайловича Тютюнника

30 грудня 1972

¹“ ... хай ніколи один з тих, що ходять двоє вночі, не кине на них своєї похмурої тіні” . – Мовиться про оповідання О. Гончара “Двоє вночі”, яке готувалося до друку в газеті “Літературна Україна” ще в 1963 році. У ньому художньо узагальнено ймовірне спілкування видатного українського митця О. Довженка з тираном Сталіним. Тут письменник протиставляє справжнє мистецтво, його гуманізм і значення в духовному житті народу страхітливій тоталітарній системі, уособленням якої і є співрозмовник О. Довженка. Звісно, що такий твір не міг бути опублікований навіть у короткий період ідеологічної “відлиги” в Україні початку 60-х років ХХ століття. Однак Григир Тютюнник запам’ятав його, бо тоді працював у редакції “Літературної України”, і через багато літ згадав цей твір у новорічному привітанні.

Уперше оповідання О. Гончара “Двоє вночі” надруковане тільки 11 серпня 1988 року в газеті “Літературна Україна”.

* * *

1973

Від Федора Олександровича Абрамова

4 травня 1973

¹“ С удовольствием и благодарностью вспоминаю нашу прекрасную поездку в Японию” . – З 18 до 28 січня 1973 року О. Гончар перебував у Японії. З ним зустрічалися Ямато, Янусі Іноце – президенти Асоціації японських письменників, письменники Гото, Комао Фуруяма, професори Курода, Комацу, студенти Кобейського інституту іноземних мов. “Люди цієї країни, – записав 26 січня у “Шоденниках” О. Гончар, – вже діловито й упевнено зазирають у третє тисячоліття. І це – після Хіросіми!” (Г. О. Щод., т. 2, с. 134–138).

* * *

Від Михайла Ілліча Мольнара

15 червня 1973

¹“ ... спасибі Вам за надіслану книжку Ваших статей про літературу” . – Йдеться про видання: Гончар О. Про наше письменство : літературно-критичні статті, виступи, етюди. – К. : Рад. письм., 1972. – 255 с.

²“ Радий, що публікація Ваших листів до Гулки Вам сподобалася... ” . – “Листи до Рудольфа Гулки” надруковані в літературно-мистецькому журналі українців Словаччини “Дукля” (м. Пряшів) (1973. – № 2. – С. 51–58).

³“ Незабаром, мабуть, вийде вже словацький переклад Вашого «Циклону» ” . – Мовиться про видання: Cyklón / Prel. R. Dvořáková-Žiaranová. – Bratislava : Tatran, 1973. – 364 с.

⁴“ Дружно вперед” . – Щомісячний український громадсько-культурний журнал у Словаччині. Заснований 1951 року в м. Пряшеві.

⁵“ ... чи не бажали б Ви якось відвідати знов Модри Камень, про який Ви так симпатично писали? ” . – Йдеться про містечко в центральній частині Словаччини і про новелу О. Гончара “Модри Камень”, яку вперше було надруковано в журналі “Україна” (1946. – № 145. – С. 18–19), а окремим виданням – у Держлітвидаві України (1948).

* * *

Від Юрія Миколайовича Косача

7 жовтня 1973

¹ “ ... звертаються до мене [шанувальники творчості О. Гончара – М. С.] з проханням бути посередником у зустрічі з Вами...” . – У вересні-листопаді 1973 року О. Гончар перебував у США, брав участь у відкритті й роботі XXVIII сесії Генеральної Асамблеї ООН (18 вересня), виступав на цьому форумі (питання – “Здійснення Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам”) (14 листопада), відвідав одну з найкращих у країні Нью-Йоркську публічну бібліотеку (19 вересня), Metropolitan Museum (20 вересня), Музей монет, Природничий музей у Нью-Йорку (21 вересня), Національну галерею у Вашингтоні (29 вересня), “Нью-Йорк таймс” (1 жовтня), Нью-Йоркську біржу, завод “Дженерал моторс” у Нью-Джерсі (15 жовтня), Філадельфійський музей мистецтв (19 жовтня), мав зустріч із Ю. Косачем (16 жовтня), з українцями Філадельфії, вів конструктивні перемовини з професором Л. Рудницьким, І.-С. Коропецьким, поетесою М. Тарнавською й ін. (15 листопада) (Г. О. Щод., т. 2, с. 159–173).

* * *

Від Олександра Григоровича Чучі

25 грудня 1973

¹ “Я мав розмову з Ф. Т. на тему про вступ до Спілки”. – Мовиться про автора книжок “Совхоз в боротьбе за хлеб” (1957), “Будни целинного совхоза” (1959), “Думы о целине” (1968), “Хлеб и люди” (1973) Федора Трохимовича Моргуна, який вступив до Спілки письменників у 1974 році.

* * *

Від Платона Микитовича Воронька

28 грудня 1973

¹ “ Дякую за поздоровлення і за подарунок « Бригантини » ... ” . – Йдеться про видання: Гончар О. Бригантина : повість. – К. : Рад. письм., 1973. – 294 с.

* * *

1974

Від Михайла Петровича Стрельбицького

19 січня 1974

¹ “ Працюю над проблемою сюжетоскладання в сучасній прозі ” . – Михайло Стрельбицький у 1976 році захистив кандидатську дисертацію на тему “ Сюжетика української повісті 1960–1970 рр. ”.

* * *

Від Олександра Григоровича Чучі

28 січня 1974

¹ “ В справі з прийомом Ф. Тр. до Спілки будемо так і діяти ” . – Див. лист О. Чучі до О. Гончара, датований 25 грудня 1973 року.

² “ Керую ” . – Олександр Чуча очолював Полтавську обласну організацію Спілки письменників України з 1966 до 1989 року. Див. лист О. Юренка до О. Гончара від 20 січня 1963 року (примітка¹).

* * *

Від Олександра Івановича Ковіньки

9 березня 1974

¹ Воля Василівна Цівина. – Заступник голови Полтавського облвиконкому.

² “ Дали персональну пенсію ” [синові Панаса Мирного Михайлові Рудченкові]. – У 1970 році О. Гончар звертався з листом до заступника голови Ради Міністрів УРСР Григорія Івановича Шевчука, у якому від імені правління Спілки письменників України просив “ встановити синові корифея української літератури М. П. Рудченку персональну пенсію республіканського значення ” (Г. О. Листи, с. 262).

* * *

Від Тетяни Йосипівни Стах

30 березня 1974

¹ “ Для меня это стало теперь целью моей жизни, и я клянусь Вам, что я сделаю все, чтобы осуществить эту мою мечту и чтобы выполнить свой долг ”

перед пам'яттю Юрія Івановича” . – Т. Стах упорядкувала книгу “Лист у вічність: спогади про Юрія Яновського” (К. : Дніпро, 1980. – 349 с.), куди увійшли спогади письменників, художників, артистів, які добре знали Ю. Яновського (Микола Бажан, Максим Рильський, Іван Ле, Юрій Смолич, Петро Панч, Варвара Губенко-Маслюченко, Наталя Забіла, Оксана Іваненко, Гнат Юра, Ігор Муратов, Костянтин Паустовський, Мате Залка, Євген Кирилук, Олександр Білецький, Микита Шумило, Степан Крижанівський, Олександра Шовкуненко, Абрам Кацнельсон, Юрій Збанацький, Олексій Кундзіч, Антон Хижняк, Дмитро Косарик, Микола Ушаков, Сергій Плачинда, Олег Килимник, Олег Бабишкін, Павло Тичина, Петро Моргаєнко, Тамара Яновська, Олена Яновська, Сергій Тюрін, Лазар Бодик, Валентина Демуцька, Олесь Швачко, Катерина Голованівська, Поліна Нятко, Іван Макогон, Матвій Талалаєвський, Рашель Аркадьєва, Микола Строковський, Володимир Кашин, Дмитро Гринько, Зіновій Толкачов, Григорій Донець, Костянтин Кіzub, Іван Шаповал, Віра Предаєвич). Своїми спогадами поділилася й Тетяна Стах (“Зберегти у серці”). Починаючи з 1946 року, вона багато перекладала із написаного Ю. Яновським. Ці твори російською мовою друкувалися в різних журналах: “Смена”, “Работница”, “Крестьянка”, у бібліотеці “Огонька”.

² “От Вас, глубоко мною уважаемый Александр Терентьевич, я хочу тоже получить что-нибудь” . – О. Гончар подав до книги свої спомини про людину “інтелігентну, виховану, з тонким смаком, гарними манерами, людину чулої, вразливої душі, людину красиву, делікатну” (“Блакитні вежі Яновського”).

³ “Оказывается есть уже сигнальный «Мира» ...” . – Йдеться про видання: Яновский Ю. И. Мир : роман / пер. с укр. – М. : Художественная литература, 1974. – 304 с.

* * *

Від Павла Васильовича Федюка

17 жовтня 1974

¹ М а к с и м о в и ч . – Микола Григорович Максимович (1914–1981), ректор Львівського державного університету ім. І. Франка (1963–1981), доктор технічних наук, професор.

² “Посилаю Вам п’єсу «Аркан – танець гуцульський»” . – О. Гончар одержав текст цього твору (обсяг 32 сторінки). Головні дійові особи драми на дві дії: Богдан Залуцький – молодий лісничий (не те, щоб красень, але має приємну зовнішність людини з глибоким внутрішнім світом і любов’ю до лісу); Микола Іванович – секретар партгранізації села Біле Поле, розумна і принципова людина; Комуніст 1; Комуніст 2; Комуніст 3; Комуніст 4; Комуніст 5; Комуніст 6; Марічка

Рубичівна – всю красу гір на своє личко взяла; Василь Шмиглицький – 40-річний парубок, лідер білопільського парубоцтва; Баба Василина – таку твар має, що як глипне у вікно, потім собаки три дні не перестають гавкати на ту шибку. Любиме її заняття, і основне, – прокльони, співанки, легенди; 1 тіль; 2 тіль; 3 тіль; 1 гуцул-куркуль; 2 гуцул-куркуль; 3 гуцул-куркуль; Заведія – бандерівець, курінний районований; Юрчик – заляканий бідний гуцул, який з переляку втратив страх; Начальник НКВД – лисий майор; 1 жінка; 2 жінка; 3 жінка; 5 косарів; Невидиме жіноче трю; Хлопці, дівчата, баби, бандерівці.

³ “ Знаю, що я смів би, не маю права відривати Вас від Вашої творчості, але мені нічого більше не залишається ” . – На конверті листа, що надійшов на адресу: Київ-21, вул Кірова, 34, редакція журналу “Вітчизна”, Гончару О. Т. , Олесь Терентійович написав: “Передати до СПУ”.

* * *

Від Петра Володимировича Жура

20 листопада 1974

¹ “ Мое «ліття», слава богу, «одшуміло» ... ” . – 26 жовтня 1974 року виповнилося 60 літ від дня народження П. Жура.

² “ ... я спокійно працюю над новою книжкою про Шевченка ” . – Йдеться про роботу над книгою “Літо перше”, що побачила світ 1977 року.

³ “ Чимало часу займає і «Шевченківська енциклопедія» ” . – П. Жур брав участь у творенні Шевченківського словника (т. 1–2, 1976–1977).

⁴ “ А ще є й «Звезда...» ” . – Петро Жур був заступником головного редактора видання “Звезда”.

* * *

Від Бориса Тена

(Миколи Васильовича Хомичевського)

28 грудня 1974

¹ “ Саме тому я й прошу Ваших порад у питаннях, які виникли у мене в процесі роботи над Гомером... ” . – Борис Тен переклав з давньогрецької мови поеми “Одіссея” (1963 рік) і “Іліада” (1972 рік) Гомера. За ці переклади удостоєний літературної премії ім. М. Рильського (1979).

* * *

1975

Від Нуші Станку

20 січня 1975

¹ “ В ці важкі для мене дні я знала, що Ви напишете мені... ” . – 5 грудня 1974 року помер румунський письменник Захарія Станку. Із Захарієм і його дружиною Нушею подружжя Гончарів підтримувало теплі взаємини впродовж багатьох літ. “Після «соборної свистопляски», – пише В. Гончар у споминах про О. Гончара, – Захарія Станку ... запросив на місяць до Румунії. І Захарій, і його дружина Нуша Станку оточили нас ... таки справжньою ненав’язливою увагою!.. Вони стали нам ніби рідними після перебування в їхній країні... За рік перед нашою поїздкою до Румунії Захарія і Нуша побували в Києві”. Нуша вивчила українську мову й листувалася з Гончаром по-українськи. “Вона перечитувала всі твори Олесея, знайомилася з нашою літературою, переклала на румунську мову поезії Драча, а під кінець життя надіслала чималу роботу про українського поета Ореста Масикевича, що жив у Румунії і працював над перекладом «Циклону»” (Г. В. Сп., с. 125–132).

² “ Олесеві Терентійовичу дякую від душі за щирі й полум’яну статтю, написану з приводу втрати мого дорогого Захарії ” . – Коли помер З. Станку, О. Гончар опублікував у “Літературній Україні” статтю “Наш друг Станку” (1974. – 10 грудня), у якій наголосив на тому, що цей “славетний романіст, поет, академік, невтомний поборник дружби наших літератур... з честю виконав свою місію «мужицького посла» в літературі... Згас митець всебічно обдарований, митець могутньої творчої снаги”.

* * *

Від Романа Мар’яновича Лубківського

22 січня 1975

¹ Л е с я . – Гончар Леся Юріївна (р.н. 1971), онука О. Гончара.

² М а р к і я н . – Маркіян Романович Лубківський (р.н. 1971), син Р. Лубківського.

³ “ Ваші новели друкуватимуться в № 4 ” . – Йдеться про новели “Тихі води” і “Пізнє прозріння”, опубліковані в журналі “Жовтень” (1975. – № 4. – С. 26–33). Повідомлено й про те, що “автор зараз завершує роботу над збіркою оповідань «З різних широт»”, до якої увійшли й ці два твори.

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

15 березня 1975

¹ с . Підгороднє . – У 1981 році с. Підгородньому, північному передмістю Дніпропетровська, надано статус міста. Розташоване в центральній частині Дніпропетровської області на берегах річки Кільчень біля її впадіння в річку Самару.

² “ Він [Олекса Коваль . – М. С.] дуже хоче мати Вашу книжку з автографом. Я дістав «Прапороносців», посилаю Вам і дуже прошу покласти на книзі своє слово, а потім поверніть мені. Я ж повезу в Підгороднє і віддам йому в руки Вашу книгу з написом” . – У листі від 19 березня 1975 року О. Гончар повідомляє, що послав “Прапороносці” з автографом для кобзаря О. С. Ковалю і цим самим зробив приємність такій гарній людині (Г. О. Листи, с. 287).

* * *

Від Миколи Павловича Маценка

Жовтень 1975

¹ “ А мені ще два роки і п’ять місяців знімати фільм далеко від України. І зветься він «Шлях до Софії» ” . – Йдеться про багатосерійний фільм “Шлях до Софії”, знятий за романом болгарського письменника Стефана Дичева.

* * *

Від Олексія Євгеновича Опанасюка

20 грудня 1975

¹ “ Копище торкнулося людських сердець” . – Йдеться про художньо-документальну повість О. Опанасюка “Копище” – розповідь про поліське село Копище, розташоване на півночі Житомирської області, Олевський район, яке влітку 1943 року знищили фашисти: у вогні загинуло 2887 чол., усі будинки були спалені дотла.

² “ Наша бібліотека віддрукувала листівку про «Копище», а в ній є Ваші слова зі статті в «Правді» ” . – Мовиться про статтю “Подвиг народний”, присвячену 30-річчю визволення України від німецько-фашистських загарбників (Правда. – 1974. – 18 октября).

* * *

1976

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

25 січня 1976

¹ Грек. – Дмитро Лазарович Демерджі.

² “А «Фантазія»...” – Йдеться про присвячений Овідію текстовий фрагмент “Фантазія місячної ночі” роману “Берег любові”.

³ Овідій. – Публій Овідій Назон, поет “золотої доби” римської літератури. Згадується в романі “Берег любові”.

⁴ Гегеменський курган, Нечаєва (Гегелина) могила. – Скіфський курган IV ст. до н. е. поблизу с. Лукіївки Нікопольського району Дніпропетровської області.

⁵ Товста могила. – Курган Товста Могила – скіфське поховання IV ст. до н. е. поблизу вантажо-пасажирської залізничної станції Чортомлик Дніпропетровської області.

⁶ “Ще Тарас-провидець застерігав нас, майбутніх спадкоємців...” – Мовиться, зокрема, про поезію “Розрита могила” Т. Шевченка (9.Х.1843, Березань).

* * *

Від Романа Мар’яновича Лубківського

11 лютого 1976

¹ “У 5-му номері хочемо надрукувати добірку творів чеських письменників, представити українському читачеві їхній журнал «Literární měsíčník»”. – У журналі “Жовтень” (1976. – № 5. – С. 11–29) надруковані вірші заслуженого митця Чехії, автора збірок “Кресало”, “Добрий день, вікна”, “Ломикамін” Івана Скали, перекладача, есеїста, літературознавця, автора книг “Літопис”, “До побачення”, “Далі і твори” Їржі Тауфера, есеїста, автора книг “Панахида”, “Повсталі з мертвих”, “На порозі” Вілема Завади, автора поетичних збірок “Ініціали”, “Їзда на конику”, “Сліди” Мирослава Флоріана, автора книг “На старті”, “Дельфін”, “Дівчина з річки” Арно Крауса, перекладача, автора збірок “Блакитний ранок”, “Натягнута струна” Їржі Жачека, прозові твори народного митця Чехії, автора книг “День біля джерела”, “Куди ходить день”, “Гілка добра” Доната Шайлера, прозаїка, публіциста, автора книг “Стріхи над головою”, “Чарівний пруттик” Йозефа Рибача, голови Спілки чеських письменників, автора шіроковідомих романів “Маріанна Радвакова”, “Святий Міхаїл”, повістей “Білий жеребець”, “Гребля” Яна Козака.

² “ Серед авторів «з нашого боку» – запрошуємо Вас, Новиченка, Павличка, Драча” . – У журналі “Жовтень” надруковано слова-побажання Дмитра Павличка, Леоніда Новиченка, Івана Драча.

³ “ ... передаю Вам скромну свою збілочку, котра оце вийшла в «Молоді» ” . – Мовиться про збірку “Смолоскипи” (1975).

* * *

Від Євгена Прохоровича Кирилюка

1 серпня 1976

¹ “ Коли не пізно, слід було б виправити в збірнику «Культура мови», що словник у чотирьох томах (на початку) ” . – Йдеться про статтю “Цвіт слова народного”, опубліковану в збірнику “Культура слова” Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР (1977. – Вип. 12. – С. 13–20). Збірник заснований 1967 року. Спочатку називався “Питання мовної культури”, з 1970 року – “Рідне слово”, з 1976 року – “Культура слова”. Мовиться також про чотиритомний “Словарь української мови” за редакцією Б. Д. Грінченка (1907–1909 рр.).

² “ Не можу собі пробачити, що не допоміг Вам з Юзефом-Богданом Залеським ” . – Юзеф-Богдан Залеський – польський поет “української школи”.

³ “ Як добре було б у Вашій статті в «РЛ» згадати про той лист... ” – Мовиться про публікацію “Гоголь і Україна” в журналі “Радянське літературознавство” (1976. – № 7. – С. 28–35).

* * *

Від Олександра Івановича Ковіньки

23 серпня 1976

¹ “ З великою приємністю припадав радісним зором до Вашого вдумливого і пізнавального про нашого великого земляка Миколу Гоголя у «Л. У», журналі «Радуга», а найповніше й чарівніше повіяло із сторінок «Радянське літературознавство» ” . – Йдеться про публікацію “Гоголь і Україна” (Радянське літературознавство. – 1976. – № 7. – С. 28–35; Радуга. – 1976. – № 7. – С. 126–132). На початку квітня 1976 року у Венеції відбувся міжнародний симпозіум на тему “Гоголь і європейська культура”. З доповіддю “Гоголь і Україна” ви-

ступив О. Гончар, який входив до складу делегації Спілки письменників СРСР.

² “ У селі Яновщина, нині Гоголеве, Шишацького району мають реставрувати хатину, де жив і мережив нев’янучу сатиру Микола Гоголь ” . – 1 квітня 1984 року в селі Гоголеве Шишацького району Полтавської області відкрито Заповідник-музей Миколи Гоголя. Див. лист Ф. Моргуна до О. Гончара від 6 жовтня 1978 року (примітка¹).

³ “ ... Трощинські збудували театр для одвідувачів ... ” . – Йдеться про домашній театр Д. П. Трощинського у його маєтку (с. Кибинці, що на Полтавщині). Діяв бл. 1812–1814, 1822–1825 рр. Одним із керівників театру був батько М. Гоголя – В. Гоголь.

* * *

Від Михайла Олександровича Штейна

19 вересня 1976

¹ “ Вогні Придніпров’я ” . – Літературно-художній альманах Дніпропетровського відділення СПУ. – Дніпропетровськ, 1948–1955. – Вип. 1–6. У цьому виданні друкувалися здебільшого твори письменників Дніпропетровщини, виступали початківці. Серед авторів – прозаїки П. Загребельний, Ф. Залата, О. Билінов, Д. Ткач, С. Чорнобривець, поети П. Біба, К. Дрок та ін. У першому випуску вміщено добірку творів дніпропетровських авторів, які загинули в роки Другої світової війни. Публікувалися також бібліографічні матеріали і хроніка. Вийшло шість випусків (1948–1955).

² “ ... « Альпи » з’явилися вперше в « Вітчизні » ” . – Йдеться про видання: Гончар О. Альпи : повість // Вітчизна. – 1946. – № 7/8. – С. 33–121.

³ “ ... зберігаю перше окреме видання « Прапорonosців », ще без « Златої Праги » ... ” . – Мовиться про видання: Гончар О. Прапорonosці : роман. – К. : Рад. письм., 1947. – 251 с. – Зміст: Кн. 1 : Альпи; Кн. 2 : Голубий Дунай.

⁴ “ Хочеться принагідно сказати Вам те, ще гнітить мене й досі, ось вже вісім років після виходу моєї книги « С вершини полувека » ” . – Книга про Дніпропетровськ періоду після 1917 року “ С вершини полувека ” є продовженням книги про старий Катеринослав “ Город на трёх холмах ” (1966; друге видання – 1969).

⁵ Софія Яківна. – Софія Яківна Шапіро, дружина М. Штейна.

⁶ “ ... ім’я перекладача « Прапорonosців » на російську мову, думаємо, за Вашою вказівкою, винесено на титульну сторінку першого тому Вашого москов-

ського п'яти томника” . – Йдеться про видання: Гончар О. Собрание сочинений: в 5 т. ; пер. с укр. / вст. ст. Ю. Барабаша. – М. : Худож. лит., 1973–1975.

⁷ “Видав я в шістдесятих роках чотири книги з історії Дніпропетровська, з них одну – двома виданнями” . – Мовиться про такі книги М. Штейна: “Город на трёх холмах: книга о старом Екатеринославе” (1966, друге видання – 1969), “С вершины полувека: книга о постоктябрьском Днепропетровске” (1968), “Страницы каменной книги: 60 памятных мест Днепропетровска” (1969), “Страницы прошлого” (альбом) (1968).

* * *

Від Анатолія Іларіоновича Колісниченка

1 листопада 1976

¹ “ За «Далекий голос зозулі» оце щойно привіз із Москви союзна першу премію ... ” . – Йдеться про видання: Колісниченко Анатолій. Далёкий голос кукушки : рассказы и повесть / авториз. пер. с укр. Юлии Верниковской. – М. : Молодая гвардия, 1975. – 253 с. – Зміст: повесть “Возвращение Ивана Скомороха”; рассказы: “Предчувствие”, “Рассвет и сумерки”, “Сквозь сердце”, “Цезарь из самосудов”, “Птица во льду”, “Там за холмами – бой”, “Юстя и Грицик”, “Что подскажешь, суфлер?”, “Ужин на хуторе Безилики”, “Далекий голос кукушки” та ін.

² “ ... се з літ мого вчителювання в школі-інтернаті ” . – А. Колісниченко працював учителем, вихователем у Запорізькій області.

* * *

Від Сергія Іларіоновича Воскрекасенка

14 листопада 1976

¹ “ Ваша книга принесла мені чимало високої інтелектуальної і естетичної насолоди ” . – Йдеться про роман О. Гончара “Берег любові” (К. : Рад. письменник, 1976).

² “ Ягнич – то ще один літературний герой із Вашої щедрої галереї художніх образів... ” . – Персонаж роману О. Гончара “Берег любові” Андрон Ягнич – старий майстер-вузлов'яз із вітрильника “Оріон”.

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

27 листопада 1976

¹ “ Уклінно прошу Вас на мій адрес в Ужгород надіслати те і стільки, що і скільки повважаєте найбільш зручним – усе принесе велику радість” . – Олесь Гончар подарував Дубівській школі свої твори. Див. лист І. Чендея до О. Гончара від 30 грудня 1976 року.

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

30 грудня 1976

¹ “ Багато мучився, бідував, зазнавав злиднів, але і працював” . – Див. лист І. Чендея до О. Гончара, датований 13 лютого 1971 року.

² “ Надсилаючи Вам листа на листівках А. Коцки, хотів би заінтригувати Вас бажанням познайомитися з нашими живописцями на Закарпатті ближче... ” . – Лист написано на 13 листівках А. Коцки: “Осінь у горах” (1973), “Куточок села” (1973), “У Колочаві” (1973), “На Верховині” (1973), “Молодиця” (1973), “Свіжий день” (1973), “Свято” (1974), “Молоді” (1974), “Доярка” (1974), “Материнство” (1974), “Наречена” (1974), “Дівчина з глечиком” (1974), “Квіти” (1974).

* * *

1977

Від Григора Михайловича Тютюнника

1 січня 1977

¹ “ Від Григора Михайловича Тютюнника” . – У родинному архіві зберігається копія вітальної листівки, оригінал її передано у відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

* * *

Від Володимира Кириловича Малика*11 травня 1977*

¹ “ Посилаю Вам (бандероллю) свій новий роман «Шовковий шнурок», що є четвертою книгою моєї історичної тетралогії «Таємний посол» ”. – До тетралогії “Таємний посол” увійшли романи “Посол Урус-шайтана” (1968), “Фірман султана” (1969), “Чорний вершник” (1976) і “Шовковий шнурок” (1977).

² “ ... в 1972 році, після горезвісної статті, дехто накинувся з дрюком і історичному романові, здавалося, приходить край” . – Йдеться про публікацію “Проти антиісторизму в літературі”, уміщену в “Літературній Україні” (1972. – 12 грудня. – С. 1). “1 грудня, – занотував у своєму щоденникові В. Малик, – з’явилася інформація про партійні збори в журналах «Вітчизна» та «Всесвіт». Прокіп Мисник, виступаючи з приводу статті Яковлева «Проти антиісторизму», серед творів, у яких він побачив позакласовий підхід, суб’єктивізм і одверте нехтування історією, назвав на першому місці мій роман «Посол Урус-шайтана»...

Як би там не було, він завдав мені відчутного удару”.

“Позавчора одержав листа від П. Мисника, – це вже інша діарійна нотатка В. Малика. – Пише, що йому доручили виступити (хто?). Серед інших згаданих творів він справді назвав і мій. «Але я не приписував йому ста гріхів, а лише один – те, що козак подружив з турком і поляком. Це мені здалося перенесенням сучасних мотивів у давнину. Це все. Все інше – на сумлінні газети».

Чи так чи ні – все, звичайно, пішло від Мисника” (Малик Володимир. Синя Книга: щоденник (записки для тебе). – 1958–1998. – 2-ге вид., без змін. – Полтава: ТОВ “АСМІ”, 2011. – С. 67–68).

³ “ Свідченням цього є вихід в останні роки, поряд з іншими, моїх двох романів” . – Йдеться про романи “Чорний вершник” (1976) і “Шовковий шнурок” (1977).

⁴ “ ... прислухаються всі, тож вірю, що прислухаються і О. І. Бандура та інші товариші... ” . – Йдеться про видавництво “Дніпро” та його головного редактора.

⁵ “ З великим запізненням дякую Вам за чудовий подарунок – книжку «Про наше письменство» ” . – Мовиться про літературно-критичні статті, виступи, етюди, що увійшли до книги “Про наше письменство” (К.: Рад. письм., 1972. – 255 с.).

⁶ “ ... « Неодцвітне слово », чи то пак « Вічне слово » – то найблискучіша перлина в усьому Шевченковзнавстві... ” . – Йдеться про статтю “Вічне слово”, що публікувалася як передмова в багатьох виданнях “Кобзаря”, а також у “Літературній газеті” (1969. – 7 березня), журналі “Дружба народів” (1969. – № 3) й

інших виданнях. У цій статті О. Гончар наголошує, що “«Кобзар» ніколи не стане книгою архаїчною”, що “слово вічне, слово невмируще своєю правдою, невідцвітне художньою красою, – це і є «Кобзар»”.

* * *

Від Яреми Петровича Гояна

25 травня 1977

¹ “ Посилаю Вам газету «Радянська Україна» з статтею Дмитра Павличка «Братерство і любов» ... ” . – У цій публікації наголошено, зокрема, на такому: “... в 1966 році «Тронка» О. Гончара зайняла, як показала анкета серед студентської молоді в Софії, перше місце в списку найулюбленішої літератури...” (1977. – 24 травня. – С. 3).

* * *

Від Станіслава Савича Стриженюка

8 липня 1977

¹ “ На ставці літконсультанта я очолював Комісію по роботі з молодими авторами, вів літконсультації, редагував альманах «Горизонт» ... ” . – Йдеться про літературно-художній і громадсько-політичний збірник Одеської організації Спілки письменників України “Горизонт”. Виходив у 1966–1990 рр. щорічно. Друкував матеріали українською й російською мовами. Першим редактором його був І. Рядченко. У випусковій збірника активну участь брав С. Стриженюк.

² “ Але рік тому Іван Рядченко почав вести політику на моє «розвантаження» ” . – І. І. Рядченко очолював правління Одеської організації Спілки письменників України.

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

12 липня 1977

¹ “ Радий надіслати Вам свої «Свалявські зустрічі» ” . – Йдеться про видання: Чендей І. М. Свалявські зустрічі : нариси. – Ужгород : Карпати, 1977. – 228 с.

² “ В липні–серпні сидітиму над доробкою рукопису після рецензента для «Радянського письмен-

ника»” . – У видавництві “Радянський письменник” вийшла збірка повістей і оповідань “Теплий дощ” І. Чендея (1979. – 348 с.).

* * *

Від Станіслава Савича Стриженюка

21 липня 1977

¹ Гайворон. – Місто районного значення на Кіровоградщині, у якому 3 березня 1931 року в родині хліборобів народився С. Стриженюк.

² Дід Сава. – Батько С. Стриженюка, Сава Матвійович Стриженюк.

³ “... вчора вговтав коропа на чотири кілограми онуці на дарунок” . – Йдеться про дочку С. Стриженюка Варвару.

⁴ Василь Сидорович. – Василь Сидорович Земляк, український письменник, земляк С. Стриженюка, народився в селі Конюшівці на Вінниччині (нині Липовецький район).

⁵ “Тепер надрукую в книзі ... [вірш “Старий млин” . – М . С .]” . – О. Гончар у листі-відповіді, датованому 20 липня 1977 року, пише: “Добрий вірш про млин. Надто ж оце:

Млинам тече в коші Чумацький шлях

І мелеться на золото світанку”.

А ще він радить своєму молодшому колезі слово “мука” замінити природнішим для нашої мови – борошно, борошенце. Непокоїло письменника й те, що “білодідівські словники вже й узаконюють” лексему мука (Г. О. Листи, с. 294).

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

22 серпня 1977

¹ “Не позбавте нас приємності і можливості повітати Вас в нашій хаті на Високій!” . – І. Чендей мешкав у місті Ужгороді на вулиці Високій, 15.

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

12 листопада 1977

¹ “Мені, і багатьом моїм друзям, пощастило слухати по телебаченню Вашу блискучу промову...” .

– Промову О. Гончара на урочистому засіданні ЦК Компартії України і Верховної Ради УРСР, присвячену 60-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції, опублікували газети “Радянська Україна” (1977. – 6 листопада) і “Літературна Україна” (1977. – 11 листопада).

* * *

1978

Від Йосипа Михайловича Кисельова

30 березня 1978

¹ “ ... написав – може, один з перших відгуків на дебют літератора, якому судилося стати окрасою радянської літератури”. – Йдеться про публікацію: Кисельов І. Правдивая повесть : “Альпы” О. Гончара // Правда Украины. – 1946. – 26 декабрия.

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

30 березня 1978

¹ “ Одразу ж зізнаюсь – у мене було майже готове поздоровлення тебе з днем Янгола. Але отримав від тебе, прочитав... і усе сплигло й заграло на душі і серці... ”. – Мовиться про лист від О. Гончара, датований 25 березня 1978 року: “Ось і ми з тобою доскочили тих літ, коли вже пора братися за мемуари...”

Вітаю твій квітень, друже... Тож не журись... Все твоє добре не забудеться. Знай, що крім багатьох, є ще одна душа, яка думає про тебе з почуттям братнім, з чуттям глибокої дружби.

Зустріньмо свою дату «на коні». І хай на душі буде квітнево” (Г. О. Листи, с. 302).

² “ ... ходить отой «неистовый Виссарион» ... ”. – Мовиться про російського критика В. Г. Белінського.

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

30 березня 1978

¹ “Білотку (у нас більше любляють чужинецьку назву «едельвейс» – по-вченому ж!) з полонини

Близиці в Черногорі посилаю на знак всього, що є постійним і насправжнім” . – У конверті зберігається засушена білотка (едельвейс).

* * *

Від Марини Федотівни Корнійчук

31 березня 1978

¹ “ Вас вітали наші письменники, і я разом з усіма, що сиділи в тій тісній залі, раділа за Вас... ” . – Йдеться про ювілейний вечір, що відбувся 4 квітня 1978 року в консерваторії. “Хоч ювілейна комісія (на чолі з В. К[озаченком]), – напише 4 квітня 1978 року О. Гончар у “Щоденниках”, – робила все, щоб вечір оказенити й засушити, цього, на щастя, не сталося.

Все тут бурхало емоціями, променилося, хвилювало” (Г. О. Щод., т. 2, с. 333).

² “ ... вона [новела] вперше була надрукована в журналі... ” . – Новела “За мить щастя” вперше опублікована в часописі “Вітчизна” (1964. – № 12. – С. 3–10).

* * *

Від Володимира Павловича Вербиченка

1 квітня 1978

¹ “ Відзначаючи у Вас, дорогий Олесею Терентійовичу, незрівнянне почуття гумору та іронії, надсилаю цю вирізку” . – У родинному архіві О. Гончара не вдалося знайти надіслані вирізки.

* * *

Від Василя Васильовича Цвіркунова¹, Ліни Василівни Костенко

3 квітня 1978

¹ Цвіркунов Василь Васильович. – Другий чоловік Ліни Костенко, український кінознавець, директор Київської кіностудії ім. О. Довженка (1962–1973).

* * *

Від Миколи Платоновича Бажана

3 квітня 1978

¹ “ Вдивлялась смерть у Вас безокими очами... ” .
– Пізніше М. Бажан цей рядок замінив іншим – Зіниці смерті стежили за Вами...

² “ Дозвольте ще на одну хвилинку зайняти Вашу увагу і звернутися до Вас, Олесю Терентійовичу, до академіка і члена редакції Української Радянської Енциклопедії, передаючи Вам од колективу українських радянських енциклопедистів оцю адресу, яку Ви потім прочитаєте самі і відчуєте, якою любов’ю, пошаною і надією на Вас дихає в ній кожне слово ” . – Адреса, про який ідеться, не вдалося віднайти в родинному архіві О. Гончара.

* * *

Від Євгена Миколайовича Іщенка

7 квітня 1978

¹ “ З великою радістю довідався про присвоєння Вам звання Героя Соціалістичної Праці і обрання академіком АН України ” . – Див. лист М. Шалати до О. Гончара, датований 8 квітня 1978 року (примітка¹).

² “ ... я багатьом говорив про Ваше 60-річчя, зокрема поету, драматургу Андро Жванія ” . – У творчості грузинського драматурга і поета А. Жванії окреме місце займає українська тематика. Він присвятив драматичну поему “День Кобзаря” і вірші “Будеш сяяти людству” Т. Шевченкові (1962), драматичну поему “Ніч каменяра” І. Франкові (1966), драматичну поему “Лебідка України” Лесі Українці (1971).

* * *

Від Михайла Йосиповича Шалати

8 квітня 1978

¹ “ Дозвольте в додаток до інститутської вітальної телеграми сердечно поздоровити Вас від імені кафедри української літератури зі світлим Вашим 60-річчям, із присвоєнням звання Героя Соціалістичної праці та звання академіка ” . – У 1978 році О. Гончара обрано академіком АН УРСР, йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці (указ Президії Верховної Ради СРСР від 31 березня 1978

року; № 7309 – IX). Вітальну телеграму, про яку йдеться, не вдалося віднайти в родинному архіві письменника.

²“ Прийміть, будь ласка, газети із краю Франка з ювілейними матеріалами. Наша Інститутська («Рад. педагог») присвятила сторінку. Міська («Рад. слово») в одному номері вмістила матеріал про Ваші зв'язки з Дрогобичем... ”. – Надіслані матеріали не збереглися в родинному архіві О. Гончара.

“Радянський педагог”. – Газета Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. Івана Франка. Заснована 1962 року. У 1991 році виходила під назвою “Педагог”, а з 1992 року – “Франківець”.

“Радянське слово”. – Дрогобицька міська газета. Заснована 1939 року. Спочатку називалася “Більшовицька правда” (1939–1944), потім “Радянське слово” (1944–1990), з 1990 – “Галицька Зоря”. Нині має статус міськрайонної газети, виходить двічі на тиждень.

³“ У травні проводимо в інституті наукову конференцію, присвячену Вашій творчості... ”. – Наукова конференція, присвячена творчості лауреата Ленінської премії, Героя Соціалістичної Праці, академіка Олеся Терентійовича Гончара, відбулася в приміщенні музично-драматичного театру ім. Ярослава Галана 26 вересня 1978 року.

Програма конференції:

Вступне слово

Перший секретар Дрогобицького міському Компартії України
В. П. Барібан

Образ сучасника-інтернаціоналіста в творах О. Гончара

Доктор філологічних наук, професор Л. І. Міщенко (Львів)

Іван Франко в творчій біографії Олеся Гончара

Кандидат філологічних наук, доцент М. Й. Шалата (Дрогобич)

Творчість Олеся Гончара у позакласній роботі

Вчителька середньої школи Г. П. Гаврилик (село Івана Франка)

Новелістична палітра Олеся Гончара

Доктор філологічних наук, професор М. Ф. Матвійчук (Дрогобич)

Літературно-критична творчість Олеся Гончара

Поет Р. М. Лубківський (Львів)

Людиноствердний пафос творчості Олеся Гончара

Кандидат філологічних наук Г. М. Штонь (Київ)

Виступи письменників Р. А. Братуня та Р. І. Іваничука

Виступ Олеся Гончара

Для учасників конференції відбувся концерт.

Програма концерту:

Б. А. Александров

сл. М. Андропова

“ПІСНЯ ПРО ПАРТІЮ”

І. Лученок

сл. М. Ясеня
“ПАМ’ЯТЬ СЕРЦЯ”

С. Стельмащук
сл. Олесь Гончара
“ТРАНСІЛЬВАНСЬКИЙ МАРШ”

Є. Козак
сл. Лесі Українки
“НЕ ВСИХАЙТЕ, ПИШНІ КВІТИ”

П. Ніщинський
“ЗАКУВАЛА ТА СИВА ЗОЗУЛЯ”

Виконує лауреат республіканських конкурсів чоловічий хор педінституту “БЕСКИД” – керівник доцент С. Стельмащук, концертмейстер С. Ліщинська, соліст ст. викладач К. Сятецький

Олесь Гончар
Уривок з роману “ПРАПОРОНОСЦІ”
Читає студентка II-го курсу Н. Ординат
“СКАЖІТЬ, ДІВЧАТА”

Українська народна пісня
Виконує Р. Фальо
“ТАМ, ДЕ ЯТРАНЬ КРУТО В’ЄТЬСЯ”

Виконує викладач П. Турянський, концермейстер Л. Паньків
Дж. Пуччіні

Арія МІМІ з опери “БОГЕМА”
А. Кос-Анатольський
“СОЛОВ’ІНИЙ РОМАНС”

Виконує викладач І. Балабух, концермейстер Н. Шайжина
В. Шаповаленко
“ТАКА ЛЮБОВ”

Українська народна пісня
“АНИЧКА”

Виконує тріо бандуристок у складі студенток II-го курсу О. Ульгурської, С. Качмар, М. Пенцак

Ж. Бізе
Увертюра До опери “КАРМЕН”

Виконує студент I-го курсу М. Гавриш, концертмейстер В. Баб’як
З. Антоніщак

сл. І. Нижника
“В БРАТЕРСТВІ ВЕЛИКОМУ”

Виконують педагоги К. Сятецький, С. Дацюк, концертмейстер В. Баб’як

Українська народна пісня в обробці Юл. Корчинського
“ОЙ ГАРНА Я, ГАРНА”

Українська народна пісня в обробці А. Авдієвського
“ОЙ ЧИЙ ТО КІНЬ СТОЇТЬ”

Український народний танець з піснею

“БОЙКІВЧАНКА”

Виконує народний ансамбль пісні і танцю Трускавецького Палацу культури “Трускавчанка” – художній керівник заслужений діяч мистецтв Української РСР, доцент Дрогобицького пединституту Юл. Корчинський, хормейстер З. Хомишинець, балетмейстер Ф. Болотін, керівник оркестру М. Маркевич

Програму веде М. ОЛІЙНИК

Див. лист В. Мартинова до О. Гончара, датований 9 жовтня 1978 року (лист, примітка³).

* * *

Від Михайла Івановича Сікорського

10 квітня 1978

¹ “ Учитель середньої школи, він [О. С. Непорожний. – М. С.] ось уже протягом вісімнадцяти років багато сил і енергії віддає розвитковій музейної справи” . – О. С. Непорожний викладав українську мову, літературу й малювання в Яготинській середній школі № 3.

² “ Добраничівська стоянка” . – Археологічна пам’ятка, одне з найдавніших поселень первісних людей періоду пізнього палеоліту. Розташована на території села Добраничівка Яготинського району Київської області на лівому березі річки Супій – притоки Дніпра.

³ “ ... Ви в урочистій обстановці відкривали білокурівський меморіал” . – О. Гончар на відкритті музею виголосив слово про народну художницю України. “Катерина Білокур, – говорив він тоді, – це справді народний самородок, художниця, слава якої з кожним роком буде рости й ширитись. Життя й творчість Катерини Білокур переконують у тому, як багато може зробити людина, якщо душа її чиста й поетична, переповнена любов’ю до свого народу, рідної природи, до рідної землі. Богданівська чарівниця – гордість Радянської України. Твори Катерини Білокур ... з розряду тих мистецьких цінностей, що їх наш народ вносить до скарбниці культури світової. Відомо, що під час виставки в Парижі, де експонувалися картини Катерини Білокур, великий художник Франції Пабло Пікассо назвав її геніальною жінкою. Є всі підстави всім нам пишатися творчістю нашої славетної землячки, яка хай і не мала професійної художньої освіти, але залишила для нашої культури такі художньо довершені мистецькі шедеври. Вся її душа була завжди відкрита до краси, вона відчувала музику барв, вона була народжена для великої творчості”. О. Гончар перерізав стрічку й запросив гостей до музею-садиби.

* * *

Від Павла Юхимовича Гриценка

30 квітня 1978

¹ “ Я просто глибоко переконаний, що мова народу своєю монументальністю і складністю заслуговує того, щоб досліджувати її глибоко і всебічно, і тільки так” . – У 1981 році П. Гриценко захистив кандидатську дисертацію, а в 1991 році – докторську дисертацію в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні. З 2008 року він директор Інституту української мови НАН України.

² “ А це вимагає щоденного зіставлення зібраних мною матеріалів з фондами рукописними Інституту, рукописом Атласу української мови” . – На початку 80-х П. Гриценко ввійшов до міжнародної робочої групи Загальнослов'янського лінгвістичного атласу при Міжнародному комітеті славістів і очолив Українську комісію в цьому проекті.

* * *

Від Сергія Лукича Носаня

1 травня 1978

¹ “ Написав я і видрукував дві повісті – « Стежка в зеленому житі » і « На баркасі » (для діток « Чисті плеса ») ” . – Повість “ Стежка в зеленому житі ” прийшла до читача в 1976 році (Вітчизна. – 1976. – № 5. – С. 31–91), повість “ На баркасі ” – у 1977 році (Вітчизна. – 1977. – № 1. – С. 26–86).

² “ Редакції сучасної прози повісті сподобались і разом з уже друкованою в журналі « Вітчизна » повістю « На баркасі » вони планують видати їх десь у 1979 році ” . – Йдеться про видання: Час глибокої осені : повість. – К. : Молодь, 1979. – 224 с. – Зміст: На баркасі; Час глибокої осені; Сонцем осяяний острів.

* * *

Від Сергія Давидовича Козака

29 травня 1978

¹ “ Прийми мої дружні поздоровлення з присудженням тобі премії за « Берег любові » ! ” . – Президія Спілки письменників України восени 1977 року висунула роман “ Берег любові ” на здобуття Державної премії СРСР. О. Гончар звернувся до Комітету з Ленінських та Державних премій СРСР (9 січня 1978 року) до президії Спілки письменників України (10 січня 1978 року) з проханням не вносити його кандидатури до списку відібраних для участі в конкур-

сі, мотивуючи це тим, що його літературна праця “уже була відзначена високими преміями, а в цьогорічному списку претендентів є багато достойних імен письменників та діячів культури з усіх республік, зокрема й таких, чиї твори висуваються на здобуття премії вперше” (Г. О. Листи, с. 297–298). 1978 року О. Гончар став лауреатом Всесоюзного конкурсу ВЦРПС та секретаріату правління СП СРСР за кращий твір художньої прози 1976–1978 рр. про сучасний робітничий клас. Його нагороджено другою премією за роман “Берег любові”.

² “ Останнім часом я відвідав мої краї ... ” . – Мала батьківщина С. Козака – с. Кривин Славутського району Хмельницької області.

³ “ П р и д у м а в н а з в у п о в і с т і : « Я н е с п а в , м а м о » ” . – Біографічна повість “Я не спав, мамо” вийшла у світ 1980 року.

* * *

Від Миколи Семеновича Михайлеця

15 червня 1978

¹ “ Та ще й допікають слова Т. Шевченка про небажану ситуацію, в якій «...однаково, чи жив...», чи не жив ” . – Йдеться про поезію Т. Шевченка “Мені однаково, чи буду...” (травень, 1847, С.–Петербург), зокрема, такі її рядки:

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині –
Однаковісінько мені.

² “ Наприклад, чернігівський музей М. М. Коцюбинського в тому ж 1976 р. готувався відкрити кімнату І. Л. Муратова як автора «Сповіді на вершині» і збирав для цього експонати в Харкові ” . – Мовиться про роман “Сповідь на вершині” (К. : Дніпро, 1971. – 199 с.), у якому виписано портрет реальної людини – Віталія Марковича Примакова, зятя М. Коцюбинського.

* * *

Від Леоніда Миколайовича Новиченка

29 червня 1978

¹ “ Досі не смів турбувати Вас, знаючи про Ваше захворювання ” . – Узимку 1977 року О. Гончар переніс інсульт.

* * *

Від Давида Ілліча Файнштейна

23 вересня 1978

¹ “ Найцікавіше з його біографії: він збирав слова для лексичного словника Яворницького. І словник таки той вийшов” . – Йдеться про “Словник української мови” Д. Яворницького (побачив світ тільки 1-й том, 1920, літери А–К; доля другого тому невідома).

* * *

Від Яреми Петровича Гояна

26 вересня 1978

¹ “ Щойно закінчилася редакційна летучка (вона буває два рази на місяць) – і на ній багато добрих і теплих слів було сказано про Вашу статтю – есе «Дорогий для всіх» ” . – Мовиться про публікацію “Дорогий для всіх”, присвячену Льву Толстому, до “відкриттів” якого, за оцінкою Олеся Гончара, “жодна з літератур заходу і сходу не лишилась байдужою”, який “і донині здійснює своїми книжками титанічну й найлюдянішу працю”, мистецтво якого “сповнене світла, оспівує людину, живить її надією”. Газета подала окрему сторінку “Гордість і слава людства”, приурочену 150-річчю від дня народження Л. М. Толстого (Радянська Україна. – 1978. – 8 вересня. – С. 3). Я. Гоян працював у редакції газети “Радянська Україна”: 1975–1978 рр. – старший кореспондент, 1978–1987 рр. – завідувач відділу культури.

² Я к і в Д а в и д з о н . – Український фотомитець, майже 50 років працював фотокореспондентом газети “Радянська Україна”.

* * *

Від Федора Трохимовича Моргуна

6 жовтня 1978

¹ “ Відбудова садиби Миколи Васильовича Гоголя і відкриття там музею-заповідника стане справді визначною подією в культурному і громадському житті не лише нашої області, а й країни” . – Йдеться про відбудову Заповідника-музея Миколи Гоголя (с. Гоголеве, Шишацький район, Полтавська область). Музей відкрито, як і планувалося, 1 квітня 1984 року. Він являє собою синтез біографічного, літературного й побутового музею. Сьогодні Заповідник-музей Миколи Гоголя – це комплекс відтворених (батьківський будинок, флігель, сад-парк із мали-

ми архітектурними формами) і реконструйованих (ставки, могила батьків письменника) архітектурних та ландшафтно-природних об'єктів, які займають площу понад 30 гектарів і дають уявлення про епоху, коли жив і творив геніальний письменник, знайомлять з його оточенням, демонструють зразки побуту українців.

* * *

Від Василя Івановича Мартинова

9 жовтня 1978

¹ “Та на всякий випадок я вирішив відправити Вам один примірник «Радянського слова» – звіт надрукований на 1-й і 4-й сторінках”. – Надіслані матеріали не вдалося віднайти в родинному архіві О. Гончара.

² “У зв'язку з науковою конференцією за Вашою участю, наш «круглий стіл» відбувався з 12-ої до 15-ої години дня”. – Про роботу наукової конференції, присвяченої творчості О. Гончара, йдеться в публікації завідувача відділу культури газети “Радянська Україна” Я. Гояна “Зустріч з поетом” (Радянська Україна. – 1978. – 17 жовтня. – С. 4). Див. лист М. Шалати до О. Гончара від 8 квітня 1978 року (примітка³).

³ “... Ви тепло (у розмові з ним) відгукувались про мою поетичну збірку «Сонцелюби»”. – Мовиться про видання: Мартинов В. І. Сонцелюби: поезії. – Львів: Каменяр, 1977. – 96 с.

* * *

Від Іренеуша Цабана

10 жовтня 1978

¹ “З великою особистою приємністю висилаю Шановному Пану переклад на польську мову книги Пана”. – Йдеться про видання: Tronka / Tłum. z ukr. M. Dolińska. – Lublin: Wydaw. Lublenskie, [1978]. – 382 s.

² “Хочу одночасно поінформувати, що нова (наступна) Пана книга «Берег любові» вийде вже в наступному році”. – Мовиться про видання: Brzeg miłości / Tłum. z ukr. St. E. Bury. – Lublin: Wydaw. Lublenskie, [1979]. – 261 s.

Валентина Гончар на звороті листа написала: “Подякували”.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

15 жовтня 1978

¹ “ ... пишу вже з Женеви... ” . – У 1978–1984 рр. В. Батюк був Постійним Представником УРСР у Відділенні ООН та інших Міжнародних організаціях у Женеві.

² “ ... ажіотаж навколо перекладу «Хрещеного батька» ... ” . – Йдеться про переклад роману Маріо П'юзо “Хрещений батько”, який здійснили Віктор Батюк та Олександр Овсюк (за редакцією Юрія Лісняка) (Всесвіт. – 1973. – № 10. – С. 109–167; № 11. – С. 155–201; № 12. – С. 120–176; 1974. – № 1. – С. 85–154).

³ “ ... я цілком згоден з побажанням Новиченка у № 4 «Дніпра» за цей рік... ” . – Мовиться про публікацію Л. Новиченка “Майстер: до 60-річчя від дня народження О. Гончара” (Дніпро. – 1978. – № 4. – С. 138–142).

* * *

Від Варвари Олексіївни Губенко-Маслюченко

19 жовтня 1978

¹ “ Перебираючи архів, знайшла цього листа, написаного до Вас давно і з якихось причин не відсланого ” . – Текст листа (1968 рік):

Дорогий Олесю Терентійовичу!

Все, що зараз завихрилося навколо Вашого “Собора”, таке мені близьке й болюче, бо зразу ж нагадало ті часи, коли проти Остапа Вишні в 30-х роках виступив Ол. Полторацький з своїм підлим “Що таке Остап Вишня?”*, а інші так само підгавкнули.

Важке пережилося, пережилося і більш страшне, але чого воно коштувало Павлу Михайловичу – людині з ніжною і вразливою вдачею?

Я певна, що зараз з Вами нічого подібного не може трапитись, але сказати Вам втішне слово дуже мені хочеться.

Звичайно, Остап Вишня в ці гіркі для Вас хвилини знайшов би лагідні і веселі та втішні слова, у мене не вийде по-вишнівськи, а тому хочу потішити Вас невеличким спогадом.

Жили-були два брати Микола та Панас Тобілевичі – славетні корифеї українського театру. Не скажу Вам докладно, чого вони посварились, але тая сварка тривала щось років з двадцять.

* “Все, що зараз завихрилося навколо Вашого «Собора», таке мені близьке й болюче, бо зразу ж нагадало ті часи, коли проти Остапа Вишні в 30-х роках виступив Ол. Полторацький з своїм підлим «Що таке Остап Вишня?»”. – Йдеться про статтю Олексія Полторацького, яка з'явилася в журналі “Нова генерація”, що видавався з 1927 до 1930 року в Харкові (1930. – № 2–4).

Микола Садовський опинився за кордоном, а Панас Саксаганський жив на терені Радянської України.

І ось в 1926 році повертається Микола Карпович (на клопотання української громадськості, куди зробив свій внесок і Остап Вишня) до Харкова. На вокзалі зустрічають Садовського представники громадськості і, до речі, Саксаганський, який на той час гастролював в столиці України. Підійшов потяг. Ще з вікна вагона побачив Садовський брата, а коли ступив на перон – кинувся до нього в обійми і рясні сльози лилися йому з очей.

Панас Карпович міцно стиснув брата в обіймах і, плескаючи його по спині, проказував: “Ну-ну, Миколо, держи хвоста бубликом!”

Так ото й мені дозвольте звернутися до Вас – держіть хвоста бубликом!

Пробачте, може, я не до речі зараз з цим жартом, але повірте, – це від щирого серця.

З глибокою пошаною і любов'ю

Варвара Губенко-Маслюченко, котора – Вишниха

* * *

Від Івана Сидоровича Бокого

4 грудня 1978

¹ “Надсилаю Вам кілька примірників нашої газети з циклом віршів Бориса Олійника «При гончарному крузі». – Газета “Комсомолец Полтавщини” надрукувала такі вірші Б. Олійника: “Зачин”, “Спогад”, “Марафон”, “Завершення” (1978. – 30 листопада. – С. 3).

* * *

1979

Від Петра Володимировича Гуріненка

2 січня 1979

¹ “З великим інтересом і захопленням прочитав у «Лит. газете» уривок із Вашого нового роману”. – Йдеться про уривок “Добрыя облака” з роману О. Гончара “Твоя зоря”, опублікований у “Литературной газете” (1979. – 1 січня) (авториз. пер. з укр. Г. Кіпніса).

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

5 січня 1979

¹ “Прочитав у «Литгазете» уривок з твого нового роману...”. – Див. лист П. Гуріненка до О. Гончара від 2 січня 1979 року (примітка¹).

* * *

Від Сергія Олександровича Баруздіна

11 січня 1979

¹ “Сегодня вышел в свет № 1 нашей «Д. Н.» [«Дружбы народов»] (юбилейный!) с Вашей «Бондаривной»”. – Йдеться про публікацію: Бондаривна : рассказ / пер. с укр. И. Сергеевой // Дружба народов. – 1979. – № 1. – С. 16–22.

* * *

Від Сергія Олександровича Баруздіна

22 лютого 1979

¹ “Вышел в свет № 2 нашей «Д. Н.» с рецензией на книгу Вашу «О тех, кто дорог»...”. – Финицкая З. Зоркость прочтения // Дружба народов. – 1979. – С. 273–276. – Рец. на кн. : Олесь Гончар. О тех, кто дорог : авториз. пер. с укр. – М. : Сов. писатель, 1978.

² “Слышал, что Вы заканчиваете новый роман”. – Йдеться про роман “Твоя зоря” (1980).

³ **Роза**. – Роза Михайлівна Баруздіна, дружина С. Баруздіна. Понад 50 років працювала в редакції “Літературної газети”: секретар-стенографіст, редактор довідково-бібліографічного відділення, старший редактор відділу літературного життя.

* * *

Від Петра Володимировича Жура

1 березня 1979

¹ “Надсилаю Вам квиток на наш Шевченківський вечір”. – Вечір, присвячений 165-річчю від дня народження Т. Шевченка, відбувся 9 травня 1979 о 18 годині в конференц-залі Науково-дослідного музею Академії мистецтв СРСР (м. Ленінград, Університетська набережна, 17). Його організували ордена Леніна Академія мистецтв СРСР, науково-дослідний інститут, Ленінградська організація Спілки письменників СРСР. Програма вечора: урочиста частина (виступали письменники, художники, учені Москви, Києва, Ленінграда), концерт бандуристів. Див. лист П. Жура до О. Гончара, датований березнем 1983 року (примітка¹).

² “Днями надішлю 3-й № «Звезды» з статтею про Вашу публіцистику”. – Йдеться про публікацію: Филипов Г. Возвышенность земного // Звезда. – 1979. – № 3. – С. 215–217. – Рец. на кн. : Гончар О. О тех, кто дорог : статьи, воспоминания, заметки. – М. : Совет. писатель, 1978.

* * *

Від Леоніда Сидоровича Паламарчука

30 березня 1979

¹ “Від імені всього колективу словників (поіменованих у Словнику і безіменних), який майже 20 років віддав створенню першого в історії вітчизняної науки тлумачного Словника української мови (в 11-ти томах), складаю Вам сердечну подяку...”. – Йдеться про видання: Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

* * *

Від Анатолія Іларіоновича Колісниченка

6 квітня 1979

¹ “Тягну до столиці новий роман «Полум’я тополі», присвячений незабутньому Василеві Сидоровичу [Земляку]”. – Цей твір прийшов до читача в 1986 році.

* * *

Від Олеся Васильовича Лупія

10 квітня 1979

¹ “Прошу прийняти мій скромний дарунок – новий роман «Сонце поміж соснами»...” – Йдеться про видання: Лупій О. В. Сонце поміж соснами : роман. – К. : Рад. письм., 1979. – 293 с.

² “Ваш роман надихає і моїх героїв...”. – Мовиться про роман-хроніку “Тайга” (пізніша назва “Сонце поміж соснами”), який публікувався на сторінках газети “Вітчизна” (1976. – № 11. – С. 84–123; № 12. – С. 110–142).

* * *

Від Павла Степановича Кушніра

10 травня 1979

¹ “Нас шестеро”. – П. Кушнір мав 4 братів – Семена, Максима, Леоніда, Василя й сестру Тетяну.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

30 червня 1979

¹ Тамара. – Тамара Василівна Олійник, дружина Б. Олійника.

² “... читаю переклад «Нічного чергового» у «Всесвіті»...”. – Йдеться про переклад з англійської мови роману Ірвіна Шоу “Нічний черговий”, який здійснила Леся Маленчук (Всесвіт. – 1979. – № 3. – С. 3–77; № 4. – С. 116–181; № 5. – С. 114–168).

* * *

Від Олеся (Олександра) Васильовича Лупія

25 липня 1979

¹ “Маю ще одну радість цього року – вийшла моя поетична збірка в російському перекладі”. – Мовиться про видання: Лупій О. Утренняя весть: стихи, поэмы. – М. : Сов. писатель, 1979. – 62 с.

* * *

Від Сергія Давидовича Козака

4 серпня 1979

¹ “Якщо ти мав нагоду прочитати її у 5, 6 номерах «Дніпра»...”. – Йдеться про повість “Я не спав, мамо...” (1979. – № 5. – С. 98–125; № 6. – С. 98–130).

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

28 вересня 1979

¹ “Прочитав спогади Миколи Платоновича про Яновського...”. – Мовиться про публікацію “Майстер залізної троянди (пам’яті Ю. Яновського)”. Для Олеся Гончара довгоочікуваною радістю стала вістка, що Микола Платонович узявся за есе про Юрія Яновського. “Здається, умовив нарешті Бажана, щоб написав спогади про Яновського... Ще якби написав він про київських антикварів, що з ними мав гендлі в 20-х роках, а познайомився з тим колоритним світом завдяки тому ж Кричевському”, – занотовано в “щоденниках” 23 серпня 1977 року. ... Знайшлося тут місце і Михайлю Семенкові та його “футуристичній кумпанії”, і Майкові Йогансену, і Олексі Слісаренкові, і Олександрові Довженку, і Миколі Кулішеві. “Про Яновського вийшло в нього блискуче”, – записано в “Щоденниках” 12 вересня 1979 року, – тому що цей спогад – не про окрему людину, не лише про дорогого “Юрія, Юру”,

котрого любив, любить і любитиме, бо рана, якої він завдав найближчому другові, стала і його пекучою раною, а про цілу епоху, у яку ця людина жила, про її велич і трагізм (Г. О. Щод., т. 2, с. 313, 378). М. Бажан опинився серед тих, хто шельмував роман Ю. Яновського “Жива вода”. Він вимагав від “товариша Яновського” порвати всі зв’язки зі своєю темною минувиною, підготував й опублікував негідну погромну статтю “Проти націоналістичних перекручень в сучасній науці про історію України”, у якій уже після пленуму правління Спілки радянських письменників України (1947 рік) критикував Ю. Яновського, М. Рильського, І. Сенченка. Гостре слово на адресу Ю. Яновського кинув М. Бажан і на другому з’їзді письменників, що відбувся в грудні 1948 року. Яновський все пробачив Бажанові, коли вперше зустрівся з ним після всіх неприємних їм обом перипетій.

* * *

Від Євгена Євтушенка

14 листопада 1979

На зворотному боці аркуша з епістолюю Є. Євтушенка О. Гончар написав: “Від Євг. Євтушенка в залі, одразу після промови (14.XI.79)”.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

30 листопада 1979

¹ “ Читав Ваш виступ у Парижі, любив би, як кажуть лемки, бути там і аплудувати” . – Виступ О. Гончара на форумі миру в Парижі публікувався в журналах “Радуга” (1979. – № 12. – С. 3–6) під заголовком “Радостное чувство надежды”, “Всесвіт” (1980. – № 3. – С. 176–179) під заголовком “У нездоланності людського духу наша надія”, у книжці “Письменницькі роздуми” (К. : Дніпро, 1980. – С. 307–311) під заголовком “Виступ на форумі миру в Парижі”, у дев’ятому томі – “Публіцистика” – Творів у дванадцяти томах (К. : Наук. думка, 2012. – С. 606–611) під заголовком “Виступ на форумі миру в Парижі”.

² “ Якось, де боком, де через пень-колоду, посуваюсь з Тагором” . – В. Батюк перекладав українською мовою твори Рабіндраната Тагора.

* * *

Від Олеся Степановича Юренка

Грудень 1979

¹ “ Хоч запали Полтаву, – не знайти «О тех, хто дорог» ” . – Йдеться про видання: Гончар О. О тех, хто дорог: статті, воспоминання, заметки / авт. пер. с укр.: К. Григорьев, Т. Стах, И. Карабутенко, Е. Тардова. – М.: Совет. писатель, 1978. – 302 с.

* * *

Від Валентини Леонтіївни Щербини

21 грудня 1979

¹ “ Звертається до Вас сестра Івана Леонтієвича Чемериса... ” . – Див. листи П. Ротача до О. Гончара, датовані 28 грудня 1979 року, 13 січня й 1 червня 1980 року.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

28 грудня 1979

¹ “ ... Драгоманов скомпонував брошуру французькою про укр. літературу... ” . – Йдеться про працю “Українська література, заборонена російським урядом” (1878 рік), у якій подано цінні відомості про Україну, її літературу від найдавніших часів аж до Т. Шевченка й М. Костомарова. Це один із перших виступів-протестів проти ганебного Емського указу 1876 року.

* * *

Від Петра Петровича Ротача

28 грудня 1979

¹ “ ... у мене виникла потреба звернутися до Вас у зв’язку з пам’яттю про мого земляка, з яким Ви були знайомі в Харкові, Івана Леонтійовича Чемериса ” . – Див. листи П. Ротача до О. Гончара, датовані 13 січня, 1 червня 1980 року.

* * *

1980

Від Олександра Івановича Ковіньки

Січень 1980

Вітання написане на зворотному боці професійного фото автора листа.

* * *

Від Миколи Яковича Зарудного

5 січня 1980

¹“ До глибини душі схвилював, розтривожив мене Ваш лист у дні мого невтомного смутку... ” . – Йдеться про смерть матері М. Я. Зарудного Василини Федорівни.

* * *

Від Сергія Давидовича Козака

9 січня 1980

¹“ Сьогодні прочитав у журналі «Україна» заспів до твого нового роману «Твоя зоря» ” . – Мовиться про публікацію: Забіліли сніги : розділ-пролог до роману “Твоя зоря” // Україна. – 1980. – № 1. – С. 6–9.

* * *

Від Єгора Олександровича Ісаєва

12 січня 1980

¹“ Он [роман «Людина і зброя». – М. С.] – весь в зарницах, твой роман. Весь ночной и знойный. В нем много крови, много боли, много смерти” . – Ці слова Є. Ісаєва запали в душу О. Гончару, що засвідчує щоденниковий запис від 18 січня 1980 року: “Отримав листа від Єгора Ісаєва. Знов пише про роман «Людина і зброя» :

« Он весь в зарницах, твой роман. Весь ночной, знойный. Это – редкий роман. Редкий на всю нашу и мировую литературу» .

« Ночной, знойный...» Жоден з критиків цього не помітив! Ні, найкраще розуміється на літературі все-таки той, хто її творить” (Г. О. Щод., т. 2, с. 399).

* * *

Від Петра Петровича Ротача

13 січня 1980

¹ “ Все, що я зберу, потім відішлю в Талалаївку, де збираються опублікувати про Чемериса статтю” . – Див.: Ротач П. Смаглявий красень : [Про І. Л. Чемериса, однокурсника О. Гончара] // Трибуна хлібороба. – 1980. – 29 травня (Талалаївка Чернігівської області).

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

18 січня 1980

¹ “ Про Шевченка, Тургенєва кількаразово писав і до 1878 року, але те, що те зібрання письменницьке з допомогою Тургенєва використав Драгоманов, щоб наголосити на забороненій українській літературі і постаті Тараса – це факт” . – Див. лист В. Батюка до О. Гончара, датований 28 грудня 1979 року (лист, примітка¹).

² “ ... попросив Павличка з словника псевдонімів Дея надіслати мені усі відомі 57 псевдо Драгоманова... ” . – Йдеться про видання: Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.). – К. : Наук. думка, 1969. – 559 с. У ньому розкрито понад 10000 псевдонімів, криптонімів та різних умовних знаків, якими підписувалися письменники, критики, публіцисти, актори, художники, громадські діячі України. Псевдо М. Драгоманова: 1) А. А.; 2) В. К.; 3) Г. К.; 4) Г. Ц.; 5) Д.; 6) Д. В. і П. К. (спільно з Павличком, М.); 7) К. В.; 8) К. Г.; 9) М.; 10) М. Г.; 11) М. Д.; 12) М. П.; 13) П. К.; 14) Р. Л. Н.; 15) Р. Я. ; 16) А–бер; 17) Ан–берг; 18) Вп. Д. в Флор.; 19) Д–ов; 20) Др., М.; 21) К–ій, П.; 22) М. Др. в Ж.; 23) Мих. Др.; 24) Ред.; 25) Т–в; 26) Т–в, М.; 27) Т–ев, П.; 28) Т–ов, М.; 29) Т–ь, М.; 30) Яр., Р.; 31) Василенко, Кирило; 32) Видавництво “Правди”; 33) Волинець; 34) Впорядчик “Громади”; 35) Галицький; 36) Гордієнченко, М.; 37) Громадянин; 38) Далекий, М; 39) Деінде, М.; 40) Действительно левобережный; 41) Кузьмичевский, М.; 42) Кузьмичевский, П.; 43) Липський; 44) Петрик, М.; 45) Редакція; 46) Редакція й головні сотрудники “Народа”; 47) Толмачов; 48) Турист; 49) Українець; 50) Учитель; 51) Чудак; 52) Чудакч; 53) Rusin, М.; 54) Ukraine; 55) Ukraino; 56) Z.; 57) Етнограф.

* * *

Від Олександра Івановича Бегашвілі

9 лютого 1980

¹ “Как я Вам писал, вскоре перевод окажется в типографии”. – О. Бегашвілі перекладав роман “Бригантина” О. Гончара (див.: Берег любові : роман / пер. О. Бегашвілі. – Тбілісі : Сабчота-Сакартвело, 1981. – 230 с.).

* * *

Від Євгена Михайловича Волошка

19 лютого 1980

¹ “Надсилаю Вам ще одну книжку – не мою і не нашу – ростовську”. – У родинному архіві письменника О. Гончара цю книжку не вдалося знайти.

* * *

Від Сергія Олексійовича Завгороднього

27 лютого 1980

¹ “Прочитав «Твою зорю»”. – Йдеться про роман “Твоя зоря”, який 1980 року був надрукований у журналі “Вітчизна” (№ 1. – С. 22–156; № 2. – С. 23–110) й окремими виданнями: Твоя зоря : роман. – К. : Дніпро, 1980. – 326 с. – (Романи й повісті. Вип. 4); Твоя зоря : роман. – К. : Рад. письм., 1980. – 359 с.

* * *

Від видавництва “Дніпро”

Початок березня 1980

¹ “Рецензія на роман Олеся Гончара «Твоя зоря». Серія «Романи і повісті». Видавництво «Дніпро», 1980 р.”. – “Видавництво «Дніпро» ознайомило мене з Вашою рецензією на «Зорю», – пише О. Гончар у листі від 14 березня 1980 року, адресованому В. Фащенко. – Прочитав Ваше слово уважно... Варто було писати твір, якщо він так може сприйматись. Ви зазирали в саму душу твору, в глибини, і причиною тут, мабуть, є не лише досвідченість професорського ока: так зазирнути міг лише той, хто здатен любити” (Г. О. Листи, с. 331). На одержаній рецензії О. Гончар написав: “Вас. Фащенко” (рецензія для “Дніпра”). Вона була опублікована з різними назвами в газеті “Радянська Україна” і журналі “Вітчизна”: Фащенко В. В. Світло “Твоєї зорі”: про новий роман О. Гончара “Твоя зоря” // Радянська

Україна. – 1980. – 3 квітня. – С. 4; Заради чого заглядаємо в душу: про змістовність художніх структур // Вітчизна. – 1980. – № 5. – С. 174–182.

* * *

Від Петра Володимировича Жура

Березень 1980

¹ Вітальне слово написане на листівці, на якій після звертання – Дорогий Олесю Терентійовичу! – йде такий текст:

Ордена Ленина
Академия художеств СССР
Научно-исследовательский музей

Ленинградская организация
Союза писателей СССР

ПРИГЛАШАЮТ ВАС

На вечер,
Посвященный 166 годовщине
СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ

Великого украинского поэта,
художника, революционера

Тараса Григорьевича
ШЕВЧЕНКО.

На звороті листівки подано такий текст:

Программа:

I. Доклады:

1) “В. И. Ленин о Т. Г. Шевченко” (О. Л. Вітте)

2) Из новых материалов о художественном наследии Т. Г. Шевченко
(П. В. Жур)

Выступают искусствоведы, писатели, поэты, художники Москвы, Киева, Ленинграда.

II. Концерт бандуристов.

Открыта выставка произведений украинского художника Федора Панко.

Вечер состоится 9 марта 1980 года
в 18 часов в конференц-зале
Научно-исследовательского музея
Академии художеств СССР
Университетская набережная, 17
Тел. 213–64-96

* * *

Від Петра Володимировича Жура

10 березня 1980

¹ “... треба ще чимало зробити, щоб виправдять це високе і безкінечно дороге мені ім’я Лауреата премії Великого Шевченка”. – У 1980 році Шевченківську премію П. Журу разом із Є. Кирилюком, В. Бородіним, Ю. Івакіним, Ф. Сараною присуджено за “Шевченківський словник” у 2-х томах.

* * *

Лист від невідомого адресанта

12 березня 1980

¹ Лист подано з певними купюрами – не названо повністю імен добре відомих письменників, котрі, як зауважує невідомий адресат, розпорядилися архівом Тютюнника. Одного з них звинувачено й в інших – непростенних – гріхах. Цю подію у своїй інтерпретації подає В. Коваль у праці “Загадка смерті Григора Тютюнника” (Молодь України. – 1991. – 6 грудня; 10 грудня; 13 грудня): “Зранку, у перші ж години по смерті, стривожені хекали послали на квартиру покійного повноважну депутацію спілчанського департаменту, щоб висловити співчуття родині...”

Депутація прибула на місце... Висловила співчуття, і, дещо розформувавшись, почала шарудіти... Нишпорили в квартирі, в шухлядах, пакували у валізи його рукописи.

Згорьованій дружині пояснювали: забираємо рукописи, аби не потрапили вони до ворогів, аби не сталося так, як було із щоденниками Василя Симоненка... Вивезли рукописи Григора Тютюнника зі згоди родини, залишивши їй розписку.

Ще до похорону вчинили контроль над його архівом. Чи нема там чогось крамольного? Чи не називає він у щоденниках імен своїх “доброзичливців”? Чи не пояснює причину його самогубства?

Була посмертна записка Григора Тютюнника. Про неї говорила майже вся похоронна процесія...

Але її нібито й не було. Як і в Миколи Хвильового (через півстоліття видали з схронів). Кілька слів встиг Григир Михайлович написати, кілька слів... Де вони?..

Торжествували хекали – все знов було під їхнім невсипущим контролем...

Якщо комусь настане час помирати, закажіть своїм близьким – нікого з чужих не допускати до своїх речей, записників, листів, навіть, спілчансько-олімпійських хекалів. Бо перечистять своїми брудними ру-

ками, повиривають неvigідні їм сторінки, доженуть і затопчуть душу й за межею, не дочекавшись ні дев'ятих, ні сороковин”.

²“ Присуджена премія – це продумане вбивство” . – У 1980 році Григiр Тютюнник став лауреатом Всеукраїнської літературної премії імені Лесі Українки за книги “Климко”, “Вогник далеко в степу”. Премію заснували ЦК КПУ й Рада Міністрів УРСР. Присуджують щорічно за глибокоідейні та високохудожні твори для дітей.

* * *

Від Григорія Йосиповича Кіпніса (Григор'єва)

26 березня 1980

¹ “ ... надеюсь в марте вырваться хоть на пару недель в какое-то тихое место, чтобы серьезно поработать там над Заболотным... ” . – Г. Кіпніс перекладав російською мовою роман “Тронка”, але через хворобу не завершив цієї справи.

²“ Реанифания ” . – “[Реани]мация + фео[фания]”.

³ “ ... кое-какие приятно-положительные эмоции, все-таки преобладают отрицательные, их больше, они и бьют сильнее, как, скажем, которая с Григором... ” . – Йдеться про трагічну смерть Григора Тютюнника 6 березня 1980 року.

⁴ “ ... как раз накануне его смерти я договорился с Георгием Гулиа, что непременно дадим его рассказ в «ЛГ» ... ” . – Мовиться про Георгія Дмитровича Гуліа, який працював у редакції “Литературной газеты”. Він завідував кореспондентським пунктом цього видання в Україні.

⁵ “ От всего сердца, пусть уж инфарктно-ущербного, но всегда для Вас открытого и искреннего ” . – “Якщо людина, опинившись отам, все ж не втрачає почуття гумору, – напише О. Гончар у листі до Г. Кіпніса, датованому 30 березня 1980 року, – це вже добре. І я сподіваюся, що це гарантія Вашого повного й незабарного подолання всього, що треба подолати й повернутися звідти, перейшовши – при ясному весняному дні – «лінію фронту» в зворотному порядку... найбільше мене упевнює в цьому той нещадний, хоч і забарвлений іронією, самоаналіз, який Ви вчинили над собою і над всією НТР, – в аналізові цьому міг би потерпілий позмагатися з першокласним психологом...” (Г. О. Листи, с. 333).

* * *

Від Гаврила Никифоровича Прокопенка

30 березня 1980

¹ “Утні, батьку, щоб нехотя На весь світ почули...”. – Рядки з поезії Т. Шевченка “До Основ’яненка” (1839, С.-Петербург).

* * *

Від Якова Нестеровича Стецюка

2 квітня 1980

¹ “Щойно, як кажуть, «залпом» прочитав Ваш роман і вирішив написати Вам”. – Див. лист С. Завгороднього до О. Гончара від 27 лютого 1980 року (примітка¹).

² “... група львів’ян у супроводі С. Завгороднього по дорозі до петриківських майстрів заглянула у Вашу сільську оселю”. – Йдеться про с. Ломівку, де по вул. Клубній, неподалік від сестри Олександри Сови, мешкала теща О. Гончара Олександра Федорівна Мала.

³ “Правутин”. – В архівах письменника зберігся план великого художнього серіалу “Правутин”, до якого мали увійти десятки поліських повістей та оповідань.

⁴ “... в книжці «Вибух на світанку» («Правутин») я вивів «брата» Мини...”. – Мовиться про видання: Стецюк Я. Н. Вибух на світанку: повісті. – Львів: Каменяр, 1978. – 255 с.

* * *

Від Анни Яківни Рудзроги

15 квітня 1980

¹ “С большой радостью я приняла предложение нашего издательства «Лиесма» переводить на латышский язык Вашу «Бригантину»”. – 1981 року в Ризі у видавництві “Ліесма” вийшла повість “Бригантина”, яку переклала латиською мовою А. Рудзрога.

² “После «Циклона» это будет вторая моя встреча с Вашим творчеством”. – Йдеться про видання: Гончар О. Циклон: роман / пер. А. Рудзрога. – Рига: Ліесма, 1974. – 359 с.

³ “Правда, в эти дни я с увлечением читаю в «Вітчизні» Ваш новый роман...”. – Мовиться про видання: Гончар О. Твоя зоря: роман // Вітчизна. – 1980. – № 1. – С. 22–156; № 2. – С. 23–110.

⁴ “ Знаю, что не так давно «Бригантина» вышла снова... ” . – Йдеться про видання : Гончар О. Бригантина : повість. – К. : Рад. письм., 1980. – 208 с.

* * *

Від Сергія Олександровича Баруздіна

21 квітня 1980

¹ “ Так как все-таки мы едем с вами в Словакию? ” . – З 25 квітня до 9 травня 1980 року О. Гончар із дружиною Валентиною перебували в Чехословаччині. Вони мали запрошення від Спілки письменників та Міністерства культури Чехословаччини. Родина відвідала Братиславу, Грінаву (Мисленіце), Банську Бистрицю, Прагу, Добржиш. Письменник зустрічався з братиславськими друзями, чеськими майстрами слова Йозефом Рібаком, Яном Козаком, Богумілом Ржигою, Вацлавом Жидліцьким, міністром культури Мирославом Валеком, виступав перед учасниками Наради молодих письменників Словаччини, бібліотечними працівниками Братислави, відвідав Літературний музей у Празі, Міжнародну виставку квітів “Флора Братислава” (Г. О. Щод., т. 2, с. 409–412).

² “ Еду с Розой ” . – Див. лист С. Баруздіна до О. Гончара, датований 22 лютого 1979 (примітка³).

³ “ О сложностях, которые возникли у Вас с переводом романа (бедный Кипнис!) уже знаю ” . – Йдеться про переклад роману “Тронка”, який мав здійснити Г. Кіпніс, однак хвороба завадила це зробити. Див. лист Г. Кіпніса до О. Гончара від 26 березня 1980 року.

⁴ “ Хочется выдать его [роман «Твоя зоря». – М. С.] на страницах «Д. Н.» в этом году! ” . – У 1980 році роман у перекладі М. Котенка, К. Григор’єва з’явився на сторінках журналу “Дружба народов” (№ 11. – С. 14–152; № 12. – С. 53–149).

* * *

Від Ярослава Олеговича Черногуза

23 квітня 1980

¹ “ Майже рік я кохаю дівчину, з якою не маю змоги зустрічатися, тому, що живе вона в братній Болгарії ” . – 1979 року О. Черногуз перебував на відпочинку в Болгарії, у Варні, разом із сином, Ярославом, який познайомився з дочкою болгарської журналістки і закохався в неї, присвятив їй вірш “Листи”. Доля розпорядилася так, що життєві шляхи цих молодих людей не поєдналися.

* * *

Від Дмитра Лазаровича Демерджі

29 квітня 1980

¹ “ З червня поїду в Край української Еллади... ” .
– Йдеться про малу батьківщину Д. Демерджі – с. Приморське Першотравневого (нині Мангуського) району на Донеччині.

* * *

Від Олекси Івановича Гуреїва

2 травня 1980

¹ “ ... може, колись знадобиться Вам моя «Комендантська година» ... ” . – Цей документальний роман вийшов у світ 1979 року.

* * *

Від Анни Яківни Рудзроги

10 травня 1980

¹ “ Большое Вам спасибо за «Бригантину» ” . – У листі від 15 квітня 1980 року А. Рудзрога просить О. Гончара надіслати їй нове видання повісті “Бригантина” (К. : Рад. письменник, 1980. – 208 с.).

* * *

Від Олександра Івановича Ковіньки

19 травня 1980

¹ “ Шанувальники Вашого іскрометного таланту, тримаючи у серці Вашу чудову й пречудову монографію про велета сміховинно-сатиричної поезії Миколу Гоголя, опубліковану після Вашого повернення з Італії, просили мене звернутися до Вас з проською – допоможіть! ” . – О. Гончар увійшов до складу делегації Спілки письменників СРСР, яка брала участь у роботі Міжнародного симпозиуму “Гоголь і європейська культура” (Венеція, 7–14 квітня 1976 року), організованого за участю італійського наукового центру “Фонд Чіні” і Спілки письменників СРСР; 8 квітня виступив з доповіддю “Гоголь і Україна”, що лягла в основу статті з такою самою назвою. Ця праця спочатку була опублікована в журналах “Радянське літературознавство” (1976. – № 7. – С. 28–35), “Радуга” (1976. – № 7. – С. 116–123), а згодом і в інших виданнях.

* * *

Від Ніни Юхимівни Гнатюк

31 травня 1980

¹ “ ... як уважно слухали мій вірш «Тривога», рекомендували почати роботу над рукописом першої збірки, про яку потім тепло відізвався П. Г. Тичина” . – Мовиться про збірку “Пелюстка грому” (1966 рік). У статті “До молоді мій голос”, уміщеній у газеті “Літературна Україна” (1967. – 24 травня. – С. 4), П. Тичина пише: “Я стежу за багатьма й виразно бачу, що молоді наші поети думають про сучасне, прагнуть вони віддати народові свій хист, бо відчують себе його часткою органічною. Ось молода 20-річна поетеса Ніна Гнатюк у своїй першій книжці «Пелюстка грому» признається нам:

Боюся, що піду, не докохавши,
Не вирвавши нещастя і сльоти,
Мені б трудіння пити, пити завше,
З світаннями планетою іти.
Боюся, що не дійду, не допрацюю,
Не доспіваю пісні до кінця,
Що у тридцятім віці не почую,
Як у світах дзвенять земні серця...

Це не песимізм. Це велика людська жага жити й творити на землі, це жага прозирнути в майбутнє, аж у тридцятий вік. І це – дуже добра туга за тридцятим віком, бо ж кожному з нас хочеться подивитися: як там, у майбутньому, здійснюватиметься те, що ми зараз осьде розпочали. Бо ми впевнені в невмирущості своїх справ, у безкінечності життя. І про це молода поетеса у цьому вірші пише з глибокою вірою і впевненістю:

Я не згорю, не змовкну. Я – Людина.
Мені дано не час, не день, не мить.
В життя нема забутості, спочину, –
Життя розквітнюється, рясне, пломенить.

«Життя пломенить» ... Мені подобається це слово. Мені подобається, коли воно звучить у вірші про доярку чи вчителя, інженера чи шахтаря. «В життя нема спочину». Так, поете, бо життя біжить, розквітнюється”.

² “ Як знак великої уваги до творчості молодих сприйняла повідомлення про висунення моєї збірки «Посіяла жито» на здобуття республіканської премії ім. М. Островського” . – У 1980 році Н. Гнатюк стала лауреатом Республіканської премії ім. Миколи Островського за збірку “Посіяла жито”. Її присуджували з 1958 до 1989 року за глибокоідейні прозові й поетичні твори.

³ “ У знак великої вдячності Вам за батьківську турботу про молодих, за все те, що Ви сіяли і сієте

зараз у нашій душі, висилаю Вам свою нову збілочку «Час колосіння» ... ”. – Ця збірка побачила світ у 1980 році.

* * *

Від Петра Петровича Ротача

1 червня 1980

¹ “ ... надсилаю Вам статтю про І. Л. Чемериса... ”. – Йдеться про публікацію: Ротач П. Смагливий красень // Трибуна хлібороба. – Талалаївка. – 1980. – 29 травня. – (Етюди пам'яті).

* * *

Від Сергія Олексійовича Баруздіна

6 червня 1980

¹ “ Сердечно поздравляю Вас с рецензией на «Твою звезду» в № 6 нашей «ДН» ! ”. – Мовиться про публікацію: Финицкая З. Твоя зоря, твоя планета // Дружба народів. – 1980. – № 6. – С. 256–259. – Рец. на кн. : Гончар О. Твоя зоря : роман // Вітчизна. – 1980. – № 1–2.

² “ Будем ставить его [роман «Твоя зоря». – М. С.], как договаривались, в №№ 10–11 ”. – Йдеться про майбутню публікацію: Гончар О. Твоя зоря / авториз. пер. с укр. : Н. Котенко, К. Григорьев // Дружба народів. – 1980. – № 11. – С. 14–152; № 12. – С. 53–149.

* * *

Від Василя та Івана Діденків

2 липня 1980

¹ “ Вам посилаємо Ваші матеріали, присвячені Шолохову ”. – Надіслані матеріали не вдалося віднайти в родинному архіві письменника О. Гончара.

* * *

Від Михайла Петровича Стрельбицького

3 липня 1980

¹ “ Річ же у тім, що нині прийшов до теми книжки, яку хотілося б назвати так, як названа стаття у «Вітчизні» № 5... ”. – Йдеться про публікацію: Стрельбиць-

кий М. Люди, що впокорили зброю. – Вітчизна. – 1980. – № 5. – С. 147–162 [роздуми над шеститомником О. Гончара в день 35-х роковин Великої Перемоги].

² “Звичайно, назва може уточнюватися (й навіть без авторської волі, як сталося, приміром, в «ЛУ», коли на місце дещо прямолінійної, але вірної по суті «Роман, який людство запам’ятає» прийшло «Сяйво» ...) ... ”. – Мовиться про публікацію: Стрельбицький М. Сяйво доброї ночі // Літературна Україна. – 1980. – 28 березня (рецензія на роман “Твоя зоря”).

³ “Поки що роблю етюди («Тургеневские девушки Олесея Гончара» подав нині до друку)... ”. – Стаття з такою назвою надрукована в журналі “Донбас”. – 1981. – № 2. – С. 101–106 (про образи жінок у творах письменника).

⁴ “Без аналізу «Собору» не мислю собі цієї моєї книжки. Але ж усвідомлюю, що коли він не потрапив до 6-томника, то крупним планом у монографії теж навряд чи пройде”. – Див. лист М. Стрельбицького до О. Гончара від 6 серпня 1980 року (примітка²).

* * *

Від Михайла Петровича Стрельбицького

6 серпня 1980

¹ “Перечитую оце четверту рецензію на роман «Твоя зоря» ... ”. – Йдеться про майбутню публікацію “Красиве, корисне і позиція письменника” (Літературна Україна. – 1980. – 22 серпня).

² “Маю, отже, писати монографію без «Висновків» – де їх місце логічно зайняв би діалог (розмова, інтерв’ю), початок якого бачиться мені у Вашому листі: про історичну долю, особливості української літератури, роль естетичної думки”. – М. Стрельбицький є автором монографії “Проза монументального реалізму: доробок Олесея Гончара” (К. : Рад. письменник, 1988. – 301 с.).

* * *

Від Миколи Тодосійовича Негоди

8 вересня 1980

¹ Іван Кіндратович Лутак. – Другий секретар ЦК Компартії України, якого перед самим XXV з’їздом КПУ “зняли без пояснень.

Можливо, саме тому і лише тому, що українець. Бо замість нього взяли з Харкова Соколова, держиморду й дуба, але зате – «“русский” дуб» (Г. О. Щод., т. 2, с. 250). Обіймав посаду секретаря Черкаського обкому. З І. Лутаком О. Гончар спілкувався в липні 1985 року в Москві. Вони брали участь у роботі пленуму ЦК і сесії в Москві (Г. О. Щод., т. 3, с. 60).

² “... літературно-мистецьке свято «Поетичний Жовтень», що проходить у нас на Черкащині вп’яте під девізом «В сім’ї вольній, новій...» – з 6 по 11 жовтня”. – Це свято започаткували письменники Черкащини 1976 року (див. примітку).

³ Л. П. Симиренко. – Левко Платонович Симиренко, український помолог, плодовод, яскравий представник “яблуневої династії симиренків”. Він “написав оту знамениту «Помологію», за яку його шанує світ. І ренет симиренка – його ... В громадянську він загинув від кулі...” (Г. О. Щод., т. 1, с. 405).

⁴ “Є потреба поговорити про долю нашого Шевченкового свята в майбутньому...”. – Черкаські письменники були одними з ініціаторів започаткування щорічного Шевченківського літературного свята “В сім’ї вольній, новій...”. Воно засноване 1981 року, від 1984 набуло статусу всесоюзного, а від 1990 року – міжнародного.

* * *

Від Віктора Олексійовича Погрібного

25 вересня 1980

¹ “Надсилаю розповідь про Ваше перебування на Кіровоградщині ...”. – Йдеться про публікацію: Погрібний В. Твоя зоря: роздуми над словом Олесея Гончара і Бориса Олійника // Кіровоградська правда. – 1980. – 24 вересня.

Кіровоградська правда. – Обласна громадсько-політична газета, заснована 1918 р. Бере початок від “Бюлетня Елисаветградского воєнно-революційного комітета”. Мала інші назви: “Известия”, “Красный путь”, “Червоний шлях”, “Соціалістичний наступ”, “Кіровська правда”, з 1939 року – “Кіровоградська правда”.

² “Її [розповідь про перебування на Кіровоградщині. – М. С.] попросила також «Літературна Україна»”. – Мовиться про публікацію: Погрібний В. Рідна земля... дубліката нема // Літературна Україна. – 1980. – 26 вересня. Її зміст – творча зустріч Олесея Гончара й Бориса Олійника з читачами Кіровоградщини. Серед присутніх була Антоніна Худякова, Герой Радянського Союзу, відважна льотчиця, яка мешкала в м. Олександрії. Протягом чотирьох років війни вона була фашистів на Кубані й під Севастополем, визволяла Бі-

лорусь, Польщу. Худякова – ровесниця Шури Ясногорської – після знайомства з романом “Прапороносці” мріяла зустрітися з автором цього твору й подякувати йому за правдиве зображення подій Другої світової війни. У газеті вміщено фото В. Васильковича: “О. Гончар дарує автографи студентам філологічного факультету Кіровоградського державного педагогічного інституту ім. О. С. Пушкіна”.

* * *

Від Ладі Костянтинівни Федоровської

1 жовтня 1980

¹ “ ... матеріал, «несмотря на юбилей Блока, идет в 10–11 номере» ”. – Йдеться про публікацію: Федоровська Л. Необманная звезда // Литературное обозрение. – 1980. – № 11. – С. 53–55. – Рец. на кн. : Гончар О. Твоя зоря : роман. – К. : Дніпро, 1980.

² “ А доки надсилаю наш «Ленінський прапор» із невеличким уривком рецензії у перекладі українською мовою ”. – Мовиться про публікацію: Федоровська Л. Твоя земля – твоя доля... // Ленінський прапор. – 1980. – 24 липня.

* * *

Від Остапа Степановича Черемшинського

16 жовтня 1980

¹ “ Сердечно вдячний Вам за щирі слова присвяти на романі «Твоя зоря» для нашого музею Володимира Гнатюка... ”. – Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка створений з ініціативи й за безпосередньої участі Остапа Черемшинського 1969 року в с. Велеснів Монастириського району Тернопільської області. Розміщений в окремому будинку з 8 кімнат, у яких зберігаються особисті речі письменника й речі членів його родини. Музейне зібрання нараховує понад 7 тисяч експонатів. Перед входом до музею – погруддя В. Гнатюка.

² Р о м а н а . – Романа Степанівна Черемшинська, краєзнавець, педагог, вишивальниця, член Національної спілки краєзнавців України, Національної спілки журналістів України, з 2003 року старший науковий співробітник Музею.

* * *

Від Віктора Олексійовича Погрібного*23 жовтня 1980*

¹ “ Певне, це зробить і наш редактор ” . – Мовиться про редакцію газети “Кіровоградська правда”, у якій з 1979 до 1988 року В. Погрібний працював заступником редактора. Під цією назвою газета виходить з 1939 року.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка*27–30 жовтня 1980*

¹ “ ... час буде сідати за остаточне прочитання 33-аркушного «Корабля блазнів», авторка якого з місяць тому відійшла, як кажуть англійці, «до більшості» (буквально: приєдналась до більшості) на 90-му році життя ” . – Йдеться про роман “Корабель блазнів” і його авторку – американську письменницю Кетрін Енн Портер, яка померла 18 вересня 1980 року. Цей твір українською мовою переклав В. Батюк.

² “ Статтю Борисову про роман помістили аж у 9-му номері «Ком. України»... ” . – Йдеться про публікацію: Олейник Борис. Роман активной памяти // Коммунист. – 1980. – № 9. – С. 73–79. “Роман «Твоя зоря», – робить висновок автор цієї статті, – небудничное событие во всей нашей многонациональной литературе. Глубокий и многоплановый, он заставляет мыслить, а кое-что и переосмыслить. А это уже привилегия произведений выдающихся ”.

³ “ ... в «Літ. Україні» дуже цікава дискусія про підручник і програму з укр. літ. в старших класах ” . – 16 вересня 1980 року в газеті “Літературна Україна” з’явилася стаття Ю. Коваліва “Білі плями підручника: як викладається українська література в школі”. Вона продовжила дискусію, що спалахнула на шпальтах “Литературной газеты”, про вивчення літератури в школі та про нові підручники для середніх класів. У статті Коваліва сказано, що методологічна установка, яка панувала донині у шкільній практиці, полягала “у штучному розтинанні змісту й форми твору. Тепер від випускника ніби вимагається уміння робити аналіз твору у єдності змісту і форми (ст.79. «Проекту програм з української літератури»), але це чомусь не є обов’язковим для учнів попередніх класів, бо для них такого пункту не зазначено. Як же десятикласнику досягти такого вміння – сказати важко, особливо коли біля учня не буде талановитого й ерудованого вчителя, тому що критичні огляди та статті у підручниках залишилися, в принципі без змін – усе на тому утилітарно-ілюстративному рівні...”.

Згадано підручники, які відзначаються непослідовністю, – Українська література, 9 клас, автор М. Походзіло; Українська література, 10 клас, автори – Т. Ф. Бугайко та Ф. Ф. Бугайко.

⁴ “Донька моя написала, що у них у 9-му класі єдине, що з програми прочитав весь клас, це «Кайдашеву сім'ю», а її до програми не включили. Сама вона прочитала увесь рекомендований список і перевагу теж віддала «Кайдашевій сім'ї» і жалкує, що її не вивчатимуть. Здається мені, що, мабуть, головне слово проти «Кайдашевої сім'ї» було сказане Павлом Архиповичем на останньому письменницькому з'їзді, коли Ви в Італії вшановували Гоголя”. – Цей уривок із листа О. Гончар наводить у своїх “Щоденниках” (запис від 8 листопада 1980 року) (Г. О. Щод., т. 2, с. 436).

* * *

Від Василя Васильовича Фащенко

2 листопада 1980

¹ “Вдячний за роман, за добрі слова про мою статтю у «Вітчизні»”. – Йдеться про публікацію: Фащенко В. Заради чого ми заглядаємо в душу? : Про змістовність художніх структур // Вітчизна. – 1980. – № 9. – С. 174–182. У ній окреме місце відведено аналізу роману “Твоя зоря” (С. 175–178). Див. лист від видавництва “Дніпро”, датований початком березня 1980 року.

² “Гадав, що побачу вас у Москві, на пленумі, та дорога Ваша пролягла на Софію”. – З 22 до 28 вересня 1980 року О. Гончар перебував у Болгарії, брав участь у роботі конгресу “Світовий парламент за мир”. Зустрічався з російським письменником Л. Леоновим. Серед учасників Парламенту – Ясер Арафат, космонавт Г. Гречко, митрополит України Філарет, патріарх Пимен, “багато людей щирих, безпосередніх, довірливих аж до наївності” (Г. О. Щод., т. 2, с. 430–431).

* * *

Від Віталія Коваля

3 листопада 1980

¹ “Багато хто, мабуть, пам'ятає, які хмари насунулися над головою молодого Олесья Гончара, коли він у 1946 році надрукував «Модри Камень»”. – У тяжку годину, коли критика спрямувала своє колюче вістря проти моло-

дого автора новели “Модри Камень”, Тичина захистив його. Павло Григорович підтримав Гончара на вересневому пленумі Спілки письменників України 1947 року, де формувалася бойова програма боротьби всієї письменницької громадськості за дальше піднесення та ідейну чистоту радянської літератури. Поет назвав його “молодою зміною нашою”. На пленумі, запише Олесь Терентійович у “Щоденниках” через три десятки літ, твір “Модри Камень”, який був під опалою нищівної критики, Павло Григорович дуже хвалив, з трибуни назвав його “перлиною української новелістики. Тоді це мене вразило саме мужністю” (Г. О. Щод., т. 2, с. 320, 326).

² “Всі знають і те, що в останні роки життя Павла Григоровича на його столі лежала Гончарева «Тронка» ...” . – П. Тичина високо цінував роман “Тронка” О. Гончара. Однією фразою – “Ніжний – аж страшно!” – поет досить влучно й точно схарактеризував мистецький світ молодшого колеги-прозаїка. Про це читаємо в щоденниковому запису О. Гончара від 12 жовтня 1977 року: “Один з авторів розділу в підручнику для VII класу наводить такі слова П. Тичини, сказані про мене: «Ніжний – аж страшно!» Це схоже на Павла Григоровича. Але де він це сказав? І коли?” (Г. О. Щод., т. 2, с. 320).

Його найбільше цікавила музика твору, а тут “він неперевершений авторитет”: мав виняткову музичну обдарованість (прекрасні музичні, вокальні здібності), займався музичною освітою, був диригентом, розумівся на народному співі. Про особливе ставлення Тичини до Гончара можна судити і з того, що видання “Тронки” з помітками Павла Григоровича лежало на столі в кабінеті письменника за його життя і після того, як він пішов від нас назавжди, “аж до...блюзнірського «переселення» Музею Тичини (не без участі спілчанських «консультантів») з 3-го поверху на 1-й, де Тичина ніколи й ногою не ступав... Глумителі не зупиняються ні перед чим. І «Тронки» вже не видно на столі...” (Г. О. Щод., т. 2, с. 424). Ситуація нині змінилася: якщо ми завітаємо до Літературно-меморіального музею-квартири Павла Тичини в Києві, то на зеленому полі письмового столу побачимо “Тронку” (видання 1963 року) Олеся Гончара з помітками Павла Григоровича. Вона лежить праворуч від “Кобзаря”, у якому записка Лідії Петрівни такого змісту: “Цей малесенький “Кобзар” П. Г. завше з собою возив, куди б він не їхав, у нього в чемодані був цей “Кобзар”.

* * *

Від Сергія Олексійовича Баруздіна

10 листопада 1980

¹ “Сегодня вышел в свет № 11 нашей «ДН» («Дружбы народов») с началом Вашей «Твоей звезды»”. – Йдеться про публікацію: Гончар О. Твоя зоря / авториз. пер. с укр. : Н. Котенко, К. Григорьев // Дружба народов. – 1980. – № 11. – С. 14–152.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

16 листопада 1980

¹ “Величезне Вам спасибі за книжку, видання прекрасне, співанки на 230 сторінці чудові”. – Мовиться про видання: Гончар О. Твоя зоря : роман. – К. : Рад. письм., 1980. – 360 с. На 230-й сторінці його вміщено дві строфи української народної пісні “Йо місяцю, місяченьку”, яку записав К. Квітка з голосу Лесі Українки:

Ой я знаю, ой я знаю,
Чого мила красна,
Перед нею й поза нею
Впала зоря ясна!

Ой упала зоря з неба
Та й розсипалася,
А Надійка позбирала –
Закосичилася...

² “Одновременно с Вашим листом і книгою отримав лист від Бориса, він пише, що був у видавництві і що 18-го листопада (після чергового вояжа) навідається туди, щоб поцікавитися тиражем”. – Йдеться про майбутнє видання: Тагор Рабіндранат. Поезії / переклад з бенгальської. – К. : Дніпро, 1981.

* * *

Від Сергія Олексійовича Баруздіна

23 грудня 1980

¹ “Из моих последних сочинений такого рода было одно в «Известиях» за 17 декабря”. – Мовиться про публікацію “По велению сердца”, у якій наголошено на такому: “Советским и зарубежным читателям хорошо известны имена Олеса Гончара, Мыколы Бажана, Павла Загребельного, Петруся Бровки, Ива-

на Шемякина, Расула Гамзатова, Чингиза Айтматова, Мустая Карима, Кайсына Кулиева, Давида Кугультинова, Эдуардаса Межелайтиса...”.

² “Получили ли Вы № 12 «ДН»?”. – У № 11 (С. 14–152), № 12 (С. 53–149) журналу “Дружба народов” опублікований роман “Твоя зоря” О. Гончара (перекладачі – М. Котенко і К. Григор’єв).

* * *

1981

Від Віктора Федоровича Коржа

1981

¹ “... пісня з Вашого фільму «Абітурієнтка»”. – Йдеться про фільм режисера Олексія Мішуріна, автором сценарію якого є О. Гончар. Стрічка розповідає про стюардесу Надію Курченко, яка, жертвуючи собою, урятувала життя пасажирів.

* * *

Від Лео Кошута

16 січня 1981

¹ Шарлотта. – Шарлотта Кошут, дружина Лео Кошута, перекладачка.

* * *

Від Івана Михайловича Чендея

27 січня 1981

¹ Бандровський Г. Й. – Бандровський Генріх Йосипович, перший секретар Закарпатського обкому Компартії України (1980–1990 рр.).

² Ю. В. І. – Юрій Васильович Ільницький, перший секретар Закарпатського обкому Компартії України (1962–1980 рр.).

³ “В наступному році «Дніпро» збирається випустити мій двотомник”. – Мовиться про видання: Чендей Іван. Вибрані твори: в 2 т. – К.: Дніпро, 1982. – Т. 1: Оповідання; Птахи полишають гнізда. – 623 с.; Т. 2: Повісті. – 516 с.

* * *

Від Григорія Дем'яновича Зленка

1 лютого 1981

¹ “ Мені додумалося, що ця ось газета зі статтею кандидата філологічних наук В. Дроздовського на-вряд чи трапить Вам на очі ” . – Газета, про яку йдеться, не збереглася в родинному архіві О. Гончара.

² “ Місто, до якого мене закинула доля з рідної Київщини, таке багатюще на літературно-мистецькі факти, що тут цілій бригаді слідопитів стало б роботи на три життя ” . – Мовиться про місто Одесу, у якому мешкав Г. Зленко, та село Потік Миронівського району Київської області, де він народився.

³ “ Ось Вам нові факти про Шафарика, чиї зв'язки з Україною ще так слабесенько вивчені (див. доданий випуск «Горизонту») ” . – Доданий до листа випуск “Горизонту” не вдалося віднайти в родинному архіві О. Гончара.

Шафарик. – Павел Йозеф Шафарик (1795–1861), видатний діячеського та слов'янського відродження, поет, славіст, дослідник етикету слов'янських народів, мови, фольклору, історії, підтримував творчі зв'язки з українськими ученими й культурними діячами – О. Бодянським, Я. Головацьким, М. Максимовичем, І.І. Срезневським та ін. Т. Шевченко присвятив Шафарикові поему “Єретик” (“Посланіє славному П. Шафарикові”) (10.X.1845, с. Маріїнське).

⁴ “ ... чи дають мої три «слідопитські» книги право клопотати про вступ до Спілки письменників? ” . – Йдеться про такі видання: “Одеські зошити” (1980), “Леся Українка в Одесі” (1981), “Степан Петрович Ковганюк” (1982). Г. Зленко вступив до Спілки письменників 1983 року.

* * *

Від Володимира Петровича Дроздовського

2 лютого 1981

¹ “ Разом з Вашим душевним листом і подарунком я одержав з Дніпропетровська автореферат моєї докторської «Стилістика індивідуально-художнього мовлення» ” . – В. Дроздовський у 1981 році захистив докторську дисертацію в Дніпропетровському державному університеті.

² “ Мої загребські колеги дали мені попередню згоду тимчасово відлучитися з Загреба ” . – У 1969–1970, 1980–1981 рр. В. Дроздовський викладав українську мову й літературу в Загребському університеті (Хорватія).

³ “ ... я набрався мужності за конкретної ситуації сердечно і особисто попрохати Вас виступити моїм першим опонентом” . – О. Гончар у листі до В. Дроздовського від 7 лютого 1981 року повідомляє, що виступити опонентом на захисті не може через перевантаженість і поганий стан здоров'я (Г. О. Листи, с. 355).

⁴ Олександра Іванівна Аплаксіна. – Жінка, у яку був закоханий Михайло Коцюбинський.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

4–6 лютого 1981

¹ “ Вчора приїхав Юрко Костенко (чоловік Людмили Скирди) і каже, що має для мене від Вас пакет ... ” . – У 1978–1984 рр. В. Батюк – постійний представник України у відділенні ООН у Женеві. Юрій Костенко на той час був радником відділу міжнародних організацій Міністерства закордонних справ УРСР.

² “ ... « чем случайней, тем вернее стихи слагаются навзрыд » ” . – Поетичні рядки Бориса Пастернака.

³ “ Вивіряю в світлі вибіркового редакційного зауважень переклад «Корабля блазнів» ... ” . – Йдеться про переклад роману американської письменниці, журналістки і громадської діячки Кетрін Енн Портер (1890–1980) “Корабель блазнів” (1962).

⁴ “ Уже гортав Ваші літературні роздуми ” . – Мовиться про книгу літературно-критичних статей О. Гончара “Письменницькі роздуми” (К. : Дніпро, 1980. – 314 с.).

⁵ “ Смійтеся і посміхайтеся, Олесю Терентійовичу, над «сподвижником Рабіндраната» ... ” . – Віктор Батюк переклав з бенгальської мови на українську поезію Р. Тагора (Тагор Р. Поезії. – К. : Дніпро, 1981. – 206 с. – [Перлини світової лірики]). О. Гончар надрукував у “Літературній Україні” (1982. – 22 вересня) рецензію “Рабіндранат Тагор українською мовою” на цю книгу. Своїми враженнями від перекладу він ділиться в “Щоденниках”: “... читаю Рабіндраната [Тагора] в Батюкових гарних перекладах. Ось про Тадж Махал:

Незнана музика осиротілим співом
Бринить у височінь над простором тужливо,
У небі досяга і не дістане
Найвищі гони, де твоя кохана
Існує в світанковому промінні,
У втомі вечора, в квітковім палахтінні...”

(Г. О. Щод., т. 2, с. 528).

* * *

Від Марії Параски-Мальцовської

19 березня 1981

¹ “ Працюю в журналі «Дружно вперед» ” . – Щомісячний український громадсько-політичний журнал у Словаччині. Заснований 1951 року в Пряшеві як орган ЦК Культурного союзу українських трудящих, від 1990 року – Союз русинів-українців Чехословаччини, від 1993 року – Союз русинів-українців Словаччини. Публікує художні твори, краєзнавчі, етнографічні, діалектологічні й інші дослідження та матеріали місцевих авторів і письменників, науковців, краєзнавців України. Марія Параска-Мальцовська – редактор журналу “Дружно вперед”, ведуча рубрики культури й літератури.

* * *

Від Дмитра Лазаровича Демерджі

8 травня 1981

¹ “ ... завітав несподівано до мене Сергій Олексійович і вручив мені Ваш чудовий подарунок: «Україну» з Вашим портретом і автографом ” . – Йдеться про подарований журнал “Україна” (1981. – № 14), у якому вміщено статтю С. Козака “Сіяч добра і любові” про творчість О. Гончара (с. 7), а також фото Федора Федорова на першій сторінці обкладинки – “Лауреат Ленінської та Державних премій СРСР, Герой Соціалістичної Праці, академік Олесь Терентійович Гончар”.

² Урзуф . – Село, Першотравневий (нині Мангуський) район Донецької області.

* * *

Від Дмитра Володимировича Затонського та Володимира Леонтійовича Кисельова

28 червня 1981

¹ “ Ось чому ми і поклали собі надіслати Вам цю нашу працю просто як приватний лист ” . – У родинному архіві О. Гончара зберігся цей приватний лист:

Д. Затонский

В. Киселев

Проблемы мастерства

Уроки Олесь Гончара

Кислород был выделен в самом конце XVIII века французом А. Боме, шведом К. Шееле и англичанином Д. Пристли, причем занима-

лись они этой проблемой независимо друг от друга. Закон сохранения и превращения вещества и энергии открыт немецкими учеными Г. Гельмгольцем, Р. Майером, английским Д. Джоулем, а еще ранее М. Ломоносовым. Итальянец Г. Маркони осуществил вслед за русским физиком А. Поповым передачу радиосигнала. Нобелевскую премию за разработку лазеров вместе с советскими учеными Н. Басовым и А. Прохоровым одновременно получил американский физик Ч. Таунс.

Истории науки известно немало таких примеров. Некогда в них видели не более, чем случайные совпадения. Но сегодня мы знаем, что такие одновременные открытия закономерны. И закономерность эта отражает зависимость развития науки и техники от всеобщих социальных перемен. Известны такие совпадения и в истории литературы. Они тоже отражают всеобщность социальных перемен, хотя, возможно, и в виде более опосредствованном, претворённом.

Перед нами три книги выдающихся современных писателей: “Короткое письмо к долговому прощанию” Петера Хандке, “Монток” Макса Фриша и “Твоя заря” Олеся Гончара. Хандке – писатель австрийский, Фриш – швейцарский, Гончар – советский. Разные культуры, разные традиции и, тем не менее, все три произведения обнаруживают несомненное сходство. Во всех трёх книгах непосредственное действие перенесено в Соединенные Штаты Америки, где герои – соотечественники авторов – пребывают временно; все они написаны от первого лица. Но перед нами отнюдь не туристские заметки, не ставили перед собой авторы и цели подробно описать чужую жизнь, проникнуть в ее особенности. Разумеется, точный писательский взгляд сумел выхватить многие весомые, по-своему даже символические реалии социального бытия. И все-таки Америка нужна всем трём авторам, прежде всего, как чужая страна, чужая жизнь, на фоне которой яснее, выпуклее, пластичнее, контрастнее проступает жизнь своя, родная, знакомая и всё-таки не до конца понятая в чём-то самом важном и определяющем.

Петер Хандке, которого многие считают “австрийским писателем номер один”, автор таких известных произведений, как “Страх вратаря при одиннадцатиметровом”, “Нет желаний – нет счастья”, “Час подлинных ощущений”, “Женщина-левша” и др., в книге “Короткое письмо к долговому прощанию” рассказывает о человеке с неудачно сложившейся семейной жизнью. Герой его – молодой писатель – отправляется в Америку и пересекает континент от Атлантического океана до Тихого. Непривычное существование в непривычной среде возвращает герою его прошлое, он видит мир своего детства, прошедшего в глухой каринтской деревушке, с такой высочайшей степенью реальности, что прошлое “не воскресает, а... только в воспоминании впервые и происходит по-настоящему”. Еще никогда он не понимал так глубоко, а, главное, так правильно самого себя; и именно это обстоятельство помогает ему разрешать личный кризис, найти пути от прошлого к будущему. Человек не только

имеет право оставаться в любых обстоятельствах человеком, но и может всегда осуществить это право. Вот в чем пафос “Короткого письма” Хандке.

Макс Фриш – один из знаменитейших европейских писателей – в “Монтоке” рассказывает будто бы об уик-энде, проведенном на атлантическом побережье вблизи Нью-Йорка. Но от этого короткого промежутка времени тянутся пульсирующие артерии ко всей жизни писателя – главного действующего лица произведения.

Фриш поставил перед собой цель описать день на Лонг-Айленде “как он есть”, наполнив его всеми теми мыслями, воспоминаниями, видениями, которые явились ему на пляже, в ресторанчике или в номере отеля. Не выдумывая персонажей, не укрываясь за вымыслом. Из США мы то и дело переносимся в Рим, в Цюрих, в Тесин, из сегодняшнего дня в день давно минувший. Фриш знакомит читателя с фрагментами своей биографии. Рассказывает о своем отношении к людям, к своей писательской известности, к своим множасьимся деньгам, к литературе, к собственному творчеству. Он не щадит себя. Не обнажается, а именно не щадит. На дне его стоического самоотчуждения лежит одиночество, обусловленное не столько физиологически, сколько общественно. Это одиночество добровольное и одиночество вынужденное: диктуемое неким страхом перед ответственностью за любовь и любимую в дурно устроенном мире и реальной человеческой разобщенностью, ставшей его знаком.

Чужой американский антураж, чужой английский язык служат в “Монтоке” теми катализаторами, которые возбуждают и многократно усиливают реакцию, образующую мощный поток ярких и значительных воспоминаний. Английский язык, в частности, ставит писателя в положение, при котором ему приходит в голову многое, что не пришло бы, если бы он мог “высказываться” – “есть разница, молчишь ли ты на иностранном или на родном языке: когда я молчу на иностранном, я меньше вытесняю, память становится податливей”.

Однако самопознание, которым так проникнут “Монток” – не панацея. В отличие от “Короткого письма” Хандке, где более или менее благополучно разрешаются хотя бы личные проблемы героя, в “Монтоке” писатель не преодолевает ни чувства одиночества, ни сопровождающего его жизнь предчувствия несчастья. Может быть, это объясняется еще и тем, что “Монток” как бы написан в свете заходящего дня, вечерней зари, ощущения приближающейся ночи.

В “Твоей заре” Олеся Гончара непосредственное действие тоже уик-энд, проведенный по преимуществу на американском хайвее, в дороге. Повествователь alter ego автора /его имя, как и в “Коротком письме” Хандке, так и не упоминается/ и друг всей его жизни, бывший военный лётчик, а ныне советский дипломат Заболотный совершают путешествие в автомашине. С ними дочь сослуживца Заболотного тринадцатилетняя

школьница Лида. Описание поездки всё время прерывается воспоминаниями то о далеком прошлом героев, о их родном степном селе Терновщине, то о войне, то о событиях вчерашних. Они разговаривают друг с другом и с девочкой, которую стараются понять и понимают и которая учится понимать их и видеть то, что без них она и не заметила бы.

Своей композицией книга эта очень близка “Короткому письму” Хандке и “Монтоку” Фриша: ведь и там жизнь героев предстаёт перед нами не в последовательном изложении, а в виде отдельных фрагментов, как некая мозаика, каждая частица которой самоценна и в то же время даёт общую картину, словно осколок голограммы, вмещающий всё изображение. И это не случайное совпадение: современному миру с его динамичностью, с его иногда опережающими реальными потребности средствами информации и связи именно такая форма, по-видимому, наиболее близка. Повествователь и его друг Заболотный, как и хандковский писатель, как и Фриш возвращаются к прошлому в поисках точки опоры, чтобы через ощущение себя частицей человеческой истории лучше постичь настоящее. Но поскольку прошлое у них разное, то и настоящее – разное, по-разному идут они сквозь историю, и история проходит сквозь них. “Пусть кому-то слишком элементарным или даже смешным может показаться мир, из которого мы появились, для нас он был и будет источником раздумий, потому что мы жили там, где всё, как нам кажется, было ближе к самому себе, к природе, к травам, к небу и солнцу, может, даже ближе к вещам сложным, к тем истокам гармонии, которые так нервно и болезненно ищет современный человек”, – говорит повествователь у Гончара /пер. авторов/.

Книга Хандке и Фриша порождены проблемами духовно больного общества. Книга Гончара порождена проблемами общества духовно здорового. Прогрессивный западногерманский писатель Мартин Вальзер высказал важную и глубокую мысль о своих коллегах. “Благодаря нашей, так сказать, безвинной связи с правящим классом, – писал он, – мы в состоянии расшатать всю империю, если усомнимся в себе”. Герои Хандке и Фриша постоянно сомневаются в себе, как уже говорилось, они себя не щадят. Но не щадят себя и Заболотный и повествователь из “Твоей зари” Гончара. Требовательно и сурово вглядываются они в собственное прошлое. Заболотный, например, говорит Лиде о том, что даже самая маленькая ошибка в жизни рано или поздно даст о себе знать. Но тем не менее это иной суд. Конструктивный. Суд членов духовно здорового общества. Вальзер упоминает о связи с правящим классом. Но с правящим классом связаны и Заболотный и создавший его Гончар. Однако это другой класс, класс победивших трудящихся. Именно здесь и находится точка отсчета расхождений между книгами Хандке и Фриша, с одной стороны, и Гончара – с другой.

Накануне VII съезда писателей СССР Олесь Гончар писал в “Литературной газете”: “Наш гуманизм, как известно, противостоит всем

попыткам унижить человека, разрушить его неверием, враждой, насилием, террором. Самые сокровенные наши помыслы направлены на то, чтобы расцвела на нашей планете жизнь истинно братская, без войн, без междуусобиц, разрушений и тревог, чтобы всепланетно утвердило себя общество в полном смысле гуманное, равноправное, созданное для радости и счастья человека. Однако думая о долге интернациональном, мы нисколько не приглушаем в себе чувства сыновней преданности родной земле, воспитавшему тебя народу...” Гармония отношений между человеком и обществом, которую провозглашает здесь Гончар, реально воплощена в герое его романа – Заболотном.

Вспомните: Заболотный в Америке оказался не потому, что спасается бегством от мстительно-преследующей его жены, как у Хандке, не потому, что, как Фриш, силится разобраться в себе самом, а прежде всего потому, что он здесь на работе, и работа его – дело важнейшее для всего населения планеты и для каждого человека в отдельности, служебное занятие его – обеспечение мира, о котором в Обращении Верховного Совета СССР к парламентам и народам мира справедливо сказано, что мир – общее достояние человечества, а в наше время – и первейшее условие его существования.

Заболотный – дипломат. В читательском представлении сложился образ дипломата, как человека, изощренного в хитростях, способного поддакивать тому, чего он в действительности не думает, из прагматических соображений, подчиняющего порывы души букве протокола. Заболотный – иной, новый тип дипломата. Он – открыт, прост, бесхитростен, но духовное его здоровье замечательным образом сказывается на его деле, влияет даже на тех людей, политические взгляды которых противоположны взглядам Заболотного. Аура доброжелательности, абсолютной и несомненной порядочности, постоянно им излучаемая, не может не вызывать уважения и симпатии к нему, к его делу, к стране, которую он представляет.

Сейчас в нашей критике много пишут об образе положительного героя, справедливо указывая на его непреходящее значение для нашей литературы. Заболотный – полнокровный образ положительного героя. И это большая удача писателя. Быть может, Заболотный в известном смысле даже идеальный герой. Идеальный в том же значении, какое имел, скажем, для своего времени образ Рахметова у Чернышевского, то есть, не лишённый ничего человеческого, личностного, внутренне сложного, но поражающий своей цельностью.

Однако нам думается, что для современной литературы не менее существенным представляется образ, характер отрицательного героя, потому что в нём иногда острее, чем в герое положительном, просматриваются живые черты времени и его болей.

Хотя это, разумеется, никак не норма для современной реалистической литературы Запада. В “Коротком письме” Хандке и “Монтоке”

Фриша героев отрицательных по сути нет. И понятно, почему. Ведь здесь критика перенесена на самого, в значительной мере автобиографического, центрального героя и его “безневинную связь” с правящим классом. Здесь, как говорится в “Короле Лире”, нет виноватых. А, следовательно, нет и правых.

Может показаться, что нет отрицательного героя и у Гончара. Со-служивец Заболотного, тоже дипломат Дударевич, при недостаточно внимательном чтении может показаться просто человеком не слишком симпатичным. Ну, чересчур озабочен карьерой. Ну, излишне осторожен, расчётлив. Ну, не станет рисковать, чтобы помочь человеку, попавшему в беду.

Но сила, но философская глубина этого образа, созданного Гончаром, состоит в том, что и Дударевич, так же, как Заболотный, принадлежит к духовно здоровому обществу, весь строй которого направлен на подавление отрицательных человеческих качеств. Да, за спиной у Дударевича гармоничное общество, которое его – как своего члена – поддерживает, но которое и сдерживает разрастание негативных сторон его личности и его социальной роли. Причем сдерживающие силы – это отнюдь не только общество как целое, как абстракция. Они – эти силы – расположены рядом с Дударевичем, в собственной его семье: это жена Тамара и дочь Лида, которая (в смысле духовном) ближе к Заболотному, чем к отцу. Дударевич – отрицательный герой в потенции, отрицательный герой как бы несостоявшийся, но несостоявшийся не по воле или слабости автора, а по воле духовно здорового общества.

На чём же зиждется это духовное здоровье, которым пронизана вся атмосфера “Твоей зари” Гончара? Не в последнюю очередь на умении трезво и честно видеть собственные промахи и ошибки, на мужественном решении смотреть правде в лицо. На непреодолимом желании устранить, исправить эти промахи и ошибки.

На степном хуторе недалеко от Терновщины некогда жил и трудился добрый и мудрый крестьянин, пчеловод, селекционер Роман Винник, который распространял вокруг себя красоту и добро. “Возьмите к примеру Романа-степового, – говорил о нём школьный учитель Андрей Галактионович, – вот где человек-творец перед вами! Личность, я сказал бы, даже с чертами человека будущего, такая, что ей будет свойственна органическая потребность улучшать мир, совершенствовать природу и жить в вечном союзе с нею...” Можно добавить к этому, что Роман Винник приложил руку не только к совершенствованию природы, но и к совершенствованию людей, и не случайно именно с его дочери Надежды заезжий талантливый художник написал свою Мадонну, такую человечную и прекрасную. Свой душевный строй, доброе своё отношение к людям и природе сумел передать старый Винник тогда ещё школьникам Заболотному, его другу повествователю “Твоей зари” и многим, многим другим.

И вот именно такого человека в годы нарушений социалистической законности бесосновательно, несправедливо объявили кулаком и выслали на север. Виновен в этом завистливый бездельник, горлопан Мина Емельянович. В те времена этот Мина был большой силой. Но вот недавно герои побывали в родной Терновщине, Мина Емельянович ещё жив и занимается именно тем делом, которым ему и всегда-то следовало бы заниматься: “сторожит в нашей Терновщине полевой стан механизаторов, подвергает беспощадной критике всех близких и далёких, особенно тех, кто занимает более высокие должности, чем он”, А Роман Винник остался Романом Винником, он – не только добрый герой местных мифов, но и в сердце Заболотного кочует через океаны и несёт с собой свет трудолюбия и добра.

Хоть и не похож Роман-степовой на Рудого Панька из “Вечеров на хуторе близ Диканьки”, но это по-гоголевски сочный образ украинского крестьянина. За границей обычно, когда заходила речь о русской классической литературе, прежде всего называли Толстого, Достоевского, Чехова. Но в последнее время зарубежные писатели и литературоведы все чаще и охотнее обращаются к Гоголю, находя в его творчестве черты, намного опередившие время писателя. Известный след творческого влияния Гоголя можно обнаружить и у Фриша, и у Хандке, но особенно заметно и плодотворно это влияние в “Твоей заре”. И это понятно, это естественно, ибо творчество как великого Гоголя, так и нашего современника Гончара имело своим истоком одну и ту же народную песенную интонацию. Вот как, например, звучит она в “Твоей заре”:

“Забелели снега
Ой да забелели белые!..”

И, кажется, на все четыре стороны света не было сейчас нигде такой дали, куда бы не долетели эти слитые горем женские голоса, которые так и били страстью и печалью из-под степной одинокой скирды.

“Твоя заря” назвал свой роман Олесь Гончар. Как и многое в этом сложном произведении, название его не однозначно. Можно было бы подумать, что писатель имел в виду зарю вечернюю, которой и был для Заболотного этот уик-энд. Ведь на следующий день он погибнет в авиационной катастрофе. Но, кажется нам все-таки, что говорит писатель своим названием о другой, об утренней заре, заре надежды, заре начала, которой стал этот же уик-энд для юной Лиды, которая понесет дальше выроненный Заболотным стяг добра, стяг чистоты, стяг неуспокоенности.

Затонский Дмитрий Владимирович. 252000, Киев, Ярославов Вал, д. 30-а, кв. 9. Тел. 25–18–67

Киселёв Владимир Леонтьевич. 252006, Киев-6, Красноармейская, 131, кв. 42. Тел. 67–20–45

Цей лист опублікований українською мовою в газеті “Літературна Україна” (1981. – 20 жовтня. – С. 2).

* * *

Від Василя Лукича Юхимовича

25 серпня 1981

¹ “Ось-ось вийде журнал, в якому пощастило нам зібрати дещо й відтворити до 100-річчя художника І. К. Дряпаченка” .– У журналі “Україна” (1981. – № 35. – С. 12) вийшла стаття Володимира Бабенка “Його зоря”, у якій викладено важливі біографічні відомості І. Дряпаченка, його зв’язки з рідною Полтавщиною.

² “... з вдячністю посилаю...” копію фото художника біля своєї картини. – У листі вона не збереглася. Копію вміщено в журналі перед публікацією “Його зоря”.

³ “Подивіться на людину й куточок юності своєї!»” . – І.Дряпаченко народився в с. Василівці, тепер Козельщинський район Полтавської області. Тут він і похований. О. Гончар після закінчення семирічної школи працював у редакції районної газети “Розгорнутим фронтом” (с. Козельщина).

* * *

Від Івана Сидоровича Бокого

14 вересня 1981

¹ “Як і обіцяв, надсилаю газети з матеріалами про гоголівські місця і про Ю. Кондратюка” . – Матеріали, про які йдеться, не вдалося віднайти в родинному архіві письменника. 8–10 вересня 1981 року О. Гончар завітав на Полтавщину, зустрівся з автором листа І. Бокиком. Письменник побував у Полтаві, Сухій, Шишаках, Миргороді, Гоголевому (Яновщині). Відвідав у Диканьці церкву св. Миколая Чудотворця, неподалік від якої ростуть дуби, оспівані Пушкіним, де Мазепа зустрівся з Кочубеєвою донькою Мотрею, у Миргороді керамічний технікум ім. М. В. Гоголя, у Хомутці маєток Муравйових-Апостолів, у Полтаві Музей-садибу Івана Котляревського (Г. О. Щод., т. 2, с. 480–482).

² “Говорив з Данилевськими про давні зв’язки їх роду з Муравйовим-Апостолом” . – І. Бокий спілкувався із Софією Миколаївною Данилевською та її доньками – Мариною Сергіївною, Наталією Сергіївною, Марією Сергіївною.

До найближчого оточення Гоголів-Яновських протягом кількох поколінь належали Данилевські, життєві стежки цих родин постійно перетиналися.

Данилевські – знатний (дворянський) рід Миргородського полку, відомий ще з I чверті XVIII століття. Данилевські перебували у свояцтві з сім'єю декабристів Муравйових-Апостолів.

С. М. Данилевська (1887–1984 рр.), уроджена Бикова (батьки: Микола Володимирович Биков, Марія Олександрівна Пушкіна), правнучка О. С. Пушкіна і внучата племінниця М. В. Гоголя. Закінчила Полтавський інститут шляхетних панянок і приватне музичне училище Лісовського. 1904 року вийшла заміж за Сергія Дмитровича Данилевського (1881–1919 рр.) – внучатого племінника відомого письменника Григорія Петровича Данилевського. Подружжя мешкало в селищі Олефірівці Миргородського повіту на Полтавщині, мало маєток, 500 десятин землі, кінний завод. Усе це втратили 1917 року. Сергій Дмитрович, агроном за фахом, керував господарством. У 1919 році Софія Миколаївна стала вдовою з п'ятьма маленькими дітьми (Марія, Ірина, Олександр, Наталія, Марина), згодом переїхала до Миргорода, а в 1921 році – до Полтави (до матері Марії Олександрівни Бикової [1862–1939]). Марія Сергіївна Данилевська працювала ботаніком, Ірина Сергіївна – інженером, Марина Сергіївна – лікарем, Олександр Сергійович став професором Ленінградського університету, Наталія Сергіївна – педагогом.

³ “ ... Гоголі зустрічались з Муравйовими у Трошинського ... ” . – Муравйови-Апостоли – шляхетний рід, що походив від реєстрового козака Миргородського полку Апостола (1649 р.). Правнук його Данило Павлович Апостол був гетьманом Лівобережної України (1727–1734 рр.).

Іван Матвійович Муравйов-Апостол (1770–1851) – російський письменник-просвітитель, перекладач, дипломат, академік Російської АН (з 1811 року), нащадок гетьмана Д. Апостола по жіночій лінії. З весни 1801 року І. М. Муравйов для збереження роду і прізвища став носити прізвище Муравйов-Апостол. Після відставки 1806 року переїхав у с. Хомутець Миргородського р-ну, де відбудував і впорядкував одержаний у спадок родовий маєток, що став значним декабристським та культурним центром того часу. У його стінах прогресивне дворянство обговорювало політичні питання, історичні події, майбутнє держави.

Сини І. М. Муравйова-Апостола – Матвій, Сергій та Іполит – були учасниками декабристського руху. Матвій (1793–1886) – підполковник російської армії, учасник Вітчизняної війни 1812 року й закордонних походів російської армії 1813–1814 рр. Один із засновників Союзу порятунку, член Союзу благоденства та Південного товариства декабристів. У січні 1826 року засуджений до страти, яку замінено 20-річною каторгою (пізніше скорочено до 15 років). Амністований 1856 року.

Сергій (1796–1826) – підполковник російської армії, один з керівників декабристського руху в Україні, брав участь у Вітчизняній війні 1812 року й закордонних походах російської армії 1813–1814 рр. З 1815 року служив у Семенівському полку, після повстання якого переведений

1815 року в Україну до Чернігівського полку. Один із засновників Союзу порятунку, член Союзу благоденства. Повішений у Петербурзі разом з іншими керівниками повстання декабристів.

Іполит (1805–1826 рр.) – прапорщик. 1821 року вступив до Північного товариства декабристів. У грудні 1825 року прибув в Україну, щоб повідомити керівників Південного товариства декабристів про початок повстання в Петербурзі й домовитися про спільні дії. Поранений у бою з каральним загоном. Щоб не потрапити до рук карателів, покінчив з собою.

Трощинський Дмитро Прокопович (1754–1829 рр.) – відомий державний діяч, політик. Далекий родич М. В. Гоголя. У своєму маєтку в с. Кибинці на Миргородщині заснував театр. Батько М. Гоголя – Василь Гоголь-Яновський – брав активну участь у театральних виставах і концертах, здійснював режисуру, написав кілька творів для театру. З цим театром пов'язана творча доля молодого М. Гоголя.

⁴ “ ... фото вишлю десь через день – Володя трохи затримав через домашні клопоти, зробив тільки половину ” . – І. Бокий надіслав О. Гончару світлини, які зробив під час відвідин письменником Полтави, Диканьки, Шишак, гоголівських місць фотокореспондент газети “Комсомолец Полтавщини” Володимир Мартиненко. О. Гончар у листі-відповіді від 17 вересня 1981 року повідомляє, що йому особливо сподобались ті світлини, на яких зображено ставок у Яновщині, гоголівську стінку (ліс над кручею, рукотворний ставок), коледязь і соняшник Котляревського (Г. О. Листи, с. 359).

* * *

Від Івана Сидоровича Бокого

30 вересня 1981

¹ “ Завтра передруковуємо з «ЛУ» «Гоголівськими шляхами» ” . – Йдеться про публікацію: О. Гончар. Гоголівськими шляхами // Зоря Полтавщини. – 1981. – 1 жовтня. – С. 3 (уміщено фото В. Мартиненка “Олесь Гончар на шпилі гоголівської стінки. 10 вересня 1981 року”).

² “ В жовтні – листопаді хочемо «круглий стіл» проєктувальників провести ” . – Редакція газети “Комсомолец Полтавщини” вирішила взяти шефство над створенням музею-заповідника М. В. Гоголя. З'явилася низка публікацій на цю тему. Йдеться про інтерв'ю з директором музею-заповідника кандидатом архітектури Л. С. Вайнгортом (Віценья Л. Великі й радісні турботи // Комсомолец Полтавщини. – 1981. – 27 жовтня. – С. 3), нарис, присвячений головному художникові музею, одному з творців і авторів експозицій В. М. Ба-

туріну (Дениско Г. На все життя, що не прожите // Комсомолец Полтавщини. – 1981. – 27 жовтня), й інші надруковані матеріали.

³“ Надсилаю також номер газети з матеріалом про полтавську козу” . – Йдеться про публікацію Г. Дениско “Коза в полтавському дворі” (Комсомолец Полтавщини. – 1981. – 24 вересня. – С. 1–2). Це розмова про козу в полтавському сільському дворі, про зменшення поголів’я кіз в Україні і “в усьому світі – від полярних широт до тропіків”.

⁴ “ Надсилаю ще газети про торішній вечір «І хліб, і слово», які чомусь до Вас не дійшли, а також наш ювілейний випуск з Вашим факсиміле” . – Мовиться про літературний вечір “І хліб, і слово”, на якому трудівники колгоспу “Перемога комунізму” зустрічалися з письменниками України – О. Гончаром, П. Загребельним, Б. Олійником, О. Коломійцем, В. Канівцем, Д. Косариком, Б. Комаром, М. Карпенком, В. Юхимовичем, О. Чучею, М. Шевченком. Він відбувся у травні 1980 року в с. Гиряві Ісківці Лохвицького району Полтавської області. Вели діяство перший секретар обкому Компартії України Ф. Т. Моргун і перший секретар правління СПУ П. Загребельний.

Зал тепло зустрів О. Гончара, який звернувся до присутніх із такими словами: “Нас, письменників, цікавить духовна сторона життя нашого сучасника. Преса інколи пише про факти буздушності, черствості, незрозуміння молоддю старших. Наше соціалістичне суспільство має всі можливості бути найлюдянішим. І наші письменники спрямовують зусилля на те, щоб усі жили зручніше, щоб люди поважали один одного якнайбільше.

Ми великі надії покладаємо на нашу сільську інтелігенцію, всіх, хто, здобувши коштом народу освіту, допомагає робити життя культурнішим, людину – розкритішою до краси мистецтва, добрішою душевно, хто дбає про духовне здоров’я народу, щоб молодь зростала достойною батьків. Нам потрібні і чисті родючі поля, і чисті людські душі”.

Заключним акордом став виступ хору Полтавського педагогічного інституту імені В. Г. Короленка “Калина”. По дорозі письменники відвідали меморіальний музей-садибу Г. Сковороди в Чорнухах, побували на колгоспному полі.

І. Бокий надіслав ювілейний випуск газети “Комсомолец Полтавщини” (1980. – 30 травня) з факсиміле О. Гончара та Б. Олійника: О. Гончар: “Працівникам газети «Комсомолец Полтавщини» та всім її читачам шлю щире вітання. Сил та наснаги сурмачеві полтавського юнацтва.

Ваш Олесь Гончар”

(підпис)

* * *

**Від Ювілейної комісії з відзначення 80-річчя
від дня народження Д. Л. Демерджі**

Жовтень 1981 р.

¹ “... зичимо Вам доброго здоров'я, великих творчих успіхів, в т. ч. в Академії”. – 29 березня 1978 року О. Гончара обрано академіком АН УРСР. “У наші технократні часи письменникові статі академіком непросто! А головне, – занотував письменник у “Щоденниках” 30 березня 1978, – що з мого боку до нього не докладалось ніяких зусиль. Тим приємніше, що люди – і знайомі, й незнайомі, – виявили тобі честь” (Г. О. Щод., т. 2, с. 332).

* * *

Від Григорія Булаха

5 грудня 1981

¹ “Того й прошу оце тепер – завітати (при зможі) на вечір, присвячений Григору”. – Вечір з нагоди 50-річчя Григора Тютюнника відбувся в грудні 1981 року в республіканському Будинку літераторів. Відкрив його перший секретар правління Київської організації СПУ Ю. Мушкетик словами О. Гончара “Він весь із життя... Найщиріші симпатії Григора Тютюнника віддані екранним будівничим життя, отим самим людям праці, чиї думи письменник так досконало знав, тому що, власне, він теж був одним із них...”. Вступне слово виголосив В. Яворівський. Новели Г. Тютюнника “Тайна вечера”, “Сито, сито...” прочитали заслужені артисти УРСР Н. Крюкова і Г. Булах.

² “Готував я зозуль цих «з поклоном»... йому на життя, та випало їм – розминутися”. – Перу Григора Тютюнника належить новела “Три зозулі з поклоном”, у якій легко впізнається сам автор і його батько, арештований як ворог народу й засланий до Сибіру. Твір присвячений любові Всевишній.

* * *

Від Дмитра Омеляновича Луценка

22 грудня 1981

¹ “Спасибі Вам за такого щирого, доброзичливого листа, високу оцінку моєї поетичної і пісенної творчості”. – 3 листопада 1981 року О. Гончар послав Д. Луценкові листа, у якому привітав (трохи із запізненням) колегу-земляка з ювілеєм і високо цинив його творчість: “...Ваші кращі пісні не полишають

байдужими, бо в них є щирість, душевність, властивий нашому народові ліризм” (Г. О. Листи, с. 362).

² “Посилаю Вам, дорогий Олесь Терентійович, «Вибране» ...” . – Йдеться про видання: Луценко Д. О. Вибране. – К. : Дніпро, 1981. – 343 с.

* * *

Від Олесья Опанасовича Силина

23 грудня 1981

¹ “Серед усього цього, певен, мільйони Ваших шанувальників приймуть як новорічний дарунок статті, надруковані в «Сільських вістях» та «Літературній газеті»”. – Мовиться про такі публікації: Гончар О. Гоголевськими шляхами / автор. пер. с укр. К. Григорьєва // Літературная газета. – 1981. – 2 декабрия; Місто п’ятнадцяти віків // Сільські вісті. – 1981. – 9 грудня.

* * *

Від Ігоря Петровича Золотуського

24 грудня 1981

¹ “Ваше доброе письмо и Ваш быстрый ответ (ни П. Загребельный, ни М. Алексеев, к которым я обратился по вопросу о заповеднике, даже не ответили мне) внушает надежду” . – У листі від 3 грудня 1981 року до І. Золотуського О. Гончар поділився своїми міркуваннями щодо майбутнього гоголівського ювілею: створення Всесоюзного ювілейного комітету на чолі з авторитетним російським письменником або академіком; підготовка повного зібрання творів Миколи Гоголя; надання всілякої підтримки з боку української Спільки письменників, Спільки письменників СРСР стосовно музею-заповідника в с. Яновщині (Гоголевому) (Г. О. Листи, с. 363–364).

² “Ваше выступление в «ЛГ» произвело впечатление ...” . – Олесь Гончар у “Літературній Україні” опублікував статтю “Гоголівськими шляхами” (1981. – 29 вересня), у якій розповідає про своє перебування на Полтавщині. Пізніше вона з’явилася в скороченому вигляді в “Літературній газеті” (1981. – 2 декабрия). Друкувалася ця стаття у перекладі К. Григор’єва в журналі “Радуга” (1981. – № 12. – С. 31–39). Її написано, зізнається О. Гончар у листі від 3 грудня 1981 року до І. Золотуського, з метою привернення уваги громадськості до створення гоголівського заповідника (Г. О. Листи, с. 364).

³ “Спасибо и на добром слове в мой адрес”. – О. Гончар у листі від 3 грудня 1981 року з радістю повідомляє, що в Полтаві І. Золотуського згадують добрим словом, цінують його підтримку, висловлює впевненість, що енергія, знання Ігоря Петровича й надалі сприятимуть благородній справі – “створенню гоголівської Ясної поляни” (Г. О. Листи, с. 364).

⁴ “Я должен сейчас писать книгу о мастерстве Гоголя, на которую у меня есть договор, и я хочу в ней досказать то, что не досказал в первой книге”. – Йдеться про видання: Золотусский И. Душа и дело жизни : очерки о Гоголе (М. : Правда, 1981); По следам Гоголя (М. : Советская литература, 1984).

⁵ “Вместе с тем, рвется рука написать биографическую книгу о Белинском – но не дают. Издательство “Молодая гвардия” не доверяет мне после “Гоголя”, требует “проверочных глав”, где была бы видна моя концепция”. – Мовиться про книгу І. Золотуського “Гоголь” (“ЖЗЛ”), що побачила світ у Москві у видавництві “Молодая гвардия” (1979, 1984, 1998, 2005 рр.).

⁶ М. Б. Храпченко. – Михайло Борисович Храпченко (1904–1986), академік АН СРСР, автор монографій “Мёртвые души” (1952), “Творчество Гоголя” (1953), “Николай Гоголь. Литературный путь. Величина писателя” (1980).

⁷ Софронов. – Софронов Анатолий Володимирович (1911–1990), російський поет, публіцист, сценарист, драматург, головний редактор журналу “Огонёк” (1953–1986), перший номер якого вийшов 1899 року як щотижневий ілюстрований літературно-мистецький додаток до газети “Біржові відомості”. У 1902 році “Огонёк” став самостійним журналом.

⁸ “А гоголевские чтения, которые целиком зависят от воли директора Полтавского института Зязюна и Ф. Т. Моргуна, надо проводить ежегодно в Полтаве”. – Перші Гоголівські читання відбулися в Полтаві 1982 року. Опубліковані “Тезисы” І Гоголевских чтений (Полтава : вид-во “Полтава”, 1982. – 116 с.). Ці читання з наступним друком матеріалів стали традиційними в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В.Г. Короленка (з 2009 року національний університет). У 2015 році відбулися XV Гоголівські читання.

* * *

Від Івана Макаровича Гончара

27 грудня 1981

¹ “ ... я започаткував і готовлю 15 томів історико-етнографічних альбомів (фото, малюнки з предметів народного мистецтва) під назвою «Україна та Українці»” . – І. Гончар упорядкував 18 томів альбому за змішаним принципом історико-етнографічного й адміністративно-територіального районування. На 15 році незалежності Український центр народної культури “Музей Івана Гончара” випустив перший том цієї праці: Україна й Українці : історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара (вибрані аркуші). – К. : УЦНК “Музей Івана Гончара”, ПФ “Оранта”, 2006. – 244 с. Згодом вийшли ще три томи: Україна й Українці : історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара (Галичина, Буковина). – ПФ “Оранта”, 2007. – 304 с.; Україна й Українці : Київщина лівобережна (історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара). – К. : УЦНК “Музей Івана Гончара”, ПФ “Оранта”, 2007. – 207 с.; Україна й Українці : Полтавщина, Слобожанщина (історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара). – К. : УЦНК “Музей Івана Гончара”, ПФ “Майстер Книг”, 2015. – 328 с.

* * *

1982

Від Марії Параски-Мальцовської

8 січня 1982

¹ “ « Письменницькі роздуми » я зрецензувала у нашій газеті «Правда», Органу Центрального Комітету Комуністичної партії Словаччини, яку Вам надсилаю” . – Матеріали, про які йдеться, не вдалося виявити в родинному архіві О. Гончара.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

29 січня 1982

¹ Всесвітня Рада миру. – Найвищий постійний орган Руху прихильників миру. Створена 1950 року.

* * *

Від Сергія Давидовича Козака

14 лютого 1982

¹ “ ... « І чого цей Козак скрізь лізе: і співає, і музику пише, і книги друкує, і в газетах?.. Співав би собі мовчки» ” . – С. Козак закінчив Військову академію ім. М. Фрунзе (1947), Московську консерваторію ім. П. І. Чайковського за класом вокалу (1950). Працював солістом, художнім керівником Київської державної філармонії, викладачем Київської консерваторії (вів клас вокалу). До 1982 року опублікував віршовані повісті “Земле моя, доле моя” (1963), “Горинь” (1971), художньо-документальні повісті “Михайло Гришко” (1978), “Григорій Верьовка” (1981). Автор музики пісень, романсів на вірші М. Рильського, П. Воронька, Б. Олійника, Д. Луценка й ін.

* * *

Від Сави Артемовича Дангулова

5 березня 1982

¹ “ ... вот письмо, которое мы только что получили из Индии – думаю, что оно будет Вам приятно” . – Див. лист В. Жак до О. Гончара, датований 10 березня 1982 року (примітка¹).

* * *

Від Валентини Яківни Жак

10 березня 1982

¹ “ С удовольствием посылаю Вам два письма от читателей английского издания нашего журнала – одно из Индии, другое из США, выражающие их восхищение Вашим романом «Твоя заря», которое все мы полностью разделяем” . – Тексти листів:

* * *

Лист з Індії

Уважаемая мадам,

взволнованный и потрясенный, я от всего сердца шлю мою искреннюю благодарность и поздравления Олеся Гончару за его удивительный роман “Твоя заря”, опубликованный в журнале “Советская литература” в июньском и ноябрьском номерах. Я благодарен ему за то чувство бла-

женства, которое я испытал, читая его шедевр. Передо мной открылся мир восторга и мечты, и я бы не простил себе, если бы не выразил вам мою глубокую благодарность за то, что вы дали мне возможность и счастье упиваться этим произведением, страница за страницей, написанным с редко встречающейся художественной тонкостью, в котором человек и природа показаны существующими в высшей и блаженной гармонии. Этот роман для меня праздник, шедевр, который прошел через все барьеры государственных границ и времени и достиг высот вечности.

Моему воображению нетрудно перенести действие романа из Советского Союза в мою страну, Индию, и при этом ясно увидеть все подробности событий романа, происходящими на моей родной почве, а в ролях всех действующих лиц – моих соотечественников.

По-моему, роман выражает высочайшую человечность, без всякого доктринства или ухищрений. Он достигает вершины совершенства, когда Заболотный, вечный путешественник, главный герой, усталый мечтатель, полный неутоляемой тоски по своей степи и глубокого отвращения к наступлению бездушной техники и цивилизации, шлет свой искренний привет через рассказчика своей родине перед тем как отправиться в ещё одно путешествие. Он говорит: “Передай привет моей Терновщине, каждой тропинке, каждому полю, каждой травинке”.

Я вижу Заболотного как поэта, как философа, для которого все вещи, самые незаметные, святы, все события – значительны, все моменты осмысленны и все люди священны. Он стремится воскресить ритмы жизни; каждое существо, каждое растение, каждое живое существо, будь то пчела, гусеница или кузнечик, каждая часть природы учит его видеть единство в разнообразии. Тучи спускаются с неба, чтобы научить Заболотного смыслу жизни.

Прикоснуться столь близко ко всем богатствам природы через Заболотного было удивительным переживанием. В настоящее время человек отчуждён от природы, от своей родины наступлением техники. Но приходит время, когда он испытывает непреодолимое желание вернуться к природе, насытить своё тело и разум её оздоравливающим прикосновением. “Твоя заря” вдохновила меня на пристальное исследование моей собственной души, дабы я мог ответить, люблю ли я мою страну так, как Заболотный любил свою степь, чтобы убедиться, что природа и я едины во всём, и наконец, что не менее важно, отдаться стремлению к гуманизму и всеобщему братству людей.

Я не согласен, однако, с Леонидом Новиченко, который в своей статье в июньском номере говорит, что “мысли автора сосредоточены на контрасте между двумя способами жизни – социалистическом и буржуазном”. Этим заявлением и рядом других в том же духе автор статьи

старается придать политическое направление главной теме романа, чего, к счастью, не сделал Гончар. Для меня Заболотный совершенный человек, и его близкая связь с природой, как это описывает автор, выходит за границы всех типов общества. В так называемом буржуазном обществе человек также стремится к единению с природой и со своей родиной, но Гончар не нарисовал перед нами сцены близости человека и природы в США, у него и не было такой возможности, поскольку центральной темой американских эпизодов является город Нью-Йорк, изображённый автором как колоссальные джунгли из железобетонных чудовищ, небоскрёбов и потоков стали и железа. А я, дорогой редактор, считаю, что любовь к природе таких людей, как Заболотный и Роман Винник, и экологов, и других лиц является врождённой и, разрешите мне прямо сказать, не воспитанной специально советским образом жизни. Они описаны автором как люди, стоящие над обычным приземленным существованием, ищущие смысла жизни в самих себе, а природа является лучшим помощником в достижении этой цели. В Заболотном сама жизнь с безграничным разнообразием и чудесами воспитала чувство близости к природе и всеобъемлющий гуманизм; и по-моему, определённый образ жизни, как считает Новиченко, играет в этом отношении очень маленькую роль.

Мне, как гражданину Индии, было очень приятно отметить, не слишком часто встречающиеся в литературе упоминания моей страны и её образа жизни, сделанные автором через героев его романа. Вначале Заболотный говорит о языке бенгали, который он жаждет изучить для того, чтобы читать Рабиндраната Тагора в оригинале. Как бенгалец, я особенно польщён этим. Душевная связь автора с Индией также безошибочно раскрывается в эпизоде с молодым парнем-американцем, которого они подвозят на своей машине и который в разговоре с ними говорит, что он и его подруга Кэт после окончания университета надеются поселиться на берегу Ганга или на Гималаях, “среди людей, которые всё ещё сохраняют свою первозданную доброту, простоту и отсутствие всякой претенциозности”.

Мне, как индийцу, было бы необычайно приятно, если бы я мог полностью согласиться с мнением русского писателя об индийском образе жизни, но, стоя лицом к лицу с мрачной реальностью, я вынужден признать, что мне жизнь на берегах Ганга видится далеко не в таком розовом свете, как того хотелось бы мистеру Гончару.

В общем, “Твоя заря” доставила моему эстетическому чувству и моему разуму большее наслаждение, чем другие произведения, которые мне довелось читать за последнее время.

Я надеюсь, мадам, что от имени уважаемого мною журнала “Советская литература” Вы ответите на мое письмо, когда Вы его получите.

Благодарный Вам, искренне Ваш,

Субрата Кумар Чаттерджи

* “Я не согласен, однако, с Леонидом Новиченко, который в своей статье в июньском номере говорит, что «мысли автора сосредоточены на контрасте между двумя способами жизни – социалистическом и буржуазном»”. – Йдеться про публікацію: Новиченко Л. Стовбур і крона: традиції і наступність у сучасній багатонаціональній літературі [“Твоя зоря”] // Проблеми. Жанри. Майстерність: літературно-критичні статті. – К., 1981. – Вип. 6. – С. 3–17.

* * *

Лист із США

...Только что кончила читать “Твою зарю” Гончара. Вторая часть очень сильно написана, но не теряет при этом ни капли лиризма первой части. Я получила особое удовольствие от изящества перевода. Все высказывания об американских неграх превосходны. Гончар нарисовал величественные портреты американских негров. Дело в том, что он уловил истинное величие этих трудолюбивых людей, что он видит их внутреннюю силу. Прекрасен образ старого Френка! Конечно, надо быть Заболотным, чтобы увидеть красоту таящуюся в каждом человеке. Вряд ли Дударевич видит в людях что-либо сверх того, что касается непосредственно его самого, да и это он видит лишь из карьеристских соображений.

Поражает точность наблюдений автора. Очень интересно увидеть свою страну глазами других людей, через их переживания и ощущения. Я думаю, что, учитывая затронутые вопросы и мастерство исполнения, появление романа вызвало оживленные дискуссии. Это очень, очень хорошо! Поднятые в этом романе проблемы имеют решающее значение для современного мира. Его следует обсуждать, и как можно тщательнее! Это бесспорно одна из лучших книг, прочитанных мною за последние два года. Мне особенно нравится ее правдивость при отсутствии цинизма и пессимизма. Миру нужно побольше Заболотных! Таких людей надо видеть, чтобы им подражать.

С наилучшими пожеланиями

Ваша Марселла

(школьная учительница английской литературы в США)

²“Перевод романа [«Твоя зоря». – М. С.] на английский был сделан одним из наших лучших переводчиков Хилдой Перхэм”. – Йдеться про видання: Your Dawn / Transl. by H. and J. Perham // Soviet Literature. – 1981. – № 6. – Р. 3–143; № 11. – Р. 13–130.

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала*17 березня 1982*

¹ “Дід”, ² Батько Січі. – Дмитро Іванович Яворницький.

³ “Прикладаю і останню свою замітку, опубліковану в «Зорі» про те, як Дм. Ів.² увічнив ім'я Великого Кобзаря”. – І. Шаповал надрукував статтю “Невичерпні скарби” (Зоря. – 1982. – 8 березня. – С. 3). У ній ідеться про зібрані Д. І. Яворницьким матеріали, пов'язані з Т. Г. Шевченком: “Кобзар” з автографом Шевченка – “Марії Іванівні Козачковській з чоловіком і дітками” – й уклеєними листами Т. Шевченка до свого друга, переяславського лікаря А. Козачковського; автобіографія Тараса Шевченка, написана 1860 року російською мовою; лист Шевченка до артиста М. Щепкіна; документи-оригінали про заслання поета. Усі ці матеріали вміщені в книжці Д. І. Яворницького “Матеріали до біографії Т. Г. Шевченка” (1909).

⁴ “Якщо у Вас немає ж. «Радянське літературознавство» № 2 – 1982 р., я пришлю копії листів Яворницького і П. Мирного”. – Див. лист І. Шаповала до О. Гончара від 15 квітня 1982.

* * *

Від Бориса Дмитровича Антоненка-Давидовича*20 березня 1982*

¹ “Однак М. Подолян інакше подивився на цю справу і виступив у “Літературній Україні” з статтею “В ролі жебрака”, де закидав мені, ніби я канючив в українській еміграції матеріальну допомогу, зазначивши до того ж, що посилку надіслано через якусь торговельну організацію, що є мало чи те сіоністська, натякаючи на мій якийсь зв'язок з сіоністами”. – У цій статті (Літературна Україна. – 1973. – 13 липня) Б. Антоненка-Давидовича звинувачено ще й у поширенні “шпигунських відомостей”, за що він нібито щедро винагороджувався з-за кордону, оприлюднено проблеми його родинного життя – кримінальний шлях сина Євгена. Націоналістичне виховання батька, ідеологічний вплив його закордонних друзів, робить висновок автор статті, спричинили моральну деградацію сина. Йому не прищеплено повагу бодай до елементарних норм людської поведінки.

² “У цій статті [“За «так» гроші не дають”. – М. С.] він [Горновий. – М. С.] заявляв, що Антоненко-Давидович щось передає за кордон, за що і одержує нагороду у вигляді посилок”. – Зроблено чергову спробу розкрити “справжнє політичне обличчя” Б. Антонен-

ка-Давидовича, який начебто купається в багатстві, але “гребе до себе все, що дають”. Путі-дороги письменника, цинічно заявляє В. Горновий, переплелися зі шляхами лондонських фірм “Діннерман енд К^о” та “Брітіш енд К^о”, згадано й про найболючіше – батько нібито не спромігся перевиховати сина. Дісталось на горіхи й Михайлині Коцюбинській та її доньці, яку мати нібито “віддає в полон заморським душоловам” (Літературна Україна. – 1977. – 29 квітня. – С. 4.)

³ “ На чолі комітету став найменший син відомого українського класика В. Стефаника, що виступає під псевдонімом Гаморак (дівоче прізвище його матері) ” . – Йдеться про Юрія Васильовича Стефаника (Гаморака, Клинового) (1909–1985). 1944 року він виїхав з України, до 1948 року мешкав у Німеччині, потім – у Канаді, де очолював Канадське об’єднання українських письменників “Слово”.

⁴ “ ... «тишина немая в улицах пустых, / и не слышно лая псов сторожевых» ... ” . – Рядки з вірша російського поета Івана Савича Нікітіна (1824–1861).

* * *

Від Михайла Кузьмовича Наєнка

1 квітня 1982

¹ “ Нещодавно мені запропонували написати нарис есеїстичного типу «Олесь Гончар» (до 2-х аркушів) для збірника... ” . – Йдеться про майбутній збірник літературно-критичних матеріалів “Українські радянські письменники” (К. : Рад. письменник, 1984. – 352 с.), у якому вміщено статтю М. Наєнка “Краса вірності у творчому світі Олесь Гончара” (с. 246–251).

² “ Передмова у «Радянській школі» передана вже до друкарні ” . – Мовиться про збірник “Творчий світ письменника” (К. : Рад. письменник, 1982. – 172 с.). Упорядником, автором вступної статті і приміток є М. Наєнко.

³ “ А я продовжую вступати до Спілки ” . – М. Наєнко став членом Спілки письменників України в 1982 році.

* * *

Від Бориса Наумовича Левіна

5 квітня 1982

¹ “ Тому-то, користуючись наданими мені повноваженнями, звертаюсь до Вас і прошу дозволити передрук нариса «Шляхами Гоголя» для полтавського

«Вінка»” . – О. Гончар у листі-відповіді, датованому 11 квітня 1982 року, пише, що пропозиція дати в полтавський “Вінок” нарис “Гоголівськими шляхами” “заперечення не викликає. І самий задум видати такий збірник заслуговує цілковитої підтримки”. У 1984 році колективний збірник “Вінок Гоголю”, присвячений 175-річчю від дня народження М. В. Гоголя, побачив світ. До нього ввійшли нариси “Гоголівськими шляхами” О. Гончара, “Гоголь у Римі” І. Золотуського, “На хуторі поблизу Диканьки” В. Лиса, вірші Б. Олійника, І. Драча, Я. Шутька, С. Баруздіна, статті літературознавців М. Храпченка, Н. Крутікової, А. Тюніна, Н. Марченко, спогади С. Данилевської, стаття “Гоголь і Україна” О. Гончара, в основу якої покладено доповідь письменника на Міжнародному симпозиумі у Венеції (1976), й інші розповіді та есе про минуле й теперішнє полтавського краю, який дав світові геніального художника слова (Х. : Прапор, 1984. – 152 с.). Працівники Заповідника-музею надіслали цей збірник О. Гончару з таким написом: “Олесею Терентійовичу в пам’ять про відвідини Заповідника-музею М. В. Гоголя. с. Гоголево. 7.07.1984 рік”.

* * *

Від Петра Петровича Гавриленка

9 квітня 1982

¹ Р а н о в ц і . – Працівники Російської Академії наук.

² П . Г . – Петро Петрович Гавриленко. 30 років пропрацював агрономом у Казахстані, куди його завела мисливська пристрасть. Познайомився з родиною М. Шолохова під час евакуації в роки війни. Автор “Тихого Дону” й П. Гавриленко стали великими друзями на все життя. У 1982 році у видавництві “Жалуші” (м. Алма-Ата) вийшла книга П. Гавриленка “Михаил Шолохов – наш сучасник”.

* * *

Від Зіновія Миколайовича Легкого

11 квітня 1982

¹ “ За оцю збілочку наша письменницька організація вирішила прийняти мене у Спілку... ” . – Йдеться про книжку новел “Голубий вогонь” (Л. : Каменяр, 1982. – 127 с.). До Спілки письменників СРСР З. Легкий вступив у 1983 році.

² “ І дуже хочеться, щоб вийшла друга моя книжечка оповідань у «Рад. письменнику», – там бо вже немало про сучасність ” . – Друга книжка “Терпкий цвіт любові” побачила світ у видавництві “Рад. письменник” 1985 року.

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала

15 квітня 1982

¹ “ Вважаю за честь зробити Вам добро. Знову, як обіцяв, висилаю Вам додаткові матеріали про нашого Діда” . – Див. лист І. Шаповала до О. Гончара, датований 17 березня 1982 року (примітка¹).

² “ ... у «Дніпрі», на 83 рік, готується до перевидання моя книга «В пошуках скарбів» ” . – Книга оповідань про життя й музейну працю видатного дослідника Запорізької Січі Д. І. Яворницького надрукована в 1963 році (К. : Рад. письменник), перевидана в 1983 році (К. : Дніпро).

³ “ ж . « Радянське літературознавство», № 2, 1982 року: Лист Д. І. Яворницького до Панаса Мирного ” . – До журналу “Радянське літературознавство” листи з коментарями подали О. І. Володарець, завідувачка Полтавського державного літературно-меморіального музею Панаса Мирного, і Д. Ф. Агеєва, старший науковий співробітник цього духовного закладу.

⁴ “ Дуже б мені бажалося прочитати Вам мій замір написати філософську драму, що вилився в містерії «Спокуса» (Грехопадение) ” . – Йдеться про п'єсу “Спокуса”, дійовими особами якої є відомі біблійні персонажі: Адам, Єва, Голос з неба, янголи та ін. Уперше надрукована в українському літературному альманасі “Нова рада” (К., 1905). Присвячена Леонідові Олексійовичу Іоніну – лікареві, якого знав Панас Мирний.

* * *

Від Олеса Степановича Юренка

23 квітня 1982

¹ “ У нас працює редколегія, яка готує до видання «Вінок М. В. Гоголю» ” . – Див. лист Б. Левіна до О. Гончара від 5 квітня 1982 року (лист, примітка¹).

* * *

Від Анатолія Іларіоновича Колісниченка

31 травня 1982

¹ “ Написав невелике слово про Ю. Яновського, але не відаю, чи зробив те більш-менш вдало... Можливо, прийдеться змінити, доробити... Тому й оце надіслав Вам доповідь на перевірку. ” – О. Гончар

уважно прочитав статтю і свої міркування щодо неї і стосовно перебігу ювілейних подій висловив у листі до А. Колісниченка від 8 червня 1982 року: “Стаття написана великими «стереоскопічно-голографічними» словами... це якраз в душі ювілею... доповідь у Києві робитиме Яворівський. У Одесі... добре було б виступити з доповіддю А. Колісниченку, який, зокрема, наголосить і на дуже важливій роботі Яновського в кіно, адже «Голлівуд на березі Чорного моря», кажуть, таки справді існував...” (Г. О. Листи, с. 384).

² “... я не знаю, коли і де мені бути на святкуванні ювілею Яновського”. – О. Гончар очолив Республіканську ювілейну комісію. В урочистостях взяв участь А. Колісниченко. У своєму виступі він говорив “про уроки майстерності Юрія Яновського, без яких немислиме повнокровне життя нашої літератури”, про “температурний, освячений революцією світ художника, його багатогранне слово, здобуте із сокровенних глибин рідної мови” (Натхненний художник революції: урочистий вечір, присвячений 80-річчю з дня народження Юрія Яновського // Літературна Україна. – 1982. – 16 вересня. – С. 1). Учасниками цього дійства були також К. Волинський, С. Плачинда, О. Килимник, А. Хижняк, О. Бабишкін, Є. Кирилук, В. Яворівський та ін. Див. лист В. Батюка до О. Гончара, датований 29 вересня 1982 року (лист, примітка¹).

* * *

Від Михайла Олександровича Штейна

12 червня 1982

¹ “Днями до мене звернулися з нового нашого Дніпропетровського літературного музею, про організацію якого є вже постанова відповідних інстанцій”. – Див. лист І. Шаповала до О. Гончара від 22 жовтня 1983 року (лист, примітка¹).

² “До речі, відомо мені, Ваша сестра в Ломівці передала до згаданого музею речі, пов’язані з Вашою літературною роботою в Дніпропетровську”. – Йдеться про сестру О. Гончара Олександру Терентіївну Сову (1914–2015), яка передала до музею в кінці 1980-х рр. особисті речі письменника: галіфе та кітель – предмети польової форми 1941–1945 рр., у яких О. Гончар повернувся з війни і прийшов на Клубну, 25, де вона мешкала зі своїм чоловіком Гаврилом Совою й дітьми; сорочку, яку О. Т. Сова вишила власноруч для свого брата; шовкову шаль, що належала мамі О. Гончара й О. Сиви – Біліченко Тетяні Гаврилівні; фотографії О. Гончара, з-поміж яких унікальна – письменник у 13-літньому віці.

³“ Та немає жодного сумніву в тому, що передати цей Ваш рукопис до музею я можу лише з Вашого дозволу, за яким і звертаюсь” . – О. Гончар у листі-відповіді, датованому 16 червня 1982 року, просить передати новоствореному в Дніпропетровську музеєві рукопис. У музеї й дотепер зберігається рукопис “Голубий Дунай”, який подарував у 1980 році М. Штейн. Очевидно, М. Штейн помилився, коли твердив, що він зберігає оригінал “Альп”.

* * *

Від Анатолія Івановича Гая

29 червня 1982

¹“ Велике спасибі і за слова підтримки, і за рекомендацію до Спілки” . – Див. лист А. Гая до О. Гончара, датований 2 квітня 1986 року (лист, примітка²).

²“ Красная звезда” . – Військова та загальнополітична газета, центральний орган Міністерства оборони СРСР. Видавалася з 1 січня 1924 року.

* * *

Від Володимира Ілліча Десятерика

30 червня 1982

¹“ С чувством огромной признательности посылаем Вам только что вышедший из печати сборник произведений Григора Тютюнника «Огонёк далеко в степи» с Вашим предисловием” . – Йдеться про передмову “Живописець правди” О. Гончара до такого видання: Тютюнник Г. Огонёк далеко в степи: рассказы и повести / авториз. пер. з укр. Н. Дангуловой. – М., 1982.

* * *

Від Леоніда Миколайовича Коваленка

27 липня 1982

¹“ Хотів прозвітувати у справах Тичининських” . – Мовиться про підготовку 12-томного видання спадщини П. Тичини (Тичина Павло. Зібрання творів : у 12 т. / АН УРСР, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка; ред. кол. : О. Т. Гончар (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1983–1990).

* * *

Від Олеся Опанасовича Силина

29 липня 1982

¹ “Дуже зворушений Вашим листом до 1500-річчя Києва і оцінкою моїх зусиль в пошуках, відновленні, популяризації та збереженні наших духовних надбань”. – “1500-річчя Києва, – писав О. Гончар О. Силинові в листі від 5 січня 1982 року, – це, ясна річ, не лише свято, а й великий творчий экзамен для наших архітекторів, і я радію, що Ви маєте причетність до реставраційних, таких відповідальних робіт” (Г. О. Листи, с. 367).

* * *

Від Ігоря Петровича Золотуського

31 серпня 1982

¹ Ш и ш а к и . – Селище міського типу Полтавської області.

² “ Ф . Т . Моргун был болен, когда я был там, но я разговаривал с его сыном ” . – Йдеться про Володимира Федоровича Моргуна, кандидата психологічних наук, професора, який з 1980 року працює в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка (з 2009 року національний педагогічний університет): завідувач (1980–2012 рр.), професор (з 2001 року) кафедри психології.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

29 вересня 1982

¹ “ Думками я все Вас вітав десь “на водах”, коли ж це з газети бачу, що Ви на батьківщині Яновського встигли побувати ... ” . – О. Гончар узяв активну участь у святкуванні 80-річчя Ю. Яновського: очолив республіканську ювілейну комісію; 27 серпня, у день народження письменника, відкрив присвячену йому документально-книжкову виставку музей-архів (м. Київ), 10 вересня виголосив вступне слово про Ю. Яновського на урочистому вечорі в колонному залі ім. М. В. Лисенка Київської державної філармонії, побував на батьківщині Юрія Івановича – с. Нечаївка Компаніївського району Кіровоградської області.

² “ ... сь о г о д н і р о з м о в л я в п о т е л е ф о н у з У до вен ком, ка же, бу ли Ви з ним разом на зустрічі з І. Ганді і нібито Ви їй вручили книжку перекладів Тагора... ” . – 25 березня 1982 року О. Гончар вітав у Київському дер-

жавному університеті ім. Т. Г. Шевченка Індіру Ганді, подарував їй твори Тагора українською мовою і “Твою зорю” англійською, пояснивши, що автор у цьому романі торкається і теми Індії (щоденниковий запис від 25 вересня 1982 року) (Г. О. Щод., т. 2, с. 536).

³ “ Написав і надіслав Б. І. Олійникові гарну (знаю, що так висловлюватися нескромно, та що робити, коли ж вона гарна?) статтю про «Твою зорю» ... ” . – Йдеться про статтю “Зоря над обрієм твоїм”, яку надрукує газета “Молодь України” 14 жовтня 1982 року. Див. лист В. Батюка до О. Гончара, датований 22 жовтня 1982 року (примітка¹).

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

30 вересня 1982

¹ “ Олесю Терентійовичу, оце так несподіванка! Розкриваю «Л.У.», а там: «виникло бажання повернути увагу до видання Р. Тагора» ” . – Мовиться про публікацію: Гончар О. Рабіндранат Тагор українською мовою // Літературна Україна. – 1982. – 23 вересня. – Рец. на кн. : Тагор Р. Поезії / пер. з бенг. В. Батюка. – К. : Дніпро, 1981. – 206 с. – (Перлини світової лірики). Про роботу над цією статтею О. Гончар розповів у щоденниковій нотатці від 21 вересня 1982 року: “Вже з рік, як вийшов Тагор українською мовою, і ніде ні слова. Тож виникло бажання написати коротенько в “ЛУ”, щоб підбадьорити перекладача та й ще, може, декого повернути до праці у цьому напрямку (адже навіть з Тагора перекладено лише томик лірики, а з прози – майже нічого). Думалось – коротенько, а стаття далеко вийшла з берегів рецензії, бо торкнувся того, до чого давно прагне душа... Кілька днів жив у сферах індійської цивілізації, такої віддаленої і такої загадкової і, як мені здається, найгуманнішої з усіх цивілізацій, що на планеті були. Здається, ті люди, люди санскриту, були найближче до таємниць природи і Всесвіту. Недарма ж серед них так багато ворожбитів і чаклунів, і вміють вони упокорити музикою змію, і йоги їхні здатні тижнями зберігати в собі життя, будучи закопаними в землю...” (Г. О. Щод., т. 2, с. 535).

* * *

Від Георга (Георгія) Миколайовича Горста

30 вересня 1982

¹ “ Я самотужки вивчив рідну мову, закінчив факультет української філології, написав дві книжки

оповідань, останню надсилаю Вам” . – Йдеться про збірки оповідань Г. Горста “Свято” (Одеса : Маяк, 1974. – 110 с.) і “Перед далеким рейсом” (Одеса : Маяк, 1980. – 166 с.). Пізніше з-під його пера вийшли збірки оповідань “До родини”, “Днесь”, “Фонтан”, романи “Погибель Дженестри”, “Напуст”.

На звороті листа рукою В. Гончар написано: “Відповів 15 жовтня 1982 р.”.

² “Прийміть, батьку, і благословіть, якщо я вартий того, бо в Одеській філії СПУ третій рік лежить моя справа, яку навіть не розглядали” . – Георгій Горст вступив до Спілки письменників у 1984 році.

* * *

Від Віталія Олексійовича Коротича

4 жовтня 1982

¹ “Тут атмосфера такої концентрованої злости, такої ненависті, що навіть мені, з моєю досить тренованою і пообгородженою іроніями натурою – важкувато” . – В. Коротич перебував у цей час у США.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

22 жовтня 1982

¹ “Позавчора надійшла «Молодь України» з статтею з Женеви про «Твою зорю» ...” . – Йдеться про публікацію В. Батюка “Зоря над обрієм твоїм”, присвячену романові “Твоя зоря” О. Гончара, який було висунуто на здобуття Державної премії СРСР (1982. – 14 жовтня).

² “В першому номері «Юності» за цей рік є стаття про Маркеса...” . – Мовиться про таку друковану працю: Габриэль Гарсиа Маркес. О времени, о творчестве, о себе / комментарии И. Шатуновской // Юность. – 1982. – № 1. – С. 89–92.

³ “Заохочений Вашою увагою, прочитав “Нестора-Літописця” Раїси Іванченко, її колишній роман про Драгоманова у порівнянні з “літописцем” виглядає як учнівські вправи” . – Йдеться про роман-хроніку Р. Іванченко “Клятва” (К. : Рад. письм., 1971. – 392 с.).

* * *

Від Сергія Максимовича Солодовника

23 жовтня 1982

¹ “Огромный интерес вызвали у меня описываемые Вами ярмарки в с. Соколка”. – Йдеться про с. Правобережна Соколка Кобеляцького району Полтавської області. Орган місцевого самоврядування – Лучківська сільська рада. Існувало 4 православні церкви, приходське училище, відбувалося 3 ярмарки на рік у мікрорайоні Базарівки.

² “Был я этим летом в Кобеляках, видел музей”. – Мовиться про Музей літератури та мистецтва (м. Кобеляки), який діє з 1 лютого 1982 року. Звання народного йому присвоєно в 1992 році, статус народного у 1999 році. Організатором цього культурного закладу був учитель-красзнавець О. І. Кулик. Фонд – понад 5 тис. експонатів, які розташовані в 10 залах. Експозиційні розділи музею: “Історична довідка про Кобеляцький район” (перший зал), “Загальна експозиція” (другий зал), “Класики української літератури” (четвертий зал), “Микола Андрійович Касьян” (п’ятий зал), “Плеяда письменників-земляків” (шостий зал), “Література Кобеляцького краю початку ХХІ століття та народні артисти, які вийшли з народного дому” (сьомий зал), “Молоді таланти” (восьмий зал), “Художня самодіяльність району” (дев’ятий зал), “Художники” (десятий зал). У третьому залі розміщено письменницький доробок О. Гончара. Важливі відомості про життєвий і творчий шлях цього майстра слова висвітлюють такі стенди: “Олесь Гончар. Джерела творчості”; “Подвиг письменника”; “Олесь Гончар і Полтавщина”; “На передньому краї”. У десятому залі зберігаються такі картини С. Солодовника: “На околиці”, “Портрет лейтенанта міліції М. І. Губіної” (полотно, олія), “Натюрморт з черешнями”, “Гладіолуси і троянди”, “Вечір у горах”, “Морський пейзаж”, “Полудень”, “Натюрморт з українським глечиком”, “Весна”, “Хліба озимі”, “Озимі хліба” (полотно на картоні, олія).

³ “Вы приезжали в с. Куйбышево на дачу В. Короленко...”. – Дача розташована в с. Куйбишеве (Хатки) Шишацького району Полтавської області. 1903 року В. Короленко гостював тут у відомого петербурзького юриста В. Беренштама і вирішив побудувати собі дачу. У 1904 році завезено будівельні матеріали, а в 1905 році оселю зведено. Вона вийшла дуже зручна: з двома балконами й терасою, з чудовим краєвидом на Псел з одного боку й на гору – з другого. З 1905 до 1919 року сім’я письменника майже ціле літо перебувала в Хатках. Тут підготовлено першу частину автобіографічної повісті “Історія мого сучасника”, написано статті “Лев Миколайович Толстой” (1909), “Ще до рис військового правосуддя” (1911), “Пам’яті чудового росіянина” (1911), “Про Маріампільську зраду” (1916), “Війна, батьківщина і людство” (1917). Після смерті В. Короленка в будинку розмістили школу, тривалий час приміщення пустувало. У 1936 році його передано Хар-

ківському художньому інституті (нині державна академія дизайну та мистецтв) для проходження практики студентів і літнього відпочинку викладачів. 1996 року створено ландшафтний заказник “Короленкова дача”. 2003 року до 150-річчя від дня народження В. Короленка і 100-річчя з часу поселення його в Хатках відкрито реставроване обійстя. Згодом тут з’явиться меморіальний музей.

* * *

Від Лева Семеновича Вайнгорта

Листопад 1982

¹ “Ваша чудова стаття “Гоголівськими шляхами” переконала в необхідності заповідника М. В. Гоголя навіть рівнодушних і знайшла гарячий відгук в серцях прихильників гоголівської творчості, широкій громадськості всієї нашої країни”. – Стаття “Гоголівськими шляхами” О. Гончара опублікована в газетах “Літературна Україна” (1981. – 29 вересня), “Літературна газета” (1981. – 2 грудня), журналі “Радуга” (1981. – № 12. – С. 31–39). Заповідник-музей М. Гоголя відкрито 1 квітня 1984 року в селі Гоголеву (колись Василівка) Шишацького району Полтавської області.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

9 листопада 1982

¹ “Дорогий Олесю Терентійовичу, радий вітати Вас з премією...”. – Йдеться про присудження О. Гончару Державної премії СРСР за роман “Твоя зоря”.

² “... завжди радієш, коли відбувається те, чого прагнеш, а що воно саме так, то про це й «Молодь України» писала, яку Ви читаєте”. – Див. лист В. Батюка до О. Гончара, датований 22 жовтня 1982 року (лист, примітка¹).

³ Міжнародна організація праці. – Міжнародна установа, що спрямовує свою діяльність на розвиток умов праці трудящих, боротьбу з безробіттям. Заснована в 1919 році при Лізі націй, у 1946 році стала першою спеціалізованою агенцією ООН. Україна є членом цієї організації з 1954 року.

* * *

Від Івана Максимовича Шаповала*20 листопада 1982*

¹ “Читаю «Літературну Україну», побачив Ваш портрет...” . – Йдеться про газетний матеріал “Олесь Гончар – лауреат Державної премії СРСР 1982 року” із фото, а також публікацію “Олесь Гончар: «Твір виростає із середовища...»” (Літературна Україна. – 1982. – 11 листопада. – С. 1.).

² “Виконуючи його [Микити Гордієнка. – М. С.] прохання (бо він не бачить, руки тремтять, не може жодної літери вивести на папері), я передаю Вам від нього (і від себе) привіт, щире поздоровлення і низесенький уклін”. – Невдовзі від О. Гончара надійшла відповідь (лист відправлено 27 березня 1982 року): “Дякую за привітання Ваше і від Микити Івановича [Гордієнка]. Ото козак! Його життєвий оптимізм може бути повчальним для багатьох” (Г. О. Листи, с. 392).

³ Д і д . – Див. лист І. Шаповала до О. Гончара від 17 березня 1982 року (примітка¹).

⁴ “Я обіцяв зробити для Вас кращу фоторепродукцію лекції Діда, опублікованої в «Українському історичному журналі», чим послану Вам раніше” . – Мовиться про публікацію “Вступна лекція Д. І. Яворницького про значення українського козацтва, прочитана студентам Московського університету 5 жовтня 1901 р.”. Текст до друку підготував і примітки склав І. М. Гапусенко (Український історичний журнал. – 1968. – № 7. – С. 118–127). Акцент у цій праці зроблено на тому, що “Д. І. Яворницький був не тільки видатним дослідником історії запорізького козацтва, але й блискучим лектором, загальнознаним майстром слова”, що йому після різних митарств “пощастило влаштуватися на посаду приват-доцента Московського університету і одержати кафедру історії та археології козацтва... його лекції мали прогресивне значення і були популярними серед студентської молоді, що було результатом глибоких знань вченого та його ораторського мистецтва. Зберігся рукопис однієї з таких лекцій «Значение малорусского козачества», прочитаної 5 жовтня 1901 р., яка не втратила свого значення і тепер. Характерним для неї є полемічна загостреність, насиченість цікавими фактами і подіями, оригінальність висновків, патріотичний пафос. Її публікація становить інтерес не тільки для науковців, а й для широкого кола читачів – любителів історії своєї Батьківщини. Необхідно врахувати лише той період і умови, в яких лекція була прочитана, та стан історичної науки на той час. Зважаючи на це, в коротких коментарях даються уточнення і пояснення до деяких неясних, застарілих і помилкових тверджень”.

* * *

Від Віктора Гавриловича Батюка

Грудень 1982

¹ “ У нас в представництві нещодавно встановили підстанцію, яка приймає московську першу програму телебачення – позавчора в програмі “Время” бачив урочистий пленум спілок і Вас у президії... ” . – Про пленум об’єднаний Спілок у Москві йдеться в щоденниковій нотатці від 3 грудня 1982 року: “Добре виступив Товстоногов, туркменка (кіноактриса) і Расул Гамзатов із своїм блискучим гумором.

Павло Загреб[ельний] – знову суцільні словословія в душі спудеїв Києво-Могилянської. І ніякого «озорства», як сказав один мій друг-росіянин” (Г. О. Щод., т. 2, с. 546).

* * *

Від Володимира Дмитровича Буряка

28 грудня 1982

¹ “ Врешті оце пробився у 10-му номері «Жовтня» ” . – Мовиться про надруковане в журналі оповідання В. Буряка “Спитати б у ластівки”.

² “ ... все ж одважився докласти до листа маленьку повість, писану давно, але вона мені все одно подобається, бо з неї я починав розмову з самим собою ” . – Разом із листом О. Гончар одержав “Повість про мою вулицю” В. Буряка (обсяг 25 сторінок машинопису), що складається з 14 частин.

* * *

Список джерел і їхніх скорочень

- Г. О. Щод. – Гончар О. Щоденники : у 3 т. / Олесь Гончар; упорядкув., підгот. текстів, ілюстр. мат. В. Д. Гончар. – К. : Веселка, 2008. –
Т. 1 (1943–1967). – 455 с.
Т. 2 (1968–1983). – 607 с.
Т. 3 (1984–1995). – 646 с.
- Г. О. Листи – Гончар О. Т. Твори : в 12 т. / О. Т. Гончар; редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. 10 : Листи / упорядкув. та комент. Я. Г. Оксюти. – 2011. – 808 с.
- Г. В. Сп. – Гончар Валентина “Я повен любові...” : (спомини про Олеся Гончара) / Валентина Гончар. – К. : Сакцент Плюс, 2008. – 448 с.

З М І С Т

Письменницький епістолярій – “...життя у всіх вимірах – від болючої сльози матері і до всього живого, суцього на планеті Земля...”	5
Листи. 1946–1982	14
Примітки, коментарі до листів. 1946–1982	548
Список джерел і їхніх скорочень	733

Науково-публіцистичне видання

ЛИСТИ
ДО
ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

У ДВОХ КНИГАХ

Книга перша
(1946–1982)

Упорядкування, передмова, примітки, коментарі
Миколи Івановича Степаненка

Літературний редактор – **Ніна Степаненко**
Художньо-технічний редактор – **Гліб Кудряшов**
Коректор – **Любов Тютюнник**
Відповідальний за випуск – **Наталія Мясникова**

Підписано до друку 12.05.2016 р.
Формат 60×84/16. Гарнітура PetersburgС
Папір офсетний. Друк офсетний
Ум.-друк. арк. 42,78. Обл.-вид. арк. 30,07
Наклад 500 прим. Зам. №

Видавець ТОВ «Сакцент Плюс»
04205, м. Київ, пр. Оболонський, 14-г, тел./факс (044) 413-33-11.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: серія ДК, № 5011,
від 16.11.2015

Віддруковано у ТОВ «Оберіг»
61140, м. Харків, пр. Гагаріна, 62, к. 97.
Свідоцтво про реєстрацію видавничої діяльності ДК № 3045
від 07.12. 2007